Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

מנר. ישראל קלויזנער

געשיכטע פון דער יידישער קהילה אין ווילנע

ערשטער טייל:

די סביבה און דער קהל

(מיט אַ פּלאַן און מיט בילדער)

פון העברעיש — א. י. גאָלדשמידט

אויסגאַבע פון דער יידישער קהילה אין ווילנע

ווילנע ה'תרצ"ט 1939

דרוק פון „פ. גארבער", ווילנע, זאוואלנע 25

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Mgr. Izrael Klauzner

HISTORIA GMINY ŻYDOWSKIEJ w WILNIE.

Cześć pierwsza

Przełożył z hebrajskiego El. Jak. Goldszmidt

Wilno 1939

Drukarnia F. Garbera, Wilno, Zawalna 25.

אינהאלט

הקדמה פון פראָפ. ד"ר מאיר באַלאַבאַן — — — — IX
הקדמה פון מחבר — — — — — — XV

I.

די סביבה

ערשטער קאַפּיטל

די יידן אין ווילנע און זייערע שכנים

די שטאָט און אירע זכיות. — די פּריוויליעגיע de non tolerandis judaeis. דאָס באַזעצן זיך פון די יידן אין שטאָט. — דער אָנפאַל פון די מעש־טשאַנעס אויף דער שול און אויף די יידישע הייזער. — די ערשטע פּריוויליע־גיעס פון דער ווילנער קהילה. — די אויפטוען פון שמואל און אליעזר, די זין פון משה. — די פּריוויליעגיע פון יאָר 1633, און די איינשטעלונג פון אַ געטאָ; באַשלוס פון סיים וועגן פּרייהייט פון האַנדל. — די אָרדינאַציע פון יאָר 1633, — די אָנפאַלן פון די מעשטשאַנעס אויפן בית־עלמין און אויף דער שול. — באַשלוסן פון דער קאָמיסיע 1636. — דער פּסק־דין פון רעלאַציאָנעלן געריכט, 1644. — די פּריוויליעגיע de non tolerandis christianis פון 1646. — דער חורבן פון דער קהילה אין יאָר תט"ו. — דער קיניגליכער שוץ פאַר דער קהילה. די מלחמה פון די מעשטשאַנעס מיט די יידן. — די פּראָגע וועגן דער יידישער שחיטה אין ווילנע. — מלחמות, הונגער, מגפות און שריפות. — פּרווון פון אַ פּשרה צווישן דעם מאַגיסטראַט און דעם קהל, 1713. — די באַציאונג פון די ביסקופּן און פון די וואָיעוואָדעס צו די יידן. — די ספּנה פון גירוש. — דער אָפּמאַך פון יאָר 1742. — אַן אָפּמאַך צווישן די חברות פון היטלמאַכער. — אַן אויספאָר־שונג און אַ טאָפּלטע רעוויזיע פון יאָר 1755. און אַן אורטייל פון יאָר 1756. — דער משפט פון יאָר 1775. — די האַנטווערקער־חברות קעגן דעם מאַגיסטראַט. אַן ענדערונג אין דער באַציאונג פון די פּריצים צו די יידן. — די אָפּשאַפונג פון געטאָ און די פּראָקלאַמירונג פון פּרייהייט פון האַנדל און מלאָכה אין יאָר 1783. — די השפּעה פון די באַשלוסן פון „גרויסן סיים" אויף די באַציאונגען אין די שטעט. — דער אויפשטאַנד פון קאָשציושקאָ און די ווילנער יידן. — די באַציאונג פון די רוסישע מאַכטן צו די יידן. — — — — 3

צווייטער קאַפּיטל

סטאַטיסטיק

די רעווויזיע פון יאָר 1645. — די רעווויזיע פון יאָר 1690. — די פּאָלקס־
צייַלונג פון די יאָרן 1765 און 1784. — די פּאָלקסצייַלונג פון יאָר 1795 און די
דערגאַנצונג פון יאָר 1800. — די אַלגעמיינע צאָל. — די צעטיילונג לויטן גע־
שלעכט. — די צאָל משפחות. — דאָס חתונה־עלטער אין יאָר תק"ס (1800). — בעלי־
מלאָכות. — — — — — — — — 57

דריטער קאַפּיטל

טאָפּאָגראַפּיע פון געטאָ

די „יידן־שטאָט". — דורכהויפן. — „מענטשן, וואָס זיצן מיטן שעמער". —
די פּאַרזיכערונג קעגן שריפות. — טויערן. — די וואַסערלייטונג און די קאַנאַלי־
זאַציע. — „עקסדעוויזאָרישע הייזער". — לאָמבאַרד־הייזער פונם קהל און „עולמית"־
הייזער. — „איבערפאַרקויף" — קריסטליכע און יידישע אייגנטימער. — די
„חזקה". — שילדערונג פון דירות. — שפּאַציר איבער דער געטאָ. — 67

II.

דער קהל

ערשטער קאַפּיטל

דער קהל

„די יידישע רעגירונג". — די הערשאַפט פון דעם קהל. — די אויפנאַבן פון
דעם קהל. — די אָרגאַניזאַציע פון דעם קהל. — די אסיפה פון רח"ש. — דרגות
און התמנותן. — דער פרייז פון די דרגות. — די בעלי־תקנות, — די וואַלן, — די
זיצונגען פון קהל און די אסיפות. — — — — 107

צווייטער קאַפּיטל

דער בית־דין

די טעטיקייט פון בית־דין. — ניט־יידישע געריכטן. — רעגיסטרירונג פון
גיטער אין פּנקס פון בית־דין און אין די ביכער פון ניט־יידישע געריכטן. —
כּתות פון בית־דין, דער אב"ד און דער ראב"ד. — סו"ד. — שטענדיקע דיינים און

ניט שטענדיקע.— שב"ד.— דער „רודף הנעלם. — דער וויצע־וואַיעוואָדע.—
ריכטער פון די יידן. — — — — — — 115

דריטער קאַפּיטל

די צדקה גדולה

די אויפגאַבן פון צדקה גדולה.—ווען איז זי געגרינדעט געוואָרן.—אירע
הכנסות.—איר גורל אין 19־טן יר"ה. — — — — 118

פערטער קאַפּיטל

„בדק הבית"

די אויפגאַבן פון דער אָפּטיילונג „בדק הבית".— דער נאמען „ח"ק בדק
הבית" און די בעלי־חובות פון קהל.—די גבאים פון ח"ק בדה"ב.— נאמנים און
שמשים.— די טעטיקייט פון ח"ק בדה"ב.— אירע הכנסות.— די אַנטוויקלונג פון
איר טעטיקייט נאָכן יאָר תק"י. — — — — — — 121

פינפטער קאַפּיטל

די חברה קדישא גחש"א

די גרינדונג פון דער ח"ק.— די תקנות פון דער ח"ק.— די ח"ק און דער
קהל.— גרויסע ח"ק, קליינע ח"ק און די חברה פון נשים צדקניות.—די „דגלים".
די אָפּצאָלן פאַר שמשים.— דער אויפנעם פון נייע מיטגלידער אין ח"ק.—
דרגות און התמנותן.— זואַלן.— די אויפגאַבן פון די גבאים.— די זיצונגען פון
די „אַכט מענטשן".— די פקידים פון דער ח"ק.— די דיינים פון דער ח"ק.— די
שולן פון דער ח"ק.— סעודות.— די הכנסות פון דער ח"ק. — — 128

זעקסטער קאַפּיטל

ח"ק תלמוד־תורה

ס ח"ק אָדער אַן אָפּטיילונג פון קהל?—ווען איז זי געגרינדעט געוואָרן?—
די טעטיקייט פון דער ח"ק.— דאָס הויז פון דער תלמוד־תורה.— די הכנסות
פון דער ח"ק.— נדבות פאַר דער ח"ק. — — — — 145

זיבעטער קאַפּיטל

ח"ק ביקור חולים

די אויפגאַבן פון דער ח"ק. — ווען איז זי געגרינדעט געוואָרן. —
די צאָל חולאים אין „הקדש".— דער יידישער שפּיטאָל.— די אינעווייניקסטע

אָרגאַניזאַציע פון דער ח"ק.— די הכנסות פון דער ח"ק, די נדבה פון יסו"ד, דער עזבון פון בנימין שמש.– די דאָקטוירים פון דעם קהל און דער ביסקופ. 147

אַכטער קאַפּיטל

חברות פון בעלי־מלאָכות

די קריסטלִיכע צעכן און זייער באַציאונג צו די יידישע בעלי־מלאכות. ח"קן פון די יידישע האַנטווערקער,—בעלי־מלאכות, פועלים און יינגלעך.— האָמ פאַרשרייבן אין ח"ק.— אַלטע און יונגע.— התמנותן און דרגות.— דיינים און סעקרעטערס.— דער קהל און די חברות פון בעלי־מלאכות.— די צאָל מיטגלי־דער.– די שול פון דער ח"ק. — — — — — 150

נייַנטער קאַפּיטל

די פקידים פון קהל

דער רב.— דער מ"ץ.– דער מ"מ.—דער סו"ד.— די שמשים פון קהל.— דער שתדלן .— דער נאמן .— דער רופא .— פאַרשייַדענע פקידים און אַרבעטער. — — — — 153

צענטער קאַפּיטל

די באַטיילִיקונג פון דער ווילנער קהילה אין דעם ועד מדינת ליטא.

דריי הויפּט־קהילות.— די רעכט פון אַ הויפּט־קהילה.—די אומגעגנטן און די רעכט פון דער ווילנער קהילה אין יאָר שצ"ד.— דער אַריינטריט פון דער ווילנער קהילה אין ועד מדינת ליטא.— די סביבות פון ווילנער קהילה.–די באַ־טיילִיקונג פון דער ווילנער קהילה אין דער אַרבעט פונם ועד.– דער „סכום פון דער מדינה" און דער קאָפּשטייער .— די אָפּשאַפונג פון ועד אין יאָר 1764 .— די השפעה און די אַסיפות פון ועד נאָכן יאָר תקכ"ה. — — 169

עלפטער קאַפּיטל

די הויפּט־קהילה און אירע טעכטער־קהילות.

דער ווילנער גליל.—די הערשאַפט פון דער הויפּט־קהילה.—די שטרעבונג צו סעפּאַראַטיזם.— די קהילות אין די פאַרשטעט שניפּישאָק און אַנטאָקאָליע .– די קהילה פון שניפּישאָק און די אָפּמאַכן פון די יאָרן תמ"ט און תק"ט.— די קהלה פון אַנטאָקאָליע און דער אָפּמאַך פון יאָר 1744.— דער דערלויבעניש־כתב פון ביסקופ מאַסאַלסקי, 1766.— אַ מתנה פון דעם פירשט סאַפּיהאַ.— אַן אָפּמאַך פון יאָר 1781.– די אָפּזונדערונג פון דער אַנטאָקאָליער קהילה. — — 179

צוועלפטער קאַפּיטל

די פינאַנסן פון קהל

דער פינאַנסיעלער מצב.— די קאָראָבקעס.— די באַדריקונג מצד דעם קהל און דער אויספּרויז פונם „המון".— די הכנסות פון קהל.— די הוצאות פון קהל. — — — — — — 192

דרייצענטער קאַפּיטל

די חובות פונם קהל

(די אָרדענונג פון צאָלן זיי אין יאָר 1766)

דער קהל׳ס לווה.— פראָלאָנגאַציעס.— פסק־דין פון טריבונאַל׳ פון יאָר תנ״ח.— פאַרקלענערונג פון די פּראָצענטן.— „אייביקע" חובות.— די ראשי׳ הקהל׳ס און די חובות.—קריסטן־נדבנים דעפּאָנירן בימים קהל קאַפּיטאַלן אויף „עולמית". — דאָס איינמאָנען די חובות.— דער סיים פון יאָר 1764 און די ליקווידאַציע פון די חובות פונם קהל.— די חובות אין יאָר 1765—1766.— הכנסה־קווטאַלן אויף צו באַצאָלן די חובות.— דער פּאָדטאַראָסטאַ.— דער משגיח.— צי האָט דאָס ליקווידאַציע־געריכט איינגעאָרדנט דעם ענין באַצאָלן די חובות.— דער באַשלוס פון סיים פונם יאָר 1775.— הוצאות אויף דער ליקווידאַציע. 207

פערצענטער קאַפּיטל

דער בודזשעט פונם קהל אין די יאָרן 1766—1793.

די הוצאה־והכנסה־ביכער פונם קהל׳.— דער יידישער „המון" פאָדערט אַ רעוויזיע.— אַן אויספּאָרשונגס־קאָמיסיע, תקמ״ז.— דער בודזשעט פונם קהל׳ אין די יאָרן 1766—1772.— די הכנסות און הוצאות פונם קהל׳ אין די יאָרן 1772—1787.— דאָס בוך פון די הכנסות און הוצאות פון יאָר 1787, די הוצאות בפרטיות. — די פינאַנסן פונם קהל׳ ביזן יאָר תקנ״ג. — — 227

פופצענטער קאַפּיטל

די ליקווידאַציע פון די חובות אין יאָר תקנ״ג (1793)

די פאַרגרעסערונג פון די חובות נאָכן יאָר 1766.—די פּראָצענטן.—דאָס אונטערשרייבן זיך אויף שטר־חובות פון קהל׳.—חובות גלחים, פּריצים און יידן. — שטר־חובות „למופ״ז" און דער קאַמף פון די פאַרטרעטער פונם המון קעגן דעם דאָזיקן סיסטעם. — די טעטיקייט פון דער סקאַרב־קאָמיסיע און די חובות פון קהל׳.— די טעטיקייט פון די אויפזעער.— די אורטיילן פון דער סקאַרב־קאָ־

מיסיע אין די יאָרן 1787, 1788, 1789.— דער באַשלוס פון סיים וועגן די ליק־
ווידאַציע־געריכטן.— די טעטיקייט פון דעם ליקווידאַציע־געריכט אין ווילנע אין
יאָר 1792 און אין יאָר 1793.— דער פסק־דין.— דער חוב די פרידלענדערס.—
די תביעה פון ח"ק „בדק הבית"—די תביעות פון די קאָראַבקע־חופרים.—דער
אָפּקלאַנג פון „מחלוקת הרב" אין דעם פסק־דין.— רשימה פון די חובות לויט
דריי אָפּטיילונגען.— ניט־ממשותדיקע חובות דעם קהל.— די הכנסה פון דער
אַנטאָקאָליער קהילה.—רעוויזיע פון די חשבונות פון די אויפזעער.— אָנווייזונ־
גען די אַרענדירער פון די קהלשע הכנסות. — די חובות און די פינאַנסן פון
דער שניפישקער קהילה.—דער גורל פון די חובות. — — 265
ביבליאָגראַפישע הערות — — — — 282
אינדעקס — — — — — — 319

ה ק ד מ ה

פון פּראָפ. ד"ר מאיר בּאַלאַבאַן

בּיי אונז איז געווען אַ פּאַרטייטיקער מנהג, אַז איטלעך וויסנשאַפטלעך בוך פלעגט דערשיינען מיט דער הסכמה פון פּאַרשיידענע מלומדים, ווי זיי פלעגן לויבן די גייסטיקע שאַפונג פון זייער חבר. עד היום איז אָט דער מנהג נאָך פאַר־בליבן אין דער רבנישער ליטעראַטור, בעת אין דער מאָדערנער ליטעראַטור איז איינגעווארצלט דער מנהג, אַז דער לערער שרייבט אָנשטאָט הספמה—הקדמה און דערמיט שטעלט ער פאָר זיין תלמיד אָדער זיין חבר פארן עולם. ה' ישראל קלויזנר, דער מחבר פון אָט דעם בוך „די געשיכטע פון דער יידישער קהילה אין ווילנע", איז ניט מיין תלמיד. ער האָט שטודירט אין ווילנער אוניווערסיטעט א. נ. פון סטעפאַן באַטאָרי, אויפן הומאַניסטישן פאַקולטעט, און דאָרטן האָט ער זיך אָפגעגעבן דער פּאָרשונג פון געשיכטע אונטער דער אָנפירונג פון פּראָפ. קאָשצ'יאַלקאָווסקי. עס פּאַרשטייט זיך פון זיך אַליין, אַז אין דער פּאָרשונג פון דער יידישער געשיכטע, וואָס איז אים זייער ליב, איז ער געצוואונגען גע־ווען צו אַרבעטן אויף אַ זעלבשטענדיקן אופן, מחמת ער האָט אין דער אוני־ווערסיטעט א. נ. פון סטעפאַן באַטאָרי ניט געפונען קיין אָנפירער אויף אָט דעם געביט. פונדעסטוועגן איז אים, אַדאַנק זיין גרויסער התמדה, געלונגען גובר צו זיין אַ סך מכשולים, און אָנהייבנדיק זיינע אַרכיוואַלע פּאָרשונגען מיטן פנקס פון דער ח"ק גחש"א, האָט ער באַאַרבעט די געשיכטע פון דער ח"ק און פון איר אָרגאַניזאַציע. אָט די אַרבעט האָט אים געדינט בתור מאַגיסטער־אַרבעט. דאָ האָבן מיר זיך באַגעגנט דעם ערשטן מאָל. דער פּראָפ. קאָשצ'יאַלקאָווסקי האָט איבערגעשיקט צו מיר אָט די אַרבעט פון ה' קלויזנר אויף אַ פּרואוואונג.— און איך האָב תיכף דערקענט, אַז איך האָב דאָ פאַר זיך אַן אַרבעט פון אַ יונגן, וואָס וועט האָבן אַ גלענצנדיקן עתיד. ישראל קלויזנר, וואָס האָט בינתים בא־קומען אַ שטעלע פון אַ לערער פון יידישער געשיכטע אין דער העברעאישער גימנאַזיע „תרבות" אין ווילנע, און אומגעאַכט אויף דער שווערער אַרבעט אויף דעם געביט, האָט עד דאַן פאַרטיפט זיינע ידיעות אויף אין דער יידישער געשיכטע, און דער־עיקרשט אין דער געשיכטע פון דער ווילנער קהילה, וואָס האָט שוין צענדלינגער יאָרן צעווארט אויף א'ר היסטאָריקער.

איך וואָלט נערעדט רכילות אויף „ירושלים דליטא", אויב איך וואָלט געזאָגט, אַז די ווילנער יידן האָבן ניט געהאַט אָדער האָבן ניט קיין פאַרשטענדעניש פאַר איר גלענצנדיקן און אינטערעסאַנטן עבר. שוין אין יאָר 1860 האָט ר' שמואל יוסף פין פובליקירט זיין ספר וועגן ווילנע „קריה נאמנה", וואו ער האָט געפרואווט פאַרצייכענען — אַגב מיט גרויס נאַיוויטעט — חוץ ביאָגראַפיעס פון רבנים און פון אַנדערע לייט פון וויסנשאַפט אויך די געשיכטע פון דער יידישער קהילה אין ווילנע אויפן שטח פון די געשעענישן פון דער שטאָט און פון די געשעענישן פון פוילן בכלל. אָט דער ספר, וואָס איז דער־שינען אין אַ צווייטער אויפלאַגע אין 1915, און אויך די נייע ביאָגראַפיעס,

וואָס עס האָט צוגעגעבן הלל־נח מגיד־שטייניניידער („עיר וילנא", זכרונות עדת ישראל ותולדות חיי גדוליה"), זיינען געווארן וועגווייזער פאַר אַנדערע פאָר־שער פון דער געשיכטע פון די יידישע קהילות אין פוילן. אַזוי געפינען מיר ווי אַ דוגמה פון אָט די ספרים—דעם ספר פון פיינשטיין וועגן בריסק („עיר תהלה"), פון בובער וועגן לבוב („אַנשי שם"), וועגן זשאָלקווע („קריה נשגבה"); פון ביבער וועגן אָסטראָה („מזכרת לגדולי אויסטראָה"), און אויך אַ סך אַרטיקלען פון וועטשטיין וועגן קראָקע, דהיינו: „קדמוניות של פנקסים ישנים", „דברי חפץ", „דברים עתיקים" אאנ"ד, פון ש. ניסנבוים וועגן לובלין („קורות היהודים בלובלין"), פון פרידנשטיין וועגן גראָדנע („עיר גבורים") אאז"וו אאז"וו. אָט די אַלע ספרים אָבער גייען ניט אַרויס פונם גדר פון ביינ־ביבליאָגראַפיע און בלויז דאָ און דאָרטן דרוקן זיי חלקים פון די פנקסים פון די קהילות (בובער, ביבער) אָדער פונם „פנקס מדינת ליטא" (פיינשטיין). אָבער קיינער פון אָט די פאָר־שער האָט ניט אָנגעריכט די געשיכטע פון דער קהילה, איר סביבה, איר אָרגא־ניזאַציע, די באַציאונג פון דער קהילה צו די מעשטשאַנעס און צו די אַדעליקע, איר שטעלונג כלפי דעם ועד הארצות און די יידישע ועדי המדינה, אירע בודושעטן און הובות, וויל זיי האָבן גיט געהאַט קיין שום צוגרייטונג צו אַר־כיווישע פאָרשונגען און קיין מיגליכקייט זיי צו פאָרשן, אַפילו ניט קיין שום מושג וועגן היסטאָריישער קאָנסטרוקציע. בלויז אין אָנהייב צוואַנציקסטן יר"ה הייבט אָן דער מצב זיך צו בעסערן. אין אָט דער תקופה דערשיינען פאָרשער, וואָס האָבן דערוואָרבן זייער בילדונג אין איראָפּעאישע אוניווערסיטעטן און אין דער אייגענער צייט ספעציאַליזירט זיך אויך אין דער העברעאישער לימטע־רע־טור, און פון אָט דעם צונויפשטעל פון ידיעות אַלגעמיין־היסטאָרישע און יידישע איז דערשינען אַ שורה מאָנאָגראַפיעס וועגן יידישע קהילות, ווי וועגן לבוב, פשעמישלע, לובלין, ליסע, וורשאַלאַוו, פיננע אאז"וו אאז"וו.

ווילנע האָט ניט געקאָנט בלייבן הינטערשטעליק, באַזונדערס מחמת די געשיכטע פון אירע יידן בילדעט אַ קולטורעלן און אָרגאַניזאַציאָנעלן צענטער פון ליטע, און בלויז אויפן אונטערבעט פון די געשעענישן פון אָט דעם צענטער זיי־נען מיר ביכולת צו פאַרשטיין אַ סך דערשיינונגען אין דערביאיקע שטעט אָדער קהילות און אויך אין גאַנץ ליטע. דער פּעריאָד פון דער מלחמה און דער נאָכ־מלחמהדיקער פעריאָד האָבן אַרויסגעבראַכט פון ווילנע אַ סך זאַמלונגען און פנקסים, וואו עס זיינען דורך פאַרשיידענע שרייבער פאַרצייכנט געווארן זייערע זכרונות אין דער צייט פון דער מלחמה, דהיינו: די דרכי בענד זכרונות פון ד"ר י. וויגאָדסקי, די אויטאָביאָגראַפיע פון ד"ר צ. שאַבאַד ז"ל, די זכרונות פון פראָפעסאָר דוד מגיד, וואָס זיינען דערשינען אין דעם זשורנאַל „פון נאָענטן עבר", אַ סך אַרטיקלען און מעמוארן, וואָס זיינען געדרוקט געווארן אין דעם גרויסן אַלמאַנאַך „וילנע", וועלכער איז דערשינען אין יאָר 1935 אין דער רעדאַקציע פון יעפים ישורון דורך דעם וילנער אַרבעטער = ברענטש אָפּטיילונג נ' 37 אין ניו־יאָרק, און אויך אין דעם יובל־בוך פון די יידישע דרוקער = אַר־בעטער אין וילנע 1906–1936, אין די אַרטיקלען פון ש. ל. ציטראָן, אין דער עיקר אין די סך אַרכיווישע חיבורים פון פנחס קאָהן וועגן דער געשיכטע פון דער יידישער קולטור אין וילנע און אין אירע אומגעגנטן אין אַכצענטן און נייַ־

צענטן יאָרהונדערט, וואָס זייגען צעזייט און צעשפרייט אין פאַרשיידענע צייט־
שריפטן, אין אַלמאַנאַכן און צייטונגען. אַ דאַנק דעם אַדוי. קאָהן איז געפונען
און פאָפּולאַריזירט געוואָרן אַ טייל פון דעם אַרכיוו־מאַטעריאַל פונם קהל אין
ווילנע (אַטענעאום ווילענסקיע, 1928, נ׳ 16). אַ גרויס חשיבות האָט די אַרבעט
פון דעם אומדערמידלעכן ה׳ חייקל לונסקי אין דער פאַרשונג פון די אַלטער־
טימלעכקייטן פון ווילנע, אין די ידיעות פון אירע גאַסן, שולן אאז״וו, און אין
דער לעצטער צייט האָט ד״ר י. צינבערג פאַרעפנטלעכט אַ מער אַרומנעמענדי־
קע אַרבעט וועגן דער מחלוקת צווישן לעצטן רב אין ווילנע און דעם אָרטיקן
קהל אין צוזייטן באַנד פון די „היסטאָרישע שריפטן״ פון ייוואָ (ז״ז 291—371).

אָט די אַלע אַרבעטן בילדן נאָר דעם יסוד פאַר אַן אַרומנעמענדיקן בנין
פון דער ייִדישער געשיכטע אין ווילנע, אַ בנין. וואָס זיין יסוד איז אין דער
פאָרשונג פון די מלוכה־אַרכיוון און אין די אַרכיוון פון די קהילות, וואָס מ׳דאַרף
אויפשטעלן אויף אַ סיסטעמאַטישן און אַרומנעמענדיקן אופן. די דאָזיקע אַרבעט
האָט אויף זיך געמוטן מגר. קלויזנער, און די ערשטע פרוכט פון זיין פעדער,
וואָס איז דערשינען אין דרוק אין דער פאָרם פון אַ בוך „קורות בית העלמין
הישן בווילנה״, ווילנע תרצ״ה, מיט אַ רשימה פון די איינגעהיטע מצבות,
מיט דעם פלאַן פונם בית־עלמין און אַרכיוו־דאָקומענטן, וואָס זיינען נוגע דעם
ענין. אין דער בריייטער רעזענציע, וואָס איך האָב געשריבן וועגן דעם חשובן,
כאָטש קלייגעס ספר („נאַש פשעגלאָנד״, 22 סעפט. 1935), האָב איך אויפ־
מערקזאַם געמאַכט אויף דער גרויסער פעדאַנטישקייט פון דעם יונגן מחבר אַפילו
בנוגע די פרטים פון דער פאָרשונג און אויף דעם אופן פון דער הסברה פונם
ענין, וואָס איז אין דער בחינה פון אַ ביסל, וואָס אַנטהאַלט אַ סך. און איצט,
וען עס ליגט פאַר מיר דער ערשטער טייל פון „תולדות הקהלה העברית בווילנה״
(די געשיכטע פון דער יידישער קהילה אין ווילנע) ביזן סוף פון אַכצענטן יר״ה,
קאָן איך איבערחזרן מיין מיינונג וועגן קלויזנערן און וועגן דער חשיבות פון
זיין אַרבעט, הגם איך בין ניט מסכים מיטן אופן פונם איינטיילן דעם אַרכיוואַלן
שטאָף און פונם באַנוצן זיך מיט אים.

די אַרבעט פון ה׳ קלויזנער, וואָס באַזירט כמעט אינגאַנצן אויף אַליין אויף
מאַטעריאַלן פונם ווילנער אַרכיוו, גיט אונז צום ערשטן מאָל אַ בילד פונם לעבן
פון די ייִדן אין דער דאָזיקער שטאָט. אין דעם ערשטן קאַפּיטל, וואָס איז כולל
באמת דעם תמצית פון דער געשיכטע פון דער קהילה (די דינאַמיק), שרייבט
דער מחבר אָפטמאָל גאַנץ בקיצור וועגן דעם אָנהייב פונם ישוב פון די ייִדן
אין דער דאָזיגער שטאָט, וועגן די דורכבראָכן אין די רעכט פון דער שטאָט
de non tolerandis judaeis דורך די ייִדן און וועגן דער גרינדונג פון אַ
גרויסן יידישן יישוב אין די פּריוואַטע יוריסדיקציעס פון די פירשטן פון דער
משפחה סלוצקי און פון די גלחים. דאָ זיינען נאָך אַ סך מיַ אָנגעצייכנט גע־
וואָרן די גרענעצן פונם ווילנער געטאָ, כפי זיי זיינען אייגנטלעכט געוואָרן
דורך וולאַדיסלאַוו דעם פערטן אין יאָר 1633, וואָס וועגן זייער פאַרברייטערונג
האָבן נאָכדעם די ייִדן געקעמפט מיט די ווילנער מעשטשאַנעס ביז אַ הונ־
דערט פופציק יאָר און וואָס די יידן האָבן שטענדיג אַריבערגעטראָגן אָט די
גרענעצן, וויַיל זיי האָבן זיך ניט געקאָנט באַנוגענען מיטן ענגן יידן־פערטל.

די געשיכטע פון דעם דאָזיקן געראַנגל, אידע פאַרשיידענע פעריאָדן, זיינען אַן ענין פאַר דער פאָרשונג פון דעם מחבר, און צוזאַמען דערמיט דערצייל ער אונז—שטענדיג אויפן גרונט פון אַרכיוו-דאָקומענטן—וועגן די באַציאונגען פון די מלכים, וואָיוואָדעס. גלחים אאז"וו צו די יידן. די סך פּאָגראָמען און שריפות און צוגלייך אויך די סך שלום־אָפמאַכן מיטן „מאַגיסטראַט" וועלן צונויפגעפלאָכטן מיט דער דינאַמיק פון זייערע פאַסירונגען, און נאָכדעם קומט אינם קאַפּיטל די סטאַטיק אין א ברייטער און שיינער שיידערונג פון דעם ווילנער געטאָ. דאָ ווערן אויסגעערכנט באַזונדערע שולן און אַפילו פריוואַטע הייזער און זייערע איינוואוינער. מיט דער הילף פון אָט דעם קאַפּיטל קאָנען מיר עקסקורסירן איבערן געטאָ און אַרייננקוקן אין זיין היסטאָרישער אַנטוויקלונג, פאַרשטייט זיך, האַלטנדיק אין האַנט דעם פלאַן פון דער שטאָט, וואָס דער מחבר גיט־צו זיין בוך. די וויטערדיקע קאַפּיטלעך זיינען געווידמעט דער אָרגאַניזאַציע פון דער קהילה, אירע פרנסים, אירע פקידים, די ח"קן און די פאַראייניקונגען פון די בעלי־מלאכות, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן אַרום איר און וואָס אַ סך פון זיי עקסיסטירן עד היום; דעם בודזשעט פון דער קהילה און אירע חובות, די פּראָוון צו פאַרשטאַרקן דעם עקאָנאָמישן מצב פון דער קהילה ביז דער לעצטער פאַרענטפערונג פון דער שאלה אין יאָר 1793. ס'איז כדאי דאָ צו דערמאָנען, אַז די ווילנער קהילה איז נאָך דער קהילה אין פוזנאָ געווען די אַממערסטן פאַרזונקענע אין חובות. די חובות פון דער פוזנער קהילה האָבן אין יאָר 1774 דערגרייכט צו דער סומע פון 946.547 גל. און די חובות פון דער ווילנער קהילה אין יאָר 1766—צו דער סזמע פון 905.715 גל. דער קהל אין קראָקאָ איז שוין אין יאָר 1719 שולדיק געווען פריצים 527.588 גל., דער קהל אין ליסא—495.535 גל., דער גראָדנער קהל אין 1766—523.448 גל., און דער קהל אין לבוב איז אין יאָר 1727 שולדיק געווען בלויז דעם מאַגיסטראַט מאַנ ניט באַצאָלטע מלחמה-שטייערן 410.438 גל., ניט רעכענענדיק קיין אַנדערע בעלי־חובות הן שררות און הן גלחים, און כאָטש ער האָט געצאָלט זיינע חובות אין משך פון צענדליגער יאָרן, איז ער פונדעסטוועגן שולדיק געווען די גלחים אין יאָר 1784—12 יאָר נאָך זיין זיין אונטער דער ממשלה פון עסטרייך—83.056 עסטרייכישע פלאָרינס, דאָס הייסט בייַ האַלב מיליאָן פוילישע גילדן.

די ווילנער קהילה איז ניט געווען קיין איינזאַמע; זי איז געווען איינע פון די גרעסערע יידישע קהלות אין ליטע, לכל הפחות אין דער צווייטער העלפט פונם 17־טן יר"ה, און איר ראָלע איז געווען וויכטיק אין די לענדער פון ליטע, און אירע שלוחים האָבן געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויפן גאַנג פון די זיצונגען פון דעם וועד מדינת ליטא. אויפן סמך פון דעם פנקס המדינה, וואָס איז צווי מאָל געדרוקט דורך דובנאָוון, און אויפן סמך פון די דאָקומענטן פונם קהל ווייזט אונז דער מחבר קלאָר אויך די באַציאונג פונם ווילנער קהל צום וועד (צענטער קאַפּיטל) און אויך די באַציאונג פון ווילנע צום יידישן ישוב אין (שניפּישאָק און אַנטאָקאָלייע, וואָס זיינען אין משך פון דער צייט אַנגעשלאָסן געוואָרן אָן איר (עלפטער קאַפּיטל).

דאָס איז זייער בקיצור דער אינהאַלט פונם ערשטן טייל פון אָט דעם בוך. ווער עס וועט עס לייענען בעיון, וועט דערקענען צו וויסן די געראַנג-

לעז, וואָס דער ווילנער קהל האָט געהאַט מיט די פֿאַרשיידענע צעכן פון בעלי־מלאכות, און אין דער ערשטער שורה מיטן ווילנער מאַגיסטראַט פֿאַר דאָס וואוינרעכט, צוערשט אין די גאַסן פון דעם צוקינפטיקן געטאָ, און נאָכן אַנ־צייכענען די גרענעצן פונם געטאָ דורך וולאַדיסלאַוו רעם פערטן — פֿאַר דאָס וואוינרעכט און פֿאַרן האַנדל מחוץ די גרענעצן פון געטאָ. פונקט אַזוי וועט דער לייענער דערקענען צו וויסן די אינעווייניקסטע געראַנגלען אינם קהל צווישן די אָרעמע און די רייכע, צווישן די עם־הארצים און די למדנים, און פונקט אַזוי אויך צווישן די אויפגעקומענע גבירים און דער אַלטער אַריסטאָ־קראַטיע פֿאַר זייער חלק אין דער מאַכט. בלויז למדנות און עשירות האָבן געעפנט די טירן פֿאַר די מאַכט־אַמטן אין דער קהילה, און איבער דעם האָט געוואַכט די אסיפה פון רח"ש, אַ ספעציעלער אַדעליקער מוסד, ווי דער אַרעאָפאַג אין אוראַלטן גריכנלאַנד. די אסיפת רח"ש איז אין העלפט 18־טן יר"ה געווען צונויפגעשטעלט בלויז פון 51 מיטגלידער. בלויז פון צווישן די מיט־גלידער פון אָט דער קאָמיסיע האָט מען געמאָגט ווייל בוררים, וואָס זאָלן יעדן יאָר ווייל די פרנסים פון דער קהילה, און דעריבער פלעגן זיך משתדל זיין צו ווערן אָנגענומען אין דער דאָזיקער קאָמיסיע די נייע יידישע גבירים, וואָס יאָגן זיך נאָך מאַכט, און אין דער צווייטער העלפט פון 18־טן יאָרהונ־דערט פֿאַרבריטערן זיי פירפאַכיק דעם ראָם פון אָט דעם מוסד. דאָס באַטייט ניט, אַז דאָס איז אַ דעמאָקראַטיזאַציע פונם קהל, נאָר דוקא פֿאַרקערט—די פֿאַרשטאַרקונג פון זיין אָליגאַרכיע, וואָס מיט איר האָט זיך אין דער אייגענער צייט געראַנגלט דער פשוטער המון און וואָס אויך דער לעצטער ווילנער רב, ר' שמואל בן אביגדור, דער אייידעט פונם באַוואוסטן „יסו"ד", איז זיך אומ־זיסט משתדל זי אַראָפצוואַרפן. יענעם גערַאַנגל, וואָס האָט איבערגעלאָזן נאָך זיך אַ סך דאָקומענטן אין די מלוכה־אַרכיוון און אין די אַרכיוון פון דעם קהל און וואָס מ'האָט וועגן אים אַזויפיל מאָל געשריבן, האָט דער מחבר באַאַרבעט פונסניי אין דעם צווייטן טייל פון זיין בוך, און צוגלייך דערמיט האָט ער אַרייגעבראַכט אַהין קאַפּיטלעך וועגן דעם קולטורעלן לעבן פון די ווילנער יידן און האָט דערמיט אַזוי ווי פֿאַרענדיקט דערווייַלע זייַנע פֿאָרשונגען וועגן דער געשיכטע פון דער ווילנער קהילה אין דער צייט פון דעם אַלטן פוילישן קיניגרייך ביז צו דער דריטער צעטיילונג. איך חזר איבער נאָך אַ מאָל: „דער־ווייַל", מחמת איך רעכן, אַז דער ענין איז כדאי, דער מחבר זאָל ניט משנה זיין די ליניע פון זיין ווייסנשאַפטלעכער טעטיקייט, זאָל איבערלאָזן פֿאַר זיך זיין אויסדערווייטע טעמע און ממשיך זיין די געשיכטע פון דער ווילנער קהילה ווייטער ביז צו אָט די טעג אונזערע, אָדער לכל הפחות ביז דעם יאָר 1914, און חוץ דעם זאָל ער אויך פֿאַרטיפן אַ סך פון די קאַפּיטלעך, וואָס ער האָט ביז איצט באַאַרבעט.

פֿאַר דער פֿאַרשטענדניש, וואָס די ווילנער קהילה האָט אַרויסגעווויזן צו איר עבר, און פֿאַרן שאַפן די גאַלט־מיטלען אויף אַרויסצוגעבן די צוויי בענד פון אָט דעם ספר, בענמש אך זי מיט דער טראַדיציאָנעלער ברכה:

—יישר כח!

וואַרשע, ו' אדר ראשון ה' תרצ"ח.

הקדמה

פונם מחבר

די ווילנער קהילה איז געווען איינע פון די ערשטע, ווָאס הָאט זוכה געווען צו אַ בוך פון איר געשיכטע. דָאס בוך „קריה נאמנה", ווָאס איז אַרויס פון דער פעדער פון אַזַא גלענצנדיקן היסטאָריקער און שריפטשטעלער ווי שמואל־יוסף פין, איז בשעתו (אין תר"ך *) געווען אַ גרויסע ליטעראַרישע געשעניש. פון אים האָבן זיך פיל אָפּגעלערנט און לויט זיין מוסטער זיינען פאַר־פאַסט געווָארן ביכער וועגן אַנדערע קהילות. אָבער דָאס בוך „קריה נאמנה" קאָן ניט באַפרידיקן אין אונזער צייט, אין דער צייט פון דער אַנטוויקלונג פון דער מאָדערנער יידישער היסטאָריאָגראַפיע. אין משך פון דער צייט זיינען אויפגעדעקט געווָארן נייע מקורים פאַר דער געשיכטע פון די יידן אין ווילנע, אָבער אַפילו אין דער נייער אויפלאַגע פון „קריה נאמנה" (ווילנע תרע"ה) איז פון זי קיין זכר ניטָא. אויף דעם מאַנגל אין באַפרידיקנדיקע מקורים קלָאָגט זיך ש. י. פין אין דער הקדמה צו זיין בוך: „איך וועל זָאגן דעם אמת די געביל־דעטע לייענער, אַז די מאַטעריאַלן, וואָס איך הָאב געפונען פאַרן אויפבוי פון דער שטָאָט, זיינען אָרעם און פעלערהאַפטיק און עס איז אין זיי ניט געווען קיין גענוג שטָאָף אויף צו פאַרפולקומען די אַרבעט אין אויפצוהייבן זי צו דער מדרגה פון אַ געשיכטע פון דער קהילה". פין האָט זיך אין אַ גרויסער מאָס בא־נוצט מיט די מצבות פון אַלטן בית־עולם און דעריבער איז זיין בוך דער־עיקר אַ זאַמלונג פון אויפשריפטן פון די דָאזיגע מצבות צוזַאַמען מיט ידיעות וועגן די נפטרים. ש. י. פין האָט זיך באַנוצט מיט אייניקע פנקסים, וואָס זיינען צו אונז ניט דערגאַנגען, און אפשר זיינען זיי אינגאַנצן פאַרלָארן געגאַנגען, ווי דער פנקס פון ח"ק „ביקור חולים", דער פנקס פון „צדקה גדולה", דער פנקס פון ח"ק „נר תמ"ד", דער פנקס פון ר' משה רבקה"ש און דער פנקס פון ר' אליה פעסעלעס. די ידיעות פון די דָאזיקע פנקסים און די אויפשריפטן פון די מצבות, וואָס זיינען אין משך פון דער צייט צעברָאכן געווָארן, זיינען אין אַ גרויסער מָאס ממלא דעם אָרט פון די פעלנדיקע מקורים, און אַזוי שטעלט פינס בוך צו שטיינער פאַרן בנין פון אַ בוך פון דער געשיכטע פון דער ווילנער קהילה.

אַ פרוי צו שרייבן די געשיכטע פון דער ווילנער קהילה מיט אַ מאָדער־נעם סיסטעם איז געמאַכט געווָארן דורך דעם גלענצנדיקן היסטאָריקער דעם

---

*) די צענזור האָט נעגעבן די דערלויבענים צו דרוקן שוין אין מאַי 1858.

רוסישן פּראָפ. ס. בערשאַדסקי. ער האָט געשריבן אַרטיקלען וועגן דעם אָנהייב פון דער יידישער קהילה אין ווילנע און וועגן איר אַנטוויקלונג ביזן יאָר 1648*). אין אָט די אַרטיקלען פאַרנעמט זיך דער פּראָפ. בערשאַדסקי מיט דער אויסערליכער געשיכטע פון די יידן אין ווילנע, מיט דער באַציאונג פון דער מאַכט און פון די שטאַנדן צו די יידן, מיט זייער יורידישן מצב אד"גל. ביי זיין גאַנצער בקיאות און חריפות פעלן אים ידיעות פון יידישע מקורים און ער שילדערט ניט די קאָנסטרוקציע פון דעם קהל און זיין אינעווייניקסטע אָרדענונג. וויכטיקע ידיעות וועגן דער ווילנער קהילה אין 17-טן און 18-טן יאָרהונדערט גיט ס. בערשאַדסקי אין זיין בוך Литовскіе Евреи (די ליטווישע יידן, — 1883). אָבער היסטאָריקער, וואָס האָבן נאָך בערשאַדסקין פובליקירט אַרטיקלען אָדער שריפטן צו דער געשיכטע פון דער ווילנער קהילה, האָבן קיין סך ניט מחדש געווען און ניט געגעבן קיין אַרומנעמענדיקע שילדערונג.

מיט אַ וואָסער צען יאָר צוריק האָב איך אָנגעהויבן פאָרשן די געשיכטע פון דער ווילנער קהילה. דער גרעסטער טייל העברעאישע און אַנדערשפראַכיקע מקורים, וואָס מיר איז געלונגען צו באַקומען, זייענען פון 18-טן יאָרהונדערט. די מלוכה-אַרכיוון פון דער פריערדיקער תקופה האָבן די רוסישע מאַכט-אָרגאַנען בעת דער וועלט-מלחמה אַריבערגעפירט קיין מאָסקווע. דאָס 18-טע יר"ה, דער-עיקר די אַנדערע העלפט פון דעם דאָזיקן יר"ה, די תקופה פון ווילנער גאון און פון דער גרויסער אינעווייניקסטער מחלוקת אין דער קהילה, האָט מיך באַזונדערס פאַראינטערעסירט און איר האָב איך דער-עיקר געווידמעט מיינע פאָרשונגען. איך האָב אָבער אייגנעזען אַ נייטיקייט צו שילדערן די געשיכטע פון דער קהילה זינט איר גרינדונג, צו שילדערן די באַציאונגען פון דער מאַכט און פון די שטאַנדן צו די ווילנער יידן און צו שילדערן די אָרדענונגען פון דעם קהל. די דאָזיקע שילדערונג וועט מיגלין מאַכן צו פאַרשטיין דעם מצב פון דער קהילה אין דער תקופה פון דעם גרויסן אינעווייניקסטן געראַנגל הן דעם געזעלשאַפטליכן, הן דעם קולטורעלן. דער שילדערונג פון די געשעענישן פון דער קהילה ביזן סוף 18-טן יר"ה און איר אָרדענונג איז געווידמעט דער ערשטער טייל פון דעם בוך, וואָס וועט איצט איבערגעגעבן דעם לייענער. דער שילדערונג פון אינעווייניקסטן מצב און דער גרויסער מחלוקת איז געווידמעט דער צווייטער טייל, וואָס וועט בקרוב דערשיינען.

וועגן די מקורים, וואָס איך האָב אויסגענוצט פאַר דעם דאָזיקן בוך מיינעם, ווייל איך באַמערקן, אַז ניט געקוקט אויף מיינע פיל באַמיאונגען, איז מיר ניט גע-לונגען צו קריגן אייניקע פנקסים, ווי דעם פנקס פון דער „צדקה גדולה", דעם פנקס פון „ח"ק ביקור חולים" אד"ל. מחמת דעם בין איך געצוואונגען געהען צו באַנוגענען זיך מיט ווייניק ידיעות אין דער שילדערונג פון אייניקע מוסדות, ווי די „צדקה גדולה", די ח"ק ביקור חולים, דעם בית-דין וכדומה. דעם אויספעל האָב איך מיך באַמיט צו פאַרפילן דורך פאַרגלייכונגען מיט

---

*) וואָסכאָד (Восход) 1881, 1886, 1887.

ענליכע אינסטיטוציעס אין דער ווילנער קהילה אָדער אין אַנדערע קהילות. איבערן מאַנגל אין געוונדיקן אַרכיוואַלן מאַטעריאַל פון דער תקופה, וואָס פאַרן 18־טן יר"ה, בין איך אָפט געצוואונגען געווען צו באַגניגן זיך מיט גע־דרוקטע מקורים.

איך בין דאַנקבאַר די אַלע, וואָס האָבן מיר געהאָלפן קריגן די נייטיקע מקורים. איך דריק אויס אַ דאַנק דעם פאַרוואַלטער פון דעם מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע ה' סטודניצקי, דעם פראָפ. סט. קאָשטשיאַלקאָווסקי, דער פאַרוואַלטונג פון דער שטראַשון־ביבליאָטעק, דער פאַרוואַלטונג פון דער היסטאָריש־עטנאָגראַפי־שער געזעלשאַפט א. נ. פון ש. אַנסקי ז"ל אין ווילנע (אַרכיוו און מוזיי), דער פאַרוואַלטונג פון דער אוניווערסיטעט־ביבליאָטעק אין ווילנע און דער פאַרוואַל־טונג פון דעם שטאָטישן אַרכיוו אין ווילנע.

מיין באַזונדערן דאַנק דריק איך אויס דער פאַרוואַלטונג פון דער יידישער קהילה אין ווילנע, וואָס גיט אַרויס דאָס בוך. זאָל דער דאָזיקער גרויסער אויפטו פון דער קהילה פון ירושלים דליטא דינען פאַר אַ ביישפיל פאַר אַנ־דערע קהילות.

איך דריק אויס אַ דאַנק דעם פראָפ. דר. מ. באַלאַבאַן, וואָס האָט גע־לייענט אייניקע קאַפיטלעך פון דעם בוך אין כתב־יד און האָט מיר געמאַכט חשובע הערות.

איך דריק אויס אַ דאַנק דעם ה' א. צינאָווץ, וואָס האָט אַ סך שרחה געלייגט אויף צו מאַכן פאַר מיין בוך נייטיקע פאָטאָגראַפיעס שלא על מנת לקבל פרס. ער האָט אין זיין אַרבעט אַרויסגעוויזן אַ באַציאונג פון ליבשאַפט צו די אַלטערטימלעכקייטן פון אונזער פאָלק און אַ טיפע קינסטלערישע פאַר־שטענדעניש.

איך דריק אויס אַ דאַנק דעם ה' יוסף שפירא, וואָס האָט אַ סך באַמיט זיך איבער דער קאָרעקטור פון דעם בוך*), באַזונדערס נאָך מיין עולה־זיין קיין ארץ־ישראל.

איבער מיין עולה - זיין קיין ארץ־ישראל פאַרן ענדיקן דרוקן דאָס בוך האָט זיין דערשיינען פאַרשפעטיקט אויף העכער ווי אַ האַלב יאָר. מחמת דעם געפינען זיך געוויס אַ סך טעכנישע דעפעקטן. בעט איך—מיך דן צו זיין לכף זכות. איך האָף, אַז אין צווייטן טייל וועלן אַזעלכע ליקויים ניט זיין.

ירושלים—רחביה, אלול תרצ"ז.

*) פון דעם העברעאישן

1.

די סביבה

ערשטער קאפיטל

די יידן אין ווילנע און זייערע שכנים

די שטאָט און אירע זכיות. — די פריוילעגיע.—de non toleranais judaeis. דאָס באַזעצן זיך פון די יידן אין שטאָט. — דער אָנפאַל פון די מעשטשאַנעס (שטאָטישע קריסטליכע אייגנהאיינער) אויף דער שול און אויף די יידישע היזער. — די ע־שטע פריוילעגיעס פון דער ווילנער קהילה. — די אויפטוען פון שמואל און אליעזר, די זין פון משה. — די פריוילעגיע פון יאָר 1633 און די איינשטעלונג פון א געטאָ. — באַשלוס פון סיים וועגן פרייהייט פון האַנדל. — די אָרדינאַציע פון יאָר 1633. — די אָנפאַלן פון די מעשטשאַנעס אויפן בית־עלמין און אויף דער שול.—באַשלוסן פון דער קאַמיסיע 1636.—דע־פסק פון רעלאַציאָנעלן געריכט, 1644. — די פריוילעגיע de non tolerandis christianis, 1646. — דער חורבן פון דער קהילה אין יאָר תי"ח.— דער ק־ניגליכער שוץ פאַר דער קהילה. — די מלחמה פון די מעשטשאַנעס מיט די יידן. — די פראָצע וועגן דער יידישער שחיטה אין וילנע. — מלחמות, הונגער מגפות און שריפות. — פרוי פון א פשרה צווישן דעם מאַגיסטראַט און דעם קהל, 1713. — די באַציאונג פון די ביסקופן און פון די וואָיוואָדעס צו די יידן. — די סכנה פון גירוש. — דער אפמאַך פון יאָר 1742. — אן אַפמאַך צווישן די חברות פון היסלמאַכער. — אן אויספאָרשונג און א טאָפלטע רעוויזיע פון יאָר 1755 און אן אורטייל פון יאָר 1756. — דער משפט פון יאָר 1775. — די האַנזעטישע־חברות קעגן דעם מאַגיסטראַט. — אן ענדערונג אין דער באַציאונג פון די פריצים צו די יידן. — די אָפשאַפונג פון געטאָ און די פראָקלאַמירונג פון פרייהייט פון האַנדל און מלאָכה אין יאָר 1783. — די השפעה פון די באַשלוסן פונם „גרויסן סיים" אויף די באַציאונגען אין די שטעט. — דער אויפשטאַנד פון קאָשציושקאָ און די ווילנער יידן. — די באַציאונג פון די רוסישע מאַכטן צו די יידן.

די שטאָט ווילנע, וואָס איז געגרינדעט געווארן אין אָנהייב פון XIV יאָרהונדערט, האָט גיך פאַרנומען אן אָרט בראש פון די ליטווישע שטעט אלס אַסטראַטעגישער און קאָמערציעלער צענטער. די פירשטן פון ליטע האָבן באַשאָנקען ווילנע מיט אסך פריוילעגיעס און דערמיט אויסגעטיילט זי לטובה פון זייערע אלע אַנדערע שטעט. שוין אין יאָר 1387 באַקומט ווילנע רעכט פון זעלבסטאַרוואַלטונג. לויט די מאַגדעבורגער געזעצן (לויטן מוסטער פון דער שטאָט מאַגדעבורג). לויט דער דאָזיקער פריוילעגיע איז געגעבן געווארן רעכט צו האַנדלען און צו באַשעפטיקן זיך מיט מלאָכה אויפן שטח, וואָס געהערט צו דער יוריסדיקציע פון דער שטאָט, בלויז די מעשטשאַנעס. אין י. 1432 האָט

דער פירשט*) פאַרבריי־טערט די רעכט פון דער שטאָט און פאַרווערט דעם וואָיעוואָדע און די פירשט־ליכע באַאַמטע צו מישן זיך אין די שטאטיש ענינים. אין אייגענעם יאָר האט די שטאָט באַקומען דאָס מאַנאָפאָל־רעכט אויף די הכנסות פון משקאות: מעד, ביר און ווײַן, אויך אויף די שטאָטישע וואָג, וואָס יעדער סוחר איז מחויב געווען צו וועגן אויף זיי די סחורות, וואָס זיינען געקויפט אָדער פאַרקויפט געווארן אין גרויסע סכומים. באַזונדערס באַקומט די שטאָט אַסך רעכט אין 15־טן און אין אָנהייב 16־טן יר"ה. לויט דער פריווי־לעגיע פון י. 1492 איז פאַרווערט אַ ניטהיגן סוחר צו האַנדלען אין שטאָט אַפילו אין אַ קלייַנער מאָס, אויסער אין דער צייט פון די ירידים[1].

די יידן האָבן געדאַרפט זיין פון די ערשטע, וואָס זיינען געקומען קיין ווילנע צוליב זייער האַנדל און זייערע געשעפטן. אין דער יידישער קהילה איז טראָק, ביי ווילנע, האָבן יידן געוואוינט שוין אין י. 1388. די נייע רעזידענץ־שטאָט**) האָט געדאַרפט צוציען צו זיך די יידן, זיי זאָלען זיך אין איר באַזעצן להשתקע און אין איר שאַפן אַ קהילה, אָבער די ווילנער קהילה איז געשאַפן געווארן אין אַ שפעטערדיקער צייט, אין דער צווייטער העלפט פון 16־טן יר"ה. צו אָט דעם אויספיר איז געקומען דער קאָמפעטענטער פאָרשער פון דער יידישער געשיכטע אין ליטע, ס. בערשאַדסקי, וואָס האָט דער פראַגע וועגן דעם אָנהייב פון דער יידישער קהילה אין ווילנע געווידמעט אַ באַזונדערע סטודיע[2]). ס'איז, אמת, דאָ אַ מסורה, אַן אָנגענומענע אין ווילנע, אַז דער אָלטער בית־עלמין איז געגרינדעט געווארן אין יאָר רמ"ז (1487), אָבער עס זיינען צו אונז ניט דערגאַנגען קיין דאָקומענטן, וואָס זאָלן באַשטעטיקן די דאָזיקע מסורה[3]). עס איז קיין ספק ניט, אַז אין סוף 15־טן און אָנהייב 16־טן יר"ה האָבן יידן אָנגעהויבן קומען קיין ווילנע אין אַ גרויסער צאָל, און ס'איז מיגלית, אַז זיי האָבן שוין אָנגעהויבן פאַרבלייבן אין שטאָט אויך אויף שטענדיק און שאַפן דאָ געזעלשאַפטליכע מוסדות, דהיינו אַ בית־עלמין, אַ שול אאז"וו. אויף דער מורא פון די מעשטשאַנעס פאַר אַ קאָנקורענץ מצד די יידן ווייזט די פריווי־לעגיע, וואָס די מעשטשאַנעס האָבן אין 1527 באַקומען פון דעם פוילישן קיניג זיגמונט דעם אַלטן, וואָס איז געווען אויך פירשט פון ליטע, — די פריווי־לעגיע, וואָס פאַרווערט די יידן צו וואוינען און צו האַנדלען אין ווילנע[4]). נאָך דעם דאָזיקן יאָר הויבט זיך אָן אַ גראַנגל צווישן די יידן, וואָס ווילן פאַרבלייבן אין דער שטאָט אויף אַלע מאָל, און די מעשטשאַנעס, וואָס זיינען קעגן דעם. דער דאָזיגער גראַנגל האָט זיך געענדיקט אין סוף 16־טן יר"ה מיטן נצחון פון די יידן.

אַ בראָך אין דער פריווי־לעגיע, וואָס פאַרווערט די יידן צו פאַרבלייבן אין ווילנע, מאַכן די קיניגליכע דערלויבענישן פאַר איינצלנע יידן צו באַזעצן זיך אין צו האַנדלען אין דער שטאָט. דאָס ערשטע מאָל באַקומען אַזאַ דערלויבעניש צוויי יידן פון קראָקע, שמעון דאָקטאָראָוויטש און ישראל בן־יוסף (יאָזעפאָוויטש)

---

*) זיגמונט, דער זון פון ליסוישן גרויספירשט קיסטוט.

**) ווילנע. דער איבערזעצער.

אין י. 1551. זיי מעגן דינגען אין שטאָט דירות און קראָמען, האַנדלען דאָ און שפּענען אַ לאָמבאַרד. אין יורידישע ענינים דאַרפן זיי געהערן צום געריכט פון דער פעסטונג[5]. אמת, איינצלנע מענטשן—אויסנאַמען זיינען נאָך ניט קיין ראיה, אַז עס איז געגעבן געוואָרן די יידן אַ מיגלעכקייט מבטל צו מאַכן די גזירה אינגאַנצן. די יידן האָבן אָבער געפונען אַן אַנדער וועג אָפּצושוואַכן די קראַפט פונם געזעץ.

אין י. 1551 באַשלאָסט דער ליטווישער סיים, אַז די הייזער, וואָס די מיטגלידער פון דעם פירשטלעכן ראַט קויפן פאַר זיך, זיינען פריי פון צו זיין צוגעבונדן צום שטאָטישן געריכט און פון צאָלן שטייערן דעם מאַגיסטראַט. דער דאָזיקער באַשלוס האָט געבראַכט פיל שאָדן דער שטאָטישער יוריסדיקציע. ביז אָט דער צייט פלעגן די פירשטן זאָרגן לטובת דעם מאַגיסטראַט און פלעגן דערלויבן קויפן אומבאַוועגלעכע גיטער אין שטאָט נאָר בתנאי—די קונים זאָלן זיך אונטערגעבן דעם שטאָטישן געריכט און צאָלן אַלע שטאָטישע שטייערן. צוליב דעם טעם זיינען ניט געווען קיין קראָמען וכדומה אין אַנדערע יוריסדיקציעס פון שטאָט, פון פעסטונג און פון ביסקופ, נאָר בלויז אין דער יוריסדיקציע פון מאַגיסטראַט. נאָכדעם אָבער ווי די מיטגלידער פון פירשטלעכן ראַט האָבן אָנגעהויבן קויפן זיך הייזער, וואָס האָבן ניט געהערט צום שטאָטישן געריכט, האָבן די יידן געקאָנט באַזעצן זיך אין אָט די הייזער אונטערן שוץ פון זייערע בעלי-בתים. אין יאָר 1552 האָט סטאַניסלאוו קישקע געקויפט אַ געמויערטע הויז אויף דייטשער גאַס, און דער קניג האָט ניט בלויז באַפרייט אים און זיינע קינדער נאָך אים פון דער געצוואונגענער צוגעהעריקייט צו דעם שטאָטישן געריכט, נאָר ער האָט אויך איבערגעלאָזן די רעכט פון דעם הויז צו די אַנדערע בעלי-בתים, צו וועמען דאָס הויז וועט אַריבער אין אייגנטום. אויף אַזאַ אופן האָבן די יידן זיך געקענט באַזעצן אין שטאָט אין די פריצישע הייזער, אָבער עס איז זיי נאָך פאַרוואָרט געווען צו באַשעפטיקן זיך דאָרטן מיט האַנדל און צו גרינדן אַ שול.

נאָך דער פאַראייניקונג פון פוילן און ליטע אין דער לובלינער אוניע אין יאָר 1569 וועלט דער אַדל-שטאַנד אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער. די יידן באַנוצן זיך מיט דער הילף פון די פריצים אין זייער קאַמף קעגן די מעש-טשאַנעס. די פריצים האָבן גערן געהאַט דעם יידישן סוחר און בעל-מלאכה, וואָס באַנוגעט זיך מיט ווייניק, דעם יידן דעם קאַפּיטאַליסט, וואָס לייט זיי געלט און אַרענדירט זייערע מאַיאָנטקעס, און זיי האָבן געשטיצט די יידן קעגן די מעשטשאַנעס. די פירשטן האָבן געהאַנדלט לויט די פאָדערונגען פון די פריצים די תקיפים. מיט דער הילף פון די פריצים און פון דעם פירשט זיינען די יידן אַריינגעדרונגען אין ווילנע און פאַרנומען דאָרטן חשובע עקאָנאָמישע פאָזיציעס. די ערשטע יידן, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין שטאָט, זיינען געווען קאַפּיטאַליסטן — מלווה'ס, שטייער-אַרענדאַרן, אַרענדירער און פירער פון דער מלוכישער מאָנעטן-פרעגעריי. צוזאַמען מיט זיי זיינען געקומען זייערע יידישע פקידים און משרתים. נאך זיי האָבן אָנגעהויבן קומען קליינהענדלער און האַנט-ווערקער.

די יידן, וואָס האָבן באַוויזן צו באַזעצן זיך אין שטאָט נאָכן יאָר 1551, האָבן ניט געשאַפן קיין קהילה פֿל־זמן זיי האָבן ניט געגרינדעט די געזעלשאַפֿט־לֵיכע מוסדות: אַ שול, אַ בית־עלמין, אַ מרחץ מיט אַ מקווה און אַ שחט־הויז. אַ שול האָבן זיי געקאָנט גרינדן ערשט אין יאָר של"ג (1573), בשעת די וואַרשעווער קאָנפעדעראַציע האָט פּראָקלאַמירט רעליגיאָנס־פרייהייט און די פּריצים געגעבן דערלויבעניש צו לאָזן אויפבויען אויף זייער ערד שולן. אין ווילנע צירקולירט אַ מסורה, אַז די גרויסע שול איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר של"ג, און דידאַזיקע מסורה לאָזט זיך אָננעמען אין צוזאַמענהאַנג מיטן באַשלוס פון דער קאָנפעדעראַציע. די שול איז אויסגעבויט געוואָרן אין אַ הויז, וואָס איז פריי געווען פון דער שטאָטישער יוריסדיקציע. די גאַס ביי דער שול האָט שוין אין יאָר 1592 זיך גערופן „יידישע גאַס".

די מעשטשאַנעס האָבן נעזען, אַז די יידן פֿאַרבלייבן אין שטאָט אויף שטענדיק, קענן דעם פֿאַרבאָט פון יאָר 1527, האָבן קראָמען און בויען אַ שול. דער פֿאָקט, וואָס זיי קאָנען ניט שטערן די יידן אַרײַנצודרינגען אין סוחר געזעץ, האָט זיי זייער אויפגערעגט און זיי האָבן דעריבער אָנגענומען אומגעזעצלעכע מיטלען: דעם 7־טן מאַי 1592 זײַנען זיי אָנגעפאַלן אויף דער שול און אויף די יידישע קראָמען און וואוינונגען אויף יידישער גאַס. צווישן די אָנפאַלער זײַנען געווען מיטגלידער פון מאַגיסטראַט: אַ מיטגליד פון ראַט און אַ מיטגליד פון שטאָטישן געריכט. בראש פון די אָנפאַלער איז געשטאַנען יורי אָלסון, אַ זאָלצהענדלער, וואָס האָט געוואוינט אַנטקעגן דעם שולהויף. אין יענער צייט איז זיך צום ערשטן מאָל צונויפגעקומען אין ווילנע דער לִיטווישער הויפּט־טריבונאַל. די יידן האָבן זיך געוועדעט צו אָט דעם הויכן געריכט און ער האָט באַטראַכט די פראָגע. די מעשטשאַנעס האָבן זיך ניט געשטעלט פאַר דעם דאָזיקן געריכט, ווייל זיי זײַנען ניט געווען אונטערגעוואָרפן אים, נאָר דעם געריכט פון קיניגלֵיכן הויף. דער טריבונאַל האָט אַרויסגעטראָגן אַן אורטייל אונטער די אויגן, אַז זיי, די מעשטשאַנעס, מוזן באַצאָלן אַכט יידן אַנטשעדיקונג אין דער הייך פון 13350 ליטווישע שאַק 10 גראָשן[6]) און פאַרמשפט אויך צו זעקס וואָכן טורמע. די מעשטשאַנעס האָבן זיך ניט געריכט מיט אָט דעם אורטייל[7]). אין אַ קורצער צייט אַרום, דעם 20־טן מאי 1593, איז אין דעם סכסוך געקומען צו אַ פשרה און אַ הסכם צווישן די יידן און די מעשטשאַנעס[8]).

אין צוזאַמענהאַנג מיטן אָנפאַל פון יאָר 1592 האָבן זיך די יידן געוועגנדעט צום קיניג מיט אַ בקשה, ער זאָל פאַרגעזעצלֵיכן זייער וואוינען אין ווילנע, און עס איז ניט אַוועק אַפילו קיין יאָר זינט דער טריבונאַל האָט אַרויסגענעבן זיין פסק־דין, ווי די יידן האָבן דעם 3־טן יוני 1593 באַקומען פון קיניג זיגמונט III די פאַלגנדיקע פריוולעגיע[9]):

„לויט דער בקשה פון די ווילנער יידן און לויט דער השתדלות פאַר זיי פון אייניקע הערן פון אונזער ראַט, האָבן מיר דערלויבט די יידן צו דינגען און צו קויפן הייזער ביי די פריצים אין־ווילנע, דער הויפּט־שטאָט פון גרויספירשטנטום ליטע, צוליב דעם עיקרדיקן טעם, וואָס ביי אונזער אַרויפשטייגן אויפן טראָן פון פוילן און ליטע

האָבן מיר שוין געפונען יידן וואוינען אין ווילנע. דעריבער גיבן מיר די ווילנער יידן דערלויבעניש פון איצט אָן צו וואוינען אָן שום שטערונגען אין אונזער שטאָט ווילנע אין די הייזער פון די פריצים, צו דאָונען לויט די מנהגים פון זייער דת און צו באַשעפטיקן זיך מיט מסחר, פונקט ווי אַנדערע אונטערטאַנען אונזערע, וואָס וואוינען אין די שטעט פון גרויספירשטנטום ליטע.

צוזאמען דערמיט באַפרייט דער קניג די יידן פון אַלע מינים שטייערן לטובת דעם מאַגיסטראַט פון די הייזער, וואָס זיי דינגען אָדער קויפן־ביי די פריצים. אין ענינים פון משפטים, האָט דער קניג אונטערגעשטעלט, דאַרפן די יידן ענטפערן נאָר פאַרן גערישט פון דער פעסטונג.

אויסער דער דאָזיקער פריווילעגיע, האָט דער קניג געגעבן די ווילנער יידן נאָך אַ פריווילעגיע, וואָס אין איר דערלויבט ער זיי צו גרינדן די געזעלשאַפטליכע מוסדות, וואָס זיינען נייטיק אַ יידישער קהילה: אַ בית־עלמין, אַ שחט־הויז, אַ מרחץ; דערלויבט די יידן משפטן זיך צווישן זיך אין פריוואַטע ענינים אין אַ יידישן בית־דין און באַשטעטיקט אויך זייער אייגנטום־רעכט אויף די הייזער, וואָס זיי האָבן געקויפט, און אויף דער שול. מיר ווייסן ניט געניר, וען איז געגעבן געווארן די דאָזיקע פריווילעגיע, אָבער עס ווייזט אויס, אַז קרוב צום יאָר 1593.

ס׳איז כדאי צו פאַרצייכענען, אַז אין די אויבנדערמאָנטע פריווילעגיעס זיינען פאַרבליבן איניקע אומקלארע שטעלן, וואָס האָבן געקאָנט גורם זיין באַגרעניצונגען פאַר יידן. אַזוי איז לגמרי ניט דערמאָנט געווארן וועגן דעם רעכט צו באַשעפטיקן זיך מיט מלאכה און עס איז ניט דערלויבט געווארן צו בריין און צו פאַרקויפן שאַרפע משקאות.

די מעשטשאַנעס האָבן וויייטער אָנגעוועדעט קעגן די יידן געוואַלט־מיטלען, און אין יאָר 1606 האָבן די יידן דערלאַנגט אין טריבונאל אויף דער מעשטשאַנעס, וואָס זיינען אָנגעפאַלן אויף די יידישע הייזער און אויף דער שול. דער ליטווישער טריבונאל האָט אָבער ניט באַטראַכט אָט די פראָגע, ווייל יידישע פראָצעסן זיינען ניט אַריין אין גדר פון זיין טעטיקייט[10].

אין יאָר 1629 הייבן אָן די ראשים פון דער ווילנער קהילה אַ פאַרשטאַרקטע טעטיקייט צו פאַרברייטערן די רעכט פון דער קהילה. בראש פון דער אַקציע זיינען געשטאַנען צוויי רייכע יידן בעלי־השפעה, וואָס זיינען געקומען קיין ווילנע פון טשעכיע און וואָס האָבן געשטאַמט פון פראַנקפורט דמאַין, — שמואל בן משה און אליעזר בן משה, צווויי ברידער. צוערשט זיינען זיי געצוואונגען געווען זיך צו באַנוגענען מיט אַ נייער באַשטעטיקונג פון די פריערדיגע פריווילעגיעס[11]. צוזאמען דערמיט האָבן זיי אין דעם אייגענעם טאָג פון 26־טן מערץ 1629 באַקומען אויך אַן אַלגעמיינע פריווילעגיע פאַר אַלע יידן פון ליטע. אין דער דאָזיקער אַלגעמיינער פריווילעגיע איז געזאָגט געווארן, אַז עס איז דערלויבט יידישע בעלי־מלאכות צו באַשעפטיקן זיך מיט יעדערליי מלאכה אפילו אָן אַן אָנגעהעריקייט צו צעכן (קריסטליכע)[12]. עס איז אָבער אַ פראָגע, אין וואָס פאַר אַ מאָס האָבן די אַלגעמיינע פריווילעגיעס געקאָנט

משפּיע זײַן אויף די באַציאונגען אין יעדער שטאָט. די אַלגעמיינע פּריוואַטע זײַנען געווען גינסטיקער פֿאַר די יידן אײדער די פּריוואַטע פּריוואַלעגיעס פון יעדער שטאָט באַזונדער און פון די אַנטוווערקער־פֿאַראײַנען. די יידן האָבן געוואָלט שטיצן זיך אויף די אַלגעמיינע פּריוואַלעגיעס, אָבער די פּריוואַטע פּריוואַלעגיעס זײַנען געווען בעסער פון די אַלגעמיינע אויפן שטח פון זייער טעטיקייט. אין דעם פֿאַל, וואו עס זײַנען ניט געווען קיין פּריוואַטע פּריוואַלעגיעס, וואָס האָבן באַגרעניצט די יידישע רעכט, האָבן די יידן געקענט באַנוצן זיך מיט די אַלגעמיינע פּריוואַלעגיעס. אינם געגעבענעם פאַל בנוגע מלאָכה האָבן די יידן געקענט זיך סומך זײַן אויף דער אַלגעמיינער פּריוואַלעגיע, אָבער אין די אַנטוווערקערשע פאַכן, וואָס האָבן געהאַט צעכן, האָבן זיי עס ניט געקאָנט טאָן. אין דער אַלגעמיינער פּריוואַלעגיע זײַנען נאָך דאָ פֿאַראַגראַפֿן, וואָס באַהאַנדלען די פֿליכטן פון די יידן צום מאַגיסטראַט און זייער אָנגעהעריקייט צו געריכטן. לויט דער פּריוואַלעגיע, זײַנען די יידן מחויב צו צאָלן דעם מאַגיסטראַט פון די הייזער, וואָס זיי האָבן אין שטאָט, אַלע געווײַנלעכע שטייערן, ווי אַלע אַנדערע שטאָט־איינוואוינער; פון די אויסער־געווײַנלעכע שטייערן זײַנען זיי באַפֿרייט, ווײַל זיי צאָלן קאָפּ־שטייער; אין די שטעט, וואו עס עקזיסטירן אָפּמאַכן צווישן די יידן און די מעשטשאַנעס, זײַנען די יידן מחוייב צו צאָלן לויט עס איז באַשטימט אין די אָפּמאַכן. וועגן די געריכטן זאָגט זיך אין דער פּריוואַלעגיע, אַז מען טאָר ניט אויפפאָדערן אַ יידן צום טריבונאַל־געריכט, נאָר בלויז צום פּעסטונגס־געריכט און נאָכדעם צום קיניגלעכן געריכט. אין קרימינעלע ענינים מעג נאָר דאָס פּעסטונגס־געריכט משפטן יידן און ניט דער מאַגיסטראַט.

די יידן האָבן באַקומען פון קיניג זיגמונט III נאָך פּריוואַלעגיעס וועגן פּרייהייט פון האַנדל און מלאָכה, אָבער מיר האָבן ניט וועגן זיי קיין ענוויע ידיעות. די פּאַרשטאַרקונג פון דעם עקאָנאָמישן מעמד פון די יידן האָט באַוויזן די מעשטשאַנעס צו אַן אַקציע קעגן די יידן. די יידן האָבן געבעטן שוץ ביים קיניג, און ער האָט געשיקט וואַרנונגען דעם מאַגיסטראַט. איין וואַרנונג פון 24 מאַי 1632 אַנטהאַלט אינטערעסאַנטע זאַכן[13]). דער קיניג וואַרנט דעם מאַגיסטראַט, ער זאָל די יידן ניט טאָן קיין עוולה (violencja) און ניט שטערן זייער האַנדל. לויט אָט דער שריפט, מעגן די יידן קויפן ביי מעשטשאַנעס און אָנגעפאָרענע פּרעמדע סוחרים, מעסטן און וועגן, באַשעפטיקן זיך מיט מלאָכה און מיט בראַנפן־פּאַרקויף. אויך אין דער פּראַגע וועגן דינגען דירות ביי מעשטשאַנעס פאָדערט דער קיניג פון די מעשטשאַנעס, זיי זאָלן זיך רעכענען מיט די פּריוואַלעגיעס, וואָס די ווילנער יידן האָבן באַקומען פון די פּריערדיקע קיניגן און וואָס ער האָט זיי באַשטעטיקט. אין סוף פון זיין וואַרנונג ראַט דער קיניג די מעשטשאַנעס, זיי זאָלן ניט אויסגעבן קיין געלט אויף משפטים, נאָר זאָלן בעסער זען צו קומען מיט די יידן צו אַ הסכם און דערלויבן זיי צו האַנדלן מיט געוויסע סחורות.

אין דער דאָזיקער וואַרנונג־שריפט רעדט דער קיניג וועגן די פּריוואַלעגיעס וואָס די פּריערדיקע מלכים האָבן געגעבן די ווילנער יידן און וואָס ער האָט

זיי באַשטעטיקט, אין דער צייט, ווען אַזעלכע זיינען ניט געווען און די ערשטע פריווילעגיעס זיינען, ווי אויבן דערמאָנט, געגעבן געוואָרן נאָר פון זיגמונט III. דער קיניג דערלויבט די יידן צו פאַרנעמען זיך אין ווילנע מיט מסחר אויך אין קליינע קוואַנטומס, צו פאַרקויפן בראַנפן און זיך באַשעפטיקן מיט האַנטווערק, אין דער צייט, ווען יעדער פרעמדער סוחר האָט געמוזט האַנדלן נאָר מיט אַ שטאָטישן סוחר און פאַרקויפן אים אַנגראָ, און יעדער בעל־מלאָכה, וואָס האָט ניט געהערט צו אַ צעך, האָט ניט געטאָרט פירן קיין האַנטווערק. די שטאָט פלעגט צאָלן שטייערן אין מלוכה־אוצר פאַר דאָס רעכט צו ברייען און צו פאַר־קויפן בראַנפן, און די יידן האָבן געהאַט רעכט צו פאַרקויפן בראַנפן אָן שום אָפּצאָל. אַזאַ וואָרנונג־שריפט איז עלול געווען אַרויסצורופן אַ פאַרביטערונג מצד די מעשטשאַנעס. די דאָזיקע שריפט ווייזט אויף אַ בולטן אופן די פּאָליטיק פונם קיניג כלאַפּי די מעשטשאַנעס און די יידן. די מעשטשאַנעס זיינען געווען געצוואונגען צו פאַרשטיין, אַז זיי מוזן מוותר זיין אויף זייערע רעכט און דורכ־קומען מיט די יידן, ווייל די פריצים און דער קיניג זיינען געשטאַנען אויפן צד פון די יידן.

אין יאָר 1632 איז געשטאָרבן דער קיניג זיגמונט III.

צום קרוינונגס־סיים זיינען געקומען באַפולמעכטיקטע פון די ליטווישע יידן, כדי צו באַקומען אַ באַשטעטיקונג פון זייערע פריווילעגיעס פון דעם נייעם קיניג וולאַדיסלאוו IV. די הויפּט־רעדנער צווישן די יידישע דעלעגאַטן זיינען געווען די צוויי ווילנער יידן שמואל און אליעזר, די זין פון משה, וואָס זיינען אונז שוין באַקאַנט פון זייער טעטיקייט אין י. 1629. דעם 15־טן פעברואַר 1633 האָבן זיי באַקומען אַ באַשטעטיקונג פון די פריווילעגיעס פאַר אַלע יידן פון ליטע. אַ חוץ דעם האָבן אַלע באַפולמעכטיקטע פון יעדער קהילה זיך משתדל געווען צו קריגן אַ באַשטעטיקונג פון די פריוואַטע פריווילעגיעס פון זייער קהילה. אין פיר טעג אַרום האָבן די אויבנדערמאָנטע באַפולמעכטיקע פון די ווילנער יידן באַקומען אַ פריווילעגיע פאַר די יידן פון ווילנע, און מען קען זאָגן, אַז דאָס איז די גרונד־פריווילעגיע פון דער ווילנער קהילה. צוליב איר חשיבות וועלן מיר זיך אויף איר פאַרהאַלטן בפרטיותדיקער[14]).

אין דער פריווילעגיע, וואָס וועגן איר גייט די רייד, באַשטעטיקט דער קיניג קודם־כל פאַר די ווילנער יידן יענע אַלע רעכט, וואָס די פריערדיקע פירשטן, אָנגעהויבן מיט וויטאָלדן, האָבן געגעבן די יידן פון ליטע. אַחוץ דעם זיינען אין אָט דער פריווילעגיע געגעבן געוואָרן צוגאָב־רעכט און עס זיינען אין איר אַריינגעטראָגן געוואָרן אויך אייניקע באַגרעניצונגען. אין אָט דער פריווילעגיע באַשטעטיקט דער קיניג די רעכט, וואָס זיינען געגעבן געוואָרן דער ווילנער קהילה דורך זיגמונט III אויף אַ שול, אויף אַ בית־עלמין, אויף אַ שחט־הויז און אַ מרחץ. דער קיניג באַפרייט די יידן פון צאָלן שטייערן ניט בלויז פון בית־עלמין, נאָר אויך פון שחט־הויז. זייער מרחץ מעגן די יידן הייצן נאָר פאַר זיך, אָבער ניט פאַר קריסטן. אין ענינים פון מסחר און מלאָכה זיינען אַיינגעשטעלט געוואָרן אין דער פריווילעגיע דידאָזיקע רעכט:

1. עס איז דערלויבט די יידן צו האַלטן אָפענע קראָמען פון וואָלנס אָדער

באַוול, פון טעפּיכער, טערקישע סחורות, פּאַרשיידענע בשמים, לייוונט, גלאָז, אייזן און פון אַלע מינים אַנדערע סחורות, וואָס עס האַלטן די קליין־קרעמער. זיי מעגן פאַרקויפן אין דעטאַל און אַנגראָ, אויפן אייל, אויף קלייניע און גרויסע וואָג, ווי אַלע אַנדערע ווילנער קרעמער און מעשטשאַנעס. עס איז דערלויבט די יידן צו קויפן און פאַרקויפן זילבער און גאָלד, צירונג—גאַנצע און צעבראָכענע, חפצים גרויסע און קלייניע. די יידן מעגן קויפן און פאַרקויפן אומעטום אין דורך וועמען זיי ווילן, הן אין מאַרק, הן אין די הייזער פון די סוחרים—אורחים, און צו האַנדלען מיט די מעשטשאַנעס אָדער מיט די סוחרים־אורחים.

2. ס׳איז דערלויבט די יידן זיך צו באַשעפטיקן מיט מלאכות, באַזונדערס, מיט די האַנטווערקן, וואָס האָבן ניט קיין צעכן. יידישע שנייידער איז דערלויבט צו נייען בלויז יידישע קלייידער און ניט קיין קריסטליכע. אויב אַ ייד וועט אויף אַ וואָסער־ס׳איז אופן זיך דערווערבן קלייידער, מעג ער זיי פאַרקויפן אומעטום אָן שום שטער מצד דעם קריסטליכן צעך.

3. ס׳איז דערלויבט די יידן צו קויפן באַארבעטע פעלן אין יעדן קוואַנטום, צו־צושניידן און צו נייען, צו קויפן און פאַרקויפן אומעטום, אין הייזער אָדער אין גאַס.

4. די יידן איז דערלויבט צו מאַכן אַלע מינים משקאות, צו האַלטן און צו פאַרקויפן זיי.

5. די יידן מעגן זיך באַנוצן מיט די שטאָטישע וואָג, פונקט ווי אַלע אַנדערע מעשטשאַנעס, און ווי זיי צו באַצאָלן פאַרן נוצן.

6. ס׳איז דערלויבט די יידן צו קויפן פאַרשיידענע בהמות אין שטאָט, אין מאַרק און אין די גאַסן, אָבער בלויז פאַר זייער אייגענעם געברויך און ניט צו פאַרקויפן און אַרויסצוטראָגן אויסער שטאָט.

7. ניט־אויסגעלייזטע משפּנות איז יידן דערלויבט צו פאַרקויפן נאָך אַ יאָר מיט זעקס וואָכן נאָכן פאַרזעצן אָן אַ שום מעלדונג. דעם משפּן מוז מען אָבער אָפשאַצן אָפיציעל.

אין דער פּריוילעגיע, וועגן וועלכער עס גייט די רייד, האָט דער קיניג אַריינגעבראַכט אַ נייס, וואָס איז נאָך ניט געווען אין לימע: די באַגרעניצונג פונם וואוינאָרט־שטח פאַר די יידן אין שטאָט, די אינשטעלונג פון אַ געטאָ אָן מיטן שטאָט. די דאָזיקע באַגרעניצונג איז געקומען כלומרשט לטובת די יידן, כדי זיי זאָלן ניט וואוינען צעזייט און צעשפּרייט אין פאַרשיידענע ערטער פון דעם חלק שטאָט, וואָס האָט געהערט צו דער שטאָטישער יוריסדיקציע, און כדי זיי זאָלן קענען זיין זיכער פון אָנפאַלן. דעם פלאַן פון איינשטעלן אַ געטאָ אין שטאָט האָט אויסגעאַרבעט דער סעקרעטאַר פון דעם פירשטנטום, דער גלח מאַרציאַן טריזנאַ. לויט דעם דאָזיקן פּלאַן האָבן די יידן געמעגט וואוינען נאָר אין די פאָלגנדיקע גאַסן: א. אויף יידישער גאַס פון ביידע זייטן; ב. אויף יאַטקעווער גאַס נאָר אויף איין זייט, וואָס פאַרבינדט זיך מיט יידישער גאַס; ג. אויף דער גאַס פון הייליקן מיקאָלאַי פון ביידע זייטן. אויף דייטשער גאַס איז די יידן דערלויבט געווען צו קויפן שטחים, וואָס גייען ניט אַרויס אין גאַס, און צו בויען אויף זיי הייזער. אַ יוצא מן הכלל איז דאָס גרויסע געמויערטע

הויז פון די פירשטן סלוצקי, מיט דעם דאָזיקן הויז, וואָס איז פריי געווען פון דער שטאָטישער יוריסדיקציע, איז די יידן דערלויבט געווען צו באַנוצן זיך לויט זייער וויל, צו זיין זיינע אייגנטימער, עס צו פאַרקויפן אָדער איבערגעבן צו אַנדערע.

די יידן זיינען מחויב אין משך פון פופצן יאָר אָפצוקויפן די הייזער, וואָס געפינען זיך אויפן שטח, וואָס איז אויסגעטיילט געווארן פאַר זיי, און אַריבערצוגיין אַהין וואוינען. וועט עס וועט אַריבערגיין אָט דער טערמין, וועט יידן פאַרווערט זיין צו וואוינען מחוץ דעם באַשטימטן תחום. אין פאַל, אויב אַ קריסט וועט ניט וועלן פאַרקויפן אַ הויז, וואָס אין אָט דעם תחום, אָדער ער וועט פאָדערן אַ צו גרויסן פרייז, אָדער דער ייד וועט פאָרלייגן אַ צו נידעריקן פרייז,—דאַן דארף אַ קאָמיסיע פון מאַגיסטראַט אָדער פון קיניגליכע קאָמיסאַרן פאַרמיטלען צווישן זיי און אָפשאַצן די גיטער. די הייזער, וואָס געהערן צו שפּיטאָלן און געפינען זיך אין יידישן תחום המושב, דאַרפן די יידן אָפקויפן פאַר מזומנים אָדער אָפגעבן פאַר זיי אַנדערע הייזער, וואָס טראָגן אויף זעלביקע סומעס. פון זייערע הייזער דאַרפן די יידן צאָלן די געווויינליכע שטייערן דעם מאַגיסטראַט, אָבער פון די ניט-געווויינליכע אָפצאָלן זיינען זיי באַפרייט, ווייל זיי צאָלן קאָפּ-שטייער. די וואַסער-רערן, וואָס זיינען געווען אין די הייזער אין תחום, בלייבן אויך אויף להבא און דער מאַגיסטראַט איז מחוייב צו זאָרגן פאַר די רערן און צוצושטעלן וואַסער. פאַר די וואַסער-רערן דארף דער מאַגיסטראַט נעמען ביי די יידן אָפצאָלן, פונקט ווי ביי די משטשאַנעס. אויב אַ הויז מחוץ לתחום גייט אריבער פאַר אַ חוב צו אַ יידן, קאָן ער וועלן זיין אייגנטימער אָן שום שטער, אָבער דער משטשאַנין מעג אויסלייזן דאָס הויז פון דעם יידנס האַנט פאַר דער סומע פונם חוב.

אין סוף פון דער פריווילעגיע איז דער קיניג מודיע די משטשאַנעס, אַז די תקנות פון די סוחרים און אויך אַנדערע פאַפירן, וואָס זיי האָבן פריער באַקומען, קאָנען ניט בלייבן אין קעגנזאַץ צו די פריווילעגיעס פון די יידן. דער קיניג באַפעלט דעם שטאָטישן אַמט און דעם פעסטונגס-אַמט צו פאַרטיידיקן די יידן קעגן געוואַלט און רויב.

אין אַ וואָך אַרום האָט דער קיניג געגעבן די יידן נאָך אַ באַזונדערע פריווילעגיע צו בויען אַ געמויערטע שול. עס פעלט ניט דעד תנאי, אַז דער בנין טאָר ניט זיין העכער פון די איבעריקע מויערן פון שטאָט און טאָר ניט זיין ענליך צו די קירכן און קלויסטערס[15].

די יידן האָבן ניט געלייגט קיין אַכט אויף די פראָטעסטן פון די משטשאַנעס און האָבן זיך משתדל געווען מער צו פאַרבייטערן זייערע רעכט. זייערע באַפולמעכטיקטע, שמואל און אליעזר, די זין פון משה, האָבן גוט געוואוסט וועגן דער באַציאונג פון די פריצים צו די משטשאַנעס, וועגן דער שטרעבונג פון די פריצים צו באַקומען סחורות בילליק דורך דער פאַרמיטלונג פון די יידן, די קאָנקורענטן פון די משטשאַנעס אין מסחר און מלאכה.

די דאָזיקע צוויי יידן, די בעלי-השפעה, איז געלונגען אין זעלביקן יאָר 1633 דורכצופירן אין סיים אַ באַשלוס, וואָס הייסט: „וועגן פרייהייט פון האַנדל

אין ליטע[16]. אין דעם דאָזיקן באַשלוס וועלן מיר געזאָגט, אַז נעמענדיק אין אַכט דעם שטייגנדיקן יקרות אין ליטע, וואָס איז שעדליך פאַר די בירגער (דאָס מיינט: פאַר די פריצים), האָבן אַלע מיטגלידער פון סיים פאַרלאַנגט, עס זאָל די יידן, באַזונדערס אין דער הויפטשטאָט ווילנע, דערלויבט ווערן צו באַשעפטיקן זיך מיט יעדן האַנדל אין די קראָמען און אין די הייזער.

דער קיניג האָט צוגעזאָגט אייניצואָרדענען די זאַך נאָך זיין קומען אַליין קיין ווילנע.

אַ קורצע צייט נאָכדעם ווי עס איז אָנגענומען געוואָרן דער באַשלוס, איז דער קיניג געקומען קיין ווילנע און האָט געמאָלדן בייידע צדדים, די מעשטשאַנעס אין די יידן, אַז זיי דאַרפן קומען דעם 28 יוני צו זיין הויף-געריכט אוֹן מיטברענגען מיט זיך זייערע פריוויליגיעס. אין דעם דאָזיקן געריכט האָבן די מעשטשאַנעס געפאָדערט קודם-כל פונאַנדערצוקלייבן, צי דער באַשלוס פון סיים איז אָנגענומען געוואָרן לטובת זיי אָדער לטובת די יידן. זיי האָבן געטענה'ט, אַז דער באַשלוס רעדט לטובת זיי. דאָס געריכט האָט אויפגעקלערט, אַז דער באַשלוס רעדט וועגן פריייען האַנדל פאַר די יידן. נאָכדעם האָבן די יידן דערלאַנגט זייערע פריוויליגיעס, וואָס זיי האָבן דאָ ניט לאַנג באַקומען אויף זיי באַשטעטיקונגען פון קיניג, און זיי האָבן געבעטן איבערלאָזן זיי אין קראַפט. קעגן זיי האָבן די מעשטשאַנעס דערלאַנגט זייערע פריוויליגיעס און האָבן געפאָדערט צו פאַרווערן די יידן פירן האַנדל אין ווילנע, ווייל דאָס איז קעגן די פריוויליגיעס פון דער שטאָט, וואָס זיינען איר געגעבן געוואָרן שוין זייער לאַנג. די קעגנערישע פריוויליגיעס האָבן זיך צוזאַמענגעשטויסן אויפן קאַמפפלאַץ און דאָס געריכט האָט ניט געוועלט מכריע זיין אין אָט דער פראַגע און האָט באַשלאָסן איבערצוגעבן דעם ענין דעם קיניג אַליין. דער קיניג האָט באַשטימט אַ קאָמיסיע, וואָס האָט זיך באַשעפטיקט מיט דער פראַגע און נאָכדעם באַשטעטיקט די דאָזיקע ארדינאַציע[17]:

1. אין אויפמערקזאַמקייט צו די באַדערפענישן פון די פריצים איז געגעבן געוואָרן די יידן אַ דערלויבעניש צו עפענען 12 קראָמען, וואָס זייערע טירן גייען אַרויס אין יידישע גאַס. אין די דאָזיקע קראָמען איז די יידן דערלויבט צו האַנדלען מיט אַלע מינים סחורות, מיט פעלץ, מיט פעלצן — אַלטע און נייע, גענייטע און ניט גענייטע, מיט אַלטע און נייע קליידער, מיט לייוונט און פאַרשידענע געוועב-שטאָפן, מיט זילבער, גאָלד, צירונג און בשמים. די דאָזיקע דערלויבעניש איז געגעבן אויף צען יאָר.

אין אַנדערע פאַראַגראַפן באַגרעניצט די ארדינאַציע דעם יידישן האַנדל מיט קאָרן, זאַלץ, הערינג, פלאַקס און קאָנאָפליעס. קאָרן מעגן זיי קויפן נאָר פאַר אייגענעם געברויך. זאַלץ און הערינג מעגן זיי קויפן נאָר אין גרויסע קוואַנטומס און נאָר ביי די ווילנער מעשטשאַנעס. פאַרקויפן נאָכדעם דאָס אויף אַזאַ אופן געקויפטע מעגן זיי. קאָנאָפליעס מעגן די יידן פאַרקויפן אין שטאָט נאָר די ווילנער מעשטשאַנעס.

מיט וואַקס, חלב, פעל און מעד איז דערלויבט צו האַנדלען אומעטום.

די יידן מעגן באַנוצן זיך מיט די שטאָטישע וואָגשאָלן. אין זייערע קראָ-מען מעגן זיי האַלטן וואָגשאָלן, ווי אַלע קרעמער.

עס איז דערלויבט די יידן צו קויפן בהמות צום קוילענען, אָבער ניט צום פאַרקויפן אַנדערע. דאָס פלייש מעגן זיי פאַרקויפן סיי יידן סיי קריסטן אין זייער שחט-הויז, וואָס נעבן דער שול.

די דערלויבעניש צו פאַרקויפן שאַרפע משקאות איז באַגרעניצט. ס'איז פאַרווערט די יידן צו האַלטן שענקן אויף צו פאַרקויפן קריסטן בראַנפן, ביר און מעד אין אַ קליינעם קוואַנטום, אָבער עס איז ערלויבט צו פאַרקויפן אַנגראָ. יידן מעג מען פאַרקויפן אין יעדער מאָס.

2. אין ענינים פון מ ל א כ ה ברענגט די אָרדינאַציע אַריין אַ גענוי באַ-שטימטע באַגרעניצונג: ס'איז פאַרווערט די יידן צו טאָן אַ מלאכה פאַר קריסטן, אויב די מלאכה האָט אַ צעך. ס'איז פאַרשטענדליך, אַז מיט מלאכות, וואָס האָבן נאָך ניט קיין צעכן, ווי גלעזעריי, פעלצנמאַכעריי, שמוקלעריי וכדומה, מעגן זיי זיך יע באַשעפטיקן. פאַר יידן מעג מען טאָן יעדע מלאכה.

3. די אָרדינאַציע ברענגט אַריין וויכטיקע ענדערונגען אין די גרעניצן פון דער געטאָ: יידן איז דערלויבט צו וואוינען אויף ביידע זייטן יאַטקעווער גאַס; ס'איז זיי דערלויבט צו קויפן די הייזער, וואָס גייען אַרויס אויף דייט-שער גאַס, און ניט נאָר דעם טייל, וואָס גייט אַרויס אויף יידישער גאַס, ווי עס איז באַשטימט געווען אין דער פריערדיקער פריווילעגיע, נאָר דאָס גאַנצע הויז. אין די דאָזיקע הייזער איז יידן פאַרווערט צו עפענען טויערן אויף דיי-טשער גאַס, אָבער זיי מעגן דורכשניידן פענסטער.

יידן איז פאַרווערט צו דינגען און צו קויפן אַנדערע הייזער חוץ די וואָס אין זייער באַשטימטן וואוין-תחום. מחוץ לתחום קאָנען זיי בלייבן בלויז אין יענע הייזער, וואו זיי האָבן געוואוינט אָדער זיינען געווען זייערע אייגנ-טימער אין דער צייט, ווען די אָרדינאַציע איז פובליקירט געוואָרן. דאָס זאָגט ניט, אַז די יידן, וואָס וואוינען אין אַנדערע יוריסדיקציעס, אויסער דער שטאָ-טישער, מוזן אַריבערגיין אין געטאָ. די געמויערטע הייזער פון די פירשטן סלוצקי און קישקאַ בלייבן אויף אייביק ביי די יידן מיט אַלע זכיות, וואָס זיינען חל אויף די דאָזיקע הייזער. דעם ענין פון די הייזער, וואָס געהערן די שפיטאָלן און געפינען זיך אין דעם יידן-פערטל, דאַרף איינאָרדענען דער ביסקופ.

אין די ענינים פון אומבאַוועגליכע גיטער (ratione fundi) זיינען די יידן מחויב צו שטעלן זיך צו דעם געריכט, וואָס אונטער זיין יוריסדיקציע געפינען זיך די גיטער. אין אַלע איבעריקע ענינים, הן ציווילע און הן קרימי-נעלע, זיינען די יידן מחויב צו ענטפערן פאַרן פעסטונגס-געריכט.

די יידישע הייזער זיינען פריי פון געבן דירות בעת עס פאַרזאַמלען זיך די ריכטער אויף די סעסיעס פון דעם טריבונאַל-געריכט וכדומה און אפילו בעת'ן קומען פון קיניג קיין ווילנע.

די יידן זיינען פריי פון אַלע מינים שטאָטישע שטייערן, אויסער די מלוכה-שטייערן, אָבער דערפאַר דאַרפן זיי צאָלן דעם מאַגיסטראַט יערליך 300 זלאָטעס

אין פרידן־צייט און אין מלחמה־צייט — 500 גילדן. דער מאַגיסטראַט איז מחוייב אויסצוגעבן דעם דאָזיקן סכום אויף צו פאַרשטאַרקן און פאַרשענערן די שטאָט.

אין סוף פון דער אָרדינאַציע וואָרנט דער קיניג בייידע צדדים, זיי זאָלן זי אָפּהיטן און דורכפירן, און ער באַפעלט דעם מאַגיסטראַט צו פאַרטיידיקן די יידן קעגן אָנפאַלן.

די יידן האָבן פאַרשטאַנען, אַז די אָרדינאַציע וועט ברענגען צו אַ קעגנערשאַפט מצד די מעשטשאַנעס. אין פיר טעג אַרום האָבן די יידן זיך געוועדט צום קיניג, וואָס האָט נאָך ניט באַווייזן צו דערווייטערן זיך פון וויל֯נע, און האָבן זיך געקלאָגט פאַר אים, אַז די מעשטשאַנעס לאָזן זיי ניט האַנדל֯ען און שרעקן זיי מיט אָנפאַלן. דאַן האָט דער קיניג געשיקט אַן אוניווערסאַל (אַ וואָר־גונגס־שריפט) צום מאַגיסטראַט, ער זאָל ניט דערוועגן זיך צו טאָן די יידן קיין שום עוול֯ה, און אויב ער וועט ניט פאָל֯גן, וועט ער באַשטראָפט ווערן מיט אַ קנס פון 5000 רענדל֯ער און וועט פאַרל֯ירן זיינע רעכט[18].

די איבערגעאיי֯לטקייט פון די יידן האָט אויפגעבראַכט די מעשטשאַנעס. דער מאַגיסטראַט האָט גענעבן די יידן אַ שאַרפן ענטפער אויף דער וואָרנונג און דערמיט אויפגעוועקט קעגן זיי דעם המון.

דעם 3־טן מערץ 1634 זיינען מעשטשאַנעס, קרעמער, האַנטווערקער און נאָך אַ פאַרשיידנאַרטיקער המון, אָנגעפאַלן אויפן יידישן בית־על֯מין[19]. עס זיי־נען צעשל֯אָגן און פאַרוואונדעט געוואָרן פיר און צוואַנציק יידן. אין אַ יאָר אַרום, אין אָנהויב מערץ 1635, האָבן די מעשטשאַנעס געמאַכט אַן אָנפאַל אויף דער שול, וואָס איז נאָך־וואָס איבערגעבויט געוואָרן אין אַ שטיינערנעם גרויסן און פרעכטיקן בנין. די אָנפאַל֯ער האָבן אַרויסגעריסן דריי טירן, צעריסן און פאַר־אומריניקט ספרי־תורות. זיי זיינען אָנגעפאַל֯ן אויך אויף אייניקע יידישע הייזער און צעראַבירט זייער האָב און גוטס. לויט די באַהויפטונגען פון די יידן, האָבן דעם אָנפאַל֯ אָרגאַניזירט די מיטגל֯ידער פון מאַגיסטראַט און זיין פרעזידום.

אין אָנהייב 1636 האָט דער קיניג באַשטימט אַ קאָמיסיע, וואָס זאָל אויס־פאָרשן און באַהאַנדל֯ען דעם ענין פון די אָנפאַל֯ן. אין דער קאָמיסיע זיינען אַריין: דער וויל֯נער ביסקופ אַבראַם וואַינאַ, דער וויל֯נער וואָיעוואָדע אין מסטי־סל֯אַוו, דער ליטווישער קאַנצל֯ער אַל֯בערעכט־סטאַניסל֯אַוו ראַדזיוויל֯ און דער וויצע־קאַנצל֯ער סטעפאַן פּאַץ. די קאָמיסיע האָט ניט געקענט אַרויפווארפן די שולד אויף אַל֯ע מעשטשאַנעס, נאָר בל֯וז אויף די אומבאַקאַנטע אָנפאַל֯ער. די קאָמיסיע האָט גע־זוכט מיטל֯ען, עס זאָל֯ן זיך ניט איבערחזרן אַזעל֯כע אומרועס, און האָט אויך געוועל֯ט געבן אַנטשעדיקונג די יידן, ניט אַרויפל֯יגנדיק קיין שטראָף אויף די מעשטשאַנעס. זי האָט באַשל֯אָסן:

1. די יידן מעגן בויען טויערן אין די וויינקל֯ען פון יידישער גאַס און יאַטקעווער גאַס.

2. דער מאַגיסטראַט איז מחוייב צו פאַרטיידיקן די יידן. אויב עס וועל֯ן טרעפן אומרועס און עס וועט קל֯אָר ווערן, אַז דער מאַגיסטראַט האָט דערל֯אָזן, זיי זאָל֯ן זיך אַנטוויקל֯ען, וויי֯ל ער האָט ניט אָנגענומען קיין מיטל֯ען קעגן זיי,—

וועט ער באַשטראָפט ווערן מיט אַ שטראָף, וואָס דער קיניג וועט באַשטימען. וועגן די אומרוען, וואָס זיינען פאָרגעקומען, זיינען די יוריסדיקציעס פון שטאָט, פון מאַגיסטראַט, פון פעסטונג און פון ביסקופ, מחוייב אויסצופאָרשן, ווער זיינען געווען די פאָרמירער, און צו באַשטראָפן זיי.

3. כדי מפצה צו זיין די יידן, וואָס האָבן געליטן פון די אומרוען, דער־לויבט די קאָמיסיע די יידן צו פאַרקויפן אין צוואַנציק הייזער, וואָס געפינען זיך אין דער ציט אין זייער רשות, שאַרפע משקאות אין יעדער מאָס און אין יעדן קוואַנטום, אָבער אין אַ קליינער מאָס מעג מען פאַרקויפן קריסטן בתנאי, זיי זאָלן ניט טרינקען אין דעם פאַרקויף־אָרט.

4. אַנטקעגן דעם זיינען די יידן זיך מתחייב צו צאָלן דעם מאַגיסטראַט יעדן יאָר, הן אין יאָר פון שלום, הן אין אַ מלחמה־יאָר, 600 גילדן. דעם דאָ־זיקן סכום זאָל דער מאַגיסטראַט אויסגעבן אויף צו רעמאָנטירן די מויערן פון שטאָט.

אין אַלע איבעריקע ענינים האָבן די קאָמיסאַרן איבערגעלאָזן די תקנות פון דער אָרדינאַציע פון יאָר 1533 אין זייער קראַפט. די אָרדינאַציע צוזאַמען מיט די באַשלוסן פון דער קאָמיסיע זיינען די גרונד־פריווילעגיעס פון די יידן אין ווילנע[20]. ניט געקוקט אויף די באַגרעניצונגען, וואָס זיי ברענגען אַריין, לאָזן זיי איבער אַ בריט אָרבעטס־פעלד פאַרן יידישן סוחר און בעל־מלאכה. די באַגרעניצונג, וואָס אין דער אָרדינאַציע, אין דעם ענין פאַרקויפן שאַרפע משקאות ווערט אַנולירט דורך דעם באַשלוס פון דער קאָמיסיע.

די אָרדינאַציע, אָדער פינקטליכער – דער טייל פון דער אָרדינאַציע, וואָס פאַרנעמט זיך מיט דעם מין האַנדל אין אָפענע קראָמען, איז געגעבן געוואָרן נאָר אויף צען יאָר.

און אָט – די יאָרן לויפן שנעל פאַרבי און אין האַרצן פון די ווילנער יידן וועקט זיך אויף אַ זאָרג וועגן מאָרגנדיקן טאָג. עס איז ניט פאַרשטענדליך, פאַרוואָס איז לכתחילה באַגרעניצט געוואָרן די ווירקונגס־צייט פון דער אָרדי־נאַציע. אויב זי איז געקומען, כדי צו ברענגען אַ נוצן די פריצים, האָבן זיי, אָט די פריצים, דאָך געדאַרפט איבערלאָזן איר אויף אַ פיל לענגערע צייט. די מעשטשאַנעס האָבן, פאַרשטייט זיך, געוואָרט אויפן סוף פון די צען יאָר. אָבער די יידן האָבן ניט געוואָרט ביז דער לעצטער מינוט. זיי האָבן זיך צוגע־איילט און האָבן באַקומען פון קיניג אַ פראָלאָנגאַציע אויף נאָך צען יאָר.

ווען די מעשטשאַנעס האָבן זיך דערוואוסט וועגן דער פראָלאָנגאַציע, האָבן זיי אויפגעפאָדערט די יידן צום גערעכט פון קיניגליכן הויף. די מעשטשא־נעס האָבן זיך געקלאָגט, אַז זיי זיינען פאַראַרעמט געוואָרן איבער דער קאָנ־קורענץ פון די יידן, און זיי האָבן געפאָדערט לגמרי מבטל צו מאַכן די אָרדינאַציע. דאָס הויפיש גערעכט האָט איבערגעגעבן דעם ענין אין רעלאַציאָנעלן גערעכט, וואָס האָט דורכגעפירט משפטים מיט דער באַטיילונג פון קיניג. די מעשטשא־נעס זיינען דאָ אַרויסגעטראָטן ניט בלויז קעגן דעם מסחר און מלאכה, וואָס די יידן פירן, לויט זייער מיינונג, ניט ברענגעדיק קיין שום נוצן פאַר די פריצים, נאָר אויך קעגן זייער וואוינען מחוץ די גאַסן, וואָס

זיינען פֿאַר זיי באַשטימט אין דער אָרדינאַציע פון יאָר 1633. די מעשטשאַנעס באַקלאָגן זיך אויך דערויף, וואָס די יידן פֿאַרקויפן שאַרפּע משקאות מער ווי אין צוואַנציק הייזער. דאָס פֿאַרקויפן משקאות בייאַכט ברענגט לויט זייערע ריידן, צו מהומות אין שטאָט. דאָס פֿאַרטיידיקן די יידן, טענהט זיי, איז שווער פֿאַר מאַגיסטראַט, ווייל עס זיינען אין שטאָט דאָ נאָך יורידיקציעס, דעם פּריץ אין אוממיגלעך צו אַרעסטירן און עס זיינען אויך ניט אויסגעבויט קיין טויערן פֿאַר יידן־פֿערטל.

דאָס געריכט האָט אין זיין פסק־דין פון 16־טן דעצעמבער 1644 פֿאַרקירצט די פֿראַנגאַציע פון דער אָרדינאַציע אויף פּינף יאָר. ווען עס וועלן אַוועקגיין אָט די פּינף יאָר, וועלן יידן מעגן האַנדלען נאָר אין פֿאַרמאַכטע קראָמען. זיי איז דערלויבט צו האַנדלען מיט אַלע מיני סתורות, אויסער מיט הערינג, זאַלץ, פלאַקס און קאָנאָפלעס. ס׳איז די יידן דערלויבט צו וואוינען מחוץ דער געטאָ אין אַ צאָל הייזער, וואָס איז גלייך דער צאָל הייזער, וואָס זיינען נאָך ניט אויסגעלייזט געווָארן אין געטאָ. פֿאַרן אויסלייז פון די הייזער אין געטאָ איז געגעבן אַ טערמין פון פּינף און צוואַנציק יאָר. אין וויניקל יידישער און יאַטקעווער גאַס זיינען די יידן מחוייב (ניט: זיי מעגן) אין משך פון דריי יאָר אויפצובויען טויערן. אין די יידישע שענק־הייזער וועט דערלויבט זיין צו פֿאַרקויפן שאַרפּע משקאות נאָר ביז ניין אַזייגער אין אָוונט. אויפן מאַגיסטראַט ליגט אַ חוב ניט צו דערלאָזן צו אָנפאַלן אויף יידן; די יוריסדיקציעס פון פעסטונג און פון ביסקופ זיינען מחוייב צו העלפן אים דערין. אין ענינים, וואָס זיינען נוגע מלאכה, איז מחוייב צו מאָנען יידן צום געריכט ניט דער מאַגיסטראַט, נאָר די צעכן[21].

די רעוויזע פון די הייזער אין געטאָ, וואָס דער מאַגיסטראַט האָט דורכגעפירט אין יאָר 1645, האָט געוויזן, אַז פון צוויי און דרייסיק הייזער זיינען אין יידישע הענט געווען סך הכל אײַן און צוואַנציק. מחוץ דער געטאָ זיינען אין די הענט פון יידישע בעלי־בתים געווען זיבעצן הייזער. די באַגרענצונג אין דער צאָל הייזער, וואָס יידן איז דערלויבט געווען אין זיי צו וואוינען מחוץ דער געטאָ, האָט גורם געווען נאָר איבערצוגעבן הייזער אין יידן־פערטל צו קריסטליכע מלווהס אלס משכון לויט אַן איבערפֿאַרקויף־קאָנטראַקט. דער קניג האָט געוואָלט פֿאַרווירקלעכן דעם פלאַן אין דעם ענין געטאָ און האָט דעריבער אין יאָר 1646 פֿאַרעפענטליכט אַ פּריוילעגיע, וואו ער האָט, לויטן ביישפיל פון קראָקע און פּוזנא, פֿאַרוועלט די קריסטן צו וואוינען אין די הייזער, וואָס גייען אַריבער צו זיי אין געטאָ. די קריסטליכע בעלי־בתים זיינען מחוייב צו פֿאַרדינגען אָדער צו פֿאַרקויפן די הייזער צו יידן, און אויב עס וועט זיך ניט געפינען קיין יידישער קונה, איז דער קהל מחוייב אויסצולייזן דאָס הויז לויט אַ הערכה (אָפּשאַצונג)[22]. אָבער אַלע אָנשטרענגונגן אַריינצופֿרעסן די יידן אין דער געטאָ האָבן ניט געהאָלפן. די באַשטימונג וועגן דער געטאָ איז גלייבן אויפן פֿאַרמעט און איז ניט פֿאַרווירקלעכט געוואָרן אין לעבן. די יידן פלעגן פון צייט צו צייט, ווי מיר וועלן עס שפּעטער זען, באַקומען פּראָלאָגאַציעס, ביז דער ענין געטא איז אין יאָר 1783 כמעט אינגאַנצן בטל געוואָרן, ווי אַ זאַך, וואָס האָט קיין שום אַחיזה ניט אין לעבן.

פון דעם קיניג וולאַדיסלאַוו דעם פערטן האָבן די יידן באַקומען נאָך פריווילעגיעס, וואו ער האָט פאַרווערט צו נעמען ביי די יידן אָפּצאָלן פון לוויות, וואָס גייען דורך איבערן גרינעם בריק, ווייל זיי באַטייליקן זיך שטענדיק אין רעמאָנטירן און באַפעסטיקן דעם בריק מיט אַ באַשטימטער סומע, וואָס מען קען ניט פאַרגרעסערן (1642, 1647[23]).

דער קיניג וולאָדיסלאַוו IV איז געשטאָרבן אין יאָר ת"ח (1648), אין דעם יאָר, וואָס האָט געבראַכט אימהדיקע געשעענישן און בייזע שינויים אין לעבן פון די יידן אין פּוילן. די מלחמה *) און די אומגליקן האָבן נאָך ניט געגרייכט ביז ווילנע, זיי וועלן איר דערגרייכן ערשט אין זיבן יאָר אַרום, אָבער שוין דאַן הויבט זיך אָן אויך פאַר דער ווילנער קהילה אַ ירידה, באַזונדערס אין עקאָנאָמישן זין. דער קיניג יאַן קאַזימיערזש האָט זיך באַצויגן צו די יידן פיל ערגער פון זיין ברודער וולאַדיסלאוו IV. ער האָט, אמת, אין יאָר 1649 באַשטעטיקט די פינף פריווילעגיעס, וואָס זיינען געגעבן געוואָרן דורך וולאַדיסלאוו IV (וועגן בנין פון שול, וועגן באַפרייען פון פרעמדן־אָפּצאָל, וועגן באַפרייען פון שטייערן די הייזער אין געטאָ, וועגן די לוויות דורכן בריק); ער האָט אויך געגעבן אַ פּראָלאָנגאַציע פון דער דערלויבעניש צו פאַרקויפן שאַרפע משקאות און האָט דערלויבט אויסצולייזן די הייזער אין געטאָ אין משך פון 20 יאָר, — ער האָט אָבער ניט געגעבן קיין פּראָלאָנגאַציע פאַר עפענען קראָמען, לויט עס איז באַשטימט אין דער אָרדינאַציע, און האָט ניט געשטיצט די יידישע מלאָכה. דער פסק־דין, וואָס איז אַרויס פון קיניגליכן געריכט וועגן די שמוקלערס, ווייזט אויף דער באַציאונג פון קיניג צו די יידן. דער דאָזיקער קריסטליכער צעך האָט נאך אין יאָר 1647 אָנגעקלאָגט די יידן אין געריכט און געטענהט, אַז לויט זיין פריווילעגיע פון 22 יוני 1633 איז קיינעם אין שטאָט, וואָס געהערט ניט צום צעך, ניט דערלויבט צו באַשעפטיקן זיך מיט מלאָכה. די יידן האָבן געטענהט, אַז זיי האָבן פריווילעגיעס פון זיגמונט III און וולאַדיסלאַוו IV, וואָס לויט זיי איז זיי דערלויבט צו באַשעפטיקן זיך מיט אַלע מינים מלאָכות. דאָס קאָמיסאַרן־געריכט, וואָס דער קיניג וולאַדיסלאַוו האט בשעתו באַשטימט, האָט ניט געקענט אויסגלייכן די סתירה צווישן די פריווילעגיעס פון ביידע צדדים, און האָט דעריבער איבערגעגעבן דעם ענין צום געריכט פון קיניגליכן הויף. אויך אָט דאָס געריכט אָבער איז ניט אין שטאַנד געווען עפּעס צו באַשליסן און האָט איבערגעגעבן דעם ענין צום רעלאַציאָנעלן געריכט, וואו עס באַטייליקט זיך דער קיניג אַליין. די יידן האָבן געטענהט, אַז זיי האָבן באַקומען אַ פריווילעגיע פון זיגמונט III וועגן רעכט צו פאַרנעמען זיך מיט מלאָכה אין יאָר 1629, נאָך איידער דער צעך האָט באַקומען זיין פריווילעגיע. די יידן האָבן אויך אויפגעוויזן אויף דעם פאַקט, וואָס דער צעך האָט ניט דערציילט וועגן זיין פריווילעגיע ביזן יאָר 1647. דער קיניג **) האָט ניט געלייגט קיין אַכט אויף די טענות און פאָדערונג פון די יידן, עס זאָל זיי דערלויבט זיין צו

---

*) קעגן די רוסן.

**) יאַן קאַזימיערזש.

דער איבערזעצער.

פֿאַרנעמען זיך מיט דער דאָזיקער מלאכה כאָטש לכל־הפחות פֿאַר זיך אליין, און האָט געפסקנט, אַז לויט דער פֿריוויליגיע פונם צעך איז זיי בכלל פֿאַרווערט צו באַשעפטיקן זיך מיט דער דאָזיקער מלאָכה אַפילו פֿאַר זייער אייגענעם געברויך (1650, VIII, 9)[24].

די באַציאונג פון דעם יעזואיטישן קיניג צו די יידן זעען מיר אויך פון זיין דעקרעט פון 1553 וועגן פֿאַרווערן די יידן פון דער שטאָט ווילנע און גובערניע צו האַלטן קריסטליכע דינערשאַפט. „די יידן ווילן ניט דינען ביי יידן און דעריבער, זאָגט זיך אינם דעקרעט, נעמען זיי זיך אַ סך קריסטליכע משרתים און דינסטן, כדי צו דערנידעריקן דעם כבוד פון קריסטליכן בלוט (in opprobium sanguinis christiani); די השפעה פון די יידן אויף זייער קריסטליכער דינערשאַפט איז שעדליך, די דינערשאַפט היט ניט אָפּ איר רעליגיע און פֿאַלט מאָראַליש".—דער קיניג האָט פֿאַרבייטערט דעם ווירקונגס־קרייז פון גזעזץ, וואָס איז אין פּוילן אָנגענומען געוואָרן אין יאָר 1515 וועגן פֿאַרווערן יידן צו האַלטן קריסטליכע דינערשאַפט, עס זאָל חל זיין אויך אויף די יידן אין ליטע. אויב זיי וועלן ניט פֿאָלגן דעם דעקרעט איין מאָל און צוויי מאל, וועלן זיי יעדן מאָל באַצאָלן טויזנט טאָלער שטראָף און ביים דריטן מאָל וועט מען ביי זיי צונעמען די שול און זיי אַרויסטרייבן פון שטאָט[25].

כאָטש די גזירות ת"ח ות"ט האָבן ניט אָנגערירט אויף אַ דירעקטן אופן די ווילנער קהילה, זיינען זיי דאָך ניט געבליבן אָן אַ השפעה אויף איר. אַ סך פֿליטים פון דרום זיינען געקומען קיין ווילנע און האָבן געבעטן שטיצע און הילף. די צאָל יידישע סוחרים און בעלי־מלאכות, וואָס זוכן זיך אַ מיחיה אין דער שטאָט, איז גרויס געוואָרן, און צוזאַמען דערמיט איז געוואַקסן די קאָנקורענץ מיט די קריסטליכע אייגנווויינער פון שטאָט. די יידן, וואָס זיינען פריער געווען רייכע מלווה׳ס, זיינען געוואָרן לווה׳ס. אַ סך געלט האָבן זיי דאָן געליען ביי די גלחים־יעזואיטן און האָבן זיי געגעבן זייערע הייזער בתור משכון.

און אָט אין זומער פון יאָר תט"ו (1655) איז דאָס אומגליק, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אין מזרח־פוילן אין יאָר ת"ח, אַריבער אויך קיין ווילנע. ווען די ווילנער יידן זיך דערוואוסט, אַז עס דערנעענטערן זיך די רוסישע חיילות, זיינען זיי כמעט אַלע אַנטלאָפן. אייניר פון די ראשי־הקהל, דער באַרימטער געלערנטער ר׳ משה רבקה׳ש, וואָס האָט איבערגעלאָזט אַ רייכע ביבליאָטעק און איז אויך אַנטלאָפן און געקומען קיין אַמסטערדאַם, דערציילט אין זיין הקדמה צום ספר „באר הגולה": „ויהי און עס איז געווען, אַז דער שונא האָט זיך דערנעענטערט צו דער שטאָט, דער הייליקער קהילה ווילנע, מיטוואָך כ"ג תמוז שנת תט"ו, זיינען אַנטרונען מיט זייער לעבן און אַרויס פון שטאָט כמעט די גאַנצע קהילה ווי איין מענטש; די וואָס האָבן זיך צוגעגרייט פערד און וואָגנס, זיינען אַרויסגעאַנגען באַלאָדענע מיט זייערע ווייבער, זין און טעכטער און מיט אַ ביסל פון זייערע גיטער, און די וואָס האָבן עס ניט צוגעגרייט, זיינען אַרויס צו־פוס מיט זייערע בעבעכעס און קליינע קינדער אויף די פלייצעס"...

די אַנטלאָפענע האָבן זיך געוואַנדעט קיין זאַמוט און פון דאָרטן צו דער פרייסישער גרענעץ, אָבער דאָרטן האָבן זיי באַגעגנט דעם חייל פון די שוועדן,

זואָס האָבן אויסגעפֿרעסט פון די יידן געלט. „אונזער הויט פון אונז האָבן זיי אַראָפּגעשונדן דורך גרויסע נתינות",—דערציילט ר׳ משה רבקה׳ש. די יידן האָבן גוט געטאָן מיט זייער [אַנטלויפן פֿאַרן רוסישן מיליטער, ווייל ווען די רוסן האָבן פֿאַרנומען די שטאָט, דעם 8־טן אויגוסט 1655, האָבן זיי געמאַכט אַ שחיטה אין שטאָט און זי אונטערגעצונדן. די שריפה האָט זיך געצויגן זיבעצן טעג און ס׳איז אָפּגעברענט געווארן אויך דאָס יידן־פערטל. די מעשטשאַנעס האָבן געשיקט פֿאַרשטייער צום רוסישן צאַר*) און אים געבעטן, ער זאָל פֿאַרווערן די יידן צו זיין אין שטאָט און עס זאָל דערלויבט זיין די יידן צו וואוינען בלויז אויסער שטאָט, אויף יענער זייט טייך ווילייע, אין דעם אָרט, וואו עס געפינט זיך זייער בית־עלמין[26]. דער צאַר האָט דערפילט די בקשה פון די מעשטשאַנעס.

דער פולשטענדיקער חורבן פון דער ווילנער קהילה ציט זיך ביז די פוילישע חיילות נעמען אָפּ ווילנע צוריק אין חודש מערץ 1661. די יידן קערן זיך אום קיין ווילנע און הויבן אָן צוריק אָפּצובויען די חורבות. די פוילישע מלכים העלפֿן די יידן אויפשטעלן זייערע צעשטערטע ווירטשאַפטן. דער קיניג יאַן קאַזימיערוש נעמט אין אַכט די בקשה פון דער קהילה און דערלויבט די יידן צו דינגען זיך דירות אין אַלע טיילן שטאָט און צו פֿאַרקויפן דאָרט משקאות, ווייל זייערע הייזער און גאַסן זיינען צעשטערט געוואָרן[27]. דער מאַגיסטראַט איז אומצופֿרידן פון די הנחות די יידן. אין די אינסטרוקציעס, וואָס דער מאַגיסטראַט גיט זיינע דעלעגאַטן צום קרוינונגס־סיים אין יאָר 1669, שרייבט ער, אַז יידן האָבן אין צענטר שטאָט פֿאַרכאַפּט די הויפּט־גאַסן: דייטשע, גלעזער־גאַס, יאַטקעווער און די גאַס פון הייליקן מיקאָלאַי, און זיי האָבן אָנגעהויבן באַזעצן זיך אויף יענער זייט בריק, אין פֿאַרשטאָט שניפישאָק; דער מאַגיסטראַט באַקלאָגט זיך דערויף, וואָס די יידן האָבן אַריינגענומען אין זייערע הענט דעם גאַנצן מסחר און דעם משקאות־פֿאַרקויף, און דערויף, וואָס זיי דינגען קריסטליכע דינערשאַפט און צווינגען זי צו אַרבעטן זונטאָג און אין די חגאות[28]. די זעלבע טענות הערן מיר אויך אין דעם קרוינונגס־סיים פון דעם מלך יאַן סאָביעסקי אין יאָר 1676[29]. דערווידער די פֿאָדערונגען פון די מעשטשאַנעס, שטייען די מלכים אויפן צד פון די יידן און פֿאַרלענגערן פון מאָל צו מאָל די ווירקונגס־צייט פון די רעכט צו קויפן די הייזער אין דעם יידן־פערטל און צו פֿאַרקויפן משקאות אָן באַגרעניצונגען. דער קיניג מיכאַל ווישניעווצקי פֿאַרלענגערט אין יאָר 1669 די דערלויבעניש צו פֿאַרקויפן משקאות אויף נאָך צוועלף יאָר און אויסצולייזן די הייזער אין משך פון נאָך צוואַנציק יאָר. ער באַגרעניצט ניט די צאָל הייזער, וואָס די יידן זאָלן קענען וואוינען אין זיי מחוץ דער געטאָ[30]. אַזעלכע פֿראָקלאַמאַציעס גיבן אויך די איבעריקע קיניגן (יאַן סאָביעסקי אין יאָר 1681, אַוגוסט II אין די יאָרן 1698, 1713 און 1726, אַוגוסט III אין יאָר 1738 און סטאַניסלאַוו־אַוגוסט אין יאָר 1776׳ בכן קענען מיר זאָגן, אַז די תקנות וועגן דער געטאָ זיינען גאָר ניט פֿאַרווירקלעכט געוואָרן.

*) אלעקסיי מיכאילאָוויטש. דער איבערז.

דער מאַגיסטראַט האָט זיך משתדל געווען אַריינצושטויסן די יידן אין געטאָ אַריין, אָבער דאָס איז אים ניט געלונגען. די יידן האָבן געפונען מיטלען צו פאַרברייטערן דעם יידן-פערטל. עס האָבן זיי דערין געהאָלפן די גלחים-יעזואיטן, וואָס פלעגן באַקומען אַ סך הכנסות פון די יידן פאַר דאָס רעכט צו בויען הייזער און צו וואוינען אין די הייזער, וואָס האָבן געהערט צו די גלחים[31]. די קיניגן באַפרייען אָפט די ווילנער קהילה פון דעם יערליכן אָפּצאָל דעם מאַגיסטראַט, אָבער דער מאַגיסטראַט וויל ניט מקיים זיין די פאָדערונגען פון די קיניגן: דער קיניג יאַן קאַזימיערזש האָט צוויי מאָל זיך געווענדעט אין דעם ענין צום מאַגיסטראַט, אָבער דער מאַגיסטראַט האָט ניט געטאָן ווי דער קיניג האָט געפאָדערט. אין יאָר 1669 האָט דער קיניג ווישניעוועצקי באַפוילן דעם מאַגיסטראַט צו פאַרקלענערן דעם אָפּצאָל אויף אַ משך פון פופצן יאָר[32]. דעם מאָל האָט דער מאַגיסטראַט, ווייזט אויס, יע געלייגט אַכט אויף דער פאָדערונג פון קיניג. אָנהייבנדיק פון יאָר 1685, צאָלן די יידן דעם גאַנצן סכום פון 600 גילדן אַ יאָר, אָבער אין יאָר 1699 הערן זיי אויף צאָלן און אַזוי צאָלן זיי ניט ביזן יאָר 1742[33].

די קיניגן גיבן אָפט דעם קהל פּראָלאָנגאַציעס פאַרן אָפּצאָלן זיינע חובות, ווייל דער מצב פון דער קהילה איז זייער געפאַלן און זי האָט ניט געקאָנט צו-זיך קומען נאָכן חורבן. אַזוי גיט דער קיניג ווישניעוויצקי אַזאַ פּראָלאָנ-גאַציע און דער מלך יאַן סאָביעסקי פּראָלאָנגירט זי אין יאָר 1687 אויף נאָך צען יאָר. אויך דער קיניג אַווגוסט II גיט אַזעלכע פּראָלאָנגאַציעס. די יידן מעגן לויט די דאָזיקע דערלויבענישן באַצאָלן דעם חוב די מלווה׳ס ראַטעסווייז און אָן פּראָצענטן.

די קיניגן פאַרטיידיקן אויך דעם מסחר און די מלאָכה פון די יידן. עס איז אונז אומבאַוואוסט, די קיניגן ווישניעוועצקי און סאָביעסקי זאָלן דערלויבן צו האַלטן קראָמען מיט טירן צו דער גאַס, אָבער וועגן אַווגוסט II איז אונז שוין באַוואוסט, אַז ער האָט עס דערלויבט אין יאָר 1698 און נאָכדעם אין יאָר 1713 אויף אַ משך פון צוואַנציק יאָר[34].

די מעשטשאַנעס פירן ווייטער אָן אויפהער זייער מלחמה קעגן דעם יידישן סוחר און בעל-מלאָכה און זייער שטרעבונג איז—אַרויסצוטרייבן זיי פון שטאָט. די יידן פאַרנעמען וואָס ווייטער אַלץ מער וויכטיקע עקאָנאָמישע פּאָ-זיציעס אין מסחר און מלאָכה. די מעשטשאַנעס האַלטן זיך פאַר באַרויבטע פון זייערע רעכט און פּרנסות און זיי קעמפן קעגן די יידן מיט געזעצליכע און אומגעזעצליכע מיטלען.

די גילדיע פון די זאַלץ-הענדלער, וואָס האָט אין איר ווירקונגס-קרייז אַריינגענומען אויך דעם האַנדל מיט הערינג, מיט קאָנאָפּליעס, מיט פלאַקס און מיט וואַקס, האָט אין 1666 אָרגאַניזירט אַן אָנפאַל אויף דער יידישער גאַס. ביי אַכציק מאַן, באַוואָפנטע מיט דובינעס, און איבער צען זעלנער, באַוואָפנטע מיט הייסן געווער. זיינען אַריין אין יידישער גאַס מיט רעש און קולות: „שלאָגט די זשידעס, איטליכער מיט וואָס ער קאָן, — איצט איז געקומען פאַר זיי די צייט!" — די צעשראָקענע יידן זיינען אַנטלאָפן. די אָנפאַלער זיינען אַריינגע-דרונגען אין די הייזער, האָבן געשלאָגן מאַנסבילן, ווייבער און קליינע קינדער.

די אָנפאַלער האָבן געעפנט די סקלאַדן און צוגענומען פון דאָרטן פעסער פולע מיט הערינג און וואַקס און צוזאַמען דערמיט אויך אַנדערע סחורות, ווי בשמים און פוטערס, האָבן אויסגעבראָכן אַ סך שויבן אין די יידישע קראָמען און אָנ־געלאָדן די סחורה אויף עטליכע דערצו צוגעגרייטע שליטנס. פאַרלאָזנדיק די יידישע גאַס, האָבן זיי געשראָקן מיט די ווערטער: „וואַרט, — דאָס איז נאָך ערשט דער אָנהויב"[35].

דער אָנפאַל האָט ניט אָפּגעהאַלטן די יידן פון האַנדלען ווייטער מיט זאַלץ, מיט הערינג, קאָנאָפּליעס און וואַקס. די קריסטליכע סוחרים האָבן אָנגעקלאָגט די יידן אין קיניגליכן געריכט, אין רעלאַציאָנעלן געריכט, און אָט דאָס גע־ריכט האָט סוף 1671 געפּסקנט, אַז עס איז פאַרווערט די יידן צו האַנדלען מיט די אויבנדערמאָנטע סחורות[36]. ס'איז כדאי צו דערמאָנען, אַז לויט די תקנות פון דער אָרדינאַציע איז די יידן דערלויבט געווען צו האַנדלען מיט וואַקס. די יידן גיבן זיך ניט אונטער דעם פּסק־דין און האַנדלען ווייטער מיט זאַלץ און מיט וואַקס. צוליב זייער שלעכטן עקאָנאָמישן מצב דערלויבט דער קיניג סוף 1682 די יידן צו האַנדלען מיט זאַלץ אין משך פון אַ באַשטימטער צייט[37]. די קריגערייען און אָנקלאָגענישן פון די קריסטליכע זאַלצהענדלער הערן ניט אויף אין משך פון גאַנצע הונדערט יאָר. די יידן פאַרנעמען אַלץ מער דעם זאַלץ־האַנדל דערווידער די באַגרעניצונגען. אין יאָר 1713 איז די צאָל קריסטליכע זאַלצהענדלער קליין און אָרעם[38]. אָבער זיי פירן ווייטער זייער קאַמף קעגן די יידישע סוחרים.

אַן ענליכן אָנפאַל האָבן אין אַ געוויסער צייט אַרום אָרגאַניזירט אויך די גאַרבער. זיי האָבן געפאָדערט, די יידישע הענדלער, די טאָטערן און אַפילו קריסטליכע סוחרים פון דער פרעמד זאָלן ניט אַרויספירן קיין פעלן מחוץ דער שטאָט[39]. די גאַרבער האָבן באַקומען רעכט לויט זייער פאָדערונג, אָבער די יידן האָבן זיך סומך געווען אויף דער תקנה פון דער אָרדינאַציע, וואָס לויט איר איז די יידן דערלויבט צו האַנדלען מיט פעל מיט אָנגעפאָרענע סוחרים פון דער פרעמד, און האָבן ווייטער געקויפט און פאַרקויפט פעלן, ווי זיי האָבן געוועלט. דאַן זיינען די גאַרבער אַריבער צו מעשים. זיי האָבן אָרגאַניזירט אַן אָנפאַל, צוגענומען אַסך פעלן, וואָס האָבן געהערט צו יידישע סוחרים, און האָבן אַוועקגעפירט די סחורה אין זייער צעך־הויז[40]. די גאַרבער האָבן נאָכדעם געוועלט פאַרענטפערן זייערע מעשים און געזאָגט, אַז זיי האָבן אַלץ געטאָן מיטן וויסן פון מאַגיסטראַט־פּרעזידענט, אָבער די דאָזיקע טענה האָט ניט גע־שטימט מיטן אמת. זיי האָבן זיך באַמיט צו דערווייזן, אַז די אָרדינאַציע פון יאָר 1633 איז געגעבן געוואָרן נאָר אויף צען יאָר און דעריבער האָט זי שוין מער ניט קיין קראַפט. די יידן, פאַרקערט, האָבן דערוויזן, אַז בלויז בנוגע אָפענע קראָמען איז געמאַכט געוואָרן אַ באַגרעניצונג אויף צען יאָר, אָבער די אָרדינאַציע אַלס גאַנצע פאַרבלייבט אין איר קראַפט. אין דעם סטאַטוט פון דעם גאַרבער־צעך געפינען מיר נאָכדעם, אין דער באַשטעטיקונג פון קיניג אַווגוסט III פון יאָר 1744, אַ פּאַראַגראַף, וואָס פאַרווערט די יידן און די טאָטערן צו קויפן פעל און אַרויסצופירן מחוץ דער שטאָט, אַפילו ווען די

פּעלן שטאַמען פון יידישן שחט־הויז[41], פון יאָר 1675 האָבן מיר אַ ידיעה וועגן דעם, אַז די קריסטלעכע גאַרבער גופא האָבן פאַרקויפט פּעל צו יידן[42].

טענות, ענלעכע צו די טענות פון די גאַרבער, נאָר ווייטגייענדיקערע, האָבן געהאַט די קריסטלעכע קצבים. זיי האָבן דערזען, אַז די צאָל יידישע קצבים איז זייער גרויס געוואָרן און זיי האָבן צוגענומען ביי זיי די אַרבעטער און געהויבן די פריזן פון די בהמות. די קריסטלעכע קצבים האָבן אַמאָל אַרײַנגעבראַכט אין זייער סטאַטוט אַ פאַראַגראַף, וואָס באַגרעניצט די צאָל יידישע קצבים אויף זעקס, און דער קיניג האָט באַשטעטיקט דעם סטאַטוט. די קריסטלעכע קצבים האָבן געטענהט, אַז צוערשט זיינען אין ווילנע געווען בלויז פיר יידישע קצבים, וואָס האָבן געהאַט אַ יאַטקע לעבן שול. אָבער אין די פּריוויליעגיעס פון די יידן זיינען ניט געווען קיין שום באַגרעניצונגען בנוגע דער צאָל יידישע קצבים. אין דער אַרדינאַציע פון יאָר 1633 זאָגט זיך בלויז, אַז די יידן מעגן פאַרקויפן פלייש אין זייערע יאַטקעס, וואָס לעבן שול, און זיי איז פאַרווערט צו קויפן בהמות אויף צום פאַרקויפן אַנדערן, — מער ניט אויף צום שחטן. די קריסטלעכע קצבים האָבן געזען, אַז דער האַנדל מיט בהמות און פלייש גייט אַריבער אין די הענט פון די יידישע קצבים, און דעריבער האָבן זיי אָנגעהויבן אַ קאַמף און האָבן אין זייער קאַמף באַנוצט זיך אויך מיט מאָטיוון כלומרשט רעליגיעזע. אין יאָר 1665 האָבן די קריסטלעכע קצבים דערלאַנגט אַן אָנקלאָג צום וואַיִ־וואַדישן געריכט אויף די יידישע קצבים. אין דער אָנקלאָג זאָגן זיי: א. די יידן גייען אַרויס אין די אונטערשטאָטישע דערפער און קויפן־אויף בהמות, וואָס זיי פירן אין שטאָט אַריין צום פאַרקויפן; אין שטאָט גופּא הייבן זיי דעם פריז, אַפילו נאָכדעם ווי דער פריז איז שוין אָפּגעמאַכט. ב. די צאָל יידישע קצבים איז זייער גרויס געוואָרן, דערווידער דער באַגרעניצונג, וואָס איז אַריינגעבראַכט געוואָרן אין סטאַטוט פון דעם קריסטלעכן קצבים־צעך אין דעם ענין פון די זעקס יידישע קצבים. ג. די יידישע קצבים נעמען קריסטלעכע אַרבעטער, וואָס זיינען געבליבן שולדיק געלט זייערע פריערדיקע בעלי־בתּים, די קריסטלעכע קצבים, און האָבן זיי גורם געווען שאָדנס. ד. די יידישע קצבים שחטן אומגעזונטע בהמות און פאַרקויפן זייער פלייש צו קריסטן, כדי צו פאַרשפּרייטן צווישן די קריסטן קראַנקהייטן; די קריסטלעכע קצבים שווערן יעדן יאָר פאַרן אַמט פונם שטאָט־פּרעזידענט, אַז זיי פאַרקויפן ניט קיין אומגעזונט פלייש, און די יידישע קצבים גיבן דערויף ניט קיין שבועה. ה. די יידישע קצבים קיילענען אין מיטן שטאָט, אין די ערטער, נאָענט צו די קירכן און קלויסטערס, און אויך יעדן פרייטאָג און אין טאָג פון דעם גרויסן קריסטלעכן תּענית לאָזן זיי איבער דאָס פלייש אין זייערע יאַטקעס וואָס ביי דער שול, וואָס פאַרבייַ איר גייען פאַרבייַ קריסטן, בתּוכם אויך גלחים און פּאָפּעס, אויפן וועג צום פראַנציסקאַנער קאָשציאָל.

דאָס וואָיִעוואָדישע געריכט האָט וועגן דעם ניט אַרויסגעטראָגן קיין אורטייל און האָט איבערגעשיקט דעם ענין אין געריכט פון קיניגליכן הויף־דער משפּט איז דאָ פאַרגעקומען אין יאָר 1667. ביידע צדדים האָבן געשטעלט אַדוואָקאַטן.

דער באַפולמעכטיקטער פון די יידן האָט געטענהט, אַז די יידן מעגן טאָן פאַר זיך יעדע מלאָכה, אַזוי אַז עס איז אוממיגליך צו באַגרעניצן די צאָל קצבים, וואָס זיינען זיי נייטיק; ווען מ׳וואָלט באַגרעניצט זייער צאָל, וואָלט דאָס גורם געווען אַ שאָדן פאַר די פריצים, ווייל די יידן וואָלטן גענומען קויפן ווייניקער בהמות און די קריסטליכע קצבים וואָלטן געוואָרפן די פרייזן פון די בהמות לויט זייער ווילן. לויט דער פריווילעגיע פון פעברואַר 1633 איז די יידישע קצבים דערלויבט צו קויפן בהמות אין שטאָט, אין אירע מערק און גאַסן, אָבער זיי איז פאַרווערט זיי צו פאַרקויפן אַנדערן און אַרויסצופירן אויסער שטאָט. די קריסטליכע קצבים קלאָגן זיך לגמרי ניט אויף דאָס פאַרקויפן בהמות צו אַנדערע. אויף דער באַשולדיקונג ווידער, וואָס די יידן קיילענען אין שטאָט, ענטפערן זיי, אַז דאָס טוען אויך די קריסטליכע קצבים. די קריסטליכע קצבים האָבן ניט קיין שחט־הויז און זיי קיילענען ביי זיך אין די הייזער און אין זייערע יאַטקעס. די יידישע קצבים זיינען גרייט צו שווערן, ווי די קריסט־ליכע קצבים, אַז זיי פאַרקויפן ניט קיין אומגעזונט פלייש. די באַשולדיקונג אין צונעמען קריסטליכע אַרבעטער פון זייערע קריסטליכע בעלי־בתים איז, לויט דער פאַרזיכערונג פון די יידישע קצבים, לגמרי אומבאַגרינדעט.

קעגן אים האָט געטענהט דער באַפולמעכטיקטער פון די קריסטליכע קצבים: דער קריסטליכער קצבים־צעך האָט הוצאות אופן אַלטאַר אין קאָש־ציאָל, ער האַלט אויס אַ באַוואָפנטע אָפטיילונג זעלנער, — און וואָס פאַר נוצן האָט מען פון יידן? גאָרנישט! זיי האָבן ניט קיין צעך, צאָלן ניט לטובת דעם אַלטאַר אין דער קריסטליכער קירך... אויב מ׳זאָל דערלויבן די יידן האַנדלען אָן באַגרעניצונגען, וועט פאַלן דער קריסטליכער מסחר. ווען מ׳האָט אין יאָר 1633 געגעבן די יידן האַנדלס־פרייהייט אויף צען יאָר, האָבן זיך געעפנט קרוב צוויי הונדערט קראָמען בלויז פון וואָלנס. אויב עס וועלן זיין מער ווי זעקס קצבים, וועט פאַלן דער קריסטליכער קצבים־צעך.

דאָס געריכט האָט געפסקנט: די פריווילעגיעס פון דעם קצבים־צעך און פון די ווילנער יידן בלייבן אין זייער קראַפט; די יידן איז פאַרווערט אַרויס־צוגיין מחוץ דער שטאָט קויפן אויף די וועגן בהמות צו פירן אין שטאָט אויף פאַרקויף; אין ווילנע טאָר ניט זיין מער ווי זעקס יידישע קצבים און זעקס יאַטקעס ביי דער שול; היות די יידישע קצבים צאָלן ניט לטובת דעם אַלטאַר פון דעם קצבים־צעך אין קאָשציאָל, מוז דעריבער יעדער יידישער קצב אַ האַלבן וואָג־שטיין חלב געבן יערליך לטובת דעם קאָשציאָל פון די יעזואיטן אויפן נאָמען פונם הייליקן קאַזימיר; סיי יידן, סיי קריסטן איז פאַרווערט צו קיילענען אין שטאָט, — דער מאַגיסטראַט איז מחוייב צו באַשטימען אַן אָרט מחוץ די מויערן פון שטאָט, וואו מען זאָל אויסבויען אַ שחט־הויז; די יידישע קצבים מוזן שווערן אַלע יאָר, אַז זיי פאַרקויפן ניט קיין אומגעזונט פלייש; פרייטאָג און אין דעם גרויסן קריסטליכן פאַסט־טאָג איז פאַרווערט צו פאַרקויפן פלייש אין אַן עפנטליכן אָרט, אָבער עס איז דערלויבט די יידן צו פאַרקויפן פריוואַט הינטער דער שול אָדער אין אַן אַנדער אָרט מן הצד; די יידישע קצבים איז פאַרווערט צו נעמען אַרבעטער, וואָס דינען ביי קריסטליכע קצבים[43].

דעם יערלעכן שטייער לטובת דער יעזואיטן־קירך האָבן די יידן נאָכדעם געצאָלט, ווי אַ שטייער פאַר אַ שטח ערד ביים טראָקער טויער, וואָס האָט געהערט דער קירך און וואָס איז אויסגעטיילט געוואָרן פאַר אַ יידיש שחט־הויז. ס׳איז אינטערעסאַנט, וואָס די גלחים האָבן נאָכדעם אָנגעהויבן פאָדערן פון די יידישע קצבים אַ גאַנצן וואָגשטיין חלב פון יעדן קצב, זיך סומך זייענדיק אויפן אויבנדערמאָנטן אורטייל. אין יאָר 1766 האָבן די יעזואיטן און דער קהל געווזן דעם געריכט קאָפּיעס פון אויבנדערמאָנטן אורטייל און אין דער קאָפּיע פון די יעזואיטן איז געווען געשריבן, אַז די קצבים מוזן צאָלן אַ גאַנצן וואָגשטיין. דאָס געריכט האָט געאורטיילט לויט דער פאָדערונג פון די יעזואיטן (44).

די פראַגע וועגן דעם רעכט צו באַשעפטיקן זיך מיט מלאָכה איז געווען זייער האַרב נאָכדעם ווי עס זיינען געשאַפן געוואָרן נייע קריסטלעכע צעכן, וואָס האָבן אַריינגעטראָגן אין זייערע סטאַטוטן ספעציעלע פאַראַגראַפן קעגן די יידן. אין יאָר 1555 האָט דער ווילנער מאַגיסטראַט באַקומען דאָס רעכט צו גרינדן צעכן און אַריינצוברענגען שינויים אין די סטאַטוטן פון די עקזיסטירנדיקע צעכן. דער מאַגיסטראַט נוצט אויס זיין רעכט און טראָגט אַריין באַגרעניצונגען פאַר יידישע בעלי־מלאָכות. אַזוי איז אין יאר 1663 געגרינדעט געווארן אַ גלעזער־צעך, וואָס האָט אין זיין סטאַטוט אַריינגעטראָגן אַ פאַראַגראַף, וואו עס זאָגט זיך, אַז עס וועט פאַרווערט זיין יידישע גלעזער צו אַרבעטן פאַר קריסטן, וויל זיי געהערן ניט צום צעך; עס וועט פאַרווערט זיין די יידישע גלעזער צו שיקן זייערע יינגלעך מיט די גלאָז־קעסטלעך פאַרביי די הייזער, און אויב זיי וועלן פּאָרט טאָן אַזוי, וועלן די קעסטלעך קאָנפיסקירט ווערן. אַ יידישן גלעזער איז פאַרווערט צו־צונעמען אויף צו לערנען די מלאָכה אַ קריסטלעכן יינגל, און די וואָס אַרבעטן שוין ביי יידן, מוזן פונסניי אָנהייבן לערנען זיך די מלאָכה ביי אַ קריסטלעכן גלעזער, וואָס געהערט צום צעך (45).

די גלעזער האָבן אָנגעהויבן ענערגיש דורכפירן די תקנות פון זייער חברה. דעם 9־טן אָקטאָבער 1669 זיינען זיי אָנגעפאַלן אויף אַ יידישן גלעזער, שמואל ב״ר דוד, וואָס איז געגאַנגען מיט זיינע מכשירים איבער די גאַסן זוכן אַרבעט, און זיי האָבן אָפּגערויבט ביי אים אַלץ, וואָס ער האָט ביי זיך געהאַט, האָבן אים געשלאָגן און פאַרוואונדעט און אויך מתרה געווען, אַז אויב די יידישע גלעזער וועלן זיך דערוועגן צו מאַכן אַרבעט פאַר קריסטן, וועלן זיי זיי דערמאָרדן (46).

אויך די קריסטלעכע פעלצנמאַכער האָבן זיך געגרינדעט אַ צעך און אַריינגעבראַכט אין זייער סטאַטוט אַ פאַראַגראַף, אַז יידישע פעלצנמאַכער איז פאַרווערט אָנצונעמען צו דער אַרבעט קריסטלעכע אַרבעטער. די קריסטלעכע פעלצנמאַכער האָבן געוואָגט, אַז די יידן צינען־צו זיך די קריסטלעכע אַרבעטער אַזוי, אַז עס בלייבן ניט קיין אַרבעטער פאַר די קריסטן. און היות די יידן פאַרקויפן פעלצן אומעטום, ניט בלויז אין די קראָמען, נאָר אויך אין מאַרק און אין די גאַסן, וועט דעריבער דערלויבט זיין לויטן סטאַטוט צו קאָנפיסקירן די סחורה פון די יידישע פעלצנמאַכער, וואָס מ׳וועט באַגעגענען אין מאַרק און אין די גאַסן. די קריסטלעכע פעלצנמאַכער זיינען צוגעטראָגן דורכצופירן

די דאָזיקע תּקנה מיט גרויס חשק, באַוונדערס נאָך ווען דער מאַגיסטראַט האָט זיי דערין געהאָלפן. זיי האָבן אָנגעהויבן מאַכן אָנפאַלן אויף די יידישע בעלי־מלאָכות און צו צעראַבירן זייער סחורה.

דאָן האָבן די יידן דערלאַנגט אַן אָנקלאָג צום קיניג ווישניעווצקי. זיי האָבן זיך באַקלאָגט אויף דאָס אומרעכט, וואָס עס ווערט זיי אָנגעטאָן; דערויף, וואָס דער מאַגיסטראַט היט ניט אָפּ די תּקנות פון יאָר 1633, שאַפט אַליין נייע צעכן און ברענגט אַריין אין זייערע סטאַטוטן פאַראַגראַפן קעגן קגען די יידן; דערויף, וואָס דער מאַגיסטראַט באַטראַכט ניט אין דער געהעריקער צייט קיין משפטים צווישן יידן און מעשטשאַנעס; דערויף, וואָס דער מאַגיסטראַט קאָנפיסקירט סחורות, וואָס יידישע סוחרים ברענגען אָפּצוועגן אויף די שטאָטישע וואָגשאָלן; דערויף, וואָס דער מאַגיסטראַט לאָזט ניט די יידן קומען אויף די באַשטימטע מערק און וואָס ער נעמט צו יידישע הייזער אויף אַכסניות פאַר די ריכטער פונם טריבונאַל[47].

דער קיניג מיכאַל ווישניעווצקי האָט דאָן געשיקט אַ באַפעל צום מאַגיסטראַט און אים געוואָרנט, ער זאָל קיין שום עוולה ניט טאָן אַ יידישן סוחר אָדער בעל־מלאָכה[48]. דער קיניג האָט איבערגעלאָזן אין קראַפט די תּקנות פון יאָר 1633, וואָס לויט זיי איז דערלויבט די יידן צו באַשעפטיקן זיך מיט מלאָכות, וואָס האָבן ביז אָט דעם יאָר ניט געהאַט קיין צעכן, ווי, למשל, פעלצנמאַכערײַ, גלעזעררײַ און שמוקלערײַ.

אייניקע צעכן האָבן אַיינגעזעזן, אַז עס איז אוממיגלעך לגמרי אַרויסצושטויסן די יידישע בעלי־מלאָכות, און האָבן דעריבער מסכים געווען אַיינצוגיין מיט זיי אויף פשרות. זיי שלוסן אָפּמאַכן מיט די יידישע בעלי־מלאָכות און באַשטימען די צאָל פון די יידישע האַנטווערקער און די הייך פון דעם יערלעכן אָפּצאָל לטובת די צעכן. אַזוי איז די חברה בלעכער און נאָדלמאַכער אין יאָר 1673 מסכים, אין ווילנע זאָלן זיין פיר יידישע בלעכער און זיי זיינען מחוייב צו צאָלן 25 פוילישע גילדן אַ יאָר לטובת דער חברה[49]. זייער רעכט קאָנען די פיר יידישע בלעכער איבערגעבן בירושה. דער דרעקסלער־צעך דערלויבט אין יאָר 1720 אַ יידישן דרעקסלער צו באַשעפטיקן זיך מיט זיין פאַך פאַר אַן אָפּצאָל פון 10 פוילישע גילדן אַ יאָר[50]. אַזאַ אָפּמאַך איז אין 1741 געשלאָסן געוואָרן אויך צווישן די יידישע און קריסטליכע היטלמאַכער. שוין אין דער צווייטער העלפט פון זיבעצענטן יר"ה ארגאַניזירן זיך די יידישע בעלי־מלאָכות אין חברות, כדי צו קעמפן פאַר זייער קיום. אויפן לעצטן אָפּמאַך איז געחתמעט די חברה פון די יידישע האַנטווערקער[51]. אין יאָר 1776 שליסן די צירולניקעס, וואָס זיינען אויך געווען פעלדשערס, אַן אָפּמאַך מיט צוויי יידישע פעלדשערס[52]. דער צעך פון די צירולניקעס איז געווען דער אייניציקער, וואָס האָט לויט זיין סטאַטוט געקאָנט אָננעמען יידן[53].

אין די אַכציקער יאָרן פון זיבעצענטן יר"ה פאַרשטאַרקן זיך די רדיפות מצד די מעשטשאַנעס אויף די יידן ניט בלויז אין ווילנע, נאָר אויך אין אַנדערע שטעט אין פוילן און ליטע, ווי אין קראָקע, פוזנאָ, בריסק דליטא[54].

אין יאָר 1681, ווען דער ווילנער מאַגיסטראַט האָט דורכגעפירט אַ ציילונג פון אַלע מאַנסבילן, וואָס באַטייליקן זיך אין דער פאַרטיידיקונג פון דער שטאָט, זיינען אויך די יידן פאַרפליכטעט געוואָרן צו קומען. די יידן האָבן מורא גע־האַט אַרויסצוגיין אין פעלד, וואוהין עס קומען זיך צונויף די חברות פון די קריסטליכע האַנטווערקער מיט זייער געווער, און האָבן געבעטן דעם מאַגי־סטראַט, ער זאָל דורכפירן די ציילונג פון די יידן באַזונדער, אין פאַלאַץ פונם וואָיעוואָדע. פאַר אָט דער דערלויבעניש האָבן די יידן פאָרגעלייגט צו געבן אַ סך געלט. דער מאַגיסטראַט האָט דערויף ניט מסכים געווען און האָט פאַר־זיכערט די יידן, אַז עס וועט זיי קיין שום בייז ניט געשען. די יידן האָבן זיך פאַרלאָזן אויף די רייד פון מאַגיסטראַט און זיינען אַרויס אין פעלד, אָבער דאָ איז געשען דאָס, פאַר וואָס די יידן האָבן זיך געשראָקן: די חברות פון די קריסטליכע האַנטווערקער און דער גאַנצער המון זיינען אָנגעפאַלן אויף די יידן, האָבן זיי געשלאָגן, אַראָפּגעריסן פון זיי זייערע קליידער און געשאָסן אין זיי. דער המון וואָלט דאָ געקאָנט מאַכן אַ סוף פון די יידן, ווען ניט די אַקאַדעמיקער־יעזואיטן, וואָס האָבן אויף זיי רחמנות געהאַט און זיי גערא̈טעוועט. צענדליקע יידן זיינען פאַרוואונדעט געוואָרן. די טאַטעס פון דער שטאָט האָבן זיך געריבן די הענט פון פרייד, וואָס עס איז זיי געלונגען דאָס שפּיצל (tortel). אַז מלך יאַן סאָביעסקי האָט זיך דערפון דערוואוסט, האָט ער גע־שיקט דעם ווילנער מאַגיסטראַט אַ שטרענגע התראה און באַפוילן צו באַשטראָפן די שולדיקע. אויף להבא האָט דער קיניג באַפרייט די יידן פון אַזעלכע ציילונגען [55].

די פאַרטיידיקונג מצד די יעזואיטישע אַקאַדעמיקער פאַר די יידן קאָן מען דערקלערן ניט בלויז מיט „רחמנות", נאָר אויך דערמיט, וואָס די יעזואיטן זיינען געווען פאַראינטערעסירט צו פאַרהיטן די יידן, וואָס זיינען זיי שולדיק געווען אַ סך געלט. אין יאָר 1687 זעען מיר די יעזואיטישע אַקאַדעמיקער בראש פון די אָנפאַלער אויף די יידן, און די יעזואיטישע גלחים גופא פאַרטיידיקן די יידן. בעלי־חובות, וואָס זיי איז שווער געווען אַיינצומאָנען זייערע חובות פון די רואינירטע און בדיל־הדל־געוואָרענע יידן, פלעגן איבערגעבן דעם ענין אַיינמאָנען די חובות — די אַקאַדעמיקער און פריצים, און די דאָזיקע פלעגן אָנפאַלן אויף די יידן און אַיינמאָנען מיט געוואַלט. דעם 26 מערץ 1687, ניין אַ זייגער אינדערפרי, האָט זיך אָנגעהויבן אַ גרויסער פאָגראָם אויף דער יידישער גאַס. בראש פון די פאָגראָמשטשיקעס זיינען געשטאַנען די אַקאַדעמיקער און צו זיי זיינען צוגעשטאַנען האַנטווערקער און קרעמער. זיי האָבן אַרויסגעריסן די אייזערנע גראַטעס פון די פענסטער, זיינען אַריינגעדרונגען אין קראָמען און הייזער, האָבן ראַבירט און געשלאָגן. זיי האָבן צוגענומען משכנות, וואָס פריצים האָבן געהאַט אַיינגעלייגט ביי יידישע מלווהס, גאָלד, זילבער און סחורות. דער מאַטעריעלער שאָדן האָט אָנגעטראָפן לכל הפחות הונדערט צוואַנציק טויזנט גילדן. גרויס איז געווען דער חורבן אויך בנוגע נפשות: די פאָגראָמירער האָבן געשלאָגן מכות אַכזריות יעדן יידן, וואָס זיי האָבן נאָר באַגעגנט, און האָבן אויך געמאָרדעט; אייניקע מעוברתע פרויען זיינען געשטאָרבן פון שרעק און אייניקע

האָבן מפיל געווען. די יידן זיינען עטלעכע מאָל געלאָפן צום מאַגיסטראַט אין געבעטן הילף, אָבער זיי האָבן דאָרטן באַגעגנט אַ הסכם צו די מעשים פון די מערדער און רויבער. צו הילף זיינען געקומען בלויז די יעזואיטן–גלחים, וואס האָבן מציל געווען די יידן פון אומקום. זיי האָבן ניט געלאָזן חרוב מאַכן די שטאָט־שול, וואָס די פאָגראָמשטשיקעס האָבן שוין אָנגעהויבן איר צעשטערן, בלויז צו אָוונט־צו האָט דער מאַגיסטראַט, נאָך לאַנגע אײַנבעטענישן, געשיקט באַוואָפנטע האַנטווערקער פון די צענטן כלומרשט לשם שוץ.

וועג מלך יאַן סאָביעסקי האָט זיך דערוואוסט וועגן דעם נייעם גרויסן פאָגראָם אין ווילנע, איז ער זייער אין כעס געוואָרן אויפן מאַגיסטראַט, וואס האָט זיך ניט גערעכנט מיט זיינע התראות, און ער האָט אים זייער שטרענג מתרה געווען, אַז ער וועט שיקן קיין ווילנע עטלעכע פולקן, וואָס וועלן איינשטיין אין שטאָט אויפן חשבון פון דעם מאַגיסטראַט און השגחה געבן אויף דער אָרדענונג און רו אין דער שטאָט. דער קיניג האָט אַרויפגעלייגט די אחריות פאַר דאָס לעבן און פאַרמעגן פון די יידן אויף די מעשטשאַנעס. דער מלך האָט פאַרוועלט איבערצוגעבן צו אַקאַדעמיקער און פריצים דעם ענין איינמאָנען חובות און האָט באַפוילן דורכצופירן אַ רשימה פון אַלע אַקאַדעמיקער, וואָס קומען אין שטאָט, כדי אַנדערע זאָלן ניט קאָנען פאַרשטעלן זיך פאַר אַקאַדעמיקער. דער קיניג האָט דערמאָנט די מעשטשאַנעס אויך דאָס, אַז עס איז זיי פאַרוועלט צו שטערן ייִדישע גלעזער און היטלמאַכער גיין אין גאַס מיט זייערע אַרבעטס־געצייג און אויסארבעטונגען. דער קיניג האָט אויך דערמאָנט, אַז עס איז פאַרוועלט צו לאָזן אַיינקוואַרטירן אין די יידישע הייזער אין געטא די מיטגלידער פון הויכן טריבונאַל, ווייל די יידן צאָלן אַ יערליכן אָפּצאָל דעם מאַגיסטראַט 56).

אין דער זעלביקער צייט זיינען אין ליטע געשען פאַלן פון פאַרכאַפן מיט געוואַלט יידישע קינדער פון זייערע עלטערן און פון צוואַנג־שמד. אַזעלכע אַנוסים פלעגן זיך נאָכדעם אומקערן צוריק צו זייער דת. האָט דער מלך יאַן סאָביעסקי אין יאָר 1690 פובליקירט אַ ווארענונג־שריפט, וואו ער האָט פאַרוועלט צו טאָן אַזעלכע געוואַלט־מעשים און צוואַנג־אַקטן. ער האָט באַפוילן, אַז אין פאַל, אויב עס וועט זיך געפינען אַ ייִד, וואָס וועלן אַריבערגיין צום קריסטנטום, זאָלן יידן און קריסטן, באַשטימטע פון געריכט, אים אויספאָרשן, און דער ייִד מעג זיך אויסקלייבן וועלכן גלייבן ער וויל 57).

דער סוף פון זיבעצענטן און דער אָנהייב פון אַכצענטן יאָרהונדערט איז ווידער אַ צייט פון מלחמות, הונגער, מגיפות און שריפות. אין די 90־קער יאָרן פון 17־טן יר"ה גייט אין די גאַסן פון ווילנע אַן אינעווייניקסטע מלחמה צווישן די ליטווישע פריצים, צווישן דעם ביסקופ בזשאָסטאָווסקי און צווישן דעם וואָיעוואָדע סאַפיעהאַ און זייערע אָנהענגער, אין אָנהייב 18־טן יר"ה ברעכט אויס די גרויסע „צפונדיקע מלחמה". די שוועדן און די רוסן רייסן זיך אַריין אין שטאָט. די שוועדן האָבן געמומען פון שטאָט אַ סך שטייערן און קאָנטריבוציעס און האָבן אויך פון די יידן אויסגעפרעסט גרויסע סכומים געלט אין די יאָרן 1702 און 1706. אויך פון דעם רוסישן מיליטער האָבן דאַן די יידן

אָן ספק פּיל געלּיטן. איבער דער מלחמה איז אין די יאָרן 1708—1710 אויס־
געבראָכן אין לאָנד אַ שוועריר הונגער און אין רעזולטאַט פון דעם הונגער
איז אין יאָר 1710 אויסגעבראָכן אַ מגיפה. די פּויליש היסטאָריקער קראַשעווסקי
און באַלינסקי דערציילן, אַז אין אָט דער מגיפה זיינען דאָן אין ווילנע אויס־
גשטאָרבן פון 20 ביז 30 טויזנט קריסטן און ביי פּיר טויזנט יידן[58]. די
דאָזיקע צאָלן זיינען געווויס איבערטריבענע, וויל די יידישע קהילה אין ווילנע
האָט דאָן ניט געציילט אַזוי פּיל נפשות. וועגן דער גרויסער צאָל טויט־פאַלן
דאָן וויזט דער באַפעל פון דעם ליטווישן וואָיעוואָדע לודוויק פּאָציי, וואָס
האָט פּאַרוועדט צו שטערן די יידן מקבר צו זיין זייערע מתים אין די שטחים,
וואָס זיינען נאָענט צום בית־עלמין[59]. די יידישע קהילה איז אין סוף 17־טן
און אָנהייב 18־טן יר"ה אַזוי פּאַראַרעמט געוואָרן און אירע חובות זיינען אַזוי
גרויס געוואָרן, אַז זי האָט ניט געקאָנט באַצאָלן אַפּילו דעם פּראָצענט פון אָט
די חובות. די בעלי־חובות האָבן געאַיילט און געדריקט, — דערביבער זיינען
זייער וויכטיק געווען פּאַר דער ווילנער קהילה די פּראָלאָנגאַציעס, וואָס דער
קיניג אַווגוסט II האָט אין די יאָרן 1698 און 1713 איר געגעבן צו באַצאָלן
די חובות. איין מאָל איז צען יאָר אַרום און נאָך אַ מאָל אין נאָך צען יאָר אַרום,
לויטן ביישפּיל פון די פּריערדיקע קיניגן[60]. אויך צאָלן דעם קאָפּ־שטייער
איז דער פּאַראָרעמטער קהילה שווער געווען, און דאָס מיליטער, וואָס
פלעגט באַקומען אָט דעם שטייער פּאַר זיינע באַדערפענישן און אים אַליין
אַיינמאָנען, פלעגט דריקן די יידן מיט צוואַנג־מיטלן[61]. דער ליטווישער וואָי־
יעוואָדע ווישניעווצקי האָט אין י. 1706 באַפרייט די יידישע קהילה פון די
שטייערן לטובת דעם חיל, וואָס זי איז מחוייב געווען צו צאָלן, וויל ער האָט
געוואוסט דעם געדריקטן מצב פון דער קהילה[62]. ער האָט גענומען אונטער
זיין שוץ די שטאָט און די קהילה און האָט ניט געלאָזן זיינע חיילות טאָן זיי
קיין שום עוולה[63]. די האַנדלונג פון די ליטווישע וואָיעוואָדעס אין דער צייט
פון דער צפונדיקער מלחמה איז אויף אַזאַ אופן גלייך צו זייער האַנדלונג נאָכן
חורבן פון דער ווילנער קהילה אין יאָר תט"ו (1655).

אויסער די מלחמות, דעם הונגער און די מגפות, האָבן נאָך אָנגע־
מאַכט פּאַרוויסטונגען אין שטאָט אויך שריפות, וואָס פלעגן אָפט אויסברעכן
אין דער גרויסער שריפה, וואָס האָט אויסגעבראָכן אין יאָר 1706, זיינען אָפ־
געברענט געוואָרן אַ סך יידישע הייזער. דער וואָיעוואָדע האָט דאָן באַפרייט
די יידן, וואָס האָבן געליטן פון דער שריפה, פון דעם קוימען־שטייער, פונקט
ווי עס זיינען פון אים באַפרייט געוואָרן אַלע איבעריקע מעשטשאַנעס[64]. נאָענט
צום יאָר 1724 האָבן די יידן ווידער געליטן פון אַ שריפה[65]. אין יאָר 1734
איז אויסגעבראָכן אַ שריפה און אַ סך יידישע הייזער זיינען חרוב געוואָרן.
בשעת די יידן האָבן געוועלט אָפּבויען זייערע חורבות און האָבן איינגעלאָדן
קריסטליכע בעלי־מלאכות, האָט דער מאַגיסטראַט פּאַרוועדט די בויער צו
אַרבעטן ביי די יידן[66]. אין יאָר 1737 איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפה,
וואָס האָט אַרומגעכאַפּט דעם גאַנצן יידן־פערטל. אין אָט דער שריפה האָט כּמעט
אינגאַנצן אָפּגעברענט אויך די גרויסע שול[67] און „די אַלטע קלויז". נאָך דער

דאָזיקער שריפה האָט זיך די ווילנער קהילה געווענדעט מיט אַ הילפּ־רוף צו דער קהילת אַמשטרדם. די אַשפּנזישע עדה האָט געגעבן 400 האָלענדישע גולדן, „בכדי אומצוקערן צוריק די קרוין (אויף איר אַלטן פּלאַץ), צו דערהייבן דאָס הויז פון אונזער גאָט מיט אָפּבויען צוריק די שיינע שול און די בתי־מדרשים, וואָס זיינען אין איין רגע פאַרניכטעט געוואָרן אין פּלאַמ פון דער שריפה"[68]. אויך די עדה פון די ספּרדים האָט געגעבן 150 האָלענדישע גולדן אויפן אָפּבוי פון דער שול און פון די בתי־מדרשים. אין די יאָרן 1748 און 1749 זיינען אויס־געבראָכן זייער גרויסע שריפות, און עס איז אָפּגעבערעט געוואָרן כמעט די גאַנצע יידישע געטאָ. די שריפה אין יאָר תק"ח (1748) האָט אויסגעבראָכן אין דריי ערטער,–איינס פון זיי נעבן אַ יידן הינטערן טייך (זאַרעטשיע). די שריפה האָט זיך שנעל פאַרשפּרייט איבער ברייטער גאַס, דייטשער, יאַטקעווער, יידי־שער, גלעזער־גאַס און אַזוי ווייטער. דער גאַנצער יידישער קוואַרטאַל איז אַרומגענומען געוואָרן מיט פייער־פלאַמען. עס זיינען אָפּגעבערעט געוואָרן 469 הייזער, 15 פאַלאַצן, 12 קירכן. דער שול־הויף האָט זיך אָנגעצונדן און עס זיינען זייער באַשעדיקט געוואָרן די שול, די אַלטע קלויז, דער „הקדש", דער מרחץ, דאָס קהל־שטיבל, די שול פון חברה־קדישא „גמילות־חסד של אמת" (גחש"א, קברנישע שול) און נאָך און נאָך. צווישן די מענטשן, וואָס זיינען פאַרבערענט אָדער דערשטיקט געוואָרן פון רויך, זיינען געווען אויך יידן. זייער אַ סך יידישע קראָמען זיינען פאַרבערענט געוואָרן און דער היזק איז געווען זייער גרויס. אין די פאַלן פון שריפות פלעגן די מעשטשאַנעס אין 18־טן יר"ה שטענדיק אַרויס־וואַרפן די שולד אויף די יידן[69]. אויך דעם מאָל האָט אַרויפגעוואָרפן די שולד אויף די יידן – איינער יאַכימאָוויטש, וואָס האָט לויט דער פאַראָדענונג פון מאַגיסטראַט געמאַכט אַ רשימה פון אַלע אָפּגעבערענטע הייזער. ער האָט אַליין גוט געוווסט, אַז די שריפה, וואָס האָט אויסגעבראָכן אין הויז פון דעם יידן ראובן אויף זאַרעטשיע, האָט זיך נית פאַראייניקט מיט די צוויי שריפות, וואָס האָבן אין דערזעלביקער צייט אויסגעבראָכן אין קריסטליכע הייזער אין מיטן שטאָט, אָבער אין דער הקדמה צו דער רשימה וועגדעט ער זיך צום לעזער מיט פאָלגנדיקע פערזן:

„Lecz co tak ciężkiej klęski za przyczyna?
Wstyd i wymówić, nie wiem czyja wina,
Że tych, którzy nas tak często zdradzają
w Mieście chowają.
Od Żydów miasto już czwarty raz gore,
Acz i na piąty wnet upatrzą porę,
Jeśli te parchy przy swych będą macach,
Chować w pałacach.
Przyzna to każdy, iż są bez nagrody,
Pięćdziesiąt zgórą millionów szkody,
Które od ognia ponosim przez Żydy,
miasta ohydy[70]."

מירן זיך באַמיען איבערצוצין אָט דאָס אומזיניקע געשמאַקלאָזע „ליד", אָבער נאָר כדי איבערצוגעבן דעם אינהאַלט, וואָס ווייזט די באַציאונג פון די מעשטשאַנעס צו די יידן: „וואָס איז די סיבה פון דער גרויסער מפלה? ס'איז אַ שאַנד צו זאָגן, איך ווייס ניט איבער וועמענס שולד, וויל מיר האַלטן אין שטאָט אָט די, וואָס זיינען בוגד אין אונז אָזוי אָפט. איבער די יידן ברענט שוין די שטאָט דאָס פערטע מאָל, ביז זיי וועלן באַשטימען אַ צייט אויך פאַר אַ פינפטן מאָל, אויב מען וועט איבערלאָזן די דאָזיקע מצורעים מיט זייערע מצות אין די פאַלאַצן. יעדערער וועט מסכים זיין, אַז מיר וועלן בלייבן אָן אַ באַפרידיקונג פאַרן שאָדן, וואָס שטייגט אַריבער פופציק מיליאָן, וואָס מיר ליידן פון פייער איבער די יידן, אָט די פאַראַכטע פון שטאָט".

אויך אין דער אויסלענדישער פרעסע האָט זיך באַוויזן אַ ידיעה, אַז די שריפה האָט אויסגעבראָכן איבער דער אומפאָרזיכטיקייט פון די יידן[71]. די יידן האָבן ניט באַווין אָפצובויען זיך פון זייער חורבן, און אָט דעם אַנדער יאָר האָט ווידער אויסגעבראָכן אַ שריפה. דאָס מאָל האָט דער עיקר אָפגעברענט דעד יידן-פערטל. דער שול-הויף האָט ווידער אָפגעברענט. אַלע יידישע קראָמען זיינען אַוועק מיטן רויך, אָבער מען האָט באַווין אָפצורעטעוון די סחורה. דעם מאָל האָט דער יאַכימאָוויטש ניט געקאָנט זאָגן, אַז די יידן האָבן גורם געווען די שריפה[72]. דער קיניג אַוגוסט III האָט דאַן געגעבן די ווילנער יידן אַ פּראָלאָנגאַציע אויף אַ משך פון דריי יאָר[73].

דער קאַמף פון די מעשטשאַנעס מיט די יידן האָט זיך געצויגן אין משך פון 18-טן יר"ה. אַ פרוי פון אַ פשרה איז געמאַכט געוואָרן אין יאָר 1713. באַפוילמעכטיקטע פון דער ווילנער קהילה, דער ד"ר אהרן גאָרדאָן און דער שמש פון דער ווילנער קהילה יהודה בן יצחק, „דעלעגאַטן צום סיים", האָבן אין וואַרשע זיך באַגעגנט מיט די מאַגיסטראַט-דעלעגאַטן צום סיים. די באַפוילמעכטיקטע פון מאַגיסטראַט האָבן דאַן אַ צוויימן מאָל אָנגענומען באַשלוסן קעגן די יידן און האָבן געוועלט צוטרעטן דורכצופירן זיי. אָבער די יידישע דעלעגאַטן האָבן געבעטן דעם ביסקופ אַנצוטאָ, ער זאָל זיך אריינמישן אין דעם ענין און ברענגען צו אַ פשרה, כדי ביידע צדדים זאָלן פאַרשפּאָרן די סך הוצאות אויף משפּטים. די מאַגיסטראַט-דעלעגאַטן האָבן מספּים געווען אויף אַ קאָמיסיע, וואָס זאָל זיך צונויפקומען אין ווילנע אין יאָר 1713, זאָל פונאַנדערקלייבן די רעכט פון ביידע צדדים און אויפשטעלן תקנות, וואָס לויט זיי זאָלן די מעשטשא-נעס מיט די יידן קאָנען לעבן בשלום. אין דער רשימה פאַרמיטלער זיינען אריין: דער ווילנער ביסקופ בזשאָסטאָווסקי, דער ווילנער וואָיעוואָדע סאַפּיהאַ, דער ביסקופ אַנצוטאָ און נאָך צוויי שרריות. די יידישע דעלעגאַטן האָבן דעם 12. פעברואַר 1713 אונטערגעשריבן אַ התחייבות, אַז דער ווילנער קהל וועט אָננעמען אויף זיך אַלץ, וואָס די קאָמיסיע וועט באַשליסן[74]. דער דאָזיקער כתב האָט געהאַט אַ כאַראַקטער פון אַן אינזייטיקער התחייבות. דער מאַגיסטראַט האָט, וויייזט אויס, ניט געוועלט קיין קאָמיסיע, — דעריבער איז צו קיין פשרה ניט געקומען.

אַ גרויסע חשיבות האָט דערפאַר די באַשטעטיקונג פון די פריווילעגיעס

פֿאַר דער ווילנער קהילה מצד דעם קיניג אַוגוסט II דעם 4. מערץ 1713. דער דאָזיקער קיניג, וואָס האָט שוין אַמאָל באַשטעטיקט די פּריווילעגיעס אין יאָר 1698, ווייזט דעם מאָל אָן אויף די מלחמות, דעם הונגער און די מגיפות, וואָס די קהילה האָט דאָ ניט לאַנג פון זיי געליטן. נעמענדיק אין באַטראַכט דעם נידעריקן מצב פון די יידן, דערלויבט זיי דער קיניג צו וואוינען און צו קויפן הייזער אין אַלע טיילן שטאָט און אויך צו פאַרקויפן דאָרטן שאַרפע משקאות. דער קיניג דערלויבט די יידן צו פאַרקויפן אַלע מינים סחורות אין אָפענע קראָמען מיט די טירן צו דער גאַס אין משך פון נאָך צוואַנציק יאָר נאָכן ענדיקן־זיך פון דער פּראָקלאַמאַציע, וואָס ער האט זיי געגעבן אין 1698. דער קיניג באַפרייט די יידישע האַנטווערקער פון אָפּצאָלן לטובת קריסטליכע האַנטווערקערשע חברות. ער באַפרייט די יידישע הייזער פון געבן אומזיסטע וואוינונגען פאַר אורחים — פּריצים. ער האָט דאַן די יידן געגעבן אויך אַ פּריוילעגיע אויף צען יאָר צו באַצאָלן די חובות [75].

די מעשטשאַנעס הערן אָבער נאָך אַלץ ניט אויף אָנצוקלאָגן דעם קהל אין גריכט. אַזוי האָבן אין יאָר 1720 דער מאַגיסטראַט און די חברה סוחרים־מעשטשאַנעס אָנגעקלאָגט דעם קהל אין קיניגליכן הויף־גריכט [76]. די יידן האָבן זיך ניט געוואָלט שטעלן צום גריכט, ווייל זיי האָבן פון דערפאַרונג פאַרשטאַנען, אַז דער אורטייל וועט ניט זיין זיי צום גונסטן. די פּריווילעגיעס, וואָס זיי האָבן געהאַט פון פריער, האָבן ניט געקאָנט דינען פאַר זיי אַלס אַ געניגנדיקער שוץ־דאָקומענט, ווייל זיי האָבן אַנטהאַלטן באַגרעניצונגען, מחמת דעם האָבן זיי די פּריווילעגיעס ניט איינגעהיט. אין אַפּריל 1724 איז דער קהל מודיע, אַז די פּריווילעגיעס און אַנדערע וויכטיקע דאָקומענטן, ווי קוויטונגען פון בעלי־חובות וכדומה, וואָס זיינען געלעגן אין קהל־שטיבל אין קאַסטנס, זיינען צעגריזשעט געוואָרן פון מייז, אַזוי אַז עס איז זיי אוממיגליך צו לייענען. די ראשי־הקהל האָבן געבראַכט די קאַסטנס אין קאַנצלאַריע פון ווילנער פעסטונגס־גריכט און געווויזן, וויי ווייט די דאָקומענטן זיינען איבער־געפירט געוואָרן [77]. דער מאַגיסטראַט האָט באַקומען פון רעלאַציאָנעלן גריכט און פון קיניגליכן הויף־גריכט פסק־דינים קעגן די יידן, אָבער די יידן האָבן ניט געלאָזן דורכפירן זיי. אין נאָוועמבער 1724 האָט דער מאַגיסטראַט וויידער באַקומען פון קיניגליכן הויף־גריכט אַ פסק־דין קעגן די יידן, פאַר וואָס זיי פאָלגן ניט דעם אורטייל פון גריכט. די יידן האבן זיך ניט געשטעלט צום גריכט צום טערמין. האָט דאָס גריכט צוגעמשפט לטובת די מעשטשאַנעס 4.500 טאָלער (31.350 פּוילישע גילדן) און האָט דערלויבט צו שליסן די שטאָט־שול, די יידישע קראָמען, קאָנפיסקירן זייער סחורה וכדומה, ביז זיי וועלן באַצאָלן דאָס צוגעמשפטע געלט. אָבער אויספירן אויך אָט דעם פסק־דין איז ניט לייכט געווען. דעם 28 יולי 1724 איז דער מאַגיסטראַט מודיע, אַז אין עטליכע וואָכן אַרום, דעם 25. אַוגוסט, וועט קומען דער וויצע־וואיעוואָדע און וועט דורכפירן דעם פסק־דין [78]. אין צוויי יאָר אַרום אָבער געפינען מיר וויידער אַ וואַרענונג־שריפט אינגאַנצן ענליך צו דער ערשטער [79]. דער ענין האָט זיך ניט געירט פון אָרט אין משך פון אָט דער גאַנצער צייט. דעם מאָל

איז דער מאַגיסטראַט צוגעטראָטן אויסצופירן די וואָרענונג. דעם 3. אויגוסט 1726 איז געקומען דער ווייצ־וואָיוואדע צוזאַמען מיט די געריכטס־באַאַמטע און אין דער באַגלייטונג פון שררות און ער האָט געוועלט שליסן די שול און אַרויפ־לייגן אַן אַרעסט אויף די הייזער, וואָס האָבן געהערט צו יידן. אָבער די יידן האָבן אויך דעם מאָל ניט געלאָזן דורכפירן דעם אורטייל פון געריכט און האָבן באַקומען שוץ פון די שררות און פון די גלחים, וואָס האָבן געהאַט הייזער אין די יידישע גאַסן. דער מאַגיסטראַט האָט דערוף דערלאַנגט אַ פראָטעסט[80] און אָנגעקלאָגט אין קיניגליכן הויף־געריכט די אַלע, וואָס האָבן געשטערט אויס־צופירן דעם אורטייל[81].

ס׳איז קלאָר, אַז עס איז אוממיגלעך געווען אַזוי ווייטער צו פירן דעם פאַרטיידיקונגס־קאַמף אַ לאַנגע צייט. די יידן האָבן ניט געקאָנט וואַרטן אויף ממשותדיקער הילף פון דעם פריצים־שטאַנד, נאָר בלויז פון אייניקע שררות, ווי, למשל, פון וואָיוואָדע אָדער פון ביסקופ. די פריצים פון ווילנער גובערניע, וואָס זיינען זיך צונויפגעקומען אין יאָר 1724, כדי צו געבן אינסטרוקציעס זייערע סיים־דעלעגאַטן, האָבן, אמת, פאַרצייכנט אַ באַזונדערן פאַראַגראַף וועגן פאַרלייכטערן דעם קאָפ־שטייער פאַר דער פאַראָרעמטער ווילנער קהילה, אָבער אויך דאָ האָבן זיי געוואָרגט מער וועגן זייער קעשענע, אידער וועגן די יידן. די יידישע קהילה איז זיי שולדיק געווען אַ סך געלט, און דעריבער האָבן זיי געוואָלט, זי זאָל קאָנען באַצאָלן זיי די חובות[82].

די באַציאונג פון די ביסקופן צו די יידן איז בכלל געווען אַ גאַנץ גוטע. דער ביסקופ בזשאָסטאָווסקי (1687—1722) האָט אַרויסגעגעבן תקנות וועגן לוויות און קבורה פון יידישע מתים, דער ביסקופ פאַנטשזשינסקי האָט אין יאָר 1725 דערלויבט די יידן אָן שום שטער צו עפענען זונטאָג זייערע קראָמען, אָבער בלויז אַ האַלבע טיר, און אויך דאָס בלויז אין ניט קיין גרויסע קראָמען[83]. דער ביסקופ זינקאָוויטש (1730—1762) האָט דערלויבט די יידן צו שטעלן אַ גדר אַרום דעם בית־עלמין און ער האָט געהאַט אַ „הויף־דאָקטאָר" אַ יידן, ד״ר אהרן גראָדאָ[84]. די גוטע באַציאונג פון דעם אויפגעקלערטן ביסקופ איגנאַצי מאַסאַלסקי (1762—1794) צו דער קהילה פון ווילנע און אַנטאָקאָלייע וועט אויפגעקלערט ווערן געגנוי אין די ווייטערדיקע קאַפיטלעך. פון די גלחים האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער שנאה צו יידן די באָרוויסע קאַרמעליטן[85].

אויך די באַציאונג פון די וואָיוואָדעס (גובערנאַטאָרן) צו די יידן פון זייערע וואָיוואודסטוועס איז געווען אַ גאַנץ גוטע. די וואָיוואָדעס האָבן אָבער געהערשט דורך זייערע פקידים, — האָבן די יידן דעריבער אין זייער טאָג־טעגליכן לעבן געפילט צו זיך מער די באַציאונג פון דעם וויצע־וואָיוואָדע (Podwojewoda), וואָס איז געווען זייער ריכטער, פון דעם פקיד, דעם וואיי־וואָדעס ממלא־מקום (Namiestnik), אָדער פון דעם פאָדסטאַראָסטאַ און דעם פקיד זיין ממלא־מקום. די דאָזיקע פקידים האָבן אויסגעקוקט נאָר זייער פער־זענליכן אינטערעס. דער קהל האָט געשטרעבט צו באַפרייען זיך פון זייער השגחה און פון זייער מישן־זיך אין די אינעווייניקסטע ענינים פון דער קהילה

און צו פֿאַרקלענערן די אָנגעצוואונגענע אָפּצאָלן און די מתנות פֿאַר זיי. דער וואָיוואָדע פלעגט אַרויסגעבן תקנות און פלעגט לויט זיי איינאַרדענען די באַציאונגען צווישן דעם קהל און צווישן זיינע פקידים. מיר האָבן געהאַלטן אין האַנט די תקנות, וואָס דער וואָיוואָדע מיכאל ראַדזיוויל האָט אַרויסגעגעבן אין יאָר 1745 [86]. דער וואָיוואָדע האָט געוואוסט וועגן דעם, וויי זיינע פקידים האָבן געדריקט די קהילה, און ער האָט געוואָלט אויפהייבן דעם געפֿאַלענעם מצב פון דער קהילה, — האָט ער דעריבער גענפֿאַדערט פון דעם פֿאַדוואָיוואָדע, אין וועמענס האַנט ער האָט געהאַט איבערגעגעבן די מאַכט איבער די יידן, ער זאָל צוזאַמען מיטן פעסטונגס-געריכט פֿאַרטיידיקן די יידן קעגן דעם דרוק מצד די פקידים און קעגן דעם יאָך פון די אָפּצאָלן. פֿאַר אין גאַנג האָט דער וואָיוואָדע ניט פֿאַרגעסן צו וואָרענען דעם ויצע-וואָיוואָדע, ער זאָל אויך ניט דריקן זיי.

אין די תקנות ווערט געזאָגט:

א. אין סכסוכים צווישן די וילנער יידן זאָל משפטן דער פֿאַדוואָיוואָדע, ער אַליין אָדער דורך אַ פקיד זיין ממלא-מקום. יעדערער פון די צדדים מעג זיך וועגן מיט אַן אָפּעלאַציע צום וואָיוואָדע.

ב. ס׳איז פֿאַרוווערט אַריינצוזעצן מענטשן אין תפיסה אויפן סמך פון אַן אָנקלאָג פון איין צד, נאָר בלויז נאָכדעם, ווי עס וועט אַרויסגעטראָגן ווערען אַ פסק-דין, וואָס דערווייזט די שולד און וואָס פֿאַרמשפט צו געפענגעניש. מען מאָר ניט נעמען קיין אָפּצאָלן בעתן אַריינזעצן אין טורמע און בעת דער באַפּריאונג (poturemne).

ג. די פקידים איז פֿאַרוווערט צו פֿאָדערן פון קהל אומזיסט עסנוואַרג, ווי פיש, פלייש און דג"ל און אויך פֿאַפּיר, ליכט וכדומה, זיי איז פֿאַרוווערט צו פֿאָדערן ביי יידישע בעלי-מלאכות צו אַרבעטן פֿאַר זיי אומזיסט.

ד. אַלע יידן פון דער קהילה מוזן זיך אונטערגעוואָרפן דעם וואָיוואָדישן געריכט. די וילנער יידן, אויב זיי וואוינען אַפילו אויף פלעצער, וואָס געהערן צו אַנדערע יוריסדיקציעס, איז פֿאַרוווערט צו באַנוצן זיך מיטן שוץ, וואָס זיי האָבן פון דאָרטן, כדי אַרויסצומאַכן זיך פונם וואָיוואָדישן געריכט. עס איז פֿאַרוווערט צו באַשטראָפן די יידן מיט מלקות, מיט רימענס אָדער מיט שטעקנס; מען מעג זיי באַשטראָפן מיט געלט-שטראָף אָדער מיט געפענגעניש.

ה. פון יידישע סוחרים-אורחים טאָר מען ניט נעמען קיין שטייערן.

ו. פֿאַר דער טרחה פון די פקידים און פֿאַרן שוץ און פֿאַרטיידיקונג, וואס די פקידים גיבן דער קהילה, זאָל דער קהל זיי צאָלן אַ באַלוינונג: דעם פֿאַדוואָיוואָדע—צוויי טאָלער אַ וואָך, דעם פקיד דעם ממלא-מקום—איין טאָלער אַ וואָך. דער וואָיוואָדע באַמערקט, אַז דידאָזיקע אָפּצאָלן זיינען ניט קיין הויכע אין דער באַציאונג צו די אָפּצאָלן, וואָס זיי האָבן געמוסן פריער.

ז. די יידן האָבן זיך נוהג געווען צו געבן דעם ויצע-וואָיוואָדע אָדער זיין פקיד אַ ספּעציעלן סכום פון הונדערט פוילישע גילדן פֿאַר זייער זיצן אין געריכט; די יידן פלעגן געבן זיי אויך ביר, ברענפן, מעד, — אויך, ווייזט אויס-

בעת זייער זיצן אויף דער גערישטס־טעסיע. דער וואָיעוואָדע האָט די דאָזיקע נתינות פֿאַרבאָטן.

די תקנות דעקן־אויף פֿאר אונז די באַציאונגען, וואָס האָבן געהערשט צווישן די פֿקידים פון דעם וואָיעוואָדע און צווישן דער קהילה. די תקנות האָבן געווען אויסטוואָרצלן שעדליכע און באַדריקנדיקע מנהגים. אַזעלכע מנהגים זיינען פֿאַרבליבן אין לעבן אין משך פון דעם גאַנצן 18־טן יר"ה.

די אויבנדערמאָנטע תקנות האָט אין יאָר 1763 באַשטעטיקט אויך דער וואָיעוואָדע קאַראָל ראַדזיוויל, דער זון פון פריערדיקן וואָיעוואָדע. אין יאָר 1768 האָט ער צוגעגעבן נאָך אַן אַכטן פּאַראַגראַף, וואו ער האָט דערלויבט דעם קהל דורכצופירן וואַלן אַלע יאָר, צו משפטן יידן אין בית־דין פון דער קהילה און איינצוארדענען אַלע אינעווייניקסטע ענינים פון דער קהילה אָן דעם אַריינמישן־זיך פון דעם וויצע־וואָיעוואָדישן אַמט. אמת, אין פּאַראַגראַף איז דאָ אַ באַמערקונג, אַז אין פאַל, וואָס דער קהל וועט באַדריקן דעם יידישן המון, מעג אָט דער המון וועגדן זיך מיט אַן אָנקלאָג צום וואָיעוואָדע [87]. דורך דעם דאָזיקן פּאַראַגראַף איז גרויס געווארן די אויטאָנאָמע מאַכט פון דעם קהל. אַזעלכע שריפטן פון די וואָיעוואָדעס פלעגן געווייס אָפּקאָסטן דעם קהל אַ סך געלט. וועגן דער באַציאונג פון קאַראָל ראַדזיוויל צו דער וילנער קהילה וועלן מיר ריידן בפרטיות אין די וויטערדיקע קאַפּיטלעך, ווייל ער פאַרנעמט אַ חשובן אָרט אין דער געשיכטע פון דער קהילה.

דער וואָיעוואָדע ווישניעווצקי, וואָס איז אויך געווען דער קריגס־פירער פון ליטע, האָט ביים ווערן וואָיעוואָדע אין יאָר 1738 אַרויסגעלאָזט אַ אוניווערסאל צו זיינע אונטערטאַנען, וואו ער באַשטימט די יסודות פון זיין טעטיקייט. אין דער דאָזיקער שריפט באַפעלט ער דעם קהל אָפּצוהיטן די תקנות און די אָפּמאַכן, וואָס זיינען געשלאָסן געווארן מיטן מאַניסטראַט און מיט די צעכן. ער פאַרווערט די יידן צו וואוינען נאָענט פון מאַרק און פון די קירכן. ער באַפעלט צו רייניקן די גאַסן, צו פאַרריכטן די טראָטוּאַרן אדג"ל [88]. אָבער ניט געקוקט אויפן שאַרפן טאָן פון דער דעקלאַראַציע, איז די באַציאונג פון אָט דעם וואָיעוואָדע צו די יידן געווען, ווי מיר וועלן עס וויטער זען, אַ באַציאונג פון גערעכטיקייט.

דער מאַגיסטראַט האָט וויטער געפירט דעם קאַמף קעגן די יידן מיט אַלע מיטלען. אין יאָר 1731 דערלאַנגט ער אַן אָנקלאָג אויפן וילנער קהל, אַז ער פאַלגט ניט דער אָרדינאַציע און די אורטיילן פון דעם קיניגליכן הויף־גריכט. די יידן, — טענהט דער מאַגיסטראַט, — נוצן אויס פּאַרשיידענע שוצן, עפענען אין זייערע הייזער קראָמען און באַשעפטיקן זיך מיט האַנדל, וואָס איז זיי פאַרווערט. דער קהל, — זאָגט זיך וויטער אין דעם אָנקלאָג, — באַצאָלט ניט דעם מאַגיסטראַט דעם יערליכן שטייער פון 600 גילדן [89].

די טענות פונם מאַגיסטראַט זיינען, אָן ספק, געווען ריכטיקע. די יידן האָבן ניט אָפּגעהיט די תקנות פון דער אָרדינאַציע און האָבן ניט צוגעפעסטיקט דאָס לעבן צו דער שריפט. דער קהל האָט אויפגעהערט צאָלן אָט דעם יערליכן שטייער שוין לאַנג, אַנהייבנדיק פון יאָר 1699 [90].

אין יאָר 1732 האָבן דער מאַגיסטראַט און די געזעלשאַפט פון די שטאָטישע סוחרים ווידער אָנגעקלאָגט דעם קהל אין קיניגלִיכן הויף־געריכט[91]. מיר זענען ניט, די אָנקלאָגעס זאָלן פירן צו וועלכע־ס׳איז רעזולטאַטן. דער מאַגיסטראַט באַנוצט זיך דאָן מיט ניט־אָנשטענדיקע מיטלען, כדי צו דריקן די ווילנער יידן. בשעת דער רוסישער חיל איז אַריין אין שטאָט אין יאָר 1734, האָט דער מאַגיסטראַט באַפוילן דעם קהל צו געבן עסנווארג פאַרן מיליטער, וואָס זאָל קלעקן אויף צוויי וואָכן; פאַרן אַרויסגיין פון דער רוסישער אַרמיי פון דער שטאָט האָט דער מאַגיסטראַט מיט געוואַלט־מיטלען געצוואונגען דעם קהל וויידער איר צו געבן פראָוויאַנט. אָבער דערמיט האָט זיך דער מאַגיסטראַט נאָך ניט באַנוגנט: ער האָט געמסרט פאַרן רוסישן געניראַל, אַז די יידן האָבן אַרויסגענומען די טויטע קערפערס פון די קאַזאַקן, וואָס זיינען באַערדיקט געוואָרן נעבן יידישן בית־עלמין, און אַריינגעוואָרפן זיי אין וויליע. איבער דער דאָזיקער מסירה האָבן די יידן אַסך געליטן און זיינען גערעטעוועט געוואָרן פון אַ ספּנה בלויז דורך הויכע אָפּצאָלן פון טויזנטער גילדנס. דער מאַגיסטראַט האָט אָנגעוויזן די רוסן אויף יידן בעלי־בתים און סוחרים, אַז זיי גיבן אָנגעוויזונגען דער פוילישער אַרמיי, וואָס האָלט מלחמה קעגן די רוסן; — און די ווילנער יידן האָבן איבער דעם זייער פיל געליטן אין זייער האַנדל. דער קהל האָט אָפּגעשאַצט דעם דאָזיקן היזק אויף פינף און צוואַנציק טויזנט גילדן[92].

די יידן האָבן זיך שטענדיק געווענדעט צו די קיניגן וועגן באַשטעטיקן זייערע פריווילעגיעס אוּן וועגן פראָטעקציעס פון די רעכט, וואָס זיינען זיי געגעבן געוואָרן. דער קיניג אַוגוסט II האָט ניט געקאָרגט קיין פראָטעקציעס. אין יאָר 1726 האָט ער זיי וויידער געגעבן אַ פראָטעקציע[93]. דער נייער קיניג אַוגוסט III האָט דעם 29. מאי 1738 אויך באַשטעטיקט אַלע פריווילעגיעס פון דער ווילנער קהילה און האָט אַליין אויך געגעבן איר אויף צוואַנציק יאָר אַ פראָטעקציע פון די רעכט אויף אָפּענע קראָמען, פאַרקויפן שארפע משקאות און אזוי[94].

די מעשטשאַנעס האָבן דאָן באַשלאָסן אָנצוהייבן אַ נייע אַטאַקע אויף די יידן. אין די דירעקטיוון, וואָס דער מאַגיסטראַט האָט אין אַפּריל 1738 געגעבן זיינע דעלעגאַטן צום סיים, האָט ער זיי באַפוילן אויסצופולן ביים קאַנצלער. מען זאָל פאַרבאָטן די יידן צו מאַכן נייע טירן, צו רעמאָנטירן חרובע קראָמען און צו טראָגן צום פאַרקויפן סחורות אין הייזער און קלויסטערס. אויף די דעלעגאַטן איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אַפּליכט זיך משתדל צו זיין, די יידן זאָלן ניט באַקומען קיין פראָטעקציע אויף זייערע פריווילעגיעס[95].

אָבער ווי מיר האָבן געזען, האָבן די יידן פונדעסטוועגן באַקומען אַ באַשטעטיקונג פון זייערע פריווילעגיעס. דאָן האָט דער מאַגיסטראַט אָנגעהויבן אַן אַקציע מבטל צו מאַכן די נייע פריווילעגיע. ער האָט געטענהט, אַז די יידן האָבן אַריינגעפירט דעם קיניג אין אַ טעות; די יידן מוזן אויספירן די אָרדינאַציע; די רעכט, וואָס דער קיניג האָט זיי געגעבן אין מסחר אדג״ל, זיינען

קעגן די תקנות פון יאָר 1633. און דער מאַגיסטראַט האָט אָנגעקלאָגט די יידן אין דעם ענין אין קיניגליכן הויף-געריכט[96].

דאָס געריכט האָט דעם 18. דעצ. 1740 אַרויסגעטראָגן אַ פסק-דין, וואָר עס גיט גערעכט די טענות פון מאַגיסטראַט, און נאָך מער—רעכנט זיך אַפילו מיט דער פריווילעגיע פון יאָר 1527, וואָס פאַרווערט די יידן צו באַזעצן זיך אין שטאָט. אָט דער האַרטער פסק-דין איז צו אונז ניט דערגאַנגען און מיר ווייסן ניט קיין פרטים פון דער שקלא וטריא, וואָס איז פאָרגעקומען בעתן משפט. אונז איז בלויז באַוואוסט, אַז די יידן האָבן פאַרלאָזן דאָס געריכט נאָך איידער דער פראַצעס האָט זיך געענדיקט. מעגליך, אַז דווקא מחמת אָט דעם פאַרלאָזן דאָס געריכט האָבן די ריכטער מחמיר געווען און געמשפט לויט דער פאָדערונג פון דעם פאַרבליבענעם צד[97].

די יידן האָבן זיך געפונען אין אַ שווערן מצב. זיי האָבן זיך געווענדעט צום קיניג, ער זאָל זיי געבן אַ שוץ-שריפט קעגן די מעשטשאַנעס, אָבער דער קיניג האָט דערויף ניט מסכים געווען. ס'איז געשטאַנען אַ סכנה פון חורבן פון דער קהילה. אָבער אויספירן דעם פסק-דין בוכשטעבליך איז פונדעסטוועגן שווער געווען. האָבן די מעשטשאַנעס דאַן אָנגעהויבן שטערן די יידישע סוחרים און בעלי-מלאכות אין זייערע עסקים, גענומען אַראָפטרייבן די יידן פון מאַרק מיט דער הילף פון אַ תליון „אויף אַ שענדליכן אופן, וואָס איז ניט געווען זיין גלייכן-, און האָבן געשראָקן אַרויסצוטרייבן אַלע יידן פון שטאָט[98].

דאַן האָבן די יידן זיך געווענדעט מיט אַן אָנקלאָג צום ווילנער וואָ-יעוואָדע פירשט ווישניעוועצקי, וואָס איז געווען אויך ליטווישער קריגספירער, און האָבן אים געבעטן, ער זאָל זיך פאַראינטערעסירן מיט זייער מצב און זאָל זיך שטעלן אויף זייער זייט. דאַן האָט ווישניעוועצקי אַרויסגעלאָזן אַ באַפעל צום גענעראַל-אַדיוטאַנט סטאַניסלאַוו לאָפאָטאַ, ער זאָל באַשיצן די ווילנער יידן קעגן נגישות מצד די מעשטשאַנעס, וואָס טרייבן די יידן פון שטאָט און דריקן זיי אויף אַ שענדליכן אופן און קעגן דער גערעכטיקייט (Conra fa et justum). ער האָט נאָך צוגעגעבן, אַז דער גירוש קאָן גורם זיין אַ היזק פאַר די הכנסות פון דער רעגירונג[99].

דער וואָיעוואָדע האָט אָנגעהויבן באַמיען זיך, עס זאָל בטל ווערן דער פסק פון הויף-געריכט. ער האָט זיך געווענדט צו זיין קרוב דעם ליטווישן קאַנצלער סאַפיעהאַ, ער זאָל טאָן וואָס ער קאָן לטובת דער ווילנער קהילה. דער קאַנצלער האָט אים געענטפערט מיט אַ לאַנגן בריוו, אַז קעגן זיין ווילן צו העלפן קאָן ער זיי ניט ראַטעווען נאָכדעם ווי עס איז שוין אַרויס דער פסק-דין; ער האָפט ניט צו קריגן ביים קיניג, וואָס געפינט זיך איצט אין אויס-לאַנד, קיין „אייזערנעם בריוו" זיי צו שיצן, ווייל דער קיניג האָט זייענדיק אין וואַרשע ניט געוועלט אונטערשרייבן קיין כתב („אינסטרומענט") לטובת די יידן אָן אַ געניגענדיקן געזעצליכן יסוד. דער קאַנצלער עצהט דעם וואָיעוואָדע, ער זאָל זיך משתדל זיין צו ווירקן צוזאַמען מיטן ווילנער ביסקופ און צו ברענגען צו אַ פשרה-אָפמאַך צווישן די מעשטשאַנעס און די יידן. דער קאַנצלער גיט נאָך צו, אַז עס איז דעם קהל כדאַי דעם מאָל אַ ביסעל מוותר צו זיין,

ווייל דער מאַגיסטראַט באַזיצט פיל עלטערע פריווילעגיעס, וואָס לויט זיי איז די יידן פאַרווערט צו וואוינען אין דער שטאָט. דער אָפּמאַך איז דער פאַ־סיקסטער אופן אַרויסצוגיין פון דעם שווערן מצב. „די חובות, וואָס די ווילנער יידן זיינען שולדיק די קלויסטערס און די וועלטליכע קריסטן,—שרייבט דער קאַנצלער, — זיינען אַ וויכטיקע סיבה דורכצופירן אין סיים אַ באַשלוס וועגן דערלויבן די יידן צו וואוינען אין ווילנע. די יידן דאַרפן לעת־עתה זיך משתדל זיין אָפּצושטופּן דאָס אויספירן דעם פסק־דין פון געריכט, און דאָס וועט זיי זיכער געלינגען, ווייל זיי האַלטן זיך שטענדיק אָן דער שיטה פון אָפּשטופּן. אויב עס איז אמת, אַז יידן זיינען אַרויסגעטריבן געוואָרן פון שטאָט דורך אַ תליון, דאַן האָבן זיי אַ וויכטיקע טענה, ווייל די אורטיילן פונם געריכט פון קיניגליכן הויף פירט מען אוים נאָר אויף אַן אָפיציעלן אופן און דאָס באַנוצן זיך מיט אַ תליון איז קעגן דעם פסק־דין און דערנידעריקט דעם כבוד פון קיניגליכן געריכט. אין אַזאַ פאַל וואָלט דער מאַגיסטראַט באַשטראָפט געוואָרן און דער קהל וואָלט געקאָנט געווינען דעם פּראָצעס[100].

דער וואָיעוואָדע ווישניעוועצקי האָט דעם 22. פעברואַר 1741 געגעבן דעם ווילנער קהל אַ שוץ־שריפט, וואו ער פאַרבאָט די מעשטשאַנעס צו שטערן די יידן אין האַנדל און מלאָכה ביז ער וועט קומען קיין ווילנע און דאָס גע־ריכט וועט זיך פאַרנעמען מיט דער פראַגע. „די שטערונגען, זאָגט דער וואָ־יעוואָדע, זיינען קעגן דעם אורטייל פון געריכט פונם קיניגליכן הויף און קעגן די פריווילעגיעס פון דער ווילנער קהילה און זיי ברענגען שאָדן דעם מלוכה־אוצר און די קריסטליכע בעלי־חובות"[101].

דער וואָיעוואָדע האָט געוואָלט ברענגען צו אַ פשרה און ער האָט דע־ריבער נאָמינירט אַ קאָמיסיע, וואָס זאָל באַטראַכטן און פונאַנדערקלייבן אַלע טענות פון ביידע צדדים און פאַרמיטלען צווישן זיי. בתור קאָמיסאַרן זיינען באַשטימט געוואָרן: דער וויצע־וואָיעוואָדע מיקאָליי אַנטאָני פעטרוסעוויטש, וולאַדיסלאַוו דאָמאַנסקי און סטאַניסלאַוו לאָפּאָטאַ. אין אַפּריל 1741 זיינען גע־קומען די קאָמיסיאַרן־פאַרמיטלער קיין ווילנע און האָבן אַיינגעלאַדן צו די זי־צונגען ביידע צדדים און אין סוף חודש האָבן זיי צונויפגעשטעלט אַ פשרה־אָפּמאַך, וואָס איז בדרך כלל געווען גינסטיק פאַר דער קהילה, כאָטש די יידן זיינען געצוואונגען געווען אַיינצוגיין אויף אייניקע באַגרעניצונגען אין האַנדל. לויט דעם אָפּמאַך איז זיך דער קהל מתחייב צו צאָלן דעם יערליכן שטייער פון 600 גילדן אויף רעמאָנט פון דעם מאַגיסטראַט־בנין, פון דער מויער און פון די טויערן פון שטאָט. דער קהל איז מסכים צו פאַרווערן די בעלי־מלאָכות, וואָס אַרבעטן אויף פאַרקויף, צו טראָגן פאַרשיידענע סחורות אין קלויסטערס און הייזער, כדי דאָרטן צו פארקויפן זיי גלחים און פאַרשיידענע פריצים, כאָטש דאָס ברענגט „שאָדן דעם גאַנצן קהל און דעם אָרעמען עולם". (uszczerbkiem całego ubogiego kahału i gminu). דער פאַרבאָט איז ניט חל אויף די וואָס טראָגן אין שטאָט צו פאַרקויפן געגאָרבענע פעל. ווער עס וועט עובר זיין אויף [דעם פאַרבאָט, איז דערלויבט אויף אַן אָפיציעלן אופן צו קאָנפיסקירן זיין סחורה. ס'איז פאַרווערט די יידן צו וואוינען „נעענטער צום מאַגיסטראַט"

און צו עפענען דאָרטן קראָמען, נאָר זיי מוזן פאַר בלייבן אין די ערטער, וואו זיי האָבן געוואוינט און געהאַנדלט ביז אַהער. די אַלע, וואָס וועלן זיך בא־זעצן „נעענטער צום מאַגיסטראַט", וועלן באַשטראָפט ווערן דורכן וואָיוואָדישן אַמט. ס׳איז דערלויבט די יידן צו האַנדלען מיט געוועבטע וואָלנס און מיט אַנדערע סחורות. זיי איז פאַרווערט צו רופן צו זיך קונים, וואָס גייען קויפן אין אַ קריסטליכער קראָם. דער וואָיוואָדישער אַמט וועט דערפאַר באַשטראָפן. דער מאַגיסטראַט איז זיך פון זיין זייט מתחייב צו באַציען זיך צו די יידן לויט די פריווילעגיעס פון דער קהילה, דערין אויך פון יאָר 1738 די יידישע הייזער זיינען פריי פון געבן אומזיסטע דירות פאַר אורחים־שררות און פון מאַכן דאָרטן אַ טורמע. דער מאַגיסטראַט איז זיך מתחייב צו געבן די יידן אַ שוץ קעגן אָנפאַלן פון שטאָטישן המון און צו פארטיידיקן זיי, ווי עס האָט זיך געפירט פאַרצייטן. מיטן אָננעמען דעם אָפמאַך ווערן איבערגעריסן די פּראָצעסן און אַלע פריווילעגיעס, וואָס זיינען סותר דעם אָפמאַך, הן פון דער קהילה און הן פון דעם מאַגיסטראַט, בלייבן הענגען".

אָט דער אָפמאַך איז עלול געווען אָנצורירן דעם יידישן האַנדל. ער האָט געשטרעבט צו באַגרעניצן די מיגליכקייטן פון פאַרשפרייטונג פון די יידן. אין שטאָט, אָבער ער האָט ניט געפרווט אַרייננשטויסן זיי אין געטאָ. די גרעניץ „נעענטער צום מאַגיסטראַט" איז ניט געווי ניט שעדליך.

דער מאַגיסטראַט און דער קהל האָבן זיך מתחייב געווען צו קומען אין קאָנצעלאַריע פון דעם טריבונאַל־געריכט. דער קהל איז געקומען, האָט באַשטעטיקט און אונטערגעשריבן דעם אָפמאַך[102]. די קאָמיסאַרן האָבן דאַן פאַר עפנטליכט אַ באַקאַנטמאַכונג, אז דער מאַגיסטראַט און די גילדיע פון די סוחרים האָבן מספּים געווען מיטן אָפמאַך און ליתר תוקף האָבן זיי זיך מתחייב געווען צו קומען אין טריבונאַל־געריכט, כדי דעם אָפמאַך צו אַקצעפטירן און אונטערצושרייבן. זיי זיינען אָבער ניט געקומען, האָבן ניט אַקצעפטירט און ניט אונטערגעשריבן דעם אָפמאַך, „אומבאַוואוסט, איבער וועלכע סיבות[103].

דער מאַגיסטראַט האָט דערלאַנגט אַ שריפטליכן ענטפער, וואו ער דער־קלערט, פאַרוואָס ער קאָן ניט מספּים זיין מיט די פאַראַגראַפן פונם אָפמאַך. ראשית, קאָן דער מאַגיסטראַט ניט מספּים זיין מיטן נוסח פון דעם פאַראַגראַף וועגן צאָלן דעם יערליכן שטייער; די יידן זיינען מחוייב צו צאָלן די סומע פון 600 גילדן אָן שום באַדינגונגען, ווי עס איז געשריבן אין דער אָרדינאַציע, שנית, איז ער ניט מספּים צו מאַכן אַן אויסנאַם פאַר די בעלי־מלאָכות, וואָס אַרבעטן אויף פאַרקויף געגאָרבענע פעל, וויל דאָס האָט אַ שייכות צו האַנדל און צו קראָמען; וועגן דער אָרעמקייט פון דער ווילנער יידן און וועגן אַ שאָדן איבער זיי וויל דער מאַגיסטראַט ניט דערמאָנען, וויל ער האָט ניט גורם גע־ווען דעם שאָדן, דריטנס „איז די באַשטימונג פון די גרעניצן פון דעם יידישן ישוב אין שטאָט ניט ענינגדיק. פערטנס, איז ניטאָ וואָס צו דערמאָנען וועגן דער פריווילעגיע פון יאָר 1738, וואָס איז געגעבן געווארן דורך אַן אָפּנאַרעריי, דורך אויסנוצן שוץ און המלצות און קעגן די פריערדיקע אָפמאַכן (sub reptive et contra pacta) די פריווילעגיע קאָן ניט אָנרירן די ענינים פון מסחר אוי

זיי ענדערן, נאָר בלויז די ענינים פון עפנטליכער זיכערקייט קעגן עבירות, וואָס ווערן געמישפט לויטן קרימינאַל-קאָדעקס. די דאָזיקע פריווילעגיע איז אַגב בטל געוואָרן דורך דעם אורטייל פון דעם הויף-געריכט פון יאָר 1740. פינפטנס, דאַרף מען אונטערשטרייכן, אַז די יידן איז דערלויבט צו האַנדלען מיט וואָלנס-שטאָף און מיט אַנדערע סחורות נאָר אין קראָמען, וואָס זייערע טירן גייען ניט אַרויס אויף דער גאַס, ווי עס איז פעסטגעשטעלט אין דעם אורטייל פון דעם רעלאַציאָנעלן געריכט פון יאָר 1644; טראָגן סחורות אין די גאַסן איז זיי פאַרווערט אָן שום אויסרייד. זעקסטנס, איז ניט געהעריק אָנגעשריבן דער פאַראַגראַף וועגן רופן קונים פון קריסטליכע קראָמען. זיבעטנס, איז דער מאַגיסטראַט זיך מתחייב צו באַשטראָפן פאַר אָנפאַלן אויף די יידן נאָר די מענטשן, וואָס זיינען שייך צו זיין יוריסדיקציע, און ניט צו אַנדערע יוריסדיקציעס. אַכטנס, דאַרף מען ניט באַטאָנען, אַז עס איז פאַרווערט צו מאַכן טורמעס אין יידישע הייזער, ווייל די אָרדינאַציע פון קיניג וולאַדיסלאַוו IV זאָגט ניט, אַז מען דאַרף אַיינאָרדענען טורמעס אין יידישע הייזער. ניינטנס, איז דער מאַגיסטראַט מסכים צו לאָזן הענגען דעם פסק פון געריכט, כדי דורכצופירן דעם אָפמאַך, וואָס וועגן אים רעדט זיך, אָבער מ׳דאַרף פאַרצייכענען, אַז אין פאַל, ווען די יידן וועלן עובר זיין אויף די באַדינגונגען פון אָפמאַך, בלייבט אין קראַפט דער פסק-דין פון געריכט[104]).

אין דעם זעלביקן טאָג, דעם 2. מאי 1741, האָט דער מאַגיסטראַט דער-לאַנגט אַ פראָיעקט פון אַן אָפמאַך וואָס ער איז גרייט צו שליסן[105]). קודם כל ווערט דאָ אונטערגעשטרייכט, אַז ביידע צדדים זיינען מחוייב מקיים צו זיין די אָרדינאַציע פון יאָר 1633 און דעם פסק-דין פון רעלאַציאָנעלן געריכט פון יאָר 1644. דער אָפמאַך דער מדובר, זאָגט זיך דאָ, איז געמאַכט געוואָרן נאָכדעם, ווי עס איז אַרויס דער אורטייל פונם געריכט פון קיניגליכן הויף (אין יאָר 1740) וועגן די יידן, ווייל זיי האָבן ניט אָפגעהיט די תנאים פון די פריערדיקע אָפ־מאַכן. דער אָפמאַך איז געשלאָסן געוואָרן, כדי מ׳זאָל ניט אויסגעבן קיין געלט אויף נייע משפטים און כדי דער ענין זאָל זיך ענדיקן אָן אַן אָפשוואַכונג פון דער אָרדינאַציע פון יאָר 1633, פון דעם אורטייל פונם רעלאַציאָנעלן געריכט פון יאָר 1644 און פון דעם געריכטס-אורטייל פון קיניגליכן הויף פון יאָר 1740. דער פראָיעקט פון אָפמאַך טראָגט אַריין שינויים לויט די באַמערקונגען, וואָס זיינען איבערגעגעבן אין דער אויבנדערמאָנטער שריפט. אין דעם פאַראַגראַף וועגען דעם פאַרבאָט פאַר די בעלי-מלאָכות, וואָס אַרבעטן אויף פאַרקויף, צו טראָגן זייערע סחורות אין די גאַסן און אין די הייזער, איז צוגעגעבן אַ זאַץ: „לויט ווי דער ווילנער קהל האָט גענומען אויף זיך (submitował sie). אין דעם פאַראַגראַף וועגן די גרעניצן פון דעם יידן-פערטל האָבן זיי אַריינגעבראַכט אַן ענדערונג און אָנשטאָט דער וואָרענונג, אַז דער וואָיעוואָדישער אַמט וועט באַשטראָפן, איז אָנגעשריבן, אַז אין באַצוג צו בעלי-מלאָכות וועט דערלויבט זיין צו האַנדלען לויט די אורטיילן פון די געריכטן (געוויס געמיינט דעם אורטייל פון 1740). אין דעם ענין האַנדל ווערט באַטאָנט, אַז ער דאַרף פאַר-בלייבן אין גדר פון די תקנות פון דער אָרדינאַציע פון יאָר 1633 און פון דעם

געריכטס־אורטייל פון יאָר 1644, און עס איז יידן פאַרווערט צו האַלטן קראָמען מיט די טירן צו דער גאַס. יידן טאָרן ניט האָבן קיין פריוואַטע וואָגשאָלן; אַלע מינים סחורות מוזן געוואויגן ווערן אויף די שטאָטישע וואָגשאָלן, און די עפנטליכע וואָגשאָלן, וואָס די יידן האָבן זיך אַיינגעאָרדנט, נעמען זיי אויף זיך צו באַזייטיקן. יידישע סוחרים־אורחים זיינען מחוייב צו פאַרקויפן זייערע סחורות אַנגראָ „און ניט אין דעטאַל". די דאָזיקע סוחרים זיינען מחוייב צו צאָלן לטובת דער גילדיע פון די שטאָטישע סוחרים לויט עס וועט פעסטגע־שטעלט ווערן אין דעם אָפּמאַך, וואָס וועט מיט זיי געשלאָסן ווערן, און דער קהל טאָר ניט אַריינמישן זיך אין דער זאַך. דער מאַגיסטראַט שטרייכט אונ־טער אין סוף פון זיין פראָיעקט, אַז אין פאַל, אויב די יידן וועלן עובר זיין אויף די באַדינגונגען פון אָפּמאַך, וועט דורכגעפירט ווערן דער פסק־דין פון יאָר 1740. דער מאַגיסטראַט און די גילדיע פון די שטאָטישע סוחרים גיבן נאָך צו, אַז זיי ראַטן די יידישע בעלי־מלאָכות אויף אַן ענליכן אופן צו קומען צו אַן אויסגלייך מיט די קריסטליכע האַנטווערקער־צעכן און דורך דעם צו פאַרשפּאָרן הוצאות אויף משפּטים.

דער אָפּמאַך צווישן דעם קהל און דעם מאַגיסטראַט איז ניט געקומען צו קיין רעזולטאַט. דער מאַגיסטראַט האָט ווידער אָנגעהויבן שטערן די יידן אין זייערע עסקים, און עס האָבן זיך ווידער אָנגעהויבן אָנפאַלן. די ווילנער ראָשי־הקהל האָבן זיך געווענדעט צום טריבונאַל־געריכט, וואָס איז זיך דאַן צונויפ־געקומען אין ווילנע, מיט אַן אָנקלאָג אויפן מאַגיסטראַט און אויף דער גילדיע פון די שטאָטישע סוחרים, וואָס לאָזן ניט די יידן פאַרנעמען זיך מיט האַנדל, דערווידער דעם אָפּמאַך, וואָס איז אויסגעאַרבעט געוואָרן דורך די קאָמיסאַרן; זיי דערלויבן אויסוואורפן און באַנדיטן אָנצופאַלן אויף די יידן און זיי מונטערן נאָך אויף דערצו דידאָזיקע לייט, און זיי סטראַשען צו צעשמעטערן דאָס לעבן פון די יידן, זייער שלום און פארמעגן.

דאָס טריבונאַל־געריכט האָט דעם 25. אַווגוסט 1741 געגעבן דעם ווילנער קהל אַ שוץ־שריפט און האָט געוואָרנט דעם מאַגיסטראַט און די גילדיע פון די שטאָטישע סוחרים, זיי זאָלן ניט טאָן קיין אומרעכט די יידן און זיי זאָלן זיך רעכענען מיטן אָפּמאַך־פּראָיעקט (Komplanacja), וואָס די קאָמיסאַרן האָבן אויסגעאַרבעט[106].

די שוץ־שריפט פון טריבונאַל־געריכט האָט געהאַט אַ קראַפט בלויז אויף אַ קורצער צייט, אויף דעם משך צייט, ווי לאַנג עס האָבן געדויערט די זי־צונגען פון דעם דאָזיקן געריכט. די יידן האָבן באַשלאָסן צו פרוּוון אָנהייבן אַ נייעם פּראָצעס אין געריכט פון קיניגליכן הויף און האָבן אָנגעקלאָגט דעם מאַגיסטראַט און די גילדיע פון די שטאָטישע הענדלער אין אָט דאָס גע־ריכט. דער פּראָצעס איז פאָרגעקומען דעם 15. דעצ. 1741[107]. די יידן האָבן פאַרשפּילט. ס'איז אייגנטליך לכתחילה ניט מיגליך געווען צו האָפן אויף אַן ענדערונג פון פסק־דין. דער קהל האָט זיך דערזען געצוואונגען מסכים צו זיין אויף די באַדינגונגען פון מאַגיסטראַט, און דעם 29. מערץ 1742 האָט ער מסכים געווען אויפן אָפּמאַך, וואָס זיין נוסח איז געווען פיל ערגער פאַר די

יידן אידער דער פריערדיקער פֿאָרשלאָג פון מאַגיסטראַט. אין דעם פאַראַגראַף וועגן פֿאַרבאָט צו טראָגן סחורות אין די גאַסן זיינען צוויי מאָל צוגעגעבן די ווערטער: „אַדאַנק דער רדיפה מצד די מעשטשאַנעס". דורך דער דאָזיקער באַמערקונג זיינען די יידן געווארן הפקר ביי יעטוויידן מעשטשאַנין. אין דעם פאַראַגראַף וועגן די גרעניצן פון יידישן קוואַרטאַל זאָגט זיך, אַז די, וואָס וועלן עובר זיין אויף אָט דעם פאַראַגראַף, וועלן דורכן געריכט באַשטראָפט ווערן „מיט צעשטערונג און מיט חורבן". אין דעם פאַראַגראַף, וואָס פאַרווערט צו עפענען קראָמען מיט די טירן צו דער גאַס, איז געמאַכט געווארן אַ הנחה פאַר קלייניע קראָמען, וואָס אין זיי איז ניטאָ קיין וואַל־שטאָף, זייד און אַנדערע טייערע סחורות. אויך אין דעם פאַראַגראַף וועגן די וואַגשאַלן איז געמאַכט גע־ווארן אַ הנחה, אַז יידישע קרעמער איז דערלויבט צו האַלטן קלייניע וואָג־שאַלכלעך פאַר אייגענעם געברויך, דער מאַגיסטראַט איז זיך מתחייב ניט צו מאַכן קיין טורמע אין אַ הויז וואָס אין די גאַסן פון דער געטא, נאָר בלויז אין אַ הויז, וואָס געהערט צו דער שטאָטישער יורידיקציע מחוץ די דאָזיקע גאַסן. דער פאַראַגראַף וועגן אויספירן דעם ערליכטס־אורטייל פון יאָר 1740 רעדט קלאָר באַריכות און גיט צו, אַז אין פאַל, ווען די יידן וועלן עובר זיין אויף די באַדינגונגען פון אָפמאַך, וועט דער מאַגיסטראַט גופאָ אויספירן דעם פסק־דין. עס איז נאָך צוגעגעבן אַ באַמערקונג, אַז אין פאַל פון עובר־זיין אויף די פאַראַגראפן פונם אָפמאַך מצד איינצלנע יידן זיינען ניט דער קהל און ניט קיין אַנדערע יידן ניט פֿאַראַנטוואָרטלעך פאַר די מעשים פון דעם איבערטרעטער, אָבער דער קהל מוז אים רודפן מיט חרם און מיט אַנדערע שטראָפן, וואָס גע־פינען זיך אין זיין רשות, און דער מאַגיסטראַט וועט אים רודפן דורך קאָנ־פיסקירן זיין פֿאַרמעגן, דורך אַרעסטירן און איבערגעבן אים צום גהעריקן אַמט. אין דעם אָפמאַך איז אַריינגעבראַכט אַ לגמרי נייער פאַראַגראף וועגן דעם, אַז עס ווערן בטל אַלע מאַנאָפאָלן („קאָראָבקעס") פונם קהל אויף פֿאַרקויפן גלאָז, בלעך, בלייַ, פראָנזן און אַנדערע סחורות. די הענדלער די מעשטשאַנעס האָבן דורך אָט דעם פאַראַגראף געוועלט אַרייַנקריגן צו זיך דעם יידישן קונה, באַזונדערס דעם בעל־מלאָכה, וויבל בשעת ס׳איז דורכן קהל אייַנגעפירט געווארן מאָנאָפאָל, האָבן אַלע יידן געקויפט נאָר ביים יידישן מאָנאָפאָלאַנט. דער מאַגיסטראַט האָט באַוואָרנט אין אָפמאַך, עס זאָל אים דערלויבט זיין פאַר ניט־אָפהיטן דעם דאָזיקן פאַראַגראף צו רודפן יעדן ווילנער יידן אין שטאָט און אויסער שטאָט, אפילו אויסער די גרעניצן פון דער מדינה, אין קיניגסבערג (królewiec), אין גדאַנסק און אין אַנדערע שטעט, און צו אַרעסטירן זיי צוזאַמען מיט זייערע סחורות; די יידן וועט זיין פֿאַרווערט צו זוכן שוץ ביי וועלטלעכע שרות אָדער ביים קלאָר. אויך צו אָט דעם פאַראגראף איז צוגעגעבן אַ הערה, אַז דער קהל אָדער אַנדערע מענטשן זיינען ניט פֿאַראַנטוואָרטלעך פאַר די עבירות פון אַן אינצלנעם יידן. אין סוף פון דעם אָפמאַך איז זיך דער קהל פון זיין זייט מתחייב מבטל צו מאַכן אַלע זיינע תביעות, וואָס ער האָט דערלאַנגט אין די געריכטן, און אויך די דאָקומענטן, וואָס ער האָט איבערגעגעבן צום רעגיסטרירן אין טריבונאַל־גריכט, און דער מאַגיסטראַט פון זיין זייט איז זיך מתחייב ניט

דורכצופירן דעם אורטייל פון קיניגליכן הויף-געריכט פון יאָר 1740.

דער אָפּמאַן איז אונטערגעשריבן געוואָרן דעם 29 מאַרט 1742 און אויף מאָרגן האָט דער מאַגיסטראַט, די שטאָטישע העגדלער-גילדיע און דער קהל אים איבערגעגעבן צום רעגיסטרירן אין טריבונאַל-גערעכטן[108].

מ'דאַרף פאַרצייכענען, אַז דער אָפּמאַך שטעלט ניט אַיין קיין באַשטימטע גרעניצן פאַר דעם יידישן קוואַרטאַל און ער איז לגמרי מבטל די געטאָ, לויט זי איז אַיינגעשטעלט געוואָרן אין די שריפטן פון די יאָרן 1633, 1636 און 1641. דער אָפּמאַך איז פונג נאָר דעם מסחר פון די יידן. די יידן זיינען דאָן גע-צוואונגען געווען צו געבן דעם מאַגיסטראַט אַ וועקסל אויף 2200 גילדן אויס-צוצאָלן אין ראַטעס יערליך צו 200 פוילישע גילדן[109]. די דאָזיקע סומע האָט קיין שייכות ניט צו דעם יערליכן שטייער פון 600 פוילישע גילדן, — זי האָט נאָר 'געדינט וויַ אַ קאָמפענסאַציע פאַר די געריכטס-קאָסטן. דער מאַגיסטראַט האָט געפאָדערט פאַר געריכטס-הוצאות אין משך פון צענדליקע יאָרן אַ סומע פון 92000 פוילישע גילדן, אָבער ער איז סוף כל סוף אַיינגעגאַנגען אויף דער דערמאָנטער סומע פון 2200 פ"ג[110]. דעם יערליכן שטייער האָט דער קהל איצט אָנגעהויבן צאָלן פינקטליך. אין די קוויטן געפינען מיר פונדעסטוועגן אַ באַמערקונג, אַז די סומע איז אויסגעגעבן געוואָרן אויף צו רעמאָנטירן די טויערן, אָדער דעם מאַגיסטראַט-בנין, אָדער פאַר דער דעלעגאַציע צום סיים.

לויטן בישפּיל פון דעם מאַגיסטראַט און פון דער גילדיע האָט געשלאָסן אַ פשרה-אָפּמאַך אויך דער צעך פון די קריסטליכע פוטערנייער און היטלמאַכער מיט דעם יידישן האַנטווערקער-פאַראיין. אויך דער דאָזיקער קריסטליכער פאַר-איין האָט געהאַט אורטייל פון קיניגליכן הויף-געריכט, וואָס ער האָט ניט גע-קענט אויספירן. מיר האָבן אויבן געזען, אַז דער מאַגיסטראַט האָט געווען אַזעלכע אָפּמאַכן זאָלן געשלאָסן ווערן אויך צווישן די פאַרשיידענע האַנטווער-קער-פאַראיינען, וויַיל דער אָפּמאַך פון מאַגיסטראַט פאַרטיידיקט דער-עיקר די פאָדערונגען פון די קריסטליכע סוהרים. צו אונז איז דערגאַנגען פון יענער צייט בלויז אַן אָפּמאך, וואָס איז געשלאָסען געוואָרן צווישן די היטלמאַכער סוף 1741 און איבערגעגעבן געוואָרן צום רעגיסטרירן דעם 30 יאַנואר 1742. בייַדע צדדים האָבן אַיינגעלאַדן צווויי שררות פאַר פאַרמיטלער, בתוכם דעם וויצע-וואָיוואָדע פעטרוסעוויטש, — און אָט דאָס זיינען די באַדינגונגען פון דעם אָפּמאַך[111].

א. די יידישע התונה-געהאַטע בעלי-מלאָכות, וואָס פאַרנעמען זיך מיט מאַכן האָריקע היטלען, מעגן ווייטער טאָן זייער אַרבעט אַן שום שטער. ס'איז פאַרוווערט יידישע האַנטווערקער צו האַלטן מער ווי פינף אַרבעטער און צען לערנייגלעך; יעדנפאַלס טאָר ביי אַלע יידישע בעלי-מלאָכות צוזאַמען ניט זיין מער ווי פופצן אַרבעטער און יינגלעך. דער יינגל מוז לערנען זיך די מלאָכה זעקס יאָר און נאָכדעם וועט ער ווערן אַן אַרבעטער-געזעלן און אַרבעטן דרייַ יאָר. אַן אויסנאַם זיינען קינדער פון אַ בעל-מלאָכה. יעדער יידישער בעל-מלאָכה, וואָס האָט אַן אַרבעטער, טאָר ניט האַלטן קיין לערנייגל, און פאַר-קערט, יעדערער, וואָס האַלט אַ לערנייגל, טאָר ניט האַלטן קיין אַרבעטער.

יעדערער, וואָס ענדיקט זיינע לערן־יאָרן ווי אַ לערנינגל און זיינע אַרבעטס־יאָהן בתּור אַרבעטער־געזעלן, מעג ווערן אַ בעל־מלאָכה.

ב. דער אָפּמאַך באַשטימט, וועלכע היטלען און פון וועלכע פעלן און קאָלירן איז 'אַ יידישן בעל־מלאָכה דערלויבט צו מאַכן, וויל זיי טאָרן ניט אַרבעטן אָלע מינים און פון אָלע פאַרבן.

ג. יידן איז פאַרווערט צו טראָגן היטלען צום פאַרקויפן אויפן מאַרק און אין די גאַסן, אָבער ס'איז דערלויבט צו ברענגען צו פריצים אויף אַהיים עטלעכע היטלען.

ד. אַ יידישן בעל־מלאָכה איז פאַרווערט אַרויסצושטעלן היטלען אין דער פענסטער פון זיין הויז אָדער אויפצוהענגען זיי אויף דרויסן אויף וועגט אָדער בייַ קראָמען, — נאָר בלויז אין זיין דירה.

ה. ס'איז פאַרווערט צו געבן אַן אָרט אין שטאָט פאַר יידישע בעלי־מלאָכות, וואָס קומען מחוץ פון ווילנע.

ו. אויב אַ יידישער בעל־מלאָכה וועט עובר זיין אויף די נאָר־וואָס אויסגערעכנטע תקנות, וועלן די עלטסטע פון קריסטלעכן צעך קאָנפיסקירן די היטלען פון דעם איבערטרעטער און נאָכדעם וועט אים משפטן אַ גערעכט פון צוויי געווייטע פון קריסטלעכן צעך און פון צוויי — פונם יידישן האַנט־ווערקער־פאַראיין. דער וואָס וועט עובר זיי דאָס ערשטע מאָל, וועט באַשטראָפט ווערן מיט קאָנפיסקירן אַ דריטל פון זיין סחורה, דאָס צווייטע מאָל — מיט קאָנפיסקירן אַ העלפט פון זיין סחורה, דאָס דריטע מאָל — וועט קאָנפיסקירט ווערן זיין גאַנצע סחורה און דאָס פערטע מאָל וועט ער באַשטראָפט ווערן מיט אַרעסט אויף דריי וואָכן און מיט אויסגעשלאָסן ווערן פון דעם האַנטווערקער־פאַראיין.

ז. פאַר די הנחות, וואָס דער קריסטלעכער צעך מאַכט די יידן דערמיט, וואָס ער רעכנט זיך ניט מיט זיינע פריוויליגיעס און מיט די פסק־דינים, וואָס ער האָט קעגן די יידישע האַנטווערקער, און מאַכט דעם דאָזיקן אָפּמאַך, און אויך פאַר די גרויסע הוצאות, וואָס ער האָט געמאַכט אויף צו פירן די פראָצעסן, — איז דער יידישער האַנטווערקער־פאַראיין זיך מתחייב צו צאָלן דעם קריסטלעכן צעך אין די צוויי יאָר 1742 און 1743 צוויי און צוואַנציק אַ האַלב טאָלער פאַר די צוויי יאָר; אָנהייבנדיק פון יאָר 1744 ביזן יאָר 1752 דאַרף ער צאָלן דעם צעך צען טאָלער יערלעך און נאָכדעם אַכט טאָלער אַ יאָר. די דאָזיקע סומען וועט מען אויסגעבן אויפן אָלטאַר פון צעך אין קלויסטער פון דעם בער־נאַרדינער מאָנאַכן־אָרדען.

דער קריסטלעכער צעך האָט געמאַכט אַ תנאי, ענלעך צום תנאי פון מאַגיסטראַט, אז אין פאַל, ווען די יידן וועלן ניט אָפהיטן דעם אָפּמאַך, וועט ער קאָנען אויספירן דעם אורטייל פון קיניגליכן הויף־גערעכט.

די יידן זיינען מחוייב געווען צו־צופאַסן זיך צו די פאָדערונגען פון דעם אָפּמאַך, אָבער דאָס לעבן האָט זיך געטאָן דאָס זיניקע און צעריסן די בינדרימענס. בהסכם מיטן אָפּמאַך האָט דער קהל אויסגערופן אַ חרם אויף די וואָס וועלן טראָגן אין די גאַסן פרוכטן און אַנדערע סחורות צו פאַרקויפן.

אָבער אומזיסט. די יידן האָבן געעפנט קראָמען מיט די טירן צו דער גאַס ניט דווקא „קליינע"; זיי האָבן געהאַנדלט מיט אַלץ און געטאָן אַלע מלאָכות. ס'איז אוממיגליך געווען צו פאַרשקלאַפן דאָס לעבן צום געשריבענעם פּאַפּיר, צו באַגרעניצן די פרייע קאָנקורענץ אין מסחר און מלאָכה. די יידן האָבן אויס-געברייטערט די גרעניצן פון דעם יידן-פערטל און האָבן אין יאָר 1755 גע-קויפט אויף דייטשער גאַס אַ גרויס הויז (זע די צייכענונג נ' 376). דער מאַ-גיסטראַט האָט זיך איבערצייגט, אַז די יידן האַלטן ניט די באַדינגונגען פון דעם אָפּמאַך, און האָט אָנגעהויבן אַ נייע מלחמה מיטן צוועק צוריק-צושטויסן די יידן צו די גרעניצן און תקנות, וואָס זיינען אַיינגעשטעלט געווען אין דער אָרדינאַציע פון יאָר 1633, אין דעם פּסק-דין פון דער קאָמיסיע פון יאָר 1636 און אין רעלאַציאָנעלן געריכט פון יאָר 1644

די יידן זיינען אַרויס צו פאַרטיידיקן זייערע פּאזיציעס. אין דער ערשטער צייט האָבן זיי געוועלט, עס זאָל לכל-הפּחות ניט בטל ווערן דער אָפּמאַך פון יאָר 1742, אָבער נאָכדעם האָבן זיי אָנגעהויבן אַן אָפענסיווע. ניט געקוקט אויפן נידעריקן מאַטעריעלן מצב פון דער קהילה אין מיטן 18-טן יר"ה, ניט געקוקט אויף די שריפות פון די יאָרן תק"ח—תק"ט (1748—1749), גייט דער יידישער סוחר און דער יידישער בעל-מלאָכה פאָראויס און פאַרנעמט אַ חשובן אָרט. אין דער צווייטער העלפט פון 18-טן יר"ה שטייען שוין די יידן פעסט אין זייער מאַטעריעלן מעמד. אין די צייטן פון דעם ליבעראַלן קיניג סטאַני-סלאַוו-אַווגוסט באַקומען שוין די יידן אַ געזעצליכע באַשטעטיקונג פון דעם סטאַטוס קוואָ און עס דערגייט ביז צום בטל מאַכן די באַגרעניצונגען אין מסחר און מלאָכה און אין ענין וואוין-אָרט.

די ראָשי-הקהל זיינען אין סוף 40-קער יאָרן פון 18-טן יר"ה זיך משתדל אויפצוזאַמלען אַלע פּריווילעגיעס פון די ווילנער יידן. בעת דער שריפה אין יאָר 1737 זיינען פאַרברענט געווארן די פּריווילעגיעס פון דער ווילנער קהילה צוזאַמען מיט פּאַפּירן וועגען דער ווילנער שטאָט-שול, וועגן דעם בית-עולם און אַנדערע מוסדות, וואָס פלעגן געהיט ווערן אין קהל-שטיבל[112]. אַ סך האָט אויפגעטאָן אין זין פון אויפזאַמלען די פּריווילעגיעס דער יסו"ד (יהודה ספרא ודיינאָ), וואָס האָט אויך פריער אַ סך טרחה אַוועקגעלייגט אויף צו שליסן דעם אָפּמאַך פון יאָר 1742. אין יאָר 1746 האָט דער שתדלן פון דער קהילה, שאול בן מרדכי, באַקומען פון קיניג אַווגוסט III אַ באַשטעטיקונג פון אַלע פּריווילעגיעס פון די יידן אין ליטע[113]. די ראשי-הקהל האָבן איבערגעגעבן צום רעגיסטרירן די דאָזיקע פּריווילעגיעס אין די ביכער פון ווילנער פעסטונגס-געריכט. קעגן דעם האָט דער מאַגיסטראַט אין יאָר 1750 אַרויס באַקומען פון מלוכה-אַרכיוו, וואָס רופט זיך „די ליטווישע מעטריקע", דעם פּסק-דין פון דער קאָמיסיע פון יאָר 1636 און אים איבערגע-געבן צום רעגיסטרירן. מיט אָט דער שריפט האָט דער מאַגיסטראַט געקאָנט זיך באַנוצן, כדי צו פאָדערן דעם יערליכן שטייער פון 600 פּוילישע גילדן און כדי צו באַגרעניצן די צאָל פון די יידישע שענקהייזער. דער קיניג האָט באַ-פוילן ליתר תוקף צו חתמענען די דאָזיקע שריפט מיטן מלוכה-שטעמפּל. דאָס

זאָגט אָבער ניט, אַז ער האָט באַשטעטיקט דעם פסק־דין און אים צוגעגעבן קראַפט[114].

אויף אַזאַ אופן האָבן ביידע צדדים זיך צוגעגרייט צום פראָצעס. דאָס געריכט פון קיניגליכן הויף האָט באַשלאָסן אין יאָר 1753 און נאָך אַמאָל אין יאָר 1754 דורכצופירן אַ רעוויזיע און אַ חקירה ודרישה („אינקוויזיציע"), בדי אויפצוקלערן, צי עס זיינען ריכטיק די טענות קעגן דעם יידישן האַנדל און קעגן די גרעניצן פון זייער ישוב אין שטאָט. די חקירה ודרישה איז געמאַכט געוואָרן אין אַפּריל 1755 דורך אַ קאָמיסיע פון צוויי באַאַמטע. עס זיינען אָנגעשריבן נעוואָרן אַסך רשימות פון יידישע קראָמען און פון די הייזער, וואו די יידן וואוינען. די אויספֿאָרש־קאָמיסיע האָט אויך אויסגעהערט עדות[115]. די רעוויזיע האָט געוויזן, אַז כמעט אַלע הייזער אין די גאַסן פון דער געטאָ געהערן צו קריסטן[116].

אין יאָר 1756 האָט דאָס געריכט פון קיניגליכן הויף פונאַנדערגעקליבן דעם ענין תביעות פון דעם מאַגיסטראַט און פון דעם קהל. דער מאַגיסטראַט האָט געפֿאָדערט מבטל צו מאַכן דעם אָפּמאַך פון 1742, וויל די יידן האָבן אים ניט געהאַלטן, און אומצוקערן זיך צוריק צו די תקנות פון די יאָרן 1633, 1636 און 1644. די פאָדערונגען פון מאַגיסטראַט זיינען געווען: אַריבערפירן די יידן צו די גרעניצן פון דער געטאָ; שליסן די אָפּענע קלייניע קראָמען און דערלויבן זיי צו האַלטן בלויז צוועלף קראָמען מיט טירן ניט צו דער גאַס; יידישע שענקען מעגן זיך געפינען ניט מער ווי אין צוואַנציק הייזער אין געטאָ; פאַרווערט יידן צו באַשעפטיקן זיך מיט מלאָכות, וואָס האָבן צעכן; ארויפלייגן אויפן קהל די אַחריות פאַר די עבירות פון יעדן איינצלנעם יידן און צו דערלויבן דעם קהל אַליין אויפצומאַנען די שטראָף; פאַרווערן די יידן צו נעמען שטעלעס אין די שטייער־אַמטן. דער מאַגיסטראַט האָט ארויסגעשטעלט נאָך קלענערע פאָדערונגען: מען זאָל מבטל מאַכן די וואָגשאָלן און די וואָקס־קיך, וואָס די יידן האָבן זיך אַייגענגעאָרדנט; עס זאָל יידן לגמרי פאַרווערט זיין צו טראָגן סחורות אין די גאַסן און אין די הייזער; זיי זאָלן ניט העלפן סוחרים־אורחים ארויסמאַכן זיך פון צאָלן לטובת דער גיליע פון די מעשטשאַנישע סוחרים; פאַרווערן זיי צו ברענען בראַנפן; פאַרווערן זיי צו קויפן אייַדער די קריסטן האָבן געקויפט; פאַרווערן זיי צו קויפן בהמות און פערד אויף פאַרקויף. דער קהל פון זיין זייט האָט געפאָדערט, עס זאָל בלייבן אין קראַפט דער אָפּמאַך פון יאָר 1742. דער קהל האָט זיך פאַרענטפערט דערמיט, אַז ער האָט אויסגערופן אַחרם אויף די וואָס טראָגן פרוכט און אַנדערע סחורות צום פאַרקויפן. אַנדערע פאָדערונגען האָט דער קהל כמעט אינגאַנצן ניט ארויסגעשטעלט. ער האָט געפאָדערט, דער מאַגיסטראַט זאָל פאַרריכטן די וואַסער־רינעס, וויל דאָס איז זיין פליכט פון אַלטע צייטן אָן. דער קהל האָט אויך געפאָדערט, דער מאַגיסטראַט זאָל פאַרריכטן דעם ברוק, וויל די יידן צאָלן פאַר דער פאַרשענערונג פון דער שטאָט אַ יערליכן שטייער פון 600 גילדן. דאָס געריכט האָט געפסקנט: עס בלייבט אין קראַפט דער אָפּמאַך פון י. 1742; וואָגשאָלן זאָלן זיין נאָר אין מאַגיסטראַט־בנין; די פראַגע וועגן דעם דערמאַנטן הויז אויף דייטשער גאַס,

וואס די יידן האָבן געקויפט, איז אָפּגעלייגט געוואָרן ביז דאָס געריכט וועט זיך צונויפקומען אַ צווייטן מאָל. אויך אַנדערע פראַגן זיינען אָפּגעלייגט גע־וואָרן אויף אַ געוויסער צייט[117].

דעם מאָל האָבן די יידן געוואונען דעם פּראָצעס, אָבער זיי האָבן כלל ניט געוועלט האַלטן דעם באַגרעניצנדיקן און באַדריקנדיקן אָפּמאַך פון יאָר 1742. אויך דער באַגרעניצונג אין דעם ענין וואָגשאָלן האָבן זיי ניט געוועלט פאָלגן. שוין אין יאָר 1758 און אין י. 1759 דערלאַנגען די מעשטשאַנעס אָנ־קלאָגן אויפן קהל און אויף איינצלנע יידן, אָז זיי זיינען עובר אויפן פאַרבאָט צו וועגן אויף פריוואַטע שאָלן[118]. דער מאַגיסטראַט באַמיט זיך, די יידן זאָלן זיך ניט באַזעצן אין שטאָט אין נייע ערטער. אַז ער האָט זיך דער וואוסט, אַז אַ ייד האָט אַרענדירט ביי אַ מעשטשאַנין אַ הויז אויף דער פאָרשטאָט סובאָטש,— האָט ער באַפוילן דעם מעשטשאַנין אַרויסצוטרייבן דעם אַרענדאַר אין משך פון דריי טעג[119].

די מעשטשאַנעס פירן, בכן, די מלחמה ווייטער. דער מאַגיסטראַט און די גילדיע דערלענגען ווידער די אונז שוין באַקאַנטע פאָדערונגען און זיי זיינען מעורר אַפילו די צעכן צו דערלאַנגען אָנקלאָגן אויף די יידן. מ׳דאַרף אָבער וויסן, אַז צווישן דעם מאַגיסטראט און דער סוחרישער גילדיע און צווישן די צעכן האָט ניט געהערשט קיין אינעווייניקסטער שלום. די צעכן האָבן ניט גע־קאָנט מסכים זיין דערמיט, וואָס דער מאַגיסטראַט, באַרויבט שטענדיק זייערע רעכט. אין משך פון הונדערטער יאָרן האָט זיך געפירט אַן אינעווייניקסטע מלחמה צווישן דעם „דריטן שטאַנד", די בעלי־מלאָכות, און צווישן דעם שליאַכטישן מאַגיסטראַט און די רייכע סוחרים. בנוגע די יידן האָבן געטענהט די בעלי־מלאַכות, ד. ה. דער „המון", אַז דער מאַגיסטראַט קומט דורך מיטן קהל אויפן חשבון פון די בעלי־מלאָכות. דער המון האָט באַשולדיקט דעם מאַגיסטראַט און די גילדיע פון די סוחרים, אַז זיי נעמען ביי די יידן שוחד[110]. און אין רער אמתן טאַקע האָבן דער מאַגיסטראַט און די גילדיע געזאָרגט מער פאַר זייערע אייגענע אינטערעסן, איידער פאַר די באַדערפענישן פון דעם בעל־מלאָכה. מיר האָבן שוין געזען, אַז זיי האָבן געמאַכט דעם אָפּמאַך אין 1742 און זיינען פעסט געשטאַנען פאַר זייערע אָייגענע פאָדערונגען, אָבער די צעכן האָבן זיי געראַטן צו שליטן אָפּמאַכן אַליין. די קריסטליכע סוחרים האָבן פאַר־דינט אַ סך געלט פונם האַנדל מיט די יידן. די סוחרים, די יידן ווי די קריסטן, פלעגן ברענגען טייערע סחורות פון אויסלאַנד און פלעגן דערמיט ברענגען שאָדן די האַנטווערקער, וואָס האָבן ניט געקאָנט קאָנקורירן מיט די שיין אויס־געאַרבעטע סחורות. אַ סך קריסטליכע צעכן זיינען אַראָפּ פון מעמד אָדער אינ־גאַנצן אונטערגעגאַנגען און דערקעגן האָט זיך פאַרמערט די צאָל יידישע האַנט־ווערקער. אַזוי זיינען אונטערגאַנגען די קריסטליכע פאַרן פון די פוטערנייער שמוקלער, גאָלדהאַפטער, האַפטער, גלעזער, בלעכער, אַיינבינדער, שפּילקע־מאַכער און אַנדערע. די געבליבענע צעכן האָבן מיט די לעצטע כוחות גע־ראַנגלט זיך קעגן דעם פרייען מסחר און דער פרייער מלאָכה. אָט די צעכן האָט עס דער מאַגיסטראַט און מיט אים די גילדיע איצט גענומען רייצטן אויף

אַ קאַמף קעגן די יידן. דער קריסטליכער סוחר האָט מורא געהאַט פאַר דער קאָנקורענץ פון דעם יידישן סוחר, און ער האָט זיך דעריבער פאַראייניקט מיטן האַנטווערקער קעגן דעם בשותפותדיקן שונא. די צעכן האָבן דערלאַנגט אַן אָנקלאָג אויף די יידן און געפאָדערט צו פאַרווערן יידן פאַרנעמען זיך מיט מלאָכה און מיט פאַרקויפן סחורות.[121] קיין שום ממשותדיקע טענות האָבן זיי ניט אַרויסגעשטעלט. דאָס איז געווען אַ רעטונגס-רוף פון דעם וואָס פאַלט אין קאָנקורענץ.

באַזוגדערע תביעות האָבן דערלאַנגט די צעכן פון די קצבים און פון די זאַלץ-פאַרקויפער. די קצבים האָבן געהאַט דיזעלביקע טענות, וואָס זיינען אונז שוין באַקאַנט פון 17-טן יר"ה (זע אויבן זייט 22): די יידישע קצבים הייבן די פרייזן וכדומה[122]. אויף די פאָדערונגען פון דער חברה זאַלצהענדלער, וואָס זיינען שוין אונז אויך באַקאַנט, האָט דער קהל געענטפערט מיט אויסרופן אַ חרם אויף די יידן, וואָס האַנדלען מיט זאַלץ, הערינג און אַנדערע סחורות, וואָס געהערן צום סוג האַנדל, וואָס איז דערלויבט נאָר אָט דער חברה[123]. אָבער אַנטאָני טיזענהויז, וואָס איז באַרימט מיט זיין טעטיקייט פאַר האַנדל און אינדוסטריע אין ליטע און איז דאַן געווען אַרענדאַר פון דעם משקאות-שטייער, האָט דערלויבט די יידן צו האַנדלן מיט זאַלץ און אַנדערע ענליכע סחורות, און האָט געשלאָסן די קראָמען פון די קריסטליכע סוחרים, וואָס האָבן, ווייזט אויס, ניט באַצאָלט דעם שטייער[124]. די אָנקלאָגן פון די זאַלץ-הענדלער ווערן ניט איבערגעריסן אין משך פון די יאָרן תקכ"ה — תקל"ה (1765—1775)[125]. און זיי פאַראייניקן זיך מיט די איבעריקע חברות.

אייניקע קריסטליכע צעכן האָבן פאַרשטאַנען, אַז עס איז בעסער דורכ-צוקומען מיט די יידן און צו ראַטעווען וואָס נאָר מיגליך. אַזוי איז געשלאָסן געוואָרן אַן אָפּמאַך אין י. 1774 צווישן די צירולניקעס. די חברה צירולניקעס, וואָס איז, אַגב, געווען די איינציקע, וואָס האָט געקענט אָננעמען יידישע מיט-גלידער, דערלויבט צוויי יידישע צירולניקעס צופאַרנעמען זיך מיט זייער פאַך. די באַדינגונגען זיינען: מיט דער מלאָכה מעגן זיך פאַרנעמען נאָר די דאָזיקע צוויי יידן; זיי איז פאַרווערט צו קורירן קריסטן; זיי דאַרפן צאָלן צוויי טאָלער אַ יאָר לטובת דער חברה[126].

דער קהל האָט געענטפערט אויף די תביעות פון דעם מאַגיסטראַט, פון דער גילדיע און פון די צעכן מיט תביעות אויך פון זיין זייט[127]. ס'איז כדאַי צו פאַרצייכענען, אַז אין דער רשימה פון די חברות, וואָס דער קהל האָט אויף זיי דערלאַנגט זיינע תביעות, געפינען מיר ניט אַ סך חברות, — זיי זיינען אינגאַנצן אונטערגעגאַנגען. דער קהל באַקלאָגט זיך אויף רדיפות מצד די מעשטשאַנעס: זיי נעמען יידן אין פריוואַטן אַרעסט, טרייבן אַראָפּ יידן פון מאַרק מיט דער הילף פון דעם תליון און זיינע געהילפן. דער מאַגיסטראַט וויל אויפן יסוד פון דער אָרדינאַציע אַריינשטויסן די יידן אין געטאָ אַריין, אָבער, — טענהט דער קהל, — דער מאַגיסטראַט איז ניט מקיים די תנאים, וואָס אין יענער אָרדינאַציע, אַז ער איז מחוייב זיך צו באַמיען, עס זאָלן אַריבער צו די יידן די הייזער וואָס אין דער געטאָ; דער מאַגיסטראַט — ניט

נאָר וואָס ער דערלויבט מעשטשאַנעס צו וואוינען אין געטאָ, נייערט ער גיט אויך איבער יידישע הייזער אין די געטאָ-גאַסן קריסטליכע בעלי-הבתים אָן אַן אורטייל פונם פּעסטונגס-געריכט. דער קהל באַקלאָגט זיך אויפן מאַגיסטראַט, אַז ער האָט עס אויפגעהעצט די צענטן צו דערלאַנגען די תּביעות. לויט דער מיינונג פונם קהל איז אומגערעכט די טענה, אַז די חברה פון די מעשטשאַנישע סוחרים איז געווארן אַ יורדת מחמת דער קאָנקורענץ פון די יידן. דער קהל טענהט, אַז דער מאַגיסטראַט פאַרטוט ניט דעם יערליכן שטייער פון 600 גילדן אויף דער פאַרשענערונג פון דער שטאָט, ער פאַרריכט ניט מיט אָט דעם געלט די וואַסער-רינען, וואָס זיינען נויטוועניק קעגן שריפות, נאָר גיט עס אויס פאַר פערזענליכע באַדערפענישן. דער קהל באַקלאָגט זיך, אַז דער מאַגיסטראַט היט ניט אָפּ די אָרדענונג אין שטאָט; די יידן לייַדן אָפט פון אָנפאַלן, פון רויב און גוואַלט. דער קהל האָט זיך דעם מאָל באַנוגנט מיט דער פאַדערונג, עס זאָל בלייבן אין קראַפט דער אָפּמאַך פון י. 1742. דער קהל האָט נאָך ניט דערוועגט זיך אַריסצוגיין מיט עקסטרעמע פאָדערונגען אַנטשפרעכנדיק די שינויים, וואָס זיינען פאָרגעקומען אין מסחר און מלאָכה[128]).

דאָס געריכט פון קיניגליכן הויף האט אין י. 1775 ניט אַרויסגעגאַנגן קיין פסק-דין, האָט בלויז אָפּגעלייגט דעם ענין אויף אַ גוטויסער צייט.

די פאַראייניקונג צווישן די צענטן און צווישן דעם מאַגיסטראַט און דער גילדיע איז געווען אַ צייטווייליקע. אין אַ יאָר אַרום, טוּט אַוגוסט 1776, טרעטן די צענטן אַרויס קעגן דעם מאַגיסטראַט אויף אַ שאַרפן אופן. זיי פאָדערן מבטל צו מאַכן די אָפּמאַכן, וואָס זיינען געשלאָסן געוואָרן צווישן דעם מאַגיסטראַט און דעם קהל[129]). עס לייגט זיך אויפן שכל די השערה, אַז דער מאַגיסטראַט האָט געוועלט שליסן מיטן קהל אַ נייעם אָפּמאַך און די צענטן האָבן מורא געהאַט, תּאַמר וועלן זיי אויסן בלייבן. דעריבער האָבן די צענטן אין צווי חדשים אַרום, אָנהייב נאָוועמבער, אָנגעקלאָגט אין געריכט דעם מאַגיסטראַט מיט דעם קהל צוזאַמען. דעם מאָל האָבן זיי באַשולדיקט דעם מאַגיסטראַט, אַז ער האָט געמומען שוחד בײַם קהל. די סיבה פון זייער ירידה האָבן די צענטן געזען אין די אָפּמאַכן, וואָס דער מאַגיסטראַט האָט געשלאָסן מיט די יידן. זיי האָבן אויסגעציילט איבער צען צענטן, וואָס זיינען אונטערגעגאַנגען איבערן יידישן האַנדל, וואָס האָט זיך פאַרשפרייט אין אַלע גאַסן פון שטאָט. די סוחרים ברענגען פון אויסלאַנד סחורות און ברענגען דערמיט פיל היזק די האַנטווערקער, וואָס אַרבעטן-אויס אַזעלכע סחורות. די צענטן האָבן געפאָדערט אַרויסצוטרייבן די יידן פון שטאָט אויף אַ מרחק פון 5—6 מיל[130]).

אָט דער שאַרפער אָנקלאָג פון די צענטן וויזט בלויז אויף זייער שוואַכקייט, וויל זיי קאָנען ניט באַשטיין קעגן דעם פרייען מסחר און מלאָכה.

די יידן האָבן דאַן געפונען פאַר נויטוועניק צו באַקומען פון אויפגעקלערטן קיניג סטאַניסלאוו-אַוגוסט פּאָניאַטאָווסקי אַ באַשטעטיקונג פון די פריווילעגיעס פון דער קהילה. דעם 15. דעצעמבער 1776 האָט דער קיניג באַשטעטיקט די פריווילעגיעס פון דער ווילנער קהילה און האָט פון זיין זייט נאָך צוגעגעבן אַ פראָאָנגאציע אויף צוואַנציק יאָר[131]).

אין דער באַציאונג פון די פּריצים צו די יידן איז קענטיק געווען אַן ענדערונג לרעה. די שלעכטע האָט באַזיגט און דערנידעריקט דעם מענטשנעם־שטאַנד און ס׳איז איר שוין מער ניט נייטיק געווען דער יד, דער קאָנקורענט פונם מענטשנאַנין. די פּריצים ווילן איצט פאַרגרעסערן די לאַסט פון די שטייערן אויף די יידן און פאַרוואַנדלען זיי אין קנעכט פאַר זיך, פונקט ווי די פויערים, דורך פאַרוועלן זיי צו פאַרלאָזן זייערע וואוין־ערטער. אין די אינסטרוקציעס, וואָס די פּריצים האָבן געגעבן זייערע דעלעגאַטן צום סיים אין יאָר 1764, מאַטיווירן זיי אָט די פאָדערונג מיט דער נייטיקייט צונויפצושטעלן אַ פעסטע רשימה פון די יידן, וואָס צאָלן קאָפּ־שטייערן (132). די פּריצים האָבן אויך געפאָדערט צו באַגרעניצן די צאָל יידן, וואָס פרוכפערן און מערן זיך אַזוי, אַז זיי ווילן קענען בקרוב אויסגלייכן זיך מיט דער קריסטלעכער באַפעלקערונג (133).

די פּריצים דערלויבן זיך אָפט צו שלאָגן און באַליידיקן די יידן. אָנפאַלן אויף די יידן אין דער צייט, ווען די פּריצים פלעגן זיך צונויפקומען צום קרייז־סיים אָדער אויף פּראָצעסן, זיינען געווען אַ גאַנץ געווייניכיע דערשיינונג. געפאַלענע פּריצים, משרתים פון שרות און אַ פאַרשיידנאַרטיקער אַנדער המון פלעגן זיך צונויפזאַמלען אין אייניקע שטעט דווקא פאַר דער יידישער שול און פאָדערן ביי די יידן „נתינות" (134). אויך אין ווילנע זיינען געשעען אַזעלכע פאַלן. אין יאָר 1756 זיינען פּריצים און מעשטשאַנעס געקומען אופן שול־הויף. איין סאָלדאַט האָט ניט געקאָנט צעטרייבן זיי, און זיי זיינען אָנגעפאַלן אויף הייזער און קרעמען און האָבן צוגעריבט אַ סך טייערע זאַכן (135). אין פעברואַר 1765, בשעת די פּריצים זיינען זיך צונויפגעקומען אין ווילנע צום קרייז־סיים, האָבן זיך אָרעמע פּריצים און משרתים פאַרזאַמלט פאַר דער יידישער שול און האָבן געפאָדערט געלט ביי די יידן. נאָכדעם ווי איין כנופיא האָט ביי זיי באַקומען עטלעכע רענדלעך און איז זיך אַוועקגעגאַנגען, זיינען געקומען אַנדערע אויף איר אָרט. די יידן זיינען פאַרמאַטערט געוואָרן פון די געלט־נתינות, — האָבן די כנופיות נעמומען שלאָגן די יידן און האָבן עטלעכע פאַרוואונדעט. שטאָטישע זעלנער זיינען געקומען צו הילף, האָבן געשאָסן אויף די אָנפאַלער, געטראָפן צוויי פון זיי און די איבעריקע זיינען זיך צעלאָפן (136). איינמאָל, אין יוני 1780, ווען דאָס קרייז־געריכט איז זיך צונויפגעקומען אויף זייגע זיצונגען אין ווילנע, איז אַן אַדעליקער צוזאַמען מיט זייגע לייט און משרתים אָנגעפאַלן אויף אַ יידיש הויז אויף יידישער גאַס און צוגעריבט טייערע גורטן (137).

ס׳איז אויך געווען אַן אָפּטע דערשיינונג, אַז אייגצלנע פּריצים זאָלן באַליידיקן, שלאָגן און אַפילו דערמאָרדן יידן. אַזוי האָבן מיר אַ ידיעה פון יאָר 1724, אַז אַ פּריץ איז אָנגעפאַלן אויף אַ יידן, וואָס האָט געדינט בתור שומר אין דער פעסטונג (Strażinik zamkowy) און האָט געוואוינט אויף שניפישאָקער האָט אָנגעהויבן מיט זלזולים און איז אַריבער צו שלאָגן אים מיט פויסט און מיט שווערד (138). דער אַדעליקער האָט, משמעות, ניט געקאָנט פאַרטראָגן אַ יידן אויף דער שטעלע פון אַ פעסטונגס־וועכטער. אַנדערע צוויי אַדעליקע מיליטער־לייט האָבן געצוואונגען צוויי יידישע בלעכער, וואָס זיינען דעם 10. סעפּ. 1764 געקומען אין

זייער הויף זוכן אַרבעט, — צו עסן טריפה פלייש. די פריצים האָבן אָנגענומען די יידישע בעל-מלאָכות פאַר די הענט, מיט געוואַלט געעפנט זייערע מיילער און אַרײַנגעשטאָפט אַהין דאָס פלייש. אַז די יידן האָבן ניט געווילט אַראָפּשלינגען, האָבן די אַדלייט זיי געשלאָגן מיט רעוואָלווערן און געשראָקן מיט טויט (139). די סיבה פון אַן אַנדערפאַל, וואו אַ גלח האָט באַפוילן שלאָגן אַ יידישן שניידער, איז אונז פאַרשטענדלעך, וויל דער בעל-מלאָכה איז געקומען מאָנען אַ חוב פאַר ארבעט (140). עס איז אָבער ניט נייטיק געווען קיין באזונדערע סיבה צו שלאָגן א יידן, — די שנאָה און די פאראכטונג זיינען שוין געווען טיף אײַנגעוואָרצלט אין די הערצער פון די אדעלקע. ס׳איז גענוג געווען נאָר צו פארגלוסטן זיך און צו זאָגן צו קאַלעגן: „לאָמיר שיסן אָט דעם זשידן!", — כדי צו דערמאָרדן א יידן (141).

די יידישע קהילה אין ווילנע איז אין סוף 18. יר״ה, געווארן אלץ גרעסער און גרעסער, ניט געקוקט אויף אלע שטערונגען און שטרויכל-שטיינער. דער האנדל פון די ווילנער יידן האָט זיך זייער אויסגעברייטערט. די יידישע סוחרים פלעגן פאָרן קיין אויסלאנד, קיין דייטשלאנד און קיין רוסלאנד, און פלעגן ברענגען פון דאָרטן סחורות אין גרויסע קוואנטומס. די יידן פלעגן אויך אַרויספירן פון ליטע קיין אויסלאַנד סחורות, באַזונדערס האָלץ. די קריסטליכע שטאָטישע סוחרים און בעלי-מלאָכות האָבן דערשפירט זייער ירידה און זייער פאַרשווינדן, אָבער זיי האָבן ווייטער געפירט די מלחמה. אָן דער אַלטער באַוואָסטער שיטה פון אָנפאַלן און מאַכן זעלבסטגעריכטן האָבן זיך אָנגעכאַפט די גרויפן-מאַכער. זיי האָבן אין יולי 1782 אַרײַנגעריסן זיך צוזאַמען מיט שטאָטישע באַוואָפנטע זעלנער אין יידישע הייזער, האָבן חרוב געמאַכט מיל-שטיינער, צעשאַטן תּבואה, געשלאָגען און פאַרוואונדעט(142). די יידן האָבן באַקומען פונם געריכט פון קיניגליכן הויף א וואָרענונגס-שריפט צום צעך פון די גרויפן-מאַכער. דאָן האָט דער צעך פון זיין זייט דערלאַנגט א תּביעה אין געריכט און בייגעלייגט די פאַראַגראַפן פון זיין סטאַטוט, וואָס פאַרוועלן די יידן צו מאַכן גרויפן און צו האַנדלען דערמיט און פאַרבאָטן די מיטגלידער פון צעך צו אַרבעטן ביי יידן (143) אָט די שטענדיקע דערשיינונג, אַז קריסטליכע פועלים ארבעטן ביי יידן, האָט זייער אָנגעשראָקן די חברה גרויפן-מאַכער. די חברה האָט אין איר אָנקלאָג זיך באַקלאָגט אויף דער „חזקה", וואָס דער קהל פאַרוועלט דורך איר כלומרשט די יידן צו קויפן ביי קריסטן.

דער דאָזיקער אָנפאַל איז געווען דער לעצטער אין דער שורה אָנפאַלן, וואָס האָבן אין משך פון דורות געדינט ווי א שיטה פון קאַמף פאַר האַנדל און מלאָכה. עס האָט זיך אָנגעהויבן א נייע תּקופה אין עקאָנאָמישן לעבן, די פרייע קאָנקורענץ איז געגאַנגען פאָרויס און האָט אָפּגעהאַלטן נצחונות.

די פראַגע פון פרייהייט פון האַנדל און מלאָכה, און די פראַגע פון רעכט צו וואוינען אומעטום איז אַוועקגעשטעלט געווארן אין איר גאַנצן היקף אין יאָר 1783. אין אָט דעם יאָר האָט דאָס געריכט פון קיניגליכן הויף פונ-אַנדערגעקליבן דעם פראָצעס צווישן דעם מאַגיסטראַט, דער גילדיע און די צעכן און צווישן דעם קהל. ביידע צדדים האָבן געמאַכט אַלע מיגליכסטע אָנשטרענ-

גונגען, כדי צו געווינען דעם פראָצעס. ביידע צדדים האָבן פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז דער לעצטער אַנטשיידנדיקער קאַמף. די צייט האָט געאַרבעט לטובת די יידן. דעם מסחר און די מלאָכה איז אוממיגליך געווען צו באַגרעניצן דורך תקנות פון די גילדיעס און צעכן, — דער פרייער האַנדל און האַנטווערק האָט גאָר געפאָדערט, אַזעלכע תקנות זאָלן בטל ווערן. זיי האָבן געוואָלט אינגאַנצן באַפרייען זיך פון די באַגרעניצונגען, וואָס האָבן ניט געשטימט מיט די פאָ-דערונגען פון לעבן. די יידן האָבן געפונען פאַרשטענדעניש און שטיצע ביים זויצע-קאַנצלער יאָאַכים כרעפטאָוויטש, וואָס איז געווען אַ געביל-דעטער און פראָגרעסיווער מענטש. מצד די יידן האָט אַסך געווירקט דער שתדלן ר׳ לייב מייטעס. דער פסק-דין איז אויסגעפאַלן לטובת די יידן און האָט אַריינגעטראָגן אַ גרינדליכע ענדערונג אין די באַציאונגען צווישן די מעשטשאַנעס און די יידן 144).

דער פסק-דין פונם געריכט פון קיניגליכן הויף איז קודם-כל מבטל די תקנות וועגן געטאָ. דאָס געריכט האָט זיך איבערגעצייגט, אַז עס איז אוממיגליך אַריינצושטויסן אַלע יידן, וואָס האָבן זיך אין משך פון דער צייט פאַרמערט, אין די דריי ענגע גאַסן, וואָס זיינען באַשטימט געוואָרן פאַר זיי אין יאָר 1633; אַז די תקנות וועגן דער געטאָ זיינען קיינמאָל ניט אויסגעפירט גע-וואָרן, ווייל די יידן פלעגן אַלע מאָל באַקומען פראָלאָנגאַציעס, און אַפילו די מעשטשאַנעס גופא האָבן מסכים געווען דערויף אין דעם אָפּמאַך פון יאָר 1742; אַז עס איז אוממיגליך צו צווינגען די קריסטליכע בעלי-בתים צו פאַר-קויפן זייערע הייזער, וואָס אין די גאַסן פון געטאָ. דאָס געריכט איז זיך בכן סומך אויף די פריווילעגיעס פון די יידן פון די יאָרן 1593 און 1633 און אויפן אָפּמאַך פון יאָר 1742, וואָס דערלויבן די יידן צו פאַרבלייבן אין שטאָט, און ווירקט, לויט זיינע רייד, בהסכם מיטן יושר, דערלויבנדיק די יידן צו וואוינען און צו קויפן הייזער אין גאַנץ שטאָט און אירע פאָרשטעט. אויסגעשלאָסן זיינען בלויז צוויי גאַסן, וואָס גייען פון אָסטראָבראָם ביז דער קאַטעדרע (היינט: אָסטראָבראָם-גאַס, ברייטע גאַס און שלאָסגאַס) און פון טראָקער טויער ביזן קלויסטער א. נ. פון הייליקן יאַן (היינט: טראָקער גאַס, דאָמיניקאַנער און יאָן-גאַס*). אויב יידן האָבן שוין הייזער אין אָט די גאַסן, זאָלן זיי ביי זיי בלייבן, אָבער בויען דאָרטן נייע הייזער וועלן זיי מעגן נאָר מיט אַ דערלויבעניש פון מאַגיסטראַט. דאָס געריכט האָט דאָ צוגעגעבן, אַז דער מאַגיסטראַט דאַרף ניט פאַרווערן די יידן בויען הייזער אין אָט די ביידע גאַסן, ווייל דאָס ברענגט אַ פאַרשענערונג פון דער שטאָט.

דער פסק-דין באַשטימט, אַז די יידן, וואָס וועלן פון היינט-אָן וואוינען

---

*) אויף יידיש הייסט די גאַס זינט אַלטע צייטן יאָן-גאַס און ניט יאָן-גאַס—אונטער דער השפעה פון דער ליטווישער שפּראַך, וואו אַ גייט איבער אין אָ, למשל: פּאַן—פּאָנאַס, יאַן—יאָנאַס אאז״ה.

דער איבערז.

אין גאַנץ שטאָט און וועלן דאָרטן ווערן בעלי־בתים אָדער זיך דינגען הייזער, וועלן מחוייב זיין צו צאָלן פון די הייזער אַלע שטייערן, וואָס די מעשטשאַנעס צאָלן, פאַר דער פאַרשענערונג פון דער שטאָט, פאַר רעמאָנטירן אירע מויערן, פאַר דער פאָליציי, פאַר די כלים אויף צו לעשן שריפות אאז"ו. כנגד דעם איז דער פסק־דין מבטל דעם יערליכן שטייער פון 600 גילדן. כדי מען זאָל ניט אַרויפוואַרפן אויף די יידן קיין איבעריקע שטייערן, זאָלן זיי זיך אויסקלייבן צוויי באַפולמעכטיקטע, וואָס זאָלן צוזאַמען מיט די באַפולמעכטיקע פון די קריסטליכע הענדלער און האַנטווערקער אפשאַצן, אַלע אייגנווויינער פון שטאָט לויט זייער פאַרמעגן. די שטייערן פון די יידן זאָל דער קהל אַייגנמאַנען לויט דער אָפשאַצונג *) און איבערגעבן דעם מאַגיסטראַט. אויב דער מאַגיסטראַט וועט אַרויפלייגן אויף אַ יידן אַ שווערערן שטייער אידער אויף אַנדערע מעשטשאַנעס, מעגן די יידן אָנקלאָגן דעם מאַגיסטראַט אין געריכט פון קיניגליכן הויף, וואָס וועט אים באַשטראָפן. דער מאַגיסטראַט מוז פון מאָל צו מאָל אָפגעבן אַ דין וחשבון פון זיינע הכנסות און הוצאות.

דאָס געריכט פראָקלאַמירט וועגן פרייהייט פון האַנדל און מלאָכה און שטרייכט דערביי אונטער, אַז די באַגרעניצונגען אין דעם ענין האַנדל און פאַרקויף פון שאַרפע משקאות פלעגן אַלעמאָל בטל ווערן דורך ספעציעלע דערלויבענישן און פראָלאָנגאַציעס פון די קיניגן; אַז אויך דער אָפמאַך פון יאָר 1742 איז מער צוגעפאַסט צו זיין צייט און שטעלט ניט אַיין קיין אייביקע באַדינגונגען. דאָס געריכט איז אויך דאָ זיך סומך אויף די פריווילעגיעס פון די ווילנער יידן פון די יאָרן 1593 און 1633 און אויך אויפן באַשלוס פון סיים פונם יאָר 1633 וועגן „פרייהייט פון האַנדל". די ווילנער יידן מעגן זיך באַשפעטיקן מיט יעדן מין מסחר און מלאָכה און עפענען שענק־הייזער אָן שום שטער מצד די קריסטן. תבואה מוזן די הענדלער וועגן אויף די שטאָטישע שאָלן. אַ נייער בעל־מלאָכה מוז עקזאַמענירט ווערן אין אַ קאָמיסיע, וואָס דער מאַגיסטראַט וועט באַשטימען, פון יידן און קריסטן.

דאָס געריכט האָט מיט זיינע תקנות געשטרעבט צו פראָדוקטיוויזירן די יידן און האָט דעריבער באַשלאָסן, דער קהל זאָל השגחה געבן, אַז אין שטאָט זאָלן ניט זיין קיין ליידיקגייער, און זאָל זיי צווינגען צו פאַרנעמען זיך מיט אַ מלאָכה אָדער מיט אַ וואַסער־סאיז אַרבעט. מיגליך, אַז דער מאַגיסטראַט האָט געטענהט, אַז אין דער ווילנער קהילה זיינען דאָ אַ סך ליידיקגייער, און דעריבער האָט עס דאָס געריכט זיך פאַרנומען מיט אָט דער פראָגע און האָט געפסקנט, אַז דער קהל מוז אַרויסטרייבן פון שטאָט און פון די פאָרשטעט יענע ליידיקגייער, וואָס וועלן זיך ניט נעמען פאַר אַן אַרבעט.

דאָס געריכט האָט באַפוילן די יידן אָפצוהיטן די ריינקייט אין די גאַסן און אין די הייזער. כדי עס זאָל מיגליך זיין צו וויסן, ווי אָפצושאַצן די שטאָטישע שטייערן פון די יידן, האָט דאָס געריכט באַפוילן צונויפצושטעלן

---

*) „הערכה" האָט מען עס יעמאָלט גערופן אויף יידיש.

דער איבערז.

אַ רשימה פון אַלע הייזער, וואָס געהערן צו יידן אָדער וואָס זיינען דורך זיי געדונגען.

דאָס געריכט האָט אויף קיין צד ניט אַרויפגעלייגט קיין שום שטראָפן אָדער געריכטס־הוצאות, ווייל עס האָט ניט געווען באַטאָנען, ווער עס האָט געוואונען דעם פּראָצעס. דער אורטייל פון געריכט איז געווען ווי אַ נייער סטאַטוט, ווי אַ נייע אָרדינאַציע פאַר דער שטאָט און דער קהילה.

די יידן האָבן געזיגט. דאָס אָננעמען דעם פסק־דין האָט זיך גערעכנט פאַר אַ גרויסע ישועה, און אויף דער מצבה פון דעם שתדלן אַריה־לייב מייטעס האָט מען נאָכדעם אויסגעקריצט די ווערטער: „הוא אשר עשה התשועה הגדולה לישראל בשנת תקמ"ד ומלט את העיר בחכמתו" (ער האָט געבראַכט אַ גרויסע ישועה פאַר ישראל אין יאָר תקמ"ד (1784) און האָט גערעטעוועט די שטאָט מיט זיין קלוגשאַפט).

די הוצאות צו פירן דעם פּראָצעס זיינען געווען זייער גרויסע. צווישן די הוצאות פון קהל אין יאָר 1783/4 געפינען מיר: אויפן פּראָצעס אין געריכט פון קיניגליכן הויף—26803 גילדן 23 גר.[145]. אויך די הוצאות פון מאַגיסטראַט זיינען געווען ניט קיין קלייניע. צווישן זיינע הוצאות געפינען מיר: אויף דרוקן אַן ענטפער (Replika) די יידן—117 גילדן. די דאָזיקע שריפטן, וואָס דער מאַגיסטראַט האָט יעמאָלט געדרוקט אין פאַרבינדונג מיטן פּראָצעס, זיינען צו אונז ניט דערגאַנגען[146].

דער מאַגיסטראַט האָט געפאַלגט דעם פסק־דין און איז צוגעטראָטן אים אויסצופירן. ער האָט נאָמינירט מענטשן, וואָס זאָלן צונויפשטעלן די רשימה פון די יידן אין שטאָט.[147]. קיין אַלגעמיינע צייכענונג פון די יידן אין שטאָט האָט דער מאַגיסטראַט ניט געדאַרפט דורכפירן, ווייל זי איז אין יענעם יאָר אייגנאַרדנט געווארן לויט אַ באַפעל פון דער קאָמיסיע פון דער שאַצקאַמער לשם איינמאָנען דעם קאָפּ־שטייער. די רשימה פון אַלע הייזער, וואָס געהערן צו די יידן, וואָס דער מאַגיסטראַט איז מחוייב געווען צו מאַכן, — איז צו אונז ניט דערגאַנגען. כנגד דעם איז צו אונז דערגאַנגען אַ רשימה פון 296 יידן, וואָס וואוינען ניט שטענדיק אין שטאָט און אָן אַ דערלויבעניש פון קהל. זיי זיינען דאָ ניט לאַנג געקומען אין שטאָט און שלעפּן זיך דאָרטן אום, — און לויט אַ פסק־דין פון געריכט פון קיניגליכן הויף צווישן דעם וויל־נער מאַגיסטראַט און דעם וויל־נער קהל, טאָרן זיי מער ניט פאַרבליבן אין שטאָט"[148].

די פראַגע וועגן די שטייערן פון די יידן דעם מאַגיסטראַט איז נאָכן יאָר תקמ"ד (1784) אייגנגעאָרדנט געוואָרן אויף אַזאַ אופן, אַז דער קהל דעקט אַ דריטל פון די מאַגיסטראַס־הוצאות[149]. צווישן די יידן און דעם מאַגיסטראַט זיינען אָפט געווען קאָנפליקטן וועגן דעם ענין איבערגעבן זייערע הייזער אויף קוואַרטירן פאַרן מיליטער[150].

אין אַ שווערן מצב זיינען די יידן אַוועקגעשטעלט געוואָרן דורך דעם „גרויסן סיים", וואָס האָט אין יאָר 1791 אָנגענומען אַ געזעץ וועגן די שטעט,

וואו עס זאָגט זיך, אַז פֿאַר בירגער פון שטאָט רעכענען זיך נאָר קריסטן. דער סיום האָט מבטל געמאַכט אַלע „יוריסדיקציעס" אין די שטעט און האָט איבער־געגעבן אַלע איינוואוינער פון שטאָט, אויסער די אַדעליקע, דער יוריסדיקציע פון מאַגיסטראַט. פון ינער צייט אָן זיינען אויך די יידן מחוייב געווען צו זיין אונטערוואָרפן דעם מאַגיסטראַטישן געריכט. די קהילות אין ליטע, וואָס האָבן תחילת געהאָפט, אַז דער סיום וועט פאַרבעסערן זייער מצב, זיינען אַנטוישט געווארן. די פינף הויפט־קהלות האָבן, פונקט ווי פאַר דער אָפשאַפונג פון דעם ועד הקהילות, ארויסגעלאָזן כ"ה אב תקנ"א אַן אויפרוף צו קלייבן געלט אויף די הוצאות פון די באַמיאונגען, „עס זאָל, חס ושלום, ניט געמאַכט ווערן קיין נייע רעפאָרמעס"[151]. צווישן ווילנער געבילדעטע יידן, שמעון בן זאב וואָלף און ד"ר פאָלאָנוס, האָבן אין יאָר 1790 דערלאַנגט פראַיעקטן פון רעפאָרמעס. די קהילות זיינען אַריין אין אונטערהאַנדלונגען מיטן קיניגס סעקרעטאַר פיאַטאַלי און מיטן קיניג אַליין וועגן דעם ענין רעפאָרמעס. אָבער צו רעפאָרמעס אינם לעבן פון די יידן אין פוילן אין ליטע איז עס ניט גע־קומען. די איינציקע ליבעראַלע רעפאָרם, וואָס איז אָנגענומען געווארן לטובת די יידן אין יאָר 1792 דורך דער פאָליציישער קאָמיסיע וועגן פערזעליכער זיכערקייט, וועגן דעם רעכט צו האַלטן קריסטליכע דינערשאַפט און וועגן באַגרעניצן די מיגליכקייט פֿאַרן מאַגיסטראַט צו נעמען הויכע שטייערן—ענדערן גאָר ניט די אַלגעמיינע באַציאונג. אויף דער בקשה פון קהל צו באַפרייען די יידן פון שטאָטישן געריכט און איבערגעבן זיי דעם פעסטונגס־געריכט—האָט די דאָזיקע קאָמיסיע אין יאָנואַר 1794 געענטפערט נעגאַטיוו.

דערווידער דער דאָזיקער באַציאונג צו די יידן האָבן די ווילנער יידן דערווײַזן זייער געטריישאַפט דער מלוכה אין דער צייט פון קאָשטיושקאָס אויפ־שטאַנד. נאָכדעם ווי די אויפשטענדלער מיט יאשינסקי בראש האָבן צוריק אָפ־גענומען די שטאָט פון די הענט פון די רוסן, האָט דער קהל געשוואָרן גע־טרייהייט דער צייטווייליקער רעגירונג. דער ד"ר פאָלאָנוס האָט אין דעם שבת (17. מאַי 1794), ווי עס ווייזט אויס, אין שטאָט־שול, געהאַלטן א פלאַמענדיקע רעדע, וואו ער האָט געשילדערט די אַכזריות פון די רוסן און צוגעגעבן חשק די ווילנער יידן צו באַטייליקן זיך אין אויפשטאַנד דורך געבן די אויפשטענד־לער ידיעות וועגן די באַוועגונגען פון רוסישן מיליטער וכדומה[152]. דער ווילנער קהל האָט מנדב געווען לטובת דעם אויפשטאַנד 25000 גילדן, קלענערע סומען האָבן מנדב געווען אייניקע ווילנער יידן דער יידישער סוחר און ווילנער ראש הקהל נחבן פייבוש בלאָך האָט זיך מתחייב געווען, לויט אַן אָפמאַך מיט די אויפשטענדלער, זיי צוצושטעלען פולווער, בלויי אדג"ל[153]. ס'איז כדאי צודערמאָנען, אַז ניט ווייט פון ווילנע, אין ווערקאָ, האָט אַ לאַנגע צייט געוואוינט בער בן יוסף (בערעק יאָסעלעוויטש), וואָס האָט געשאַפן אין קאָשציושקאָס ארמיי אַ יידישן פולק. די ווילנער יידן האָבן זיך באַטייליקט אין באַשיצן די שטאָט[154].

יידישע גאַס.

די גרויסע שול זעט זיך ניט, זי באַהאַלט זיך צווישן דעם נאונ׳ס קלויז און ר׳ לייבּ לייזער׳ס הויף.
פאָט. י. א. צינאוויץ

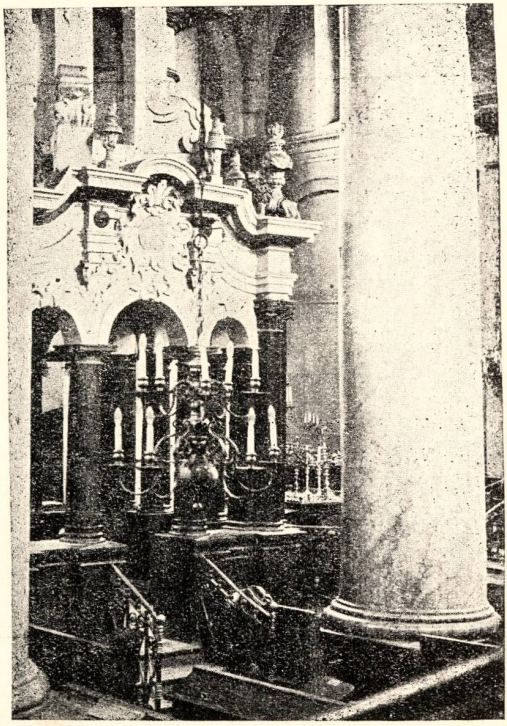

די בימה פון דער גרויסער שול
פאָט. י. א. צינאוויץ

די רוסן האָבן געוועלט צוציען אויף זייער זייט די יידן, דעריבער איז זייער באציאונג אין דער ערשטער צייט אין אַ געווישן זין געווען אַ גוטע. די יידן האָבן אויסגענוצט די דאָזיקע באציאונג, כדי צו באפרייען זיך פון דעם מאַגיסטראַטישן געריכט. דער ווילנער און דער גראָדנער ראשי הקהל האָבן זיך געוועندעט אין יאנואַר 1795 צום פירשט רעפנין מיט אַ בקשה, ער זאָל זיי באפרייען פון די געריכטן פון די מאַגיסטראַטן. רעפנין האָט באשלאָסן, אַז די יידן דארפן פאַרבלייבן אין זייער געוועצלעכן צושטאַנד פון פאַר דער מרידה[156]. דער פירשט האָט געהאַלטן, אַז עס איז ניטאָ וואָס צו רעכענען זיך מיט די באשלויסן פון דעם „גרויסן סיים".

די פראָגע וועגן דער סובאָרדינאַציע פון די יידן דעם געריכט פון מאַגיסטראַט אָדער פון דער פעסטונג איז בפרוטרוט אויפגעקלערט געוואָרן דורך דאָס ליטווישע העכסטע געריכט[157]. דער ווילנער מאַגיסטראַט האָט געטענהט, אַז די יידן מוזן סובאָרדינירט זיין בלויז זיין געריכט—אויפן סמך פון די פריווילעגיעס, וואָס ער פאַרמאָגט, און אויפן סמך פונם געריכטס-אורטייל פון קיניגלעכן הויף פון יאָר 1783 און אויך אויפן סמך פון דעם סיים-באשלוס און פונם באשלוס פון דער פאָליציישער קאָמיסיע פון יאָר 1794. דאָס געריכט האָט באשטימט, אַז די דאָזיקע פריווילעגיעס זיינען ניט נוגע די יידן, אַז דער פסק-דין פון 1783. איז שייך נאָר דער פראָגע פון די אָפּצאָלן לטובת דעם מאַגיסטראַט, און דער קאָמיסיע-באשלוס פון יאָר 1784 צוזאַמען מיטן באשלוס פון סיים פון יאָר 1791 זיינען בטל געוואָרן דורך דעם באפעל פון פירשט רעפנין. דאָס געריכט האָט געפסקנט, אַז די יידן בלייבן אין זייער פריערדיקן געוועצלעכן מצב און זיי ווערן סובאָרדינירט דעם פעסטונגס-געריכט; אין זייערע רעלעגיעוע ענינים און אויך אין אַנדערע ענינים צווישן אַ יידן און אַ יידן דארף משפטן דער בית-דין פון דער קהילה. אויף דער פאָדערונג פון די יידן, עס זאָלן בטל ווערן די משפטים, וואָס דאָס מאַגיסטראַט-געריכט האָט שוין געמשפט, האָט דאָס געריכט געענטפערט נעגאַטיוו. אָבער די משפטים, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן אין מאַגיסטראַט-געריכט און זיינען נאָך ניט פאַרענדיקט, האָט דאָס געריכט פאַראָרדנט אויפצוגעבן דעם פעסטונגס-געריכט.

דער דאָזיקער פסק-דין האָט געהאַט אַ קראַפט ביזן יאָר 1808, ביז עס איז אַרויס דאָס געזעץ וועגן די שטעט, וואָס האָט אויסגעגלייכט די יידן מיט די איבעריקע שטאָט-איינוואוינער אין זייער אָנגעהעריקייט צום געריכט.

דערמיט פאַרענדיקן מיר אונזער איבערבליק איבער די יידן אין ווילנע און איבער דער באציאונג פון זייערע שכנים צו זיי. אין משך פון העכער 200 יאָר האָבן די יידן געקעמפט פאַר זייער קיום, פאַר דאָס רעכט צו זיין און צו לעבן אין שטאָט. צום סוף 18-טן יה"ה זיינען די יידן אַרויס פון דעם געראָנגל מיט אַ נצחון. זייער צאָל איז גרויס געוואָרן, זייער מסחר איז פאַרברייטערט און פאַרשפרייט געוואָרן. זיי האָבן פאַרנומען דעם פלאַץ פון די מעשטשאַנעס און זיינען געוואָרן דער רוב מנין ורוב בנין פון דער שטאָט.

צוויטער קאַפּיטל

סטאַטיסטיק

די רעוויזיע פון יאָר 1645. — די רעוויזיע פון יאָר 1690. — די פּאָלקס־ציילונגען פון די יאָרן 1765 און 1784. — די פּאָלקס־ציילונג פון יאָר 1795 און די דערגאַנצונג פון יאָר 1800. — די אָלגעמיינע צאָל. — די צעטיילונג לויטן געשלעכט. — די צאָל משפחות. — דאָס חתונה־עלטער אין יאָר תק״ס (1800). — בעלי־מלאָכות.

סטאַטיסטישע ידיעות וועגן די יידן, וואָס האָבן אין יאָר 1645 געוואוינט אין דעם שטאָט־טייל, וואָס האָט געהערט צו דער מאַניסטראַטישער יוריסדיקציע, גיט אונז איבער אַ רעוויזיע, וואָס די ראשים און מיטגלידער פון מאַגיסטראַט האָבן געמאַכט אין אָט דעם יאָר (158). די ראשים פון דער שטאָט זיינען דורכ־געגאַנגען דורך די גאַסן פון דער געטאָ און אויך דורך גלעזער־גלאַס און דייסשע גאַס און האָבן פאַרצייכנט, אין וועלכע הייזער עס וואוינען די יידן און וועלכע הייזער עס שטייען צום פאַרקויף פאַר די יידן. אין דער דאָזיקער רעוויזיע האָבן זיך ניט באַטייליקט די באַפּולמעכטיקטע פון קהל און אויך ניט דער פעסטונגס־אַמט. די עלטסטע פון שטאָט האָבן געקענט אויסציילן די צאָל יידישע משפחות בלויז אומגעפער. זיי האָבן פאַרצייכנט, אַז אויפן שולהויף וואוינען „העכער צוואַנציק משפחות" („בעלי־בתים"), און אַז צוויי הייזער „זיינען פול מיט יידן, אַפילו קיין אײַן דירה איז ניט ליידיק". די צאָל משפחות, וואָס די ציילער האָבן רעגיסטרירט, איז דערגאַנגען ביז 262 159). אויב מיר זאָלן רעכענען, אַז יעדע משפחה איז באַשטאַנען פון פינף פערזאָן, דאַן איז די צאָל נפשות אין די 262 פאַמיליעס דערגאַנגען ביז 1310. אָבער דער רוב יידן האָט יעמאָלס געוואוינט אין די גאַסן, וואָס זיינען געווען שייך צו די יוריס־דיקציעס פון דעם ביסקופ און פון דער פעסטונג. מ׳קאָן בכן רעכענען, אַז די צאָל יידן אין ווילנע איז דאַן געווען העכער 2620. די צאָל קריסטן אין שטאָט איז, לויטן חשבון פון מ. לובמיאַנסקאַ, דאַן דערגאַנגען ביז 12000 נפשות.

אין יאָר תט״ו (1655), ווי שוין דערמאָנט, האָט דאָס מאָסקווער מיליטער און די קאָזאַקן אַייגענומען ווילנע, — האָט מער פון אַלעמען דערפון געליטן די יידישע קהילה. די קהילה איז אינגאַנצן חרוב געוואָרן. נאָכדעם ווי די חיילות

פון פּוילן און ליטע האָבן באַפרייט די שטאָט, האָט די קהילה דאָך ניט געקאָנט גיך קומען צו זיך. אין 1662 זיינען, לויט קראַשעווסקין [160]., אין דעם שטאָט-טייל, וואָס האָט געהערט צו דער מאַגיסטראַט-יוריסדיקציע, געווען בלויז 415 יידן, בעת ווען מעשטשאַנעס זיינען דאָרטן געווען 4.476. לויט ווי ס'דערווייזט מ. לובמיאַנסקאַ, זיינען די דאָזיקע צאָלן נאָענט צום אמת. זיי ווייזן, אז אין יאָר 1662 האָט די צאָל יידן ניט דערגרייכט אַפילו צו אַ דריטל פון זייער צאָל פון פאַרן חורבן. אָבער די צאָל יידן אין ווילנע ווערט אַלץ גרעסער און גרעסער און סוף 17-טן יר"ה דערגרייכט זי שוין די צאָל וואָס פאַרן חורבן. די רעוויזיע פון די הייזער אין די גאַסן פון געטאָ, וואו עס האָבן געוואוינט יידן, וואָס איז געמאַכט געוואָרן אין יאָר 1690 דורך די ראשי הקהל מיטן צוועק צו באַשטימען דעם שטייער פון די קוימענס, — האָט געוויזן, אַז עס וואוינען דאָרטן 227 משפחות [161]. אַ גרויסע צאל יידן האָבן דאַן געוואוינט אין גאַסן מחוץ דער געטאָ, אין הייזער און פּאַלאַצן, וואָס האָבן געהערט צו גלחים, צו קלויסטערס און צו וועלטליכע שררות. די יידן האָבן געוואוינט אויך אונטער די יוריסדיקציעס פון דעם ביסקופּ און פון דער פעסטונג.

פון דער ערשטער העלפט פון 18-טן יר"ה האָבן מיר ניט קיין ידיעות. די מלחמות און מגיפות, וואָס האבן אויסגעבראָכן אין אָנהויב פון דעם יאָרהונדערט, האָבן אומגעבראַכט מאַסן מענטשן און די יידן האָבן געליטן צוזאַמען מיט דער גאַנצער באַפעלקערונג. קיין גענויע צאָלן פון די אומגעקומענע זיינען ניטאָ. דער פּוילישער היסטאָריקער קראַשעווסקי דערציילט, אַז, לויט ווי אַ סך שרייבן, זיינען אין די יאָרן 1708—1710 אויסגעשטאָרבן 30.000 קריסטן און 4000 יידן [162]. דער היסטאָריקער באַלינסקי גייט אין זיינע טריט און זאָגט, אַז עס זיינען דאַן געפאַלן 30.000 קריסטן און 3.700 יידן [163]. די דאָזיקע ציפער זיינען, לויט אונזער מיינונג, איבערטריבענע, ווייל אין שטאָט זיינען גאר אַזוי פיל מענטשן ניט געווען.

פון דער צווייטער העלפט פון 18-טן יר"ה האָבן מיר אַ זייער חשובן סטאַטיסטישן מאַטעריאַל: די יידישע פאָלקס-ציילונגען, וואָס זיינען דורכגעפירט געוואָרן אין די יאָרן 1765 און 1784 [164]. מיטן צוועק אַיינצומאָנען דעם קאָפּשטייער, און די אַלגעמיינע פאָלקס-ציילונגען פון אַלע שטאָטישע אַיינוואוינער לויט די שטאַנדן, וואָס די רוסן-אָקופּאַנטן האָבן דורכגעפירט אין די יאָרן 1795 און 1800 [165]).

וועגן די דאָזיקע פאָלקס-ציילונגען דאַרף מען באַמערקן, אַז ניט אַלע זיי זיינען אין אַ גלייכער מאָס נאָענט צום אמת. פון די צוויי ערשטע פאָלקס-ציילונגען, וואָס זיינען געמאַכט געווען אין דער צייט פון פּוילנס אומאָפּהענגיקייט, דאַרף מען האָבן מער צוטרוי צו דער ציילונג פון יאָר 1765. פון די צוויי פאָלקס-ציילונגען, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן נאָך דער אָקופּאַציע פון דער שטאָט דורך די רוסן, האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן דער פעלער פון דער ערשטער און עס איז דעריבער געמאַכט געוואָרן אַ ציילונג אין יאָר 1800, ווי מילואים צו דער ציילונג פון יאָר 1795.

באַגלויבטע עדות דערציילן, אַז אין אייניקע קהילות אין פּוילן האָט מען

ניט אָנגעגעבן אַ געוויסע צאָל נפשות, כדי צו פֿאַרקלענערן דעם קאָפּ־שטייער[166]). וועגן נעלמים אויך אין דער ווילנער קהילה גיט איבער איינער פון אירע חשובע פֿאַרשטייער — דער קעמפער פֿאַר די רעכט פון די יידישע פֿאָלקס־מאַסן שמעון בן זאב־וואָלף[167]). פֿאַר זויגעדיקע קינדער, וואָס זיינען נאָך ניט אַלט גענוג קיין יאָר, איז מען לויטן געזעץ ניט מחוייב געווען צו צאָלן דעם קאָפּ־שטייער, — זיינען דעריבער אַ סך פּיצלעך קינדער פֿאַר־רעגיסטרירט געוואָרן אין דער דאָזיקער קאַטעגאָריע. יאָריקע קינדער זיינען געווויינלעך דאָ 3 פּראָצ., אָבער אין דער פֿאָלקס־ציילונג פון יאָר 1765 האָט מען אין דער ווילנער קהילה אָנגעגעבן 6 פּראָצ. אַזאַ פּראָצענט (5,2% — 5,35%) האָט מען דערלאַנגט אויך אין אַנדערע קהילות אין פּוילן[168]). באַזונ־דערס שווער איז געווען פעסטצושטעלן די צאָל יידן, וואָס וואוינען אין קרייז, אין די דערפער און אין די קרעטשמעס, וויל אָט די קאַטעגאָריע יידן פלעגן אָפט עוקר־זיין פון זייער וואוין־אָרט. פונדעסווענען גיבן די פֿאָלקס־ציילונגען פון די יאָרן 1765 און 1784 אַ חשובן סטאַטיסטישן מאַטעריאַל, באַזונדערס די ערשטע. די ערשטע ציילונג איז געמאַכט געוואָרן סוף 1764 און אָנהויב 1765; די צוויטע — סוף 1783 אין אָנהויב 1784. די ציילער זיינען געגאַנגען פון הויז צו הויז און האָבן רעגיסטרירט אַלע איינוואוינער און זייערע שכנים. דעם 27. פעברואַר 1765 האָבן זיי געשוואָרן אין שטאָכ־שול ביי אַ ספר־תורה, אַז עס איז ריכטיק די רשימה פון אב בית־דין, פון פרנס־חודש און פון שמש־הקהל. אויף דער רשימה פון יאָר 1784 האָבן זיך אונטערגעשריבן די ז׳ טובי העיר. אין יאָר 1765 איז די פֿאָלקס־ציילונג געווען אַ נייס, — זיינען דער אב בית־דין און די ראשי־הקהל געווען אָפּגעהיט און האָבן צונויפגעשטעלט אַ געניוערע רשימה. איידער די, וואָס איז געמאַכט געוואָרן נאָכדעם אין יאָר 1784.

די ערשטע פֿאָלקס־ציילונג, וואָס די רוסישע מאַכט האָט אײַנגעאָרדנט אין יאָר 1795, איז געווען אַ לגמרי אומגענויע. די מאַכט האָט באַקומען ידיעות, אַז עס זיינען דאָ אין לאַנד 4000 יידישע נעלמים[169]). — האָט זי דעריבער אין יאָר 1800 דורגעפירט אַ הוספה־ציילונג. דעם מאָל דאַרף מען אָננעמען, אַז די צאָלן זיינען נאָענט צום אמת.

אין די פֿאָלקס־ציילונגען פון די יאָרן 1765 און 1784 וועלן די מענטשן אײַנגעטיילט אין פֿאָלגנדיקע קאַטעגאָריעס: בעלי־בתים (אייגנטימער פון הייזער), אייגנטימער פון דירות, שכנים (דירות־דינגער, — kontnicy), משרתים, אָרעמע־לייט, קינדער יינגער פון אַ יאָר. אין דער פֿאָלקס־ציילונג פון יאָר 1784 זיינען אָט די לעצטע ניט רעגיסטרירט געוואָרן.

די ציילער פלעגן פֿאַרעגיסטרירן אויך דעם פּאַך פון די בעלי־מלאָכות, אָבער דאָס פלעגט געטאָן ווערן נאָר פֿאַרביי־גיי־ענדיק, — דעריבער גיבן די רשימות אונז ניט איבער קיין גענויע ידיעות וועגן דער צאָל בעלי־מלאָכות. פונדעסט־ווענען זיינען די דאָזיקע ידיעות זייער וויכטיק פֿאַר דער אויספֿאָרשונג פונם געזעלשאַפטלעכן בוי פון די יידן.

אין די ערשטע צוויי פֿאָלקס־ציילונגען איז ניט רעגיסטרירט דאָס עלטער, אָבער אין די פֿאָלקס־ציילונגען, וואָס די רוסישע מאַכטן האָבן דורכגעפירט, איז

שוין דאָס עלטער יע פאַרצייכנט. די ידיעות וועגן עלטער איז אָבער אומ-מיגליך אָנצונעמען ווי זיי זיינען אָנגעגעבן, נאָר אומגעפער. אַזוי, למשל, איז דער ווילנער גאון אין יאָר 1795 פאַררעגיסטרירט אַלס זיבעציק יאָר אַלט און עס איז גאָר באַוואוסט, אַז ער איז געבאָרן געוואָרן אין יאָר 1720.

ערשטע טאַבעלע

די אַלגעמיינע צאָל יידן פון דער שטאָט ווילנע און אירע פאָרשטעט שניפישאָק און אַנטאָקאָליע.

	1765	1784	1795	1800
ווילנע	3399 א)	4.827 ד)	3.265 ה)	5692
שניפישאָק	150 ב)	127	93	629
אַנטאָקאָליע	338 ג)	—	255	650

אין סוף 18-טן יר"ה זיינען אין ווילנע געווען אומגעפער 17.351 איינ-וואוינער, דערין אויך די יידן. אין אָנהויב 19-טן יר"ה איז גיך גרויס געוואָרן די צאָל פון די יידן. אין יאָר 1832 דערגרייכט שוין זייער צאָל צו 20.706 קעגן 15.216 קריסטליכע תושבים 170).

ריידנדיק וועגן דער ווילנער קהילה, דאַרפן מיר נעמען אין חשבון אַלע קליינע קהילות, וואָס האָבן געהערט צו דער „הויפט-קהילה" אין ווילנע, און אויך די איינצלנע מענטשן, וואָס האָבן געוואוינט אין די אַרומיקע דערפער און קרעטשמעס. אָט די אַלע קהילות און איינצלנע מענטשן פלעגן דורך דער הויפט-קהילה צאָלן דעם קאָפּ-שטייער און זיינען געווען סובאָרדינירט איר בית-דין.

א) לויט דער רעגיסטראַציע — 3202, לויט אונזער חשבון — 3206. מיר האָבן צוגע-געבן דערצו 193 קינדער יינגער פון אַ יאָר און אויך די משפחה בעה"ק, וואָס האָט גע-וואוינט אויפן בית-עלמין, — 4 נפשות.

ב) לויט דער רעגיסטראַציע — 116, לויט אונזער חשבון — 129. מיר האָבן צוגעגעבן דערצו 16 קינדער יינגער פון אַ יאָר.

ג) דערין 19 קינדער יינגער פון אַ יאָר און צוויי קבצנים פון דער פרעמד.

ד) לויט דער רעגיסטראַציע — 4.447, לויט אונזער חשבון — 4.531. מיר האָבן צוגע-געבן דערצו 296 מענטשן, וואָס זיינען רעגיסטרירט אין אַ באַזונדערער רשימה אַלס פרעמדע, ניט לאַנג אַהער געקומענע. זיי האָבן ניט געהאַט קיין דערלויבעניש פון קהל צו וואוינען אין שטאָט און דער מאַגיסטראַט האָט געוועלט אַרויסטרייבן זיי פון שטאָט.

ה) די צאָלן פון די יאָרן 1795 און 1800 זיינען לויטן חשבון פון מגר. בערקמאַן, וואָס האָט אַוויליקט זיי אונז איבערצוגעבן.

צוויי טאבעלע.

די אלגעמיינע צאָל יידן, וואָס האָבן געהערט צו דער הויפט־קהילה וילנע.

(די צאָלן לויט זיי זיינען אָנגענעבן אין די רשימות און לויט זיי האָבן געצאָלט דעם קאָפּ־שטייער).

די קהילה	1765	1784
וילנע		
די שטאָט	3.206	4.447
די סביבה	1.025	1.055
שניפישאָק	116	127
אָנטאָקאָליע	317	?
מושניק		
דאָס שטעטל	112	72
די סביבה	143	267
אָלקעניק		
דאָס שטעטל	55	207
די סביבה		171
מיכאַילישאָק		
דאָס שטעטל	223	143
די סביבה	165	132
געלוואַני (Gielwany)		
דאָס שטעטל	109	49
די סביבה		106
סך־הכל	5.446	6.776[171]

לויט דער פאָלקסציילונג פון יאָר 1765, זיינען אין גאַנץ ליטע געווען 157.649 יידן קאָפּשטייער־צאָלער. אין די הויפט־קהילות בריסק, גראָדנע און פינסק זיינען דאָן געווען: אין בריסק — 3.175, אין גראָדנע — 2.418, אין פינסק — 1.277 נפשות[172]. אין די גרויסע קהילות אין פוילן זיינען דאָן געווען (צוזאַמען מיט דער אומגעגנט): אין קאָזשימיעזש בייַ קראָקע — 3.710, אין לבוב — 6.378[173].

די צאָל יידן אין ליטע אין יאָר 1784 דאַרף מען שאַצן אין 220.000, אין אַט דעם יאָר זיינען געווען:

אין בריסק — אין שטאָט — 1.484 און אין דער אומגעגנט 180 יידן;
אין גראָדנע — „ „ — 1.809 (174) „ „ „ 495 „
אין פינסק — „ „ — 822 „ „ „ 988 „
אין מינסק — „ „ — 1.692 (175).

אויב מיר וועלן פאַרגלייכן די דאָזיקע צאָלן מיט די אויבנדערמאָנטע צאָלן פון דער ווילנער קהילה, וועלן מיר זען, אַז די יידן אין ווילנע זיינען געוען אַ גרויסע קהילה, וואָס איז אין צווייטער העלפט פון 18־טן יר"ה אַריבער־געשטיגן די קהילות, וואָס אין בריסק און גראָדנע, די עלטסטע אין ליטע.

דריטע טאַבעלע

די אַיינטיילונג פון די ווילנער יידן לויטן מין.

	1765	1784	1795	1800
זכרים	1.604	2.187	1.448	3.174
נקבות	1.791	2640	1.817	2.518
סך־הכל	3.395	4.827	3.265	5.692

די באַציאונג צווישן דער צאָל מאַנסבילן און דער צאָל פרויען איז אין יאָר 1765 זייער קליין — 100: 111, און אין יאָר 1784 נאָך ווייניקער — 100:120. אַ פאַרקערטע באַציאונג זעען מיר אין יאָר 1800 — 126: 100.

פערטע טאַבעלע

די צאָל משפחות.

אין יאָר	סך־הכל	דערין משפחות ביי זייערע עלטערן אויף קעסט.
1765	961	218
1784	1.642	281
1795	979	—
1800	1.508	—

די צאָל חתונה־געהאַטע זין און טעכטער, וואָס האָבן געוואוינט צוזאַמען מיט זייערע עלטערן, איז זייער גרויס. מ׳דאַרף דערלאָזן, אַז די קינדער זיינען על פי רוב אויך מיט זייער פרנסה אָפהענגיק געווען פון די עלטערן, כאָטש עס זיינען געווען קינדער פון בעלי־מלאָכות, וואָס האָבן זיך באַשעפטיקט מיט אַן אַנדער מלאָכה, אייַדער דער פאָטער, און האָבן געלעבט פון אייגענער אַרבעט. אין די 218 משפחות, וואָס האָבן געוואוינט צוזאַמען מיט זייערע עלטערן, זיינען געווען 110 פון חתונה־געהאַטע טעכטער, 107 פון חתונה־געהאַטע זין און איין מאָכטער אָן אַלמנה.

פינפטע טאבעלע

עלטער פון די חתונה־געהאַטע אין יאָר 1800 (אין שטאָט גופאָ).

עלטער	חתונה־געהאַטע זין	חתונה־געהאַטע טעכטער
12	1	4
13	5	7
14	7	12
15	30	23
16	16	34
17	2	13
18	51	125
19	12	20
20	113	155
30—21	620	638
40—31	366	284
50—41	185	106
60—51	85	38
70—61	13	5
80—71	2	—
סך־הכל	1508.	1,508

אין פאָרשטאָט אַנטאָאָליע געפינען מיר אין יאָר 1800 אַ 10־יאָריקן יינגעלע — אַ חתונה־געהאַטן. די צאָל אַלמנות איז גרויס אין דער פאַרהעלטעניש צו דער צאָל אַלמנס. אין יאָר 1765 זיינען דאָ 79 אַלמנות און בלויז 6 אַלמנס.

די צאָל קינדער אין די משפחות איז לויט די פאָלקס־ציילונגען פון די

יאָרן 1765 און 1784 אין סרוב פאַלן — איינס אָדער צוויי, די צאָל פאַמיליעס, וואָס האָבן ניט קיין קינדער, איז גרויס: אין י. 1765 — 283, דערין 136 פּאָר. פאַלקן אויף קעסט ביי זייערע עלטערן, און אין י. 1784—694, דערין 218 פּאָרלעך, וואָס וואוינען ביי די עלטערן. אָט די צאָל קאָן מען דערקלערן מיטן ווילן צו פאַרבאָרגן די צאָל קינדער. די צאָל נפשות אין די משפחות פון די ראָשי 'הקהל, פון די אב־בית־דינס וכדומה איז גרויס. די דאָזיקע דערשיינונג קאָן מען דערקלערן, ערשטנס, מיט זייער עשירות, — זיי האָבן געהאַט אַ סך משרתים און זיערע קינדער פלעגן בלייבן אין זייער הויז אַ לאַנגע צייט, — און צווייטנס, מיט דער אוממיגליכקייט פאַר זיי צו באַהאַלטן די ריכטיקע צאָל.

לויט די רשימות פון די צוויי ערשטע פאַלקס־ציילונגען זיינען יידן צעטיילט געווען אויף בעלי־בתים (אייגנטימער פון דירות), שכנים און משרתים. זייער צאָל איז געווען:

זעקסטע טאַבעלע

אין יאָר	בעלי־בתים	שכנים	משרתים	אָרימעלייט	סך־הכל
1765	2.425	339	297	133	3.174 (176).
1784	2.739	1.302	406	—	4.447

צווישן די „משרתים" זיינען פאַרהאַן אויך געהילפן אין די האַנדלס־הייזער, „יינגלעך" און אַרבעטער (פועלים).

יידן בעלי־מלאָכות (לויט די פאָלקס־ציילונגען פון די יאָרן 1765 און 1784).

זיבעטע טאַבעלע

די מלאָכה	בעלי־מלאָכות		אַרבעטער		„יינגלעך"	
	1765	1784	1765	1784	1765	1784
שניידער (177).	88	135	6	1	42	52
טאַנדעטניקעט (אַרבעט פאַר קראָמען) (178).	6	5	—	—	1	1
פוטער נייער (179).	82	88	—	—	23	18
שמוקלער (180).	29	59	—	—	14	6
גאָלדהאַפטער (181).	7	9	—	—	4	4
האַפטער	5	1	—	—	2	—
פאַרהאַנגענמייסטערס (182).	1	—	—	—	—	—

די מלאכה	בעלי מלאכות		פועלים		„יינגלעך"	
	1765	1784	1765	1784	1765	1784
שטעקנאדלמאכער א)	—	1	—	—	—	—
האָרנווארגמייסטער ב)	3	2	—	—	—	—
גאָלדשמיד	18	11	2	—	9	1
קופערשמיד	5	11	1	—	1	4
בלעכער	16	17	—	—	4	4
גלעזער	11	11	—	—	1	2
דרעקסלער	1	1	—	—	—	—
שוסטער	—	10	—	—	—	2
גאַרבער	—	2	—	—	—	—
פאַרבער	—	2	—	—	—	—
בענדער	1	2	—	—	—	—
שטוקאַטורער	2	—	—	—	—	—
קאַלכער	2	1	—	—	—	—
בויער, מויערער ג)	5	2	—	—	—	—
קוימענקערער	2	5	—	—	—	2
אייגבינדער	4	5	—	—	—	1
טאַבאַקמאכער	1	—	—	—	—	—
קצב	15	11	—	—	—	—
מנקר	—	6	—	—	—	—
פישער	—	3	—	—	—	—
בעקער	12	9	—	—	—	—
מעל־מילנער ד)	—	1	—	—	—	—
גרויפנמילנער	—	1	—	—	—	—
ווייגמאכער ה)	6	1	—	—	—	—
בירבּרויער ו)	1	5	—	—	—	—
קוואסמאכער ז)	—	3	—	—	—	—
כלי־זמר ח)	7	8	—	—	1	2
בדחן ט)	—	1	—	—	—	—
צירולניק	1	2	—	—	—	1
דאָקטאָר מעד.	1	2	—	—	—	—
מלמדים	11	7	—	—	—	—
יידיש־שרייבער (סופר) י)	1	—	—	—	—	—
פוילישׁ־שרייבער יא)	1	—	—	—	—	—
בעל־עגלות	14	10	—	—	—	—
וואסערטרעגער	—	2	—	—	—	—
גרעבער	1	—	—	—	—	—
סך הכל	359	452	3		16	19

*) הערה—אויף זייט 66.

אַ חוץ בעלי־מלאָכות ווערן נאָך דערמאָנט מעקלער (דריי, איינער), קרעמער (זיבן, זעכצן), חלפנים (אין 1784 — דריי). עס ווערן דערמאָנט אויך פקידים פון קהל און שומרים, וואָס גיבן אַכטונג אין די נעכט אין די יידישע גאַסן, שומרים פון שול, דער שומר פון הקדש, דער משרת פון הקדש און דער קברות־מאַן.

די צאָל בעלי־מלאָכות, וואָס איז אָנגעגעבן אין דער טאַבעלע, איז ניט פינקטלעך, ווי מיר האָבן שוין אָנגעמערקט. אַזוי איז אונז באַוואוסט, אַז אין יאָר 1785 זיינען אין דער חברה בלעכער געווען ניט ווייניקער ווי צוויי און פערציק מאַן (183) און אין דער חברה גאָלדשמידן און קופערשמידן — ניט ווייניקער פון ניין און צוואָנציק מאַן (184). כנגד דעם האָבן מיר אַ ידיעה פון יאָר תקמ"ט (1789) (185). אַז עס זיינען יעמאָלט געווען צוועלף קצבים — אַ צאָל גאָענט צו דער צאָל, וואָס איז אָנגעגעבן אין די רשימות פון דער פאָלקס־צייטונג.

אויב מירן נעמען די צאָל משפחות אין דער פאָלקס־צייטונג פון יאָר 1765 און אַראָפנעמען די צאָל קעסט־פאַמיליעס (743=218—961), וועלן מיר זיך איבערצייגן, אַז אַפילו די צאָל בעלי־מלאָכות, וואָס איז אָנגעגעבן אין דער זיבעטער טאַבעלע (359), דערגרייכט כמעט צו 50 % פון אַלע משפחות.

מיר זעען בכן, אַז די צאָל יידן אין וילנע ווערט אין צווייטער העלפט פון 18־טן יר"ה אַלץ גרעסער און גרעסער, און אין דער ערשטער העלפט פון 19־טן יר"ה זיינען זיי שוין די מערהייט פון דער באַפעלקערונג. דער רוב יידן באַשעפטיקט זיך מיט מלאָכה און לעבט פון יגיע כפיו. אין אָנהויב 19־טן יר"ה, אין יאָר 1805, זעען מיר צווישן די יידישע בעלי־מלאָכות אַ אינטערעסאַנטע דערשיינונג פון אַ שטרעבונג צו ערדאַרבעט (186).

א) szpilnik. ב) rogownik. ג) kamieniarz. ד) mąkarz. — ה מעל־מילנער אויך מעל־פּאַרקויפער. ה) krupnik — גרויפנמילנער, אויך גרויפנפּאַרקויפער. ו) winnik. ז) browarnik. ח) kwasnik. ט) figlarz. י) pisarz żydowski — איז ניט דער סופר הקהל (סעקרעטער פון קהל), נאָר א מענטש שרייבער. אפשר א סופר סת"ם? יא) pisarz polski.

דריטער קאַפּיטעל

טאַפּאַגראַפיע פון געטאָ.

די „יידן-שטאָט". — דורכהויפן. — „מענטשן, וואָס זיצן מיטן שעמער" — די פאַרזיכערונג קעגן שריפות. — טויערן. — די וואַסער-לייטונג און די קאַנאַליזאַציע. — „עקסדעוויזאָרישע" הייזער. — לאָמבאַרד-הייזער פונם קהל און „עולמית"-הייזער. — „איבערפאַרקויף". — קריסטליכע און יידישע אייגענטימער. — די „חזקה". — שילדערונג פון די דירות. — שפּאַציר איבער דער געטאָ.

דער פּלאַן פון דער געטאָ פון י. 1633 איז ניט פאַרווירקליכט געוואָרן די יידן האָבן ניט געלאָזן די מעשטשאַנעס אַריינשטופּן זיי אין די דריי קליינע און ענגע גאַסן און זיי האָבן געוואוינט אויך מחוץ פון אָט די גאַסן, אונטער די יוריסדיקציעס *) פונם ביסקופּ און פון דער פעסטונג און אונטערן שוץ פון גלחים און וועלטליכע שררות. די פּראָלאָנגאַטעס, וואָס די יידן פלעגן באַקומען פון די קיניגן אויף אַ משך פון 20—25 יאָר, פלעגן אָפּשטופּן דעם טערמין פון אויסלייזן די הייזער אין געטאָ און פון פאַרלאָזן די גאַסן אויסער דער געטאָ, ביז עס איז געקומען דער פּסק-דין פון יאָר 1783 און האָט מבטל געמאַכט דעם פּלאַן פון דער געטאָ. עס זיינען פאַרבליבן בלויז אייניקע באַגרעניצונגען אין דעם ענין וואוינען אין צוויי גאַסן (זע ערשטן קאַפּיטל). דער געראַנגל פאַר פאַרברייטערן די גרעניצן, וואָס האָט זיך געצויגן 150 יאָר, האָט זיך גע-ענדיקט מיטן נצחון פון די יידן. מ'האָט זיך געקריגט פאַר יעדן טריט ערד, פאַר איטליך הויז, וואָס איז געווען „נעענטער צום הויז פון מאַגיסטראַט". דער פּסק-דין פון יאָר 1783 האָט אונטערגעשטרייכט, אַז די ענגע גאַסן פון דער געטאָ קאָנען ניט אַריינגעמען אַלע ווילנער יידן און עס איז אומגערעכטיק דאָס צו פאָדערן.

די יידן האָבן בכן שטענדיק געוואוינט אויך מחוץ דער געטאָ, אָבער די געטאָ צוזאַמען מיט די דערבייאיקע גאַסן זיינען געווען דער צענטער פון יידישן ישוב אין שטאָט. מיר דאַרפן בכן ריידן ניט וועגן „געטאָ" אין גענויעם זין פון דעם וואָרט, נאָר וועגן דעם יידן-פערטל. די גאַסן פון דער געטאָ זיינען געווען דער צענטער פון דעם יידן-פערטל. דאָ האָט זיך קאָנצענטרירט דאָס

---

*) אויף ווילנער יידיש — „יורזדיקעס". דער איבערז.

געזעלשאַפטליכע און גייסטיקע לעבן, דאָ האָט זיך קאָנצענטרירט דער מסחר און די מלאָכה פון די יידן און דאָ איז אויך די ענגשאַפט היפּער-גרויס געווען. אין אָט דעם קאַפּיטל וועלן מיר מיטן לעזער מאַכן אַן עקסקורסיע איבערן יידישן קוואַרטאַל און מירן ווענדן אונזער באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט — דער געטאָ.

די יידן האָבן זיך באַזעצט אין ווילנע דער-עיקר ביי דער הויפּט-האַנדלס-גאַס — דער דייטשער גאַס — און ביי דעם מאַרק, וואָס האָט זיך געפונען אויפן עק פון אָט דער גאַס. איין גאַס, וואָס איז אָנגעלענט אָן דער דייטשער גאַס, האָט שוין אין יאָר 1592 גערופען זיך מיטן נאָמען יידישע גאַס[187]. און דער דאָזיקער נאָמען אירער איז פאַרבליבן ביז היינטיקן טאָג. אין אָט דער גאַס שטייט די שול און דעריבער האָט זי אין 18-טן יר"ה (און אפשר נאָך פריער) זיך גערופן מיטן נאָמען „די שול-גאַס" (ulica żydowska szkolna), כדי אונטערצושיידן זי פון דער דערבייאיקער יאַטקעווער גאַס, וואָס האָט זיך אויך גערופן „יידישע גאַס" אָדער „יידישע קראָמען-גאַס" (ulica żydowska kramna)[188]. דער שטח צווישן די דאָזיקע צוויי גאַסן און פון זייערע צוויי זייטן, וואָס איז געווען דער צענטער פון יידישן ישוב אין ווילנע, רופט זיך די „יידן-שטאָט"[189]. דאָס הייסט די געטאָ. דאָס קליינע געסל *), וואָס גייט פון דער דייטשער גאַס ווי אַ המשך פון יידישער גאַס און דערגייט ביז דעם קלויסטער פון דעם הייליקן מיקאָלאַס **), האָט ניט פאַרנומען קיין חשובן אָרט אין געטאָ.

כדי צו פאַרגרעסערן און אויסצוציען ווייטער די גאַסן פון דער געטאָ און כדי צו פאַרברייטערן דעם שטח, וואו עס זאָל מיגליך זיין צו עפענען קראָמען און טירן, האָבן די יידן געשאַפן אין דער „יידן-שטאָט" אינעווייניקסטע גאַסן אין די הויפן. כמעט יעדער הויף צווישן די צוויי יידישע גאַסן און אויך צווישן יאַטקעווער גאַס און דעם מאַרק — איז אַ „דורך-הויף" (kamienica przechoża), וואָס מען קאָן דורך אים דורכגיין פון איין גאַס אין דער צוויי-טער. פון ביידע זייטן „דורכהויף" זיינען פאַרהאַן קראָמען מיט טירן ווי אין אַ גאַס. פון אַזעלכע „דורכהויפן" איז געשאַפן געוואָרן אַ ספּעציפישע געסל (זאַוואולעק), וואָס עקזיסטירט ביז היינט. די הייזער זיינען צעטיילט געוואָרן דורך דאָס געסל, זיי שטייען פון ביידע זייטן געסל און דער געהעפט, וואָס איז געווען צווישן זיי, איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ זאַוואולעק.

יעדע טיר און יעדער פענסטער, וואָס איז אַרויסגעגאַנגען אין גאַס, איז געווען טייער דעם קרעמער און דעם בעל-מלאָכה, — דעריבער איז גרויס געווען די צאָל קליינע קרעמלעך און טירן. נאָכמער, זיי פלעגן זיך אָפט באַ-נוגענען מיט אַן אַלמער אָדער אַן עלמערל, וואָס מען פלעגט מאַכן אין אַ וואַנט ווי אַ נישע מיט טירן, ווי אַ טיר פון אַ קראָם. מען קאָן נאָך אויך איצט באַ-געגענען אַזעלכע אַלמערס-קרעמלעך. כדי נאָך מער צו פאַרגרעסערן דעם שטח

---

*) „ניטקע טויבעס זאַוואולעק". דער איבערזעצ.

**) ליטווישער קלויסטער.

פון דער אַנדלס־טעטיקייט, האָבן זיך די יידן געפונען אַ פּלאַץ אין גאַס גופאָ
און אויפן שולהויף. קרעמערלעך פלעגן זיצן אין יידישער גאַס און אויפן שול־
הויף ביי בענק און קליינע טישלעך און פלעגן דאָרטן פאַרקויפן כּל המינים
עסנוואַרג, באַזונדערס געבעקס, גאָגעלעך, גרויפענע קוגעלעך, רעטשישניקעס,
„בורשאַק" (אַרבעס־קאַשע), אָפּגעקאָכטע „הייסע באָבעס" וכדומה. זיי פלעגט
מען רופן „שעמערניקעס" „שעמערניצעס", „מענטשן,וואָס זיצן מיטן שעמער"[190].

די הייזער אין די יידישע גאַסן זיינען געווען כּמעט אַלע געמויערטע,
וויל שריפות פלעגן אָפט מאַכן פאַרוויסטונגען אין די הייזער, אַפילו ווען זיי
זיינען געווען געבויט פון שטיין און ציגל. די הייזער זיינען געווען צוויי־דריי־
עטאַזשיקע מיט קעלערס. נאָך די אָפטע און גרויסע שריפות פלעגן בלייבן
אַ סך חורבות און מען פלעגט נאָכדעם ווידער צוטרעטן אויפבויען זיי פונסניי.
דער קהל אָדער די „צדקה גדולה" פלעגן אָפטמאָל אַסעקורירן די שולן (בתי־
כנסיות), אָבער וועגן אַ בריטער טעטיקייט אין דער ריכטונג איז אונז ניט
באַקאַנט.

די יידישע געטאָ האָט געהאַט זייערן טויערן. וועגן טויער, וואָס איז געווען
ביים ווינקל יידישער און דייטשער גאַס, האָבן מיר אַ ידיעה פון יאָר 1765 [191].
אָבער וועגן אַנדערע טויערן האָבן מיר ניט קיין ידיעות. ביי הייַנטיקן טאָג קאָן
מען נאָך זען אַרקעס צווישן די געמויערטע הייזער אויף יאַטקעווער גאַס און
אויף גלעזער־גאַס, אָבער זיי זיינען ניט קיין רעשטן פון דעם געטאָ־טויער,
נאָר בלויז אַרקעס, וואָס שפּאַרן־אונטער די וועגט פון די הייזער. די טויערן
זיינען באַשטימט געווען, כּדי צו שיצן די יידן קעגן אָנפאַלן, אָבער די יידן
האָבן זיך ניט געאַיילט זיי אויסצובויען, וויל זיי האָבן געווואוינט אויך אין
אַנדערע גאַסן און האָבן אויך מורא געהאַט, תּאָמר וועלן זיי דורך די טויערן
אַרייַנגעשטויסן ווערן אין געטאָ אַריין (זע די החלטה פון דער קאָמיסיע פון
יאָר 1636 און דעם פסק פונם געריכט פון יאָר 1644 — אין ערשטן קאַפּיטל
זייטן 14–16).

גרויס חשיבות פאַר אַיינלעשן דאָס פייער בעת שריפות און פאַר דער
ריינקייט און היגיענישן מצב פון דער געטאָ האָט געהאַט—די מיקוויקייט צו־
צושטעלן אין די יידישע גאַסן פריש קוואַל־וואַסער דורך רערן און צו באַזייטיקן
די אומריינקייט דורך אונטערערדישע קאַנאַלן. דער מאַגיסטראַט פלעגט שוין
זינט אַלטע צייטן אַיינאַרדענען דעם ענין צושטעלן וואַסער און די קאַנאַליזאַציע
און אויך די יידישע גאַסן האָבן לויט זייערע פריוויליגיעס געדאַרפט גענישן
דערפון אָן אַ באַזונדערן אָפּצאָל, וויל זיי פלעגן צאָלן דעם מאַגיסטראַט
אַ יערליכן שטייער. פונדעסטוועגן פלעגט דער מאַגיסטראַט ניט דערפילן זיין
חוב פלאַפי דער געטאָ און די יידן האָבן געמוזט אַליין זאָרגן וועגן דעם ענין
צושטעלן קוואַל־וואַסער און וועגן קאַנאַליזאַציע. די ווינגרי־קוואַלן, וואָס זיינען
נאָענט צו דער געטאָ, האָבן די דאָמיניקאַנער גלחים באַקומען פון די ליטווישע
פירשטן און זיי פלעגן נעמען אָפּצאָלן פאַר דאָס וואַסער. די גלחים האָבן דער־
לויבט די יידן צו פירן וואַסער דורך רערן אין יידישער גאַס פאַר אַ הויכן
אָפּצאָל פון צווייַ הונדערט גילדן אַ יאָר. די יידן האָבן אויף זייער חשבון אַיינ־

געאַרדנט די ציסטערנעס, וואָס בייַ די ווינגרי־קוואַלן, און פון דאָרטן האָבן זיי געפֿירט דאָס וואַסער דורך רערן, וואָס זיינען געמאַכט געווען פון הילצערנע בּאַלקנס, אין דער יידישער גאַס אַריין. אין דעם אָפּמאַך, וואָס די גלחים האָבן געשלאָסן מיט דעם קהל אין יאָר 1759, האָבן זיי דערלויבט צו פירן דאָס וואַסער בלויז אויפן שולהויף. אַלע ווילנער יידן מעגן קומען אַהין שעפּן וואַסער פון דער רער, אָבער עס איז זיי פאַרווערט צו ציען די רערן אין אַנדערע הויפן[192]. נאָך מיט ניט קיין סך יאָרן צוריק האָט מען געקאָנט זען אויפן שולהויף דעם אָרט פון דעם ברונעם, פונוואַנען עס פלעגט אָן אויפהער שטראָמען וואַסער (זע דאָס בילד פון נייער קלויז). אין וואַנט איז דאָ אַ מירמלשטיינערנער טאָוול מיט אַן אויפשריפט, אַז דער מגיד־משנה מאיר־נח לעווין האָט רעמאָנטירט דעם ברונעם. אין דעם אָרט, ניט ווייט פון דער וואַנט, איז געווען דער ברונעם), די יידן איז שווער געווען צו צאָלן דעם שטייער פון 200 גילדן אַ יאָר די גלחים. דער רעמאָנט פון די רערן און די השגחה איבער זיי האָבן געפאָדערט צוגעגעבענע סומעס. אַזוי האָט מען די משגיחים איבער די רערן געצאָלט 90 גילדן אַ יאָר[193]. אין דעם אָפּצאָל די גלחים האָבן די יידן געוואָלט אַן איבעריקע הוצאה מחמת דעם דערמאָנטן טעם, וואָס דער מאַגיסטראַט איז מחויב געווען צוצושטעלן וואַסער. די גלחים פון זייער זייט האָבן זיך משתדל געווען נאָך צו העכערן דעם אָפּצאָל. אָפט פלעגט איבערגעריסן ווערן דאָס וואַסער אין די רערן. די חברה „בדק הבית", וואָס פלעגט זיך פאַרנעמען מיט די ענינים פון די רערן, מרחץ, קאַנאַליזאַציע וכדומה, האָט דעם צווייטן מאַי 1791 געשלאָסן מיט די דאָמיניקאַנער גלחים אַן אָפּמאַך אויף דריי יאָר פאַר אַ דערלויבעניש פון די גלחים צופירן וואַסער פאַרן מרחץ פון אַ באַזונדערער גרוב און דורך אַ באַזונדערער רער. דערפאַר האָבן די ראשים פון דער חברה „בדק הבית" זיך מתחייב געווען צו צאָלן די גלחים פיר רענדלעך אַ יאָר[194]. ס׳איז ניט אַוועק קיין חודש, און — מען האָט פאַרשטאָפּט די רערן אין דעם אָרט, ווו זיי הויבן זיך אָן, אין די גריבער, וואָס ביים קוואַל. נאָכדעם ווי אין משך פון דריי טעג האָט מען ניט געגעבן די יידן קיין וואַסער, האָבן זיי באַשלאָסן אַיינצולאָדן די משרתים פון שטאָטישן געריכט, פּדי זיי זאָלן גיין אויספֿאָרשן די סיבה פון דעם איבעררייס פון וואַסער אין די רערן און זיי זאָלן צונויפשטעלן אַן אָפּיציעלן פּראָטאָקאָל. די משרתים פון געריכט זיינען אַוועקגעגנגן צו די „ווינגרי־קוואַלן", האָבן באַטראַכט די גריבער, פונוואַנען עס פלויסט דאָס וואַסער אין די רערן, און האָבן זיך איבערצייגט, אַז די רער איז פאַרשטאָפּט מיט מיסט (gnój). זיי האָבן געפרווווט עפענען די רער, — און דאָס וואַסער האָט אָנגעהויבן שטראָמען בשופי. זיי זיינען אויך אַוועק אויפן שולהויף, צום אָרט, וואו מען שעפט דאָס וואַסער פון די רערן, און זיי האָבן דערזען, אַז פון איין רער טריפט אַביסל וואַסער און פון אַ צווייטער רער גייט לגמרי ניט קיין וואַסער. די גבאים פון „בדק הבית" האָבן דערציילט די משרתים פון געריכט, אַז די גלחים האָבן עס פאַרהאַלטן דאָס וואַסער שוין דריי טעג[195]. מיר ווייסן ניט, ווי דער ענין איז איינגעאָרדנט נצוואָרן. ווי עס ווייזט

אויס, זיינען די יידן אײנגעגאַנגען מיט די גלחים אויף אַ פּשרה און האָבן פּאַר־גרעסערט דעם שטייער.

דורך אונטערערדישע רערן פלעגן די יידן אַרויסלאָזן דעם שמוץ פון דער „יידישער באָד" און פון „קהלשן" בית הכּסא, וואָס אויפן שולהויף. דער קהל האָט אין יאָר 1772 באַקומען פון די יעזואיטישע מאָנאַכן אַ דערלויבעניש צו פּאַראיניקן די קאַנאַלן, וואָס גייען פון שולהויף, מיט די קאַנאַלן פון די יעזואיטן אויף ביסקופּ־גאַס, בייַ זייער קלויסטער און ביים ביסקופּס פּאַלאַץ (196). דער שמוץ פלעגט אין די אונטערערדישע קאַנאַלן דורכגיין דורך יידישע גאַס צום קאַנאַל פון דעם יעזואיטן־קלויסטער און פון דאָרטן אין טייך אַריין. די קאַנאַלן זיינען געווען גוט אײנגעאָרדנט און האָבן גורם געווען צו אַ גוטן אָפּהיטן די ריינקייט אין געטאָ און באַזונדערס אויפן שולהויף. צו דער קאַנאַליזאַציע און צו דער וואַסערלייטונג דאַרף מען נאָך צוגעבן דעם ענין אַרויספירן דעם מיסט, שניי און אײז פון די יידישע גאַסן און פון שולהויף, וואס „בדק הבית" פלעגט באַזאָרגן. אויב מיר וועלן פאַרגלייכן דעם סאַניטאַרן מצב פון די יידישע גאַסן אין גראָדנע און אין ווילנע, וועלן מיר זען אַ גרויסן אונטערשייד לטובת ווילנע. אין גראָדנע פלעגט זיך אָנקלייבן מיסט אויף די טראָטוארן אין משך פון יאָרן און די קאַנאַלן בייַ די זייטן גאַסן פלעגן שטענדיק זיין פאַרשמוציקט (197).

אַ אינטערעסאַנטע דערשיינונג איז פאַרבליבן פון 18 יר"ה — די הייזער, וואָס האָבן צענדליקע בעלי־בתים, — דאָס זיינען די „עקסדעוויזאָרישע" (Exdywizorny) הייזער. די דאָזיקע הייזער פלעגן דורך די געריכטן צעטיילט ווערן צווישן אַ סך אייגנטימער — פאַר חובות, אָדער פלעגן פאַרקויפט ווערן דורך יורשים וכדומה. יעדער בעל־חוב פלעגט באַקומען אַ טייל פון דעם הויז פּראָפּאָרציאָנעל צו דער גרייס פון חוב און דאָס דירה־געלט פלעגט זיך רעכענען פאַר פּראָצענט פון חוב. דעם פריערדיקן בעל־הבית פלעגט בלייבן דאָס רעכט אויסצולייזן דאָס הויז פון די הענט פון די קרעדיטאָרן, פון די הענט פון די צייט־ווייליקע נייע בעלי־בתים. אין סיי־רוב פאַלן זיינען די קרעדיטאָרן געווען אויך די שכנים פון הויז. די שכנים האָבן געשטרעבט צו באַקומען זייער דירה אָדער זייער קראָם פאַרן חוב לצמיתות און פלעגן אויסנוצן די געלעגנהייט פון צעטיילן די גיטער פון דעם בעל־הבית, כדי צו באַקומען זייער חלק. אין איין אורטייל פון דעם עקסדעוויזאָרישן געריכט, וואָס האָט צעטיילט אַ הויז אויף גלעזער־גאַס צווישן די בעלי־חובות, געפינען מיר תקנות, ווי די אייגנטימער — די שכנים זיינען מחויב צו באַנוצן זיך מיט די שותפותדיקע חלקים פון דעם הויז, ווי דער ברונעם, דער טויער, די דיל, דער דאַך, און ווי זיי דאַרפן צאָלן די מלוכה־שטייערן. דעם דאַך דאַרפן אייגנטימער פון די אייגנטימער פון די אונטערשטע דירות, וואָס דער דאַך איז דירעקט איבער זיי; די אייגנטימער פון די אונטערשטע דירות דאַרפן צאָלן אַ דריטל פון די פון די אויבערשטע דירות — צוויי דריטל. פאַר אַלע אַנדערע אויבנדערמאָנטע שותפותדיקע זאַכן פון אויך אויף צום רייניקן דאָס גאַנצע הויז דאַרפן אַלע אייגנטימער געבן אין דער פּראָפּאָרץ צו זייער חלק אין דעם הויז (198). די הייזער פלעגן צעטיילט ווערן

צווישן אַ סך אייגנטימער ניט בלויז דורכן אורטייל פון אַ קריסטלעכן געריכט, נאָר אויך לויטן פסק־דין פון דעם בית־דין פון דער ווילנער קהילה[199]. אַלע ענינים פון קויפן אָדער פֿאַרקויפן אומבאַוועגלעכע גיטער פלעגן באַקומען אַ יורידישע קראַפט דורכן יידישן בית־דין און פלעגן רעגיסטרירט ווערן אין פנקס פון בית־דין. די יידישע בעלי־בתים האָבן ניט איינגעזען קיין נייטיקייט צו רעגיסטרירן זייערע גיטער אין ניט־יידישע געריכטס־באַצירקן. ליתר תוקף פלעגט מען דאָס טאָן מיט אַ פֿאַרשפעטיקונג און מען פלעגט איבערגעבן צום רעגיסטרירן אַן איבערזעצונג פון דעם העברעאישן שטר־מכירה.

די הייזער, וואָס האָבן געהערט צו קהל אויפן שולהויף און אין די הייזער, וואָס זיינען געווען נאָענט צו דער שול (סלוצקיס הויף, לייב־לייזערס הויף), פלעגט דער קהל איבערגעבן פֿאַרשיידענע יידן בתור משכנות פֿאַר הלוואות. די דירות, וואָס דער קהל פלעגט איבערגעבן אַלס משכון צוזאַמען מיט דעם רעכט צו בויען קראָמען, ברויערייען פון משקאות וכדומה, פלעגט ער געבן אויף אַ באַשטימטן טערמין, אויף צען יאָר, למשל, בתנאי, אַז אויב ער וועט זיי ניט אויסלייזן נאָכן אַריבערגיין פון דעם דאָזיקן טערמין, זאָל ער קאָנען פראָלאָנגירן דעם משכון אויף נאָך פינף יאָר און אויף נאָך פינף יאָר[200]. די זכיות אויף די הייזער, די משכנות, פלעגן בלייבן ביי די מלווהס, וואָס זיינען על פי רוב געווען אויך די שכנים, און זיי, די הייזער, פלעגן אַריבערגיין פון האַנט צו האַנט. דער קהל האָט געוועלט, די דאָזיקע הייזער, די נאָענטע צו דער שול, זאָלן ניט אַריבער אין ניט־יידישע הענט, און פלעגט דעריבער אָפטמאָל אויסנעמען אַ תנאי, עס זאָל אָסור זיין צו לייען געלט אויף אַ משכון ביי אַ ניט־יידן[201]. איינער פון די חשובע געוועלטפטליכע עסקנים און גרויסע פילאַנטראָפן אין ווילנע, יהודה ספרא ודיינא (יסו"ד), האָט אין יאָר תק"ז (1747) באַשלאָסן אויפצוטאָן אַ גרויסע זאַך לטובת דער קהילה דערמיט, וואָס ער וועט מיט זיין געלט אויסלייזן די משכנות פון קהל. ער האָט אויסגענומען אַ תנאי, מ'זאָל ניט טאָרן איבערגעבן די הייזער, וואָס ער וועט אויסלייזן, צו קיין שום בעל־חוב, דערין אויך צו גלחים, און די הכנסות פון אָט די הייזער מוזן בלייבן אויף „עולמות" (אויף אייביק) פֿאַר צדקה־חברות, לויט ער וועט פֿאַרזאָגן[202]. דער קהל האָט מסכים געווען מיט זיין פֿאַרשלאָג, — און אַזוי זיינען דורך דעם יסו"ד אויסגעלייזט געווארן אַ סך פֿאַרמשכנטע הייזער (דירות). אין דער אמתן טאַקע — זיינען אַ סך הייזער פון קהל געווען אַריבערגעגאַנגען צו פֿאַרשיידענע בעלי־בתים.

אַ באַזונדערע דערשיינונג איז דער ענין איבערגעבן הייזער בתור משכון צו אַ בעל־חוב לויט אַ „ווידערפֿאַרקויף"־אַקט. דאָס הויז בלייבט אין די הענט פונם לווה און די ציגן, וואָס ער צאָלט, זיינען גלייך ווי ער וואָלט געצאָלט דירה־געלט. אַזוי פלעגן טאָן באַזונדערס די קלויסטערס, וועו זיי פלעגן ליין יידן געלט. אַ סך יידישע הייזער זיינען אויף אַזאַ אופן אַריבער צו קריסטן, כאָטש דאָס הויז איז לפנים געבליבן אין יידישע הענט. עס פלעגט טרעפן, אַז דער חוב פון קהל פלעגט בלייבן שטיין אין משך פון צענדליקע יאָרן, אפילו העכער פון הונדערט יאָר, און דאָס הויז, וואָס דער קהל האָט מיט אים פֿאַר־

אַ פראַגמענט פון ר׳ לייב לייזער׳ס הויף
פאָט. י.א. צינאָוויץ

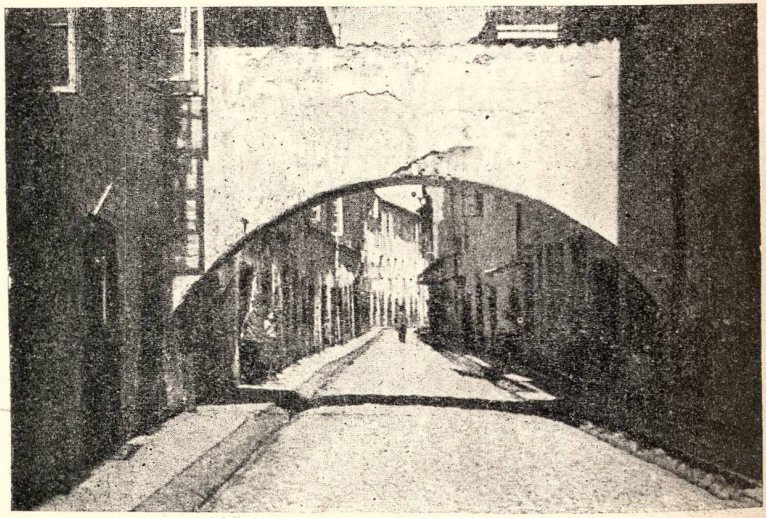

יאַטקעווער גאַס
פון די זאַמלונגען פון מוזיי א. נ. פון ש. אַנ-סקי ז״ל בייַ דער ווילנער יידישער קהלה

זיכערט די באַצאָלונג פון חוב, פלעגט דורך אים פאַרקויפט ווערן צו אנדערע מענטשן און אַריבערגיין אין משך פון דער צייט פון האַנט צו האַנט, אָבער צום סוף פלעגט קומען דער ערשטער מלווה און מאַנען דאָס געלט אָדער דאָס הויז. אַ סך יידישע הייזער אין געטאָ זיינען אין אָנהויב 18־טן יר"ה אַריבער אין די הענט פון קריסטליכע בעלי־חובות. אין יאָר 1645 האָבן די ראשים פון שטאָט באַשטימט אַ רעוויזיע און אויסגעציילט אין דער יידישער געטאָ 32 הייזער, און פון זיי זיינען דורך יידן אויסקויפט געוואָרן 21 הייזער. אַזאַ צאָל הייזער איז געווען אין יידישע הענט אויך אין יאָר 1690. די רעוויזיע אין יאָר 1755 האָט געוויזן, אַז כמעט אַלע הייזער אין געטאָ געהערן צו גלחים און צו וועלטליכע קריסטליכע אַדונים און בלויז געציילטע הייזער געהערן צו יידן[203]. די יידן פלעגן בלויז דינגען די הייזער בײַ זייערע קריסטליכע בעלי־בתים. אין סוף 18־טן יר"ה זיינען אַ סך הייזער אַריבער צו יידישע בעלי־בתים.

די הייזער אין געטא און אויך אַ סך הייזער אויסער דער געטאָ זיינען געווען אין יידישע הענט, וואָס האָבן אין זיי געבעלי־בתּעווען ווי אין אייגענע, כאָטש די אייגנטימער זיינען געווען קריסטן. ראשית, פלעגן די יידן רעמאָנטירן מיט זייער געלט חורבות און פלעגן אָפמאַכן מיט די אייגנטימער פון די חורבות, אַז דאָס הויז זאָל פאַרבלייבן אין די הענט פון די רעמאָנטירער אין משך פון צענדליקע יאָרן פאַר אַ קליינעם אָפצאָל. פאַרשטייט זיך, אַז דער ייד דער אָפּבויער פלעגט זיך פילן ווי אַ בעל־הבית. שנית, פלעגט דער קהל אַרויסגעבן „חזקות" אויף די הייזער. איטליכער, וואָס האָט געוואָלט דינגען אַ דירה אָדער אַ קראָם, פלעגט באַקומען פון קהל אַ „חזקה" און פלעגט דעם קהל באַצאָלען פאַר דער דאָזיקע דערלויבעניש. דער בעל־חזקה איז געווען זיכער קיינמאָל קורצנטן, אַז זיי וועלן אים ניט משיג גבול זיין. יעדערער האָט געמעגט פאַרקויפן זיין „חזקה" ווי זיין האַרץ גלוסט. דער קריסטליכער בעל־הבית האָט זיך געזען באַשרענקט דורך דעם יידן דעם בעל־חזקה. דאָס הויז האָט בכן געהאַט צוויי מינים אייגנטימער. איינעם אַן אָפּיציעלן און איינעם אַ פאַקטישן. דער שכן פלעגט אָפט ניט קומען אין פאַרקער מיטן בעל־הבית, נאָר בלויז מיטן בעל־חזקה.

די דירות זיינען על פי רוב געווען קליינע. בײַ דער שטוב (izba) איז געווען אַ שלאָפקאַמער (kómora, przepierzenie), וואָס איז אָפט געווען אָפּגעטיילט פון דער הויפט־קאַמער. אין די וועגט זיינען געמאַכט געווען אַלמערס. אויף די פענסטער זיינען געווען אַיזערנע לאָדנס און די טירן זיינען אויך געווען פון אַייזן. די דיל איז געווען פון ציגל. די אויוונס זיינען באַדעקט געווען מיט דאַכציגל פון פאַרשיידענע קאָליר. צו דער דירה האָט געפירט אַ פאַרהויז און אָפט אויך אַ וועראַנדע און צו די העכערע עטאַזשן — טרעפ מיט אַ געלענדער. אין די פענסטער זיינען געווען גלעזערנע שויבן אַייגנגעפאַסט אין אַ ראַם פון בלייַ אָדער האָלץ. דער סופיט איז געווען געוועלבט[204].

איצט לאָמיר אָנהויבן אַן עקסקורסיע איבער דער געטאָ. מירן גיין פון ווינקל יידישער און דייטשער גאַס און צוערשט באַטראַכטן די רעכטע זייט יידישער גאַס. אויפן ווינקל גאַס שטייט אַ הויז, ווּאו עס איז אין אַ גאַנץ אַלטער

צייט געווען אַ וואַקס־שמעלצעריי און דערפאַר האָט זיך דאָס הויז געפֿונען טאָפּניצאַ (Topnica). אין אָנהויב 17־טן יר"ה איז די „טאָפּניצאַ" געווען אַ פֿאַרלאָזן און חרוב הויז, וואָס פון אים זיינען פֿאַרבליבן בלויז ווענט. די יידן האָבן געוועלט באַקומען די „טאָפּניצאַ", כדי זיי זאָלן קאָנען פֿאַרבייטערן דאָס דערביאיקע אַזויגערופענע „סטולבינס"־הויז און כדי פֿאַרשיידענע אונטערוועלטישע סוביעקטן, וואָס קאָנען מאַכן אָנפאַלן אויף יידן, זאָלן דאָרטן אין דער חורבה, ניט געפֿינען קיין מקום מקלט[205]. בלויז נאָך אַ שווערן געראַנגל און נאָך אַ סך השתדלותן האָבן די יידן אין יאָר 1634 באַקומען אָט די חורבה פֿאַר 3000 גילדן[206]. דער קהל האָט, ווייזט אויס, ניט באַצאָלט די דאָזיקע סומע און פלעגט צאָלן דעם מאַגיסטראַט אַ יערלעכן סכום אלס צינזן פון די דערמאָנטע 3000 גל., דען אין די הכנסה־ביכער פון דעם מאַגיסטראַט געפֿינען מיר אַ פֿאַראַגראַף: „פון דעם יידישן ענין פון דער ט אָ פּ נ י צ אַ — 96 ליט־ווישע שאַק" (240 פוילישע גילדן)[207]. דער קהל איז ניט געווען פֿינקטלעך אין צאָלן, דעריבער האָט דער מאַגיסטראַט זיכער געהאַט תביעות אויף דאָס הויז. אין משך פון דער צייט איז דאָס הויז אַריבערגעגאַנגען צו פֿאַרשיידענע בעלי־בתּים און אין דער צווייטער העלפֿט פון 18־טן יר"ה געהערט עס צום ד"ר אהרן גאַרדאָן[208]. פון יאָר תקט"ו (1755) האָבן מיר אַ ידיעה, אַז ר' לייב בעלע ר' בערס, דער אייניקל פון דעם גביר און מיוחס אלי הו פּעסעלעס, האָט אָפּגעקויפט דאָס הויז פון די ברידער שלמה־זלמן און מרדכי די זין פון ד"ר אהרן גאַרדאָן[209].

אליהו פּעסעלעס האָט אין יאָר 1756 אָפּגעקויפט ביי די מאָנאַכן־מיסיאָנערן אויך דאָס דערמאָנטע דערביאיקע „סטולבינס"־הויז (נ' 246) און האָט מיט אים פֿאַראייניקט דאָס הויז פון דער „טאָפּניצאַ". דאָס „סטולבין"־הויז איז געווען איינס פון די ערשטע הייזער, וואָס דער קהל האָט געקויפט אין ווילנע אין יאָר 1633. דאָס איז נאָכדעם, משמעות, פֿאַר חובות פון יידישע בעלי־בתּים, אַריבער צו דער גרעפֿין טישקיעוויטש און זי האָט אין איר צוואה עס אָפּגעזאָגט פֿאַר די ווילנער מאָנאַכן־מיסיאָנערן. די מאָנאַכן האָבן לויט אַ פריווילעגיע, וואָס די פֿאַרשטאָרבענע נרעפֿין האָט זיי געגעבן, אָפּגעקויפט ביי די יידישע בעלי־בתּים אַלע טיילן פון דעם הויז. אַ קליינער טייל פון דעם הויז, דער טייל, וואָס גייט אַרויס אויף דייטשער גאַס, איז אָפּגעזונדערט פון אים און האָט געהערט צו איינעם אַ פּריץ קאָנאַרסקי. בשעת אליהו פּעסעלעס האָט געוועלט קויפן דאָס „סטולבין"־הויז, האָט ער אָנגעהויבן פון אָפּקויפן דעם דאָזיקן קליינעם טייל אין יאָר 1755. ער האָט תחילת ניט פֿאַרעפֿיסטירט דאָס קליינע הויז אויף זיין נאָמען, נאָר אויפן נאָמען פון אַ קריסטלעכן פּריץ. אונז איז אומפֿאַרשטענדלעך, פֿאַר וואָס האָט אליהו פּעסעלעס גלייך ניט פֿאַרשריבן דאָס הויז אויף זיין נאָמען. אפשר האָט ער געהאַט אַ חשש פֿאַרן מאַגיסטראַט, דער קריסט, וואָס האָט אָפּגעקויפט דאָס הויז פֿאַר אליהו בר"ץ (ב"ר צבי) האָט אין זיין שטר־קניה אונטערגעשטרייכט, אַז דאָס הויז געהערט צו דער „יידישער יוריסדיקציע". די דאָזיקע אונטערשטרייכונג האָט זיך געפֿאַדערט, וויל אָט דאָס הויז איז געווען אין קריסטלעכע הענט און דער מאַגיסטראַט

האָט דעריבער געקאָנט טענהן, אַז אויף אָט דאָס הויז זיינען ניט חל די רעכט פון די יידן ניט צו לאָזן אַיינקוואַרטירן אין זייערע וואוינונגען אומזיסט קיין פריצים-אורחים. אין יאָר 1756 האָט אליהו בר"ץ (פעסעלעס) אָפּגעקויפט ביי די מאָנאַכן דאָס גאַנצע „סטולבין"-הויז און אין יאָר 1787 האָט ער איבערגעשריבן אויף זיין נאָמען אויך דאָס קליינע הויז 210).

אין יאָר 1784 האָבן אין הויז פון אליהו בר"צס יורשים געוואוינט פופצן יידישע משפחות, וואָס האָבן געציילט 56 נפשות.

דאָס דערבייאיקע הויז. נ' 245, האָט פאַרצייטן, אין דער ערשטער העלפט פון 18-טן יר"ה, געהערט צו בנימין פערלש און האָט זיך גע-רופן אויף זיין נאָמען. בנימין פערלש האָט דאָס הויז פאַרקויפט דעם פרעזידענט פון ווילנער מאַגיסטראַט מינקיעוויטש, וואָס האָט פון זיין זייט עס פאַרקויפט אין יאָר 1743 צו יהודה בן אליעזר, דעם סעקרעטאַר און דיין פון דער ווילנער קהילה, וואָס איז באַרימט אונטער זיין פאַרקירצטן נאָמען „יסו"ד" (יהודה ספראָ ודיינאָ) 211). ניט דאָס גאַנצע הויז איז יעמאָלט אַריבער צום „יסו"ד", דען אין יאָר 1758 קויפט ער אין דעם זעלביקן הויז נאָך אייניקע קאַמערן 212). אין אָט דעם הויז איז געווען אַ ברויז פון משקאות. דאָס דאָזיקע הויז איז נאָכן טויט פון דעם „יסו"ד" אַריבער צו זיין איידעם דעם אַב בית-דין פון דער ווילנער קהילה, ר' שמואל בן אַביגדור, און דעריבער האָט עס זיך שוין אין יאָר 1765 גערופן „דער הויף פון הרב הגאון". דער רב האָט פאַרקויפט פאַרשיידענע חלקים פון דעם הויז פאַרשיידענע יידן. אין פנקס-השעבודים (היפּאָטעקן-בוך) פון דעם בית-דין פון דער ווילנער קהילה לייענען מיר וועגן איינער אַזאַ מכירה:

„און ער האָט פאַרקויפט דעם אייגענעם געוועלב-שענק אויף יידישער גאַס אין ר' בנימין פערלשעס הויף מיט דער קאַמער דערביי און מיט דער קראָם דערביי און דעם קליינעם געוועלב, וואָס מען גייט-דורך דורך אים פון קאַמער, מיט די קעלערס אונטן און מיט דעם ברייהויז און מיט דעם לייטער-שטיבל * און דעם געוועלב ביים ברייהויז און דעם קליינעם הויף, וואָס פאָר אים, און מיטן גאַנצן זכות, וואָס הרב הגאון האָט אין הויף הנ"ל, — צו הרבני מו"ה אלי' במה' אליעזר אויף אַחריות (מיט גאַראַנטיע), פרייטאָג, י"ט טבת תק"ל" (1770) 213).

דריי דירות האָט דער רב פאַרקויפט ר' נחומען, דעם שמש פון דער קהילה, כ"ח כסלו תקל"ה. ר' נחום שמש האָט אויסגענומען אַ תנאַי, אַז ער האָט רעכט צו בויען דאָרטן בנינים און אַריינצוברענגען תיקונים און שינויים און אויבן צו צובויען דירות 214). וועגן דעם ענין מכירה צו ר' נחום שמש איז אין יאָר תקל"ח צוגעשריבן אין „פנקס השעבודים": „וועגן דעם ענין אַחריות, וואָס ווערט אויסגערעדט אין דער מכירה, וואָס ער האָט פאַרקויפט צו הרבני מ' נחום שמש, ווערט אין דעם כתב געשריבן לויט דעם באַפעל פון הרב הגאון, אַז די אַחריות איז הן פון אַ יידן, הן פון אַ ניט-יידן, הן לויטן יידישן

---

*) וואו מען לייטערט די משקאות. דער איבערז.

און הן לויטן ניט-יידישן דין, און צוליב מער פייערליכקייט האָט הרב הגאון נאָך אַ מאָל ענומען אויף זיך קלאָר אַחריות, ווי שוין אויבן דערמאָנט[215].

דאָס גאַנצע הויז און אפשר בלויז אַ טייל פון אים האָט נאָכדעם באַקומען דעם נאָמען „ר' נחום שמש הויף". נאָך אין יאָר תקס"ה (1805) איז דאָס הויז רעגיסטרירט געוואָרן אין פנקס פון ח"ק „בדק הבית" ווי „דער הויף פון הרב הגאון", אָבער אין יאָר תקע"ב (1812) איז שוין געווען פאַרשריבען — „הויף פון ר' נחום שמש". אַ טייל פון נחום שמשס הויף איז נאָך זיין טויט אַריבער צו ר' לייבעלע ר' בערס[216], דעם אייניקל פון אליהו בר"ק, אָבער דאָס הויז רופט זיך עד היום אויפן נאָמען פון נחום שמש.

אין יאָר 1765 האָבן לויט דער פאַלקס-ציילונג פון אָט דעם יאָר, געווינט אין הויף פון הרב הגאון 29 משפחות, וואָס האָבן געציילט 115 נפשות, און אין יאָר 1784 — 25 משפחות, וואָס האָבן געציילט 84 נפשות.

דאָס דערבייאיקע גרויסע הויז, וואָס שטייט אויפן ווינקל פון געסל (נ' 244), האָט זיך פאַרציטן גערופן אַלסנגס הויף, וואָס איז שוין אין 1645 צעטיילט געוואָרן אויף צוויי טייל. דאָס דאָזיקע הויז האָט זיך געצויגן אין געסל אַריין און זיין אַנדער טייל (נ' 236) איז אַריבער צו ר' מיילאָן (אָדער ר' מעלהן). פון די הויפן פון אָט די הייזער איז געשאפן געוואָרן דאָס געסל, וואָס האָט זיי צעטיילט אויף אָפגעזונדערטע טיילן פון ביידע זייטן. דאָס דאָזיקע הויז איז אין אַ גאַנץ אַלטער צייט לויט אַ צוואָה אַריבער צום שפיטאָל פון דעם „מאָנאַכן-אָרדען אויפן נאָמען פון דער הייליקער דריי-אייניקייט", און די מאָנאַכן האָבן אין 1633 עס פאַרקויפט דעם ווילנער קהל פאַר 2.800 שאק ליטווישע גראָשן (7.000 פוילישע גילדן). דער קהל האָט ניט באַצאָלט די דאָזיקע סומע און האָט זיך מתחייב געווען יערליך צו צאָלן פראָצענט 224 ליטווישע שאק[217]. אין יאָר 1664 האָט דער קהל פאַרקויפט דאָס הויז דריי יידן[218] און נאָכדעם איז דאָס הויז אַריבערגאַנגען פון האַנט צו האַנט און איז צעטיילט געוואָרן צווישן אַ סך בעלי-בתים. אין די 80-קער יאָרן פון 18-טן יר"ה האָט אברהם בן יוסף[219]. אָפגעקויפט עטליכע טיילן פון דעם הויז בייַ זייערע יידישע בעלי בתים. אַנדערע טיילן פון דעם הויז זיינען אַריבער צו וואָלפאַנסק, דעם פרעזידענט פון ווילנער מאַגיסטראַט[220]. און צו יוסף בן עקיבה. אַ חלק פון דעם הויז האָט באַקומען בירושה שאול בן יהודה-לייב, דער מחבר פון ספר „שביל הישר" אויף אַלפס, וואָס איז באַוואוסט מיטן נאָמען „ר' שואל שיסקעס". צו אונז איז דערגאַנגען דער העברעישער כתב וואָס דער יידישער בית-דין צוזאַמען מיטן,אַב בית-דין האָבן געגעבן ר' שואלן און וואו זיי באַשטעטיקן, אַז דאָס הויז געהערט צו אים. דער דאָזיקער העברעאישער כתב, וואָס איז פאַרעגיסטרירט געוואָרן אין פנקס פון דער ווילנער קהילה אין יאָר תקט"ו (1755), איז נאָכדעם איבערגעזעצט געוואָרן אויף פויליש און פאַרעגיסטרירט געוואָרן אין ביידע שפראַכן,אין העברעאיש און פויליש, אין די ביכער פון גערייכט-באַצירק, אין די ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט[221]. מיר גיבן דאָ אַוואָלטיכע איבערזעצונג פון אָט דעם דאָקומענט:

„וועגן דעם עזבון פון המנוח התורני מוהר"ר יהודה־לייב בהרב מוהר"ר משה ז"ל זיינען מיר דערמיט געקומען צו מעלדן, אַז דאָס שענק־געוועלב, וואָס איז אָפן מיטן פערטל צו דער יידישער גאַס, און די געוועלב־קאַמער אינווייניק הינטערן שענק און דאָס דריטע געוועלב לעבן איר און די קראָם לעבן פערטל, וואָס איז אָפן צום הויף, און דער קעלער אונטער זיי, וואו מען לייטערט י"ש, און אַלץ, וואָס געהערט דערצו, און פון באָדן ביז סופיט און אַלץ וואָס געהערט דערצו, — אַלץ־אַלץ, אָן שום רעשט, געהערט צום דערהייבענעם האַר, התורני הרבני מוהר"ר שאול במוהר"ר יהודה־לייב ז"ל און ער האָט רשות און רשות האָבן זיינע בני־בית צו טאָן מיט דעם אַלעם, וואָס זייער האַרץ גלוסט און וואָס זייער וויל איז — צו פאַרדינגען און איבערצולאָזן בירושה און אַוועקצוגעבן במתנה ווי זייער האַרץ גלוסט אָן שום שטער און אָן שום עיכוב אין דער וועלט, און זיין ברודער התורני הרבני דער מנהיג מוהר"ר יונה און זיין ברודער התורני והרבני מוהר"ר יוסף און אַפשיטאָ שוין זייער מוטער די אַלמנה האָבן ניט קיין שום חלק אין דעם אַלעם.

אַלץ אויבנגעזאָגטע איז דורכגעפירט מיט דער קראַפט פון בית־דין יצ"ו צוזאַמען דערמיט פון הגאון הגדול אב"ד און די ראשי־ישיבה פון דער קהילה קדישא יצ"ו, יום ד' כ"ז אלול תקט"ו דאָ אין ווילנאָ יצ"ו".

„אָלסונס" גאַנצע הויז איז געווען זינט יעמאָלט באַוואוסט ווי „ר' שואל שיסקעסעס הויף" און עד היום רופט עס זיך אַזוי צווישן די ווילנער יידן. דער נאָמען „אָלסונס" איז אינגאַנצן פאַרגעסן געוואָרן אין מיטן אַכצעטן יר"ה און דאָס הויז האָט שוין לאַנג ניט געהערט צום קהל, — און אָט אין יאָר 1766, ווען אַלע בעלי־חובות פון קהל האָבן דערלאַנגט זייערע תביעות אַקאָמיסיע, וואָס דער סקאַרב (מלוכה־אוצר) האָט באַשטימט און וואָס האָט געהאַט די אויפגאַבע אייַנצומאַנען די חובות פון קהל, איז געקומען דער פראָקאָס (ממונה, נאמן) פון שפיטאָל „דריי אייניקייט" און האָט געפאָדערט, דער קהל זאָל אומקערן דעם שפיטאָל דעם חוב פון 7000 גילדן אָדער דאָס הויז. די ליקווידאַציע־קאָמיסיע האָט דאַן געפסקנט, אַז דער קהל דארף באַצאָלן דעם חוב אין יאָר 1767, און אויב ער וועט ניט באַצאָלן, וועט דאָס הויז אַריבערגיין אין רשות פון שפיטאָל.[222] דער קהל האָט ניט באַצאָלט צום באַשטימטן טערמין. דאַן האָט זיך אָנגעהויבן א פראָצעס צווישן די ווירקליכע אייגנטימער פון דעם הויז און דעם פראָקאָס פון שפיטאָל, וואָס וויל צונעמען דאָס הויז פאַר א פאַרצייטיקן חוב פון דעם קהל. די בעלי־בתים האָבן געטענהט, אַז דאָס הויז איז גאָר ניט קיין אָלסונישע[223]. און זיי האָבן עס גאָר ניט געקויפט אַלס אַזאַ. בשעת דער פראָקאָס פאָצאָבוט האָט געווילט אַריבערפירן דאָס הויז אין זיין רשות, זיינען אַרויסגעטראָטן קעגן אים עלף בעלי־בתים (א טייל פון זיי זיינען אפשר געווען שכנים?) און האָבן געזאָגט, אַז דאָס הויז איז גאָר ניט אָלסונס, נאָר רופט זיך גאָר „טאָלאָטשקאָס הויז"[224]. די אייגנטימער פון דעם הויז האָבן זיך פונדעסטוועגן געזוען געצוואונגען, נאָך דעם פסק־דין פון דער סקאַרב־קאָמיסיע אין יאָר 1778, צו באַצאָלן דעם פראָקאָס די סומע, וואָס ער האָט געמאָנט פון קהל, כדי דאָס הויז זאָל ניט אַרייגפאַלן אין רשות פון דעם פראָקאָס. זיי האָבן באַצאָלט

דעם פּראָקאָס: א. וואָליאַנסקי — 2000 זלאָטי. ב. אַברהם בן יוסף — 3000 זלאָטי. ג. ר׳ שואל שיסקעס — 2040 גילדן. ד. יוסף בן עקיבה — 800 גילדן,— סך־הכל 7840 גילדן[225]. דאָן זיינען די בעלי־בתים צוגעטראָטן צו מאָנען די סומע פון קהל און דאָס געריכט פון קיניגליכן הויף האָט אין יאָר 1789 זיי צוגעפּסקנט די סומע אויפן קהל[226]. באַקומען דאָס געלט פון דער קהלשער קאַסע איז געווען ניט לייכט, ווייל די הכנסות פון קהל האָבן זיך יעמאָלט גע־פונען אונטער דער אויפזיכט פון אַ קאָמיסאַר, אַ באַשטימטן פון דער סקאַרב־קא־מיסיע. די קאָמיסיע האָט געפּסקנט, אַז מען דאַרף באַצאָלן די פיר מאָנער די סומע, וואָס זיי האָבן באַצאָלט דעם פּראָקאָס, אָבער דערפאַר דאַרף מען צו־נעמען דאָס הויז פאַר די בעלי־חובות פון קהל[227]. די פיר בעלי־בתים האָבן ניט געוועלט אָננעמען דאָס געלט פאַר אַזאַ תנאי און איבערצוגעבען דאָס הויז, דאָן האָט די סקאַרב־קאָמיסיע באַשלאָסן צו דעפּאָנירן דאָס געלט אין דער קאַנצעלאַריע פון דעם וויליגער פעסטונגס־געריכט און צוצונעמען דאָס הויז[228]. די אייגנטימער פון הויז האָבן דערלאַנגט אַ תביעה דעם געריכט פון קיניגליכן הויף[229]. מיר וויסן ניט, וואָס איז געווען דער סוף פונם פּראָצעס, אָבער דאס הויז איז פאַרבליבן אין די הענט פון די אמתע בעלי־בתים. אין אָט דעם הויז האָבן אין יאָר 1784 געוואוינט — 33 משפחות, וואָס האָבן געציילט 105 נפשות.

פון דער אַנדער זייט געסל שטייט אַ קליינע שטיבל, וואָס איז אָן ספק געווען אַ טייל פון „אָלסונס הויף" און איז אפּגעטיילט געווען פון אים דורך דאָס געסל. אין דער רשימה פון די הייזער, וואָס מיר געפינען אין פּנקס פון ח״ק „בדק הבית", רופט זיך אָט דאָס הויז אין די יאָרן תקי״ט — תקס״ה (1759 — 1805) „הויף פון ר׳ יאָסע ר׳ בערס א״ש.

נאָך אָט דעם הויז געפינט זיך אַ גרויסער דורך־הויף (נ׳ 243), וואָס גייט אַרויס אויף יאַטקעווער גאַס (אָט דער הויף, וואָס רופט זיך היינט „דורכהויף", האָט זיך אין 18־טן יר״ה געראָפן די „אָלטע קראָמען". אויך איצט קאָן מען נאך דאָרטן זען קראָמען פון בייידע זייטן הויף און אָפּטערווירן דעם האַנדל מיט אָלטע קלייידער. אָט דאָס הויז האָט אין מיטן 18־טן יר״ה געהערט צו זלמן בן יוסף[230]. אין די זעכציקער יאָרן פון 18־טן יר״ה איז אָט דאָס הויז אַריבער צו אַ קריסט אָגאַנאָווסקי. דער קריסטליכער בעל־הבית האָט דערלויבט די יידן פונסניי אָפּצובויען דאָס הויז, וואָס איז געשטאַנען חרוב נאָך די שריפות, און ער האָט דערפאַר עס זיי פאַרדונגען. אין יאָר 1782 האָט דאָס עקסדעווי־זאָרישע געריכט צעטיילט די גיטער פון דעם אָגאַנאָווסקי צווישן זיינע בעלי־חובות און דאָן איז דאָס געמויערטע הויז אַריבער אין יידישע הענט. אַ גרויסן טייל פון דעם הויז האָט צוריק באַקומען דער זון פון פריערדיקן בעלי־הבית, מאיר[231].

צו אונז איז דערגאַנגען אַ דעטאַלע שילדערונג פון דעם גאַנצן הויז, וואָס איז געמאַכט געוואָרן לויטן פסק־דין פון דעם עקסדעווי־זאָרישן געריכט אין יאָר 1782[232]. די דאָזיקע טרוקענע שילדערונג ווערט דאָ איבערגעגעבן זייער פאַרקירצט. דער גרעסערער טייל, וואָס גייט אַרויס צו

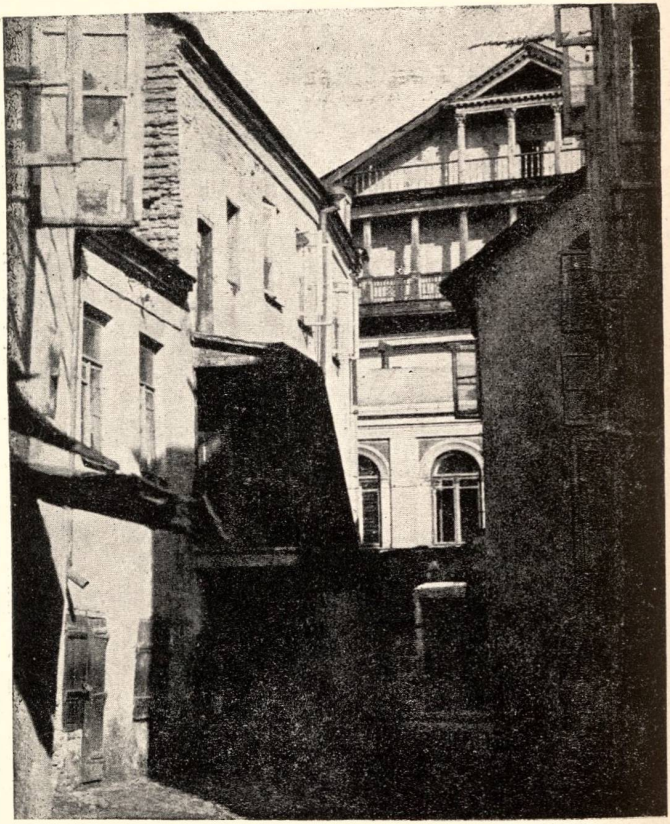

דער דורכהויף „די אַלטע קראָמען"
אַנטקעגן, אויף דער צווייטער זייט פון דער ייִדישער גאַס, זעט מען
די מזרח-וואַנט פון דער גרויסער שול, וועלכע איז באַדעקט מיט
גאַנקעס און מיט אַ קאָלומנאַדע.
פאָט. י. א. צינאָוויעץ

יאַטקעווער גאַס, האָט געהערט צו מאיר בן זלמן: אַ קראָם, אַ שענק און דערבייַ אַ קליין קעמערל; פונדאַנען גייט מען אַרויף מיט טרעפ אויפן צווייטן גאָרן (שטאָק) און דאָרטן געפינט זיך אַ שלאָפקאַמער; אַ גרויסע קאַמער און לעבן איר אַ קאַמער און נאָך אַ שלאָפקאַמער; אויפן דריטן שטאָק: אַ דירה מיט אַ קליינעם קעמערל אויף אַ סקלאַד. אין דעם אונטערשטן גאָרן בייַם שענק — אַ קעלער, בייַם קעלער — אַ אונטערשטע קראָם. וויַיטער געפינט זיך אַ לייטעריי (וואו מען לייטערט משקאות klarownia) און לעבן איר — אַ בירבריעריי מיט אַ ברונעם אין מיטן. צו די דאָזיקע גיטער פון מאיר בן יוסף דאַרף מען צוגעבן אַ שטוב און אינווייניק אַ באַקאויון און לעבן אים אַ שלאָפקאַמער. חוץ דעם אַלעם האָבן נאָך צו אים געהערט ליידיקע טיילן פון דעם הויז. צו אַן אַנדער יידן, מאיר בן זלמן, האָבן געהערט צוויי קראָמען, אַ גרויסע און אַ קליינע. ער האָט אויסגעבויט דידאָזיקע הייזער אויף זיין געלט. צו איינעם פון די ראשי הקהל, צמח בן מרדכי, האָט געהערט אַ דירה, וואָס איז אַריבער צו אָגאַנאָווסקין, וואָס האָט זי פאַרדונגען צו אַן אַנדער יידן. צמח בן מרדכי האָט געטענהט, אַז די דירה געהערט צו אים און אַז אָגאַנאָווסקי האָט זי בייַ אים אָפגענומען מיט אומרעכט. אַ סכסוך וועגן אַ דירה אָגאַנאָווסקיס יורש געהאַט אויך מיט חנן בן זעליג. דער דאָזיקער ייד האָט אָפגעדונגען בייַ בענעדיקט אָגאַנאָווסקי אַ שענק־הויז, אַ קעלער, אַ קראָם און אַ קאַמער, און האָט זיך מתחייב געווען צו צאָלן 100 גילדן אַ יאָר. נאָכדעם ווי ס׳איז געמאַכט געוואָרן די צעטיילונג (עקס־דעוויזיע) פון דעם הויז, האָט ער אויפגעהערט צאָלן. אָגאַנאָווסקי דער זון האָט אין יאָר 1788 אָנגעקלאָגט דעם יידן אין געריכט און האָט געטענהט, אַז די דאָזיקע דירה גייט ניט אַריין אין דער עקס־דעוויזיע. בשעת ער האָט געפרוווט אָפנעמען די דירה פאַר זיך, זיינען קעגען אים אַרויסגעטראָטן די יידישע שכנים און האָבן אים ניט געלאָזן אויספירן זיין פאַרלאַנג. ער האָט געטענהט, אַז די דאָזיקע יידן גענישן דעם שוץ פון דעם קהל[233]. אין דעם טייל הויז, וואָס גייט אַרויס צו יידישער גאַס, זיינען געווען: 1. די דירה פון אליהו בן משה, וואָס צו איר פירן טרעפ מיט אַ שיינעם געלענדער; די דאָזיקע דירה איז אַ גרויסע און פאַרנעמט צוויי שטאָק. 2. די דירה פון משה בן־אַברהם מיט זיין גרויסער קראָם און נאָך דריי קראָמען. ער האָט פאַר זיין געלט איבער־געבויט די דירה. 3. די דירה פון אַייזיק מהגולה (Magóla–?). 4. די דירה פון (אסתר) די ווייב פון זונדל (בן יצחק), וואָס צו איר האָט געהערט אויך אַן אַלמער אין וואַנע. 5. אַ קאַמער, וואו אַן אַלמנה האָט געוואוינט מיט איר זון. 6. אַ דירה. צו דער דאָזיקער רשימה דאַרף מען נאָך צוגעבן אַ נומער 7. אַ וויסטער בערגיקער שטח, וואָס גרייכט ביז יידישער גאַס, און אויך נ׳ 8 דריי קליינע קראָמען.

בייַ היינטיקן טאָג קאָן מען נאָך זען אויף דעם הויז אַן אויפשריפט, אַז דאָס איז אַן עקסדעוויזאָרישע הויז, און די צאָל בעלי־בתים זיינע — 26.

אויך דאָס דערבייאיקע הויז איז אַ „דורכהויף" פון יידישער גאַס צו יאַטקעווער גאַס (נ׳ 242). דאס דאָזיקע הויז איז געשאַפן געוואָרן פון פיר הייזער און האָט, לויט דער רעוויזיע פון יאָר 1645 געהאַט צוויי טויערן. דאָס

הויז האָט אין מיטן 17־טן יר"ה געהערט צו איינעם פון די באַרימטע ראָשי־הקהל, דעם „קצין" אליעזר בן משה, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט באַקומען פריווילעגיעס פאַר דער ווילנער קהילה (זע אויבן ערשטן קאַפּיטל, ז"ז 7–9). פונקט ווי זיין פאָטער ר' משה קצין, איז ער געווען איינער פון די רייכערע יידן אין ליטע און פלעגט אַרענדירן די שטייערן אין לאַנד [234]. פאַר זיין טויט האָט ער געוויס אָפּגעזאָגט גרויסע סומעס אויף „עולמית" פאַרן „ועד מדינת ליטאָ", ווי זיין פאָטער ר' משה הקצין האָט געטאָן [235]. דער „ועד המדינה" האָט געדאַרפט איבערנעמען די הייזער, ווייל ער איז, ווי עס ווייזט אויס, געווען אויך דער אַפּוטרופּוס איבער די זין די יורשים, אָבער עס האָבן זיך געפונען בעלי־חובות, וואָס האָבן דערלאַנגט אַ תביעה אין געריכט פון קיניגליכן הויף. די אַלמנה כוואָלע (תהילה—Chwała) האָט געוויזן דעם געריכט איר כתובה אויף 36000 ליטווישע שאק (אַ שאק איז 60 גראָשן) און האָט געשוואָרן, אַז די כתובה איז אַ ריכטיקע. דאָס געריכט האָט געפּסקנט, אַז זי האָט די בכורה [236]. די אַלמנה האָט ביים ראש־הקהל אשר בן אהרן געהאַט געליען 5000 זלאָט און אים פאַרדונגען דאָס הויז. דער ועד המדינה איז דורכגעקומען מיט דער אַלמנה און האָט איר געגעבן אַ באַשטימע סומע. ער האָט אויך געדעקט דעם חוב דעם מלווה־אַרענדאַטאָר און האָט נאָכדעם באַקומען אויך פון די זין די יורשים אַ מעלדונג, אַז זיי האָבן ניט קיין שום תביעות צו דעם הויז [237]. דער ועד המדינה איז מחוייב געווען צו סילוקן דעם פאַרשטאָרבענעמס אַ בעל־חוב, דעם וויצע־קאַנצלער, 8000 זלאָט. אין יאָר תמ"ז (1687) האָט דער ועד פאַרקויפט דאָס הויז צו אַ יידן פון בריסק, שמריהו בן יקותיאל־זלמן, און דער דאָזיקער האָט געסילוקט די תביעות צו דעם הויז און האָט עס רעמאָנטירט. דער ועד המדינה האָט געוועלט, אַז ווילנער יידן זאָלן אָפּקויפן דאָס הויז, און אַז אָט דאָס הויז זאָל אין משך פון דער צייט ניט אַריבער אין ניט־יידישע הענט. בעתן פאַר־דינגען דעם בריסקער יידן איז אויסגענומען געוואָרן אַ תנאי, „אַז די מדינה האָט אַ פּראָלאָנגאַציע און צייט ביז ראש חודש כסלו תמ"ח (1688), אַז זי האָט רעכט אויסצורופן אין די בתי־מדרשים און שולן, אַז באם אַ יחיד אָדער אַ רבים פון די ווילנער אַיינוואוינער וועלן אין משך פון אַ פערטל יאָר זינט דער אונטן־געגעבענער דאַטע אַיינצאָלן אַ סומע פון דרייצן טויזנט זעקסהונדערט גילדן, דאַן וועט דאָס הויז פאַרבלייבן אין רשות פון די ווילנער יידן. ווער רעדט נאָך, אַז אויב אין משך פון דעם אויבנדערמאָנטן פערטל יאָר וועט מען נאָך אַן אויסרוף געבן מער פון דער דערמאָנטער סומע, וועט דער רעשט גע־הערן צו וועמען ער געהערט און דאָס הויז וועט בלייבן דאָס אייגנטום פון דעם אַנדער קונה, באופן, אַז דער, וואָס וועט דאָס הויז קויפן, מוז זיך מתחייב זיין, אַז דאָס הויז וועט חס ושלום קיינמאָל ניט אריבערגיין אין די הענט פון עריליים" [233]. דאָס דאָזיקע הויז איז איינס פון די גרויסע וויכטיקע הייזער אין געטאָ, און דעריבער איז פאַרשטענדליך, פאַרוואָס דער ועד המדינה האָט גע־וועלט, עס זאָל אַריבערגיין צו יידן און דווקא צו ווילנער. דאָס הויז איז אַריבער צו דעם בריסקער יידן און אין משך פון דער צייט איז עס אַריבער אויך צו קריסטן. אין יאָר תס"ט (1609) האָט דער נייער בעל־הבית געליען

ביים ד"ר אַהרן גאָרדאָן 800 טאָלער אונטערן משכון פון דעם הויז. דעם ד"ר אהרן גאָרדאָנס זון, מ י כ א ל, האָט דעם בעל־הבית דערלייגט ביז 16000 גילדן און איז געוואָרן דער בעל־הבית. פאַרן יאָר 1748 האָבן די גאָרדאָנס פאַרקויפט דאָס הויז צו לאָפאָטאַ און אָט דער האָט עס פאַרקויפט אין יאָר 1778 דעם ביסקופ וואָלטשאַצקי (Biskup Wołczacki kanonik wileński) (239). דער ביסקופ האָט געטאָן, וואָס אַלע בעלי־בתים האָבן געטאָן: ער האָט פאַרדונגען דאָס הויז צו יידן, זיי זאָלן עס רעמאָנטירן און צאָלן דירה־געלט. צווישן די דינגער איז געווען ק ר י י נ ע, די פרוי פון אַברהם בן יחיאל־מיכל בן ד"ר אַהרן גאָרדאָן. אין יאָר 1792 האָט גאָרדאָן אָפגעקויפט דאָס הויז ביים ביסקופ־אַ צוויי־טער שכן, זלמן בן זאב־וואָלף, וואָס האָט אויסגעגעבן 5000 גילדן אויפן רעמאָנט פון דעם הויז, האָט אויך געוועלט קויפן אַ טייל פון דעם הויז און האָט זיך פאַרבונדן מיט דער גאָרדאָן, אָבער זי האָט נאָכדעם דעם טייל אַליין אָפגעקויפט (240). קריינע גאָרדאָן האָט אָנגעהויבן פאַרקויפן פאַרשיידענע טיילן פון הויז. אין יאָר 1799 האָט זי פאַרקויפט דער געזעלשאַפט פון די יידישע שניידער צווי קאָמערן אויפן צווייטן גאָרן פון דעם הויז מיט פענסטער צום הויף. זי האָט דער חברה בעלי־מלאָכות געגעבן אַ דערלויבעניש צו בויען אַדריטן גאָרן (241). די ח"ק שניידער האָט דאָ אויסגעבויט אַ שול, וואָס עקזיסטירט עד היום. אין דעם הויז פון ביסקופ וואָלטשאַצקי האָבן אין יאָר 1784 געוואוינט פיר און צוואַנציק משפחות, וואָס האָבן געציילט 80 נפשות.

אויך דאָס דערביאיקע הויז (נ' 241) האָט געהערט צו דער משפחה גאָרדאָן. מיכאל גאָרדאן האָט עס אָפגעקויפט ביים מעשטשאַנין בוכנער פאַר 1.350 גילדן און נאָכדעם, קרוב צום יאָר 1726, האָט ער עס פאַרקויפט צו אַ קוילי־סט, קרולי־קאָווסקי (242). דאָס הויז איז נאָכדעם אַריבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט. אין די יאָרן פאַר 1749 און נאָך 1765 האָט דאָס הויז געהערט צום גלח טורטשינאָוויטש, וואָס איז געשטאַנען בראש פון דעם מאַריען־קלויסטער און האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל צו שמדן יידישקעס. אין יאָר 1775 האָט דאָס הויז געהערט צום סטעפאַן־קאָשציאָל (243). קרוב צום יאָר 1790 איז דאָס הויז אַריבער צו ווילטשינסקי און ער האָט זיך געמשפט איבער דאָס הויז מיטן פראָקאָס פון דעם סטעפאַן־קאָשציאָל און מיט די מאָנאַשקעס פון דעם מאַריען־קלויסטער. דאָס הויז איז דאַן אַריבער צו די מאָנאַשקעס (244). די פאַקטישע בעלי־בתים דאָ, פונקט ווי אין די איבעריקע ענליכע הייזער, זיינען געווען די יידישע שכנים. ווילטשינסקי אַליין האָט זיי גערופן: שכנים, וואָס זיינען בעלי־בתים (245). אייגנער פון די דאָזיקען יידישע בעלי־בתים, לייב בן זלמן, האָט אין יאָר 1792 פאַרקויפט דעם ראש־הקהל שמעון בן אבא צוויי דירות אין דעם הויז, וואָס האָט געהערט ווילטשינסקין (246). צווישן די יידן איז דאָס דאָזיקע הויז באַוואוסט געווען אין יאָר תקי"ט (1759) אונטערן נאָמען „דאָס הויז פון ר' לייב שיינדלש" (247). — ער איז עס, ווי עס וויזט אויס, דער נאָר־וואָס דערמאָנטער לייב זלמנס. אין יאָר תקס"ה (1805) האָט זיך דאָס הויז געפרופן „הויף פון ר' דוד חייעש (248), אין יאָר תקע"ב (1812) — זעלדעס הויף (249). אין יאָר 1765 האָבן אין דעם הויף געוואוינט 10 יידישע משפחות, 85 נפשות, און אין יאָר

1784 — 17 משפחות, 55 נפשות. די לעצטע צאָל שיינט אונז צו זיין ניט ריכטיק, אין פֿאַרגלייך מיט דער צאָל משפחות.

דאָס לעצטע הויז, וואָס שטייט אויפֿן ווינקל יידישער און יאַטקעווער גאַס (נ׳ 240), רופט זיך אויפֿן נאָמען פון זיין פֿאַרצייטיקן אייגנטימער — בוכנערס הויף. אין יאָר 1714 איז דאָס הויז צעטיילט געוואָרן צווישן בוכנערס בעלי־חובות און איז אייגנעשאַצט געוואָרן אין 12000 גילדן (250). אין יאָר 1749 איז דאָס הויז אין דער באַשרייבונג פון דער דאַן אויסגעבראָכענער שריפֿה פֿאַרצייכנט געוואָרן אַלס דאָס הויז פון משה בן זאַלקינד. מיגלייך, אַז דער ייד איז געווען בלויז אַן אַרענדאַר. אין דער צווייטער העלפֿט פון 18־טן יר״ה האָט דאָס הויז געהערט צו די באַזיליאַנער גלחים. אין דעם הויז האָבן אין יאָר 1765 געוואוינט 18 משפחות, וואָס האָבן געציילט 82 נפשות, און אין י. 1784— 26 משפחות, וואָס האָבן געציילט 92 נפשות.

היות די הויפן פון יידישער גאַס גייען אַרויס אויף יאַטקעווער גאַס, וועלן מיר איצט אַריבער אַהין. לאָמיר צוערשט באַטראַכטן די הייזער פון דער רעכטער זייט, וואָס זיינען שוין אונז באַקאַנט פון זייער זייט, וואָס גייט אַרויס אויף יידישער גאַס. נאָך בוכנערס הויף שטייען די הייזער פון ר׳ לייב שיינדעלש, פון ר׳ לייזער קצינס (אָדער שפּעטער קריינעס הויף), דער הויף פון די „אַלטע קראָמען״. דאָס הויז, וואָס שטייט ווייטער ביים דורכהויף (נומער 235), האָט זיך פֿאַרציילט געהערט דאַנקוואַרטס הויז (251) און אין אָנהויב 18־טן יר״ה געהערט צו דער משפּחה פון אהרן קליאַסשקאָ. וועגן דער בעל־הבית האָט אָנגעלייגן אַ סך גערעדט און האָט ניט געקאָנט באַצאָלן, איז דאָס הויז איבער־געגאַנגן גענוואָרן אין י. 1723 צו די בעלי־חובות, דערין צום גלח ביאַלאָזאָר (252). צו אָט דעם גלח זיינען אַריבער אויך די איבעריקע חובות און ער האָט צוגענומען דאָס גאַנצע הויז. די יידן האָבן ניט געוואָלט איבערגעבן דאָס הויז דעם גלח און האָבן אָנגעהויבן אַן אַקציע קעגן דעם אומבאַליבטן בעל־הבית. זיי האָבן באַקומען פון קהל אָ„חזקה״ אויף דאָס הויז און האָבן אין אים געטאָן ווי אין אַן אייגענעם הויז. דער גלח האָט אין יאָר 1731 דערלאַנגט אַן אָנקלאָג צום ליטווישן טריבונאַל־געריכט, וואָס איז זיך יעמאָלט צונויפגעקומען אין ווילנע, אויף „אַשטענדיק אַריינדרינגען״ אין אָט דאָס הויז, אויף אַרויס־טרייבן פון דאָרטן שכנים און אויף שטערן די אָרדענונג (253). די יידן האָבן אים אַרויסגעגעבן אַ כּתב, וואו זיי זיינען מודיע, אַז זיי גיבן איבער דאָס הויז דעם גלח לצמיתות. דאָך האָבן זיך די יידן ניט באַרואיקט און אין יאָר 1739 איז אַרויס דער אורטייל פון דעם פּאָדטאַראָסטאַ „וועגן דער אומרואיקייט פון די יידן״. דער גלח האָט אין יאָר 1740 נאָך אַ מאָל באַקומען פון די יידן אַ רעזיגנאַציע־כּתב (254). אין יאָר 1741 האָט דער גלח אין זיין צוואה איבער־געגעבן דאָס הויז צו מאַנאַכן פון דעם ראָך־אַרדען. דעם פּראָקאָס פון די דאָזיקע מאַנאַכן האָט ער איבערגעגעבן די אָנפירונג פון דעם הויז און אַ יערליכע הכנסה פון 600 גילדן. נאָך דער גרויסער שריפֿה, וואָס האָט מיט אַ קורצער צייט צוריק אויסגעברענט אין שטאָט, איז דאס הויז געשטאַנען חרוב אין זיין גרעסטן טייל און עס איז אומבאַוואוסט, צי די מאָנאַכן האבן געקאָנט פון אים

באַקומען די געהאָפטע הכנסות. אין יאר 1741 האט דער ביסקופּ באַשטעטיקט דעם ענין איבערגעבן דאָס הויז צו די מאָנאַכן אויפן נאָמען פון דעם הייליקן ראָך בתנאי, זיי זאָלן צוטרעטן אָפּצובויען די חורבות. די מאָנאַכן האָבן דער־לויבט די יידן אָפּצובויען אַ טייל פון דעם הויז און האָבן צוויי יאָר באַקומען פון זיי באַצאָלט. איינער פון די ראשי־הקהל, יעקב־אוריה בן אַברהם, וואָס האָט אויסגעגעבן 2.200 גילדן אופן אָפּבויען אַ טייל פון דעם הויז, פלעגט זיי צאָלן 224 גל. אַ יאָר דירה־געלט 255). נאָך זיין טויט האָט דעם טייל פון דעם הויז אָפּגעדונגען ביי די מאָנאַכן זיין זון, ר׳ זעלמעלע ר׳ אוריה׳ס, אויף אַ משך פון 24 יאָר פאַר 304 גילדן יערליכע אַרענדע־געלט און פאַר מתנות אויף פסחא און אויף ניטל אין ווערט פון 18 גילדן יעדן מאָל 256). ניט דאָס גאַנצע הויז איז געווען דאָס אייגנטום פון די מאָנאַכן, דען אין יאָר 1779 האָט אַ ייד פאַרקויפט צו אַ קריסט אַ דירה און אַ קראָם אין דעם הויז 257). דער טייל, וואָס האָט געהערט צו די מאָנאַכן, איז ביי זיי פאַרבליבן ביז סוף 18־טן יר״ה. אין אָט דעם הויז האָבן ניט געוואוינט קיין סך משפחות: אין יאָר 1965 — זעקס, אין י. 1984 — שוין פערצן.

דאָס דערבייאיקע הויז געהערט צום הויז, וואָס שטייט אויף דער אַנדער זייט געסל (נ׳ 236) און וואָס איז דורך דאָס געסל פונאַנדערגעטיילט געוואָרן, פונקט ווי דער גאַנצער אָלסונישער הויף. אַ טייל פון דעם הויף, וואָס אין געסל, האָט באַקומען דעם נאָמען „ר׳ מיילאס הויף״ (שרייבט זיך אויך ר׳ מעלה אָדער ר׳ מייעלה), אויפן נאָמען פון דעם יידישן בעל־הבית אין העלפט 18־טן יר״ה 258). ר׳ מיילעס הויף*) איז פול געווען מיט קליינע קרעמלעך פון ביידע זייטן, אַפילו אויפן צווייטן גאָרן 259). ר׳ מיילעס הויף איז אַריבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט צו אַ סך בעלי־בתים, יידן און קריסטן 260).

אין דעם טייל הויז, וואָס שטייט אין ווינקל פון געסל און יאַטקעווער גאַס איז פאַרצייטן געווען דער יידישער שפּיטאָל און דער הקדש. אין יאָר 1765 זיינען אין אים געווען 18 נפשות, אויסער די צוויי שומרים פון הקדש און זייערע ווייבער. דער טייל הויז, וואָס גייט אַרויס צו דער גאַס, האָט געהערט צו פריוואַטע יידן, אין י. 1765 צום ראש הקהל משה בן ליב. אין דעם יאָר האָבן דאָרטן געוואוינט זיבן משפחות.

דאָס דערבייאיקע הויז (נ׳ 237) האָט אין מיטן 17־טן יר״ה געהערט צו ר׳ משה רבקש, דעם באַרימטן מחבר פון „באר הגולה״ 261). דאָס הויז איז נאָכדעם אַריבער צו אַ קריסטין, אַ בעל־חוב 262). יידן פלעגן אַרענדירן דעם טייל הויז ביי זיינע קריסטליכע בעלי־בתים. אַרום יאָר תק״ן (1790) איז דאָס הויז אַריבער צו אַ סך בעלי־בתים און איז געוואָרן „עקסדעוויזאָריש״ 263). אין יאָר תקנ״ג (1793) האָבן די אור־אייניקלעך פון ר׳ משה רבקש פאַרקויפט אַ טייל פון דעם הויז צו אַ יידן. אין י. 1765 האָבן אין דעם הויז געוואוינט 52 יידן, ס׳רוב בעלי־מלאכות.

---

*) ר׳ מיילעס הויף איז אַרײַן אין דער ליטעראַטור, אין דער העברעאישער און אין דער יידישער. דער איבערזעצער.

אויפן ווינקל יאַטקעווער און דייטשער גאַס איז געשטאַנען אַ פאַלאַץ פון גראַף טישקיעוויטש (נ׳ 382). אין דעם פאַלאַץ האָבן קיין יידן ניט געווואוינט, אויסער איין משפחה, וואָס האָט געוואוינט אין אַ הויז, וואָס יידן האָבן אָפּגע־קויפט אָפּגעזונדערט פון פאַלאַץ 264).

לאָמיר איצט אַריבער אויף דער צווייטער זייט פון יאַטקעווער גאַס. אין דעם הויז, וואָס שטייט אויפן ווינקל גאַס (נ׳ 383), האָבן געוואוינט וויניק יידן: אין יאָר 1765—9 משפחות, אין 1784—בלויז דריי.

דאָס דערבייאיקע הויז (נ׳ 209) איז אַ גרויסער דורכהויף, וואָס גייט אַרויס צום מאַרק. אין דער צווייטער העלפט פון 18־טן יר״ה האָט אָס דאָס הויז גע־הערט צו די מאַנאַכן־טרעניטאַריער פון אַנטאָקאַליע. אין דעם הויז האָבן געוואוינט אַ סך יידן. אין י׳. 1765—31 משפחות און אין 1984—42 משפחות.

אויך דאָס דערבייאיקע הויז נ׳ 208 גייט אַרויס צום מאַרק און אויך דאָרטן האָבן געוואוינט פיל יידן. אין י׳. 1765 האָבן דאָרטן געוואוינט 34 משפחות און אין 1784—24. דאָס דאָזיקע הויז האָט אין מיטן 17־טן יר״ה גע־הערט צום פריזירער קאַל 265) און דעריבער רופט עס זיך עד היום אויף זיין נאָמען. אין די יאָרן 7—1664 איז דאָס הויז אַריבער צו די באָרוויסע מאַנאַכ־קאַרמעליטן. אין 1776 איז עס אַריבער צו קזשישטאָף קאָזיעל, דעם סעקרעטאַר פון ווילנער שלאָס־געריכט 266), און אין יעמאָלט געווען חרוב און פאַרלאָזן. וויל אין משך פון זעכציק יאָר איז עס לגמרי ניט רעמאָנטירט געוואָרן. דער רייכער סוחר און באַרימטער ראש־הקהל אשר בן קלונימוס־קלמן גינצבורג, מיטן ביינאָמען קליאַטשקאָ, האט פאָרגעלייגט די מאַנאַכן, זיי זאָלען אים דער־לויבן פונסניי אָפּבויען אַ טייל פון דעם הויז בתנאי, זיי זאָלן נאָכדעם אָ דעם טייל איבערגעבן אים אויף אַ משך פון 25 יאָר פאַר אַ קליינעם געצאָלט. די מאַנאַכן האָבן זיך באַראַטן און האָבן פה אחד באַשלאָסן מסכים צו זיין מיטן פאָרשלאָג. אין 1761 האָבן זיי איבערגעגעבן קליאַטשקאָן אַ טייל פון דעם הויז אויף 25 יאָר פאַר אַן אָפּצאָל פון צוויי טאָלער אַ יאָר 267). אשר בן קלמן האָט אויפן רעמאָנט פון דעם הויז אויסגעגעבן 4344 גילדן. נאָכדעם ווי דער רעמאָנט איז געווען פאַרענדיקט, איז געקומען דער הויפט פון קלויסטער זען דעם נייעם בנין. ער האָט געזען אין אונטערשטן גאָרן: אַ קראָם פון וואָלנס מיט לאָדנס, מיט אַייזערנע טירן, מיט אַייזערנע קראַטעס און אויך מיט טישן און נאָך נייע מעבל נייטיקע פאַר דער קראָם; אין דעם דאָזיקן גאָרן זיינען נאָך געווען אַ פאָרהויז און אַ קאַמער מיט אַן אויוון און פענסטער אין בלייענע ראַמען. אין אויבערשטן גאָרן איז געווען אַ דירה, וואָס צו איר האָבן פון געהעפט געפּירט טרעפ, אַ געלענדער און אַ קאָרידאָר. די דירה איז געווען אַ וויסע און אַ טייל פון דער גרויסער שטוב איז אָפּגעטיילט געוואָרן פאַר אַ שלאָפ־קאַמער. אין דער גרויסער שטוב איז געווען אַן אויוון און די פענסטער זיינען געווען אין בלייענע ראַמען. אין יאָר 1784 האָט געוואוינט אין דעם הויז, און אפשר אויך אין די אַנדערע טיילן פון דער גרויסער מויער, די גאַנצע משפחה פון אשר קלמנס, וואָס האָט זיך שוין צעטיילט אין פיר געזינטן און האָט גע־טיילט צוזאַמען מיט דער דינערשאַפט 33 נפשות.

אויך אין דערבייאיקן הויז נ׳ 207, וואָס ציט זיך ביזן מאַרק, האָבן געוואוינט אַסך יידן: אין 1765 — דרייצן משפחות און אין 1784 — זיבן און צוואַנציק משפחות. אָט דאָס הויז האָט זיך געהרופן „דעם פּראָכאָסעס הויז", ווייל עס האָט געהערט צום שפּיטאָל ביים קלויסטער „הייליקע דרייאיניקייט".

דאָס פאָלגנדיקע הויז נ׳ 205 איז איינס פון די גרויסע הייזער, וואו יידן האָבן געוואוינט אין אַ גרויסער צאָל און אין גרויס ענגשאַפט. אין 1765 האָבן דאָ געוואוינט 36 משפחות און אין 1784—57 משפחות, וואָס האָבן געציילט 201 נפשות. די אַיינוואוינער האָבן געוואוינט צו 2 און צו 4 משפחות אין איין דירה. ס׳רוב שכנים זיינען געווען בעלי־מלאָכות. דאָס דאָזיקע הויז האָט פאַרציטן געהערט דעם וואָליט ביללזויקיעוויטש און האָט זיך געפרופן אויף זיין נאָמען „וואָליטס הויף". די יידן רופן עד היום דאָס דאָזיקע הויז דעם „סענדזיעס הויף" (דער וואָליט איז אויך געווען אַ ריכטער). אין מיטן 18־טן יר״ה האָט דאָס הויז געהערט צו די מאַנאַכן־יעזואיטן און נאָכדעם, ווי דער אָרדען איז בטל געוואָרן, איז עס אַריבער צו וועלטליכע קריסטן.

וויטער שטייען צוויי קליינע שטיבלעך (נומערן 238 און 239), וואָס האָבן געהערט צו יידן,—איינס פון זיי (נ׳ 239)—צום ראש־הקהל צמח בן מרדכי. דאָס הויז, וואָס שטייט אויפןווינקל יאַטקעווער און גלעזער־גאַס (נ׳ 226), האָט געהערט צו אַ קריסט, צום פריץ וואַזשינסקי, און עס האָבן דאָרטן געוואוינט אין 1765—36 יידן און אין 1784—37.

אויף גלעזער־גאַס האָבן די יידן געוואוינט אין אַ גרויסער צאָל בלויז אין די צוויי ערשטע הייזער (נ״נ 227 און 228); אין די איבעריקע הייזער איז זייער צאָל געווען קליין. אין ערשטן הויז (נ׳ 227) האָבן אין יאָר 1765 געוואוינט 36 יידן און אין 1784—62. אין צווייטן הויז (נ׳ 228) האָבן אין יאָר 1765 געוואוינט 44 יידן און אין 1784 — 72. דאָס דאָזיקע הויז, וואָס איז געשאַפן געוואָרן פון דריי קליינע געמויערטע הייזער, איז אין יאָר 1760 אַריבער אַס משפון צו אַ יידן, פינחס בן תנחום. דער יד האָט פאַר זיין זכות באַצאָלט 2500 פוילישע גילדן און אויף רעמאָנט פון דעם הויז האָט ער אויסגעגעבן 1237 גילדן. אין יאָר 1772 האָט ביי אים אָפגעקויפט דעם זכות דער ראש הקהל אליעזר בן לייב און האָט אים באַצאָלט די גאַנצע סומע, וואָס יענער האָט אויסגעגעבן, — 3.737 פוילישע גילדן (268). אליעזר בן לייב האָט איבערגעגעבן זיין זכות דעם גלח קאַלישקא און ביי אים האָבן אין יאָר 1774 אָפגעדונגען די הייזער אויף אַ משך פון 60 יאָר דריי יידן (269). אייגער פון די דריי אַרענדאַרן איז געווען דער זעלביקער אליעזר בן לייב און צו אים איז אין יאָר 1777 אַריבער נאָך אַ טייל פון דעם צווייטן אַרענדאַר (270). די אַרענדאַרן זיינען געווען די פאַקטישע בעלי־בתים פון דעם הויז, אָבער לצמיתות יורידיש איז דאָס הויז אַריבער צו יידן אין 1799. צווישן די זעקס בעלי־בתים זיינען געווען די ראשי הקהל נח בן פייוואוש בלאָך, וואָס האָט צוגעשטעלט פולווער די אויפשטענדלער אין יאָר 1794, און פישל בן פסח.

אין די איבעריקע הייזער אויף גלעזער־גאַס האָבן געוואוינט יידן: פון דער רעכטער זייט, אין הויז נ׳ 229, זיינען אין יאָר 1765 געווען 4 נפשות

און אין י. 1784—35 נפשות; אין הויז נ׳ 230 זיינען אין 1765 געווען 17 אך אין 1784—31 נפשות. דיזאָזיקע צוויי הייזער האָבן געהערט צו די דאָמי־ניקאַנער גלחים. דאָס צווייטע הויז האָט ביי זיי אַרענדירט נח בן פייוואש בלאָך. אויף דער צווייטער זייט גלעזער־גאַס האָבן געוואוינט ווייניק יידן. אין הויז נ׳ 218 האָבן אין יאָר 1765 געוואוינט 5 משפחות, אין הויז נ׳ 215—4 משפחות, אין הויז נ׳ 216—2 יידישע פרויען און אין 1784—15 נפשות.

אין דער גאַס, וואָס רופט זיך איצט גאון־גאַס און וואָס איז אַ המשך פון יידישער גאַס, האָבן געוואוינט אַ סך יידן. דאָ זיינען געווען הייזער, וואָס האָבן געהערט צו דער יוריסדיקציע פון ביסקופ און די יידן האָבן אויסגענוצט דעם שוץ פון דעם ביסקופ און פון דעם שלאָס, כדי צו פאַרבייטערן די גרעניצן פון דער געטא. אויב אין דער רעוויזיע פון יאָר 1765 וועלט געזאָגט, אז ס׳רוב יידן וואוינען אויף שלאָס־גאַס און אויף ביסקופ־גאַס און זיי האָבן דאָרטן 17 הייזער (271), איז אָן ספק דערמיט דער עיקר געמיינט די גאון־גאַס און די קלייניע גאַס, וואָס איז אַ המשך פון גלעזער־גאַס (לינקס פון יידישער גאַס). אין דעם הויז, וואָס שטייט אויפן ווינקל גלעזער־גאַס און גאון־גאַס (נ׳ 217) האָבן אין 1784 געוואוינט 34 יידן. דאָס דאָזיקע הויז איז לויט אַ פסק־דין פון דעם עקסדעווי־זאָרישן גריכט צעטיילט געוואָרן. צווישן די בעלי־חובות, וואָס האָבן באַקומען טיילן פון דעם הויז, איז געווען אשר בן קלונימוס־קלמן קלייאַטשקאָ (272). אין דערבייאיקן הויז (נ׳ 218) האָבן אין 1784 געוואוינט 9 משפחות, וואָס האָבן געציילט 29 נפשות. דאָס דאָזיקע הויז האָבן אַרענדירט יידן (273). אין דערבייאיקן הויז (נ׳ 219) האָבן געוואוינט 6 משפחות. דאָ זיינען אין 19־טן יר״ה געווען די יידישע יאַטקעס. אין דעם הויז וויטער (נ׳ 220), וואָס האָט געהערט צום גלח האָראין, האָבן אין 1765 געוואוינט 75 יידן און אין 1784, נאָכדעם ווי דאָס הויז איז אַריבער צום ביסקופ זינקאָוויטש, — 100 נפשות. אויך אין געסל, וואָס הויבט זיך אָן ביי דאָזיקן הויז, האָבן געוואוינט עטלעכע יידישע משפחות (אין י. 1784 — דריי). ווייטער זיינען געווען צוויי קלייניע הייזער, וואָס האָבן געהערט צו יידן. אויף דער צווייטער זייט גאַס זיינען ניט געווען קיין בנינים, חוץ איין הויז, דאָס „הויז פון גאַרבער־צעך". דאָס דאָזיקע הויז האָט געהערט צו יידן און דער צעך פון די קריסטלעכע גאַרבער האָט עס צוגענומען ביים קהל פאַר אַסומע, וואָס דאָס געריכט פון קיניגליכן הויף האָט זיי צוגעפסקנט אין יאָר 1720 (274). דער גאַרבער־צעך האָט דאָס הויז איבערגעגעבן דעם אָרדען פון די בארווויסע קאַרמעליטן, וואָס זיינען געווען באַוואוסט מיט זייער שנאה צו יידן. אין דעם הויז האָבן אין 1765 געוואוינט אַכט יידישע משפחות און אין 1784—זיבן. די לייזידיקע שטחים פון דער גאַס, וואָס וועגן איר גייט די רייד, — דער צענטראַל־פלאַץ פון פיר גאַסן, — האָבן גורם געווען, עס זאָל דאָ אין מיטן געטא געשאַפן ווערן אַ אינעוויניקסטער מאַרק, אַ „פישמאַרק". אין גאַס „צו די דאָמיניקאַנער א. נ. פון הייליקן גייסט" האָבן אין דער צווייטער העלפט פון 18־טן יר״ה געוואוינט וויניק יידן.

לאָמיר זיך אומקערן צו דער יידישער גאַס און אַקוק טאָן אויף דער צווייטער, דער רעכטער זייט, גייענדיק פון פישמאַרק צו דייטשער גאַס. דאָ

דער שול־הויף

רעכטס (פון לעזער): אונטן—„שבעה קרואים", אויבן דעם גאון׳ס קלויז.
לינקס: אונטן — דער פּאָלעש פון דער גרויסער שול, אויבן — די
ווייבערשע שול (אַמאָל—דאָס קהל־שטיבל)
אַנטקעגן, אויף דער צווייטער זייט פון דער יידישער גאַס, זעט
זיך ר׳ מילא׳ס הויף. פּאָט. י. א. צינאָוויץ

זיינען געווען צוויי קלײנע געמויערטע הייזער, וואָס האָבן געהערט צו יידן. דאָס ערשטע הויז איז אַריבער צו אַ יידן אין 1756 פאַר 6000 גילדן און זיינע יורשים האָבן פאַרקויפט דאָס הויז צו יידן פאַר 5400 גילדן. פון זיי האָט אין 1786 אָפּגעקויפט דאָס הויז דער ראש הקהל יחיאל בן רפאל פאַר 9540 גילדן און ער האָט אין 1787 איבערגעגעבן דאָס הויז זיין קרוב (זיין ברודער?) מאיר בן רפאל, וואָס איז נאָכדעם באַרימט געוואָרן ווי איינער פון די קעפּ פון דער חסידישער באַוועגונג אין ליטע [275]. אין צווייטן הויז האָט געוואוינט דער שתדלן ר׳ לייב מייטעס.

דאָס דערביי איקע הויז (נ׳ 250) איז געווען אַ גרויסע און האָט זיך פאַר־צייטן גערופן „קערנאָווסקיס הויף". דאָס איז געווען אַ דורכהויף צו דער גאַס, וואָס פירט „צו די דאָמיניקאַנער". דאָס דאָזיקע הויז האָט געהערט צו די בא־זילאַנער גלחים, און די יידן האָבן, משמעות, עס אַרענדירט בייַ זיי. אין דער רשימה פון די הייזער, וואָס אין פנקס פון ח״ק „בדק הבית", רופט זיך דאָס הויז אין יאָר תקי״ט (1759) „ר׳ שמשונס הויף". אין דעם דאָזיקן הויף האָבן אין 1784 געוואוינט 118 נפשות.

דאָס ווייטערדיקע הויז האָט פון 1633 אָן געהערט צו איינעם פון די רייכערע ראשי הקהל, צו מיכאל בן פייטל. שוין אין דער רעוויזיע, וואָס איז דורכ־געפירט געוואָרן אין יאָר 1645, האָט זיך דאָס הויז גערופן אויפן נאָמען פון זיין פאָטער פייטל, וואָס איז געווען איינער פון די ערשטע ראשי־הקהל אין ווילנע (אין יאָר 1593) און פון די ווילנער גבירים. מיכאל בן פייטל האָט פאַר זיין טויט אין י׳. 1682 אָפּגעזאָגט זיין הויז און זיין גאַנץ פאַרמעגן דעם ווילנער קהל [276]. אין יאָר 1759 האָט דער קהל פאַרקויפט אַ גרויסן טייל פון דעם הויז צו לייב בן אליעזר (לייב לייזערס) פאַר 5.667 גילדן [277]. ר׳ לייב לייזערס האָט אין זיין הויף געגרינדעט אַ בית־מדרש, וואָס רופט זיך עד היום „לייב לייזערס קלויז" [278]. דער קהל האָט איבערגעגעבן טיילן פון דעם הויז פאַרשיידענע מענטשן אלס משפּנות, וואָס זיינען נאָכדעם פאַרבליבן בייַ די מלווהס, און אַזוי איז דאָס הויז צעטיילט געוואָרן צווישן אַ סך בעלי־בתים, איצט האָט דער דאָזיקער „עקסדעוויזאָרישער" הויף 18 בעלי־בתים. אין דעם דאָזיקן הויז האָבן אין יאָר 1765 געוואוינט 51 משפּחות, וואָס האָבן געציילט 178 נפשות, און אין יאָר 1784—58 משפּחות, וואָס האָבן געציילט 182 נפשות. מען דערציילט, אַז מ׳האָט דאָ געוואוינט אין די קעלערן און אונטער די קעלערס, אַן אַ שטראַל ליכט און אָן לופט צום עטעמען. מען וויזט דאָ נאָך אַן די קע־לערס, וואָס זיינען אין פאַלקס מויל פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ וואוינונג פון „שדים".

מיר זיינען דערגאַנגען ביזן שולהויף. דער דאָזיקער הויף איז אַ גרויסער און גייט אַרויס צו דער דייטשער גאַס. אין דעם דאָזיקן הויף איז אויסגעבויט די גרויסע שול און נאָך בתי־מדרשים און שולן. דאָ זיינען געווען די יאַטקעס, דאָ איז אויסגעבויט געוואָרן אויך דער מרחץ (די „יידישע באָד"), דאָ איז געווען דאָס קהל־שטיבל און דאָ האָט געמישפט דער יידישער בית־דין. אויסער די געזעלשאַפטליכע מוסדות, זיינען דאָ אויך געווען דירות.

פֿאַר דער גרויסער שול, וואָס שטייט רעכטס, אויף דעם אָרט, וואו עס שטייט איצט דער בנין פון דער ביבליאָטעק א. נ. פון מתתיהו שטראַשון, זיינען פֿאַרצייטן געווען יאָטקעס און אַנדערע קראָמען, למשל, פון גרויפן אדג"ל. אין פּריוויליגיעס האָבן די קיניגן דערלויבט די יידן צו האַלטן יאָטקעס ביי דער שול און די יידן האָבן אין יאָר 1633 געהאַט אַ הויז אויף יידישער גאַס, וואו עס האָבן זיך געפונען די יאָטקעס (279). — דאָס איז, ווייזט אויס דאס הויז ביי דער שול, וואס ווערן אים גייט דא די רייד. דער גרויסער נדבן דער יסו"ד האָט דאָ אין יאָר תק"ט (1749) אויסגעבויט פֿאַר די יאָטקעס אַ ציגלענעם בנין, געמאַכט אַרום די יאָטקעס אַ פֿאַרקאַן און געמאַכט אויך אַ „גרויסן געוועלב" (280). דער יסו"ד האָט דאָס אַלץ געמאַכט פֿאַר דעם טייל קבורה-געלט, וואָס ער האָט געמוזט באַצאָלן דער „צדקה גדולה", ווייל נאָך ביי זיין לעבן האָט ער געקויפט צוויי קבורה-פלעצער, פֿאַר זיך און פֿאַר זיין ווייב. דער יסו"ד האָט אויפגעשטעלט דעם בנין, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט „לויט די שטאַרקע רעכט, וואָס מיר האָבן פון די מלכים פון פוילן און ליטא און פון דעם איצטיקן קיניג". ער האָט אויסגענומען אַ תנאי, די קצבים און מנקרים, וואָס באַנוצן זיך מיט די יאָטקעס, זאָלן „אייביק" צאָלן וועכנטליך זעקס גילדן דער צדקה גדולה און זי זאָל אויסגעבן דאָס געלט אויף „קצבה", וואָס זי טייל יעדע וואָך אַרעמע לייט, און אויף רעמאָנטירן די גרויסע שול (זע די פאָטאָגראַפיע פון פנקס היסו"ד). די יאָטקעס זיינען נאָכדעם אַריבערגעפירט געוואָרן אויף אַן אַנדער פלאַץ און דאָ זיינען פֿאַרבליבן די גרויפן-קראָמען.

די גרויסע שול הייבט זיך ניט אויף איבער די בנינים, וואָס רינגלען זי אַרום, און דעריבער איז זי לגמרי ניט קענטיק פון דרויסן. לויט דער פּריוויליגיע פון יאָר 1633 וועגן בויען די שול, איז פֿאַרווערט געווען צו בויען זי העכער פון די איבעריקע מויערן און גלייך צו די קריסטליכע קירכן (זע אין ערשטן קאַפּיטל וועגן די פּריוויליגיעס צו בויען די שול). אָזא פֿאַרבאָט ווייזט אויף דער השפּעה פון קאַטוליש קלערוס אין לאַנד און ער איז געווען אַ גאַנץ געווייניליכע דערשיינונג אין די דערלויבענישן צו בויען שולן. פֿדי דער בנין זאָל אינעווייניג זיין הויך, האָט מען אים געבויט אויף פונדאַמענטן, וואָס זיינען אין אַ גרויסער מאָס אַראָפגעלאָזן געוואָרן נידעריק אין באָדן. פונדרויסן זעט מען נאָר דעם טייל וואָנט פון מזרח-זייט און פון מערב-זייט. פון מזרח-זייט איז די וואָנט פֿאַרדעקט געוואָרן מיט אַ שיינער גאַלעריי, ווייזט אויס, אין אָנהויב 19-טן יר"ה. פון אונטער דער גאַלעריי קאָן מען נאָך זען (הינטער דעם בנין פון דער ביבליאָטעק) שטאַרקע אייזערנע לאָדנס איבער די הויכע פענסטער. צו דער גרויסער שול האָבן געפירט צוויי עפענונגען. איינע פון די עפענונגען האָט אַ טיר באַדעקט פונדרויסן מיט אייזן און אויף איר איז אָנגעשריבן: „נדבה לה' מהחברה הקדושה מגידי תהלים ת"ב לפ"ק". דורך דידאָזיקע טירן גייט מען אַריין אין „פאָליש", אין דער פֿאָרהאַלע. דאָ האָט זיך געפונען די „קונע", דער שאַנד-סלופ, וואו מען פלעגט אַוועקשטעלן דעם זינדיקן אַ געבונדענעם און אַלע פֿאַרבייגייער האָבן עפענונג פון לינקס צו דער שול. דאָ איז פֿאַרהאַן א גרויסע

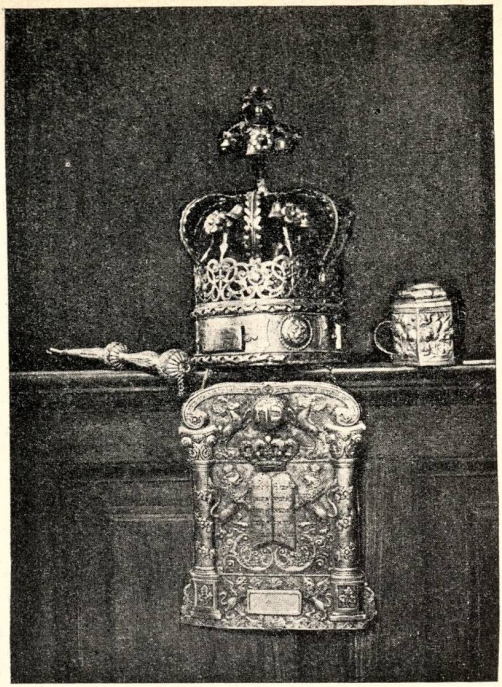

אַן אתרוג־פושקע, טאַצן און א יד פון יסוד"ס קלויז
די זילבערנע פושקע האט נגעהערט צום יסו"ד, זי
איז פון יאָר תק"ט. פאָט. י. א. צינאָוויץ

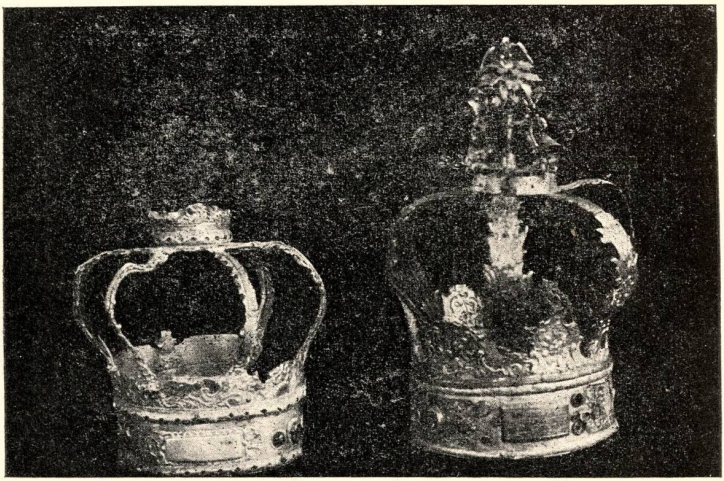

צוויי כּתר־תּורהס פון דער גרויסער שול
אייגער פון זיי — אַ נדבה פון שמוקלער־צעך פון יאָר תק"ך,
דער צווייטער — פון חברה „שומרים לבקר" פון יאָר תק"י.
פאָט. י. א. צינאָוויץ

אַייזערנע טיר, וואָס די שניידער האָבן מנדב געווען אין יאָר „ישעך" לפ"ק, ד"ה. אין יאָר ת' (1640). דורך אָט דער עפענונג גייט מען אַראָפּ אין שול אין דאָ אַנפּלעקט זיך פּאַרן צוקוקער אַ פּרעכטיקע מראה. דער בנין, וואָס איז פונ־דרויסן ניט קענטיק, דערשיינט דאָ אין זיין גאַנצער הייך און גרייס. פיר ריזיגע קאָלאָנעס האַלטן אונטער דעם שיינעם סופּיט. דער קוואַדראַטיקער בנין איז געבויט אין סטיל פון איטאַליענישער רענעסאַנס, וואָס פאַרטראָגט אין סטיל פון באַראָקאָ. צווישן די קאָלאָנעס הייבט זיך אויף אַ גראַציעזע בימה, וואָס איז אויסגעבויט פאַר דאָס געשפּענדעטע געלט פון דעם יסו"ד אין דער צווייטער העלפט פון 18־טן יר"ה אין סטיל פון ראָקאָקאָ (זע דאָס בילד). דער יסו"ד האָט אויסגעגעבן אויפן בנין פון דער בימה בייַ דריי טויזנט גילדן, וואָס זיינען יעמאָלט געווען זייער אַ גרויסע סומע. דער אָרון קודש איז רעמאָנטירט גע־וואָרן דורך דער ח"ק „בדק הבית", וואָס אִיר אויפגאַבע איז געווען צו זאָרגן וועגן רעמאָנטן פון דער שול. אויף אַ שוואַרצן שטיין, וואָס איז אַיינגעפּאַסט געווארן אונטערן אָרון־קודש, איז אויסגעקריצט לזכרון, אַז „בדק הבית" האָט אים פאַרריכט, אָבער דעם יאָר איז שווער פעסטצושטעלן. אפשר איז דער אָרון־קודש פונסניי אָפּגעבויט געווארן נאָך דער שריפה אין יאָר 1737 אָדער נאָך די שריפות אין די יאָרן תק"ח—תק"ט (1748—1749,—זע ערשטן קאַפּיטל). צווישן די באַפּוצונגען איבערן אָרון־קודש געפינט זיך אַ גרויסע טאַס און אויף איר שטייען די צוויי לוחות מיט די עשרת הדברות. די דאָזיקע טאַס האָט מנדב געווען דער יסו"ד און זי האָט אים געקאָסט ארום 600 גילדן[281]. די טירן פון אָרון־קודש זיינען געמאַכט פון קופּער. דער חזן שטייט אויף דעם נידעריקסטן פּלאַץ פון דער גאַנצער דיל, כדי מקיים צו זיין דעם פסוק: „ממעמקים קראתיך ה'" (פון דער טיפענישׂ רוף איך צו דיר, אייביקער!). אין צפון־מערב איז גע־שטאַנען דער „כסא של אליהו" און דאָרטן פלעגט מען דורכפירן די בריתן. קיין עזרת נשים איז ניט געווען ביז סוף 18־טן יר"ה, ווען זי איז אויסגעבויט געווארן פאַר די געלטער פון דעם ראש־הקהל נח ב"ר פייבוש בלאָך. תחילת האָט נח בלאָך געליען דאָס געלט אויף די הצטרכותן פון דעם בנין, אָבער נאָכדעם, אין יאָר תקס"א (1801), האָט ער מנדב געווען די סומע פון 14000 גילדן, וואָס מען איז אים שולדיק געבליבן, אויף צדקה־נויטן און אויף פאַר־שיידענע חברות — אויף „עולמית"[282].

די שול, מיט אירע דיקע וועגט, מיט אירע אייזערנע טירן און לאָדנס, האָט געשיינט ווי אַ פעסטונג פאַר דער יידישער קהילה אין צייטן פון אָנפאַלן. דאָ פלעגן די יידן באַהאַלטן זייער געלט. אָבער די דאָזיקע פעסטונג איז ניט געווען איבעריק שטאַרק, ווייל פאָגראָמשטשיקעס פלעגען קאָנען אַרייניריסן זיך אין איר. אַזוי איז געשעען תּיכף נאָכדעם, ווי די שול איז אויסגעבויט געווארן אין יאָר 1635[283]. פון די רעליגיעזע חפצים, וואָס זיינען נאָך די ראַבינוגן פאַרבליבן לפליטה אין שול, איז כדאי צו פאַרצייכענען אַ כתר־תורה, וואָס דער צעך פון די יידישע שמוקלער האָט מנדב געווען אין יאָר תק"כ (1760) (זע דאָס בילד). די חברה „שומרים לבוקר" האָט מנדב געווען אַ סך רעליגיעזע חפצים יאָר תק"י (1750). אין דער גרויסער שול זיינען געווען אַ סך רעליגיעזע חפצים

פון נרויסן ווערט, אָבער בעת די אָנפאַלן זיינען זיי פאַרלאָרן געגאַנגען.

די גבאים פון דער גרויסער שול זיינען אויך געווען גבאים פון „צדקה גדולה" און די הכנסות פון דער שול זיינען געווען באַשטימט פאַר די באַ־דערפענישן פון צדקה. ביי דער שול זיינען געווען חברות קדישות, ווי „שומרים לבוקר", „נר תמיד", „מגידי תהלים" און אַנדערע (284).

איבערן „פּאָליש" פון דער שול איז געווען די „קהל־שטוב", דאָס פאַר־זאַמלונגס־הויז פון די ראשי־הקהל, לויטן מוסטער פון שטאָטראַט (ראַטוש, ראַט־הויז). די „קהל־שטוב" איז באַשטאַנען פון דריי קאַמערן און דערביי איז געווען דאָס אַרעסט־שטיבל פון קהל, וואָס האָט זיך געפונען אין דעם טורעם, וואָס פירט מיט ספּיראַלפאָרמיקע טרעפ צום דאַך.

לעבן דער גרויסער שול, אויפן צווייטן שטאָק, געפינט זיך דער אַלטער בית־המדרש, וואָס רופט זיך „די אַלטע קלויז". די קלויז איז טאַקע זייער אַלט, — דערויף זאָגט עדות דער סטיל פון דעם געביי (זע דאָס בילד), — אָבער זי רופט זיך די „אַלטע", כדי אונטערצושיידן זי פון דער נייער קלויז, וואָס דער יסו"ד האָט אויסגעבויט.

אַ שורה זיילן צעטיילט די אַלטע קלויז אויף צוויי טיילן. דער געוועלבטער סופּיט פּוגעווען זיך צוזאַמען מיט די זיילען אין איין גאַנצקייט. לויטן סטיל קאָן מען קומען צום אויספּיר, אַז די קלויז איז עלטער פון דער גרויסער שול. איבער דער נייער טיר פון דער קלויז האָט מען דאָ ניט לאַנג אָנגעשריבן, אַז זי איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר ר' (1440), אָבער אַריגינעלע ידיעות, וואָס זאָלן קענען באַשטעטיקן די דאַטיקע אויפשריפט, זיינען ניטאָ. די קלויז האָט געדינט מער צום לערנען איידער צום דאַוונען און דאָרטן איז געווען אַ רייכע ביבליאָטעק פאַר די לומדים און ישיבה־בחורים. צום טיטל אב"ד דק"ק פלעגט מען צוגעבן נאָך אַ באַזונדערן טיטל: „רב דקלויז". דער אָרון־קודש אין דער אַלטער קלויז איז שיין אין איר פשוטקייט און אויף אירע קופּערנע טירן זיינען גע־מאַכט פשוטע און שיינע געאַמעטרישע געמעלן. אין דער אַלטער קלויז זיינען פאַרבליבן אַ סך אַלטע און שיינע הייליקע חפצים (זע די בילדער).

דער גרויסער נדבן, דער יסו"ד, האָט באַשלאָסן צו גרינדן נאָך אַ קלויז, כדי זיין נאָמען זאָל בלייבן אויף אייביק. קיין שולן צום דאַוונען האָבן ניט געפעלט, אָבער אַ בית־מדרש איז געווען בלויז אייניער. דער קהל האָט געפעבן דעם יסו"ד אַ דערלויבעניש צו בויען אַ נייע קלויז. די גבאים פון דער אַלטער קלויז האָבן מורא געהאַט, תּאָמר וועט אַראָפּ דער כבוד פון דער קלויז, אויב דער רייכער יסו"ד וועט אויסבויען אַ נייע קלויז, און זיי האָבן פאַרלאַנגט, די נייע קלויז זאָל מיט זיך פאַרבריייטערן און פאַרגרעסערן די שוין לאַנג־עקזיסטירנ־דיקע קלויז. האָבן זיך אָנגעהויבן אונטערהאַנדלונגען צווישן דעם יסו"ד און די גבאים פון דער אַלטער קלויז, און דער קהל איז געווען דער פאַרמיטלער. דער יסו"ד האָט מסכים געווען צו בויען די נייע קלויז לעבן דער אַלטער, אָבער ער האָט פאַרלאַנגט, די נייע קלויז זאָל בלייבן אַ זעלבשטענדיקע. די גבאים פון דער אַלטער קלויז האָבן זיך מתחייב געווען צו רעמאָנטירן די הייזער, וואָס ביי דער קלויז, און דער יסו"ד האָט זיך מתחייב געווען צו בויען

דער שול-הויף

אנטס (פון לעזער)–קברנישש קלויז, לינקס–נייע און אַלטע קלויז, אַנטקעגן–די גרויסע שול
פאָט. י. א. צינאָוויץ

איבער אָט די הייזער אויפן צווייטן גאָרן די נייע קלויז. איין טיר וועט גע־
מאַכט ווערן אין דער דרומדיקער וואַנט פון דער אַלטער קלויז און וועט פירן
צו דער נייער קלויז אַוויי, די לומדים פון איין קלויז זאָלן קאָנען אַריבערגיין
אין דער צווייטער. בקלויז בשעתן דאַוונען פלעגט די טיר פאַרמאַכט ווערן
דורך אַ באַנק, וואָס האָט זיך געדרייט אויף טיר־אַנגלען און וואָס מ׳האָט
געקאָנט אים אויפהייבן און אַראָפלאָזן (285). די דאָזיקע טיר קאָן מען נאָך זען
אין דער בשותפותדיקער וואַנט פון ביידע קלויזן. אַ צווייטע טיר האָט געפירט
צו דער נייער קלויז אין דעמזעלביקן אָרט, וואו זי געפינט זיך ביז היינט. די
שטאַרקע אַרקעס, בויגנס, וואָס מיר זעען איצט אונטער דער אַלטער קלויז און
וואָס פירן צו דער טיר פון דער נייער קלויז, זיינען דאַן ניט געווען. געמאַכט
האָט זיי די ח״ק „בדק הבית״ אין אָנהויב 19־טן יר״ה (286). נאָכדעם ווי מ׳האָט
צעשטערט די דירות, וואָס זיינען דאָרטן געווען, האָט מען איבערגעלאָזן דאָס
געוועלב און באַפעסטיקט די ווינקלען. וועמען מיר גייען־דורך דורך דער אַרקע אין
צווייטן הויף אַריין, זעען מיר אין דער נייער קלויז אַ שיינעם פענסטער צווי־
עטאַזש די הייך. אויף דרום־זייט שפּאַרן־אונטער די נייע קלויז ריזיגע ווינקל־
זיילן (זע די בילדער). וועמען מיר גייען אַריין אין נייע קלויז, זעען מיר זי איצט
ניט אין איר פאַרציטיקער פּראַכט. דער געוועלבטער סופיט איז ניטאָ און די
עזרת־נשים, וואָס איז צוגעבויט געווָארן אין אַ שפּעטערדיקער צייט, פאַרטונקלט
און פירט־אויבער דאָס אויסזען פון דער קלויז. דער נייער בית־מדרש איז אויס־
געבויט געווָארן אין די יאָרן תקט״ו—תקי״ז (1755—1757) לויטן מוסטער פון
דער קברנישער שול, וואָס שטייט אויפן שולהויף אַנטקעגן דער קלויז. די בימה
און דער אָרון קודש זיינען כאַראַקטעריסטיש פאַר די שול, וואָס זיינען געבויט
געווָארן אין 18־טן יר״ה (זע דאָס בילד פון אָרון־קודש אין קברנישער שול).
די בימה איז — אַן אַייזערנע גראַטע באַדעקט מיט קופער און פאַר־
שטעלט ניט דעם אָרון קודש פאַר די דאַוונער, וואָס שטייען הינטער דער
בימה. דער אָרון קודש מיט זיינע קאָלאָנעס אין סטיל פון ראָקאָקאָ איז געווען
„מהודרדיק און באַשיינט״ און די באַפוצונגען האָבן זיך צונויפגעפלאָכטן אויבן
מיטן געוועלב, אָבער איצט זיינען די באַפוצונגען אָפּגעהאַקט און עס זיינען
פאַרבליבן בלויז צוויי לייבן, וואָס האָבן איבער זיי געוואַכט.

דער רייכער יסו״ד, וואָס האָט אויסגעבויט און באַפוצט אַנדערע שולן,
האָט געוועלט, דער נייער בית־המדרש, וואָס רופט זיך אויף זיין נאָמען, זאָל
קאָנען פאַרנעמען אַ חשובן אָרט צווישן די איבעריקע אַלטע שולן. ער האָט
מנדב געווען פאַר זיין קלויז אַ סך תשמישי־קדושה (הייליקע חפצים צום רע־
ליגיעזן געברויך), ספרים און גיטער. ער האָט פאַר דער קלויז מנדב געווען
אַ מערקווירדיקע ספר־תורה — „אַ פּראַכט, לויטן דין פון דער תורה, וואָס ער
האָט פאַר איר געגעבן אַכציק טאָלער, בכדי זי זאָל זיין מהודרדיק, אָן אַ שום
פלעק פון „בראשית״ ביז „לעיני כל ישראל״, ניט אויף די ראַנדן און ניט
צווישן די עמודים, און אַלע יריעות זאָלן זיין גלייך, אין יעדער יריעה צו
פיר עמודים, מיט האַקנס פון די עמודים און מיט תגין, לויטן דין פון תורתנו
הקדושה, און מיטן כתב־יד ממש פון המנוח מוהר״ר איסר סופר ז״ל, און צוליב

די אַלע מעלות הנ״ל איז ער געווען צו שרייבן דריי יאָר״ [287]. דער יסו״ד האָט זיך מתחייב געווען צו געבן בשעת דער חתונה פון זיין אייניקל פייגעלע צוויי זילבערנע טסן און אַ יד פאַר דער ספר־תורה. ער האָט צוגעזאָגט צו געבן אויך אַ כתר תורה, וואָס האָט אים געקאָסט אַכציק טאָלער, אויב ער זאָל נאָר ניט זיין געצוואונגען זי צו פאַרקויפן. ער האָט אויסגענומען אַ תנאי, דער כתר מיט די צוויי טסן און דער יד זאָלן ליגן ביי איינעם פון זיינע אייניקלעך דעמס און זייערע זין נאָך זיי, אויב צווישן זיי וועט לויטן אַיינזען פון ווילנער בית־דין הקהילה, זיין אַ בטוח, וואָס וועט זיי ניט פאַרקויפן. דער יסו״ד האָט מנדב געווען צווי פרוכתן פאַרן ארון־קודש, צווי טישטיכער פאַרן שולחן אויף דער בימה און צווי טישטיכער פאַרן עמוד, צו איינעם אויף שבת און אויף אומדעוואָכן. ער האָט אויך מנדב געווען אַ צוועלפרערנדיקע מנורה, וואָס איז געהאַנגען אין הויז פון זיין איידעם דעם אַב בית־דין פון דער ווילנער קהילה און האָט געהאַט אַנומלט געהערט צום פריערדיקן אב״ד ר׳ הלל סג״ל. ער האָט מנדב געווען אויך אַנדערע כתר־תורהס, טסן און אַן אתרוג־פושקע (זע דאָס ביילד) ·

דער יסו״ד האָט אין יאָר תק״ט (1749) מנדב געווען טויזנט גילדן בתור פאָנד, וואָס פון זיינע צינזן זאָל מען קויפן נייע ספרים פאַר דער אַלטער קלויז [288]. נאָכדעם ווי ער איז צוגעטראָטן צו בויען די נייע קלויז, האָט ער באַשלאָסן ארבעצופירן די ספרים אין אָט דער קלויז, ווייל ער האָט געהאַט אַ טענה, אַז מ׳האָט ניט אָפגעהיט זיינע תנאים. ער האָט, אמת, דערלויבט צו באַנוצן זיך מיט די ספרים אויך די לומדים אין דער אַלטער קלויז, אבער די לומדים אין דער נייער קלויז האָט ער געגעבן די בכורה. אַזאַ באַשלוס האָט ניט געקאָנט געפעלן וועלכע פון דער אַלטער קלויז און זיי האָבן ניט געווילט דערלאָזן בויען די נייע קלויז. עס האָבן ניט געפעלט אויך אַנדערע מניעות מצד שכנים, אָבער דער יסו״ד האָט מנצח געווען. דער קהל האָט באַשטעטיקט דעם כתב פון יסו״ד מיט זיינע אַלע תנאים וועגן בויען די נייע קלויז און האָט געווארנט די גבאים פון דער אַלטער, זיי זאָלן דורכקומען מיטן יסו״ד ביז האַלב שבט תקט״ז (1756), ווייל אים איז דערלויבט צו קויפן אַנדערע הייזער אויפן שולהויף און צו בויען דאָרטן די נייע קלויז. ב׳ אָב תקט״ז איז ארויס אַן אויפרוף פון בית־דין, אַז וועלכע עס האט טענות אין דעם ענין פון בויען די נייע קלויז — זאָל קומען און טענהן [289]. ג׳ אָב תקט״ז האָט דער בית־דין פון דער ווילנער קהילה רעגולירט די פראַגע פון דער שותפותדיקער טיר פון בויידע קלויזן און אויך די טענות פון די שכנים.

אַ וויכטיגע פראַגע, וואָס מ׳האָט געדאַרפט פאַרענטפערן בעתן בויען אַ נייע שול, איז געווען דער ענין הכנסות פון דער „צדקה גדולה״ פון דער שול און פון די „מצוות״ („עליות״ וכדומה), וואָס וועלן בלייבן אין די הענט פון קהל און צ״ג. לויטן פסק פון בית־דין האָט די „צדקה גדולה״ געדאַרפט אין דער נייער קלויז באַקומען אַלע „מצוות״ אין די ימים נוראים און אַ העלפט מצוות אין די איבעריקע טעג. די גבאים פון דער קלויז זיינען געווען אומצופרידן פון דעם פסק־דין און האָבן געפאָדערט, צדקה גדולה זאָל דעקן אַ העלפט הוצאות אויף אויסצוהאַלטן די קלויז און אויף רעמאָנטן. דער צדקד גדולה האָט

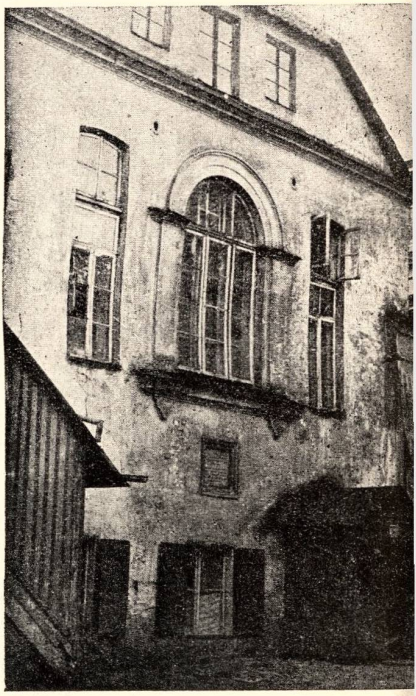

דעם יסוד"ס קלויז („די נייע קלויז")
ט איז איינגעמויערט אַ טאָוול מיט אַן אויפשריפט
עם ברונעם (דער „רער"), וועלכער האָט זיך
נאָענט דערבייַ. פאָט. י. א. צינאָוויץ

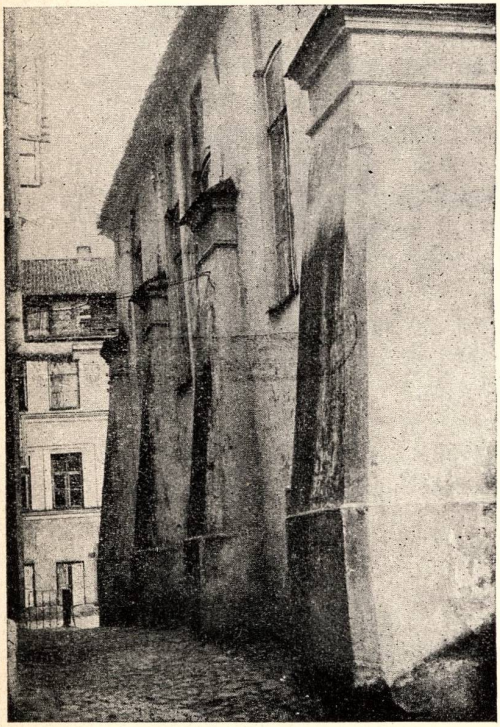

די נייע קלויז
פאָט. י. א. צינאָוויץ

ניט געלוינט צו באַטייליקן זיך אין די הוצאות, — איז מען דעריבער דורכגעקומען, די קלויז זאָל צאָלן דער צדקה גדולה פיר צענער (אַ גילדן מיט צוואַנציק גראָשן) אַ וואָך און די גבאים פון צ״ג זאָלן באַקומען עליות יעדן שבת חול המועד פסח און חול המועד סוכות [290]). דער קהל האָט גענומען צוויי חיובים („מצוות") פאַר אורחים. אויב די אורחים וועלן זיין רבנים, מעג דער קהל נעמען פאַר זיך יעדע „מצווה", וואָס ער וויל, אויסער „שלישי" יעדן שבת „מברכין" (ווען מען בענטשט ראש חודש), ווייל די דאָזיקע מצווה האָט דער יסו״ד גענומען פאַר זיין איידעם. אויב עס וועט זיין אַן אַנדער אורח, וועט דער קהל נעמען פאַר אים נאָר אַ „פשוטן חיוב", ניט שלישי, ששי, אַחרון אָדער מפטיר. די גבאים פון דער נייער קלויז זיינען מחויב צו שיקן זייער שמש יעדן מאָל בעתן דאַוונען, פאַר הוצאות התורה, צום פרנס-חודש, וואָס דאַוונט אין דער גרויסער שול, פרעגן, וועמען דאַרף מען איבערגעבן די „מצוות" [291]).

אין סוף יאָר תקי״ז (1757) איז געענדיקט געוואָרן דער בנין פון דער קלויז. דער נייער בנין איז געווען אַזוי שיין, אַז אַ סך דאַוונער פון דער אַלטער קלויז זיינען געלאָפן קריגן אַ שטאָט צום דאַוונען אין דער נייער. ס׳איז אויפגעקומען די פראַגע, צי מ׳זאָל בכלל דאַוונען ראש השנה תקי״ח אין דער אַלטער קלויז. אין דער נייער קלויז האָט מען אויסגעטיילט אַן אָרט פאַר ווייבער, וואו זיי זאָלן דאַוונען אין די ימים נוראים. און אָט איז „געשען אַ מעשה", אַז ראש השנה און יום כפור האָט מען געדאַוונט נאָר אין דער נייער קלויז און אין דער אַלטער האָט מען ניט געדאַוונט, און ווייבער האָבן ניט געדאַוונט אין קיינער פון די קלויזן [292]). דער קהל האָט כ״ז חשוון תקי״ח באַשלאָסן, מען זאָל אַזוי דאַוונען ראש השנה און יום כפור אַלע יאָר „עד עולמי עד" (ביז אייביק). די גבאים פון דער אַלטער קלויז האָבן דערזען, אַז אַלע דאַוונער וועלן אַריבערגיין אין דער נייער קלויז, און זיי האָבן דעריבער געפאָדערט, עס זאָל אָפּגעהיט ווערן אַ גלייכגעוויכט. דער קהל האָט אַריינגעבראַכט אַן אָרדענונג אין די באַציאונגען צווישן ביידע קלויזן דורך אַ באַשלוס פון כ״ח כסלו תקי״ח, אַז ביידע בתי-מדרשים זאָלן זיך רעכענען פאַר איינעם אין אַלע הכנסות און הוצאות און עס זאָלן יעדן יאָר דורך אַ קלפי אויפגענומען ווערן פיר גבאים, וואָס צוויי פון זיי זאָלן זיין אין דער נייער קלויז און צוויי אין דער אַלטער. אַלע נדבות, וואָס וועלן געגעבן ווערן לטובת איין קלויז, זאָלן אין אַ גלייכער מאָס צעטיילט ווערן צווישן ביידע קלויזן, אויסער די נדבות פון דעם יסו״ד, וואָס ער האָט געגעבן דער נייער קלויז [293]). די פראָקלאַמירונג פון דער פאַראייניקונג פון ביידע קלויזן איז דורכגעפירט געוואָרן מיט גרויס פאָמפע, ביי דער באַטייליקונג פון אַ פייערנדיקן המון, פון די גבאים פון ביידע קלויזן און פון דעם אַב בית-דין [294]). און ווירקליך, נאָך דער פאַראייניקונג זעען מיר, אַז ווען דער יסו״ד איז ב׳ אָב תקי״ח מנדב אַ שטענדיקע הכנסה פון פינף פוילישע גילדן אַ וואָך פון די הייזער אין ר׳ פייטלס הויף, איז ער עס מנדב לטובת ביידע קלויזן אויף-גלייך, און עס באַקומען די נדבה די גבאים פון ביידע בתי-מדרשים צוזאַמען. דער יסו״ד שליסט דאַן אַן אָפּמאַך מיט ביידע

קלויז לויטן מוסטער פון דעם אָפמאַך, וואָס ער האָט פריער געשלאָסן אין דעם ענין גרינדן די נייע קלויז[295].

די פאַראייניקונג פון ביידע קלויזן האָט זיך געהאַלטן בקלויז אַ קורצע צייט. דער יסו"ד האָט וויטער געזאָרגט פאַר דער נייער קלויז און האָט געקויפט פאַר דער קלויז נאָך הייזער, וואָס געפינען זיך אונטער דער קלויז[296]. אין יאָר תק"ך האָבן די גבאים פון דער אַלטער קלויז מסכים געווען צו גענב דעם יסו"ד אויף אַ משך פון 40 יאָר רשות דורכצושניידן צווישן קלייניע פענסטער אין דער צפונדיקער וואַנט פון דער נייער קלויז, צווישן די צוויי טירן[297].

דער יסו"ד האָט געוועלט, זיין אָנדענק זאָל בלייבן אויף אייביק אין דער נייער קלויז. אין דעם כתב וועגן דער גרינדונג פון דער קלויז האָט ער אַרייניגעבראַכט אַ תנאי, אַז אין משך פון אַ יאָר נאָך זיין פטירה זאָלן אַלע לומדים אין קלויז זאָגן רבנן-קדיש פאַר זיין נשמה און אַזוי אויך דער וואָס דאָוונט פאַרן עמוד אין קלויז; יעדן יאָר אין טאָג פון זיין פטירה זאָל מען אים מזכיר-נשמה זיין; ווער עס וועט לערנען אָדער דאַוונען פאַרן עמוד אין קלויז אין יענעם טאָג, זאָל זאָגן רבנן-קדיש פאַר זיין נשמה. דער יסו"ד האָט אין דעם כתב, וואָס ער האָט נאָכדעם געמאַכט מיט בייידע קלויזן, באַשטימט, אַז זייער יורשים זאָלן אין משך פון דעם ערשטן יאָר געבן 12 גילדן יעדע וואָך פאַר לומדים, כדי זיי זאָלן אין בייידע קלויזן לערנען טאָג און נאַכט אָן אויפהער. יעדערער פון די דאָזיקע לומדים זאָל נאָכן ענדיקן זיין לערנען זאָגן קדיש פאַר עלית נשמה פון דעם יסו"ד. אין בייידע קלויזן מוז מען ימים נוראים און שלש רגלים מאַכן „מי שברך" פאַרן יסו"ד און פאַר זיין נאָכקומענשאַפט „ביז אייביק". אין דער נייער קלויז זאָל זיין אַן אויפשריפט: „בית המדרש הזה נדב ה"ה הרב מוהר"ר יסו"ד דק"ק ווילנא יצ"ו." די דאָזיקע אויפשריפט געפינט זיך אויף דער וואַנט ביז היינט. דער יסו"ד האָט באַשטימט, אין דער נייער קלויז זאָל זיין איין צוגעגעבענער גבאי פון צווישן זיינע איידעמס און זייערע קינדער נאָך זיי „ביז אייביק".

דער איידעם פון דעם יסו"ד, דער אב בית-דין ר' שמואל בן אַביגדור, האָט אין יאָר תקכ"א (1761) באַקומען פון דעם ועד מדינת ליטא אַ באַשטעטיקונג אויף אַלע נדבות פונם יסו"ד און באַזונדערס אויף דער נייער קלויז און אירע תקנות[298].

לאָמיר איצט אַריבערגיין צו דער שול דח"ק גחש"א, וואָס רופט זיך אויך קברנישע שול. די דאָזיקע שול איז געבויט געוואָרן אין יאָר תק"ז–תק"ח (1747–1748) — „אַ הויכע מויער פון דריי גאָרן מיט די קעלערס"[299]. פון די גרויסע שריפות פון די יאָרן 1748 און 1749 האָט שווער געליטן דער נייער בנין, אַזוי אַז מ'האָט אים ניט געקאָנט פאַרריכטן. דער יסו"ד האָט פאַר זיין געלט אויסגעבויט דעם סופיט[300]. די הוצאות אויפן בנין פון סופיט האָט ער געגעבן אָנשטאָט דעם חלק קבורה-געלט, וואָס ער איז שולדיק געווען דער ח"ק גחש"א פאַר צוויי קבורה-פלעצער, וואָס ער האָט געקויפט פאַר זיין לעבן[301]. אויפן בנין פון דער שול האָט רייכער ר' אליהו פעסעלעס געגעבן אַ הלוואה.

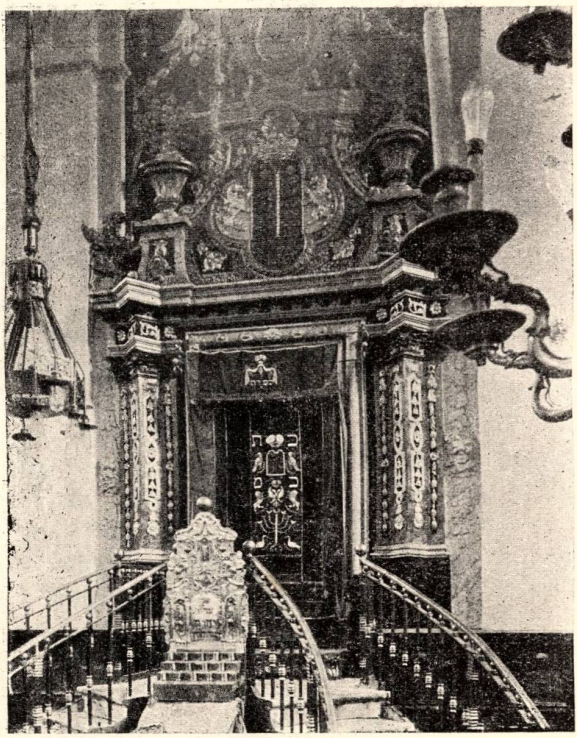

דער אָרון־קודש אין דער גרויסער שול
אויבן זעט זיך דער טס מיט די עשרת הדברות און לייבן־
ווער׳כן ס׳האָט מנדב געווען דער יסו״ד
פון די זאַמלונגען פון מוזיי א״נ פון ש. אַנ־סקי ז״ל
בייַ דער ווילנער יידישער קהלה

די עזרת נשים איז אויסגעבויט געוואָרן אין יאָר תקכ"ח (1768)[302]. די שול פון ח"ק איז געווען זייער אַ שיינע. דערויף זאָגט עדות דער ארון קודש, וואָס איז אַיינגעהיט געוואָרן (זע דאָס ביל"ד). אַנדערע שולן, ווי די נייע קלויז, דעם גאונס קלויז, זיינען געבויט לויטן מוסטער פון דער שול פון דח"ק גחש"א (וועגן דער שול פון דער חברה קדישא זע אויך ווייטער אין קאַפּיטל וועגן דער ח"ק). די דאָזיקע שול האָט ניט געהאַט קיין סך טייערע תשמישי־קדושה. ביי דער שול פון דח"ק, אויפן שולהויף, פלעגט שטיין די עגלה.

לעבן דער שול פון דח"ק גחש"א איז דאָ אַ שול, וואָס רופט זיך „שבעה קרואים". דער דאָזיקער נאָמען איז געקומען פון דער תקנה, וואָס איז אָנגענומען געוואָרן אין דער דאָזיקער שול, מ'זאָל ניט אויפרופן צו דער תורה מער ווי זיבן מענטשן. אין דער דאָזיקער שול פלעגט דער יידישער ב י ת־ד י ן אָפּהאַלטן זיינע גערעכטס־זיצונגען.

לעבן דער שול „שבעה קרואים" געפינט זיך דער „מנין הגר"א" אָדער דעם „גאונס קלויז". אין דעם אָרט, וואו עס איז אויסגעבויט די קלויז, האָט אַמאָל געוואוינט דער ווילנער גאון[303]. דעם גאונס רייכער קרוב, ר' אליהו בר"ץ פעסעלעס, האָט אין יאָר תקכ"ח באַשלאָסן צו קויפן אַ דירה אין דעם אָרט, וויזוי אויס, נאָענט צו דער דירה פון דעם גאון, און צו באַשטימען זי „פאַר אַ מצוה־זאַך אויף אייביק", „דהיינו: צו לערנען אין דעם הויז ברבים און צו דאַוונען דאָרטן מיט אַ מנין"[304]. די ראשי הקהל האָבן דערלויבט ר' אליהו בר"צן צו רעמאָנטירן דאָס הויז, צו פאַרבייטערן די פענסטער פון דעם הויז און פון די קלייניע פאַרציי־טיקע קאַמערן, אויך צו ענדערן אַלץ אינעווייניק לויט זיין באַגער, און געגעבן אים רשות צו מאַכן דאָרטן אַ מנין הן אינדערוואָכן הן שבת, נאָר ניט אין די ימים טובים און ימים נוראים, אָבער פּל זמן דאָרטן וועט לערנען הרב החסיד (דער גאון), מעג דאָרטן זיין אַ מנין אויך אין די ימים טובים, אָבער ניט ימים נוראים[305]. ר' אליהו בר"ץ האָט אין רעמאָנט פון דעם הויז אַרײַנגעלייגט אַ סך אייגן געלט. אין דעם הויז איז געזעסן דער גאון און געלערנט און דאָ פלעגט מען דאַוונען מיט אַ מנין און שטענדיק לערנען. בראש פון די לומדים איז געשטאַנען דעם גאונס תלמיד ס ע ד י ה בן נ ת ן־נ ט ע. ס'האָבן זיך געפונען נדבנים, וואָס האָבן געשטיצט די שטענדיקע לומדים. אַסך נדבות האָט געגעבן יצחק־אַייזיק בן יוסף פון כאַטאַיאָוויטש. נאָך ביים לעבן פון גאון, אין די יאָרן תקנ"ו און תקנ"ז (1796 און 1797), האָט ער געקויפט אומבאַוועגלעכע גיטער און האָט זיי אָפּגעזאָגט אויף „עולמית" פאַר די שטענדיקע לומדים[306]. דער גאון האָט געהאַט אַ פּלאַן צו מאַכן פון דעם שטענדיקן מנין אַ בית־מדרש. דער אָרט איז ניט באַשטימט געוואָרן פאַר זיין לעבן, ווייל דער גאון האָט געקויפט אַ הויז אין סלוצקים הויף לעבן שולהויף און האָט געוועלט גרינדן דאָרטן דעם בית־מדרש[307]. נאָכדעם ווי דער גאון איז נסתלק געוואָרן, האָבן זיינע פאַרערער באַשלאָסן צו גרינדן אָנשטאָט דעם מנין אַ בית־מדרש אויפן נאָמען פון דעם גאון. כ"ב מרחשון תקנ"ח, אַ חודש נאָכן גאונס פטירה, האָבן די ז' טובי העיר באַשלאָסן

אויסצוקלייבן פיר „אפרתים" (איידללייט), וואָס זאָלן אָננעמען נדבות אויף אויסצוהאַלטן דעם מנין הגר"א.

דער אויבנדערמאָנטער יצחק-אַייזיק בן יוסף האָט מנדב געווען נאָך הייזער און אַ קראָם, וואָס צוזאַמען מיט דער ערשטער נדבה האָבן זיי באַטראָפן איבער צווייטויזנט פּויל. זל. (1.500 רוסישע טשערוואָנצעס) 308). אין יאָר תקס"א (1801) האָט ער אויפגענומען פינף מענטשן פאַר משגיחים איבער זיין נדבה, הן איבער די הכנסות פון די גיטער, וואָס ער האָט מנדב געווען, הן איבער די תמיכות פאַר די שטענדיקע לומדים. דער נדבן האָט אין זיין געשענק-כתב אַריינגעטראָגן אַ פּאַראַגראַף: „די משגיחים הנ"ל זאָלן שטרענג אַכטונג געבן, אַז צווישן די לומדים זאָל ניט זיין קיינער פון דער נייער כת, וואָס רופן זיך קאַרלינער און אויף זייער שפּראַך קיטאַיעווער, וואָס הגאון הצדיק המנוח ז"ל האָט זיי ניט געקאָנט ליידן".

כדי צו פאַרוואַנדלען דעם מנין אין אַ קלויז, האָט מען געדאַרפט אָפּ-קויפן די הייזער ביי די יורשים פון אליהו בר"ץ און דורכקומען מיט די שכנים, וואָס וואוינען אין אונטערשטן גאָרן. ז' מרחשוון תקנ"ט האָבן יוסף בן אליהו בר"ץ און זיין ווייב גיטל בת האב"ד ר' שמואל בן אביגדור פאַרקויפט די הייזער מיטן תנאַי, „זיי זאָלן זיין דווקאָ פאַר אַ מצווה-זאַך". זיי האָבן אויס-גענומען נאָך פאָלגנדיקע תנאים: א. אין דער קלויז, וואָס וועט אויפגעבויט ווערן, זאָל דער פאַרקויפער און זיין יורש נאָך אים האָבן דאָרטן אַ שטאָט, וועלכע ער וועט אַליין אויסקלייבן. ב. דער פאַרקויפער און זיין יורש נאָך אים זאָל האָבן דעם זכות פון פינפטן גבאי. ג. דער מוכר און זיין יורש נאָך אים זאָל האָבן אַן עליה ימים נוראים. ד. דער מוכר און זיין יורש נאָך אים זאָל האָבן רעכט צו בויען איבער דאָס הויז אַ דריטן גאָרן און די הכנסות פון די הייזער און פון די עליות זאָלן גיין אויף רעמאָנטן און אויף קויפן ספרים פאַר דער קלויז. ה. די עליות זאָלן גערופן ווערן אויפן נאָמען פון דעם ראש המשפחה ר' אליהו (פּעסעלעס) ז"ל 309).

מיט די שכנים און מיט די יורשים פון גאון איז מען דורכגעקומען. די יורשים פון גאון האָבן געטענהט, אַז דאָס הויז, וואָס דער גאון האָט געקויפט אין סלוצקיס הויף און וואָס ער האָט גערעכנט צו גרינדן דאָרטן די קלויז, איז געקויפט פאַר זיין געלט. די לומדים פון „מנין" האָבן געטענהט, אַז דער גאון האָט געקויפט דאָס הויז פאַר די געלטער פון די נדבות לטובת די לומדים און דווקאָ פאַר אַ מצוה-זאַך 310). דאַן האָבן דעם גאונס קינדער געגעבן אַ שבועה, און די לומדים פון מנין האָבן זיי באַצאָלט פאַר דאָס הויז. דעם בית-מדרש, ווי באַוואוסט, האָט מען ניט געגרינדעט אין דעם הויז אין סלוצקיס הויף, נאָר אין די הייזער אויפן שולהויף.

מ'האָט געדאַרפט באַקומען אַ דערלויבעניש פון קהל צו גרינדן די קלויז. די דערלויבעניש האָט, ווי עס ווייזט אויס, שוין באַקומען דוב-בער בן אליהו פּעסעלעס (נפטר געוואָרן אין יאָר תקל"ט), ווייל אין דעם פסק פון בית-דין, וואָס האָט געמאַכט אַ פּשרה צווישן די מענטשן פון „מנין" און איינעם פון די שכנים אין יאָר תקנ"ט, לייענען מיר: „וועגן דער טענה פון די מענטשן פון

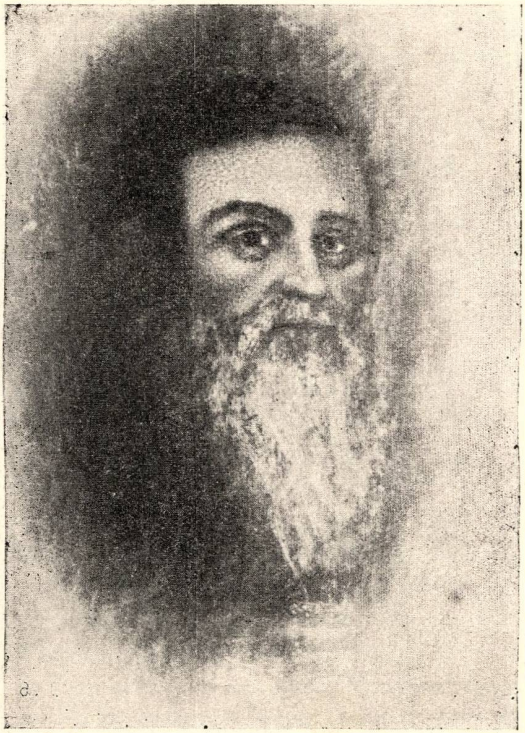

דער ווילנער גאון ר׳ אליהו

אַן אַלטער אייל־פאַרבן־בילד אין מוזיי א. נ. פון
ש. אַנ־סקי ז״ל בייַ דער ווילנער קהלה.
פאָט. י. א. צינאָוויץ

דעם מנין, אַז זיי ווילן מאַכן אַ קלויז אויפן צווייטן גאָרן, איז באַשלאָסן, אַז זיי מוזן ברענגען וועגן דעם אַ החלטה (פון קהל), אָבער אַזאַ החלטה האָבן די „רוזנים" (די ראשי הקהל) שוין לאַנג אַרויסגעגעבן דעם הרבני הראש מוהר"ר בער בּמו"ה אליה פאַר אים און פאַר זיינע באַפולמעכטיקטע. אויב זיי קאָנען אַזאַ החלטה ניט ברענגען, טאָרן זיי ניט מאַכן קיין קלויז, זיי מעגן נאָר מאַכן אַ מנין צו לערנען און צו דאַוונען אינדערוואָכן, שבת און יום טוב. דער מנין האָט אויך רעכט יעדע נאַכט דאָרטן צו שלאָפן, אָבער מער ניט ווי צען זומדים" [311]. די דערלויבענישׂ איז אָן ספק אַרויסגעגעבן געוואָרן פאַרן יאָר תקנ"ט, וויל ר' בערעלע ר' אליהס איז געווען אַ מענטש מיט אַ השפעה און דער פרנס פון קהל, — דער„בער האָט ער לייכט געקאָנט באַקומען די דערלויבענישׂ. און ווירקלעך, דער „מנין" איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ בית-מדרש ערשט נאָך דער פטירה פון גאון.

דער אָרון קודש און די בימה אין גאונס קלויז זיינען אינגאַנצן ענלעך אויפן קודש און אויף דער בימה פון דער שול גחש"א, וואָס האָט גע־ דינט פאַר אַ מוסטער פאַר די איבעריקע שולן פון יענער תקופה. דער בנין איז אין דער לעצטער צייט רעמאָנטירט און פאַרבעסערט געוואָרן. דער אָרט, וואָס מען ווייזט אויף אים אָן, אַז דאָרטן איז געזעסן דער גאון, איז פאַר־ שוואונדן צוזאַמען מיט דער וואַנט, וואָס מ'האָט אַראָפגעריסן. דאָס פאַרקלענערט אָבער ניט די חשיבות פון דעם הויז, וואו דער גאון האָט געלעבט און געלערנט.

לאָמיר איצט פאַרלאָזן דעם שולהויף און צוריקקערן אויף יידישער גאַס. דאָס הויז נ' 247 האָט אין מיטן 18־טן יר"ה געהערט צו אליעזר בן חיים און דאָרטן האָבן אין 1784 געוואוינט 16 משפחות.

אויפן ווינקל יידישער און דייטשער גאַס שטייט אַ הויז נ' 280, וואָס האָט געהערט צום יעזואיטן־אָרדען א. נ. פון דעם שליח יאָהאַן. נאָכדעם ווי עס איז בטל געוואָרן דער יעזואיטן־אָרדען, איז דאָס הויז אַריבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט צו קריסטן [312], אָבער צווישן די יידן איז דאָס הויז באַוואוסט געווען אין צווייטער העלפט פון 18־טן יר"ה ווי דאָס הויז פון דעם ראש הקהל ר' יודא ב"ר ליפמאַן האָראָדנער, וואָס פלעגט אַרענדירן דאָס הויז. ר' יהודא בן ליפמאַן מייזלש האָט אַרענדירט דאָס הויז פאַרן יאָר 1757, האָט אין אים געמאַכט אַ גרויסן רעמאָנט און פלעגט צאָלן דירה־געלט 150 גילדן אַ יאָר. אין אַרענדע־אָפמאַך געפינען מיר אַ באַשרייבונג פון דעם הויז. אויפן ערשטן שטאָק איז צוועלף דירה (אַ קאַמער), אַ קראָם, אַ קעלער פאַר אַ שיינק, צוויי דירות (קאַמערן) מיט אַ שלאָף־קאַמער, אַ קעלער פאַר אַ בירבריעריי, אַ דירה פאַר אַ בריייער פון זויערע משקאות און אויך אַ מאַגאַזין; אויפן צווייטן שטאָק זיינען געווען קאַמערן, וואו מ'האָט געבראַנט בראַנפן, און אויך אַ גרויסע דירה, און אויפן דריטן שטאָק איז געווען אַ דירה מיט אַ פאָרהויז [313]. אין יאָר 1784 האָבן דאָ געוואוינט 12 משפחות, וואָס האָבן געציילט 50 נפשות.

מיר האָבן זיך צוריקגעקערט צו דעם אָרט, וואָס פון אים האָבן מיר אָנ־ געהויבן אונזער עקסקורסיע איבער דער געטא. די דייטשע גאַס האָט ניט גע־ הערט צו דער געטא, אָבער לויט דער אָרדינאַציע פון יאָר 1633 איז יידן דער־

לויבט געווען צו קויפן אין אָט דער גאַס די הייזער, וואָס שטייען אויף דער גרענעץ פון דער ירידישער גאַס (זע די תקנות אויבן, ז' 13; זע אויך די פרי־ווילנער פון פעברואַר פון דעמזעלבן יאָר 1633, אויבן ז"ז 10 און 11). אָבער די יידן האָבן געוואוינט ניט בלויז אין דעם ביסל הייזער לעבן יידישער גאַס, נאָר אויך אין אַנדערע הייזער. קעגן דערדאָזיקער דערשיינונג האָבן געקעמפט די מיעשטשאַנעס, וואָס האָבן ניט געווילט לאָזן די יידן וואוינען „נעענטער צום בנין פון מאַגיסטראַט". אין דער צווייטער העלפט פון 18־טן יר"ה וואוינען די יידן אין גרעסטן טייל הייזער אויף דייטשער גאַס. דער אונז שוין באַקאַנטער גראַמענמאַכער, יאַכימאָוויטש, שרייבט אין דער באַשרייבונג פון דער שריפה פון יאָר 1749, אַז די דאָזיקע גאַס רופט זיך „דייטשע", אָבער דייטשן זיינען פֿאַרהאַן דאָרטן וויניק און „קרעציקע שטינקענדיקע" יידן — אַסך: „Sławna Niemiecka, lecz z tytułu tylko, ponieważ Niemców znajduje sie kilko; Żydów tam więcej rospościerających parchów śmierdączych"

מירן ניט לייגן קיין אַכט אויף דאָס געפֿלוידער פון דעם מיעשטשאַנין דעם צורר היהודים, נאָר מירן ממשיך זיין אונזער עקסקורסיע און אַריבערגיין אויף דייטשער גאַס. מירן גיין רעכטס און דורכקורסירן די הייזער, וואָס ביים שולהויף.

נאָך דעם הויז, וואָס שטייט אויפן ווינקל גאַס, שטייט אַ הויז (נ' 37), וואָס האָט אין סוף 17־טן און אין אָנהויב 18־טן יר"ה געהערט צום רייכן סוחר הירש בן ישראל אַשפּנזי, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין טעטיקייט לטובת דעם מלוכה־אוצר אין דער צייט פון דעם מלך יאַן סאָביעסקי. אין יאָר 1687 האָט דער קיניג אים איבערגעגעבן אַ פאַרלאָזענעם פלאַץ, וואו עס זיינען געשטאַנען בלויז חורבות (314), און ער האָט דאָ אויסגעבויט אַ הויז. אין העלפט 18־טן יר"ה איז דאָס הויז געשטאַנען חרוב און אָן בעלי־בתים. נאָך די שריפות פון די יאָרן תק"ח־תק"ט (1748—1749) האָבן די ראשי הקהל פאַראייניקט דעם דאָזיקן פלאַץ מיטן שולהויף. קעגן דעם איז אַרויסגעטראָטן דער מאַגיסטראַט מיט אַ פראָטעסט (315). מיט אַ תביעה איז אַרויסגעטראָטן אויך דער גראַף מיכאל בושאָסטאָווסקי. ער האָט געטענהט, אַז זיינע אָבות האָבן באַקומען דעם דאָזיקן פלאַץ ביים קיניג יאַן סאָביעסקי אין יאָר 1676, נאָך פריער פאַר הירש טייטשער. בזשאָסטאָווסקי האָט אין געריכט פון קיניגליכן הויף געוואונען. דער קהל איז מיט אים דורכגעקומען און האָט ביי אים אָפּגעקויפט אין יאָר 1771 דעם פלאַץ פאַר 680 טשערוואָנצעס (12,240 פוילישע גילדן (316). אויף דעם דאָזיקן שטח האָט אויסגעבויט הייזער אליעזר בן חיים, וואָס שטייט אויפן ווינקל פון דער אייגנטימער פון דעם דערבייאיקן הויז, וואָס שטייט אויפן ווינקל פון דער גאַס. אַ טייל פון דעם הויז האָט געהערט צו ח"ק גחש"א און אַ טייל — צו אשר בן קלמן קליאַטשקע. אין דעם דאָזיקן הויז האָט געוואוינט דער ד"ר פּאָלאָנוס און ער האָט דאָרטן אויך געהאַט שטאַלן (317).

דאָס דערבייאיקע הויז (נ' 378) איז איינס פון די ערשטע הייזער, וואו די יידן האָבן געקאָנט באַזעצן זיך אין שטאָט. אין דעם דאָזיקן הויז איז געווען די אַלטע מינצעריי און דערפאַר האָט עס זיך געפונען „Stara mienica".

אין סוף 17־טן און אין אַנהויב 18־טן יר"ה האָט אויך דאָס דאָזיקע הויז געהערט צו הירש טייטשער (אַשכנזי). אין יאָר 1714 איז דאָס הויז פאַר אַ חוב אַריבער צו אַ קריסטין, וואָס האָט עס אין 1720 אָפּגעזאָגט די טריניטאַריער גלחים אויף אַנטאָקאָליע. די גלחים האָבן ניט געוואָלט רעמאָנטירן דאָס הויז און האָבן עס דערבּיבער פאַרדונגען דעם קהל פאַר 200 פּוילישע גל. אַ יאָר [318]. סוף 18־טן יר"ה איז דאָס הויז אַריבער צו די בּרידער ר' לייבעלע און ר' הירשעלי ר' בערס (די אייניקלעך פון ר' אליהו פעסעלעס).

דאָס דערבייאיקע הויז (נ' 377), „סלוצקיס", איז דאָס ערשטע הויז, וואו די יידן האָבן זיך באַזעצט אין וועלנע אונטערן שוץ פון די פּירשטן סלוצקי. דאָס דאָזיקע הויז פאַראייניקט זיך מיטן שולהויף און בילדעט מיט אים אַ גרויסן דורכהויף פון דייטשער גאַס צו יידישער. דער פאַלאַץ פון די פּירשטן סלוצקי איז באַפרייט געווואָרן פון דער שטאָטישער יוריסדיקציע און איז אַריבער לצמיתות צו יידן צוזאַמען מיט אַלע זיינע רעכט, פונקט ווי דאָס דערבייאיקע הויז פון קישקא. וואָס איז פאַרוואַנדלט געווואָרן אין דער שול. סלוצקיס הויף איז בכן אַ טייל פון שולהויף. אין דעם דאָזיקן הויף זיינען געווען די געזעלשאַפטליכע מוסדות, ווי דער מרחץ, דער „ברונעס" מיט די וואַסער־רערן פון די ווינגרי־קוואַלן אאנ"ד.

פאַר דאָס דערבייאיקע הויז (נ' 376), וואָס האָט זיך געהערט „פעלקער־זאַמבּס הויז", האָבן אין משך פון אַ סך צייט זיך פראָצעסירט דער קהל און די שכנים — די פיאַרישע גלחים. דאָסדאָזיקע הויז מיטן פלאַץ ביי אים האָט אין י. 1721 געקויפט דער פּריץ פעלקערזאַמב און אין יאָר 1755 עס פאַרקויפט דעם וילנער קהל [319]. אַ גרויסער טייל פון דעם הויז האָט געהערט צום אב"ד ר' שמואל בן אַביגדור. די גלחים האָבן געוואָלט באַקומען דאָס דאָזיקע הויז און די פּלעצער ביי אים, כדי צו פאַרבריייטערן זייער ערנאַנשטאַלט. זיי האָבן שוין אין יאָר 1743 אָנגעקלאָגט דעם קהל אין געריכט אין דעם ענין גרעניץ צווישן זייערע הייזער און דעם שולהויף. די גלחים האָבן געטענהט, אַז דער קהל האָט פאַרבריייטערט דעם שולהויף מיט אַ שטח, וואָס האָט געהערט צו זיי. אין יאָר 1753 האָבן די גלחים אָנגעקלאָגט אין געריכט פון קיניגליכן הויף די ראשי־הקהל, אַז זיי האָבן אויסגעבויט אַ געמויערטן צוים אין דעם הויף, וואָס גע־הערט צום קלויסטער, האָבן מיט געוואַלד צוגענומען אַ שטח, אויסגעבויט אויף אים הייזער און דאָוונען דארטן אַלע טאָג מיט געשרייען [320].

דער ענין האָט זיך געצויגן אַ לאַנגע צייט. די גלחים האָבן געוואָלט צונעמען ביי די יידן דאָס הויז אויפן סמך פון דער פריווילעגיע פון יאָר 1633, וואָס שטעלט אַיין אַ געטאָ, און אויפן סמך פון דעם קאָמיסיע־באַשלוס פון 1636, וואָס שטעלט אַיין גרעניצן פאַר דער געטאָ. אין יאָר 1773 האָט דער סיים באַשלאָסן צו נאָמינירן אַ קאָמיסיע, וואָס זאָל באַטראַכטן און אַיין־אַרדענען דעם ענין שטחים און מויערן, וואָס איבער זיי פראָצעסירן זיך די גלחים און דער קהל [321]. די קאָמיסיע האָט אין 1774 איבערגעקוקט די פאַפירן פון ביידע צדדים און רעווידירט די פּלעצער. די גלחים האָבן געפאָדערט צוריק די שטחים און דאָס פעלקערזאַמב־הויז אויפן סמך פון דער אַרדינאַציע. וועגן

די שטחים האָבן די ראשי־הקהל און דער אב״ד געשווּאָרן, אַז זיי געהערן דעם קהל פון גאַנץ אַלטע צייטן אָן [322]. וועגן דעם הויז האָט די קאָמיסיע געפסקנט, עס זאָל בלייבן ביי די יידן, ווײַל די גלחים פאָדערן ניט עס אָפצושאַצן און פארקויפן [323]. עס איז ווערט צו פאַרצייכענען, אַז די גלחים האָבן געקאָנט אַרויסטרעטן מיט אַ פאָדערונג אָפצושאַצן און צו פארקויפן דאָס הויז אויפן סמך פון אַ צווייטן סיים־באַשלוס [324].

די ראשי־הקהל האָבן פארשטאַנען, אַז די גלחים וועלן ניט אויפהערן זיך משתדל צו זיין צו פאַרבריטערן זייערע גרעניצן און זיי וועלן קאָנען אויסנוצן דעם צווייטן באַשלוס פון דעם סיים. דער קהל האָט געוואוסט, אַז ער וועט ניט קאָנען שטעלן זיך צום געריכט מיט די גלחים מיט אַ פעסטקייט, ווי אַ פוילישער פּריץ, און האָט זיך דערײַבער אויפגערעדט מיט איינעם אַ שרה מיכאל גורסקי Górski, Kasztelan Żmujdzki, אַז ער, דער קהל, וועט אים פאַרקויפן דאָס הויז פאַר 12000 פוילישע גילדן און וועט נאָכדעם בייַ אים אַרענדירן דאָס הויז פאַר 960 גילדן אַרענדע־געלט אַ יאָר [325]. פאַקטישע בעלי־בתים זיינען געבליבן דער קהל און דער אב״ד.

די גלחים האָבן אין אַפּריל 1775 דורכגעפירט אין סיים אַ ספעציעלע רעזאָלוציע וועגן אָפּשאַצן און פארקויפן די שטחים און דאָס פעלקערזאַמבהויז [326]. די קאָמיסיע, וואָס איז נאָמינירט געוואָרן לויטן באַשלוס פון סיים, איז צוגעטראָטן צום שאַצן די שטחים, אָבער די יידן האָבן געשטערט און אין אייניקע ערטער ניט דערלאָזן דורכפירן די שאַצונג [327].

דער קהל האָט זיך דאַן געוענדעט מיט אַ מעמאָראַנדום צום קיניג און צום קיניגליכן ראַט (Rada Nieustająca). דער קיניג האָט אין סעפטעמבער 1775 באַשלאָסן, אַז מען טאָר ניט פארווירקליכן די ביידע באַשלוסן פון סיים, ביז עס וועט ניט אָנגענומען ווערן קיין נייער באַשלוס [328]. אין שלוס פון זיין רעזאָלוציע זאָגט דער קיניג, אַז עס וואָלט כּדאַי געווען, די גלחים זאָלן מסכּים זיין מיטן פסק־דין פון דער ערשטער קאָמיסיע.

אין אַפּריל פון זעלביקן יאָר 1775 האָט אייניער אַ שרה, באַראַנאָווסקי, באַקומען בייַם קיניג אַ פריווילעגיע אויף די אויבנדערמאָנטע שטחים און הויז לויטן געזעץ פון (Juris caduci). לויט דעם דאָזיקן געזעץ פלעגן גיטער, וואָס נאָכן טויט פון זייערע אייגנטימער זיינען ניט פאַרבליבן פאַר זיי קיין יורשים, אַריבערגיין אין רשות פון דעם קיניג (לויטן געזעץ פון יאָר 1588) אָדער פון די פריצים (לויטן געזעץ פון יאָר 1726). דער שרה באַראַנאָווסקי האָט געוואָלט אַריבערפירן אין זיין רשות די שטחים און דאָס הויז און האָט געטענהט, אַז זיי געהערן ניט דעם קהל אויף קיין געזעצליכן אופן... צו די דריי פריער־דיקע צדדים איז בכן צוגעקומען אַפערטער. צי איז אויך אָט דער פריץ אייניגעלאַדן געוואָרן פון דעם קהל, כּדי צו טענהן קעגן קהל — און צו העלפן אים?

אין יאָר 1776 איז אין סיים אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס וועגן קאָמיסיעס. די ענינים, וואָס זיינען ניט דערלייַדיקט געוואָרן דורך קאָמיסיעס, האָט דער סיים איבערגעגעבן צום טריבונאל. די גלחים האָבן זיך דאַן ge-

וועגדעט צום טריבונאל און געבעטן מבטל צו מאכן דעם קאמיסיע־באשלוס פון 1774 און אפצושאצן און פארקויפן זיי די שטחים און דאס הויז. די גלחים האבן אויפגעפאדערט צום גערייכט ניט בלויז דעם קהל, נאר אויך די הערן גורסקי און באראנאווסקי, וואס האבן געשלאסן אפמאכן מיטן קהל (אויך באראנאווסקי?), כדי צו פארפלאנטערן דעם ענין און שווער צו מאכן דאס איבערגעבן די הייזער צו די גלחים (329). באראנאווסקי פון זיין זייט האט דערלאנגט אין גערייכט אויף דעם קהל, די גלחים און גורסקין.

דער קהל און גורסקי האבן זיך ניט געשטעלט צום גערייכט. דער טריבונאל האט אין פעברואר 1778 ארויסגעטראגן א פסק־דין, וואס דערלויבט די גלחים און באראנאווסקין אריבערצופירן אין זייער רשות דאס הויז און די שטחים און באפעלט אומצוקערן זיי די גערייכטס־הוצאות אין א סומע פון 10.000 גילדן. אזא הארבער פסק־דין איז ארויס בלויז דערפאר, וואס זיי האבן זיך ניט געשטעלט צום גערייכט.

די גלחים און באראנאווסקי האבן געוועלט אויספירן דעם פסק־דין, אבער דער קהל און גורסקי האבן עס ניט דערלאזן. אויך צווישן די תביעות פון די גלחים און באראנאווסקין איז געווען אן אנטאגאניזם. האבן זיי זיך ווידער געוועגדעט צום טריבונאל. דאן איז אין יוני 1780 ארויס א נייער פסק־דין, דער קהל און גורסקי האבן זיך ווידער ניט געשטעלט צום גערייכט (330).

א לאנגע צייט איז אוממיגליך געווען ארויסצודרייען זיך פון דעם ענין, באזונדערס, ווען דער פסק־דין איז געווען לטובת די גלחים און זיי האבן אנגעהויבן אים דורכצופירן מיט דער הילף פון קלויסטער־מענטשן, וואס פלעגן טרייבן די איינוואוינער פון שולהויף און שלאגן זיי. ווען דער קהל האט באפוילן צו פארשליסן די טיר, זיינען געקומען די קלויסטער־לייט ביינאכט און האבן ארויסגעריסן די באלקנס (אין אוגוסט 1781) (331).

דער קהל האט באשלאסן דורכצוקומען מיט די גלחים. ס׳האבן זיך געפונען פארמיטלער און עס איז רערגאנגען צו א פשרה. דער קהל האט איבערגעגעבן די גלחים דאס הויז און א טייל פון די שטחים און די גלחים האבן מוותר געווען אויף די איבעריקע שטחים (332). דער קהל איז דורכגעקומען אויך מיט דעם פריץ באראנאווסקי, וואס האט מודיע געווען, אז ער האט זיך איבערצייגט, אז די יידן האבן דאקומענטן, וואס זאגן עדות וועגן דעם אייגנטום־רעכט פון דעם קהל אויף דאס הויז און די שטחים, און דעריבער רעזיגנירט ער פון זיין פריוילעגיע Juris caduci (333).

נאכדעם ווי דאס פעלקערזאמב־הויז איז איבערגעגעבן געווארן צו די גלחים, האט זיך געשטעלט די פראגע וועגן קאמפענסאציע דעם אב"ד ר׳ שמואל בן אביגדור. דער אב"ד האט באקומען פון קהל 300 טשערוואנצעס, אבער ער האט געהאלטן, אז די סומע איז ווייניק.

וועגן די הוצאות פון קהל אויף צו פירן דעם פראצעס וועלן מיר באקומען א באגריף, אויב מיר וועלן פארצייכענען, אז אין איין יאר 4—1773 האבן זיי באטראפן 9.182 גילדן (334).

מירן איצט אריבער צו דער צווייטער זייט דייטשער גאס. אין הויז נ׳

373 האָבן אין 1765 געוואוינט 13 יידישע משפחות. אין דעם הויז, וואָס שטייט אויפןווינקל מיקאָלאַיעווער גאַסל (נ׳ 370), האָבן אין יאָר 1765 געוואוינט 15 משפחות.

לאָמיר איצט אַרײַנגיין אין גאַסל,*) וואָס האָט געהערט צו די גאַסן פון גאַנטאָ. פון דער רעכטער זײַט האָבן די יידן געוואוינט אין הויז נ׳ 369, וואָס געהערט צו דער לוטעראַנישער קירך. אין יאָר 1765 האָבן דאָ געוואוינט 3 משפחות און אין יאָר 1784—48. ווייטער שטייט אַ הויז, וואָס איז געשאַפן גע־וואָרן פון דריי הייזער, וואָס האָבן געהערט צו אַ קריסט מיַער.**) אין דעם הויז האָבן געוואוינט יידן.

קעגנאיבער, לעבן דעם פראַנצישקאַנער קאָשציאָל א. נ. פון הל׳ ניקאָלאַי, איז געשטאַנען אַ קליין געמויערט הויז (נ׳ 318), וואָס האָט אין אָנהויב 18־טן יר״ה געהערט צו אַ יידן און איז נאָכדעם (1724) אַריבער צו זיינע קריסטלעכע בעלי־חובות. אָט דאָס הויז און דאָס דערבייאיקע הויז (נ׳ 317) און אויך דאָס גרויסע הויז, וואָס גייט אַרויס אויף דייטשער גאַס (נ׳ 315), האָט אין די יאָרן 1786—1788 אָפגעקויפט דער ד״ר יעקב ליבאָשיץ[335]. לאָמיר אַריבערגיין אויף דייטשער גאַס, אין „דאָקטאָרס הויף״, ווייל אין הויף אויפן ווינקל גאַס זיינען ניט געווען קיין יידן. דעם דאָקטאָרס הויז איז אין מיטן 18־טן יר״ה אַריבער צו די דאָמיניקאַנער גלחים פון פאָאָרסק. קעגן זיי איז אַרויסגעטראָטן דער מאַגיסטראַט, וואָס האָט ניט געוועלט מסכים זיין, אַז הייזער, וואָס געהערן צו זיין יוריסדיקציע, זאָלן אַריבערגיין צום קלאָרוס אָדער צו פריצים און דורך זיי צו יידן[336]. דאָס הויז, וואָס ווענן אים גייט דאָ די רייד, האָבן די גלחים פאַרדונגען צו בנימין בן דוב־בער שמש. ער האָט דאָרטן אויסגעבויט און רעמאָנטירט צוויי עטאַזש הייזער. דער מאַגיסטראַט איז געקומען און האָט מיט געוואָלט צוגענומען דאָס הויז. מיט תביעות אויף דאָס הויז איז אַרויס־געטראָטן נאָך אײַן פריץ, וואָס האָט געגנומען אויף זיך אַ פריוויליעגיע לויטן געזעץ „jus caducum״. דער הויף איז אַריבער פון מאַגיסטראַט צום פריץ קאָזיעל, וואָס האָט אים אויך פאַרדונגען צו בנימין שמש. דער ד״ר ליבאָשיץ האָט אין יאָר תקמ״ה—ו (6—1785) אָפגעקויפט בײַ די יורשים פון בנימין שמש זייערע רעכט און האָט באַצאָלט אויך דעם פריץ קאָזיעל, וואָס איז דורכגע־קומען מיט די גלחים און מיטן פריץ פון דעם „jus caducum״[337]. בנימין שמש האָט פאַר זיין טויט אָפגעזאָגט אויף „עולמית״ פאַר „צדקה גדולה״ און פאַר ח״ק „בקור חולים״ 70 גילדן אַ יאָר פון די הכנסות פון דעם הויף[338]. דער ד״ר האָט נאָכדעם ניט געוועלט צאָלן די דאָזיקע סומע, אָבער אין יאָר תקנ״ד (1794) האָט דער בית־דין פון דער קהילה געפסקנט — אויפצומאָנען די דאָזיקע סומע פון די הייזער[339].

אין דעם ווייטערדיקן הויף (נ׳ 314) האָבן געוואוינט ווייניק יידן. אין דעם הויף ווייטער האָבן געוואוינט: אין הויז נ׳ 313 אין יאָר 1765—זיבן משפחות

---

*) גיסקע סויבעס זאוולעק.

**) מצערקעס הויף. דער איבערזעצער.

און אין יאָר 1784 — אַכצן; אין הויז נ׳ 312 אין יאָר 1765 — זעקס משפחות און אין יאָר 1784 — פופצן. אין ווייטערדיקן הויף נ׳ 311, וואָס האָט געהערט צום פּריץ גורסקי, האָבן געוואוינט דער יסו״ד [340]) און זיין איידעם דער אַב״ד ר׳ שמואל בן אַביגדור. דער אַב״ד האָט געהאַט „חזקות״ אויף הייזער אין גורסקיס הויף און האָט זיך אויפגעפירט אין זיי, ווי אין אייגענע הייזער. אין דעם הויף האָבן אין 1765 געוואוינט 12 משפחות און אין יאָר 1784—23 משפחות.

כדי צו פאַרענדיקן די עקסקורסיע איבער דייטשער גאַס, וועלן מיר אַריבערגיין אויף דער אַנדער זייט. דאָס הויז נ׳ 381 האָט ביים פּריץ שישקאָ אַרענדירט ר׳ אליהו פּעסעלעס און נאָך אים זיין זון יוסף [341]). אליהו בר״ץ און זיין זון האָבן רעמאָנטירט דאָס דאָזיקע הויז, וואָס שטייט לעבן זייערע הייזער אויפן ווינקל דייטשער און יידישער גאַס (זע אויבן ז׳ 74). די הייזער נ׳ 382 האָבן געהערט צו טישקעוויטשן, און דאָ האָבן ניט געוואוינט קיין יידן. אין סוף 18-טן יר״ה איז אייגנס פון די הייזער, דערביי לעבן פאָריקן הויף, אַריבער צום ד״ר ליבאָשיץ און ער האָט עס פאַרקויפט צו ר׳ לייבעלע און ר׳ הירשעלע ר׳ בערס, די אייניקלעך פון אליהו פעסעלעס [342]).

אין די איבעריקע הייזער נעמטער צום מאַגיסטראַט־הויף האָבן קיין יידן ניט געוואוינט. אין איין הויף נ׳ 299 האָט אין 1765 געוואוינט אַ דינסט, וואָס האָט געדינט אין אַ שענק, וואָס איז, ווייזט אויס, דאָ געווען.

היות די מעשטשאַנעס האָבן מקפיד געווען, די יידן זאָלן ניט וואוינען אויף דייטשער גאַס נאָענט צום מאַרק, האָבן די יידן זיך געקליגט און זיך באַזעצט אויף דער גאַס, וואָס פירט צום מאַרק פון דער צווייטער זייט, — אויף רודניצקער גאַס. אין יאָר 1765 האָבן זיי דאָ געוואוינט אין צען הייזער און אין 1784 — אין אַלע הייזער. די יידן האָבן זיך באַזעצט אויך אין די גאַסן און געסלעך צווישן דייטשער, רודניצקער גאַס און צווישן דעם וואַל אַרום דער מויער פון שטאָט. זיי האָבן זיך באַזעצט אויך אין דער גאַס, וואָס גייט צום טראָקער טויער (טראָקער גאַס). דער ראש הקהל זאב־וואָלף בן אַהרן האָט דאָ געהאַט צוויי געמויערטע הייזער (נ׳ 388), איינס געקויפט אין יאָר 1762 פאַר 12000 גילדן און דאָס צווייטע, לעבן ערשטן, אין יאָר 1779 [343]). די דאָזיקע גאַס איז איינע פון די צוויי, וואָס עס איז פאַרבליבן אַ פאַרבאַט פאַר יידן זיך דאָרטן צו באַזעצן, אויסער די, וואָס האָבן שוין דאָרטן פריער געקויפט הייזער. די יידן האָבן קרוב צו די אַכציקער יאָרן פון 18-טן יר״ה באַזעצט זיך אין אַ גרויסער צאָל אויך אויף יענער זייט פון די שטאָטישע מויערן.*) אויף די 4.447 נפשות, וואָס האָבן געוואוינט אין שטאָט לויט דער צייללונג פון יאָר 1784, זיינען אין מיטן די מויערן פון שטאָט געווען 3789 נפשות. די פאָרשטעט שניפישאָק און אַנטאָקאָליע גייען ניט אַריין אין דעם חשבון, ווייל זיי זיינען געווען באַזונדערע קהילות (קבוצים).

זע וואָלאָם, הינטערן וואָל, — דערפון הייסט די גאַס זאוואָלנע.
דער איבערזעצער.

דער שול-הויף ווינטער

פּאָט. מ. לייבאָוסקי

II

דער קהל

ערשטער קאפיטל

דער קהל

„די יידישע רעגירונג". — די הערשאפט פון דעם קהל. — די אויפגאבן פון דעם קהל. — די ארגאניזאציע פון דעם קהל. — די אסיפה פין רח"ש. — דרגות און התמנותן. — דער פרייז פון די דרגות. — די בעלי־תקנות: — די וואלן. — די זיצונגען פון קהל און פון די אסיפות.

די יידן האבן געהאט אן אנפירונג, וואס האט זיך געדופן „קהל", ענליך צום מאגיסטראט פון די קריסטליכע מיעשטשאנעס. מיט רעכט האט מען גערופן דעם קהל — „די יידישע רעגירונג" (344), וויל ער פלעגט אנפירן אלע געזעל־שאפטליכע ענינים פון די יידן: ער פלעגט זיי רעפרעזענטירן פאר די מאכטן אין דער מדינה, ער פלעגט איינמאנען און באצאלן די שטייערן דער רעגירונג, פלעגט זיין זייער ריכטער, פלעגט זארגן וועגן דער ריינקייט אין דעם יידן־פערטל און וועגן דעם געזונט פון דער יידישער באפעלקערונג, פלעגט שטיצן די ארעמעלייט, געבן שוץ די יתומים און פארנעמען זיך מיט די רעליגיעזע באדערפענישן און מיט דער דערציאונג פון יונגען דור.

דער קהל האט געשטרעבט צו באפריען זיך פון יעדער השפעה און איינשרומפונג פון זיין מאכט מצד די מאכטן פון דער מדינה. דאס פלעגט אים גלינגען, וויל ער האט געהאט מארגלישע צוואנגסמיטלען און אויך אנ־דערע, וווי דער שרעקליכער חרם. די יידישע אייגנווינער זיינען געווען איבער־געגעבן אין די הענט פון דעם קהל, זייער לעבן און פארמעגן זיינען געווען אפהענגיק פון זיין חסד. ניט אנגענעמען די אייבערהערשאפט פון דעם קהל איז געווען אוממיגלעך. לויט דער בקשה פון קהל פלעגט די מאכט שיקן מיליטער דורכצופירן די פאדערונג פון קהל. דער קהל האט געהאט נאך צוואנגסמיטלען, ווי די „קונע", אט דעם שאנד־סלופ, וואס מען פלעגט אין אים ארייגשטעלן דעם מענטשן געשלאסן אין קייטן און מען פלעגט אים שפייען אין פנים, און אויך אן ארעסט־שטיבל. מורד זיין אין קהל און וועגן זיך צו דער מדינה־מאכט קענן דעם קהל איז געווען געפערליך.

די טעטיקייט פון קהל איז געווען זייער ברייט און פארצווייגט. דער

קהל פלעגט געבן דערלויבעניש צו וואוינען אין שטאָט (דאָס איז געווען די „חזקה פון דער קהילה"), פלעגט געבן דערלויבעניש צו קויפן אומבאַוועגלעכע גיטער, צו באַשעפטיקן זיך מיט מלאָכה. דער קהל פלעגט אַרויפלייגן שטייער אויף דער יידישער באַפעלקערונג און איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער רעגירונג פאַרן קאָפּ־שטייער. דער קהל פלעגט זאָרגן, מען זאָל דורך רערן ברענגען וואַסער פון די קוואַלן אין יידישן קוואַרטאַל, און פלעגט נעמען אויף זיך די אַחריות פאַר אַלץ און שטעלן אין קאָן די קהלשע הייזער[345], דער קהל פלעגט אויך משפטן אין ענינים פון שטערן די אָרדענונג און די דיסציפלין אין דער קהילה, אָבער אין געלט־פראָצעסן פלעגט ער זיך ניט מישן. אין דיני־ממונות (געלט־פראָצעסן) פלעגט משפטן אַ בית־דין פון דיינים, וואָס פלעגן יעדן יאָר אויס־געקליבן ווערן צוזאַמען מיטן קהל. איבער דער פאַרצווייגטקייט פון דער טעמטיקייט פון דעם קהל זיינען געשאַפן געוואָרן באַזונדערע אָפּטיילונגען מיט באַזונדערע גבאים. און אַזוי איז געשאַפן געוואָרן די אָפּטיילונג „צדקה גדולה" — צו פאַרנעמען זיך מיט שטיצן די אָרעמעלייט, די אָפּטיילונג „בדק הבית" — צו פאַרנעמען זיך מיט דער וואַסערלייטונג, מיט דער קאַנאַליזאַציע און מיט דער ריינקייט. דער קהל האָט איבערגעגעבן ספעציעלע חברות די ענינים פון בית־עולם און קבורת מתים (ח"ק גחש"א), די ענינים פון עוסקן־זיך מיט חולאים (ח"ק בקור חולים) און די ענינים פון חינוך. די הויפט־פאַרוואַלטונג איז געבליבן אין דער הענט פון קהל, וואָס האָט קאָנצענטרירט אין זיינע הענט דאָס גאַנצע געזעלשאַפטלעכע לעבן פון דער קהילה.

בראש פון דער קהילה איז געשטאַנען דער „קהל", וואָס איז באַשטאַנען פון דרייצן מענטשן:

א. פיר „ראשי הקהל";

ב. צוויי „ראשי מדינה";

ג. פיר „טובי הקהל";

ד. דריי „עקורי הקהל" (עיקרדיקע מיטגלידער).

די ראשי הקהל — דאָס זיינען די פרנסים, וואָס זיינען געשטאַנען בראש פון אַלע ענינים פון קהל, איטלעכער זיין חודש אָדער זיין וואָך לויט דער רי, און דערפאַר טאַקע האָבן זיי זיך גערופן „פרנסי חודש". די ראשי המדינה זיינען געווען באַפולמעכטיקטע פון קהל אין ועד המדינה (לאַנד־ועד) און זיינען פאַרבליבן אין קהל אַפילו נאָכדעם, ווי דער ועד איז אויף אַן אָפיציעלן אופן אין 1764 בטל געוואָרן[346].

חוץ דעם עצם „קהל" פלעגן אויסגעקליבן ווערן נאָך פיר רואי־חשבון (רעווידירער) און אויך פיר גבאים פון צדקה גדולה און צוועלף דיינים. די אויפגאַבע פון די רואי־חשבון איז געווען צו רעווידירן דעם פנקס פון די הכנסות און הוצאות פון דעם קהל.

די מיטגלידער פון קהל, די דיינים און די אַנדערע ממונים פלעגן אויס־געקליבן ווערן אויף אַ פאַרזאַמלונג פון אַ קלייניר צאָל מענטשן, וואָס האָבן געהערט צו דער אַזוי גערופענער „אסיפת רח"ש", און פון די רייען מיטגלידער פון אָט דער „אַסיפה". ניט יעדערער האָט זוכה געווען אַריינגענומען צו ווערן אין

אָט דער אַסיפה. נאָר דער, וואָס האָט געהאַט דעם טיטל „מורנו" אָדער „חבר" [347]) און וואָס עס זיינען אַוועק זעקס יאָר נאָך זיין חתונה [348]), האָט געמעגט „באַקומען אַ צעטל", ד. ה. אַריינגענומען ווערן אין דער אַסיפה און שטימען. די אָנגעהעריקייט צו דער „אַסיפת רח"ש" איז געווען אָפּהענגיק פון פאַרמעגליכקייט און בלויז רייכע מיוחסדיקע תושבים האָבן געקאָנט אַריינ-גענומען ווערן אַהין. דער „ועד מדינת ליטאָ" האָט אין יאָר תקכ"א (1761) אָנגענומען אַ באַשלוס, אַז „אַ האַרבער חרם איז אויף די בעלי-מלאָכות אין די פינף הויפּט-קהילות . . . ווער עס איז ניט געווען אין דער אַסיפה ביז אַהער, טאָר ניט אַריינגיין אין קיין אַסיפה, וואָס איז שייך צו רח"ש, און אַ פשיטאָ שוין אין קהל [349]). דער ועד המדינה האָט זיך משתדל געווען (ביי דער מאַכט) צו באַגרעניצן די צאָל מיטגלידער פון דער אַסיפת רח"ש ביז פופציק אָדער איין און פופציק [350]), אָבער אָן אַ רעזולטאַט. אין יאָר תק"י (1750) האָבן צו דער אַסיפת רח"ש אין ווילנע געהערט 120 פערזאָן [351]), אין יאָר 1787 זיינען שוין געווען 196 [352]). אַלע יאָר פלעגן צוקומען פינף נייע „צעטל-באַזיצער" [353]): פון די וואָס באַקומען דעם „צעטל" פלעגט דער קהל נעמען אַן אָפּצאָל. בראש פון דער אַסיפת רח"ש זיינען געשטאַנען די „ראשי-אַסיפה". די אַסיפת רח"ש פלעגט האָבן אָפטע פאַרזאַמלונגען, ניט ווייניקער ווי איין מאָל אין אַ פערטליאָר, און פלעגט אָגנעמען באַשלוסן אין אַלע וויכטיקע ענינים פון קהל. צווישן אַנדערן האָט די אַסיפה געהאַט אויך רעכט אָנצונעמען באַשלוסן וועגן אויפנעמען רבנים, חזנים און שמשים, און דערפאַר האָט זי עס זיך גערופן „אַסיפת רח"ש".

באַקומען אַ התמנות אין קהל איז געווען ניט פון די לייכטע זאַכען. אַ מענטשן, וואָס עס איז נאָך ניט אַוועק קיין צען יאָר נאָך זיין חתונה, פלעגט מען אינגאַנצן ניט געבן קיין שום התמנות (תיקון פון יאָר תקל"ד). און מ'האָט זיך גערעכנט ניט בלויז מיט די יאָרן, נאָר אויך מיט דער סומע, וואָס דער מיטגליד פון דער אַסיפה פלעגט צאָלן דעם קהל ווי אַ דירעקטן שטייער אין „קאָראָבקע". אַזוי פאָדערט די תקנה פון יאָר תקל"ד, אַז צווישן די דרייצן מיטגלידער פון קהל זאָלן יעדנפאַלס זיין פיר צאָלער פון גרויסע סומעס, פון זיי צוויי, וואָס צאָלן צוויי הונדערט גילדן אַ יאָר, און צוויי, וואָס צאָלן הונדערט. פאַר גבאים פון „צדקה גדולה" קאָנען, לויט דער דאָזיקער תקנה, אויסגעקליבן ווערן מענטשן, וואָס צאָלן ניט ווייניקער פון פופציק גילדן. ס'איז קלאָר, אַז די התמנותן פלעגן באַקומען נאָר רייכע מענטשן. אַן אַנדער תנאַי, ניט קיין בפירושער אין די תקנות פון דער קהילה, אָבער אַ ווירקליך דורכגעפירטער אין לעבן, איז געווען דער יחוס פון אַ משפחה אַ בעל-השפעה אין קהל פון פריער. ווען מיר טראַכטן זיך אַריין אין די רשימות פון די ראשי הקהל, גע-פינען מיר, אַז אין קהל זיצן אָפט אַ פאָטער און זיין זון און אַנדערע קרובים. די זין פלעגען אַזוי ווי ירשענען די ערטער פון זייערע עלטערן שוין אַפילו ביים לעבן פון די עלטערן און מיט דער השפעה פון די עלטערן זייערע הויבן זיי אָן זייער געזעלשאַפטליכע טעטיקייט און זייער שטייגען אויף די טרעפּ (דרגות) פון התמנותן. אין די תקנות פון דעם ועד מדינת ליטאָ און אין די תקנות פון דעם

קהל און פון פאַרשיידענע חברות געפינען מיר באַגרעניצונגען פון די רעכט פון קרובים אָנצונעמען התמנותן. אין די תקנות פון דעם ועד המדינה פון יאָר ת"פ (1720) ווערט געזאָגט: „קרובים פון דער פרשטער לויניע (ברידער) מעגן זיין אין קהל, נאָר (מיטן באַדינג), צווישן די מנהיגים זאָל זיין איין פאָר פון דער לויניע און ניט צוויי, און אפילו די צוויי ברידער טאָרן ניט טראָגן איין קרוין" [345]. אין די תקנות פון קהל פון יאָר תקל"ד זאָגט זיך, אַז צווישן די דרייצן מיטגלידער פון קהל זאָל ניט זיין מער ווי איין ראשון בראשון און צוויי פסולי דאורייתא (נאָענטסטע קרובים). אויך פאָר די קרובים פון רב האָט מען מתקן געווען באַגרעניצנדיקע תקנות, כדי דער רב זאָל ניט קענען משפיע זיין איבער דער מאָס אויף דער מאַכט פונם קהל. אַזאַ החלטה נעמט אָן דער ועד המדינה אין יאָר תקכ"א, אַז די „פסולי דאורייתא פון רב טאָרן ניט זיין קיין מנהיגים". די דאָזיקע באַגרעניצונגען האָבן בלויז אַביסל אָפגעהאַלטן דאָס אַרײַנדרינגען פון קרובים אין קהל. דער קהל איז אָקופירט געוואָרן פון עטלעכע אײַנפלוסרייכע משפחות. אויך דער רב פלעגט אַהין אַרײַנבריינגען זיינע קרובים און מקורבים. צווישן די משפחות תקיפים פלעגט אויסברעכן מלחמה פאַר דער מאַכט.

דאָס באַקומען התמנותן אין קהל איז צוגעגאַנגען מדרגותווייז. דער מיטגליד פון דער אַסיפה האָט געמוזט אַפריער זיין אַ גבאי פון „צדקה גדולה" אָדער אַ דיין, כדי ער זאָל קאָנען באַקומען אַ העכערע דרגא (מדרגה, טרעפ)— פון „עיקור הקהל"; ווער עס איז (לויט די תקנות פון ועד המדינה פון יאָר ת"ל) געווען אין משך פון צוויי יאָר „עיקור הקהל", האָבן די בוררים געמעגט אים אויפנעמען פאַר אַ „טוב הקהל"; ווער עס איז (לויט די תקנות הנ"ל) געווען אין משך פון דריי יאָר „טוב הקהל", האָט מען געמעגט אים אויפנעמען פאַר אַ ראש-המדינה אָדער ראש-הקהל. שמואל-יוסף פין צייַלט לויט דער תקנה פון יאָר תק"ח [355]) זעקס דרגות פון התמנותן:

דרגה א. מי שהיה (ווער עס איז געווען) ראש אָדער מנהיג;
„ ב. אַדיין בייַ אַ וואָסער-ס׳איז חברה אָדער אַן אַרײַנגייער צו די דיינים פון דער קהילה;
„ ג. אַ גבאי פון צדקה-גדולה אָדער אַ דיין הקהילה;
„ ד. עיקור הקהל;
„ ה. טובי הקהל;
„ ו. ראש-מדינה אָדער ראש-הקהל.

די צוויי ערשטע דרגות, וואָס ש. י. פין האָט אויסגעצייַלט, זיינען אונז ניט קלאָר. עס פעלט אונז דער „פנקס הקהל", וואָס וואָלט געקאָנט געבן בפרטיותדיקע ידיעות וועגן אַלע אָרדענונגען פונם קהל און קלאָר מאַכן אויך אָט די פראַגע. אין די תקנות איז געווען געזוי דעקלערט, ווער און ווען האָט געמעגט אָננעמען אַ וועלכע-ס׳איז התמנות. אין פנקס פון ח"ק גחש"א, וואָס איז צו אונז דערגאַנגען, פאַרנעמט אָט די פראַגע אַן אָרט אויבנאַן. דעם טיטל מיטן צוגאַב „מי שהיה" (ווער עס איז געווען) פלעגט באַקומען יעדערער, ווער עס האָט אין משך פון אַ יאָר פאַרנומען אַ התמנות. אַזוי זיינען געווען „מי שהיה ראש",

„מי שהיה מנהיג" (–טוב). חוץ די וואָס האָבן פאַקטיש פאַרנומען אַ התמנות, זיינען געווען אויך אַזעלכע, וואָס פלעגן באַקומען דעם טיטל „מי שהיה ראש" ווי אַ דרגה, וואָס דערלויבט נאָכדעם צו באַקומען אַ התמנות. צווישן דער דרגה „מי שהיה ראש" און דער דרגה „מי שהיה מנהיג" איז יעדענפאַלס געווען אַ געוויסע דיסטאַנץ. דאָס זיינען געווען צוויי דרגות, די ערשטע העכער פון דער צווייטער. מיר ווייסן ניט, וואָס פאַר אַן אונטערשייד עס איז געווען אויך צווישן „נכנס לדייני הקהלה" *) און צווישן דיין הקהלה.

פאַר די דרגות פלעגט דער קהל נעמען אָפצאָלן פון די, וואָס פלעגן זיי באַקומען, ענליך צו די אָפצאָלן פון די, וואָס פלעגן באַקומען די „צעטלעך" אויף מיטגלידערשאַפט פון אַסיפת רח"ש. איבער דעם דוחק אין געלט, וואָס פלעגט זיך אָפט פילן אין קהל, האָט ער זיך געמאַכט די דרגות און די „צעטלעך" פאַר אַ חשובן מקור פון הכנסה. פאַר אַ „צעטל" פלעגט דער קהל נעמען 7½ רעגדלעך (135 פוילישע גילדן) 356). פאַר דער דרגה „מי שהיה ראש" — 20 רעגדלעך (360 גילדן) 357). דער אָפצאָל איז ניט שטענדיק געשטאַנען אויף דער זעלביקער הייך, — ער פלעגט פאַלן און שטייגן. באַקומען דרגות האבן געקאָנט נאָר רייכע מענטשן, דער קהל פלעגט נעמען געלט פלומרשט „בתורת הלוואה" און פלעגט גאָראַנטירן דאָס סילוקן — מיט דרגות און צעטלעך. אָבער היות דער קהל פלעגט ניט באַצאָלן דעם מלוה, האָט אָט דער מלוה געמעגט פאַרקויפן די דרגות און צעטלעך ווי ער האָט געוועלט, אָן דעם הסכם פונם קהל און אפילו קעגן זיין ווילן. די שמשים און דער סעקרעטער פונם קהל זיינען געווען געצוואונגען צו פאַרצייכענען די דרגות און די צעטלעך אין „פנקס הקהל", ניט רעכענענדיק זיך מיט דער מיינונג פונם קהל.

אויך אין די פאַרשיידענע חברות, למשל, אין ח"ק גחש"א, זענען מיר אָזאַ דערשיינונג. אָנהויבנדיק פון יאָר תק"י, קעמפן די בעלי־תקנה **) אין ח"ק גחש"א קעגן דעם ענין פאַרקויפן „צעטלעך" (אויף אַריינצוגיין אַלס מיטגלידער אין ח"ק) און דרגות, אָבער די פינאַנסיעלע שוועריקייטן פון דער חברה צווינגען זי מוותר צו זיין. אין יאָר תקי"א טראָגן די בעלי־תקנה אַרויס אַ החלטה קעגן די, וואָס ווילן באַקומען דרגות פאַר געלט־תביעות, „מען זאָל דעם, וואָס האָט אַ געלט־תביעה צו דער ח"ק, מפצה זיין מיט מזומן געלט" און ניט געבן „אַ וועלכן־ס׳איז כבוד אָדער אַ נאָמינאַציע אָדער אַ דרגה אָדער אַ „מי שהיה"358). בשום אופן ועניַן אין דער וועלט 359). אין סוף יאָר תקנ"ט פרווון די „אַכט מענטשן", וואָס שטייען בראש פון דער ח"ק, עובר זיין אויף דער תקנה ווענן דעם איסור צו פאַרקויפן דרגות. דער דוחק אין געלט איז געווען גרויס. דער עקאָנאָמישער מצב פון די יידן אין שטאָט איז געווען זייער געפאַלן, און די „אַכט מענטשן" האָבן ניט געוזען קיין אַנדער מיגליכקייט צו קריגן געלט אויף

*) אפשר מיינט דער דאָזיקער סערמין — אַ קאַנדידאַט אויף דיין הקהלה ?

**) די וואָס האָבן צוגעפגעשטעלט די תקנות פון ח"ק.

דער איבערזעצער.

דער באַדערפֿעניש פֿון אַ גרויסער הוצאה און אויף אַ גרויסער נויט פֿון חיי־שעה", ווי נאָר דורך פֿאַרקויפֿן דרגות. אין פֿנקס האָט מען פֿאַרשריבן די החלטה אין אָט דעם נוסח: „עס איז באַוואוסט אַלע אייניוואוינער פֿון אונזער קהילה, — זאָל ע ר זי היטן און שירמען, — אַז בעוונותינו הרבים איז אויף אונז מקויים געווארן דער פסוק „וידל ישראל מאד" (ישראל איז זייער פֿאַר־אָרעמט געוואָרן), און עס איז אָנגעגנומען געווארן צו טאָן אַ נייע זאַך, וואָס איז נאָך ניט געווען זינט עס איז געגרינדעט געווארן די ח"ק, צו פֿאַרקויפֿן טיט־לען . . . דאַן איז באַשלאָסן געווארן צו פֿאַרקויפֿן צוויי דרגות פון „שומרי תקנה", יעדע דרגה פֿאַר צווייַ רעגדלעך. די דאָזיקע החלטה איז באַגעגנט גע־ווארן, וווייזט אויס, מיט גרויס קעגנערשאַפֿט, און דעריבער איז צושטאַנד געקומען אַ פֿאַרבריי־טערטע זיצונג פון שמ"א („שמונה אנשים", די אַכט מענטשן) צוזאַמען מיט געוועזענע גבאים, און די החלטה איז בטל געווארן. ס׳איז באַ־שלאָסן געווארן, אַז „חלילה, מען טאָר אַזוינס קיינמאָל ניט טאָן, און אפילו דאָס שוין געטאָנענע איז גלייך ווי ניט געטאָן" (360). אין די תקנות פון די יאָרן תקכ"ג, תקכ"ו און תקל"ו ווערט איבערגעחזרט די תקנה, אַז עס איז פֿאַרווערט צו געבן אָדער צו פֿאַרקויפֿן אַ התמנות (ד. ה. אַ דרגה) אפילו אויף „אַ גרויסער באַדערפֿעניש". אָבער שוין אין יאָר תקמ"א (1781) דערלויבן די בעלי־תקנה צו פֿאַרקויפֿן דרגות אויף צום דעקן די חובות פון דער ח"ק. וועגן פֿארקויפֿן די דרגות (20 פון „שומרי תקנה", 4 פון „מי שהיה בעל־תקנה") האָט מען אויסגערופֿן אין דער גרויסער שול, און ווער עס האָט געוועלט קויפֿן, האָט געקאָנט קומען אין פֿאַרשעגיסטרירן זיך ביים סעקרעטער פון ח"ק. זינט יעמאָלט הויבט די ח"ק אָן צו פֿאַרקויפֿן צעטלעך אין דרגות אין אַגרויסער צאָל און זי קוקט שוין ניט אפילו, דער קונה זאָל קומען צו אַ התמנות מדרגותוויז. מען פלעגט פֿאַרקויפֿן אַ צעטל צוזאַמען מיט אַ העכערער דרגה. די תקנות וועגן דעם סדר פון די דרגות און התמנותן האָבן שוין מער ניט געהאַט קיין שום ווערט. פֿאַר געלט האָט מען געקאָנט גיך דערגרייכן צו הויכע דרגות. דאָס פֿאַרקויפֿן דרגות און צעטלעך אין קהל און אין חברות וווייזט אויף אַ טיפֿער ירידה פונם קהל. דער גביר און דער וואָס יאָגט זיך נאָך כבוד האָט געקאָנט קויפֿן פֿאַר זיך און פֿאַר זיינע קרובים און מקורבים צעטלעך און דרגות און אַזוי אַרום צו שאַפֿן אין דער „אַסיפה" אַן אייגענע פֿאַרטיי. דער קהל איז אַקופּירט געוואָרן דורך גבירים, וואָס יאָגן זיך נאָך כבוד און מאַכט.

אויסער די אויבן אויסגערעכנטע התמנותן זיינען געווען נאָך „בעלי־תקנה" (תקנות־איינשטעלער) און „שומרי תקנה" (תקנות־היטער). די בעלי־תקנות פלעגן ניט געקליבן ווערן צוזאַמען מיט די בעלי־התמנותן אין קהל חול המועד פסח, נאָר פֿאַר ראש־חודש כסלו (361). זיי פלעגן זיך צונויפקומען צוזאַמען מיטן רב און פלעגן איינשטעלן תקנות פֿאַרן קהל. צוויי בעלי־תקנה צוזאַמען מיטן רב האָבן געהאַט רעכט אָפּצוהאַלטן דאָס אננעמען אַ נייע תקנה (362). מיר האָבן ניט דעם „פנקס הקהל", — זיינען דעריבער צו אונז ניט דערגאַנגען די תקנות, וואָס זיי האָבן מתקן געווען. מיר ווייסן ניט, צי פלעגן נייע בעלי־תקנה געקליבן ווערן יעדן יאָר, אָדער, — ווי אין ח"ק גחש"א, וואָס פלעגט שטענדיק טאָן

אַלץ לויטן מוסטער פונם קהל, — איין מאָל אין דריי יאָר. מיר ווייסן אויך ניט, וועלכע מענטשן האָבן געהאַט רעכט געקליבן צו ווערן בתור בעלי־תקנות. געווייס פלעגן זיי געקליבן ווערן פון די רייעז פון די, וואָס האָבן שוין גע־דינט אין התמנותן אין קהל און האָבן שוין געוואוסט די אָרדענונגען פון קהל און זיינע באַדערפענישן. אין ח"ק גחש"א האָט די דרגה „בעל־תקנה" געהערט צו אייניקע פון די העכסטע, — זי איז געווען די צוויייטע לויט דער מעלה נאָך די גבאי־חודש (גבאים, וואָס אַמטירן לויט דער ריי יעדערער זיין חודש). אין דער ח"ק גחש"א זיינען געווען זיבן בעלי־תקנות און איינער אַ „במקום בעל־תקנה". „שומר־תקנה" איז אין ח"ק גחש"א געווען די ערשטע דרגה, די ני־דעריקסטע, וואָס פון איר פלעגט מען אָנהויבן צו שטייגן ביז דער העכסטער התמנות פון גבאי־חודש. ביי די „בעלי־תקנות" געפינען מיר אויך אין קהל „שומרי־תקנות", אָבער זיי בילדן, ווייזט אויס, בלויז אַ דרגה, אַ שטאַפל צו „בעלי־תקנות".

די בעלי־תקנות, ווי געזאָגט, פלעגן זיך צונויפקומען אויף זיצונגען און פלעגן אײַנשטעלן דעם סדר פון די וואָלן צום קהל אויף חול המועד פסח.

די וואָלן צום קהל פלעגן צושטאַנד קומען אַלע יאָר דעם ערשטן טאָג חול המועד פסח. תיכף נאָך תפילת שחרית פלעגן זיך צונויפקומען דער קהל, די ראשי האַסיפה, דער רב, דער סעקרעטער און די שמשים אין קהל־שטוב[363]. די שמשים פלעגן אַרויסנעמען פון דער קלפי (אורנע) פינף צעטלעך. ד י פון די מיטגלידער פון דער „אַסיפת־רח"ש", וואָס זייערע נעמען זיינען געווען פאַר־רעגיסטרירט אויף די צעטלעך, פלעגן אַזוי אויסגעקליבן ווערן פאַר בוררים (ווייַער). צוויי שמשים פלעגן גיין אײַנלאַדן די בוררים אין קהל־שטוב און אָט די זיינען מחויב געווען צו נאָמינירן דעם נייעם קהל, די ראשים, די ראשי־מדינה, די טובים, די עיקורים, די פיר רואי־חשבון, די צוויי ראשי האַסיפה און די פיר גבאים פון „צדקה גדולה". זיי פלעגן אויך אָננעמען נייע מיטגלידער אין דער אַסיפת־רח"ש, פלעגן „געבן צעטלעך" אין אַ באַגרעניצטער צאָל: פון צוויי ביז פינף. זיי פלעגן געבן אויך דרגות „מי שהיה ראש" אָדער „מי שהיה מנהיג". די בוררים זיינען מחוייב געווען צו פאָלגן די תקנות, וואָס די בעלי־תקנות האָבן פאַר זיי מתקן געווען. אין מינסק און אין אַנדערע קהילות פלעגן די בוררים שווערן, אַז זיי וועלן ווייַן אָן רמאות[364]. אויך אין ווילנע פלעגן זיי געווייס שווערן, אַז זיי וועלן ווייַן לויט די תקנות פון דער קהילה. אין די דאָזיקע תקנות איז געווען קלאָר אויסגערעדט, וועמען מען מעג ווייַן צו וועלכער התמנות, אין וועלכער משפחה־קרובהשאַפט מעגן די גע־קליבענע זיין, וועלכע התמנותן מעגן די בוררים נעמען פאַר זיך וכדומה. די תקנות זיינען צו אונז ניט דערגאַנגען, דעריבער קאָנען מיר באַקומען בלויז אַ באַגריף פון זיי לויט די תקנות פון דעם ועד המדינה און לויט די תקנות פון ח"ק גחש"א אין ווילנע. אַזוי באַשליסט דער ועד המדינה אין יאָר תקכ"א, אַז פאַר דער קלפי זאָל אויסגערופן ווערן מיט אַ גרויסן חרם, די בוררים זאָלן ניט נעמען קיין שוחד. אין דער ווילנער ח"ק גחש"א האָט מען אין יאָר תקל"ה מתקן געווען, אַז דער בורר מוז שווערן, אַז ער וועט ניט נעמען קיין שוחד[365].

אַן אַנדער תּקנה פון ועד המדינה פון דעם אייגענעם יאָר תקכ"א (§ נ"ח) פאַ־
דערט, דער בורר זאָל זיין נאָר פון די, וואָס צאָלן דירעקטן שטייער דער
קהילה ניט ווייניקער פון 18 גראָשן אַ וואָך, אויסער דעם וואָס איז געווען
אַ דיין און אַ מופלג אין לערנען, וואָס מעג צאָלן בלויז צען גראָשן. וועגן
אַזאַ תּקנה אין דער וויטלנער קהילה נאך דעם יאָר תקכ"א איז אונז ניט באַ־
וואוסט און מיר מיינען, אַז יעדערער פון דער אַסיפת־רח"ש האָט געקאָנט
אויפשטייגן פון דער קלפי אָן באַגרעניצונגען. אין ח"ק גחש"א געפינען מיר
אַ סך תּקנות, ויאָס באַגרעניצן דאָס רעכט פון די בוררים צו נאָמינירן זיך
אָדער זייערע קרובים. די בוררים זיינען מחוייב געווען צו ענדיקן זייער אַרבעט
אין משך פון טאָג, ביז אָוונט. די ראשי הקהל און די דיינים פון איין יאָר
האָט מען ניט געטאָרט ווייל אויף דער זעלביקער התמנות דעם אַנדער יאָר.
לויט די תּקנות פון ח"ק גחש"א, האָט מען אין די רשימות פון די געקליבענע
ניט געטאָרט באַשטימען קיין ממלאי־מקומות פון די, וואָס ווען ניט ווען
אָננעמען די התמנות. מען האָט געדאַרפט מודיע זיין די געקליבענע וועגן
זייער התמנות תיכף ומיד און וואַרטן אויף זייער הסכמה, און אויב זיי ווען
ניט מסכים זיין, — דאַן ווייל אַנדערע[366]). אויף די אויסגעוויילטע איז גע־
לעגן אַ חוב אָנצונעמען די התמנות, און אויב זיי פלעגן ניט אָננעמען, פלעגט
מען זיי צווינגען „מיט אַלע צוואַנגען אין דער וועלט", ביז זיי זיינען מסכים.
די אויסגעוויילטע פלעגן אָפגעבן אַ שבועה, אַז זיי ווען אַרבעטן לטובת דער
קהילה און ווען מקיים זיין אַלע אירע תּקנות און די תּקנות פון דעם ועד
המדינה[367]).

אין דרינגענדיקע ענינים פלעגט זיך אויפזאַמלען ניט דער גאַנצער קהל,
נאָר בלויז די פרנסי־חודש. אין דרינגענדיקערע און וויכטיקערע ענינים פלעגן זיך
צונויפקומען די ראשים צוזאַמען מיט די טובים. די החלטה פון זטה"ע (ז' טוב־
העיר) האָט געהאַט אַ קראַפט ווי די החלטה פון גאַנצן קהל: אין זייער וויכטיקע
ענינים פלעגט מען צו די זיצונגען פון קהל אַיינלאַדן אויך די פיר רואי־
חשבון און צוויי ראשי־האַסיפה, צוזאַמען נייַנצן מענטשן. די צאָל אָנטיילנעמער
אין וויכטיקע זיצונגען פלעגט דער קהל אָפט פאַרבייטערן נאָך מער (דאָס
האָט געהייסן אַ קלייַנע אַסיפה). אין די וויכטיקסטע ענינים פלעגט זיך פאַר־
זאַמלען די אַסיפת רח"ש (גרויסע אַסיפה)

צווייטער קאַפּיטל

דער בית־דין

די טעטיקייט פון בית־דין. — ניט־יידישע געריכטן. — רעגיסטרירונג פון גיטער אין פּנקס פון בית־דין און אין די ביכער פון ניט־יידישע געריכטן. — כתות פון בית־דין, דער אב״ד און דער ראב״ד. — סו״ד. — שטענדיקע דיינים און ניט שטענדיקע. — שב״ד. — דער „רודף הנעלם״. — דער וויצע־וואָיעוואָדע — ריכטער פון די יידן.

אויסער דעם קהל, פלעגן אַלע יאָר נאָך געוויילט ווערן צוועלף דיינים. דער בית־דין פלעגט פּסקנען אין דיני ממונות, בעת דער קהל גופאָ פלעגט משפּטן און באַשטראָפן אין די איבעריקע ענינים, ווי, למשל, פאַר שטערן די אָרדענונג און די דיסציפּלין אין קהילה וכדומה. דער בית־דין פלעגט דאַרפן באַקרעפטיקן אין „פּנקס השעבודים״ (היפּאָטעק־בוך) [368] די מכירה פון אומבאַוועגליכע גיטער, רעגיסטרירן די קאָנטראַקטן וועגן פאַרקויף פון גיטער, „חזקות״, שטעט אין שול, שטר־חובות אדג״ל. דער בית־דין פלעגט אויך השגחה געבן צוזאַמען מיטן קהל אויף די וואָג און מאָסן און פלעגט פראָטעסטירן קעגן די וואָס הייבן די פרייזן [369]. פאַרצייטן, 'פאַר די 60־קער און 70־ער יאָרן פון 18־טן יר״ה, פלעגן די דיינים אַלע ערב שבת פּסקנען שאַלות אויך אין די ענינים פון איסור והיתר און איינער פון זיי איז אויך געווען אַ מגיד מישרים (שטאָט־מגיד) [370].

דער קהל און דער בית־דין האָבן געשטרעבט, אַ ייִד זאָל זיך ניט ווענדן אין ניט־ייִדישע געריכטן. אויב עמיצער האָט געוועלט ווענדן זיך צו אַ ניט־יידישן געריכט, האָט ער געמוזט וועגן דעם מודיע זיין דעם פּרנס־חודש און באַקומען פון אים אַ דערלויבעניש [371]. קעגן די פּורצי־גדר (צוימענברעכער), וואָס ווענדן זיך צו פרעמדע געריכטן אָן אַ דערלויבעניש פון קהל, פלעגט דער בית־דין אַרויסטרעטן מיטן שרעקליכן חרם און מיט אַנדערע שטראָפן. די יידן פלעגן פונדעסטוועגן אָפט פאָרט ווענדן זיך צו ערכאות של נכרים.

די יידן האָבן ניט געהאַלטן פאַר נייטיק צו ווענדן זיך צו פרעמדע גע־ריכטן מיטן ענין רעגיסטרירן זייערע אומבאַוועגליכע גיטער, ווייל פאַר זיי

האָט געקלעקט די רעגיסטראַציע אין די פנקסים פונם יידישן בית־דין. וועגן זיי פלעגן קויפן ביי אַ קריסט, פלעגן זיי רעגיסטרירן די קניות אין די ביכער פון די מדינה־געריכטן. צווישן דער רעגיסטראַציע אין דעם פנקס פון יידישן בית־דין און דער רעגיסטראַציע אין די ביכער פון די ניט־יידישע געריכטן פלעגן אָפט אַוועקגיין עטלעכע יאָר. אַזוי, למשל, איז אין יאָר 1790 פאַררעגיסטרירט געוואָרן אין די ביכער פון ניט־יידישן געריכט אַ כתב, וואָס איז פאַררעגיסטרירט געווען אין פנקס פון יידישן בית־דין אין 1778 [372]. עס זיינען געווען פאַלן פון אַרייַנשרייבן אין די ביכער פון מדינה־געריכט אַ העברעאישן דאָקומענט מיט זיין כתב און מיט זיין לשון [373].

בראש פון בית־דין איז געשטאַנען דער רב, וואָס האָט זיך געפרופן „אַב־בית־דין" (אב"ד). ער פלעגט זיך באַטייליקן נאָר אין וויכטיקערע משפטים [374]. די צוועלף דיינים פלעגן זיך טיילן אויף צוויי כתות. אין איין כתה זיינען געזעסן די אַלטע און זי פלעגט זיך רופן „בית־דין של מעלה"; אין דער צווייטער כתה זיינען געזעסן די יונגע און זי האָט זיך געפרופן „בית־דין של מטה". אין וויכטיקע ענינים פלעגן זיך צונויפקומען ביידע כתות צוזאַמען. פון צווישן די אַלטע פלעגט אויסגעקליבן ווערן איינער פאַר אַ ראש בית־דין (ראב"ד), וואָס פלעגט אָפטמאָל פאַרטרעטן דעם רב. די פסק־דינים פלעגט פאַרשרייבן אין פנקס איינער פון די דיינים, וואָס האָט זיך געפרופן „ספרא ודיינא" (סו"ד, — סעקרעטער און ריכטער). דער דאָזיקער סעקרעטער איז געווען אויך דער סופר הקהל. איבער זיין שוועסטער אַרבעט אַלס סעקרעטער פון קהל האָט דער סו"ד אָפטמאָל ניט געקאָנט אויספירן גאָר די אַרבעט, וואָס איז געפלעגן אויף אים אין בית־דין, — דער־יבער געפינען מיר אויך דיינים פסק־דינים־שרייבער (pisarz dekretowy).

אַלע יאָר פלעגן געווילט ווערן נייע דיינים, אָבער לויט דער החלטה פון אַסיפת רח"ש האָבן געקאָנט זיין אויך „דיינים קבועים" — דיינים באַשטימטע אויף זייער גאַנץ לעבן אָדער אויף אַ באַשטימטער צייט. בתור אַזאַ שטענדיקן דיין, צוגעגעבן צו די צוועלף דיינים, איז אין יאָר תק"ה (1745) אויפגענומען געוואָרן אויף זיין גאַנץ לעבן ר' שמואל בן אַביגדור, דער אייִדעם פון יהודה ספרא ודיינא. אין מינסק געפינען מיר אין יאָר תקנ"ו פיר שטענדיקע דיינים און זעקס ניט שטענדיקע [375].

אין בית־דין פלעגן דינען שמשים, וואָס פלעגן אויספירן שליחותן פון בית־דין וכדומה (שב"ד). אַ גרעסערע חשיבות פון זיי האָבן געהאַט די שמשים פון קהל, וואָס האָבן געהאַט רעכט צו באַשטעטיקן מיט זייער אונטערשריפט פאַרשיידענע דאָקומענטן. די שמשים פלעגן לויט אַקלפי אויסקלייבן אַלע חודש „אַ רודף הנעלם" (געהיימען אינפאָרמאַטאָר, — instygator sekretny). דער „געהיימער אינפאָרמאַטאָר" פלעגט אָפגעבן אַ שבועה, אַז ער וועט ניט שעדיקן קיין שום מענטשן לא כדין. ער האָט געהאַט כלליס, ווי ער מוז פירן זיין טעטיקייט. די שמשים פלעגן ביי אים פרעגן, וואָס קאָן מען טאָן אַ מענטשן, וואָס פאָלגט ניט דעם בית־דין וכדומה. דער „אינפאָרמאַטאָר" האָט געהאַט אין זיין רשות זייער שארפע מיטלען. אין דער קהילה פלעגט מען ניט מפרסם זיין, ווער איז

דער געהיימער אינפאָרמאַטאָר, און ער פלעגט געבן אַ שבועה, אַז ער וועט ניט דערציילן, אַז ער איז געווען אַ געהיימער אינפאָרמאַטאָר [376].

די דיינים פלעגן ניט באַקומען קיין שטענדיקע שכירות פון קהל, אָבער זיי פלעגן צעטיילן צווישן זיך און דעם אַב"ד די געריכטס-הוצאות, וואָס זיי פלעגן נעמען פון די צדדים.

אין פּראָצעסן צווישן יידן און אַ קריסט אָדער צווישן אַ יידן און אַ קריסט, אויב דער בעל-תּביעה איז געווען דער קריסט, פלעגט משפטן דער וויצע-וואָיעוואָדע אָדער אַן אַנדער באַאַמטער זיין ממלא-מקום. דער וואָיעוואָדע קאָראָל ראַדזיוויל האָט אין יאָר 1768 פאַרבריטערט די רעכט פון יידישן בית-דין צו משפטן יידן. אין פאַל, ווען אַ יד פלעגט אָנקלאָגן אַ קריסט אין גע-ריכט, פלעגט ער זיך וועגן מיט זיין תּביעה צום שטאַנדן-געריכט פון דעם אָנגעקלאָגטן.

דר׳טער קאפּיטל

די צדקה גדולה

די אויפגאַבן פון צדקה גדולה. — וען איז זי געגרינדעט געוואָרן. — אירע הכנסות. — איר גורל אין 19־טן יר״ה.

די צדקה גדולה איז געווען אַן אָפּטיילונג פון קהל, וואָס איר אויפגאַבע איז געווען — באַזאָרגן אָרעמעלייט. די גבאים פון צדקה גדולה זיינען געווען אויך גבאים פון דער גרויסער שול. אויך אין אַנדערע קהילות, ווי אין קראָקע און פוזן, פלעגן די גבאים פון די הויפּט־שולן זיך פאַרנעמען מיט די ענינים פון צדקה. די דאָזיקע דערשיינונג איז פאַרשטענדלעך, ווייל די שול איז פאַר־צייטן געווען דער צענטער פון געזעלשאַפטלעכן לעבן און אין איר פלעגט דער ייד מקיים זיין די דריי גרונד־מצוות, וואָס אויף זיי שטייט זיין וועלט: תורה, עבודה און גמילות־חסדים.

די צדקה גדולה פלעגט אַלע וואָך טיילן תמיכה די אָרעמעלייט, פלעגט זיי געבן „קצבה". די אָרעמעלייט, וואָס פלעגן קומען פון אַנדערע ערטער, פלעגט זי געבן תמיכה און אויך דינגען פאַר זיי פורן, זיי זאָלן פאָרן ווייטער. געפאַלענע בעלי־בתים פלעגט צדקה גדולה געבן באַזונדערע תמיכות; פלעגט געבן אָרעמעלייט פסחדיקע מעל אויף פסח; פלעגט באַצאָלן זויגערינס פאַר זויגעדיקע קינדער־יתומים; פלעגט געבן אויף תכריכים פאַר אָרעמע מתים וכדומה. —

צדקה גדולה איז איינע פון די עלטסטע אָפּטיילונגען פון קהל, אפשר די סאַמע עלטסטע. צו אונז איז ניט דערגאַנגען דער פּנקס פון צדקה גדולה [377], וואָס וואָלט געקאָנט פארשפרייטן ליכט אין דער פראַגע וועגן דער אוראַלטקייט פון צדקה גדולה. אין יאָר 1833 ענטפערן די גבאים פון צדקה גדולה דער רוסישער מאַכט אויף דער פראַגע, ווען איז געגרינדעט געוואָרן די צדקה גדולה, אַז זיי קענען ניט פעסטשטעלן גענוי די צייט, אָבער זיי האָבן אַ פּנקס, וואָס איז אַלט 140 יאָר, און אין אים זיינען דאָ עלטערע נאָטיצן פון פריערדיקע פּנקסים, וואָס זיינען צו זיי ניט דערגאַנגען [378]. אַן אַנדער ידיעה פון יענעם יאָר זאָגט, אַז די צדקה גדולה עקזיסטירט זינט אַ גאַנץ אַלטער צייט, קרוב צוויי הונדערט

יאָר [379]. די דאָזיקע צווייטע ידיעה איז זיך סומך אויף דיזע ביקע מקורים, וואָס אויף זיי איז זיך סומך די ערשטע, און זי איז צו דער ערשטער גאָר־נישט מוסיף. אין יאָר ת"ל (1670) ווערן די גבאים פון צ"ג דערמאָנט אין פנקס פון ח"ק גחש"א [380]. מ'דאַרף משער זיין, אַז די צ"ג איז געגרינדעט געוואָרן תּיכף נאָכדעם, ווי עס איז אויסגעבויט געוואָרן די גרויסע שול.

דער קהל האָט איבערגעגעבן דער צדקה גדולה אַ סך וויכטיקע מקורים פון הכנסה. אין די הענט פון די גבאים פון צ"ג זיינען געווען די הכנסות פון דער גרויסער שול. אויך פון אַנדערע שולן, פון בתּי מדרשים (קלויזן) און „מניינים" האָט צ"ג געהאַט הכנסות [381]. ס'איז פאַרוועדט געווען צו בויען אַ נייע שול און אַפּילו צו גרינדן אַ שטענדיקן „מנין" אָן דער דערלויבעניש פון די גבאים פון צ"ג און אָן אַפּצאָל לטובת דער צ"ג. אַזוי, למשל, ווען אין יאָר תקכ"ח איז ביי דער שול פון ח"ק גחש"א אויסגעבויט געוואָרן די עזרת־נשים, האָט די צדקה גדולה באַקומען אַ דריטל פון די הכנסות פון פאַר־קויפן די שטעט. צוליב דעם האָט די צ"ג זיך מתחייב געווען צו געבן, ווען מ'וועט דאַרפן, אַ דריטל הוצאות אויף צו רעמאָנטירן די עזרת נשים [382]. פון ערב ראש חודש תּמוז תקי"ד געפינען מיר אַזאַ מין החלטה פון ביידע כּתות דיינים צוזאַמען מיטן אַב־בית־דין:

„היות אין אונזער קהילה יצ"ו האָט זיך, בעוונותינו הרבּים, פאַרמערט די אומאָרדענונג, די שטרויכלונג, איטלעכער בויט זיך אַ בּמה פאַר זיך, מאַכט זיך מנינים, און מחמת דעם האָבן זיך שטאַרק פאַרמערט די מכשולים, וואָס קומען דערפון אַרויס, און דערצו נאָך אַ היזק פאַר דער צ"ג פון אונזער קהילה יצ"ו, און וועגן דעם האָבן שוין לאַנג געטאָן די חז"ל . . . גוזר צו זיין אויף זיי מיט חרמות און שמתות (אַנאַטעמעס), אויך איז כּמה מאָל אויס־געפונפן געוואָרן אין דער גרויסער שול פון אונזער קהילה יצ"ו, — בכן האָבן זיך היינט פאַרזאַמלט די חשובע תורנים — בּיידע כּתות דיינים פון אונזער קהילה יצ"ו צוזאַמען מיט הגאון הגדול אב"ד וו"מ דקהילתנו יצ"ו און עס איז אַרויסגעטראָגן געוואָרן פון אונז, אַז עס לייגט ניט אין אונזער יכולת מתּיר צו זיין אַ זאַך ... (וואָס איז פאַרוועדט געוואָרן? צו דאַוונען) בצבור און ביחידות אין אַ „מנין" שחרית אָדער מוסף אָדער צו לייענען די תּורה אין שחרית — בשום אופן וענין אין דער וועלט, און וועט עס וועט עובר זיין דערויף, וועט באַ־שטראָפט ווערן לויטן חרם פון די קדמונים און וועט אויך מחוייב זיין צו באַצאָלן קנס [383].

אַ סך הכנסות האָט צ"ג געהאַט פון די קבורה־פלעצער אויפן בית־עולם. צוויי דריטל קבורה־געלטער פלעגט נעמען צ"ג און איין דריטל — די ח"ק גחש"א [384]. כּנגד דעם איז צ"ג מחוייב געווען צו געבן איר חלק, צוויי דריטל, אויף די הוצאות, וואָס זיינען פאַרבונדן מיטן אויסהאַלטן דעם בית־עולם, מיט קויפן נייע שטחים ערד וכדומה [385].

די צ"ג פלעגט נעמען אַן אָפּצאָל פון מאָלן מעל אויף פסח, אַ באַשטימטע סומע פון יעדער פאַס. חוץ דעם פלעגט יעדער בעל־הבית געבן לויט זיין מעגליכקייט נדבות אויף פסחדיקע מעל פאַר אָרעמעלייט (מעות חטים).

די צ״ג פלעגט נעמען אַן אָפּצאָל פון אתרוגים, צוויי גילדן פון יעדן אתרוג.

די צ״ג פלעגט באַקומען הכנסה אויך פון שחיטה פון גסות, 26 גראָשן פון יעדער בהמה [386]. צ״ג האָט געהאַט הכנסות אויך פון די יאַטקעס, ווייל דער גרויסער נדבן דער יסו״ד (יהודה ספרא ודיינא) האָט פאַר די קצבים און מנקרים אויסגעבויט אַ גרויס געוועלב און אַ צוים פון ציגל און דאָס אַרענדע־ געלט, זעקס גילדן אַ וואָך, האָט ער אין יאָר תק״י איבערגעגעבן דער צ״ג אויף „עולמית״ [387]. צ״ג האָט געהאַט הכנסות אויך פון די גרויפן־קראָמען, וואָס ביים שולהויף.

צ״ג האָט געהאַט נאָך אייניקע הכנסות. די קאַסע פון צ״ג האָט זיך גע־ רעכנט פאַר אַ טייל פון דער קאַסע פון קהל, און בשעת מ׳האָט אין 1765 פאַר־ וועדט די קהילות ווייטער צו לייען ערגעץ געלט, כדי זיי זאָלן ניט פאַר־ גרעסערן זייערע גרויסע חובות, איז דאָס פאַרוועדט געוואָרן אויך דער צ״ג־ אין פאַל פון אַ גרויסער און דרינגענדיקער נויט פלעגן די דיינים דערלויבן דער צ״ג צו נעמען הלוואות. אַזוי האָט געטראָפן אין יאָר תקמ״ג (1783), ווען מ׳האָט געדארפט קויפן אַ שטח ערד פאַרן בית־עולם [388].

אין XIX. יר״ה, נאָכדעם ווי די רוסישע מאַכט האָט אין יאָר 1844 מבטל געמאַכט דעם קהל און איבערגעגעבן די רעשטלעך אַוטאָנאָמיע די גבאים פון די גרויסע שולן, — איז די צדקה גדולה עולה לגדולה געוואָרן און האָט פאַרנומען דעם אָרט פון דעם קהל, דען די גבאים פון צ״ג זיינען גע־ וועלן אויך די גבאים פון דער שול [389].

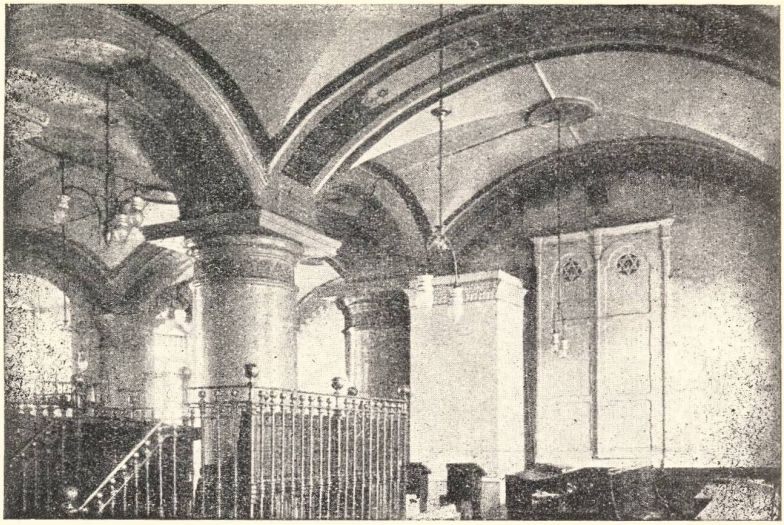

אַלטע קלויז

פון די זאַמלונגען פון מוזיי א. נ. פון ש. אַנ־סקי ז״ל ביי דער ווילנער יידישער קהלה

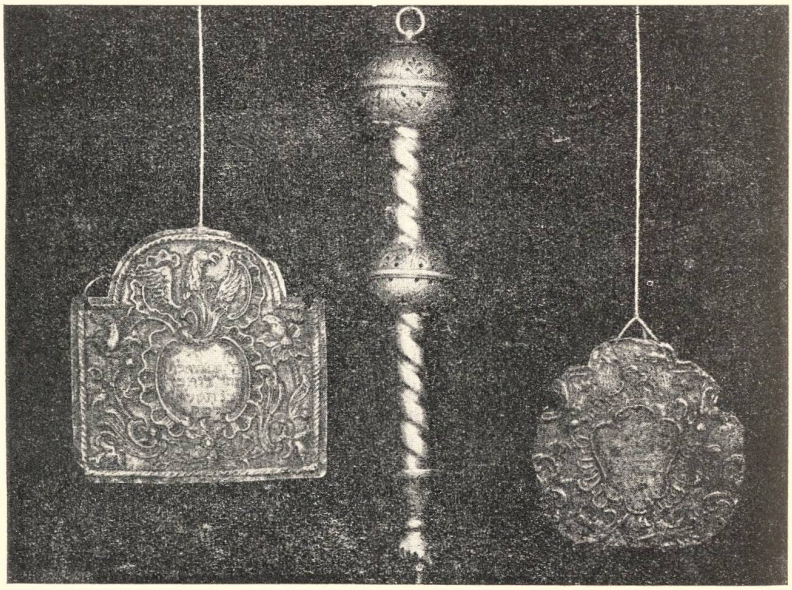

פון אַלטן קלויז: צוויי טאַצן (איינער פון יאָר יאָר תקל״אַ מיט א פּוילישן אָדלער) און אַ יד.
פון די זאַמלונגען פון מוזיי א. נ. פון ש. אַנ־סקי ז״ל ביי דער ווילנער יידישער קהלה

פערטער קאפיטל

„בדק הבית"

די אויפגאבן פון דער אפטיילונג „בדק הבית". — דער נאמען „ח"ק בדק הבית" און די בעלי־חובות פון קהל. — די גבאים פון ח"ק בדה"ב. — נאמנים און שמשים. — די סעסיקייט פון ח"ק בדה"ב. — אירע הכנסות. — די אנטהיקלונג פון איר סעסיקייט נאָכן יאָר תק"י.

פאַר רעמאָנטן פון דער גרויסער שול און פון די איבעריקע הייזער, זואָס געהערן צום קהל, פאַר דער ריינקייט אויפן שולהויף און אויף דער ייִדישער גאַס און לשם היטן די וואַסער־רערן און קאַנאַלן האָט עקזיסטירט אַ ספּעציעלע אָפּטיילונג ביים קהל מיטן נאָמען ח"ק „בדק הבית" (ח"ק בדה"ב).

„בדק הבית" איז ניט געווען קיין חברה און האָט ניט געהאַט קיין מיטגלידער, וואָס ווייַלן גבאים און אז"וו, נאָר איז געווען אַן אָפּטיילונג פון קהל און אירע פיר גבאים פלעגן נאָמינירט ווערן פון קהל. אָבער וועַן די חובות פון קהל זיינען אַריבערגעשטויגן די מאָס און די בעלי־חובות האָבן אָנגעהויבן פאַרשליסן די שול, דעם בית עולם און די באָד, כדי אַיינצומאָנען די חובות, — האָט דער קהל אָנגעהויבן טענהן אין ניט־ייִדישן געריכט, אַז די דאָזיקע געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס געהערן ניט צו קהל, נאָר צו באַזונדערע חברות, ווי צו צ"ג, צו גחש"א און צו בהב"ד. אַזוי, למשל, נעמען־איבער די בעלי חובות, די מוסניצקיס, אויפן סמך פון אַ פסק־דין, אין זייער רשות אין יאָר 1789 די באָד, וואָס איז געווען אין די הענט פון בדק־הבית. די גבאים פון בדה"ב האָבן דאַן דערלאַנגט אַן אָנקלאָג אויף די מוסניצקיס און אָנגעווויזן, אַז די הכנסות פון דער באָד וועַרן אויסגעגעבן אויף די הצטרכותן פון דער ח"ק בדה"ב, אויף צום ריינקן די גאַסן, אויף צו־צושטעלן וואַסער און אַרויס־צופירן אומריינע וואַסער, און אויב די ח"ק וועט גלייך ניט באַקומען צוריק די דאָזיקע הכנסות, קאָן אויסברעכן אַ מגפה. די גבאים האָבן דערוויזן, אַז אין דער צייט, וועַן די ליקווידאַציע־קאָמיסיע האָט אין יאָר 1766 דערלייַדיקט דעם ענין חובות פון קהל, האָט זי ניט אַריינגעטראָגן די הכנסות פון דער

באָד אין דער רשימה פון די קהלשע הכנסות[390]. פונדעסטוועגן זיינען די הכנסות פון דער באָד געבליבן אין די הענט פון די בעלי־חובות אַ לאַנגע צייט, ביז יאָר 1793. אין דעם דאָזיקן יאָר האָט אַ נייע לִיקווידאַציע־קאָמיסיע פאַר־נומען זיך מיט די חובות פון קהל, האָט מספּים געווען מיט די באַווייזן פונם קהל און באַשלאָסן, אַז די בעלי־חובות דאַרפן זיך וועגן מיט זייערע תּביעות צום קהל און זיי איז פאַרוועדט צוצונעמען די הכנסות פון דער באָד, וואָס געהערן צו דער ח"ק בדה"ב[391].

די גבאים פון בדה"ב פלעגן נאָמינירט ווערן פון קהל אויף דריי יאָר. אָן דער ידיעה און הסכמה פון די ראשי הקהל האָבן די גבאים פון בדה"ב ניט געטאָרט שלִיסן קיין אָפמאַך און ניט געטאָרט טאָן קיין אַנדער וויכטיקע זאַך[392]. אָפטמאָל, אמת, פלעגט דער קהל געבן דער ח"ק בדה"ב אַ פּוח־הרשאה אַיינצוֹארדענען וויכטיקע ענינים און אַרויסצוטרעטן פאַרן בית־דין. אַזוי, למשל, באַפולמעכטיקט דער קהל די גבאים פון בדה"ב צו טענהן אין בית־דין קעגן די בעלי־בתּים, וואָס האַלטן בתּור משפּנות קהלשע הייזער און פלעצער[393]. אין אָנהויב 19־טן יר"ה (אין יאָר תּקע"ט—1819) באקומען די גבאים פון „בדק הבית" שכירות פאַר זייער אַרבעט[394]. מיר ווייסן ניט, צי זיי האָבן אויך אין 18־טן יר"ה באַקומען געהאַלט.

אין ח"ק בדה"ב האָבן, חוץ די גבאים, נאָך געאַרבעט נאמנים און שמשים. די נאמנים האָבן געהאַט די השגחה איבער די וואַסער־רערן און די קאַנאַלן און איבער דער באָד, אויך אַכטונג געגעבן אויף די שמשים, זיי זאָלן אויספירן די גאַנצע אַרבעט, וואָס איז אויף זיי געלעגן[395].

לעמיר זיך איצט צוקוקן פון נאָענטן צו דער טעטיקייט און צו די הכנסות פון דער ח"ק בדה"ב. איר ערשטע און הויפּט־אויפגאַבע איז געווען — רעמאָנט פון דער גרויסער שול. בדה"ב זאָרגט ניט בלויז פאַר דער פולקומענהייט פון דער שול, נאָר אויך פאַר איר פאַרבריטערונג. אַזוי בויט זי אויס אין יאָר תקנ"ז (1797) צוזאַמען מיט צדקה גדולה אַן עזרת־נשים פון צוויי עטאַזש[396]. די גבאים פון בדק הבית האָבן רעסטאַווירט דעם אָרון קודש אין דער גרויסער שול. די ח"ק בדה"ב פלעגט רעמאָנטירן דעם דאַך פון דער שול, פלעגט אַראָפּ־נעמען דעם שניי פונם דאַך און אָפּראַמען דעם שולהויף פון מיסט און אַייז; זי פלעגט אָפּראַמען דעם מיסט אויך פון דער גאַנצער יידישער גאַס און פון די דערבייאיקע געסלעך, ווי פון דעם געסל, וואָס ארום דער שול און דעם מרחץ.

דער ענין אָפּראַמען דעם מיסט פון דער יידישער גאַס שטייט אין צו־זאַמענהאַנג מיט דער וויכטיקער אויפגאַבע פון „בדק הבית" צו וואַכן איבער די וואַסער־רערן און איבער די קאַנאַלן, וואָס זיינען דורכגעגאַנגען דורך דער דאָזיקער גאַס. די אייגנטימער פון די הייזער, פון די קראָמען און פון די מעל־סקלאַדן זיינען פעאיק געווען צו פאַרשטאָפן די רערן, אויב זיי וואָלטן אַליין געמוזט רייניקן די גאַס. „בדק הבית" האָט געזאָרגט, עס זאָל ניט אויפהערן דאָס וואַסער אין די רערן; פלעגט צאָלן די דאָמיניקאַנער גלחים די צוויי־הונדערט גילדן אַ יאָר פאַר דער דערלויבעניש צו פירן וואַסער פון די ווינגרי־

קוואַלן צום שולהויף. פון די רערן פונם שולהויף פלעגן נעמען וואַסער ניט בלויז די שכנים פונם שולהויף, נאָר אויך די שכנים פון די איבעריקע נאָענטע הייזער, וואָס אין זייערע הויפן זיינען ניט געווען קיין ברונימער, און אפילו דער דייטשער פאַסטאָר, וואָס וואוינט בשכנות, בייַ דער לוטעראַנישער קירך. די וואַסער־רערן און די קאַנאַלן זיינען וויכטיק געווען באַזונדערס פאַר דער קהלשער באָד, וואָס אויפן שולהויף.

אין מיטן 18־טן יר"ה האָט דער קהל איבערגעגעבן די אָנפירונג פונם מרחץ די גבאים פון בדה"ב. די באָד איז געווען איינער פון די הכנסה־קוואַלן פונם קהל, וואָס פלעגט די דאָזיקע הכנסה איבערגעבן דער ח"ק גחש"א [397]. אָדער דער ח"ק „בדק הבית". אין יאָר תקי"ב (1752) גיט דער קהל איבער דעם מרחץ דער ח"ק בדה"ב אויף פופצן יאָר און נאָכדעם געפינט זיך שוין די באָד שטענדיק אין רשות פון בדה"ב. דאָס איבערגעבן די באָד און די מקוה צו די גבאים פון „בדק הבית" איז פאַרשטענדלעך, דען די וואַסער־רערן און די קאַנאַלן זיינען געווען אין זייער רשות. די גבאים פון בדה"ב האָבן אין יאָר תקי"ב זיך מתחייב געווען צו צאָלן „דעם פלעבאַנער גלח יעדע וואָך אַ סומע פון צוויי גילדן פון דער הכנסה פונם מרחץ, ווי געווינלעך" [398]. קיין שום מענטש האָט ניט געטאָרט עפענען אין שטאָט נאָך אַ באָד אָדער אַ מקוה און די וויבער האָבן ניט געטאָרט טובלן זיך אין טייך, נאָר אַלע האָבן זיי געמוזט קומען אין דער קהלשער באָד און מקוה אויפן שולהויף. אין סוף 18־טן יר"ה איז דער בנין פון דער באָד געווען צעברעכן, די פונדאַמענטן צעשטערט און האָבן אָנגעהויבן איינפאַלן. די ראשי הקהל האָבן דערלויבט די גבאים פון „בדק הבית" צו רעמאָנטירן דעם בנין און אויסצוגעבן דערויף אלע הכנסות פון דער ח"ק בדה"ב. איינער פון די גבאים פון „בדק הבית", ירוחם־פישל ב"ר פסח, האָט געגעבן דאָס געפאָדערטע געלט, 12000 גילדן, צו רעמאָנטירן די באָד און צו רעסטאַווירירן דעם בנין פון דער מקוה. דעם סכום פון די 12000 פוילישע גילדן האָט די ח"ק „בדק הבית" זיך מתחייב געווען אים אומצוקערן אויף אַזאַ אופן: פאַר 4.600 גילדן באַקומט ער אין ארענדע די הכנסות פון דער באָד אויף דריי יאָר; אויף אַ סומע פון 3.400 וועלן די גבאים פון בדה"ב אים געבן אַ שטר־חוב און ער וועט נאָכדעם קאָנען איינמאָנען דעם דאָזיקן סכום פונם ארענדאַר פון דער באָד צו 20 גילדן יעדע וואָך; די איבעריקע 4000 גילדן האָט ער מסכים געווען איבערצוגעבן דער „בדק הבית" אויף „עולמית", בתנאי, דער וואָס וועט האַלטן די באָד זאָל אייביק צאָלן אים און זיינע יורשים נאָך אים 10 פראָצ., ד. ה. 8 גילדן יעדע וואָך [399]. און אַזוי געפינען מיר אין דעם ארענדע־אָפמאַך פון דער באָד פון יאָר תקס"ב (1802) אַ באַזונדערן פאַראַגראַף, וואו די ארענדאַרן זיינען צווישן אַנדערן זיך מתחייב צו צאָלן אויך דעם ירוחם־פישל ב"ר פסח 28 גילדן אַ וואָך. די גרויסע און די קלייניע באָד און די מקוה פלעגן אַיינברענגען דער ח"ק „בדק הבית" אַ סך געלט, בייַ הונדערט זעקס און דרייסיק גילדן יעדע וואָך (אין יאָר תקס"ב).

אויף צום צאָלן די דאָמיניקאַנער גלחים פאַר דער דערלויבעניש צו נעמען וואַסער פון די ווינגרי־קוואַלן און אויף צום פאַרריכטן די רערן פלעגט „בדק

הבית" נעמען אָפּצאָלן פון די שכנים פונם שולהויף און פון די דערבייאיקע הויפן, אויב דאָרטן איז ניט געווען קיין ברונים, אָדער אויב דאָרטן איז אפילו עס געווען אַ ברונים, נאָר די שכנים האָבן געשעפט וואַסער אויף פון דער שול־הויף־רער. דער אָפּצאָל איז געווען ניט קיין גרויסער — אַ גילדן מיט צוואַנציק גראָשן אָרער טאָפּלט פון יעדער דירה. אין דער רשימה פון די צאָלער געפינט זיך אויך דער גאון. די אַלטע קלויז און די נייע פלעגן צאָלן יעדערע צו צוויי גילדן מיט פינף גראָשן.

דער דייטשער פאַסטאָר און אַנדערע קריסטן פלעגן צאָלן פאַר דאָס וואַסער, וואָס זיי פלעגן שעפן פון דער שולהויף־רער, צו צוויי רייכסטאָלער (16 גילדן) אַ יאָר. „בדק הבית" נעמט אָפּצאָלן אויך פון די מעד־שיינקער אָדער מעד־ברייער, משמעות, פאַר דאָס וואַסער, וואָס זיי נעמען פון דער רער.

אויך צום אָפּראַמען דעם מיסט פון שולהויף און פון דער יידישער גאַס פלעגט ח"ק בדק הבית נעמען אָפּצאָלן פון די שכנים פון שולהויף און פון די הייזער, וואָס אויף יידישער גאַס. און אַזוי צאָלט יעדער שכן, וואָס האָט אַ דירה אויפן שולהויף, צוויי גילדן, און אויב די דירה איז אַ גרעסערע — דריי גילדן, ווי פאַר אָנדערטהאַלבן דירות. פון די קצבישע יאַטקעס נעמט מען דריי גילדן פון יעדערער, פון אַ מנקרשער יאַטקע—צוויי גילדן. פון דעם גאונס דירה נעמט מען צוויי גילדן, פון דער שול גחש"א צוזאַמען מיט עזרת נשים — 6 גילדן, פון דער שול „שבעה קרואים" — 2 גילדן. מ'דאַרף דערמאָנען, אַז פירן אַ פור מיסט האָט געקאָסט פינף גראָשן.

פון די הויפן אויף יידישער גאַס פלעגט „בדק הבית" נעמען:

פונם הויף פון ר' בער ב"ר אליה בהגאון —	יערליך	פאַר	8 פורן
פונם הויף פון הרב הגאון —	„	„	10 „
ר' שאול ב"ר לייב (ר' שואל שיסקעס) —	„	„	6 „
ר' יוסף ב"ר בער א"ש —	„	„	4 „
דורך־הויף —	„	„	12 „
לאָפּעטס הויף (Łópotta)	„	„	8 „
הויף פון ר' לייב שיינדלס —	„	„	6 „
בוכנערס הויף —	„	„	6 „
הויז פון ר' קהת ב"ר שבתי —	„	„	6 „
הויף פון ר' לייב ב"ר משה —	„	„	3 „
ר' שמשונס הויף —	„	„	8 „
ר' פייטלס הויף —	„	„	12 „
ר' וואָלף שוחטס הויפל —	„	„	4 „
הויף פון ר' לייזער ב"ר חיים —	„	„	10 „
הויף פון ר' יודא ב"ר לייפמאַן האָראָדנער	„	„	4 „

אויסערדעם פלעגט מען נעמען פון יעדער ראַם, ווייזט אויס, פון יעדער טיר פון אַ קראָם, וואָס גייט אַרויס צום גאַס, — פאַר 3 פורן. פון יעדן אָרט, וואו מען פאַרקויפט גרויפן (קרופניצא) — פאַר איין פור. אויך פון די שעמער־

ניקעס, וואָס פלעגן זיצן אויף יידישער גאַס און אויפן שולהויף ביי בענקלעך און טישלעך, וואו זיי פלעגן האַלטן צום פאַרקויפן כל המינים עסנוואַרג, באַזונדערס געבעקס, — אויך פון זיי פלעגט בדק הבית נעמען אויף צום אָפּראַמען דעם מיסט פאַר דריי פורן. חוץ דעם האָט דער קהל אין יאָר תקי"א (1751) איבערגעגעבן „לעולמי-עד" (אויף אייביק) דער ח"ק בדק הבית אַ הכנסה פון די דאָזיקע „מענטשן, וואָס זיצן מיטן שעמער", וואָס זיינען לויט דער הערכה מחוייב געווען צו צאָלן וועכנטליך אַ באַשטימטן שטייער. אין פנקס פון „בדק הבית" איז פאַרהאַן אַ הערכה, וואָס איז געמאַכט געוואָרן אין יאָר תקי"ט (1759) און איז פאַרבליבן אָן שינויים ביזן יאָר תקס"ח (1808). לויט דער דאָזיקער הערכה צאָלן די שעמערניקעס יעדע וואָך פון 8 ביז 15 גראָשן. פון אַ קליינעם בענקל פלעגט מען נעמען 4 גראָשן, פון יעדער פור ברויט — 8 גראָשן.

דער קהל האָט געגעבן רשות דער ח"ק בדק הבית צו נעמען אַ יערליכן שטייער פון יעדן בעל-הבית, פון סוחרים, זעלבשטענדיקע בעלי-מלאָכות אדגל. די הערכה פלעגט געמאַכט ווערן דורך אַ גובה — אַ מאָנער פון דער סומע, וואָס איטליכער פלעגט צאָלן אין קאַסע פונם קהל. און אַזוי:

יעדער בעל-הבית, וואָס צאָלט אַ סומע פון 100 גילדן

און העכער, — גיט פאַר „בדק הבית" 32 גראָשן יערליך.

פון 50 גל. ביז 100 — „ „ „ „ „ 24 „ „

פון 17 „ ביז 50 — „ „ „ „ „ 16 „ „

און קיינער איז ניט געווען פריי, ד. ה. יעדער בעל-הבית, וואָס צאָלט אַפילו וויניקער פון 17 גל., פלעגט געבן פאַר בדה"ב 8 גראָשן יערליך.

אויך פאַרשיידענע חברות, ווי ח"ק גחש"א און חברות פון בעלי-מלאָכות, האָבן געמוזט געבן אַ יערליכן אָפּצאָל דער ח"ק בדה"ב. אַזוי האָבן געצאָלט:

ח"ק גחש"א —	24	גל.;
ח"ק חייטים —	48	גל. (6 רייכסטאָלער);
ח"ק פוטער-קירזשנער —	40	גל. (5 ר"ט);
ח"ק שמוקלער —	24	גל. (3 ר"ט);
ח"ק בלעכער —	8	גל. (1 ר"ט);
ח"ק גלעזער —	8	גל. (1 ר"ט);
ח"ק גאָלדשמידן צוזאַמען מיט		
ח"ק געלגיסער (לייכטערמאַכער)—	8	גל. (1 ר"ט);

אין דער הערכה פון יאָר תקמ"ט — 1789 (וואָס איז אָפּגעשריבן געוואָרן ביז צו דער הערכה פון יאָר תקס"ה — 1805) איז נאָך געווען געשריבן, אַז דער קהל אַליין האָט געמוזט צאָלן דער ח"ק בדק הבית 100 גילדן אַ יאָר און אויך די אַלטע קלויז און די נייע קלויז האָבן געמוזט צאָלן יעדערע צו 100 גילדן יערליך, אָבער נאָכדעם איז דאָס אויסגעמעקט געוואָרן מחמת דעם טעם, וואָס „די דאָזיקע דריי (מוסדות) געהערן ניט צום חופר (אַרענדאַר) וואָס פון ר"ח אָב תקמ"ט". דאָס ווייזט, אַז ביז ר"ח אָב תקמ"ט פלעגט דער חופר פון די

הכנסות פון בדק הבית באַקומען פון קהל און פון דער אַלטער און נייער קלויז צו 100 גל. אַ יאָר פון יעדערן. אין דער הערכה פון יאָר תקס״ז—ח געפינען מיר די סומע 100 גל. פונם קהל, אין דער הערכה אָבער פון יאָר תקע״ב איז מער ניטאָ אַזאַ פֿאַראַגראַף[400].

אין יאָר תקי״ב (1752) האָט דער קהל איבערגעגעבן דער ח״ק בדק הבית דעם זכות צו באַקומען ביז, „עולמי עד״ (אייביק) הכנסה אויך פון יעדער חתונה[401]. פון יעדער חופה פלעגט בדה״ב נעמען אַ גילדן און אויך פונם נדן פלעגט זי נעמען 10 גראָשן פון יעדע 100 גל. (10%). אַפילו ווען אַ פרוי פלעגט חתונה האָבן מיט אַ מאַן, וואָס וואוינט מחוץ דער וילנער קהילה, און זי פלעגט פֿאָרן אַהין וואוינען, איז זי אויך געווען מחויב פֿאַרן אַוועקפֿאָרן צו באַצאָלן די דאָזיקע נתינה. אויך פון אַ ברית פלעגט בדק הבית נעמען 10 גראָשן, אויב די סומע, וואָס מען צאָלט דער קהילה, דערגרייכט ביז 17 גילדן, און 15 גראָשן, אויב די סומע איז העכער פון 17 גילדן.

אין דער הערכה פון יאָר תקס״ה געפינען מיר אַן אַרויפגעלייגטן שטייער אויך אויף פֿוילים („טאָוואַרישן״) ביי בעלי־מלאָכות. אין דער הערכה פון יאָר תקס״ז—ח שטייט געשריבן: „פון בחורים און באַהעלפערס און יינגלעך און „טאָוואַרישן״ נעמט זיך פון יעדערן פון זיי אַ גילדן אַ יאָר. די דאָזיקע הכנסה שטייט, ווייזט אויס, אין צוזאַמענהאַנג מיטן „רח״ש פון נדן״, ווייל אין דער שפּעטערדיקער הערכה, פון יאָר תקע״ח (1818), שרייבט זיך, אַז דער חופֿר „האָט מיט דעם ענין כתובה די מעגליכקייט צו מאַכן אַ דרוק אויפן טאָוואַריש אָדער אויפן באַהעלפער, ער זאָל באַצאָלן״ (דעם שטייער)[402], און אין דער הערכה פון יאָר 1866[403]. געהערן די הכנסות פון די בחורים, וואָס פירן קינדער אין חדר, און פון אַרבעטער בייַ בעלי־מלאָכות צו דער קאַטעגאָריע הכנסות פון התונות.

אין יאָר תקי״ב (1752) באַשליסט דער קהל, „בדק הבית״ זאָל אין משך פון פינף יאָר באַקומען הכנסה פון יעדן מין אַרענדע, וואָס מען וועט מאַכן ביים קהל. פון יעדע 100 גילדן, וואָס דער חופֿר וועט צאָלן דעם קהל, וועט ח״ק בדה״ב באַקומען אַ גילדן. אויב די סומע, וואָס דער חופֿר וועט צאָלן, וועט אַריבערשטייגן צוויי טויזנט גילדן, דאַרף ער פֿאַר דער סומע, וואָס העכער פון 2000, צאָלן 6 ליטווישע גראָשן (צי מיינט עס — פון יעדע איבעריקע הונדערט פוילישע גילדן?).

ווען מיר באַטראַכטן די טעטיקייט פון בדק הבית, זען מיר, אַז די אויפגאַבע פון דער דאָזיקער אָפּטיילונג פונם קהל איז געווען זייער אַ ווייטיקע. ס׳איז כדאי צו פֿאַרצייכענען, אַז די טעטיקייט פון ח״ק בדק הבית אַנטוויקלט זיך באַזונדערס אין דער צווייטער העלפט פון 18־טן יר״ה. און אַזוי גיט דער קהל איבער דער ח״ק בדק הבית די הכנסה פון „די וואָס זיצן מיטן שעמער״ אין יאָר תקי״א (1751), די הכנסות פון באָד און פון חופות — אין יאָר תקי״ב. די בפרטיותדיקע הערכה הנ״ל איז אַייַנגעשטעלט געווארן אין יאָר

תקי"ט (1759). ס'איז אינטערעסאַנט, אַז אין דער צייט, וואָס וועגן איר גייט דאָ די רייד, קלייבן די גבאים פון דער אַלטער קלויז צונויף די אָפּצאָלן אויף אויסצוהאַלטן דעם עפּנטלעכן בית־הכּבוד אויפן שולהויף. מיר קענען ניט פעסטשטעלן דאָס יאָר, ווען עס איז געגרינדעט געוואָרן די אָפּטיילונג בדק הבית. זיכער איז די גרינדונג אויסגעפאַלן אַ לאַנגע צייט פריער פאַרן יאָר תק"י, אָבער איר חשיבות איז גרויס געוואָרן נאָך אָט דעם יאָר.

פּינפּטער קאַפּיטל

די חברה קדישא גחש"א

די גרינדונג פון דער ח"ק. — די תקנות פון דער ח"ק. — די ח"ק און דער קהל. — גרויסע ח"ק, קליינע ח"ק און די חברה פון נשים צדקניות. — די „דגלים". — די אַפּצאָלן פאַר שמשים. — דער אויפנעם פון נייע מיטגלידער אין ח"ק. — דרגות און התמנותן. — וואַלן. — די אויפגאַבן פון די גבאים. — די זיצונגען פון די „אכט מענשן". — די פקידים פון דער ח"ק. — די דיינים פון דער ח"ק. — די שול פון דער ח"ק. — סעודות. — די הכנסות פון דער ח"ק.

אַ וויכטיקע אויפגאַבע אין לעבן פון דער קהילה פלעגט אויספירן די ח"ק גחש"א. אויף דער חברה איז געלעגן אַ חוב זיך מתעסק צו זיין מיטן ענין קבורת־המתים און צו זארגן וועגן בית־עלמין. אָנהויבנדיק פונם יאָר תקכ"ח איז די ח"ק מחוייב געווען צו זאָרגן אויך וועגן דעם וועג, וואָס פירט צום בית־עלמין (404).

די חברות גחש"א זיינען בכלל געווען די ערשטע חברות ביי יידן פאַר דעם ענין צדקה און חסד. אין די יונגע יידישע ישובים פלעגט ח"ק גחש"א אָרגאַניזירן זיך אָפט נאָך איידער עס פלעגט זיך אָרגאַניזירן דער קהל גופאָ. אַזוי איז געווען אין קיניגסבערג און אויך אין בערלין[405]. די גרינדונג פון דער ח"ק גחש"א אין וילנע פאַלט אויס געוויס קרוב צו דער צייט פון דער גרינדונג פונם בית־עלמין. אויב מיר זאָלן אָננעמען, אַז דער בית עלמין איז געגרינדעט געוואָרן ניט אין יאָר רמ"ז (1487), לויט דער אָננעמונג מסורה, נאָר אין סוף XVI יר"ה, דאַן איז מיגלייך, אַז די ח"ק איז געגרינדעט געוואָרן נאָך פאַר דער גרינדונג פונם אַלטן בית־עלמין. די איינצלנע יידן, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין וילנע און האָבן נאָך ניט געשאַפן קיין קהילה, האָבן געדאַרפט פירן זייערע מתים צו דער נאָענטער קהילה, דער קהילה פון טראָק, און צולייב דעם איז דאָך נייטיק געווען אַ חברה. צום פנקס גחש"א, — וואָס איז צו אונז דערגאַנגען און וואָס מ'האָט אים אָנגעהויבן שרייבן אין יאָר תק"ז—תק"ח (1747—48), נאָכדעם ווי עס איז פאַרברענט געוואָרן דער פאָריקער פנקס, — זיינען צוגעגעבן געוואָרן די תקנות פון דער ח"ק פון יאָר ת"ל (1670) (געדרוקט

אין „קורות בית העלמין הישן בווילנה", וילנה, תרצ"ה, דף 93—107) און אויך אַ רשימה פון מיתות משונות, וואָס זיינען געשעען אין פּראָג (טשעכיע) און אין נאָך ערטער, דערין אויך אין ווילנע, אין די יאָרן שנ"ו — תכ"ה (1595—1665). מ'דאַרף משער זיין, אַז די דאָזיקע רשימה האָט מען געפירט אין ח"ק גחש"א אין ווילנע און די ידיעות פון פּראָג האָבן מיטגעבראַכט יידן, וואָס האָבן אויסגעוואַנדערט פון דאָרטן און זיינען געקומען קיין ווילנע. וועגן דער עקזיסטענץ פון דער חברה אין יאָר תקט"ו (1755) האָבן מיר שוין אַ קלאָרע ידיעה[406].

נאָכדעם ווי די קהילה איז יענעם יאָר חרוב געוואָרן און די יידן האָבן אין פינף יאָר אַרום זיך אומגעקערט און אָנגעהויבן צוריק אויפשטעלן אירע חורבות, האָבן זיי פונסניי אָרגאַניזירט אויך די ח"ק גחש"א. אין די תקנות פון יאָר ת"ל ווערן דערמאָנט די תקנות פון דער ח"ק פון יאָר תכ"ד און פון יאָר תכ"ט (1664 און 1669). די תקנות פון י. ת"ל נעמען אַרום אין זייערע זיבן און זעכציק פאַראַגראַפן אַלע ענינים פון דער ח"ק. עס זיינען אויך געווען באַזונדערע תקנות פאַר די שמשים פון דער ח"ק (פון יאָר תכ"ד און נאָך), אָבער זיי זיינען פאַרלאָרן געגאַנגען. פון די יאָרן נאָך ת"ל און ביז תק"ז זיינען צו אונז ניט דערגאַנגען די תקנות פון דער ח"ק און כּמעט קיין שום אַנדערע ידיעות, אויסער אייניקע אינצלנע שריפטן. נאָכדעם ווי מ'האָט אין יאָר תק"ז—תק"ח אָנגעהויבן פונסניי שרייבן דעם פּנקס, האָט מען אַהין אַרייַנגעבראַכט דאָס, וואָס מ'האָט געדענקט, און אויך נייע תקנות. אין נייעם פּנקס זיינען פאַרהאַן תקנות, וואָס די בעלי־תקנות פון ח"ק האָבן מתקן געווען אַלע דריי יאָר און צייטנווייז אַפילו אָפטער, פון יאָר תק"ח ביז יאָר תקנ"א. אין יאָר תקנ"א איז באַשלאָסן געוואָרן איינצופירן אַ ספעציעלן פּנקס פאַר תקנות, אָבער אין יאָר תקנ"ז איז ער אַרויסגעגנבעט געוואָרן. די תקנות פון יאָר ת"ל זיינען, ווייזט אויס, געפונען געוואָרן אין אַ שפּעטערדיקער צייט און זיינען דערייבער צוגעגעבן געוואָרן צום פּנקס, אָבער זייער השפּעה איז ניט קיינטיק אויף די תקנות פון די יאָרן תק"ח—תקנ"א. מיר וועלן זיך דאָ מער פאַרהאַלטן אויף דער תקופה תק"ח—תקנ"א, דערייבער וועלן מיר באַזונדערס ניט אָפּשטעלן זיך אויפן מצב פון דער ח"ק אין יאָר ת"ל.

די חברות גחש"א אין ליטע זיינען געווען וויניקער אָפהענגיק פון דעם קהל אייַדער אַנדערע חברות. אין דער צייט, ווען אַלע חברות געפינען זיך אונטער דער השגחה פון קהל און אַ טייל פון זייערע פאַרוואַלטונגס־מיטגלידער וועלט נאָמינירט דורך די ראשי־הקהל[407], ווערט אין ח"ק גחש"א אויסגעוויילט אַ פאַרוואַלטונג דורך דער ח"ק גופא. דערפאַר האָט די ח"ק גחש"א געקאָנט אַנטוויקלען זיך אויף אַ פרייערן אופן און אַיינפירן אַוטאָנאָמיע פון פאַרפולקומטע אָרדענונגען. צו דער פאַרגרעסערונג פון דער אַוטאָנאָמיע פון ח"ק האָט געקאָנט גורם זיין דער קהל אַליין, דען ער האָט געווואָלט איבערגעבן די גאַנצע גרויסע און שווערע אַרבעט, וואָס איז פאַרבונדן מיטן ענין קבורת־מתים, אין די הענט פון דער ח"ק, און ליט דער גרייס פון דער אַרבעט האָבן זיך געדאַרפט פאַרמערן און פאַרגרעסערן די זכיות פון דער ח"ק. די זעלביקע סיבה, וואָס האָט גורם געווען דערצו, אַז די אָפּטיילונגען פון קהל, ווי צדקה גדולה און בדק הבית, זאָלן גע־

רעכנט ווערן פאַר חברות, האָט דאָ אויך גורם געווען צו דער אָפּשוואַכונג פון די פאַרבינדונגען מיטן קהל. בשעת דער קהל פלעגט טענהן קעגן די תביעות פון זיינע בעלי־חובות, אַז דער בית־עלמין געהערט ניט צו אים, נאָר צו אַ באַזונדערער ח"ק, איז ער דערמיט געווען נאָענט צום אמת. דער קהל פלעגט שטענדיק זאָרגן צוזאַמען מיט די גבאים פון דער ח"ק וועגן דעם גע־זעצליכן מצב פון דעם בית־עלמין. דער קהל האָט געהאַט בלויז אַן אומדירעקטע השפּעה אויף דער אָנפירונג און אויף די אָרדענונגען פון דער ח"ק.

אין 18־טן יר"ה צעטיילט זיך די ח"ק גחש"א אויף דריי אָרגאַניזירטע קערפּערשאַפטן: א. די מיטגלידער, וואָס זיינען אָרגאַניזירט אין ח"ק קברנים— אין „ח"ק גדולה"; ב. די שמשים, וואָס זיינען אָרגאַניזירט אין „ח"ק קטנה"; ג. ווייבער, אָרגאַניזירטע אין „חברה דנשים צדקניות". די מיטגלידער זיינען מחוייב געווען אָנטייל צו נעמען אין דער אַרבעט און פלעגן נעמען אויף זיך אויפגאַבן, וואָס זיינען גערעכנט געווען פאַר מצוות, בשעת קבורת־המת, אָבער די גאַנצע שווערקייט פון דער האַרטער אַרבעט פון גראָבן אַ קבר אאז"וו איז געלעגן אויף די שמשים. די ווייבער האָבן זיך באַשעפטיקט מיט נפטרות. די אַרבעט פלעגט אויסגעפירט ווערן דורך די מיטגלידער פון דער ח"ק לויט אַ ריי, דורך אָרגאַניזירטע קבוצות מיט „דגלים" (פאָנעס). ס'איז אַ וויכטיקע פראַגע, צי די שמשים פלעגן באַקומען אַ לוין פאַר זייער אַרבעט. מ'דאַרף אָננעמען, אַז זיי פלעגן פאַר זייער אַרבעט יע באַקומען אַן אָפּצאָל, נאָר דעם אָפּצאָל פלעגן זיי, ווייזט אויס, איבערגעבן אין אַ בשותפותדיקער קאַסע אויף באַדערפענישן פון צדקה. אין אַ שפּעטערדיקן פּנקס פון דער ווילנער ח"ק[408]. געפינען מיר אַ החלטה פון יאָר תקפ"ד (1824) וועגן אַן אָפּצאָל פון 10 גראָשן פון יעדן מת פאַרן שמש. פון דער דאָזיקער החלטה זעט מען ניט, די שמשים זאָלן איבערגעבן די הכנסה אין אַ שותפישער קאַסע. דער פאַקט, וואָס אין פּנקס הגדול פון דער ח"ק זיינען לגמרי ניטאָ קיין ידיעות פון 18־טן יר"ה וועגן אָפּצאָלן פאַר שמשים, האָט געקאָנט זיין אַ ראיה, אַז די שמשים האָבן קיין אָפּצאָל ניט גענומען. אָבער אין דעם פּנקס הח"ק גחש"א פון דעם קהל אין מושניק ביי ווילנע, וואָס איז געווען סובאָרדינירט דעם ווילנער קהל, געפינען מיר, אַז אין דער צווייטער העלפט פון 18־טן יר"ה נעמען די שמשים ביים אָבל אַן אָפּצאָל פאַר גראָבן דעם קבר, גיבן איבער די סומע אין זייער בשותפותדיקער קאַסע און גיבן אויס דאָס געלט נאָר אויף צדקה־זאַכן[409]. אויך דער וועכנטליכער אָפּצאָל, וואָס יעדער שמש ברענגט אַריין אין דער קאַסע, איז געהייליקט אויף צדקה־זאַכן. די תקנות פון דער ח"ק אין מושניק זיינען אָן ספק באַאַיינפלוסט געוואָרן פון די תקנות פון דער ח"ק אין ווילנע, און דעריבער דאַרף מען אָננעמען, אַז אויך אין ווילנע האָט מען זיך נוהג געווען, ווי אין מושניק. אין דער ח"ק האָבן אין דער ווירקליכקייט געדינט אויך אייניקע משמשים, וואָס פלעגן באַקומען שכירות פאַר זייער שטענדיקער אַרבעט.

די צאָל מענטשן, וואָס האָבן געוועלט פאַרשרייבן זיך אין ח"ק, איז גע־ווען זייער גרויס, — ערשטנס, ווייל מיט דער קבורה פון אַ מיטגליד פלעגט זיך

די ח"ק מתעסק זיין מיט אַ באַזונדערער התמדה[410], און, צווייטנס, וויל דאָס פאַרנעמען זיך מיט דער קבורה פון אַ מת האָט זיך בכלל גערעכנט פאַר אַ גרויסער מצוה. די יידן האָבן זיך נוהג געווען צו פאַרשרייבן זייערע זין אין ח"ק נאָך אין זייער קינדהייט, אָפט אַפילו שוין אין די ערשטע טעג נאָך זייער געבורט. אין דער ווילנער ח"ק פלעגט מען באַגרעניצן דאָס רעכט צו פאַרשרייבן קינדער אין ח"ק און פאָדערן נאָר חתונה-געהאַט. היות עס איז אוממיגלעך געווען איבערצוגעבן די יונגע תיפּח נאָך זייער פאַרשרייבן זיך אויפגאָבן אין דעם ענין פון זיך מתעסק זיין מיט אַ מת, האָט מען אָנגעהויבן באַשטימען די צייט, פון ווען אָן זיי וועלן קאָנען אָנהויבן מקיים זיין „מצוות" און באַקומען התמנותן. נאָכן יאָר ת"ל האָט מען אָנגעהויבן זיך נוהג זיין אויפצונעמען מיטגלידער לויט אייניקע „הנהגות". די אָנגענומענערע „הנהגה" איז געווען די, וואָס לויט איר איז אָנגענומען געוואָרן ר' משה ר' אוריס. לויט זיין הנהגה איז דער מיטגליד, וואָס איז פאַרשריבן געוואָרן אין ח"ק, נאָכדעם ווי זיין אונטערשריפט איז אַריינגעטראָגן געוואָרן אין פּנקס הח"ק, — מחויב געווען עולה לתורה צו זיין. ער האָט געמוזט קויפן „מצוות" (עליות אדג"ל) אין שול גחש"א און אין דער גרויסער שול פאַר די גבאים און פאַר די „שמונה אַנשים" (אַכט הויפּט-מנהיגים) פון דער ח"ק. דער מיטגליד האָט געמוזט באַצאָלן אין ח"ק אַיינטריטס-געלט. לויט די תקנות פון יאָר ת"ל איז דער נייער מיטגליד מחוייב געווען אויך צו מאַכן אַ סעודה פאַר דער גאַנצער ח"ק. נאָכדעם ווי דער קאַנדידאַט פלעגט מקיים זיין די אויבנדערמאָנטע דריי חיובים: דעם אָפּצאָל, די אונטערשריפט און דאָס עולה-לתורה-זיין, — האט ער זיך געוואָרן אַ מיטגליד פון דער ח"ק. אין משך פון די ערשטע צוויי יאָר פלעגט ער זיך עוסק זיין מיט קבורת-מתים ווי אַ שמש, נאָר מ'האָט געמעגט אים מכבד זיין מיט פאַרשיידענע „מצוות", אויסער דער מצוה פון הנחת-המת (אַוועקלייגן דעם מת). נאָך די צוויי יאָר האָט ער אין משך פון אָנדערטהאַלבן יאָר נאָך ניט געהאַט קיין רעכט צו באַטיליקן זיך אין דער קלפּי, ד. ה. צו זיין אַ בורר אָדער צו באַקומען אַ התמנות. — די צווייטע „הנהגה" איז געווען די, וואָס לויט איר איז אָנגענומען געוואָרן ר' אַהרן דיין. די דאָזיקע הנהגה אונטערשיידט זיך פון דער ערשטער דערמיט, וואָס דער מיטגליד דערגרייכט צו דער קלפּי נאָר נאָכן פאַרלויף פון פערצן יאָר זינט דעם טאָג פון דער אונטערשריפט. צייטנווייז פלעגט מען אַריינטראָגן שינויים אין דעם טערמין, וואָס פון אים אָן מעג אַ מיטגליד אָנטיילנעמען אין דער קלפּי, און עס פלעגט טרעפן, אַז מען פלעגט אָננעמען מיטגלידער בתנאי, זיי זאָלן אינגאַנצן ניט האָבן קיין שטימרעכט און ניט באַקומען קיין התמנות. אין יאָר תקכ"א איז באַשלאָסן געוואָרן, די „הנהגה ווי ר' משה ר' אוריס" זאָל זיך נעמען רעכענען בלויז נאָכן פאַרלויף פון זעקס יאָר נאָך דער חתונה, און אין יאָר תקכ"ט האָט מען פאַרקירצט ביז פינף יאָר. אויך די שמשים ווערן אָנגענומען אויף אַן ענלעכן אופן. אויך זיי באַצאָלן אַיינטריטסגעלט און קויפן „מצוות". די שמשים פלעגן אָפטמאָל אָננעמען ווערן בתנאי, זיי זאָלן נאָכדעם ניט קאָנען ווערן קיין חברים, זיי זאָלן זיין שמשים אויף „עולמית". עס זיינען דאָ אַוועלכע, וואָס ווערן אָנגענומען

פּאַר שמשים אויף אַ באַשטימער צאָל יאָרן, אויף זעקס, אויף צען יאָר, און נאָכדעם וועט מען באַטראַכטן, צי מ׳זאָל זיי אָננעמען פּאַר חברים און אויף וועלכע באַדינגונגען. דער איבערגאַנג פון שמש צו חבר איז געווען אַ גאַנץ אָפּטע זאַך. אין פּנקס הח״ק איז פאַרהאַן אַ גאַנצע רשימה פון אַלע חברים פון דער ח״ק. אין חודש אָב תק״ח (1748) האָט מען פאַרשריבן אין פּנקס אַלע חברים, שמשים און ווייבער, וואָס [411] געהערן צו דער ח״ק, און אָנהויבנדיק פון חודש כסלו תק״ט זיינען דאָ די החלטות פון יעדן יאָר ביז תק״ע וועגן אָננעמען חברים, שמשים און ווייבער. די צאָל חברים אין יאָר תק״ח איז געוואָרן גרויס, ניט ווייניקער פון צוויי הונדערט זעכציק [412]. שמשים זיינען געווען איבער הונדערט. די צאָל ווייבער איז ניט געווען גרויס, דער עיקר זיינען דאָס געווען אַלמנות. צווישן די מיטגלידער פון ח״ק געפינען מיר די חשובסטע מענטשן — ראשי קהל, למדנים, דאָקטוירים אאז״וו. דער „חסיד ר׳ אלי״ איז אויך אַ מיטגליד פון דער ח״ק. די שמשים זיינען כמעט אַלע בעלי־מלאכות. די צאָל מיטגלידער, וואָס ווערן יעדן יאָר אָננעמען, איז באַשטימט אויף פינף. אויך די צאָל שמשים, וואָס ווערן אנגענומען אויף אַ יאָר, איז באַשטימט אויף פינף (תקנה פון יאָר תקכ״א), אָבער אין יאָר תקכ״ט זיינען די בעלי־תקנה מתקן, אַז שמשים און ווייבער קאָן מען אָננעמען מער ווי פינף. די תקנה וועגן באַגרענצן די צאָל מיטגלידער אויף פינף איז ניט פאַרווירקלעכט געוואָרן איבער די פינאַנסיעלע שוועריקייטן, וואָס די ח״ק האָט געהאַט. די צאָל בעלנים צו פאַרשרייבן זיך אין ח״ק איז געווען גרויס און דאָס איינטריטס־געלט איז געווען אַ זיכערער מקור פון הכנסות פאַר דער ח״ק. פון די פאַרשריבענע מיטגלידער פלעגט מען אין יאָר תק״ט נעמען פון צוויי ביז פיר טשערוואָנצעס (1 טשערוואָניץ—18 פוילישע גל.). אין משך פון דער צייט איז דער אָפּצאָל באַשטימט געוואָרן אין דער הייך פון פּינף רייכסטאָלער (=40 פוילישע גילדן). פון אַ שמש פלעגט מען נעמען 2 רייכסטאָלער, פון ווייבער — פון 15 ביז 18 פוילישע גל. אין יאָר תק״ט זיינען די שמ״א („שמונה אנשים״ — אכט מענטשן), וואָס זיינען געשטאַנען בראש פון דער ח״ק, מחוייב געווען צו באַצאָלן פאַר אַ שטר־חוב, וואָס זיי האָבן געגעבן פאַר דער ח״ק, און זיי האָבן באַשלאָסן, אַז יעדערער פון זיי פאַרשרייבן אין דער ח״ק איין מיטגליד און דערפאַר מעג יעדערער פון זיי סומע, וואָס ער האָט אויסגעלייגט. כדי צו פאַרלייכטערן די דאָזיקע „שמונה אנשים״ צו באַקומען צוריק די סומע, וואָס זיי לייגן אויס, איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז אין משך פון צען יאָר זאָל מען ניט צונעמען קיין נייע מיטגלידער, און אויב מען וועט יע צונעמען, איז דאָס נאָר בתנאי, זיי זאָלן ווערן באַרעכטיקטע מיטגלידער ערשט נאָכן פאַרלויף פון די צען יאָר. אויף אַזאַ אופן ווערן אָננעמען אַ סך מיטגלידער חוץ די פינף, וואָס פלעגן אויך נאָכדעם אָננעמען ווערן יעדן יאָר. אויך אין די יאָרן תקט״ו, תקכ״ג, תקכ״ה און ווייטער פלעגן די „שמ״א״ דערלויבן די גבאים, וואָס די צייט פון זייער טעטיקייט האָט זיך געענדיקט און וואָס די ח״ק איז זיי שולדיק געבליבן געלט, צו פאַרשריבן מיטגלידער אין ח״ק. אין יאָר תקמ״ג, ווען עס איז געווען אַ גרויסע נייטיקייט אין געלט

אויף צו באַקומען פון ביסקופ אַ פריווילעגיע, איז באַשלאָסן געוואָרן צו לייגן ביי מער ווי פינף און צוואַנציק פריוואַטע מענטשן אַ באַשטימטע סומע, ניט־ווייניקער פון פינף רייכסטאָלער פון יעדערן, בתנאי, אַז אויב מען וועט זיי ניט אומקערן דעם חוב, זאָלן זיי ווערן מיטגלידער פון דער ח"ק. דאָן זיינען אַריינגעקומען געוואָרן אין דער ח"ק איבער דרייסיק מענטשן[413]. נאָכן פאַרלויף פון צוויי יאָר, וועלן די חובות זיינען גרויס געוואָרן און מ'האָט געדאַרפט קריגן אַ גרויסע סומע, כדי אויפצוהייבן דעם פינאַנסיעלן מצב פון דער ח"ק, האָבן די „שמונה אַנשים" באַשלאָסן אָנצונעמען מיט אַ מאָל הונדערט חברים און פופציק וועלן דערפאַר ניט אָנצונעמען נאָכדעם אין משך פון פופצן יאָר ניט קיין מיטגלידער ניט קיין שמשים (געווען אויך ניט קיין וועלן[414]). דאָס האָט מען מתיר געמאַכט אָנצונעמען אויך בחורים, אַפילו יינגלעך, וואָס מוזן זיין עלטער פון צען יאָר. דעם דאָזיקן באַשלוס האָט מען אָבער ניט געקאָנט פאַרווירקלעכן, ווייל די וועלנער יידן האָבן זיך יעמאָלט געפונען אין זייער אַ טרויעריקן מאַטעריעלן מצב, און עס זיינען ניט געווען קיין סך בעלנים צו ווערן מיטגלידער אין ח"ק. עס זיינען דאָס פאַרשריבן געוואָרן סך הכל צוואַנציק מאָל. אין אַ יאָר אַרום האָט די ח"ק אָנגענומען אַנדערע מיטגלידער: אַ קאָמיסיע פון פינף שאַצער האָט פון די מיטגלידער פון דער ח"ק אויסגעקליבן הונדערט, וואָס יעדערער פון זיי זאָל געבן צען רייכסטאָלער און דערפאַר וועט איטלעכער פון די דאָזיקע מענטשן פאַרשריבן צוויי מיטגלידער אין ח"ק. אויך דעם מאָל האָט מען באַשלאָסן און נאָך מחמיר געווען מיט אַ חרם, מ'זאָל אין משך פון פופצן יאָר ניט אָננעמען קיין נייע מיטגלידער, אָבער אויך דער מיטל האָט ניט געהאָלפן, ווייל עס איז מיגלעך געווען אַיינצומאָנען די סומע ניט מער ווי פון אַ קלייניגם טייל חברים. אַ סך מיטגלידער פלעגן אָנגענומען ווערן דורך די נאמנים, וואָס פלעגן לייגן געלט דער ח"ק און פלעגן באַקומען דערלויבעניש צו פאַרשרייבן מיטגלידער פאַרן חוב. אין יאָר תקמ"א וועגן זיך די „אַכט מענטשן" צום בית־דין מיט אַ שאַלה וועגן די תקנות, וואָס באַגרעניצן די צאָל מיטגלידער, וואָס ווערן אָנגענומען אין ח"ק. די באַפולמעכטיקטע פון ח"ק האָבן געטענהט, אַז די ח"ק קאָן ניט אָפהיטן די דאָזיקע תקנה. דער בית־דין האָט געפסקנט, אַז עס איז אַ „עת לעשות", ד. ה. אַז דאָס לעבן איז בילכער פאַר דער תקנה און מען מעג אָננעמען חברים, שמשים און וועלנער, וויפיל די שמ"א וועלן געפינען פאַר נייטיק, כדי צו באַצאָלן די בעלי־חובות[415]. אויך אַזא אופן זיינען אויפגעעפענט געוואָרן בריוו די טירן און דער אָננעם פון מענטשן אין ח"ק איז געוואָרן אַ פראַגע פון אָפצאָל. און וואָס עס איז געשעען מיטן ענין אָננעמען מיטגלידער, איז געשעען אויך מיטן ענין התמנותן אין ח"ק[416]. און דער מסחר דערמיט האָט גורם געווען צו אַירידה פון די אָרדענונגען אין דער ח"ק.

בראש פון דער „ח"ק גדולה" פון די קברנים זיינען געשטאַנען „שמונה־אַנשים", אַכט מענטשן, וואָס מיר האָבן זיי אויבן דערמאָנט: פיר גבאים, צוויי ראוי־טשבון און צוויי אויסגעקליבענע חברים („מבוררים"). בראש פון דער „ח"ק קטנה" פון די שמשים זיינען געשטאַנען „שמונה אַנשים קטנים", דערין

פיר „גבאים קטנים". בראש פון די „נשים צדקניות" זיינען געשטאַנען גבאַיטעס.

די וואָס האָבן געווען אויפגענומען ווערן פאַר גבאים אין דער „ח"ק גדולה" האָבן געמוזט דורכגיין די פאָלגנדיקע דרגות: א. שומר־תקנה; נאָכדעם ווי זיי זיינען אָפּגעווען אַ יאָר שומרי־תקנה, האָבן זיי געקאָנט אויסגעווייַלט ווערן אין דרגה ב., בתור „מבורר". נאָכדעם אין דרגה ג. רואה־חשבון, דער־נאָך אין דרגה ד. — בעל־תקנה, און צום סוף אין דדגה ה. — גבאי. חוץ דעם זיינען נאָך געווען צוויי „זקנים" און אַ „במקום בעל־תקנה". די „זקנים" און די „במקום בעלי־תקנות" פלעגט מען אויפנעמען נאָר פון צווישן די, וואָס זיינען שוין אַמאָל געווען גבאים, מיטן אויסנאַם פון די וואָס זיינען אַלט פופציק יאָר און מער, וואָס זיי האָט מען געמעגט אויפנעמען אויך פון צווישן די געווען „רואי־חשבון". — וועגן די דרגות אין דער „ח"ק קטנה" האָבן מיר זייער וויניק ידיעות, וויייל צו אונז זיינען ניט דערגאַנגען די תקנות פון דער ח"ק שמשים. אין יאָר תקכ"ו האָבן די שמונה אַנשים און די בעלי־תקנה פון דער ח"ק גדולה אַיינגעפירט אַ תקנה אויף צען יאָר, אַז „פיר גבאים פון די שמשים מעגן זיין בלויז פון די רייען פון געווען משגיחים, שומרי תקנה, רואי־חשבון און בעלי־תקנה, אָבער אַ געווען גבאי קאָן ניט (זיין נאָך אַ מאָל גבאי). די דאָזיקע תקנה איז ניט געווג קלאָר, עס איז אומפאַר־שטענדלעך, פאַרוואָס טאָר אַ געווען גבאי ווידער ניט זיין קיין גבאי. אין אַ תקנה פון יאָר תקכ"ז זיינען די דרגות אין דער ח"ק קטנה אַיינגעשטעלט מיט מער קלאָרקייט: פאַר גבאים בייַ די שמשים קאָן מען אויפנעמען בלויז מענטשן, וואָס האָבן געהאַט פסדר די דרגות שומר־תקנה, רואה־חשבון, בעל־תקנה; די ערשטע דרגה, שומר־תקנה, קאָן מען באַקומען בלויז נאָך צוויי יאָר שמשות; אויף אַ געווען גבאי איז דער דאָזיקער תיקון ניט חל. די דאָזיקע תקנה איז אוממיגלעך געווען אויסצופירן, — האָט מען אין יאָר תקנ"א מתקן געווען, אַז יעדער שמש קאָן נאָך זעקס יאָר שמשות אויפגעגומען ווערן פאַר אַ גבאי קטן אויך אָן דרגות. — וועגן די התמנותן פון די וויבער האָבן מיר כמעט לגמרי ניט קיין ידיעות. אין דער רשימה פון התמנותן פון יאָר תק"ט געפינען מיר אויסער די גבאיטעס אויך צוויי „רואות־חשבון דנשים".

אויסער די שמ"א (שמונה אַנשים) זיינען אין ח"ק געווען נאָך זיבן בעלי־תקנות, וואָס פלעגן צוזאַמען מיט די „במקום בעלי־תקנות" געקליבן ווערן איין מאָל אין דריי יאָר און פלעגן מתקן זיין תקנות פאַר דער ח"ק. אויף וויכטיקע זיצונגען פון די שמ"א פלעגט מען אָפטמאָל אַיינלאַדן אויך די „בעלי־תקנות" און די „במקום בעלי־תקנות", און דאַן פלעגן די החלטות האָבן אַ באַזונדערע קראַפט.

די וואַלן צו דער פאַרוואַלטונג פון ח"ק פלעגן דורכגעפירט ווערן חול המועד פסח אויף מאָרגן נאָך די וואַלן צום קהל. דערמיט האָט מען געוועלט אָפהיטן די זעלבשטענדיקייט פון דער ח"ק און אויך אויסמיידן אומאָרדענונג, וואָס קאָן ווערן אין דער אָנפירונג פון ח"ק, בשעת די אויסגעווייַלטע מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג פון ח"ק וועלן אויך געווייַלט ווערן אין קהל און זיי וועלן דאַרפן אָפזאָגן זיך פון דער אָנפירונג פון ח"ק. די בעלי־תקנה פלעגן

אין 18־טן יר"ה אָפהיטן, אַ ראש־הקהל (תקנה פון יאָר תק"ח) אָדער אַ גבאַי פון צדקה גדולה (תקנה פון יאָר תקי"א) זאָל אין דער זעלביקער צייט ניט זיין אויך קיין גבאַי אין ח"ק. אין יאָר תקי"א דערלויבן זיי איין ראש־הקהל צו זיין אַ גבאַי אין ח"ק, אָבער אין יאָר תקכ"ג פאַרוועלן זיי אויך דאָס. איינמאָל, אין תקנ"ג, ווען די וואַלן צום קהל זיינען אָפגעלייגט געוואָרן, האָבן די שמ"א פון ח"ק באַשלאָסן צו וואַרטן ביז נאָך די וואַלן צום קהל. כנגד דעם זענען מיר אין די תקנות אַ נטיה, די הערשאַפט אין ח"ק זאָל זיך געפינען אין די הענט פון די תקיפע משפחות, וואָס האָבן געווען־טיקט אויך אין קהל. אין אַ תקנה פון יאָר תקל"ב זאָגט זיך: צווישן די פיר גבאים זאָלן זיין צוויי פון געוועזענע ר א ש י ם, איינער אַ געוועזענער מ נ ה י ג און איינער פון ח"ק, און נאָך בעסער — אַלע פיר זאָלן זיין געוועזענע ר א ש י ם אָדער צוויי געוועזענע מנהיגים און צוויי געוועזענע ר א ש י ם". אין די תקנות פון יאָר תקמ"א איז מען צו אָט דער תקנה מוסיף, אַז אַ זון פון אַ געוועזענעם ראש און פון אַ געוועזענעם גבאַי אין ח"ק רעכנט זיך בנוגע דעם ענין הנ"ל ווי אַ געוועזענער מנהיג. אין יאָר תקנ"ח איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז די דרגה שומר־תקנה קאָן אַ חבר באַקומען בלויז נאָכן פארלויף פון פולע פופצן יאָר נאָך זיין חתונה און פאַר אַ גבאַי קאָן ער ווערן געוויילט פינף און צוואַנציק יאָר נאָך זיין חתונה. פון דעם כלל זיינען אויסגענאָמען די זין און איידעמס פון אַ געוועזענעם גבאַי אָדער בעל־תקנה (און נאָכן יאָר תק"ך — אויך די זין פון אַ געוועזענעם רואה־השבון) בנוגע צו דער דרגה פון שומר־תקנה, און בנוגע צו דער התמנות פון אַ גבאַי — אַ געוועזענער ראש־הקהל און אַ געוועזענער דיין דק"ק.

די וואַלן פון „בעלי־תקנות" פלעגן פאָרקומען איין מאָל אין דריי יאָר אין חודש טבת. פאַר אַ בעל־תקנה האָט געקאָנט אויפגענומען ווערן אַ גע־וועזענער רואה־חשבון, אָבער שוין אין יאָר תקי"ח איז מען זיך משתדל, אַז פאַר בעלי־תקנות זאָלן געוויילט ווערן מענטשן, וואָס האָבן שוין פריער גע־דינט אין דער ח"ק בתור בעלי־תקנות און בתור גבאים. אין דעם אייגענעם יאָר איז מען מתקן, עס זאָלן אויפגענומען ווערן פינף נייע בעלי־תקנות, ד. ה. פון צווישן געוועזענע רואי־חשבון, און די איבעריקע—פון צווישן געוועזענע גבאים. אין יאָר תקכ"ו פאַרלענגערט מען די צאָל בעלי־תקנות פון צווישן די רואי־חשבון ביז פיר. אין יאָר תקל"ג דערלויבט מען אויסצולייגן די בעלי־תקנות פון די רייען פון די געוועזענע בעלי־תקנות, חוץ די פיר נייע. דורך אָט די באַגרעניצונגען האָט מען געוועלט פאַרשאַרקן דעם קאָנסערוואַטיוון עלעמענט אין דער ח"ק, ניט צו דערלאָזן קיין נייע מענטשן צו דערגיין אין איר צו דער מאַכט.

די וואַלן צו דער אָנפירונג פון דער ח"ק פלעגן אין דער צווייטער חעלפט פון 18־טן יר"ה ניט פאָרקומען אין דער פאַרזאַמלונג פון אַלע מיט־גלידער פון דער ח"ק, ווי עס איז געווען אין יאָר ת"ל, נאָר בײַם בייזיין פון די שמ"א און פון די וויילער פון פאָריקן יאָר (החלטה פון יאָר תקי"ט[417]). א וויילער (אַ בורר) האָט געקאָנט זיין יעדערער, וואָס „זיין צייט איז דערצו געקומען, אַ באַשטימטע צאָל יאָרן נאָך זיין פאַרשריבן ווערן אין דער ח"ק. אין

דער צייט פון די וואַלן חול המועד פסח אָדער אין חודש טבת פלעגט מען זיך נוהג זיין צו קלייבן דורך אַ קלפי ניין מענטשן, וואָס זייער קרובהשאפט זאָל זיין ווייט ביז שלישי בשלישי (גלידשוועסטערקינדער), און פון זיי פלעגט מען נאָכדעם קלייבן פינף. די דאָזיקע פינף זיינען עס געווען די בוררים[418]. אין יאָר תקל"ה מאַכט מען די וואַלן פון די בוררים פשוטער: מען נעמט גלייך אַרויס פון דער קלפי פינף צעטלען, און די זיינען די בוררים. אויף דעם דאָזיקן תיקון האָבן געווירקט די מנהגים ביי די וואַלן צום קהל. ווער עס האָט ניט געוועלט אָנטיילנעמען אין דער קלפי פאַר אַ בורר, האָט געמוזט קומען צו די שמ"א און פאַר זיי אין די אויגן צונישט מאַכן זיין צעטל. די מיטגלידער, וואָס האָבן געוואוינט אין די פאָרשטעט שניפישאָק אוּן אַנטאָקאָליע, האָבן געמוזט געפינען זיך אין שטאָט בשעת די וואַלן, לויט אַ תקנה פון יאָר תקל"ה זיינען די מיטגלידער פון דער ח"ק, וואָס האָבן געוואוינט אויף שניפישאָק אוּן אַנטאָקאָליע, מחוייב געווען צו קומען צום סעקרעטער פון ח"ק נאָך פאַרן צוריכטן די קלפי אוּן אים מודיע זיין, אַז זיי זיינען אין דער קהילה. בלויז דאַן פלעגט דער סעקרעטער אַרייַנלייגן זייערע צעטלעך אין קלפי אוּן זיי האָבן ניט געטאָרט גיין אַהיים ביז נאָך די וואַלן. אין דער דאָזיקער תקנה איז געקומען צום אויסדרוק די באַציאונג פון דער ח"ק אוּן פונם קהל צו די טעכטער-קהילות אין די פאָרשטעט. די דאָזיקע קהילות האָבן געשטרעבט צו זעלבשטענדיקייט אוּן דעריבער איז וויכטיק געווען דעם וויכנער קהל, די מיטגלידער פון די ח"ק פון די פאָרשטעט זאָלן קומען אוּן מודיע זיין, אַז זיי זיינען דאָ. דער איסור צו גיין אַהיים אין דער צייט פון די וואַלן איז געקומען בלויז מחמת דער וויכטקייט פונם אָרט, אוּן אין פאַל, וועּן עס פלעגט עולה זיין פון דער קלפי אַ חבר פון אַ פאָרשטאָט אוּן ער איז ניט געווען אין שטאָט, פלעגט מען ניט שיקן רופן אים אוּן מען פלעגט אויסקלייבן אַן אַנדערן אויף זיין אָרט.

אומאָרדענונגען אין דער קלפי זיינען געווען אַ געווייַליכע דערשיינונג אין דער ח"ק. אוּן אַזוי לייענען מיר, אַז חול המועד פסח תקט"ז „האָט דער האַר סעקרעטער ניט געשריבן די קלפי מחמת אַ טעם, וואָס איז באַוואוסט דעם סעקרעטער, אוּן דער סעקרעטער האָט געבעטן די האַרן שמ"א, זיי זאָלן פאָרלייענען די קלפי פון אַ קאָפּיע, — האָט מען פאָרגעלייענט פאַר אים אוּן נאָכדעם האָט מען געפונען אין דער קלפי נעמען פון וויפיל מענטשן, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין רעכט דערויף, אוּן וויפיל מענטשן, וואָס זיינען געווען קעגן דער אָרדענונג פון אַ קלפי. דאַן זיינען די האַרן „שמונה אַנשים" צוזאַמען מיט די גבאים געקומען צו אַ הסכם, אַז די קלפי איז אין אָרדענונג, נאָר ווער עס האָט עולה געווען קעגן דער תקנה פון דער קלפי אָדער ווער עס האָט אינגאַנצן קיין רעכט ניט אויף דער קלפי, איז זיין וואַל פסול, אוּן ווער עס איז כשר לויט די תקנות פון דער ח"ק, בלייבט ער ביי זיין הכשר, — אוּן אַזוי איז דער ענין דורכגעפירט געוואָרן". — עס טרעפט, אַז עס קומען לגמרי ניט פאָר קיין וואַלן חול המועד פסח. אַזוי האָט פאַסירט אין די יאָרן תקמ"ו, תקמ"ח אוּן תקמ"ט. די דאָזיקע דערשיינונג שטייט געווויס אין צוזאַמענהאַנג מיט דער אינעווייניקסטער מלחמה, וואָס האָט זיך יעמאָלט געפירט אין דער

קהילה. אין יאָר תקמ"ט ווערט בולט נאָך אַ וויכטיקע סיבה — די פינאַנסיעלע דחקות וואָס אין ח"ק. די פריערדיקע גבאים האבן דעמיסיאָנירט פון זייער התמנות, ווייל זיי האָבן ניט געקאָנט ווייטער פירן זייער אַרבעט, זענדיק, אַז די ח"ק גייט צו גרונד, די שמשים האָבן אויפגעהערט גיין אויפן בית־עלמין, מ'האָט פאַר זיי ניט איינגעאָרדענט קיין צווויי טראַדיציאָנעלע סעודות און אויך אויף דער סעודה פון ט"ו כסלו איז קיין געלט ניטא. דורכפירן וואָלן אין ח"ק איז אוממיגלעך געווען איבער די געשעענישן אין דער קהילה. פאַרמעגלעכע מענטשן האָבן בכלל ניט געווען נעמען אויף זיך די התמנות פון גבאים אין ח"ק, ווייל זיי וואָלטן געמוזט אונטערשרייבן די שטר־חובות פון דער ח"ק (419). אין חודש אייר פון יאָר תקמ"ט האָט דער בית־דין פון דער קהילה צוזאַמען מיט די דיינים פון דער ח"ק געפסקנט, די גבאים זאָלן דעם מאָל געוויילט ווערן דורך אַ פאַרזאַמלונג פון אַלע חברים, וואָס האָבן רעכט צו באַטייליקן זיך אין דער קלפי, דורך געהיימע וואָלן. די גבאים, וואָס וועלן אויף אַזאַ אופן אויסגעוויילט ווערן, וועלן ניט זיין מחוייב אונטערצושרייבן די שטר־חובות פון די פריערדיקע גבאים.

די „גבאים גדולים" פלעגן אויפנעמען די „גבאים קטנים". וועגן די איבעריקע התמנותן אין די „שמונה אַנשים קטנים" האָבן מיר ניט קיין ידיעות. די גבאיטעס פון די וויבער פלעגן געוויילט ווערן חול המועד פסח.

דער ענין אָנפירן די ענינים פון ח"ק האָט זיך געפונען אין די הענט פון די „גבאים גדולים". זיי זיינען געווען מחויב צו וויסן תיכף וועגן יעדן טויטפאַל אין שטאָט און פלעגן אָפגעבן פאַראָדענונגען וועגן אַלץ בשייכות מיטן מת. די גבאים פלעגן זיך צונויפקומען און באַשטימען די הייך פון קבורה־געלט און דער חודש־גבאַי פלעגט אַליין גיין אויפן בית־עולם און אויסקלייבן דעם פלאַץ פאַרן קבר. דער גבאַי איז מחוייב געווען אויך מלווה צו זיין דעם מת. אין יאָר תקמ"א איז באַשטימט געווארן, אַז ער מוז באַגלייטן לכל־הפחות ביז דאָמיניקאַנער גאַס (נאָענט צו דער געטאָ), און אין יאָר תקל"ז איז ער אינגאַנצן באַפרייט געווארן פון מלווה־זיין וויבער. אַלע איבעריקע באַשעפ־טיקונגען מיט די הצטרכותן פאַרן מת, מיט דער לוויה, אויפן בית־עולם אאז"וו, זיינען איבערגעגעבן געווארן צו די „גבאים קטנים". דער גבאַי, וואָס האָט געענדיקט זיין חודש, איז מחוייב געווען גלייך איבערצוגעבן דאָס געלט, וואָס איז בייַ אים פאַרבליבן, דעם גבאַי, וואָס קומט נאָך אים. מ'האָט ניט געטאָרט זיין גבאַי מער ווי צוויי יאָר נאָכאַנאַנד. אַ כהן און אָן ארעמאַן, וואָס באַקומט תמיכה פון דער צדקה־קאַסע, האָט ניט געקאָנט זיין קיין גבאי אין ח"ק.

די „שמונה אַנשים" פון ח"ק פלעגן זיך פאַרזאַמלען צו באַטראַכטן די ענינים פון דער ח"ק גאַנץ אָפט, געווייניליך איינמאָל אין חודש, שבת מברכים, בייטאָג. זומער פלעגן זיי זיך צונויפקומען אין שול אוןווינטער — אין סעק־רעטער־שטוב פון דער ח"ק. די אַסיפה פון „שמ"א" האָט ניט געקאָנט צושטאַנד קומען, אויב עס האָבן זיך אין איר ניט באַטייליקט קיין אַכט מענטשן, דערין פינף כשרים, ד. ה. וואָס זיינען ניט נוגע־בדבר אין דעם ענין, וואָס ווערט באַטראַכט אויף דער זיצונג. אַז עס פלעגט פעלן צו דער צאָל, וואָס האָט זיך

געפֿאָדערט פֿאַר דער זיצונג, פֿלעגט דער סעקרעטער פון דער ח״ק נעמען לויט דער קלפּי געוועזענע גבאים און זיי מצרף זיין צו דער זיצונג (תקנה פון יאָר תקל״ה, § 19). בשעת מען פֿלעגט באַטראַכטן וויכטיקע ענינים, פֿלעגט מען מצרף זיין צו דער זיצונג, חוץ די בעלי־תקנה, אויך די „זקנים", די נאמנים פון דער ח״ק און אויך אייניקע פון די געוועזענע גבאים. וועט עס איז ניט געקומען צו דער זיצונג, איז בטל געוואָרן זיין מיינונג און מ׳האָט זיין מיינונג ניט געטאָרט „שיקן", ד. ה. איבערגעבן זיין שטים־רעכט אַן אַנדערן. אויב ער איז יע געקומען צו דער זיצונג, האָט ער געמעגט איבערגעבן זיין שטימע אַן אַנדערן. איטלעכער פון „שמ״א" האָט אויף אַזאַ אופן ניט געקאָנט קריגן מער ווי איין שטימע צוגעגעבן צו זיין אייגענער. אַלגעמיינע פֿאַרזאַמלונגען פֿלעגן פֿאָרקומען זעלטן.

צווישן די פֿקידים פון ח״ק דאַרף מען רעכענען דעם סעקרעטער, דעם מגיד־מישרים (מ״מ), די נאמנים און די דיינים.

דער סעקרעטער איז ניט קיין געווייַלטער פון די רייַען פון „שמ״א", ווי עס איז געווען אין יאָר תל״ג, — ער איז אַ באַשטימטער שטענדיקער באַאַמטער. אין סעקרעטער־קאָנטראַקט פֿלעגט מען אויסרעכענען, וועלכע פֿליכטן ליגן אויף אים און וועלכע הכנסות ער זאָל באַקומען. דער סעקרעטער פֿלעגט זיך באַטייליקן אין די זיצונגען פון „שמ״א" און פֿלעגט גלייך פֿאַרשרייבן די החלטות און זיי פֿאָרלייענען. אָן דעם אָנטיילנעמען פון סעקרעטער האָבן די זיצונגען און זייערע החלטות קיין שום וועדט ניט געהאַט. אין פאַל, וועט דער סעקרעטער האָט ניט געקאָנט קומען צו דער זיצונג, פֿלעגט אים פֿאַרטרעטן דער שמש־הקהל. די סעקרעטערס פֿלעגן שרייבן אַלע מיני שריפטן פון דער ח״ק און אויך נוסחאות פֿאַר מצבות. די סעקרעטערס פֿלעגן אויך האַלטן דרשות אויף די סעודות פון די שמשים צוויי מאָל אין יאָר, אין די שבתים וואָס נאָך פּסח און נאָך סוכות. בתור סעקרעטערס פֿלעגן אויסגעקליבן ווערן מענטשן מופֿלגים אין תורה. אין יאָר תק״ג איז אויסגעקליבן געוואָרן פֿאַר אַ סעקרעטער פון דער ח״ק אַריה־לייב בן הרב יצחק שפּירא, דער מחבר פון דעם ספר „נחלת אריאל" (420). אין די יאָרן תקל״ב — תקמ״ח איז געווען סעקרעטער אין ח״ק דער ספרא ודיינא דוד בן שמעון ברוידא.

דער מ״מ דח״ק פֿלעגט האַלטן דרשות אויף די סעודות פון דער ח״ק, פֿלעגט מספּיד זיין מיטגלידער, גיין ט״ו כסלו אויפן בית־עולם אאז״וו. אין יאָר תקי״ב איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ מ״מ אויף דריי יאָר אָן געצאָלט, אָבער נאָכדעם פֿלעגן די מגידים באַקומען אַ באַשטימטע שטענדיקע שכירות, הגם אַ זייער קליינע (אין יאָר תקט״ו — איין גילדן אַ וואָך, אין תקכ״ט — דריי גילדן, אין תקל״ז — זעקסטהאַלבן גילדן, אין תקנ״א — פיר גילדן). פֿאַר מגידים פון דער ח״ק פֿלעגן אויסגעקליבן ווערן אויסגעצייכנטע מענטשן. אין סוף יאָר תקל״ו איז פֿאַר אַ מ״מ דח״ק אויסגעקליבן געוואָרן אויף צען יאָר חיים בן שלמה־זלמן, דער מגיד־מישרים פון דער קהילה, אייגנער פון די מקורבים פון ווילנער גאון און פון די ערשטע קעמפֿער קעגן דער חסידות (421). אין די הענט פון די נאמנים האָבן זיך געפונען די טייערע תשמישי־

קדושה (רעליגיעזע חפצים) פון דער שול פון ח"ק און אויך די ניט-יידישע פאַפירן, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות צו דער ח"ק, און זיי זיינען געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר זיי ווי שומרי-שכיר. די נאמנים פלעגן אַרײַנטראָגן אין דער קאַסע פון ח"ק אַ באַשטימטע סומע, אָפט אַ גאַנץ גרויסע, ווי אַ הלוואה אויף לייכטע באַדינגונגען פאַר דער ח"ק. ווען עס איז געווען אַ גרויסע נויט אין געלט, פלעגט מען פאַרגרעסערן די צאָל נאמנים. דעם נאמן — דעם מלוה פלעגט מען געבן אַ סך רעכט אין ח"ק. ער פלעגט געהערן צו די „שמ"א" אין דער צייט פון זיין קאַדענץ און נאָכדעם פלעגט ער באַקומען די דרגה „מי-שהיה-בעל-תקנה".

אָנהויבנדיק פון יאָר תקל"ב זיינען דאָ דיינים אין ח"ק. חול המועד פסח פון דעם יאָר האָבן די בעלי-תקנה געמאַכט אַ „גרויסן תיקון", אַז מהיום והלאה זאָלן די בוררים אויפנעמען אַלע יאָר צוויי דיינים פון צווישן די מיטגלידער פון ח"ק און אָט די דיינים זאָלן צוזאַמען מיטן סעקרעטער פון ח"ק פסקענען יעדן דין און יעדע שאלה אין ח"ק. אָנהויבנדיק פון יאָר תקמ"א איז דער מגיד פון ח"ק איינער פון די דיינים. אין דער תקנה פון יאָר תקל"ה האָט מען אויסגערעכנט, מיט וועלכע ענינים זאָלן די דיינים פון ח"ק זיך פאַרנעמען: זיי דאַרפן „פסקענען מאַנכע דינים אָדער מאַנכע משפטים אין ח"ק און אויך מאַנכע שאלה הן אין „שמ"א" צווישן איינע און די אַנדערע, הן מיט אַ יחיד אָדער צווישן אַ יחיד און אַ יחיד אין ח"ק". אויך פון דער דאָזיקער תקנה איז ניט קלאָר, צי מעגן די דיינים דח"ק משפטן יעדן ענין צווישן די חברים פון ח"ק אָדער בלויז די ענינים, וואָס האָבן אַ שייכות צו דער ח"ק". די דיינים האָבן אויסגעטייטשט די תקנה, ווי עס ווייזט אויס, אין אַ בריייטערן זין, ווייל דער קהל טרעט אין יאָר תקמ"ד אַרויס קעגן דעם, די דיינים פון ח"ק זאָלן משפטן אין פריוואַטע פראָצעסן, און ער קלאָגט אָן דעריבער די ח"ק אין בית-דין פון דער קהילה. רעכט צו משפטן האָט יעדע ח"ק געדאַרפט באַקומען פון דער קהילה און אויך די ח"ק גחש"א האָט געווויס באַקומען רעכט, אָבער זי, די ח"ק גחש"א, האָט פאַרבריייטערט איר קאָמפעטענץ איבער דער מאָס, וואָס איר איז דערלויבט געווען. בריידע כתות קהילה-דיינים צוזאַמען מיטן אב-בית-דין האָבן געשיקט צו דער ח"ק אין דעם ענין אַ התראה, האָבן געלאַדן די ח"ק צום משפט און געפאָדערט צו ווייזן די רעכט פון דער ח"ק צו משפטן אין פריוואַטע פראָצעסן. די שמ"א דח"ק האָבן געענטפערט, אַז דער ענין איז אַן אַלגעמיינער און איז נוגע דעם קהל גופאָ, דעריבער ווילן זיי שטעלן זיך צום משפט מיט די ראשי-הקהל פאַרן בית-דין פון אַנדער הויפט-קהילה (422). ווי דער ענין האָט זיך געענדיקט, איז אונז אומבאַקאַנט.

די ח"ק גופאָ פלעגט אין וויכטיקע ענינים זיך וועגן צום אב-בית-דין, ער זאָל משפטן צוזאַמען מיט די דיינים פון דער קהילה, וואָס זיינען מיטגלידער פון ח"ק, און צוזאַמען מיט די דיינים פון ח"ק. יעדער מיטגליד פון ח"ק האָט אין זיינעם אַ סכסוך מיט די „שמ"א" געקאָנט וועגן זיך צום בית-דין פון דער קהילה. די שמ"א האָבן געווען בפארגניצן דאָס דאָזיקע רעכט, און אין יאָר תקנ"א האָבן זיי מתקן געווען: אויב אַ יחיד וועט האָבן טענות

און תביעות צו די שמ״אַ דח״ק און וועט וועלן זיי מתרה זיין צו רופן צו אַ דין תורה, איז ער דאַן מחוייב צו קומען צום סעקרעטער און דער סעק־רעטער וועט הייסן אַ נייעם גבאַי קטן רופן נאָך צוויי דיינים פון ח״ק, וואָס פאַר זיי דאַרף אָט דער יחיד פאָרלייגן זיין ווילן צו וואָרענען די שמ״אַ. דאַן דערלאַנגט דער יחיד זיין התראה שריפטליך דורך דעם נייעם גבאַי קטן צום פרנס־חודש פון דער ח״ק, און דער דאָזיקער דאַרף אין משך פון דריי מעת־לעת זינט דער התראה זעצן די שמ״אַ, זיי זאָלן באַטראַכטן די התראה און זיך אַנטשליסן: אָדער דורכצוקומען מיט אים, אָדער אויסצוקלייבן טוענים און משפטן זיך דווקאָ ביי די דיינים פון ח״ק און ביידע צדדים האָבן ניט קיין רעכט צו פסלען קיינעם פון די דריי דייני־הח״ק. סיידן, אויב דער יחיד וועט וועלן איבערגעבן זיין ענין דעם גאון פון דער קהילה יצ״ו, דאַן זאָל די דין־תורה דורכגעפירט ווערן דורך די דיינים פון ח״ק צוזאַמען מיטן גאון. און כל זמן עס וועט ניט אויפגענומען ווערן קיין גאון אין אונזער קהילה, דאַרפן לויט אַ קלפי צוגעקליבן ווערן פיר דיינים פון די געוועזענע שטאָט־דיינים, וואָס זיינען מיטגלידער פון אונזער ח״ק, און דער סכסוך דאַרף פאָרגעטראָגן ווערן פאַר זיבן דיינים״ [423]).

בשעת מען פלעגט אַרויספאָדערן די ח״ק צום בית־דין הקהל, פלעגט מען מוזן פריער שיקן אַ התראה דורך ביידע כתות קהילה־דיינים צוזאַמען מיטן אַב״ד צו די חודש־גבאים פון דער ח״ק. די ח״ק פלעגט וואַכזאַם אָפהיטן איר דאָזיקע רעכט און פלעגט שרעקן די, וואָס וועלן עובר זיין אויף אָט דאָס רעכט, מיט „קבורת חמור״ [424]).

די „ח״ק קטנה״ האָט געהאַט אַ באַזונדערן סעקרעטער, אַ„סופר דשמשים״, וואָס פלעגט פירן אַ באַזונדערן פנקס. זיי האָבן געהאַט אויך אַן אייגענעם נאמן און אַ באַזונדערע קאַסע [425]). די גבאים קטניט האָבן ניט געטאָרט זיך אויפנעמען אַ נאמן אָן דעם וויסן פון די גבאים גדולים. דעם פנקס פון ד׳ הכנסות און הוצאות זיינען די גבאים קטנים מחוייב געווען איבערצוגעבן אויף רעווידירן צו די גבאים פון דער ח״ק אָדער צו די רואי־חשבון דח״ק [426]).

יעדע חברה פלעגט זיך משתדל זיין, זי זאָל האָבן אַ באַזונדערע שול פאַר אירע מיטגלידער אָדער אַ שטענדיקן מנין. שוין אין יאָר ת״ל קומען זיך צונויף די מיטגלידער פון ח״ק גחש״א צום דאַוונען אין אַ„חדר מיוחד״, אָבער אין יאָר תס״ז (1707) האָט שוין די ח״ק אַ שול מיט אַן עזרת־אַנשים און אַן עזרת־נשים [427]). אַ טייל הכנסות פון דער שול האָט געהערט צו „צדקה גדולה״. אין יאָר ת״ץ זיינען צווישן דער צ״ג און דער ח״ק גחש״א געווען סכסוכים וועגן די דאָזיקע הכנסות. דער בית־דין הקהילה האָט געפסקנט, אַז לויטן כתב, וואָס די ח״ק האָט פון די ז׳ טובי העיר אויף דער אויבערשטער שול (אויפן צווייטן גאָרן?), געהערן אַלע הכנסות פון דער שול צו דער ח״ק גופאָ, אָבער פון פ אַ ר ק ו י פ ן שטעט אין שול דאַרף די צ״ג באַקומען אַ העלפט; נאָכדעם ווי עס וועט זיך ענדיקן דער טערמין פון דעם כתב, וועט דער צ״ג געהערן אויך אַ העלפט הכנסה פון פ אַ ר ד י נ ג ע ן שטעט אין שול; די צ״ג מעג אַיינפירן אין שול גחש״א אַ צדקה־פושקע און אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג גיין אַרום בימה מיט דער פושקע

ארון־קודש אין קברנישער קלויז
פון די זאמלונגען פון מוזיי א. נ. פון ש. אנ־סקי ז"ל
ביי דער ווילנער יידישער קהלה

קלייבן נדבות[428]. די ח"ק האָט געשטרעבט איבערצונעמען די שול אינגאַנצן אין איר רשות, דען דאָס איז געווען ניט בלויז אַ פראַגע פון הכנסות, נאָר אויך פון זעלבשטענדיקייט. אין יאָר תק"ז האָט די ח"ק באַקומען פון דעם קהל אַ כּתב, וואָס לויט אים איז איר שול איר איבערגעגעבן געוואָרן „לעולמי עד לחלוטין" (אויף אייביק אינגאַנצן). דערפאַר האָט די ח"ק מוותר געווען אויף גרויסע סומעס, וואָס דער קהל איז איר שולדיק געווען[429]. די ח"ק האָט דאַן אָפגעקויפט פון קהל אַ פּלאַץ אין הויף פון דער גרויסער שול און אויף אים אויסגעבויט איר שול. ט"ו סיון תק"ח איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפה אין שטאָט און האָט פאַרכאַפט אויך די קברנישע שול. די ח"ק איז תיכף צוגעטראָטן צום רעמאָנט פון דער שול. אָבער אין יאָר תק"ט האָט אַ שריפה ווידער אָנ־גערירט די שול פון דער ח"ק. דער יסו"ד (יהודה ספרא ודיינא) האָט פאַר זיין געלט אָפגעבויט דאָס געוועלב (דעם סופיט)[430]. דער יסו"ד האָט דער־פאַר באַקומען צוויי קבורה־פלעצער אויפן בית־עלמין. די ח"ק איז בעת אַ מאַנגל אין געלט געצוואונגען געווען צו פאַרדינגען איר שול. אין פנקס דח"ק געפינען מיר החלטות, אַז מען טאָר ניט „פאַרקויפן אָדער פאַרהיפּאָטעקירן די שול אָדער דעם בית־עולם"[431]. אָבער מ'האָט ניט געקאָנט אָפהיטן דעם דאָזיקן איסור בנוגע דער שול. אין יאָר תקי"א האָט מען פאַרדונגען די שול אויף צען יאָר, וויל מ'האָט געדאַרפט אויסלייזן אַ משכון פון אַ קריסטלעכן מלווה[432].

די ח"ק קטנה האָט אויך געהאַט אַ שטענדיקן אָרט צו דאַוונען — אין דער עזרה פון דער גרויסער שול (כּתב פון יאָר תפ"א)[433]. נאָר אין יאָר תרל"ט האָט זי זיך אויסגעבויט אַ באַזונדערע שול[434].

כּדי „מחזק צו זיין" די ח"ק, אויפצומונטערן די חברים און די שמשים צו אַרבעט, פלעגט מען אײַנאָרדענען סעודות. אַ גרויסע סעודה פאַר אַלע מענטשן פון דער ח"ק פלעגט אײַנגעאָרדנט ווערן אַלע יאָר אין דעם טאָג ט"ו כּסלו. אין דעם טאָג פלעגן אַלע מיטגלידער פון דער ח"ק פאַסטן און דאַוונען אַלע צוזאַמען בציבור אין דער גרויסער שול, וויל די שול פון ח"ק איז צו ענג געווען אַריינצונעמען אַלעמען. אין שול איז מען מחוייב געווען צו קומען אין דעם טאָג אין יום־טובדיקע קליידער. נאָך תפילת שחרית פלעגן צען חברים און צען שמשים גיין צוזאַמען מיטן מגיד פון דער ח"ק אויפן בית־עולם און פלעגן זאָגן דאָרטן סליחות און אויך אַ ספּעציעלע תחינה, וואָס הויבט זיך אָן מיטן וואָרט „ריבון"[435]. אין אָוונט, נאָכן סוף פון תענית, פלעגט פאָרקומען די גרויסע סעודת־מצוה, וואָס פלעגט אײַנגעאָרדנט ווערן מיט גרויס פּאַראַד און מיט אַ בריייטער האַנט. צו דער סעודה פלעגט מען אײַנלאַדן אויך דעם אַב"ד. דער מגיד פלעגט ואָגען אַ דרשה מעניני דיומא. מען פלעגט אויך זינגען אַ ספּעציעלן זמר, וואָס איז פאַרפאַסט געוואָרן פון אַ חבר דח"ק, ר' מרדכי בהרב מ' משה, וואָס איז אָנגענומען געוואָרן אין ח"ק אין יאָר תק"ל[436]. דער שיר איז געשריבן אין העברעאיש און יידיש און איז פול מיט ווערטער פון מוסר און גאָטספאָרכטיקייט. זער שיר גייט לויטן א"ב, יעדער אות חזרט זיך איבער אין זעקס סטראָפן — אין דריי העברעאישע און דריי יידישע.

אין סוף פון דעם לאַנגען שיר האָט דער מחבר צוגעגעבן סטראָפן, וואָס הויבן זיך אָן מיט די ראשי־תיבות פון זיין נאָמען (מ׳ר׳ד׳כ׳י׳ ב׳ר׳ מ׳[ש׳ה׳], אָבער די צוויי לעצטע פעלן אין פנקס. מיר גיבן דאָ פאַר אַ בײַשפּיל אײניקע סטראָפן:

אדם למה אתה הולך אחר הבלים ואחר מעשה תעתועים:
אם אתה יודע שיש אל בשמים, הוא דן יחידי לכל באי עולמים:
ושם לא יועילו לא הבכיה ותחנונים:

אר צו דוא מענש פאַרוואָש זאָלשטו נאָך הבלים און נאָך אייטעל נאַרשקייט
אויף דער וועלט אַלץ נאָך גיין:
דוא דוא וויישט דאָך אַז דער בשעפר משפט איין מענשין אייגר אַליין:
און דאָרטין וועט ניט העלפין קיין גיבעט און קיין גיווין:

— — — — — — — — —

גוף רודף תמיד אחר אכילה ושתי׳ ואחר כל תאותיך:
ובלשונך אתה מדבר כל מה שרואה לבך:
זכור שסופך ח״ק לבית הקברות יובילוך:

— — — — — — — — —

חטאים של אדם רבו מלמנות כי רבים המה:
ואדם סובר אין לו תרופה ונאבד מן העולם כבהמה:
לא כן אם עשה תשובה הוא מזומן לחיי עולם הבא:

(דיין גוף יאָגט זיך תמיד נאָך עסן און סריינקען און תאוות
און רעדסט מיט דיין צונג אַלץ מיט חוצפה און גאוות,
געדענק־זשע דיין סוף אין דיין לעצטע התחייבות!

— — — — — — — —

דעם מענטשנס חטאים — הי פיל, — ניט צו ציילן:
מענטש מיינט: ניטאָ מער קיין תרופה, ניט מיגליך צו היילן!
א טעות: טו תשובה — סט׳ זיין וועדט אייביק לעבן צו טיילן א. י. ג.!).

אין דעם טאָג ט״ו כסלו פלעגן אָנגענומען ווערן אין ח״ק נייע מיט־גלידער. וועז מיר דערמאָנען זיך, אַז די נייע חברים זיינען געווען מחוייב צו מאַכן אַ סעודה פאַר דער ח״ק, וועלן מיר פאַרשטיין, פאַרוואָס פלעגט מען זיי אָננעמען גראָד אין אָט דעם טאָג.

נאָך צוויי גרויסע יערליכע סעודות פלעגן אַיינגעאָרדנט ווערן פאַר די שמשים פון ח״ק, — איינע שבת נאָך פסח („שבת פון געלע מצות") און די אַנדערע — שבת נאָך סוכות. „צדקה גדולה" פלעגט געבן האָניק פאַר די סעודות פון די שמשים[437], ווייל זי פלעגט דאָך באַקומען הכנסות פון די קבורה־געלטער און די שמשים פלעגט אָפרייניקן פון שטיינער די ערד פון בית־עולם. דאָס ניט־מאַכן קיין סעודות אָדער דאָס קאַרגן הוצאות אויף זיי

פֿלעגט גורם זיין, די שמשים זאָלן פֿאַרנאַכלעסיקן די אַרבעט. אין יאָר תקמ"ו באַשלאָסט מען אויסצוגעבן אויף דער סעודה פון ט"ו כסלו צווייהונדערט פּויליש גילדן און אויף די צוויי סעודות פֿאַר די שמשים נאָך צוויי הונדערט גילדן. אין יאָר תקנ"ב האָט דער חודש־גבאי אויסגעגעבן אויף דער סעודה פון ט"ו כסלו אַ גרויסע סומע, „וואָס אַזוינס איז ניט געווען פֿאַר אים שוין כּמה יאָרן". די „שמ"א" האָבן פֿראָטעסטירט קעגן אַזאַ מעשה און האָבן באַשלאָסן — ניט אומצוקערן אים די סומע, וואָס שטייגט אַריבער די באַשטימטע סומע[438]). אין יאָר תקנ"ג האָבן די שמ"א — אַליין אויסצוגעבן אויף דער סעודה 700 פּוילישע גילדן.

אין די טעג, וען עס פלעגן פֿאָרקומען די גרויסע סעודות, אָדער אייניקע טעג נאָכדעם, פלעגן דורכגעפירט ווערן אויך באַזונדערע מאָלצייטן פֿאַר די שמ"א און אַ מצומצמדיקע צאָל געלאַדענע. די מאָלצייט, וואָס פלעגט געמאַכט ווערן ט"ז כּסלו, האָט זיך גערופן „די סעודה פון באָרשטש". אין יאָר תקמ"א האָט מען מתקן געווען אַ תקנה, עס זאָלן אַיינגעלאַדן ווערן צו דער דאָזיקער סעודה נאָר די מענטשן, וואָס געהערן צו שמ"א, די פיר ראשי־הקהל, די פיר גבאים פון צ"ג, די בוררים, דער סעקרעטער, דער מגיד און דער חזן פון דער ח"ק, דער סעקרעטער פון די שמשים, דער מורה הוראה (פון די שמשים?) און דער בעל־קורא פון דער ח"ק[439]).

די הכנסות פון ח"ק זיינען געווען גרויסע. דער ערשטער מקור פון די הכנסות זיינען געווען די קבורה־געלטער פֿאַר קבורה־פלעצער. לויטן פסק־דין פון יאָר תל"ד באַקומט די ח"ק בלויז אַ דריטל פון די קבורה־געלטער און צוויי דריטל באַקומט צ"ג[440]). בשעת אַ נויט פלעגט די ח"ק פֿאַרקויפן קבורה־פלעצער אויך מענטשן, וואָס ווילן צוגרייטן פֿאַר זיך אַ קבורה־פלאַץ אויך ביים לעבן. ס׳איז מיגלעך געווען צוצוגרייטן אַ פלאַץ, וואָס זאָל בלייבן פריי אויך נאָכן טויט פון דעם באַשטעלער, און נאָכדעם פלעגן די יורשים באַצאָלן פֿאַרן פלאַץ. פֿאַר איבערלאָזן אַ פרייען פלאַץ פלעגט דער באַשטעלער באַצאָלן און דאָס איז געווען איינס פון די מיטלען פון קויפן אַ קבורה־פלאַץ. די ח"ק פלעגט זיך באַמיען ניט צו פֿאַרקויפן קיין קבורה־פלעצער פֿאַר מענטשן ביי זייער לעבן און אויך ניט איבערצולאָזן קיין פריי פלעצער לויט באַשטעלונגען[441]). פֿאַר קבורה־פלעצער פלעגט מען נעמען אָפט גרויסע סומעס: 1.500 פּ. גל., 1.800 פּ. גל. (100 דוקאַטן). דער ועד מדינת ליטא האָט געקעמפט קעגן אויספֿרעסן איבערטריבענע סומעס קבורה־געלטער. דער ועד המדינה, וואָס האָט זיך צונויפגעקליבן אין יאָר תקכ"א, האָט פֿאַרוועדט די חברות קדישות פון די קברנים צו נעמען מער פון 600 גילדן אַפילו פון אַ גביר און מער פון 200 גל. פון אַ מיטל־פֿאַרמעגלעכן[442]). די ווילנער ח"ק האָט זיך ניט געריכטנט מיט דער תקנה פונם ועד המדינה און האָט אין יאָר תקכ"ב געפאָדערט פון אַ מענטשן אַסך מער. דער דאָזיקער מענטש יהאָט אַנגעקלאָגט די גבאים פון ח"ק אין בית־דין פון דער קהילה מיטן בייזיץ פון דעם אַב"ד. דער בית־דין האָט אויסגעטייטשט די תקנה פונם ועד המדינה, אַז זי איז נוגע בלויז דעם טייל, וואָס

די ח״ק נעמט, אָבער ניט דעם טייל, וואָס עס באַקומט די צ״ג. מעג בכן די ח״ק נעמען 600 גל. און די צ״ג מעג נעמען נאָך צוויי מאָל אַזוי פיל . . . אין יאָר תקל״ד האָט פאַסירט, אַז יורשים, וואָס מען האָט פון זיי געפאָדערט זייער אַ גרויסע סומע, האָבן געוועלט זיך סומך זיין אויפן נאָר־וואָס דערמאָנטן פסק־דין פון יאָר תקכ״ב. די יורשים האָבן זיך געווענדעט צום בית־דין ביים בייזיץ פון אַב״ד, אָבער דער בית־דין האָט באַשלאָסן, אַז דער פאָריקער פסק־דין איז בטל, „ווייל די תקנות פון דער מדינה האָבן זיך ניט פאַרשפרייט". דער פסק־דין פון יאָר תקכ״ב איז אין פנקס אָפגעמעקט געוואָרן — לויט אַ החלטה פון ביידע כתות דיינים בצירוף מיטן אַב״ד [443].

די ח״ק האָט געהאַט נאָך הכנסות — פון וועכנטליכע מיטגלידס־אָפצאָלן, פון „אַיינטריטס־געלטער, וואָס נייע מיטגלידער טראָגן אַריין ביים פאַרשרייבן זיך, פון פאַרקויפן דרגות, פון דער קברנישער שול, פון אויפנעמען נאמנים. די הוצאות פון דער ח״ק אין צוזאַמענהאַנג מיט דער זאָרג וועגן די גרעניצן פון בית־עולם און וועגן דעם וועג, וואָס פירט צו אים, און אויך די הוצאות אויף די סעודות זיינען געווען אַזוי גרויס, אַז די ח״ק האָט שטענדיק געליטן פון דוחק אין געלט. דער געלט־מאַנגל האָט גורם געווען אַ ירידה פון די אָרדענונגען אין ח״ק: מען איז געצוואונגען געווען צו פאַרקויפן דרגות, אָנצונעמען אַ סך מיטגלידער און נאמנים, צו פאַרדיגגען די שול, פאַרקויפן קבורה־פלעצער אאז״וו. אין פנקס פון ח״ק געפינען מיר אַ רשימה שטר־חובות פון דער ח״ק פון יאָר תקמ״ד [444]. די רשימה אַנטהאַלט חובות אויף אַ סומע פון 11.723 גל., דערין: 552 דוקאַטן (אַ דוקאַט=18 פוילישע גל.), 170 ליטווישע שאַקן (2 שאַקן—פינף פויל. גל.) און אויך 1.362 פוילישע גילדן, די דאָזיקע רשימה אַנטהאַלט ניט אַלע חובות, וואָס די ח״ק האָט אין יאָר תקמ״ד געקומט נאמנים אדג״ל.

מיר האָבן זיך פאַרהאַלטן לענגער און גענויער אויף די אָרדענונגען פון ח״ק גחש״א, ווייל די ח״ק גחש״א איז געווען די וויכטיקסטע פון אַלע איבעריקע חברות אין דער קהילה. די ח״ק גחש״א איז געווען און איז עד היום באַרימט מיטן נאָמען „חברא קדישא" און מען דאַרף ניט צוגעבן און דער־קלערן, וועלכע ח״ק מען מיינט. אין 19־טן יר״ה געפינט זיך די ח״ק אין אַ צושטאַנד פון ירידה, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן נאָך סוף 18־טן יר״ה. די גאַנצע אַרבעט ווערט אויסגעפירט דורך שטענדיקע משמשים, וואָס באַקומען פאַר זייער אַרבעט שכירות.

זעקסטער קאפיטל

ח"ק תלמוד־תורה

א ח"ק אלערע אן אפטיילונג פון קהל? — ווען איז זי געגרינדעט געוואָרן? — די טעטיקייט פון דער ח"ק. — דאָס הויז פון תלמוד־תורה. — די הכנסות פון דער ח"ק. — נדבות פאר דער ח"ק.

פאַרן חינוך פון דעם יונגן דור און באַזונדערס פאַר דער דערציאונג פון יתומים און קינדער פון אָרעמעלייט פלעגט זאָרגן די ח"ק תלמוד־תורה. זי פלעגט דינגען מלמדים פאַר די אָרעמע קינדער און יתומים, פלעגט האַלטן א הויז, וואו די דאָזיקע קינדער פלעגן לערנען, עסן און באַקומען בגדים. די ח"ק פלעגט האָבן די השגחה: אויך אויף אלע מלמדים פון שטאָט.

די ח"ק תלמוד־תורה האָט זיך, ווייזט אויס, אַנטוויקלט פון אַן אָפטיילונג פון קהל. אין יאָר תק"י, אין דעם אָפמאַך מיטן יסו"ד וועגן א נדבה אויף „עולמית", שטעלן־פאָר די חברה — „די אַלופים־תורניים־גבאים פון דער הייליקער חברה תלמוד־תורה, וואָס שטייען אויף דער וואַך פון דער הייליקייט" 445). די חברה האָט געהאט דאַן מיטגלידער. אין די כתבים פון די יאָרן תקנ"ח—תקס"א געפינען מיר, אויסער גבאים, אויך די „אַכט מענטשן" פון דער ח"ק 446). מיגליך, אַז פריער זיינען אין ח"ק ת"ת געווען בלויז גבאים גאָמינירטע פון קהל און נאָכדעם האָט די דאָזיקע חברה באַקומען רעכט אַיינצואָרדענען אינעווייניקסטע וואַלן. אַזאַ שינוי געפינען מיר אין דער קהילה פון קראָקאָ 447). אין דעם שפעטערדיקן פנקס פון דער ח"ק ת"ת, וואָס איז צו אונז דער־גאַנגען 448), זיינען ניטאָ קיין רשימות פון די מיטגלידער פון דער חברה און ניט קיין רשימות פון די התמנותן. דער דאָזיקער פנקס קאָן ניט דינען פאַר א ראיה, אַז עס זיינען ניט צושטאַנד געקומען קיין וואַלן אין אָט דער ח"ק. אויב דאָ זיינען געווען „שמונה אַנשים" (שמ"א), זיינען אויך געווען התמנותן און דרגות.

די ח"ק תלמוד־תורה איז אייגע פון די עלטסטע חברות אין ווילנע. מיר האָבן אַ ידיעה, אַז אין ווילנע האָט עקזיסטירט א תלמוד־תורה אין יאָר תנ"א 449), און מ'קאָן משער זיין, אַז עס איז געווען דאַן אויך א ח"ק ת"ת. די

ערשטע ידיעה, וואָס איז צו אונז דערגאַנגען וועגן דער ח״ק ת״ת, איז פון יאָר תק״י. אין דעם יאָר זאָגט־אָפּ דער יסו״ד פאַר דער ח״ק ת״ת אַ פאָנד פון 500 גילדן, וואָס זאָל געבן דער ח״ק אַ שטענדיקע הכנסה פון 50 גילדן אַ יאָר.

די ח״ק ת״ת פלעגט דינגען מלמדים, וואָס זאָלן לערנען די אָרעמע קינדער פון התחלת א״ב ביז משניות אַיינשליסלעך. די יינגלעך פלעגן לערנען זיך אויך „שרייבן און דעם לשון". די מלמדים האָבן געהאַט באַהעלפערס. פאַר די תלמידים פלעגט מען קויפן ספרי־לימוד: אַלף־ביתן, סידורים, חומשים און משניותן. די תלמידים פלעגן גיין צוזאַמען מיט די באַהעלפערס אין שול דאַוונען. די ידיעות פון די תלמידים פלעגט מען רעווידירן אַלע שבת [450]. סוף יאָר (סוף „הזמן") פלעגן די גבאים פון ח״ק ת״ת עקזאַמענירן די תלמידים [451].

אין יאָר תקנ״ח, ד׳ מרחשון, קויפן די גבאים און די שמ״א פון ח״ק ת״ת צוויי הייזער (דירות) אין סלוצקיס הויף, וואָס פאַראייניקט זיך מיטן שול־הויף. פאַרן אָר תקפ״ג האָט שוין די ח״ק ת״ת אַ באַזונדערן הויף (אויף דעם היינטיקן לידער אָדער פראַנצישקאַנער געסל). אין דעם הויף געפינט זיך דער חדר און דאָרטן וואוינט אויך דער משגיח מיט זיין פאַמיליע. אין אָנהויב 19־טן יר״ה גיט די ח״ק ת״ת די אָרעמע קינדער, וואָס לערנען אין ת״ת, עסן און בגדים. אַ פרוי פלעגט אַכטונג געבן אויף דער באַשפייזונג און באַקליידונג, פלעגט קעמען די תלמידים, פאַררייכטן זייערע קליידער אדג״ל. אויב אַזעלכע אָרדענונגען זיינען געווען אויך אין 18־טן יר״ה, וויסן מיר ניט.

די ח״ק ת״ת האָט געהאַט הכנסות פון סומעס, וואָס זיינען איר איבער־געגעבן געוואָרן בתור פאָנד אויף „עולמית", פון „נתינות", וואָס מען פלעגט נעמען פון די מלמדים פון די פריוואַטע „חדרים" אין שטאָט [452], און אויך אַנדערע הכנסות. לויט אַ תקנה פון יאָר תקי״ט, זיינען אַלע מלמדים מחוייב געווען צו צאָלן אין ח״ק ת״ת צוויי גראָשן פון יעדן גילדן, וואָס זיי פאַר־דינען (אַ גילדן=30 גראָשן) [453]. וועגן מיטגלידס־אָפּצאָלן האָבן מיר ניט קיין ידיעה. מ׳קאָן משער זיין, אַז די מיטגלידער פון דער ח״ק ת״ת אין ווילנע פלעגן צאָלן מיטגלידס־אָפּצאָל, פונקט ווי אין אַנדערע קהילות, אין קראָקאָ און אין לבוב [454]. פון די „עולמית"־געלטער איז כדאי צו דערמאָנען די סומע פון 2225 גילדן, וואָס אַ נדבן האָט אַרום יאָר תנ״א אָפּגעזאָגט פאַר דעם ווילנער קהל, מיטן תנאי, ער זאָל פאַרטאָן די רווחים פון דעם דאָזיקן פאָנד אויף „אָפּצוגעבן אָרעמע יינגלעך צו אַ מלמד און צו אַ באַהעלפער און צו אַ למדן, וואָס זאָל עקזאַמענירן די קינדער" [455]. דעם פאָנד האָבן די יורשים אין יאָר תנ״א איבערגעגעבן דעם „ועד מדינת ליטא" און אויפן ועד איז אַרויפגעלייגט גע־וואָרן אַ חוב מקיים צו זיין די צוואָה. דער נדבן האָט געפאָדערט, זיינע קרובים און די קרובים פון זיין ווייב זאָלן האָבן די בכורה. דאָס דורכפירן די צוואה איז איבערגעגעבן געוואָרן די קינדער די יורשים און זייערע באַפולמעכטיקטע, אָבער אין משך פון דער צייט איז דאָס אַריבער צו דער ח״ק ת״ת.

זיבעטער קאפיטל

ח"ק ביקור חולים

די אויפגאבן פון דער ח"ק. — ווען איז זי געגרינדעט געוואָרן? — די צאָל חולאים אין „הקדש". — דער ייִדישער שפיטאָל. — די אינעווייניקסטע אָר־גאַניזאַציע פון דער ח"ק. — די הכנסות פון דער ח"ק, די נדבה פון יסו"ד, דער עזכון פון בנימין שמש. — די דאָקטוירים פון דעם קהל און דער ביסקופ.

דער קהל פלעגט זאָרגן וועגן פאַרהיטן דאָס געזונט פון דער עדה. דעם צוליב פאַרנעמען זיך מיט אָרעמע חולאים און מיט מענטשן אומפעאיקע צו אַרבעט, וואָס קאָנען ניט פאַרדינען אויף זייער דערנערונג, האָט די קהילה איבערגעגעבן אַ באַזונדערער ח"ק — דער ח"ק ביקור־חולים. די דאָזיקע ח"ק האָט געהאַלטן אַ שפיטאָל („הקדש") און דאָרטן איז אויך געווען אַן אָרט פאַר אומפעאיקע צו אַרבעט. אין אייניקע ניט־ייִדישע דאָקומענטן פון דער חברה געפינען מיר באַזונדערע גבאים פאַרן הקדש פאַר קראַנקע און אַנדערע גבאים פאַרן הקדש פאַר אָרעמעלייט[456]. אין די ייִדישע מקורים געפינען מיר בלויז אײַן חברה — „ביקור חולים". מיגלײַך, אַז אין דער דאָזיקער ח"ק גופאָ פלעגן געווילט ווערן פאַרשייִדענע גבאים פאַר די צוויי באַזונדערע אויפגאַבן. די ח"ק ביקור חולים פלעגט אויך שיקן דאָקטוירים צו באַזוכן די חולאים אין ייִדערע וואוינונגען און פלעגט זיי געבן רפואות. דער קהל פלעגט דעם קהילה־דאָקטאָר צאָלן שכירות. אין מינסק און אין פויזנא פלעגט קהל אויסהאַלטן אַן אַקושאָרין. אין מינסק פלעגט די ח"ק ביקור־חולים געבן שטיצע אָרעמע קינ־דסאָרינס און אַבלים. אין דער דאָזיקער קהילה פלעגן די גבאים פון דער ח"ק גחש"א באַזוכן דעם הקדש און שיקן צעטלעך צו די גבאים פון ח"ק ביקור־חולים וועגן תמיכה זיי חולאים. די ח"ק ביקור־חולים אין דער מינסקער קהילה איז געווען אַ מין סניף פון ח"ק גחש"א[457]. אין רושעשאָוו, פאַרקערט, האָט זיך דער בית־עולם געפונען אין רשות פון ח"ק ביקור־חולים[458]. אויך אין קיניגסבערג פאַרנעמט זיך איין ח"ק הן מיט קבורת־מתים הן מיט ביקור־חולים[459].

וועגן דער גרינדונג פון ח"ק ביקור־חולים האָבן מיר ניט קיין ידיעות, ווי וועגן דער גרינדונג פון אַנדערע חברות. דער פּנקס פון דער ח"ק ביקור־חולים איז צו אונז ניט דערגאַנגען, דערייבער זיינען מיר געצוואונגען זיך צו באַנוגענען מיט איינצלנע אָפּגעריסענע ידיעות, וואָס אונז איז געלונגען אויפצוזאַמלען. אין יאָר 1820 איז מיגלַיך געווען צו באַקומען וועגן אָט דער ח"ק בלויז שיטערע מינדלַיכע ידיעות, אַז זי עקזיסטירט קרוב הונדערט יאָר[460]. די דאָזיקע ידיעות דערציילן, אַז פאַרצייטן האָט די ח"ק ביקור־חולים ניט געהאַט קיין באַשטימטע שטענדיקע הכנסות און קיין אומבאַוועגלַיכע גיטער, אויסער אַ צווייי — דריי צימערן, וואָס זיינען אַריבער צו איר בעתן צעטיילן אַ געמויערט הויז אויף יידישער גאַס. די דאָזיקע ידיעות זיינען ניט קיין פינקטלַיכע און ניט קיין ריכטיקע. די ח"ק האָט געהאַט אייניקע שטענדיקע הכנסות. זי האָט באַקומען גיטער, למשל, פון יסו"ד, אויף „עולמית". די ח"ק האָט געהאַט צימערן אין אַ הויז אויף יאַטקעווער גאַס, לעבן דורכגאַנג־געסל צו יידישער גאַס, און דאָרטן איז געווען דער שפּיטאָל.

אין יאָר 1765 האָבן זיך אין „הקדש" געפונען 18 חולאים, 10 מענער און אַכט פרויען, און אויך דריי אָרעמעלייט. אין שפּיטאָל האָבן געווואוינט אויך דער שמש פון ח"ק און זיין וויב, אויך אַ מענטש, וואָס איז אַ מאָל געווען אַ בעל־מלאָכה,—משמעות, אויך אַ שמש אין „הקדש",—און זיין וויב[461]. אין פאָרשטאָט אַנטאָקאָליע איז געווען אַ באַזונדערער הקדש מיט 4 „קבצנים" (Szpitalni żebracy) און אַן אָרעמע אַלמנה. בשעת די רוסן האָבן אַייגענומען די שטאָט, האָבן זיי באַפוילן אַרויסצופירן דעם הקדש פון שטאָט מחמת מורא פאַר אַ מגפה[462]. די יידן האָבן דאַן געקויפט צוויי שטחים אין אַ הויז ביי זאַמוטער גאַס און אויסגעבויט דאָרטן אַ גרויסן שפּיטאָל, — דאָס איז דער יידישער שפּיטאָל, וואָס עקזיסטירט עד היום. פאַר דאָס הויז האָט מען באַצאָלט 2.260 גילדן[463].

בראש פון ח"ק ביקור־חולים זיינען געשטאַנען גבאים און „שמונה אַנשים". די מיטגלידער פון דער ח"ק פלעגן בשעתן פאַרשרייבן זיך אין ח"ק באַצאָלן „איינטריטס" געלט" און נאָכדעם פלעגן זיי צאָלן אַ שטענדיקן וועכנטלַיכן אָפּצאָל. צו אונז איז דערגאַנגען די החלטה פון דער ח"ק אָנצונעמען פאַר אַ מיטגליד דעם דאָקטאָר יעקב ליבאַשיץ[464]. „הרב הדאָקטאָר" האָט זיך דאַן אין יאָר תקל"ו, מתחייב געווען צו צאָלן וועכנטלַיך זעקס גראָשן. — אין ח"ק פלעגן יעדן יאָר פאָרקומען וואָלן און עס זיינען דאָרטן געווען התמנותן אוּן דרגות.

די ח"ק האָט געהאַט אַ באַזונדערן סעקרעטער, וואָס פלעגט פירן אַ פּנקס.

דער קהל האָט, אָן ספק, איבערגעגעבן דער ח"ק ביקור־חולים אייניקע הכנסות. די ח"ק האָט אויך באַקומען עזבונות אויף „עולמית". אַזוי האָט דער יסו"ד אין יאָר תק"י מנדב געווען פאַר דער ח"ק 500 גילדן, זיי זאָלן בלייבן אין די אומבאַוועגלַיכע גיטער וויי אַ פּאָנד, און די יערלַיכע הכנסה פון די דאָזיקע גיטער, וואָס וועט ¾דערגרייכן 10%, זאָל מען געבן פאַר די חולאים.

אין קאַנטראַקט מיט דער ח"ק ביקור־חולים האָט דער יסו"ד געוויבן, וויי ער וויל, מען זאָל זיך באַנוצן מיט זיין נדבה. די גבאים פון דער ח"ק ביקור־חולים זיינען מחוייב יעדן יאָר פון די הכנסות, וואָס דערגרייכן 50 פוילן גילדן, צו קויפן „לאָבינג" פאַר די חולאים (זאַפט, ווײַן אדג"ל), — „דהיינו אײַן גילייגטי קאַרסין (געזאַלצטע קאַרשן) אין בראַנפן פאַר אַ סומע פון צען גילדן לכל הפחות, און אויך פרעגלין פאָמראַנצין שיילין (שאָלעכץ) אויך יעדן יאָר פאַר צען גילדן און אויך פאָווידלא (זאַפט) פאַר פינף גילדן, און פאַר דעם רעשט, פינף און צוואַנציק גילדן, זאָל מען קויפן פוטער און אַלע אַנדערע הצטרכותן פאַר די חולאים הנ"ל און חלילה ניט מאַכן פון דעם סך הנ"ל קיין אַנדער הוצאה, זאָל זיין אפילו אויף צו פאַרשטאַרקן די חברה הנ"ל" (465).

פאַר דער ח"ק ביקור־חולים האָט בנימין בן דוב־בער, דער שמש פון קהל, אין יאָר תקמ"ה איבערגעלאָזן אַן עזבון. ער האָט פאַרזאָגט, מען זאָל פון זיינע הייזער אויף דייטשער גאַס (אויפן פלאַן — נ' 313) געבן 70 גילדן יעדן יאָר אויף „עולמית" — אַ העלפט פאַר ח"ק ביקור־חולים און אַ העלפט פאַר „צדקה גדולה". די דאָזיקע הייזער האָט נאָכדעם אָפגעקויפט דער ד"ר ליבאָשיץ און האָט ניט געווען צאָלן דעם דאָזיקן סכום און אויך ניט זיין מיטגלידס־אָפצאָל. דער בית דין האָט געפסקנט, אַז מ'דאַרף אַיינמאָנען דעם חוב פון די הייזער (466).

אין וויל'נע זיינען געווען אַ סך יידישע דאָקטוירים. באַזונדערס זיינען באַרימט געוואָרן די משפחות פון די דאָקטוירים גאָרדאָן און פאָלאָנוס, וואָס האָבן אין משך פון אייניקע דורות אַרויסגעגעבן דאָקטוירים. די דאָקטוירים פלעגן באַקומען דערלויבענישן צו אַרבעטן אין דער קהילה און שוץ־שריפטן פון דעם ביסקופ און פון דעם וואָיוואָדע. אַזוי באַקומט אייגער פון דער משפחה, אַהרן, אין יאָר 1761 פון דעם ווילנער ביסקופ זיענקאָוויטש אַ דערלויבענש צו קורירן קראַנקע, קריסטן ווי יידן, און דער ביסקופ באַפעלט דעם קהל, ער זאָל מער ניט אָננעמען קיין נייע דאָקטוירים (467).

אכטער קאפיטל

חברות פון בעלי מלאכות

די קריסטלעכע צעכן און זייער באציאונג צו די יידישע בעלי־מלאכות. — ח"קן פון יידישע האנטווערקער. — בעלי־מלאכות, פועלים און יונגלעך. — דאס פארשרייבן אין ח"ק. — אלטע און יונגע. — התמנותן און דרגות. — דייגים און סעקרעטערס. — דער קהל אין די חברות פון בעלי מלאכות. — די צאל מיטגלידער. — די שול פון דער ח"ק.

די יידישע בעלי־מלאכות האבן זיך ארגאניזירט אין חברות לויטן מוסטער פון די קריסטלעכע צעכן. דער יידישער בעל־מלאכה האט געפירט א שווערע מלחמה פאר זיין קיום. די קריסטלעכע צעכן האבן אים ניט אנגענומען און נאך גערודפט, און דעריבער האט ער געוען א נייטיקייט אין אן ארגאניזאציע לשם פארטיידיקונג. דער אייניציקער קריסטלעכער צעך, וואס האט לויטן סטאטוט געמעגט אננעמען מענטשן פון אן אנדער גלויבן, איז געוען דער צעך פון די אירולניקעס (זע אויבן זייט 47). די יידישע בעלי־מלאכות פלעגן אפט דורכקומען מיט די קריסטלעכע צעכן און פלעגן שליסן אפמאכן מיט זיי וועגן דער צאל יידישע בעלי־מלאכות.

די ערשטע ידיעה וועגן אן ארגאניזירטער חברה פון יידישע בעלי־מלאכות איז פון יאר תל"ד (1674). אין דעם יאר האט די ח"ק שמוקלער געגעבן במתנה אויף יום־כפור א שיינעם אויסגעהאפטן גארטל דעם אב בית־דין משה בן דוד, וואס מ'האט אים גערופן ר' משה קרעמער [468]. די פעסטע אייזערנע טיר אין דער גרויסער שול האבן אין יאר ת' מנדב געוען די שניידער. מ'דארף אננעמען, אז זיי האבן שוין דאן געהאט א חברה. פון יאר 1686 האבן מיר א ידיעה וועגן א חברה וויינער [469] און וועגן פיר ראשי החברה, אבער נאכדעם ווערט אזא חברה ניט באגעגנט. א חברה יידישע היטלמאכער שליסט אין יאר 1741 אן אפמאך מיטן קריסטלעכן צעך פון היטלמאכער (זע אויבן זייט 42). פון דער צווייטער העלפט פון 18־טן יר"ה האבן מיר ידיעות וועגן א סך חברות פון בעלי־מלאכות, אבער זיי זיינען געווייס געגרינדעט געווארן פריער.

אין יאָר 1754 באַשטעטיקט דער קהל צוזאַמען מיטן אַב"ד די תקנות פון דער חברה גמלדשמידן און קופערשמידן [470]. אין דער רשימה הכנסות פון דער ח"ק בדק-הבית פון יאָר תקי"ט געפינען מיר די ח"קן פון שניידער, פוטערנייער, שמולער, בלעכער, גמלדשמידן צוזאַמען מיט געלגיסער און גלעזער. די הייך פונם אָפּצאָל לטובת דער ח"ק בדק-הבית ווייזט אויף דער פּראָפּאָרציאָנעלער צאָל און אויף דער פאַרמעגליכקייט פון די דאָזיקע חברות בעלי-מלאָכות : 6 : 5 : 3 : 1 : 1 : 1 טאָלער. אין יאָר תקמ"א זאָגט זיך אָפּ ר' שאול שיסקעס מחמת אַלטקייט פון דער שטעלע פון אַדיין אין דער חברה קצבים און מנקרים [471]. די ח"ק ז"ץ (זובחי-צדק, — קצבים) איז אָן ספק איינע פון די ערשטע אין דער קהילה. די מנקרים זיינען אין יאָר תקפ"ב נודיע, אַז זייער ח"ק עקזיסטירט איבער הונדערט יאָר [472]. אין דער זעלביקער צייט זיינען, ווייזט אויס, אַרגאַניזירט געווען אויך די מנגנים און די פועלים, וואָס אַרבעטן בייַ די שניידער, דען זיי האָבן געצאָלט שטייערן דעם קהל [473]. אין 19-טן יר"ה איז גרויס געוואָרן די צאָל חברות פון בעלי-מלאָכות.

די אָרדענונגען אין די חברות פון די בעל-מלאָכות זיינען געווען ענליך אויף די אָרדענונגען פון די אַנדערע חברות. אויך די חברה בעלי-מלאָכות האָט זיך געזופן ח"ק, חברה קדושה. די חברות פון די יידישע האַנטווערקער האָבן זיך געפירט לויטן מוסטער פון די קריסטליכע צעכן. צו אונז זיינען ניט דער-גאַנגען די פנקסים פון די האַנטווערקערשע חברות, — דעריבער קאָנען מיר איבערגעבן בלויז ווייניק ידיעות וועגן זייערע אָרדענונגען.

צו דער ח"ק בעלי-מלאָכות האָבן געהערט די האַנטווערקער, וואָס זיינען פאַרעגיסטרירט געווען אין ח"ק. כדי אָנצוקומען אין ח"ק, האָט דער האַנט-ווערקער געמוזט קודם-כל לערנען די מלאָכה זעקס יאָר אין נאָכדעם אַרבעטן ווי אַ פועל אין משך פון צוויי יאָר און דערווייַזן, אַז ער איז צוגעגרייט צו דער אַרבעט (תקנות פון דער ח"ק גמלדשמידן פון יאָר 1754). דער פאַרעגיס-טרירטער אין ח"ק פלעגט באַצאָלן אַיינטריטס-געלט און האָט געמוזט מאַכן אַ סעודה פאַר די מענטשן פון ח"ק, פונקט ווי אין דער ח"ק גחש"א. ווען דער האַנטווערקער פלעגט חתונה האָבן, פלעגט ער ווידער מוזן מאַכן אַ סעודה. אין משך פון די ערשטע צען יאָר נאָך דער חתונה פלעגט דער האַנטווערקער זיך רעכענען פאַר אַ "יונגן" און ער איז געווען באַגרעניצט אין די רעכט צו נעמען לערנייַנגלעך און פועלים. ער האָט, אמת, געקאָנט זיך קויפן "רעכט פון אַלטן" נאָך פאַרן גמר פון די צען יאָר [474]. די זין אָדער די איידעמס פון די האַנטווערקער פלעגט מען מאַכן פאַרלייכטערונגען.

בראש פון דער ח"ק זיינען געשטאַנען פיר גבאים דח"ק און "שמונה אַנשים" דח"ק. די שמ"א פלעגן אויך זיין די דאָזיקע חברות טיילן זיך אויף פאַרשיידענע התמנותן און דרגות, ווי רואה-חשבון, משגיח, בעל-תקנה און שומר תקנה. אין דער ח"ק בעל-מלאָכות אין קיידאַן זיינען אין יאָר תק"ע גע-וען פאָלגנדיקע דרגות: משגיח, שומר-תקנה, רואה-חשבון, גבאי בעל-תקנה [475]. אויך אין די קריסטליכע צעכן אין ווילנע זיינען געווען דרגות [476]. אין די חברות זיינען געווען שטענדיקע דיינים, וואָס פלעגן משפטן אין ענינים, וואָס

זיינען נוגע געווען דער מלאָכה, צווישן די מיטגלידער פון דער ח"ק (גלייך צו פאָטער און פֿאַטראָן אין די ח"קן אין פשעמישל און לבוב) [477]. חוץ די דיינים זיינען אין די ח"קן געווען אויך סעקרעטערס, וואָס פלעגן פירן דעם פנקס הח"ק און רעגיסטרירן די נייע מיטגלידער און די התמנותן.

די חברות פון די בעל־מלאָכות זיינען געווען אָפּהענגיק פון דער דעה פון קהלה. לויט דער תקנה פון ועד מדינת ליטא פון יאָר תמ"ז האָבן אין דער ח"ק צווישן די פיר גבאים געקאָנט זיין נאָר צוויי פון דער חברה און צוויי פלעגן נאָמינירט ווערן דורך די ראשי הקהל „פון צווישן דער קהילה". אין פוזנאָ פלעגן נאָמינירן די גבאים פון ח"ק בעלי־מלאָכות די זעלביקע בוררים, וואָס נאָמינירן דעם קהל, אויף אַן אופן ענלייך צו דער אויבן־דערמאָנטער תקנה: צוויי גבאים — פון די מיטגלידער פון ח"ק און צוויי — פון די מענטשן פון דער עדה [478]. פון אָנהויב 19־טן יר"ה איז דאָ אַ ידיעה וועגן אַ קלפי אין דער ח"ק שוסטער. מ'דאַרף רעכענען, אַז דער קהל פלעגט זיך מישן אין די וואַלן פון די שמ"אַ אין די חברות פון בעלי־מלאָכות. לויט דער תקנה פון יאָר תמ"ז האָט דער שמש פון דער חברה געמוזט נאָמינירט ווערן לויטן ווילן פון קהל. דעם דיין ר' שואל שיסקעס האָט נאָמינירט דער קהל און האָט אים אויך באַשטימט אַ שכירות פון 12 פוילישע גילדן אַ וואָך „ביז דעם טאָג פון זיין טויט", ווען ער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דער שטעלע „מחמת אַלטקייט".

די צאָל מיטגלידער פון די האַנטווערקערשע חברות איז, פאַרשטייט זיך, געווען אָפּהענגיק פון דער צאָל האַנטווערקער. דער קעמפער פאַר די רעכט פון די בעלי־מלאָכות, שמעון בן־זאב־וואָלף, זאָגט אין איינעם פון זיינע פתבים, וואָס ער האָט אָפּגעדרוקט בעת דער מחלוקת צווישן די ראשי־הקהל פון איין זייט און דעם רב און די בעלי־מלאָכות פון דער אַנדער זייט, — אַז די צאָל מיטגלידער פון די חברות שניידער, שמוקלער, פוטערנייער און גאָלדשמידן שטייגט אַריבער צוויי הונדערט אין יעדערער פון זיי [479]. די דאָזיקע צאָל איז אָן ספק איבערטריבן. אויף דער פולמאַכט צו פירן דעם קאַמף קעגן די ראשי־הקהל די תקיפים האָבן אין יאָר 1785 זיך געחתמעט: פון דער ח"ק שניידער — 102, פון דער ח"ק פוטערנייער — 65, פון דער ח"ק שמוקלער — 41 און פון דער ח"ק בלעכער — 42 מיטגלידער.

די מיטגלידער פון די ח"קן בעלי־מלאָכות פלעגן זיך צונויפקומען דאַוונען בציבור אין אַ„מנין" און אין משך פון דער צייט האָבן זיי זיך געשאַפן באַזונדערע קלויזן. אַזוי האָבן די קצבים אָנגעהויבן אין יאָר תקנ"ה דאַוונען אין איינעם פון די חדרים בייַ דער אַלטער קלויז [480]. די שניידער האָבן געהאַט אַ שטענדיקן מנין אין פלעגן צאָלן דער צדקה גדולה פאַר אַ ספר־תורה, וואָס זיי פלעגן נעמען פון דער גרויסער שול. אין יאָר 1799 האָבן זיי אין קריינע גאָרדאָנס הויז אויף יידישער גאַס געקויפט אַ דירה מיט אַ רעכט צו בויען איבער איר נאָך אַ גאָרן און האָבן איר באַצאָלט 630 רובל. די צאָל קלויזן פון די חברות בעל־מלאָכות איז גרויס געווארן אין 19־טן יר"ה, ווען עס איז גרויס געוואָרן די צאָל חברות.

נ׳׳נטער קאפּיטל

די פֿקידים פון קהל

דער רב. — דער מ״ץ. — דער מ״מ. — דער סו״ד. — די שמשים פון קהל. — דער שתדלן. — דער גאמן. — דער רופא. — פֿארשיידענע פֿקידים און ארבעטער.

א. דער רב

די אויפגאַבן און פֿליכטן פון דעם רב אין לעבן פון דער קהילה זיינען געווען גרויס, אָבער אויך זיין השפּעה און כּבוד זיינען גרויס געווען. דער רב פֿלעגט זיך באַטיילן אין דער גאַנצער טעטיקייט פון קהל און אָן זיין הסכּמה פֿלעגט מען ניט אָננעמען קיין שום וויכטיקע באַשלוסן. דער רב פֿלעגט אָנטיילנעמען אין די זיצונגען פון קהל און פֿלעגט היטן, מ׳זאָל דורכפירן זיינע תקנות. ער פֿלעגט זיך אונטערשרייבן אויף וויכטיקע כּתבים פונם קהל צוזאַמען מיט די ראשי־הקהל. ער פֿלעגט זיצן און אַכטונג געבן בעת די וואַלן דער רב איז געווען דער אַב־בית־דין (פאָרזיצער פון געריכט) פון דער קהילה און פֿלעגט זיך באַטיילן אין זיינע זיצונגען, באַזונדערס אין וויכטיקע משפּטים אָדער לויט אַ פּאָדערונג פון איינעם פון די צדדים. ביים אַב בית־דין פֿלעגט מען אַיינלייגן געלטער. אָפּט פֿלעגט מען אים אַיינלאַדן פאַר אַ פּאַר־מיטלער, אַלס אַדריטן אָדער אַ פּינפּטן. די שטימע פון רב פֿלעגט אין אַלע ענינים פון דער קהילה רעכענען זיך פאַר צוויי שטימען און פֿלעגט דעריבער מכריע זיין אין אַ פאַל פון גלייכע שטימען. דער רב פֿלעגט אָנטיילנעמען אין די זיצונגען פון דעם ועד המדינה צוזאַמען מיט די רבנים פון די איבעריקע הויפּט־קהילות. דער אַב בית־דין האָט געהאַט די מאַכט איבערן גליל (קרייז, פּראָווינץ), וואָס האָט געהערט צו דער הויפּט־קהילה.

דער רב האָט געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף דאָס גייסטיקע לעבן פון דער קהילה. ער פֿלעגט האַלטן אַ ישיבה אין דער קהילה און דערפאַר האָט ער געהאַט דעם טיטל ר״מ — ריש־מתיבתא (ראש־ישיבה). אין דעם קאָנטראַקט,

וואָס מ׳האָט אין יאָר תס״ח געשלאָסן מיטן רב ברוך כהנא ראַפאַפּאָרט, האָט מען אַרײַנגעטראָגן אַ תנאי, ער זאָל אָננעמען אין זײַן ישיבה צוואַנציק בחורים, דערין פינף ב״ב, און פיר באַהעלפערס [481]. דער רב פלעגט סמיכה אויף די טיטלען „חבר״ און „מורנו״. ער פלעגט אין דער גרויסער שול האַלטן דרשות צוויי מאָל אין יאָר, שבת הגדול און שבת תשובה. דער רב איז על פי רוב געווען אַ באַרימטער למדן. מחברים פלעגן זיך וועגן צו אים, ער זאָל שרײַבן אַ הספמה צו זײַערע חבורים.

דעם רב פלעגט מען אָפגעבן פיל כבוד. יעדן שבת פלעגט ער עולה לתורה זיין שלישי. אַזוי פלעגט מען זיך נוהג זיין אויך דעם ערשטן און דעם זיבעטן טאָג יום טוב. אויב דער רב האָט געפעלט זינגען און האָט געווען דאַוונען פאַרן עמוד, פלעגט ער מעגן דאַוונען אָנשטאָט דעם חזן מוסף פון ערשטן טאָג ראש־השנה, נעילה יום כפור, אויך טל און גשם. דער חזן פלעגט זיך נוהג זיין צו ווארטן אויפן רב און פלעגט ניט אָנהויבן דאַוונען ביזן קומען פונם רב. אויף סוכות פלעגט דער רב באַקומען דעם מהודרדיקסטן אתרוג און פלעגט גיין מיטן אתרוג אַרום בימה נאָכן חזן.

דער רב פלעגט אויף חתונות מסדר־קידושין זיין. אויף אַ ברית פלעגט ער זיין סנדק.

דעם רב פלעגט אויפנעמען אַן אַסיפה פון רח״ש לויט אַ געהיימער אָפשטימונג [482]. אַלע מיטגלידער פון דער אַסיפה פלעגן זיך התמענען אויף דעם כתב־רבנות, וואָס פלעגט געשריבן ווערן מיט דערהייבענע מליצות (זע דעם כתב־רבנות פון ר׳ שמואל בן אַביגדור אין „קריה נאמנה״, ז׳ 198, ווילנא תרע״ה). חוץ אָט דעם כתב פלעגט מיטן רב געשלאָסן ווערן אַן אָפמאַך, וואר מען פלעגט אין די תנאים אויסרעכענען די פליכטן און די רעכט פונם רב. חוץ דער אויסוואָל דורך דער אַסיפה האָט זיך נאָך געפאָדערט אַ הספמה מצד דעם וואָיעוואָדע. דער ענין באַקומען דעם כתב־הספמה (Konsens) פלעגט אָפקאָסטן גרויסע סכומים געלט. מען פלעגט דאַרפן געבן מתנות הן דעם פאָד־סטאַראָסטאַ הן די לייט פון וואָיעוואָדישן הויף. אויך די מיטגלידער פון דער אַסיפת רח״ש האָט מען אָנגעהויבן געבן „דמי החתימה״ (אונטערשריפט־געלטער). דער ועד המדינה האָט געקעמפט קעגן דער דאָזיקער דערשיינונג און האָט אין יאָר תנ״א באַשלאָסן, אַז „עס איז אַ איסור גמור צו געבן געלט די אויפנעמער פון רב — אונטער די ענושים הנ״ל הן בנוגע דעם רב גופא הן בנוגע זייער פריינד, און מיט אַלע חומרות און מיט דערווייטערן פון די התמנותן סיי בשייכות צום געבער סיי בשייכות צום נעמער, און פאַרשטייט זיך, אַז אַלע מעשים זייערע זיינען בטל ומבוטל״. אין יאָר תק״י איז אין אָפמאַך־כתב מיטן רב ר׳ שמואל בן אַביגדור און זיין שווער דעם יסו״ד באַשטימט געוואָרן, עס זאָלן צעטיילט ווערן 2000 פוילישע גילדן צווישן די מיטגלידער פון אַסיפת רח״ש „און יעדערן פון די אַסיפה־באַטייליקטע זאָל געגעבן ווערן ווי אים געהער לויטן אייגנזען פון הרב מ׳ יסו״ד הנ״ל און לויטן אייגנזען פון צוויי מענטשן, אויסגעקליבענע פון די אַלטופי הקהל פון דער קהילה יצ״ו״.

דער רב פלעגט באַקומען באַשטימטע שטענדיקע שכירות, אַ דירה און

שמואל בן אביגדור, דער ווילנער רב
דאָס בילד איז פאַרעפנטליכט געוואָרן
דורך ד"ר י. צינבערג אין „העבר" II

פאַר די דרשות צוויי מאָל אין יאָר, חוץ פאַרשיידענע אומבאַשטימטע הכנסות, ווי פסק-דין-געלטער פאַר זיין אָנטיילנעמען אין משפטים, אָפּצאָלן פאַר התמנען זיך אויף די אַרענדע-קאָנטראַקטן וועגן די „קאָראָבקעס" פונם קהל, אָפּצאָלן פון התונות — פון דער סומע פונם נדן און אויך פאַרן שרייבן די „תנאים", אָפּצאָלן פון גטין און חליצות, פון סמיכה אויף „מורנו", פון שוחטים ובודקים, וואָס ווערן אָנגענומען אין קהילה. דער רב האָט געהאַט הכנסות אויך פון דער סביבה, וואָס האָט געהערט צו דער הויפט-קהילה. דער רב פלעגט אויך באַקומען מתנות אויף ימים טובים, „יום טוב-געלט", מתנות אויף פורים אדג"ל.

די הייך פון דעם אַב בית-דינס שכירות איז געווען אָפּהענגיק פון פאַר-שיידענע באַדינגונגען. דער רב ברוך ראַפּאָפּאָרט, וואָס איז אויפגענומען גע-וואָרן אין יאָר תס"ח, פלעגט באַקומען 500 פויל. גל. אַ יאָר. ר' נחמן כצ"ן, וואָס דער קהל האָט מיט אים געשלאָסן אין יאָר תק"י אַן אָפּמאַך וועגן זיין התמנות אויף רב, האָט זיך דער קהל מתחייב געווען צו געבן 40 גילדן אַ וואָך. ר' שמואל בן אַביגדורן, וואָס איז יעמאָלט אויפגענומען געוואָרן פאַר אַ רב, האָט דער קהל געגעבן 27 גל. אַ וואָך, דערין 7 גל. אויף אַ דירה. די שינויים, וואָס זיינען פאָרגעקומען אין דער הייך פון די שכירות אין מיטן 18-טן יר"ה, שטייען אין צוזאַמענהאַנג מיט די שינויים אין דעם אופן פון איבערגעבן די שטעלעס פונם קהל. מחמת די פיל חובות האָט דער קהל גע-זוכט נייע הכנסה-מקורים און האָט אָנגעהויבן אָננעמען אויף שטעלעס די, וואָס וועלן אַריינטראָגן אין דער קאַסע פון קהל אַ באַשטימטע סומע. די דאָזיקע סומע פלעגט מען נעמען בתורת הלוואָה און די שכירות איז געווען אַזוי ווי פראָצענט פון דער סומע; דער וואס פלעגט געבן אַ גרעסערע הלוואָה, פלעגט באַקומען אַ העכערע שכירות. דאָס אָנגענומען-ווערן אויף שטעלעס און דאָס אַיינשטעלן די הייך פון דער שכירות איז געווען אָפּהענגיק אויך פון אַנדערע באַדינגונגען, למשל, פון דער השפעה פון קרובים אין קהל. דער ועד מדינת ליטאָ האָט מיט זיין החלטה פון יאָר תנ"א געקעמפט קעגן דער דאָזיקער דערשיינונג פון איבערגעבן די שטעלע פון אַ רב פאַר אַ הלוואָה, אָבער דער ציבור האָט עובר געווען אויף דער דאָזיקער תקנה. אין דעם כתב-רבנות פון יאָר 1788 דעם רב פון גליל סמילאָוויטש זאָגט זיך, אַז ער ווערט אָנגענומען נאָך אויף צען יאָר פאַר זיין העלפן די קהילות פון דעם גליל מיט סילוקן די בעלי-חובות [483]. אַזאַ ענדערונג זעען מיר אויך אין דער פויזנער קהילה. אין יאָר ת"ך באַשליסט די דאָזיקע קהילה „ניט אָנצונעמען קיין רב אַב"ד פאַר די פיל געלט, וואָס ער האָט". און נאָכן פאַרלויף פון הונדערט מיט צוואַנציק יאָר באַשליסט די זעלביקע קהילה, אַז „דער רב, וואָס וועט מיט גאָטס רצון אויס-געקליבן ווערן, זאָל געבן ניט ווייניקער פון דריי הונדערט אונגאַרישע דוקאַטן אין דער קהלשער קאַסע" [484]. דער יסו"ד האָט באַצאָלט פאַר דער שטעלע פון זיין איידעם ר' שמואל בן אַביגדור 24000 פוילישע גל., חוץ די 1000 פויל. גל., וואָס ער האָט געגעבן דער ח"ק גמ"ח של חיים. פון דער דאָזיקער זייער גרויסער סומע האָט מען, אמת, געדאַרפט אויסגעבן אַ גרויסן סכום אויף צום

באַקומען דעם הסכמה־כּתב פון וואָיעוואָדע און אויף צום צעטיילן 2000 פּ. גל. די מיטגלידער פון אַסיפת רח"ש, אָבער אין דער קאַסע פון קהל איז פונדעסטוועגן דאָך געבליבן אַן אָנגעזאַמלטע סומע. דער רב ר' שמואל בן אַביגדור האָט אין דעם זעלביקן יאָר געלייגן דעם קהל 6000 פּ. גל. אויף צום סילוקן בעלי־חובות, — און דער קהל האָט פאַרגרעסערט זיין שכירות מיט צען גילדן א וואָך[485]. די דאָזיקע הלוואָה האָט ער געגעבן אויפן משך פון דער גאַנצער צייט, וואָס ער וועט זיצן אויפן כּסא־הרבנות אין ווילנע. אויב ער וועט פאַרלאָזן זיין שטעלע און וועט אַריבער אין אַן אַנדער קהילה, וועט דער קהל ניט זיין מחוייב צו באַצאָלן אים ניט דעם קרן און ניט די פּריאָצענטן.

היות דער אַב"ד האָט געהאַט א גרויסע השפּעה אויף אַלץ, וואָס האָט זיך געטאָן אין קהל, האָבן די ראשי־הקהל געשטרעבט צו באַגרעניצן זיין מאַכט. אויך די דיינים האָבן געוועלט פאַרקלענערן זיין השפּעה אין בית־דין און זיין חלק אין די פסק־געלטער. אין די אָפּמאַך־כּתבן מיט די רבנים פלעגט דער קהל אַרייננעמען געוויע באַדינגונגען וועגן זייערע פליכטן און רעכט. צו אונז זיינען דערגאַנגען צוויי אַזעלכע אָפּמאַכן: איינער, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן אין יאָר תס"ח מיט ר' ברוך כהנא ראַפאַפּאָרט, און דער צווייטער — מיט ר' שמואל בן אַביגדור און זיין שוויגער דעם יסו"ד. די צוויי אָפּמאַכן ווייזן אויפן גרויסן אונטערשייד צווישן א רב, וואָס האָט ניט קיין השפּעה אין קהל, און צווישן א רב, וואָס טראָגט אַריין אין דער קהלשער קאַסע א גרויסע סומע און וואָס זיין שוויגער איז א מענטש א בעל־השפּעה, ווי דער יסו"ד.

לאָמיר פאַרגלייכן די ביידע אָפּמאַכן. דער ערשטער אָפּמאַך איז געשלאָסן געוואָרן נאָר אויף א משך פון דריי יאָר, דער צווייטער — אויף דאָס גאַנצע לעבן פונם רב. ס'איז כדאי צו באַצייכענען, אז ר' ברוך ראַפאַפּאָרט איז דאַן שוין באַרימט געווען ווי א„חריף" און ר' שמואל בן אַביגדור איז נאָך געווען אַזוי יונג, אַז עס איז באַשלאָסן געוואָרן, ער זאָל אַוועקפאָרן צו זיין פאָטער דעם רב אין רוזשאַני אויף צוויי־דריי יאָר צו פאַרפולקומען זיך אין לערנען, און דער יסו"ד וועט די צייט פאַרטרעטן זיין אָרט. צו ר' שמואל בן אַביגדור האָט מען צוגעגעבן א מורה־הוראה, „בכדי זיי זאָלן פסקענען ריכטיק א דין"; „ווען דער גאון מוהר"ש הנ"ל וועט ניט וועלן אַליין פסקענען קיין שאַלה אַדער ער וועט קיין צייט ניט האָבן, דאַן זאָל דאָס געטאָן ווערן דורך דעם ראש בית־דין ווי אַלע מאָל און ווי פאַרצייטן, אָדער דורך דעם אויסגעקליבענעם (דעם מורה־הוראָה) הנ"ל (סעיף י"א פונם אָפּמאַך). ר' שמואל בן אַביגדור האָט בא־קומען ניט בלויז דעם טיטל אַב"ד, נאָר אויך נאָך צוויי טיטלן: ראש־ישיבה און רב דקלויז (סעיף ה'). דער אונטערשייד צווישן די ביידע אָפּמאַכן פילט זיך אפילו אין דער פאָרמולירונג פון די באַדינגונגען. אין דעם אָפּמאַך מיט ר' ברוך חריף זאָגט זיך (סעיף ג'): „ווען די אַלטופי הקהל יצ"ו וועלן רופן דעם רב, ער זאָל קומען אויף א צוזאַמענקום פון קהל אָדער אויף אַן אַסיפה צוליב א וואָסערער עס איז נייטיקייט, איז ער מחויב צו קומען תיכף, אָן א שום אָפּלייג, און פאַרשטייט זיך, אַז ער טאָר בשום אופן וענין ניט אַרויס־מאַכן זיך פון א קהלשן משפט און פון א קהלשן עסק און ער טאָר ניט זאָגן:

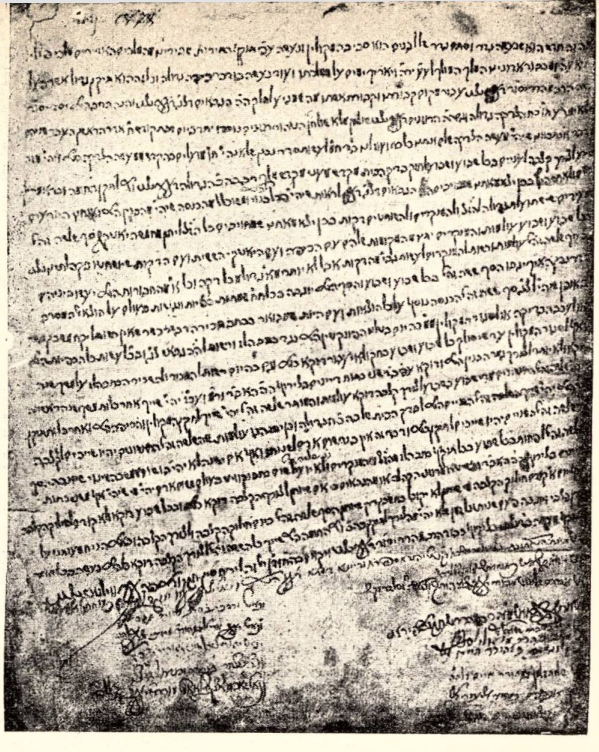

פון יסו"ד פנקס. אויפן כתב איז אונטערגעשריבן אויך דער יסו"ד פאָט. י. א. צינאָוויעץ

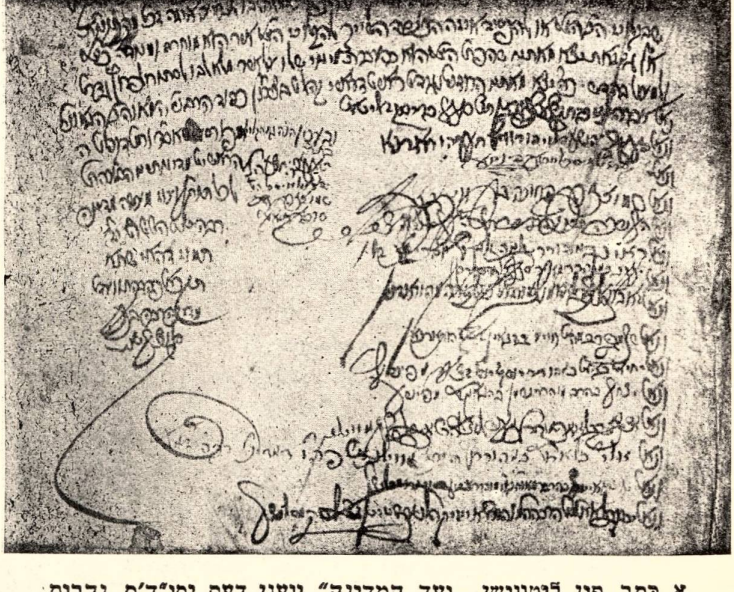

א כתב פון ליטווישן „וועד המדינה" וועלן דעם יסו"ד'ס נדבות. דער כתב געפינט זיך אין דעם יסו"ד'ס פנקס.

אויפן כתב איז אונטערגעשריבן צוו. אַנד. דער ווילנער רב שמואל בן אביגדור פאט. י. א. צינאָוויעץ

דאָ וועל איך זיצן און דאָ וועל איך ניט זיצן; און ער איז מחוייב אַרויס־צוטראָגען אַ משפט און אים תּיכף דורכצופירן, כדי עס זאָל ניט קומען צו קיין עינוי־הדין (אָפּליגן דעם באַשלוס פון געריכט), און ער מוז אַכטונג געבן, אין שטאָט זאָלן ניט זיין קיין געשרייען פון יחידים קעגן דעם קהל יצ״ו און קעגן די דיינים; נאָר זיי מוזן אַרויסטראָגן אַן אַנטשיידענעם משפט, לויט עס שטייט געשריבן, צוזאַמען מיט די אַלופי הקהל יצ״ו, אָדער אין געלט־ענינים — צוזאַמען מיט די אַלופים די דיינים יצ״ו; און ער טאָר קיין אַכט ניט לייגן אויף קיין שום פּראָטעסטירער און שטערער אין דער וועלט, און אַפילו ניט אויף אַלע אָנטייל־נעמער פון דער אַסיפה און אויך אין פּאַל, אויב עס וועט זיין אַפילו עפעס ממשותדיקס אין די רייד פון דעם יחיד, ווי עס איז אויפגעקלערט אין די תּקנות פון דער קהילה און די אַלופים די פרנסים, דער קהל, די נאמנים און שמשים פון דעם קהל יצ״ו זיינען מחוייב צו פאָלגן די רייד פון הרב הגאון יצ״ו, אין אָפּמאַך מיט ר׳ שמואל בן אַביגדור און זיין שווער דעם יסו״ד זאָגט זיך (סעיף י״ב), „אַז הגאון מוהר״ש הנ״ל טאָר ניט גיין צו די אַלופים פון קהל השגחה געבן איבער די עסקים פון קהל יצ״ו פריער ווי נאָך האַלבן טאָג דווקא, כדי ער זאָל זיין פריי צו לערנען ביז האַלבן טאָג, און אַזוי אויך זיין שווער הנ״ל; און אויב עס וועט זיין נייטיק צו אַ משפט דאָס בייזיין פון הרב הגאון, הן צווישן אַ יחיד און אַ יחיד, סיי צווישן אַ יחיד און די אַלופים פון קהל, — דאַן מוזן דווקא אין הויז פון די רבנים זיין דער שווער און זיין איידעם הנ״ל״. אין דעם סעיף כ״ד הזרן זיך איבער דיזעלביקע ווערטער: אויב הרב מ׳ יסו״ד הנ״ל וועט וועלן בייזיצן אויף אַ וועלכן־ס׳איז משפט אין בית־דין, הן אין עסקים פון יחידים הן אין עסקים פון די אַלופי הקהל יצ״ו, דאַן זאָלן זיי זיצן דווקא אין הויז פון הרב מ׳ יסו״ד הנ״ל, און ער האָט רעכט אפצוזאָגן זיך צו זיצן דאָרטן״. אין אָפּמאַך מיט ר׳ ברוך חריף זאָגט זיך (סעיף י״א): „אין אַן עסק פון דיני ממונות ליגט ניט אויפן רב קיין חיוב צו זיצן אויפן שטול פון משפט צווישן די דיינים און די אַלופים דיינים האָבן רעכט צו משפטן אַליין אָן דעם בייזיין פונם רב, און אין אַלע פסק־דינים, וואָס זיי טראָגן אַרויס, טאָר זיך דער רב ניט אַרײַנמישן און טאָר זיי ניט שטערן אַפילו אויף אַ האָר. נאָר פון אָנהויב משפט, אויב אַפילו אייגער פון די בעלי־דין וועט ניט וועלן אויסלייגען זיינע טענות פאַר די אַלופים די דיינים כל זמן דער רב וועט ניט זעצן זיך מיט זיי, מעג עס זיין אַפילו אַ קלייגער ענין, דאַן האָט ער רעכט און דער רב טאָר זיך ניט אָפּזאָגן פון בייזיצן אויפן משפט. אין דעם משפט, וואו דער רב וועט ניט בייזיצן, וועט דער רב ניט האָבן קיין חלק אין דעם פסק־געלט, און אַלץ וועט געהערן צו די דיינים די בייזיצער אַליין, און אַפילו אויף אַ משפט, וואו דער רב וועט יע בייזיצן, וועט ער האָבן אַ חלק אין דעם פסק־געלט בלויז לויט אַיינזען פון די דיינים, וואָס וועלן בייזיצן מיט אים. אויך אין די משפטים, וואו עס ווערט צוגעקליבן איין מכריע אָדער צוויי, איז דער רב אויך ניט מחוייב צו זיין אַ פינפטער אָדער אַ דריטער, נאָר בלויז לויטן ווילן פון די צדדים אויסצוקלייבן זיך וועלכן מכריע זיי ווילן, און עס פאַרשטייט זיך, אַז אין אַן עסק פון אַ שלישית ליגט

אויך ניט אויפן רב קיין פליכט, די שלישית זאָל זיין דווקאָ אין זיין האַנט, נאָר די צדדים האָבן רעכט אויסצוקלייבן זיך, וועלכן שליש זיי ווילן. דער רב מוז אויך האָבן אַ באַזונדערן פנקס, וואו ער זאָל אַריינשרייבן יעדע שלישית, וואָס וועט אַיינגעלייגט ווערן ביי אים, הן שטר-חובות און סתם אונטערשריפטן אָדער אומבאַוועגליכע גיטער. און אַלע מיני שלישיתן מוזן אַריינגעשריבן ווערן פינקטליך יעדן טאָג כסדר, און ער טאָר ניט אָננעמען קיין שום שלישית ביז עס וועט אַריינגעשריבן ווערן אין פנקס, אויף וואָסער אופן איז עס ביי אים אַיינגעלייגט געוואָרן". אין דעם אָפמאַך מיט ר' ברוך חריף זאָגט זיך (סעיף ד'): „אין די קהלשע עסקים, אין ענינים פון מאָנונגען, נתינות און אַרענדעס פון קהל, טאָר זיך דער רב כלל ניט מישן, סיידן בעתן „צושלאק" (גמר פון דער אונטערשריפט) דאַרף דער רב אויך זיין אויף דער זיצונג פון קהל און אַלץ מוז באַשלאָסן ווערן על פי רוב דעות און ער דאַרף זיך אונטערשרייבן צוזאַמען מיטן קהל; בשום אופן וענין אין דער וועלט טאָר ער ניט נעמען קיין מעקלער-געלט פון קיין שום אַרענדע, סיידן דער אַרענדאַר (חוכר) וועט געבן דעם רב פאַרן „צושלאק" לויט זיין אייגענעם אַיינזען. יעדענפאַלס, פון די גרויסע אַרענדעס, דהיינו פון די פעלן אָדער פון דער גרויסער קאָראָבקע און קהילה-הכנסה, דאַרף דער חוכר געבן פינף רייכס-טאָלער און בשום אופן ניט מער, און פון אַנדערע אַרענדעס דאַרף דער חוכר געבן אויך לויט זיין אַיינזען ניט מער ווי איין רייכס-טאָלער". אין אָפמאַך מיטן יסו"ד זאָגט זיך (אין סעיף כ"א): „ווען די אַלופי הקהל וועלן איבערגעבן ייאָס עס איז אין אַרענדע, זאָל עס געטאָן ווערן דווקאָ צוזאַמען מיט הרב מ' יסו"ד".

וועגן דער מאַכט און די הכנסות פון די ישובים זאָגט זיך אין אָפמאַך פון יאָר תס"ח (סעיף י"ז): „דער רב האָט קיין שום מאַכט און הערשאַפט ניט איבער די ישובים, וואָס געהערן צו אונזער קהילה, סיידן מיט דער הסכמה פון די אַלופים די מנהיגים יצ"ו, — הן איבער יחידים, הן איבער אַ רבים, — און אין דיני ממונות — מיט דער הסכמה פון די אַלופים די דיינים יצ"ו. אָבער אַלע הכנסות פון די ישובים, וואָס האָבן געהערט צו די פריערדיקע רבנים, זאָלן געהערן צו אים אויך איצט". אין דעם אָפמאַך פון יאָר תק"י זאָגט זיך, אַז „אַלע הכנסות פון דער קהילה, וואָס געהערן צו אַלע גאונים פון דער קהילה יצ"ו, ווי אין די איבעריקע הויפט-קהילות יצ"ו און זייערע ישובים, — זאָלן אויך געהערן צו הגאון מוהר"ש הנ"ל, און אויך פון די ישובים פון דער קהילה קדישא יצ"ו" (אין סעיף ו').

וועגן די הכנסות פון רב זאָגט זיך אין אָפמאַך פון יאָר תק"י (אין סעיף כ"ב): „דער כלל באַשטייט דערין, אַז אַלע הכנסות פון דער קהילה, — וועגן די שכירות, וואָס ווערט דערמאָנט אין צוגעקלעפטן פאַפיר, שוין אָפגערעדט, — און אַלע הכנסות פון די ישובים און רח"ש און פון אַלע תנאימס, גטין און חליצות, פון די קלענסטע ביז די גרעסטע הכנסות, וואָס האָבן געהערט צו די פאָריקע רבנים ז"ל, — געהערן ווייטער צום רב". אין דעם אָפמאַך פון יאָר תס"ח זיינען אויסגערעכנט און גענוי באַשטימט די הכנסות

פון רב פון אַרענדע־אָפמאַכן, פון פסק־געלטער, פון חתונות, פון דער סמיכה אויף „מורנו".

דער רב ר' ברוך ראַפאָפּאָרט איז מחוייב צו געבן גביות (אַיינמאָנונגען, ד. ה. צאָלן בעלי־חובות), נתינות און אַנדערע סומעס און צו גיין צו די עטאַט־שאַצער, זיי זאָלן אים שאַצן לויט זייער אַיינזען, נאָר די אַלופים פון קהל האָבן רעכט דורכצוקומען מיט אייניעם פון זיינע זין און איידעמס (ער זאָל ווירקן), דער רב זאָל מסכים זיין" (פון סעיף י"ד). דער רב ר' שמואל בן אַביגדור און דער יסו"ד זיינען געווען פריי פון אַלע נתינות און „קאָראָב־קעס" און בנוגע צו בעלי־חובות האבן זיי זיך געראַטנט, ווי זיי וואָלטן ניט געווארינט אין וויליע 486).

אויך אין דעם ענין כבוד, וואָס מען דאַרף אָפגעבן דעם רב, זיינען אַיינ־געשטעלט געוואָרן תנאים. לויטן סעיף י"ה פון דעם אָפמאַך מיט ר' ברוך חריף ראַפּאָפּאָרט טאָר דער חזן ניט וואַרטן אויפן רב מיט אָנהויבן דאַוונען ביז דער רב וועט קומען אין שול. אין אָפמאַך פון יאָר תק"י איז אַזאַ באַ־גרעניצונג ניט דערמאָנט. אין אָפמאַך פון יאָר תס"ח זיינען אייסגערעכנט די „עליות", וואָס דער רב דארף קריגן אין די שבתים אוין ימים טובים אדע"ל. אין אָפמאַך פון יאָר תק"י זאָגט זיך אין אַלגעמיין, אַז דער רב ר' שמואל בן אַביגדור „וועט האָבן דעם גאַנצן הידור כבוד, נאָר די רעכט און יפוי־כוח אין משך הנ"ל (אין משך פון זיין גאַנצן לעבן!), ווי עס האָבן געהאט די פריערדיקע גאונים ז"ל, און נאָר די רעכט און פולמאַכט און הדרת הכבוד פון די רבנים־גאונים פון די איבעריקע הויפט־קהילות" (אין סעיף ג').

פּדי דער רב זאָל ניט האָבן קיין גרויסע השפעה אין קהל דורך זיינע קינדער און קרובים, איז אין אָפמאַך פון יאָר תס"ח אַיינגעשטעלט געוואָרן, אַז „די זין און די אַידעמס פונם רב זאָלן ניט באַקומען קיין שום התמנות, וואָס האָט אַ שייכות צו דער אַסיפת־רח"ש, כל זמן ער וועט זיין רב אין דער היגער קהילה" (אין סעיף י"ד). אויך דער ועד המדינה האָט געקעמפט קעגן דער דאָזיקער דערשיינונג און האָט אין יאָר תקכ"א באַשלאָסן, אַז די נאָענטע קרובים טארן ניט זיין קיין מנהיגים.

ר' ברוך חריף איז מחוייב געווען צו שווערן „מקיים צו זיין אַלע אונטן־דערמאָנטע פונקטן און אַלע תקנות פון דער קהילה און כולל זיין אין זיין שבועה ניט צו בעטן און ניט צו טאָן קיין שום זאַך, הן אַליין הן דורך אַנדערע, אַז די אַלופי הקהל אָדער די מיטגלידער פון דער אַסיפת־רח"ש זאָלן מוותר זיין לטובת אים אפילו אויף איין אות פון די פונקטן אין משך פון דער גאַנצער צייט, וואָס ער וועט זיין אַב"ד און ריש־מתיבתא אין דער היגער קהילה. ער מוז נעמען אויף זיך מיט דער שבועה הנ"ל און מיט „נידוי שני עולמות" (אַ חרם צו זיין פאַרטריבן פון בייד וועלטן), אַז באם ער וועט חס ושלום עובר זיין דערויף, איז ער מחוייב צו געבן קנס פון זיין אייגענער קעשענע אַסומע פון טויזנט רייכס־טאָלער פאַר קהל און טויזנט ר"ט פאַרן בית־דין הגדול אין ירושלים, און יעדער ייד פון דער קהילה האָט רעכט — ניט צו דערלאָזן עובר־זיין אויף די פונקטן הנ"ל, אָדער אַיינצומאָנען ביי אים דעם

קנס הנ"ל" (סעיף א'). דער רב האָט געמוזט כולל זיין אין זיין שבועה — ניט צוצוהערן זיך צו מוסרים און רכילות־טרייבער און ער איז מחוייב אָנצושרייען אויף זיי און מפרסם צו זיין זייער שאַנד פאַר דער קהילה און זיי שטרענג צו באַשטראָפן לויטן דין" (סעיף י"ט). אויך דער רב ר' יהושע־העשיל קאַצענעלענבויגען, — וואָס איז אויפגענומען געוואָרן פאַר א רב אין יאָר תע"ב נאָך ר' ברוך חריף, וואָס איז אַוועקגעפאָרן פון ווילנע, — האָט מיט א שבועה אָנגענומען די דאָזיקע תנאים[487]. אין דעם אָפמאַך פון יאָר תק"י איז לגמרי ניט דערמאָנט וועגן א שבועה פון רב.

אין לעצטן סעיף פון דעם אָפמאַך מיט ר' שמואל בן אביגדור זאָגט זיך, אז „אלע פונקטן, וואָס זיינען געווען פאַר הרב הגאון הגדול העשיל ז"ל, וואָס זיינען צום ערשטן מאָל געמאַכט געוואָרן בשעתן אָננעמען אים אויך וואָס זיינען ניט סותר אָט די פונקטן פון אָנהויב ביזן סוף, — בלייבן אין זייער קראַפט". די תנאים מיט ר' יהושע־העשיל זיינען געווען דיזעלביקע תנאים, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן מיט ר' ברוך ראַפאָפּאָרט, מיטן אונטערשרייב, וואָס ר' יהושע־העשיל איז אויסגעוויילט געוואָרן אויף זיין גאַנץ לעבן. וען מיר פאַרגלייכן די תנאים פון יאָר תס"ח מיט די תנאים פון יאָר תק"י, זעען מיר, אז דורכן לעצטן אָפמאַך זיינען בטל געוואָרן כמעט אלע באַגרעניצונגען פון פריערדיקן אָפמאַך.

פון דעם אָפמאַך מיט ר' ברוך חריף איז כדאי צו בערענגען אהער דעם סעיף ט"ו: „בעתן צונויפקום פון ועד המדינה טאָר דער רב ניט אונטערשרייבן זיך אויף קיין שום פסק און כתב, וואָס איז קעגן דעם קהל, קעגן יחידים אָדער קעגן א רבים, אָן דער ידיעה פון די אלופים ראשי המדינה פון דער קהילה, פל זמן ער וועט זיי ניט מודיע זיין אפריער וועגן דעם עסק און דעם ענין, און אויב ער וועט זיך אונטערשרייבן אָן דעם וויסן פון די אלופים ראשי מדינה פון דער קהילה, האָט יענער כתב לגמרי ניט קיין שום קראַפט, ווי ער וואָלט גאָר ניט געגעבן געוואָרן צום שרייבן, און די אלופים ראשי־מדינה זיינען באַגלויבט צו זאָגן, צי זיי האָבן געוואוסט אָדער ניט געוואוסט. אויך וען די גאונים — די רבנים וועלן זיך פאַרזאַמלען אָן די ראשי־מדינה, איז דער רב מחוייב מודיע צו זיין די אלופים ראשי־מדינה פון דער קהילה דעם אייגענעם טאָג וועגן יענעם ענין. און פאַרשטייט זיך, אז דער רב טאָר ניט באַקומען קיין שום כתב פון דער מדינה, הן קעגן א יחיד הן קעגן א רבים פון די קהלס־לייט, בשעתן מדינה־צונויפקום אָדער ניט בשעתן מדינה־צונויפקום פון די הויפט־קהילות אָדער פון די גאונים הרבנים יצ"ו; און אפשיטא שוין, אז ער טאָר ניט איינוועגדן קעגן קיין שום כתב מיטן צווק מבטל צו מאַכן אפילו א קוצו של יוד פון זיינע פונקטן, זאָל עס זיין אפילו מיט דער הספמה פון אלע יידן פון דער קהילה. עס מוז אויסגעפירט ווערן אלץ לויט די פונקטן און יעדע אייגנוועגדונג איז בטל ומבוטל כחרס הנשבר".

צווישן דעם קהל און די דיינים פון איין זייט און צווישן דעם רב פון דער אנדער זייט איז שטענדיק געווען א געראַנגל פאַר מאכט און הכנסות דער רב האָט געשטרעבט צו פאַרגרעסערן זיין השפעה און זיינע הכנסות און דער קהל האָט געשטרעבט זיי צו באַגרעניצן. דער רב האָט געוועלט אַרייַנברענגן

אין קהל זיינע קרובים און מקורבים און די ראשי־הקהל די תקיפים האָבן ניט געוועלט אַרויסלאָזן די מאַכט פון זייערע הענט. שוין מיט הרב ר׳ יהושע־העשיל איז אין יאָר תע״ד געקומען צו אַ סכסוך. דער קהל האָט געוועלט אַראָפּזעצן אים פון כסא הרבנות און אַרויפזעצן אויף זיין אָרט אַן אַנדערן, אָבער דער רב האָט זיך געוועגדעט צום קיניג און האָט פון אים באַקומען אַ שוץ־שריפט. צו אַ גרויסער מחלוקת איז געקומען מיטן רב ר׳ שמואל בן אַביגדור. די דאָזיקע מחלוקת האָט אַרומגענומען ברייטע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג און האָט אַנטפלעקט די גאַנצע פויליענישן, וואָס האָט זיך אָנגעקליבן אין קהל. דער דאָזיקער גרויסער מחלוקת וועלן מיר וויידמען אַ גרויסן קאַפּיטל אין דעם דאָזיקן בוך.

ב. דער מורה־צדק (מ״ץ).

אין דער צייט פון דעם רב ר׳ שמואל בן אַביגדור איז אויפגענומען געווָארן אין ווילנע אַ מורה־הוראָה, אַ מורה־צדק (מ״ץ), וואָס זאָל פסקענען שאלות אין די דינים פון איסור והיתר (זע אויבן זייט 156, סעיף י״א פון דעם אָפּמאַך מיטן רב). דער ערשטער מ״ץ איז געווען ר׳ אַברהם־שמעון בן צבי־הירש פרעגער, וואָס די ווילנער יידן האָבן אים געפרופן „ר׳ שמעון הגדול״ 488). בייַ זיין לעבן נאָך, אין יאָר תקל״ג, איז פאַר זיין ממלא־מקום אויסגעקליבן געווָארן ר׳ דוד בן יחיאל־מיכל, וואָס מ׳האָט אים געפרופן ר׳ דוד קענדעס. מיטן מורה־הוראה ר׳ דוד קענדעס האָט דער קהל געשלאָסן אַן אָפּמאַך, ווי מיט די אַנדערע פקידים זיינע, אויף דריי יאָר און נאָכדעם האָט ער פאַרלענגערט דעם אָפּמאַך פינף מאָל, יעדן מאָל צו דריי יאָר. אין קאָנטראַקט האָט מען באַשטימט פאַר אים אַ שכירות פון 57 דוקאַטן (אַ דוקאַט=18 פוליש גל.) אַיאָר, ד. ה. צו אין דוקאַט אַ וואָך, און הוספות אויף ימים טובים. בשעת מ׳האָט אין יאָר תקל״ט מיט אים באַנייט דעם אָפּמאַך, האָט מען אים מוסיף געווען 100 גילדן אַ יאָר אויף אַ דירה אויפן שולהויף 489). נאָך זיין טויט אין יאָר תקנ״ב פלעגן אויפגענומען ווערן עטליכע מורה־הוראות און ניט בלויז איינער.

ג. דער מגיד (מ״מ).

דער אב״ד פלעגט זאָגן אַ דרוש בלויז צווישן מאָל אין יאָר, שבת הגדול און שבת תשובה. אויף אָפּטערע דרשות איז געווען אַ באַזונדערער מגיד. „דער מגיד, — זאָגט ה. נ. מגיד אין זיין ספר „עיר ווילנא״ 490), — איז געווען בלויז ווי אַ שופר אין מויל פונם אב״ד. דעם מ. מ. (מגיד מישרים) פלעגן איינלאָדן און צאָלן אים שכירות דער קהל, די צדקה גדולה, ח״ק גחש״א און ח״ק בדק הבית. אין אָפּמאַך פלעגן זיי באַשטימען, ווען ער זאָל דרשענען אין דער גרויסער שול און ווען אין שול גחש״א, און אויך די שכירות, וואָס ער דארף באַקומען פון זייערע קאַסעס. צו אונז איז דערגאַנגען אַן אָפּמאַך־כּתב פון יאָר תקע״א מיטן [מגיד יחזקאל־פייוול בן זאב־וואָלף פון דערעטשין. דער דאָזיקער מגיד „דארף זאָגן און דרשענען כהלכה אַלע יאָר פון ראש חודש כסלו ביז

ראש חודש ניסן אין שול גחש"א, און פון ראש־חודש ניסן ביז ראש־חודש כסלו אין דער גרויסער שול שבתים, ימים טובים, יום כפור און עשרת ימי תשובה, לויטן ביז איצטיקן מנהג, נאָר ימים נוראים דאַרף דער מגיד זאָגן אויך אין שול גחש"א צוויי טעג [491]. דער מגיד באַקומט וועכנטליכע שכירות: פון דער קהלשער קאַסע 20 גילדן, פון צדקה גדולה 2 רובל פסק, פון דער ח"ק גחש"א צוויי רו"כ און פון בדק הבית איין רובל זילבער. דעם מגיד ר' שלמה־זלמן בן חיים (ביז יאָר תקכ"ו) פלעגן דער קהל און די צדקה גדולה צאָלן פינף פוילישע גילדן אַ וואָך און זיין זון ר' חיימען האָבן זיי מוסיף געווען אַ האַלבן גילדן [492].

פון די מגידים וועלן מיר דאָ אויסרעכענען: א. ר' משה דרשן (תס"ט—תפ"ו [493]), ב. זיין איידעם ר' יצחק־אַייזיק בן אליעזר [494] (ביז נאָכן יאָר תק"י), ג. ר' שלמה־זלמן בן חיים (ביז יאָר תקכ"ו) און ד. זיין זון ר' חיים (ביז תקנ"ה [495]).

ד. דער סופר הקהל (סו"ד).

דער סופר הקהל, דער סעקרעטער פון דער שטאָט (פון דער קהילה), האָט געהאַט וויכטיקע אויפגאַבן אין קהל. די דאָזיקע שטעלע איז על פי רוב געווען פאַראייניקט מיט דער שטעלע פונם סעקרעטער פון בית־דין, וואָס איז געווען אויך דיין, גון דעריבער האָט ער זיך געוופן „סופר ודיין" „ספרא ודיינא" (notarius et judex judaeorum). דער סעקרעטער פון קהל פלעגט זיך באַטיילן אין די זיצונגען פון קהל און פלעגט פאַרשרייבן אין פנקס די החלטות. דער סעקרעטער פלעגט שרייבן אַלע קהלשע כתבים, וועקסלען, קאָנטראַקטן מיט די פקידים פון קהל, מיט די חופרים — אַרענדירער פון די הכנסות פון קהל, די רשימות פון די התמנותן אדג"ל. ער פלעגט אויך שרייבן פאַרשיידענע כתבים פאַר פריוואַטע מענטשן, ווי אָפמאַך־שריפטן, שטר־קניות אדג"ל. דער סו"ד (ספרא ודיינא) פלעגט פאַרשרייבן די פסק־דינים פון בית־דין און פלעגט פירן דעם היפאָטעקן־פנקס. אַזוי ווי דער סו"ד האָט געהאַט אַ סך אַרבעט אין קהל און אין בית־דין, פלעגט מען אָפט מאל איבערגעבן אַן אַנדער דיין דעם ענין פאַרשרייבן די פסק־דינים אָדער עס זיינען געווען עטליכע סודי"ם. דער סעקרעטער פון קהל פלעגט אָפט פאַרטרעטן דעם אָרט פון קהלשן שתדלן.

אויך די שטעלע פון סו"ד פלעגט דער קהל איבערגעבן מענטשן, וואָס האָבן אים פאַר איר באַצאָלט אָדער געליען געלט: ר' יהודה בן אליעזרן האָט דער קהל אין יאָר תצ"ט איבערגעגעבן די שטעלע פאַר זיין וואויטע־טיקייט און אויפטוען לטובת דעם קהל (וועגן אים זע וויטער אין קאַפיטל „פערזענליכקייטן"). דער יסו"ד האָט באַקומען אַ באַשטעטיקונג פון זיינע פאַפירן פון די וויצע־וואָעוואָדעס (1739, 1746) און אויך פון דעם וואָעיוואָדע אַליין (1748). דער ספרא ודיינא משה בן יהודה־לייב, וואָס האָט באַקומען די שטעלע אין תקמ"ד אויף צען יאָר, האָט באַצאָלט דעם קהל 50 דוקאַטן (טשערוואָנצעצע) און געליען אים 150 דוקאַטן [496]. די הלואה האָט ער געגעבן מיטן תנאי, אַז אויב

ער וועט אין משך פון די צען יאָר שטאַרבן, זאָל מען אומקערן זיינע יורשים אַ טייל פון דער סומע פראָפאָרציאָנעל צו דער צייט, וואָס ער האָט ניט גע־ארבעט אויף דער שטעלע. דער סו״ד, וואָס איז אין תקמ״ט אויפגענומען גע־וואָרן אין מינסק אויף זעקס יאָר, האָט געלייען דעם קהל 2000 גילדן, מיט 700 גילדן וויניקער פון ווילנער סו״ד 497). אין מינסק דערלויבט מען דעם סו״ד נאָכן פאַרלויף פון די זעקס יאָר צו פאַרקויפן די שטעלע וועמען ער וויל, אויב דער קהל וועט אים ניט אומקערן די הלואה. דעם סעקרעטער פון דער ח״ק גחש״א אין ווילנע, שמעון בן דוד ברוידאָ, האָט מען אין דעם אָפמאַך מיט אים פון יאָר תקל״ב פאַרוועדט צו פאַרקויפן אָדער מוחל צו זיין זיין זכות אַן אַנדערן 498).

די סעקרעטערס האָבן געהאַט אַ סך הכנסות: פון שרייבן די פאַרשיי־דענסטע פאַפירן, פון רעגיסטרירן די התמנותן אדג״ל. עס איז צו אונז ניט דערגאַנגען קיין שום קאָנטראַקט מיט אַ סעקרעטער, דערייבער ווייסן מיר ניט גענוי — ניט וועגן די באַדינגונגען און ניט וועגן די הכנסות פון סעקרעטער. לויטן קאָנטראַקט פונם סעקרעטער פון דער מינסקער קהילה, טאָר דער סו״ד ניט באַקומען פון קהל קיין שטענדיקע וועכנטליכע שכירות, נאָר דאַרף באַ־קומען אַן אָפצאָל פון יעדן מיטגליד פון דער עדה. אויך אין דער ווילנער ח״ק גחש״א באַקומט דער סעקרעטער ניט קיין שטענדיקע שכירות, נאָר אַן אָפצאָל פון יעדן כתב און רעגיסטרירונג. כנגד דעם צאָלט דער ווילנער קהל דעם סעקרעטער אַ שטענדיקע שכירות און חוץ דעם האָט דער סעקרעטער אויך אומבאַשטימטע הכנסות. דוד בן שמעון ברוידאָן, וואָס איז אויסגעקליבן גע־ווארן פאַר אַ סו״ד אין ווילנע אין יאָר תקמ״ד, פלעגט דער קהל צאָלן 32 גילדן אַ וואָך. דעם אויבן־דערמאָנטן משה בן יהודה־לייב, וואָס איז אויפגענומען געווארן פאַר אַ סו״ד מיט צוויי טעג פריער פאַר דוד בן שמעון ברוידאָ, האָט דער קהל באַשטימט אַ שכירות פון 2 דוקאַטן (=36 גילדן) אַוואָך. די סעק־רעטערס פלעגן באַקומען אויך אַ דירה אומזיסט אין איינעם פון די קהלשע הייזער. וועגן די אומבאַשטימטע הכנסות פון די סעקרעטערס האָבן מיר ניט קיין ידיעות. אין דער מינסקער קהילה באַקומט דער סעקרעטער הכנסות פון אייגנטום־כתבים, כתובות, קאָנטראַקטן צווישן פריוואַטע מענטשן, פון „החלטות" וועגן הייזער, „חזקות" און שטעט אין שול, פון פסק־דינים, קאָנטראַקטן וועגן „קאַראַבקעס", וואָס ווערן אָפגעגעבן אין אַרענדע, פון כתבים וועגן שטעלעס פון רב (10 גילדן), חזנים און שמשים (5 גילדן). די אָפצאָלן פאַר יעדער אַרבעט זיינען געווען באַשטימט און דעם סו״ד איז געווען פאַרווערט צו נעמען מער פון דער באַשטימטער סומע. צו גלייכער צייט האָבן די מענטשן פון שטאָט, אויסער די וואָס באַקומען תמיכה, ניט געטאָרט בעטן קיין הנחה פון די אָפ־צאָלן. אין דעם אָפמאַך מיטן סעקרעטער פון דער ח״ק גחש״א איז ווילנע, וואָס איז נאָכדעם נתמנה געווארן פאַר אַ סו״ד, — מיט דוד בן שמעון ברוידאָ, — געפינען מיר אַ ענויע רשימה פון די אָפצאָלן, וואָס ער דאַרף באַקומען. צווישן אַנדערן דאַרף ער באַקומען:

פּאַר רעגיסטרירן נייע מיטגלידער אין פּנקס פון דער ח"ק, מענער אָדער פרויען, — איין גילדן;

ווען אַ מיטגליד וועט דערגרייכן צו דער קלפי אָדער צו אַ התמנות, אָדער ער וועט גלאַט אַריבערגיין פון דרגה צו דרגה, — דאַרף ער געבן איין גילדן;

פּאַר דער קלפי חול המועד פּסח גיט מען דעם סעקרעטער איין רובל.

דעם סעקרעטער פון קהל פלעגט מען געווייס אָפּגעבן גרויס כּבוד. אין דעם כּתב פונם סעקרעטער פון דער מינסקער קהילה זאָגט זיך, אַז בנוגע „עליות" און כּבודים רעכנט זיך דער סו"ד ווי אַלע מענטשן פון שטאָט. אין דעם כּתב פון יאָר תקס"ז פון דעם סעקרעטער דח"ק גחש"א אין ווילנע, משה בן הסופר דח"ק והסו"ד יהודה-לייב, זאָגט זיך: „דער ענין אָפּגעבן כּבוד דעם סעקרעטער בלייבט ווי ביי די פריערדיקע סעקרעטערס: אַן עליה ראש-השנה און יום כּפור און יעדן יום טוב פּאַר דעם סעקרעטער פון דער שול דח"ק דווקא פּאַר ששי כּנהוג" 499).

פון די סעקרעטערס פון קהל אין 18-טן יר"ה וועלן מיר דאָ אויסרעכענען: ר' משה בן מנחם-מן (פון פּאַר תס"ח ביז נאָך ת"פ); טוביה בן אַברהם רי"ט; דער יסו"ד (תצ"ט — תקכ"ב); אַריה ליב שפּירא בעל „נחלת אַריאל" (פון פּאַר תקי"ז ביז תקכ"א); יעקב-גבריאל, דער זון פון טוביה, דעם פריערדיקן סעקרעטער (פון תקכ"ב ביז נאָך תקל"א); דוב-בער בן יהודה טריווש, מחבר פון „רביד הזהב" (תקכ"ו—תק"ן); משה בן יהודה-ליב (תקמ"ד—תקמ"ט); דוד בן שמעון ברוידא (תקמ"ד—תקמ"ז) און אוריה דער זון פון יעקב-גבריאל, דעם פריערדיקן סעקרעטער (תקמ"ט—תקס"ד).

ה. די שמשים פון קהל

די שמשים האָבן געהאַט זייער וויכטיקע אויפגאַבן. זיי זיינען געווען ניט בלויז שמשים פון דער גרויסער שול, נאָר פלעגן אויספירן אויך פּאַר-שיידענע שליחותן פונם קהל. די שמשים פלעגן זיך אונטערשרייבן אויף פּאַפּירן, שיינען און החלטות פון קהל און דורך זייערע אונטערשריפטן פלעגן די פּאַפּירן באַקומען אַן אָפּיציעלע קראַפט. די שמשים פלעגן פּאַרשרייבן די החלטות פון קהל בשעת דער זיצונג און פלעגן אָט די אונטערגעשריבענע החלטות איבערגעבן דעם סעקרעטער פון קהל צום רעגיסטרירן 500). די שמשים פלעגן שוועריקייטן מקיים צו זיין די תקנות פון קהל און פון ועד המדינה, אָבער זיי האָבן ניט געטאָרט אונטערשרייבן קיין החלטה פון קהל, וואָס איז קעגן די תקנות 501). די שמשים פון קהל זיינען געווען אויך שמשים פונם וויצע-וואיעוואָדישן געריכט, וואָס איז געווען באַשטימט פּאַר די יידן. די פונקציעס פון די שמשים פון קהל זיינען געווען ענלעך אויף די פונקציעס פון די שמשים פון די ניט-יידישע געריכטן. די שמשים פון קהל פלעגן אָפט דורכפירן אַפּילו אויפגאַבן פון קהלשן שתדלן.

צו אונז זיינען ניט דערגאַנגען די שריפטלעכע אָפּמאַכן מיט די שמשים,

דעריבער ווייסן מיר ניט גענוי וועגן זייערע פליכטן און רעכט. דער קהל פלעגט געווויס איבערגעבן אויך אָט די שטעלעס פאַר הלואות און אָפצאָלן און לויט זייער גרייס פלעגט ער באַשטימען די שכירות. דער שמש פון אַלטן קלויז האָט באַצאָלט דעם קהל פאַר דער שטעלע 100 גילדן[502]. דער שמש פון קהל פלעגט געווויס צאָלן פיל מער. דער אָפמאַך פלעגט געשלאָסן ווערן אויף עטליכע יאָר. דער שמש פלעגן שווערן וועגן מקיים זיין דעם אָפמאַך.

אין ווילנע זיינען געווען פיר שמשים פון קהל. חוץ זיי זיינען געווען בית־דין־שמשים, צדקה־גדולה־שמשים, שמשים פון פאַרשיידענע ח"קן און אויך שמשים פון די שולן.

פון די קהל־שמשים אין דער צווייטער העלפט פון 18־טן יר"ה וועלן מיר דאָ אויסרעכענען פאָלגנדיקע: א. בנימין בן אליעזר (פון פאַר תק"ה ביז תקכ"ב); ב. תנחום בן אַברהם; ג. משולם־פייבוש בן אליהו; ד. נתן בן יהודה; ה. אליעזר בן פנחס יהודה מייזלש (פון פאַר תק"ח ביז נאָך תקי"ח); ו. יוסף בן משה מייזלש (פון פאַר תק"ח ביז נאָך תקי"ט); ז. נחום בן חיים (פון פאַר תקי"ח ביז נאָך תק"ל); ח. בנימין בן דובבער (פון פאַר 1766 ביז נאָך 1771); ט. חיים בן יהודה לייב גרויסדאָרפער (פון פאַר תקכ"ו ביז תקנ"ה)[503]; י. אליעזר בן יהודה לייב (תקכ"ו); יא. מרדכי בן אליעזר מייזלש (פון פאַר תק"ל ביז נאָך תקמ"ו); יב. יצחק בן לייב (פון פאַר תקמ"ו ביז נאָך תקנ"ט); יג. משה סג"ל (תקנ"ה); יד. נפתלי הערץ (תקנ"ה); טו. משה בן מרדכי מייזל[504].

ו. דער שתדלן.

דער שתדלן פלעגט זאָרגן וועגן די פריווילעגיעס פון דער קהילה. וועגן די משפטים פונם קהל אין די לאַנד־געריכטן, וועגן מבטל מאַכן שקר־בלבולים, וועגן פדיון־שבויים אדג"ל. דער שתדלן האָט געקענט די לאַנד־שפראַך און איז געווען אַן איינגייער אין די פאַלאַצן פון די שררות און אין די אַמטן. דער שתדלן פלעגט שרייבן פאַפירן אויף פויליש און פלעגט אויך איבערזעצן דאָקומענטן פון העברעאיש אויף פויליש[505].

היות ווילנע איז געווען אַ רעזידענץ־שטאָט און דער ליטווישער הויפט־טריבונאַל פלעגט זיך דאָרטן צונויפקומען אויף זיצונגען, — איז דאָרטן געווען אַ בריית אַרבעטס־פעלד פאַרן שתדלן. בשעת דער „ועד מדינת ליטא" האָט אין יאָר תקכ"א באַשלאָסן אויסצוקלייבן שתדלנים, האָט ער צוגעגעבן, אַז „איינער פון זיי מוז וואוינען אין דער קהילה קדישא ווילנא". דער ועד המדינה האָט יעמאָלט אויסגעווויילט פאַר אַ שתדלן חיים בן יוסף און אינם אָפמאַך (אין העברעאיש), וואָס ער האָט מיט אים געשלאָסן, לייענען מיר[506]: „מיט זיין נאָמענס הילף! שטענדיק פאַראָרדנט דער איבערקער זיין חסד, מען זאָל ניט גיין פאַרפינסטערט און פאַראומערט פון דעם שונאס דרוק, צו העלפן אונז פון אַלע אונזערע באַדריקער, וואָס פאַרשאַפן יעדן טאָג אונז שאַנד בפני כל עם ועדה און טראַכטן אויס אויף אונז אין זייער רשעות די ווילדסטע בלבולים אין זייערע באַראַטונגען קעגן אונז, כדי אָנצושטעלן קעגן אונז אַ פיילנבויגן

צו מאַכן פאַלן דעם אָרעמען און אביון און אויסצוריידן פאַלשקייטן מיט אַ געשייטן חשבון. אָבער זײַן חסד איז איבער אונז שטאַרק אויסגעשפרייט פון אייביק אָן און זײַן האַנט איז וואויל־געניגט צו אונז, דאָס הויז ישראל׳ס זאָל ניט איבערגעענטפערט ווערן צו רויב אין די הענט פון ראַבירער בני ראַבירער, וואָס ברענגען אָן אויף אונז נעצן אונז צו פאַנגען. מיר טוען אַלץ, וואָס מיר זיינען נאָר בכוח, אָבער בכוח זיינען מיר בלויז (צו דערווייזן דעם אמת) מיט אַ פערלדיקן מויל פון אַ מליץ יושר, צו פאַרשטאַרקערן די וואַך (קעגן אָנפאַלן פון די שונאים) מיט עבודת־הקודש (מיט הייליקע הייסע תפילות) און אָפצושאַפן די שטרויכלשטיינער (פון אונזער וועג), — אפשר איז אַ האָפענונג נאָך דאָ, און אָט דאָס, צו וואָס עס האָט די נשמה אונזערע געשטרעבט, האָבן מיר געפונען — אַ מאַן אַ חכם און אַליכטיקן: פון זיינע לעפצן טריפן וווייט־שמעקנדיקע מור־געווירצן, זיין שפראַך — אַ שפראַך פון תורה און פון דעת, וואָס רופט אַרויס צו אים אַ טיפע אַכפערונג; ער האָט אַ פיינעם נאָמען און איז מסוגל צו שטיין אין פאַלאַץ פון מלכים און פון שרים און צו ריידן פאַר זיי מיט שיינע זינגענדיקע לעפצן; זיין מויל און הארץ זיינען גלייך; ער פארמעגט חכמה און גדולה און באַטייליקט זיך אין זיצונגען פון אַלטע חכמים. בכן האָבן מיר מספים געווען פה אחד בהסכמה גמורה און אויסדערווילט און אויפגענומען הרב הגדול התורני המופלג מוהר״ר חיים במוהר״ר יוסף שתדלן, ער זאָל זיין שליח פון דעם דערבאַרעמדיקן און אונזער שליח פאַר אַ מליץ יושר און פאַר־טיידיקער אין אַלע אונזערע מדינות פון דעם כלל מדינת ליטא יצ״ו*), און זיינע אויגן זאָלן זיין אָפן אויף אַלע נויטן פון דער מדינה, כדי צו האַלטן גרינדליכע פאַרטיידיקונגס־רעדעס פאַרן קיניג ירום הודו און פאַר די אַדעליקע שררות פון דער מלוכה. און דער אומעטום־עקזיסטירנדיקער זאָל אים שענקען זיין רחמנות, ער זאָל נושא חן זיין בייַ זיי און דורך אים, דעם זכאַי (ריינעם), זאָל קומען אַ זכות (פאַר זיין פאָלק) און וואוהין ער וועט זיך קערן און וועגדן — זאָל אים באַגליקן און ער זאָל בליען ווי אַ טייטלבוים אין אייביקן שלום. און מיר האָבן אים אויפגענומען למזל טוב פון דעם אונטן־געצייכנטן טאָג אָן אויף אַ משך פון דריי יאָר אויף פאַלגנדיקע אופנים. און זיין שכירות וועט זיין: אַ האַלבן גראַשן פון יעדן גילדן קאָפשטייער לויטן טאַריף[507]. און מיטן תנאַי — ער זאָל וואוינען דווקא אין דער קהילה קדישא ווילנאָ. און יעדן מאָל, ווען עס הויבן זיך אָן די טריבונאַלן, איז מוהר״ר חיים הנ״ל מחוייב צו זיצן אין ווילנע על כל פנים אין משך פון זעקס וויאָכן אָן איבער־רייס און אין משך פון דער צייט הנ״ל טאָר ער ניט אַרויספאָרן פון דער קהילה הנ״ל אין קיין שום אַנדער אָרט״...

דער דאָזיקער שתדלן פון דער מדינה איז אויפן משך פון די דריי יאָר, וואָס ער האָט געוואוינט אין ווילנע, באַפרייט געוואָרן פון אַלע קהלשע שטייערן און אויך פון דער פליש־„קאָראָבקע". אַדירה האָט אים דער ווילנער קהל געגעבן אומזיסט.

---

*) יעזרנה צורה וגואלה.

דער שתדלן־הקהל איז געווען אייגער פון די וויכטיקסטע פקידים און זיין שכירות איז געווען זייער הויך, די צווייטע במעלה נאָכן אַב בית דין. דער שתדלן פלעגט באַקומען פון 16 ביז 25 גילדן אַ וואָך. ער פלעגט באַקומען אויך באַשטימטע סומען אויף פאַרשיידענע הוצאות: אויך נסיעות, אויף פאַפיר אדג"ל. בשעת אַ נויטוועגדיקייט פלעגט דער קהל באַפולמעכטיקן ספעציעלע שלוחים בתור פאַרטיידיקער אין גערעכטן אדג"ל (plenipotent). דעם שתדלן, וואָס האָט זיך גערעכנט פאַר אויסערן־מיניסטער פון דער קהילה, פלעגט מען אָפגעבן גרויס כבוד, דען ער איז געווען אַ געלערנטער מענטש און אייגער פון די וויניקע, וואָס האָבן געקענט די לאַנד־שפּראַך, און ער האָט געהאַט באַציאונגען מיט דער מאַכט.

פון די שתדלנים פון דער ווילנער קהילה וועלן מיר דאָ אויסרעכענען פאָלגנדיקע: שאול בן מרדכי, וואָס האָט געקראָגן די באַשטעטיקונג פון די פריוויליגיעס פון די יידן אין ליטע אין יאָר תק"ו; חיים בן יוסף הנ"ל; אַריה־לייב מייטעס פון פינסק, וואָס האָט זיך גערופן גרושקאָ, וואָס „האָט געבראַכט אַ גרויסע ישועה פאַר ישראל אין יאָר תקמ"ד און האָט מיט זיין חכמה געראַטעוועט די שטאָט"; זיין זון וואָלף, וואָס איז געווען בלויז אַ קורצע צייט, און דעם לעצטן שתדלן פון דער קהילת ווילנא — ירמיהו בן נחום, וואָס האָט באַקומען דעם פאַמיליע־נאָמען שרהזאָן (1788—1807).

ז. דער נאמן

די קהלשע געלטער, שטר־חובות, משכנות אדג"ל האָבן זיך געפונען אין די הענט פון דעם נאמן. ער פלעגט באַקומען און אויסגעבן די געלטער פונם קהל. שוין אין יאָר ת"פ באַשליסט דער ועד המדינה, אַז „קיין שום פרנס־חודש טאָר ניט נעמען אין זיין האַנט קיין שום קהלשע געלטער אָדער שטר־חובות אָדער משכנות און וואָס ניט איז אַנדערש פון קהל, — אַלץ מוז זיין בלויז אין דער האַנט פון נאמן". אין יאָר תקכ"א חזרט דער ועד המדינה איבער די החלטה „און זאָגט, אַז „אין אַלע הויפט־קהילות מוז זיין אַ נאמן־הקהל איבער די הכנסות והוצאות, און קיינער פון די מענטשן פון דער קהילה טאָר דערין ניט שטערן; אַלע הכנסות און הוצאות מוזן זיין דווקאָ דורכן נאמן פון דער קהילה".

צו אונז איז ניט דערגאַנגען דער אָפמאַך־כתב מיטן נאמן, דעריבער האָבן מיר ניט קיין געוויס ידיעות וועגן זיינע זכיות און חיובים. אויף דער שטעלע פון נאמן פלעגט געוויס אָנגענומען ווערן בלויז אַ מענטש, וואָס האָט אין דער קהלשער קאַסע אַריינגעבראַכט אַ גרויסע סומע בתורת הלואה. אין דער ח"ק גחש"א ווערן סוף 18־טן יר"ה אויפגענומען נאמנים פאַר הלואות און דער גרעסטער טייל פון זיי האָט ניט באַקומען קיין שכירות, נאָר בלויז כבוד. דער נאמן דוב־בער בן טוביה, וואָס איז אויפגענומען געוואָרן אין דער ח"ק אין יאָר תקמ"ה אויף פינף יאָר, האָט פאַר דער התמנות געלײַען דער ח"ק 150 טשערוואָנצעס,—50 טשערוואָנצעס אָן פראָצענט און הונדערט— צו 13⅓ אַ יאָר[508].

אין משך פון די פינף יאָר געהערט דער נאמן צו די „שמונה אַנשים" פון דער ח"ק און נאָכדעם מעג ער באַקומען די העכערע התמנות פון אַ גבאי, — ער מעג אַפילו, אויב ער וועט אַליין זיין אַ בורר, נאָמינירן זיך פאַר אַ גבאי. דעם נאמן ירוחם-פישל בן פסח, וואָס איז אויפגענומען געוואָרן אין ח"ק אין יאָר תקנ"ה אויף דריי יאָר, האָט מען גלייך געגעבן די דרגה פון „מי שהיה גבאי" און מ'האָט אים דערלויבט צו קריגן אויפן אַנדער יאָר די התמנות פון גבאי[509]. דער דאָזיקער נאמן האָט געליען דער ח"ק 60 טשערוואָנצעס און האָט אויך אויסגעלייזט תשמישי-קדושה פאַר אַ סומע פון 586 גילדן. אין דער ח"ק זיינען געווען אויך געצאָלטע נאמנים[510]. דער נאמן פון קהל פלעגט באַקומען אַ שטענדיקע שכירות פון 10 גילדן אַוואָך. זיין שטעלע איז אָן ספק געווען ניט אַ כבוד-זאָך, נאָר אַ שווערע פאַראַנטוואָרטליכע אַרבעט.

אויסער דעם נאמן-הקהל זיינען געווען נאָך צוויי נאמנים פון דער פלייש-„קאָראָבקע" און צוויי גובים.

פון די נאמנים פון קהל וועלן מיר דאָ אויסרעכענען פאָלגנדיקע: צבי-הירש בן יעקב (1766)[511], יהודה בן יעקב (1785—1788)[512] און שמואל בן אליהו (1793)[513].

ח. דער דאָקטאָר פון קהל

דער קהל פלעגט אויסהאַלטן אַ דאָקטאָר, וואָס האָט זיך געהרופן „אַסיא דק"ק אָדער „דאָקטאָר דק"ק ווילנאָ" און פלעגט באַזוכן אָרעמע חולאים אדג"ל. מיט די ענינים פון די אָרעמע קראַנקע האָט זיך פאַרנומען די ח"ק ביקור חולים, — בכן דאַרף מען דערלאָזן, אַז דער קהל פלעגט העלפן דער טעטיקייט פון דער ח"ק מיט צאָלן שכירות דעם דאָקטאָר (זע דעם קאַפיטל וועגן דער ח"ק ביקור חולים). דעם דאָקטאָר פלעגט דער קהל צאָלן 12 גילדן אַוואָך. דעם „הרב הדאָקטאָר" פלעגט מען אָפגעבן גרויס כבוד.

ט. פארשיידענע פקידים און אנגעשטעלטע.

דער קהל פלעגט אויסהאַלטן שוחטים, אַ חזן, אַ משורר-באַס (אַ חזן שני?), אַ בעל-קורא אין שול, אַ שמש שני אין שול, אַ שומר פון שולהויף און פיר שומרים פון די הייזער אין דעם יידן-פערטל.

צענטער קאפיטל

די באַטייליקונג פון דער ווילנער קהילה אין דעם ועד מדינת ליטא.

דריי הויפט-קהילות. — די רעכט פון א הויפט-קהילה. — די אומגעגנטן אין די רעכט פון דער ווילנער קהילה אין יאָר שצ"ד. — דער אַריינטריט פון ווילנער קהילה אין ועד מדינת ליטא. — די סביבות פון ווילנער קהילה. — די באַטייליקונג פון דער ווילנער קהילה אין דער אַרבעט פונם ועד. — דער „סכום פון דער מדינה" און דער קאַפשטייער. — די אַפשאַפונג פון ועד אין יאָר 1764. — די השפּעה און די אַטיפות פון ועד נאָכן יאָר תקכ"ד.

די ווילנער קהילה איז נאָך געווען אַ יונגע אין דער צייט, ווען מדינת ליטא האָט זיך אָפגעשפּאָלטן פון דעם ועד ארבע אַרצות אין יאָר שפ"ג (1623), — דעריבער געפינען מיר זי ניט צווישן די הויפט-קהילות, ווָאס האָבן געשאַפן דעם ועד און ווָאס דורך זיי האָבן אַלע איבעריקע קהילות געצאָלט דעם קאָפּ-שטייער. פון די דריי הויפט-קהילות, בריסק, הוראָדנאָ און פּינסק, איז די וויכטיקסטע געווען די ערשטע. צו דער בריסקער קהילה האבן געהערט בייַ דרייסיק קהילות, צו דער האָראָדנער קהילה—זיבן און צו דער פּינסקער—אַכט. די בריסקער קהילה האָט געהאַט די גרעסטע השפּעה אויף די ענינים פון דעם ועד מדינת ליטא, באַזונדערס אין דער ערשטער צייט נאָך זיין גרינדונג, אין דער צייט, ווען עס האָט געלעבט אייַנער פון זיינע שעפֿער—מאיר בן שאול ווַאלַ. די הויפט-קהילות פלעגן נעמען פאַר זיך גרויסע רעכט פלאַפי די באַצירקן און ישובים, ווָאס זיינען געווען סובאָרדינירט צו זיי. די הויפט-קהילה האָט געהאַט דאָס רעכט פון אַ העכערן בית-דין לגבי די איבעריקע קהילות. די מענטשן פון דער הויפט-קהילה האָבן געמעגט באַזעצן זיך ווו זייער האַרץ געלוסט אין די „אומגעגנטן", אין די קהילות און ישובים, ווָאס זיינען געווען סובארדינירט דער

הויפט־קהילה, און קעגן דעם האָבן די מענטשן פון די אומגעגנטן ניט געהאַט קיין „חזקת־ישוב" (קיין חזקה־רעכט צו באַזעצן זיך) אין דער הויפט־קהילה [514]. די מענטשן פון די הויפט־קהילות האָבן געהאַט רעכט צו האַנדלען אין די קהילות פון דער אומגעגנט, בעת די הויפט־קהילות האָבן געמאַכט באַגרעניצונגען פאַר די סוחרים, וואָס קומען האַנדלען אין דער הויפט־קהילה [515]. אויסער די מאַטעריעלע זכיות, האָט זיך געריכט פאַר אַ גרויסן כבוד צו זיין אַ הויפט־קהילה. די „ראשי המדינה" פלעגן אַנטשיידן אַלע ענינים פון די יידן. זיי פלעגן מתקן זיין תקנות וועגן די אָרדענונגען אין די קהילות, וועגן דער קליידונג, דער דערציאונג און דער מאָראַל; זיי פלעגן רעפרעזענטירן די יידן פאַר דער רעגירונג; זיי פלעגן איינמאָנען די שטייערן פאַרן מלוכה־אוצר און זיי פלעגן מתקן זיין תקנות אין ענינים פון האַנדל.

ס׳איז פאַרשטענדלעך, אַז יעדערע פון די קהילות האָט געווילט ווערן אַ„הויפט־קהילה". די אָנגעהעריקייט צום ועד האָט געגעבן מאַכט און רעכט. די ווילנער קהילה האָט געוויס אָנגעהויבן פאָדערן, מען זאָל איר געבן אַן אָרט אין ועד־שוין אין די ערשטע יאָרן פון דער עקזיסטענץ פונם ועד, אין יאָר שצ״ד, באַקומט די ווילנער קהילה „סביבות", פונקט ווי אַ הויפט־קהילה, און זי מאָנט־אַיין פון די סביבות די „סכומים" און דעם קאָפּ־שטייער [516]. צווישן דער הויפט־קהילה האראָדנא און צווישן דער ווילנער קהילה איז געווען אַ סכסוך איבער דער קהילה פון אַלקעניק. דער ועד המדינה האָט באַשלאָסן, אַלקעניק זאָל געהערן צו ווילנע—„צו טראָגן צווזאַמען מיט איר דעם יאָך, ווי איינע פון די איבעריקע סביבות פון דער ווילנער קהילה" [517]. די תושבים פון דער ווילנער קהילה האָבן באַקומען פון דעם ועד רעכט „צו האַנדלען אין אַלע שטעטלעך, דערפער, סביבות און ישובים פון די דריי הויפט־קהילות לויט אַלע אופנים פון האַנדל, וואָס עס פירן די איינוואוינער פון יעדער קהילה, מיט אַ ראש בית דין אין די קהילות און ישובים, וואָס זיינען סובאַרדינירט אַן אַנדער ראש בית דין [518]. אין דעם אייגענעם יאָר האָט דער ועד מתקן געווען ווי־כטיקע תקנות וועגן די זכיות און חובות פון די סוחרים, וואָס קומען קיין ווילנע געשעפטס־האַלבּ [519].

פונדעסטוועגן האָט זיך די ווילנער קהילה דאָך ניט גצרעכנט פאַר אַ הויפט־קהילה ביזן יאָר תי״ב (1652), כאָטש זי איז געווען אַ„גרויסע מעט־ראָפּאָליע צווישן די מדינות און האָט געצאָלט אַ הויכן „מדינה־אָפּצאָל". די ווילנער קהילה האָט געפאָדערט קאַטעגאָריש אַן אָרט אין ועד און עס זיינען איבער דעם געווען סכסוכים צווישן איר און די „הויפט־קהילות". אין יאָר תי״ב איז דורך ביידע צדדים אויסגעקליבן געווארן אַן אויסגלייך־בית דין און ער האָט געפסקנט, אַז די ווילנער קהילה זאָל זיך רעכענען פאַר אַ הויפט־קהילה און זאָל אנטיילנעמען אין דעם ועד המדינה. דער סדר פונם אַריינטריט פון ווילנער קהילה אין ועד איז געווען אַזאַ: אין ועד, וואָס וועט זיך אינגיכן צונויפקומען, וועט זיין איין ראש־מדינה פון ווילנע, און דווקא אַ שטייער־צאָלער; אין משך פון אַכט יאָר, פון 15 אין שבט תי״ב ביז 15 אין שבט ת״ך, „טאָרן די אַלופים פון ק״ק ווילנאָ יצ״ו פלל ניט פאָרלייגן די גאונים רבנים יצ״ו זיי עפעס מוסיף צו זיין אין די

אַכט יאָר הנ"ל, דען זיי וועלן האָבן בלויז איין ראש־מדינה, ווי שוין געזאָגט; אויב זיי וועלן שיקן זייער בקשה הנ"ל צו דריי אַלופים ראשי־קהילות פון ליטאָ יצ"ו אַפריער פאַר דער אַסיפה פון דעם ועד המדינה און אויב אַלע דריי ראשי הקהילות יצ"ו וועלן זיי געבן באַפוילמעכטיקונג און רשות פאָרצולייגן זייער בקשה הנ"ל פאַרן ועד המדינה, דאַן האָבן זיי רעכט פאָרצולייגן; און דעמאָלט האָבן די גאונים רבנים און די אַלופים ראשי־ישיבות יצ"ו פון דעם ועד המדינה רעכט זיי צוצוגעבן נאָך איינעם — דעם גאון אַב בית דין זיערן אָדער איין ראש־ישיבה, וואָס צאָלט דווקא שטייער; על כל פנים, נאָכן פאַרלויף פון די אַכט יאָר הנ"ל, וועלן זיי האָבן נאָך אַ ראש־מדינה פון צווישן די מיטגלידער פון דער קהילה יצ"ו, וואס צאָלט אומבאַדינגט שטייער[520]. אין משך פון די אַכט יאָר, פון ת"כ ביז תכ"ח, וועט די ווילנער קהילה האָבן צוויי ראשי מדינה, אויב זי וועט אין משך פון אָט דער צייט ניט באַקומען קיין דערלויבעניש, אין ועד זאָל זיין נאָך אַ דריטער ראש־ישיבה אָדער איר אַב בית־דין. אויב די ווילנער קהילה וועט נאָך דעם פאַרלויף פון די זעכצן יאָר האָבן דריי פאָרשטייער אין ועד, וועלן זיי מיטן הסכם פון די דריי קהילות קאָנען באַקומען אַ פערטן אָרט, און בכל אופן וועלן זיי באַקומען אַ פערטן פלאַץ נאָכדעם ווי עס וועלן אַוועקגיין נייע זעקס יאָר. אַפילו ווען דער ווילנער אַב"ד וועט זיך נאָך ניט באַטייליקן אין ועד, וועלן די רבנים פון די דריי ערשטע קהילות אין געלט־ענינים, אין תביעות פון דער ווילנער קהילה צו דער מדינה, משפטן צוזאַמען מיטן ווילנער רב.

ניט לייכט אָבער האָט די ווילנער קהילה באַקומען אין ועד רעכט גלייכע מיט די אַנדערע קהילות. אין יאָר ת"ל האָט זי נאָך ניט קיין דריטן אָרט און זי רופט די רבנים פון ועד צום בית־דין. דער בית־דין פסקנט, די ווילנער קהילה זאָל באַקומען אַ דריטן אָרט אין ועד, וואָס סיזאָל פאַרנעמען אָדער אַ ראש־ישיבה אָדער דער ווילנער רב ר' נחמן. אויב אין ווילנע וועט זיין אַיין רב און די ווילנער קהילה וועט וועלן, דער דאָזיקער רב זאָל זיך אויך באַטייליקן אין ועד, מוז זי פאָרלייגן אירע טענות פאַר די רבנים פון די דריי ערשטע הויפט־קהילות. דער בית־דין פון די דאָזיקע רבנים האָט צוגעגעבן, אַז אין פאַל, ווען דער ווילנער רב וועט אָנטיילנעמען אין זיצונגען מיט די רבנים און דער בית־דין וועט זיין גלייכגעוויכטיק, איז אויב עס וועלן דאַן צוויי רבנים פון די דריי ערשטע קהילות מסכים זיין מיט איין מיינונג, וועט זייער שטים זיין גלייך[521].

די ווילנער קהילה איז געווען אומצופרידן פון די באַדינגונגען אין דעם ענין רעכט פון איר רב. דער בית־דין האָט, אמת, צוגעגעבן אין זעלביקן טאָג, אַז דער בריסקער קהילה איז דערלויבט מוותר צו זיין אויף דאָס רעכט, דער ווילנער אַב בית־דין זאָל ניט האָבן קיין גלייכע שטים. אויך די החלטה האָט ניט באַפרידיקט די ווילנער קהילה און זי האָט געפאָדערט „אויפצוקלערן די ענינים קלאָר און דייטלין, עס זאָלן אויף להבא ניט זיין קיין אומדייטלייכע ווערטער און עס זאָל ניט זיין קיין אָרט און קיין פתחון־פה פאַר חילוקי־דעות"[522]. אָבער דער בית־דין פון די רבנים האָט ניט אַריינגעטראָגן קיין שום קלאָרקייט און נייעס, האָט איבערגעלאָזט אַלץ ווי פריער. דאַן האָבן די פאַר־

טרעטער פון דער ווילנער קהילה באשלאסן אין אזעלכע שווערע באדינגונגען ניט צו שיקן זייער אב בית־דין אין ועד, נאר א דריטן ראש־מדינה, דער ווילנער רב איז ארויס אין ועד מיט א גלייכער שטים ערשט אין יאר תמ"ג [523].

די ווילנער קהילה האט אין דעם זעלביקן יאר תמ"ג געפאדערט, זי זאל אין ועד האבן איר אייגענעם סעקרעטער און שמש. ביז דעם יאר האט נאר די בריסקער קהילה געהאט א שמש און א סעקרעטער אין ועד און דעם 14־טן אין טבת פון דעם יאר האט דער ועד באשלאסן, אז אויך האראדנא און פינסק זאלן האבן אין ועד שמשים און סעקרעטערס. די ווילנער קהילה איז לויט דער דאזיקער החלטה אויסגעטיילט געווארן לרעה אין אירע רעכט פון די איבעריקע הויפט־קהילות. די ראשי הקהל האבן זיך געווענדעט מיט אן אנקלאג אויף דער דאזיקער החלטה און האבן „געוואלד געשריען", אז זיי זיינען דאך אין זייער גלייך ווי איינע פון די הויפט־קהילות [524]. דאן איז זיי דערלויבט געווארן פארצוליגן זייערע טענות אין צוקינפטיקן ועד און אפילו צו וועגן זיך אין דעם ענין צום בית־דין פון די רבנים פונם ועד. בלויז אין יאר תמ"ז איז באשלאסן געווארן, די ווילנער קהילה זאל אין דער קומענדיקער אסיפה פון ועד האבן א סעקרעטער אדער א שמש און אין דער צווייטער אסיפה זאל זי שוין האבן אי א סעקרעטער אי א שמש [525].

אויף אן ענליכן אופן ווי די ווילנער קהילה, איז אין יאר תנ"א אנגענומען געווארן אין ועד די קהילה פון סלוצק, הגם מ'האט איר ניט געשטעלט אזעלכע גרויסע שווערקייטן, ווי מ'האט עס געטאן מיט ווילנע.

די קהילות פון ווילנע און סלוצק האבן פארשפעטיקט ארריינצוגיין אין ועד, דערביבער האבן זיי ניט באקומען קיין גרויסע „סביבות". זיי ביידע האבן באקומען בלויז די ישובים, וואס ליגן אויף א מרחק פון זעקס מיל פון זייער קהילה. אין יאר תנ"ה איז געווען א סכסוך צווישן דער ווילנער קהילה און דער קהילה פון האראדנא איבער די ישובים, ענליך צום דעם סכסוך פון יאר שצ"ד, און עס איז ארויסגעטראגן געווארן א פסק־דין, אז די ישובים מחוץ לגבול פון די זעקס מיל זאלן גהערן צו האראדנא, אויסער אלקעניק. די ישובים, וואס אין דעם תחום, וואס האבן פריער גהערט צו האראדנא, זאלן אויך אויף להבא גהערן צו דער האראדנער קהילה [526].

ס'איז אויפגעקומען א וויכטיקע שאלה, צו וועמען זאלן גהערן די נייע געשאפענע ישובים. די רבנים פון ועד האבן לויט דעם פארשלאג פון די ווילנער ראשי־הקהל אין יאר תנ"א באטראכט די דאזיקע פראגע און האבן באשלאסן, אז „יענע מענטשן, וואס רעכענען זיך און גהערן צום בית־חיים פון דער ווילנער קהילה אדער צו אירן א וועלכן־ס'איז ישוב, אויך די מענטשן פון דעם ארט ניטאוועי, וואו עס האבן זיך פונסניי באזעצט מענטשן פון דער ווילנער קהילה, כאטש זיי גהערן צו א בית־חיים פון אן אנדער ארט, — גהערן צו דער ווילנער קהילה אין אלע הינזיכטן" [527].

די ווילנער קהילה האט גיך פארנומען א וויכטיקן ארט אין ועד פון דער מדינה, ווייל ווילנע איז געווען די רעזידענץ פון ליטע און זי, די קהילה, האט זיך געמוזט משתדל זיין און פארטיידיקן די יידן אין טריבונאל און אין אנ־

דערע געריכטן קענן שקר־בלבולים אדג"ל. אין יאָר תנ"א האָבן די ראשים פון דער ווילנער קהילה געפאָדערט, דער ועד זאָל איר דערלויבן אויסצוגעבן אויפן חשבון פון דער מדינה געלטער אויף צו פאַרשיידיקן פאַרשיידענע קהילות אין די ווילנער געריכטן. דער ועד האָט מסכים געווען מיט דער דאָזיקער פאָדערונג און באַשלאָסן, אַז אויב מ'וועט זען, אַז עס איז דאָ אַ מורא פאַר ספנות־נפשות, האָט די ווילנער קהילה רעכט אויסצוגעבן ביז 300 גילדן, ניט אָנפרעגנדיק ביי די איבעריקע הויפט־קהילות. אויף הוצאות פון גרעסערע סומעס איז זי מחויב צו באַקומען זייער הסכם. דאַן האָבן די ווילנער ראשי־הקהל זיך באַקלאָגט, אַז „זיי זיינען שטענדיק פון די ערשטע פלייסיקע צו קומען אויף דער באַראַטונג פון קיניג און פון די שררות לטובת דער מדינה, בעת די איבעריקע קהילות פאַר־שפעטיקן אָפטמאָל צו קומען, און ביני לביני וויל מען ניט אָננעמען די הוצאָה פון זייער מנהיג" (528). אין אָנהויב פין 18־טן יר"ה פאַרזאַמלט זיך דער ועד זעלטן, און דאָס — אויף קלייניע אַסיפות. אין יאָר תע"ד קומט צושטאַנד אַזאַ קלייניע אַסיפה אין ווילנע און בראש פון אָט דער אַסיפה שטייט דער ווילנער ראש־הקהל ד"ר אַהרן גאָרדאָן, וואָס האָט זיך אונטערגעשריבן דער ערשטער אויף אירע החלטות (529). וועגן דער ועד המדינה האָט אין יאָר תקכ"א אויפגענומען אַ שתדלן, האָט ער, דער ועד, מיט אים אויסגענומען אַ תנאי, ער זאָל וואוינען אין ווילנע, כדי ער זאָל קאָנען זיין אין שטאָט בעת די זיצונגען פונם טריבונאַל (530).

די באַשטייַקונג פון דער ווילנער קהילה אין די הוצאות פון ועד איז געווען גרויס פאַר איר חורבן אין יאָר תט"ו (1655) און קליין בעת דער ירידה פון איר מאַטעריעלן מצב נאָכן חורבן. דער געפאַלענער צושטאַנד פון דער ווילנער קהילה זעט זיך אין די סומעס, וואָס זי האָט אַרייַנגעבראַכט אין ועד. דער שטייער אויף די באַדערפענישן פונם ועד, „דער סכום המדינה", פלעגט אַייַנגעמאַנט ווערן לויט דער הערכה פון די דירעקטע שטייערן אין דער קהילה, וואָס פלעגן זיך אויך רופן „סכום" (531). די סיסטעם פון אַרויסלייגן דעם „מדינה־סכום" קענען מיר זיך קלאָר מאַכן בלויז אומגעפער.

(די גרייס פון דעם „סכום" זע אין דער טאַבעלע א', אויף דער צהייטער זייט).

די הייך פון די שטייערן פלעגט דער ועד באַשטימען לויט דעם „סכום", בשעת אַ נויט פלעגט דער ועד באַשליסן אַייַנצומאַנען פון 500 ביז 1500 „סומעס" (532).

ס'איז כדאי צו פאַרצייכענען, אַז אין די יאָרן תס און תפ פלעגט מען פון דער ווילנער קהילה אַייַנמאַנען במזומנים בלויז אַ העלפט פון דעם סכום און די אַנדער העלפט פלעגט אַראָפגערעכנט ווערן פון די חובות, וואָס דער ועד המדינה איז שולדיק געווען דער ווילנער קהילה. און ווירקלין, דער ועד איז שולדיק געווען דער ווילנער קהילה אַ סך געלט: אין יאָר תכ"ד — 30.700 גל., אין יאָר תנ"ה — איבער 76.300 גל. און אין יאָר תקכ"א — 93,377 גל. (533). די דאָזיקע חובות האָבן זיך געשאַפן פון די הוצאות לטובת דער מדינה, אויף שתדלנות און אויף פאַרטיידיקונג אין טריבונאַל אדג"ל.

דעם געפאַלענעם מצב פון דער ווילנער קהילה זעען מיר אויך פון די רשימות פון די סומעס, וואָס זי פלעגט אַרייַנטראָגן פאַר קאָפּ־שטייער, (זע טאַבעלע ב: די חלוקה פון קאָפּ־שטייער). לאָמיר אויך דאָ נעמען נאָר די וויכ־טיקערע קהילות.

טאַבעלע א

דער „סכום המדינה"

אין יאָר	ת"י (534)	תט"ו (535)	תכ"ד (536)	ת"ל (537)	תנ"א (538)	ת"ס (539)	תקכ"ו (540)
בריסקער קהילה און אירע סביבות	100 ליטוו. שאק.	47 ליטוו. שאק.	10 ליטוו. שאק.	24 גילדן.	15 גילדן	8 גילדן	6 גילדן
האראָדנער קהילה	39 „ „	24 „ „	5 „ „	$13\frac{1}{2}$	6 „	3 „ 20 גר.	3 „
אירע סביבות	13 „ „	10 „ „					
ווילנער קהילה און אירע סביבות	88 „ 24 גר.	50 „ „	7 גל. (541)	5 „	2 „	2 „ 10 „	1 „
פינסקער קהילה און אירע סביבות			4 ליטוו. שאק.	9 „	3 „ 20 גר.	$2\frac{1}{2}$ „ „	2 „
סלוצקער קהילה און אירע סביבות	26 „	7 „ 8 גר.	3 „ „	$7\frac{1}{2}$		5 „ 18 „	1 „ 20 גר. (542)
— — —							
— — —							

טאַבעלע ב׳

קאָפּ־שטייער.

אין יאָר	תע״ג (543)	תע״ז (544)	תפ״א (545)	תפ״ז (546)	תפ״ט (547)	ת״צ (548)	תצ״א (549)	תצ״ט (550)	ת״ק (551)	תקי״ב (552)	תקכ״א (553)
בריסק און די אומגעגנטן	4.700	4.900	5.635	4.965	5.200	4.500	5.000	5.000	4.600	4.520	4.185
האַראָדנא „	4.400	4.200	5.000	5.235	5.200	8.000	5.500	4.645	4.145	4.700	3.750
פּינסק „	5.500	4.750	3.600	4.308	1.650	3.530	4.000	3.245	2.860	3.640	3.031
ווילנע „	1.700	1.700	3.440	900		1.400	1.700	879	805	1.150	586
סלוצק „	6.000	4.700	1.100	3.928	4.600	3.760	4.200	3.545	3.000		1.560
מדינת רוסיא	10.500	9.800	8,700	8.808							13.500
מינסק	1.140	1.000	1.300	1.198	1.000						1.022
מינסקער גליל	3.700	4.000	4.250	4.008	4.000						

אין די רשׂימות פון יאָר תקכ"א זיינען דאָ אַוועלכע באַמערקונגען: „באופן מ׳זאָל ניט רעכענען די הוצאות פון טריבונאַל לויטן פסק פון די גאונים", און אויך „די ווילנער קהילה זאָל געבן אין סקאַרב 586 זל. 22 גר. און ס׳איז דאָ אַ פסק־דין, אַז דער ראש־ישיבה האָט רעכט אַריינצושרייבן אין טעריפאַ אין פּויליש דעם טעם, פאַר וואָס וועט די ווילנער קהילה געבן נאָר דעם סך הנ״ל". פאַר דער ווילנער קהילה איז בכן באַשטימט געוואָרן אַ קליינער סכום, כּדי זי זאָל קאָנען ווייזן דער מאַכט, אַז זי איז ניט ביכולת צו צאָלן. די ווילנער קהילה האָט באמת ניט געקאָנט צאָלן קיין סך. דאָס זעען מיר פון די צוויי פּריערדיקע רשימות. אין יאָר תפ״ז האָט זי געלײַען 1.500 גילדן ביי אַ גלח פון ביאַלאָזאָר, ווייל דאָס מילּיטער איז געקומען אין די יידישע הייזער מאָנען ביד חזקה דעם קאָפּ־שטייער און די קהילה האָט זיך געפונען אין אַ גרויסער סכנה[554]. אין די רשימות פון יאָר תפ״ט איז די ווילנער קהילה אינגאַנצן ניט אַריין.

אין יאָר 1764 האָט דער פּוילישער סיים באַשלאָסן צו ענדערן דעם אופן פון מאָנען דעם קאָפּ־שטייער. די דעפוטאַטן האָבן געוואוסט, אַז דער וועג הקהילות קלייבט צונויף מער געלט אײדער דאָס איז ניטיק אויף צום באַצאָלן דעם קאָפּשטייער. זיי האָבן באַקומען ידיעות, אַז די ראשי־המדינה דריקן די יידן מיט אַרויפלייגן אויף זיי גרעסערע שטייערן און גיבן אויס די געלטער אויף זייערע פּריוואַטע באַדערפענישן[555]. זיי האָבן געמאַכט אַ חשבון, אַז די מלוכה וועט באַקומען אַ גרויסע הכנסה און די יידן וועלן ניט ליידן קיין דרוק, אויב זי וועט אַיינמאָנען דעם קאָפּשטייער פון יעדער פערזאָן באַזונדער און ניט אַ פון פאַרויס באַשטימטן סכום. דער וועג המדינה פלעגט, אמת, אויפּ־זאַמלען מער, ווי עס איז אים נייטיק געווען אויף צום באַצאָלן דעם קאָפּשטייער, אָבער די דאָזיקע סומעס זיינען אים נויטוועגדיק געווען פאַר זיין אַרבעט. די דע־פוטאַטן האָבן ניט געזאָרגט פאַר דער יידישער באַפעלקערונג, זיי האָבן געשטרעבט בלויז צו פאַרגרעסערן דעם שטייער, וואָס דער מלוכה־אוצר באַקומט פון די יידן. דער סיים האָט באַשלאָסן צו מאַכן אַ ציילונג פון אַלע יידן אין פּוילן און ליטע און אַיינצומאָנען פון יעדן נפש, אָנהויבנדיק שוין פון דעם, וואָס איז אַלט געוואָרן אַ יאָר, צוויי גילדן. דער סיים האָט דערמיט אַרויפ־געלייגט אויף די יידן אַ דירעקטן שטייער, אָבער די אַחריות פאַר פולשטענדיק אַיינמאָנען אים האָט ער אַרויפגעלייגט אויף די קהילות. אויפן קהל איז אַרויפ־געלייגט געוואָרן אַ חוב צו באַצאָלן פון זיין געלט פאַר די אָרעמעלייט, פאַר די געשטאָרבענע און אויך פאַר די, וואָס פאַרלאָזן דעם אָרט און גייען אַריבער צו אַן אַנדער קהילה, ביז זיי וועלן אין אַ צווייטער ציילונג פאַרעגיסטרירט ווערן אין דער אַנדער קהילה. דער קהל איז מחויב געווען צונויפצוקלייבן דעם גאַנצן שטייער פון דער שטאָט און פון קרייז און איבערגעבן אים אין מלוכה־אוצר.

מיט זיין באַשלוס האָט דער סיים געוויזן, אַז ער האָט געזאָרגט בלויז פאַר דער פאַרגרעסערונג פונם שטייער און פאַר זיין אַיינמאָנען, אָבער ניט פאַרן מצב פון די געדריקטע יידן.

צוזאַמען מיט דער ענדערונג אינם אופן פון אַרויפלייגן דעם קאָפּשטייער האָט דער סיים אויך באַשלאָסן בטל צו מאַכן דעם ועד פון די הויפּט־קהילות. דער ועד מדינת ליטע איז געשאַפן געוואָרן דורך אַ שטויס פונדרויסן און איז געפאַלן אויך דורך אַזאַ שטויס. דער ועד איז נייטיק געווען דער מלוכה, כדי ער זאָל איינמאָנען דעם שטייער פאַר איר אוצר, אָבער אין דעם מאָמענט, וען עס איז ניט כדאי געווען אים צו לאָזן, איז ער בטל געוואָרן. די געבורט און די גסיסה פונם ועד, פונם צענטער פון די הויפּט־קהילות, ווייזן אויף דער שוואַכקייט זיינער קעגן די פאַקטאָרן פונם אָרום.

דער ועד המדינה איז בטל געוואָרן אויף אַן אָפּיציעלן אופן, אָבער זיינע תקנות האָבן געהאַט אַ השפעה אויף די קהילות אויך נאָכדעם, ווי ער איז בטל געוואָרן. מ׳האָט אפשר געקאָנט טענהן, אַז דער כוח פון די תקנות איז ניט געווען איבעריק שטאַרק, אָבער בדרך־כלל פלעגט מען זיך רעכענען מיט די החלטות פון די הויפּט־קהילות און מ׳האָט זיך געגייטיקט אין זייערע בית־דינס. די ווירקונג און די השפעה פון די הויפּט־קהילות אויף די ענינים פון ווילנער קהילה זעען מיר בעת דער גרויסער מחלוקת, וואָס איז אויסגעבראָכן אין ווילנע אין די יאָרן תקכ״ז—תקל״ז און נאָכן יאָר תקמ״ב (וועגן דער מחלוקת און וועגן דעם אַריינמישן־זיך פון די איבעריקע הויפּט־קהילות — זע אין די ווייטערדיקע קאַפּיטלעך). עס האָבן זיך, אמת, געפונען ראשי־הקהל, ויאָס האָבן געטענהט, אַז „נון עס איז גלוי וידוע אַלע מענטשן פון אונזער מדינה, אַז אַלע תקנות . . . זיינען בטל . . . זיי שוועבן אינדערלופטן, האָבן ניט אויף וואָס זיך אָנצושפּאַרן". פונדעסטוועגן וועגדן זיך יענע ראשי־הקהל צו דער בריסקער קהילה, זי זאָל זיך אַריינמישן אין דעם ענין . . . די השפּעה פון די תקנות פונם ועד המדינה איז געווען גרויס, אָבער אַ שלעכטער סימן פאַר זיי איז געווען שוין די עצם עקזיסטענץ פון אַזעלכע מיינונגען, אַז די תקנות האָבן ניט קיין קראַפט. אין יאָר תקל״ד האָט דער ווילנער בית־דין צוזאַמען מיטן אַב בית־דין אַרויסגעלאָזט אַ פסק־דין, אז „די תקנות פון דער מדינה זיינען ניט פאַרשפּריט געוואָרן" (556). דער דאָזיקער פסק־דין איז אַרויס אין צוזאַמענהאַנג מיט דער תקנה, וואָס איז אָנגענומען געוואָרן אין יאָר תקכ״א און וואָס פאַרווערט צו נעמען צופיל קבורה־געלט.

די באַפּולמעכטיקטע פון די הויפּט־קהילות פלעגן זיך צונויפקומען אין די טעג פון די ירידן, כדי צו באַראַטן זיך וועגן די בשותפותדיקע ענינים פון דער מדינה. בשעת די חסידות האָט זיך פאַרשפּרייט אין ליטע, האָבן די ראשי הקהילות און די רבנים, וואָס זיינען אין יאָר תקמ״א אין דעם מאַרקטאָג זיך צונויפגעקומען אין זעלווע, זיך באַשעפטיקט מיט דער דאָזיקער שאַלה און באַשלאָסן צו טאָן, ווי עס האָט געטאָן די ווילנער קהילה, און אויסצורופן אַחרם אויף די מענטשן פון דער נייער כיתה (557). וען מ׳האָט אָנגעהויבן פאַרנעמען זיך מיט דער שאַלה וועגן פאַרבעסערן דעם מצב פון די יידן אין דער מדינה און דער „גרויסער סיים" האָט פאַר די שטעט אַרויסגעלאָזט געזעצן, וואָס זיינען ניט געווען צום גונסטן פאַר די יידן, האָבן די פינף הויפּט־קהילות אַרויסגעלאָזט אין יאָר תקנ״א אַ כרוז צו זאַמלען

געלט אויף די נויטן פון שתדלנותן, מען זאָל ניט מאַכן קיין נייע „פאַרבעסערונגען" (זע אויבן ז"ז 53 און 54). דער ועד מדינת ליטאָ פלעגט אויף אַזאַ אופן זיך צונויפקומען און באַווייזן זיך בשעת אַ נויט און מען קאָן זאָגן, אַז ער האָט פאַקטיש עקזיסטירט ביז דער צעטיילונג פון דער מלוכה.

עפּטער קאפּיטל

די הויפּט־קהילה און אירע טעכטער־קהילות

דער ווילנער גליל. — די הערשאפט פון דער הויפּט־קהילה. — די שטרעפונג צו סעפּאראטיזם. — די קהילות אין די פּאַרשטעט שניפּישאק און אנטאקאליע. — די קהילה פּין שניפּישאק און די אפּמאכן פון די יאַרן תּ״מ און תק״ט. — די קהילה פון אנטאקאליע און דער אפּמאך פון יאַר 1744. — דער דער־לויבענישּ־פּתב פון ביסקופ מאסאלסקי, 1766. — א מחנה פון דעם פּירשט סאפּיהא. — אן אפּמאך פון יאַר 1781. — די אפּזונדערונג פּין דער אנטאקאליער קהלה.

דער גליל (קרייז) פון ווילנע איז ניט געווען קיין גרויסער, ווי מיר האבן געזען אין די פּאַריקע קאפּיטלען. אויסער די פּאַרשטעט שניפּישאק און אנטאקאליע, האבן צו דער ווילנער קהילה געהערט נאך פּיר קלייניע קהילות (מושניק, אלקעניק, מיכאלישאק, געלוואנ). אין די אומגעגנטן פון ווילנע האבן יידן געוואוינט אין יאַר 1765 אין 189 ערטער (אין 180 קרעטשמעס, אין דרייַ מאיאַנטקעס און אין זעקס אַנדערע פלעצער, ווי ניעמענטשין, פאַדבערעזיע אאנ״ד) און אין יאַר 1784 — אין 141 ערטער (אין 117 קרעטשמעס, אין 19 דערפער, אין צוויי מילן און אין דרייַ בירבריזין).

די יידן פון גליל, וואס האבן געהערט צו דער הויפּט־קהילה, פלעגן ניט בלויז צאלן דורך איר די מלוכה־שטייערן, נאר זיי פלעגן מוזן אנקומען אויך צו איר בית־דין, צו איר אב בית־דין און קהל. אזוי נעמט דער ווילנער קהל אויף אין יאַר תצ״ד אנאמן אין ח״ק גחש״א פון דער מושניקער קהילה[558]. צום בית־דין פון דער הויפּט־קהילה פלעגט מען זיך וועגן מיט ווויכטיקע ענינים און מיט אפּעלאַציעס. דער בית־דין האט געהאט הכנסות פון די ישובים וואס אין גליל. אין דעם אפּמאך מיטן רב ר׳ ברוך חריף האט דער ווילנער קהל אויסגענומען א תנאי, אז „דער רב האט קיין שום רעכט

און שליטה ניט אויף די ישובים, וואָס זיינען אונז סובאָרדינירט, סבדן מיטן הסכם פון די אַלופים מנהיגים יצ"ו, הן אויף יחידים הן אויף אַרבים, און אין געלט-ענינים מוז עס זיין מיטן הסכם פון די אַלופים די דיינים יצ"ו".

די קהילות, וואָס האָבן געהערט צו דער הויפּט-קהילה, האָבן געשטרעבט צו זעלבשטענדיקייט. זיי פלעגן זיך שאַפן געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס און אויסקלייבן אַן אייגענעם קהל. די הויפּט-קהילה האָט געוועלט אָנוואַרפן איר הערשאַפט די דאָזיקע קהילות און האָט זיך קעגנגעשטעלט דער פאַרגרעסערונג פון זייער זעלבסטפאַרוואַלטונג. צווישן דער הויפּט-קהילה און אירע סובאָר-דינירטע קהילות פלעגט קומען צו סכסוכים און צעשיידונגען. אָפטמאָל פלעגט דער ועד המדינה באַטראַכטן די דאָזיקע פראַגעס און פלעגט ברענגען צו אַ פשרה צווישן די צדדים. אין דעם פשרה-אָפּמאַך פלעגט מען אַיינשטעלן די באַציאונגען אויף אַ משך פון אַ באַשטימטער צייט.

אַ באַזונדערן אָרט פאַרנעמען די קהילות, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן אין די פאָרשטעט. צוליב זייער נאָענטקייט צו דער שטאָט האָט דער ווילנער קהל געשטרעבט מצמצם צו זיין זייער זעלבשטענדיקייט. די יידן, וואָס האָבן געוואוינט אין די פאָרשטעט, פלעגן אָפט קומען אין שטאָט און דאָרטן האַנדלן, — דעריבער האָבן זיי זיך געקאָנט רעכענען פאַר שטאָטיקע. אָבער די קהילות וואָס אין די פאָרשטעט האָבן געהאַט באַזונדערע ענינים און האָבן געמוזט צאָלן באַזונדערע שטייערן. די פאָרשטעט שניפּישאָק און אַנטאָקאָליע האָבן געהערט צו פריוואַטע שררות, צו ראַדזיוויל און סאַפּיעהאַ, און זיי האָבן געהערט צו די יוריסדיקציעס פון די דאָזיקע אַדונים. אויך מחמת דער ווייטקייט פון שטאָט האָבן די פאָרשטעט געדאַרפט גרינדן פאַר זיך געזעל-שאַפטליכע מוסדות, ווי אַ שול, אַ שפּיטאָל, אַ מרחץ אדג"ל. דער ווילנער קהל פלעגט מיט גרויס שווערקייט, אָפט בלויז נאָך אַ קאַמף, דערלויבן די פאָר-שטעטישע קהילות צו גרינדן פאַר זיך די דאָזיקע געזעלשאַפטליכע אינס-טיטוציעס. אַזאַ דערשיינונג זעען מיר אויך אין אַנדערע קהילות.

אין פאָרשטאָט שניפּישאָק האָבן די יידן אָנגעהויבן באַזעצן זיך אין דער צווייטער העלפט פון זיבעצענטן יר"ה. אין יאָר 1669 האָבן די מעשטשאַנעס באַקלאָגט זיך דערויף, וואָס די יידן באַזעצן זיך אין שניפּישאָק (זע אויבן ז' 19). די קהילה פון שניפּישאָק פלעגט צאָלן די פירשטן ראַדזיוויל אַ יערליכן שטייער, וואָס האָט זיך גערופן (łopatkowe) אויף אַ סומע פון 220 גילדן, באָדן שטייער — 26 גילדן[559] און שטייער פון די הייזער (podymne — פון יעדן קוימען) — 52 גל. וועגן די פאַרהעלטענישן פון דער שניפּישקער קהילה און דער ווילנער קהילה געפינען מיר וויכטיקע ידיעות אין דעם ווילנער פאָרמולאַר פון דעם „פנקס מדינת ליטא" (דער כתב-יד — אין דער שטראַשון-ביבליאָטעק). קרוב צום יאָר תל"ט איז צווישן דער קהילה אין שניפּישאָק און דער הויפּט-קהילה געווען אַ קאָנפליקט. דער ועד המדינה, וואָס צו אים האָבן זיך געווענדעט די צדדים, האָט אין יאָר תל"ט באַשלאָסן, זיי זאָלן דורכ-קומען צווישן זיך. אין חודש אדר ב' פון יאָר ת"מ זיינען זיך צונויפגעקומען די פאַרמיטלער און האָבן אַיינגעשטעלט די תקנות, וואָס ביידע צדדים זיינען

מחויב זיי מקיים צו זיין אין משך פון צוויי יאָר, פון פּסח ת״מ ביז פּסח תמ״ב [560].

לאָמיר [באטראַכטן דעם פּשרה-אָפּמאַך. אין אָפּמאַך זיינען באַשטימט די רעכט פון די מענטשן, וואָס וואוינען אין פּאָרשטאָט, צו באַטייליקן זיך אין די וואַלן און אין דער פּאַרוואַלטונג פון דער ווילנער קהילה און ס׳איז פּאַר-ענטפערט אויך די שאַלה וועגן אַ באַזונדערער פּאַרוואַלטונג פּאַר דער קהילה פון דער פּאָרשטאָט. די מענטשן, וואָס וואוינען אין שניפּישאָק, וואָס האָבן אַ חזקת-ישוב (וואוינרעכט) אין דער ווילנער קהילה, מעגן זיך באַטייליקן אין דער קלפּי פונם קהל אין ווילנע און זיין בוררים, שאַצער, דיינים און אין די „שמונה אַנשים״ (און אין די חברות פון דער קהילה?). די שניפּישקער קהילה וועט האָבן באַזונדערע ראשים. יעדן יאָר, פּסח פון ת״מ און תמ״א, וועט מען אין שניפּישאָק אויסקלייבן בוררים, וואָס זאָלן אויפנעמען דריי ראשים, דריי גבאים און דריי רואי-חשבון. אין די אַסיפות, וואו מען וועט קלייבן די בוררים און אויך די „שמונה אַנשים״ (פון דעם שניפּישקער קהל?), מעגן זיך באַטייליקן בלויז יענע איינוואוינער פון שניפּישאָק, וואָס האָבן אַ חזקת-ישוב אין ווילנע און האָבן די חזקת-ישוב ניט אָנגעוואָרן פּאַר זייער באַזעצן זיך אין שניפּישאָק, יענע מענטשן, וואָס טראָגן ניט דעם עול אין שניפּישאָק, טאָרן זיך ניט באַ-טיליקן אין דער אַסיפה און ניט אַריינלייגן זייערע נעמען אין דער קלפּי צווישן די „שמונה אַנשים״ און די בוררים, און זיי טאָרן ניט זיין קיין מנהיגים און גבאים און רואי-חשבון אין שניפּישאָק.

אין שניפּישאָק זאָל זיין אַ באַזונדערער דיין, וואָס זאָל פּסקענען אין ענינים, וואָס דערגייען ביז צוועלף גילדן. אין ענינים פון צוועלף גילדן ביז צען ליטווישע שאַק איז ער מחוייב מצרף צו זיין אַ דיין פון ווילנע און זיי זוזאַמען זאָלן צוזיצן צו זיך נאָך מענטשן פון שניפּישאָק; אין ענינים פון צען ליטווישע שאַק און העכער זאָל ער מצרף זיין צוויי דיינים פון ווילנע.

אין פאַלן פון סכסוכים און קריגעריייען צווישן די מענטשן פון דער שניפּישקער קהילה, „וואו איינער וועט רירן אויפן צווייטן שלעכטע רייד, מפּל-שכן וועט אייגער משפט צו דער ווילנער קהילה [561]. פון דעם קנס דאַרף דער קיבוץ (פון שניפּישאָק) באַקומען צוויי פינפטלעך. „על כל פנים זאָל ניט גע-מינערט ווערן דער כוח פונס קהל פון ק״ק שניפּישאָק, וואָס ער האָט געהאַט פון שטענדיק און פון פריער, — צו באַשטראָפן און קנסענען אַליין ביז אַ סומע פון אַנדערטהאַלבן רענדלעך״.

אַ וויכטיקערע שאַלה איז געווען די שאַלה וועגן די הכנסות פון דעם ווילנער קהל פון די וואָס וואוינען אין שניפּישאָק. דער ענין איז אַיינגעאַרדנט געוואָרן אַזוי, אַז אַ חלק פון די הכנסות פלעגט בלייבן אין דער קאַסע פון קיבוץ, אָבער דער לייבן-חלק פלעגט איבערגעגעבן ווערן דעם קהל.

„די וואָס וואוינען אין שניפּישאָק, סיי די וואָס האָבן אַ חזקת-ישוב דאָ אין ק״ק ווילנא יצ״ו און האָבן זייער חזקה ניט אָנגעוואָרן אידער זיי זיינען געקומען באַזעצן זיך, און סיי די וואָס וואוינען אין שניפּישאָק און האָבן ניט

קיין חזקת־ישוב, ווי אויבן דערמאָנט, — אָלע זיי זיינען מחוייב צו קומען יעדן יאָר אין משך פון דער צייט הנ״ל אַהער אין ק״ק ווילנאָ צו די אַלופים שאַצער צו שאַצן ז״ל אין דער צייט, וועז מען שאַצט די מענטשן פון ק״ק ווילנאָ יצ״ו. און דער אופן פון זייער הערכה זאָל זיין: עס זאָלן זיצן פיר שאַצער פון די פינף פון ק״ק ווילנאָ און אַ פינפטער זאָל זיין אַ מענטש פון די תושבים פון ק״ק שניפישאָק, וואָס האָט [563] חזקת־ישוב דאָ אין ק״ק ווילנאָ 562)... און דער פינפטער שאַצער פון ק״ק ווילנאָ זאָל אַרייגגיין אין די פינף, ווי שוין אויבן דערמאָנט. און די פינף שאַצער הנ״ל, ווי שוין געזאָגט, זאָלן שאַצן די מענטשן פון ק״ק שניפישאָק, כפי די תיקונים פון דער מדינה און כפי די תיקונים פון ק״ק ווילנאָ. און נאָך דער אויבנדערמאָנטער הערכה זאָלן די מענטשן, וואָס האָבן חזקת־ישוב (ווי אויבנדערמאָנט), געבן זייער סכום דער ק״ק ווילנאָ אין אַלע גביות (אַיינמאָנונגען) און נתינות, וואָס וועלן זיין אין ק״ק ווילנאָ יצ״ו — בלויז דריי פינפטלעך פון זייער הערכה, אָבער די אי־ בעריקע צוויי פינפטלעך זאָל ק״ק שניפישאָק האַלטן פאַר זיך אויף אירע הוצאות. און די מענטשן, וואָס האָבן ניט די חזקה הנ״ל (וואוינרעכט), איז כּל זמן זיי וועלן וואוינען אין שניפישאָק לויטן הסכם פון די הארן מנהיגים פון ק״ק ווילנאָ יצ״ו זאָל דער סכום, וואָס זיי דארפן געבן דער ק״ק ווילנא אין אַלע גביות און נתינות, זיין בלויז אַ העלפט פון זייער הערכה הנ״ל, און אַ העלפט זאָל נעמען ק״ק שניפישאָק אויף אירע הוצאות, ווי שוין געזאָגט, און היינטיקס יאָר, וויבאַלד עס איז שוין אַוועק, זאָלן די שאַצער זיי ניט שאַצן, נאָר בלויז איינער פון די אַלופים ראָשים, וואָס איז ניט קיין נוגע בדבר און וואָס וועלן אויסגעקליבן לויטן גורל, און צוויי פון די אַלופים פון ק״ק ווילנאָ יצ״ו, וואָס זיינען ניט נוגע בדבר און וואָס וועלן אויסגעקליבן על פי גורל, זאָלן פאַרמיטלען צווישן די מענטשן פון ק״ק שניפישאָק אין דעם ענין פון הכי־יאָר, און ווי עס וועט אַרויס דער פסק פון די דריי מנהיגים הנ״ל, אַזוי זאָל זיין. אוֹן פון דער הערכה פון הכי־יאָר זאָל אויך דורכגעפירט ווערן לויטן אויבן דערמאָנטן אופן, דהיינו: מענטשן, וואס האָבן חזקת ישוב, זאָל פון זייער הערכה געמומען ווערן (פאַר ק״ק ווילנאָ) בלויז דריי פינפטלעך פון זייער הערכה און צוויי פינפטלעך פאַרהאַלט שניפישאָק פאַר זיך כנ״ל, און די מענטשן, וואָס האָבן ניט קיין חזקת־ישוב, זאָלן געבן דער ק״ק ווילנע בלויז אַ העלפט פון זייער הערכה הנ״ל און די אַנדערע העלפט זאָל זיין פאַר שניפישאָק כנ״ל".

„קאָראָבקע פונם האַנדל פון אַנשי ק״ק שניפישאָק, אויך אַנדערע קא־ ראָבקעס, חוץ שענקער פון מאַלצן, — זאָל בלייבן ווי פריער". — לייענען מיר אין דעם זעלביקן אָפמאַך. מיר ווייסן בכן ניט קיין פרטים וועגן אופן פון איינמאָנען די דאָזיקע קאָראָבקעס, וויל די פריערדיקע תקנות זיינען צו אונז ניט דערגאַנגען. פאַר קאָראָבקע פון די שיינקער פון בראַנפן און ביר זיינען די שניפישקער מחוייב צו צאָלן יערלעך, אין משך פון די צוויי יאָר, אַנהויבנדיק פון ראש־חודש תמוז פון יאָר ת״מ, צוויי הונדערט מיט פופציק גילדן.

בפרטיות פאַרנעמט זיך דער אָפּמאַך מיט דער קאָראָבקע פון דער שחיטה פון בהמות:

„אויפן משך פון צוויי יאָר נאָך דער ריי, פון אלול תי"ו מי"ם לפ"ק אָן, זיינען די קצבים מחוייב צו געבן פון יעדער גסה — — —[563], וואָס זיי וועלן שחטן, דריי גילדן, דהיינו דעם קהל פון ק"ק וויליגאָ צוויי חלקים און דעם קהל פון ק"ק שניפישאָק איין חלק אויף הוצאות, וי אויבן דערמאָנט, — — — די קצבים פון שניפישאָק האָבן רעכט צו פירן די זאָדקעס פון זייערע כשרע בהמות קיין וויליגע בפרהסיא און זיי צו פאַרקויפן און מנקר־זיין הי אין ק"ק וויליגאָ, וי זייער האַרץ גלוסט, אָן שום שטער אין דער וועלט. פון טריפות זיינען די קצבים אין שניפישאָק פטור עפעס צו געבן. אויך זיינען די קצבים פון שניפישאָק מחוייב צו געבן אַ פינפט־חלק פון דעם, וואָס עס גיבן די קצבים דק"ק וויליגא יעדן מאָל דעם טריבונאַל. די הכנסה געהערט צום שוחט כנהוג. גם זיינען די קצבים פון שניפישאָק מחוייב צו געבן פון יעדער גסה זעקס פוילישע גראָשן אויף צדקה, דהיינו צוויי חלקים אויף צדקה דק"ק וויליגא און איין חלק אויף זייער צדקה. די בירה האָט דער קהל דק"ק וויליגא. אויב דער קהל דק"ק וויליגא וועט וועלן שטעלן אַן אייגענעם שוחט אין שניפישאָק און וועט באַקומען די גאַנצע הכנסה, ד. ה. די שחיטה־געלטער כנהוג, דאַן איז דער קהל דק"ק וויליגא מחוייב צו געבן דער ק"ק שניפישאָק הונדערט פוילישע גילדן יעדן יאָר. און באים דער וויליגער קהל וועט ניט וועלן שטעלן קיין אייגענעם שוחט, יעמאָלט דאַרף ק"ק שניפישאָק שטעלן אַ שוחט פון זיך, אָבער אַ מומחה, און ק"ק שניפישאָק נעמט־צו די גאַנצע הכנסה פאַר זיך, אָבער זי איז מחוייב צו געבן דעם קהל פון ק"ק וויליגא יערליך דרייסיק ליטווישע שאָק. יעדן יום טוב, דעם ערשטן טאָג און דעם אַנדערן, אויך גאַנץ ראש השנה און יעדן אַנדער יום טוב האָבן אַנשי ק"ק שניפישאָק רעכט צו קייליענען צוויי גסות דעם גאַנצן יום טוב הנ"ל פאַר זייערע באַדערפענישן און זיינען לגמרי פטור פון געבן קאָראָבקע, און בכלל יעדער בעל הבית פון שניפישאָק, וואָס וועט שחטן קעלבער ביי אים אין הויז געבאָרענע, איז אויך פטור פון געבן קאָראָבקע".

„די אַנשי־ק"ק שניפישאָק, וואָס וואוינען אונטער דער ממשלה פון דעם שר פאַן סאַפיהא[564], האָבן רעכט פאַר זיך צו מאַכן אַ שעכט־הויז און דער קהל פון ק"ק שניפישאָק קאָן צווינגען אַלע קצבים און די אַנדערע מענטשן פון שניפישאָק, וואָס זיינען אונטער דער ממשלה פון דעם דופס ירום הודו[565], צו שחטן גסות און דקות דווקא אין דעם שחט־הויז הנ"ל. אויך מענטשן, וואָס וואוינען אונטער דער ממשלה פון דופס, טאָרן זיך ניט אָפּשיידן פון ציבור — פון די וואָס וואוינען אונטער דער ממשלה פון פאַן סאַפי, וויבאַלד זיי האָבן געשאַפן זיך אַ חזקת־ישוב, פאַרשטאַרקט זייער מעמד און דעם מצב פונם בנין פון דער שול. און אַזוי די הוצאות אויף זייער פאַרוואַלטן זאָלן זיין ביי זיי וויי פריער און אויך אין אַלע זיערע ענינים און עסקים זאָלן זיי זיין גלייך צו יעדער זאַך".

פון דעם „קוימען־שטייער" זיינען די שניפישקער פריי לויט דעם פשרה־

אָפּמאַך. די דאָזיקע באַפּרייאונג איז געקומען, ווייזט אויס, מחמת די שניפּישקער פּלעגן אַליין צאָלן די „פּאָדימנע" (קוימען־שטייער).

אויף אויסצוהאַלטן אָרעמעלייט איז דער שניפּישקער קיבוץ מחוייב געווען צו געבן בלויז דריי פינפטלעך לויטן ערך פון זייער סכום.

פּאַר אַן אתרוג דאַרפן די שניפּישקער צאָלן ווי פּריער אַכט גילדן אתרוג־געלט יערליך.

דער פּשרה־אָפּמאַך ענדיקט זיך מיט אָט די ווערטער: „אויב די תקנות" וואָס מען וועט מאַכן דאָ אין ק"ק ווילנע אין דער צייט פון דעם אָפּמאַך הנ"ל, דעם דערמאָנטן אויף יענער זייט דף, וועלן סותר זיין אַוועלכן־ס'איז פונקט פונם אָפּמאַך הנ"ל, — וועלן זיי בטל ווערן קעגן אָט דעם כתב הנ"ל אָן שום טענות און אויסריידן אין דער וועלט[566].

צו אונז איז דערגאַנגען נאָך א פשרה־כתב פון יאָר תק"ט[567]. די הויפט־קהילה האָט געהאַט טענות קעגן אַנשי קהילת שניפּישאָק, פּאַרוואָס זיי שלאָגן אָפּ פּרנסה די יידן פון שטאָט, פּאַרוואָס די שניפּישקער קהילה נעמט אַן אָפּ־צאָל פון קצבים, וואָס גיבן שחטן אין שניפּישאָק און פּאַרקויפן דאָס פּלייש אין שטאָט. די הויפט־קהילה האָט געהאַט נאָך אַ סך טענות. אויך די שניפּישקער קהילה פון איר זייט האָט געהאַט טענות.

ביידע צדדים זיינען אין יאָר תק"ט געשטאַנען פּאַר אַן אויסגלייך־בית־דין. דער רב ר' יהושע־העשל איז יעמאָלט קראַנק געווען, זיינע טעג זיינען געווען געציילטע, — דעריבער זיינען געזעסן אַנשטאָט אים דריי דיינים. חוץ זיי זיינען בייגעזעסן אין בית־דין צו צוויי אויסגעווייטע פון איטליכן פון די צדדים. די אויסגלייכער האָבן אַיינגעשטעלט תקנות אויף אַ משך פון פיר יאָר, פון ראש חודש תמוז תק"ט ביז ראש חודש תמוז תקי"ג. לאָמיר זיך צוקוקן צום פשרה־אָפּמאַך.

דער ערשטער סעיף (פּאַראַגראַף) פון דער פשרה שטעלט־אַיין, אַז די שניפּישקער קהילה איז מחוייב צו באַצאָלן יעדן יאָר דער הויפט־קהילה 250 גילדן. די סומע דאַרף זי סילוקן אין צוויי ראַטעס: ראש חודש תמוז און ראש חודש טבת. פּאַר דעם דאָזיקן אָפּצאָל וועט די קהילת שניפּישאָק פּטור זיין פון געבן וואָסערע־ס'איז אַנדערע נתינות דער הויפט־קהילה. בלויז ווען מען וועט פּאַרגרעסערן דעם קאָפּ־שטייער, וועט אויך די שניפּישקער קהילה געבן מער, פּראָפּאָרציאָנעל דער גרייס פון דער הוספה. פּאַר דעם יערליכן אָפּצאָל מעגן די אַנשי קהילת שניפּישאָק האַנדלען אין דער שטאָט ווילנע אין משך פון פיר יאָר וויפיל זייער האַרץ גלוסט, און דער ווילנער קהל טאָר ניט זאָגן וועגן וועלכן־ס'איז האַנדל, אַז מען מוז פון אים צאָלן „קאָראָבקע". אויב דער ווילנער קהל וועט פּאַרדינגען דאָס רעכט צו פּאַרקויפן ליכט אין שטאָט, מעגן די שניפּישקער יידן פּאַרקויפן ליכט אין שניפּישאָק אָן אַ שום אָפּצאָל, אָבער אין שטאָט מעגן זיי פּאַרקויפן נאָר מיט דער ידיעה פון די חוכרים און זייער הסכמה.

בנוגע דער קאָראָבקע פון סוחרים־אורחים, מעגן די חוכרים פון אָט דער

קאָראַבקע צאָלן דעם קהל פון שניפישאָק 25 גילדן אַיאָר און דאָן וועט צו זיי געהערן די דאָזיקע קאָראַבקע אויך אין פּאָרשטאָט.

די פּראַגע וועגן די אָפּצאָלן פון דער שחיטה פון בהמות פאַרנעמט זייער אַ חשובן אָרט אין דעם פּשרה־אָפּמאַך. דער ווילנער קהל פלעגט זיך נעמען די פעלן פון די כשרע און טריפה בהמות, וואָס פלעגן ווערן געקייפלעט אין שניפישאָק און פאַרקויפט אין ווילנע־שטאָט. די איינוואוינער פון די פּאָרשטעט פלעגן צאָלן אויך דער חלב־קאָראַבקע. חוץ דעם פלעגט דער ווילנער קהל נעמען אַן אָפּצאָל במזומנים פון יעדער כשרער בהמה 5 גילדן מיט צוועלף אַ האַלב גראָשן. דער שניפישקער קהל פלעגט אויך נעמען פון יעדער כשרער בהמה 1/2 22 גראָשן. די דאָזיקע אַלע שטייערן זיינען לויט דעם פשרה־אפמאַך פאַרבליבן אויך אויף להבא. אין משך פון די ערשטע צוויי יאָר נעמט זיך דער שניפישקער קהל דעם גאַנצן אָפּצאָל פון 1/2 22 גר., אָבער אין משך פון די איבעריקע צוויי יאָר טיילט ער זיך מיטן ווילנער קהל צו גלייכע חלקים. פון אַ טריפהר בהמה נעמט דער ווילנער קהל אין גילדן מיט 26 גר., חוץ דעם אָפּצאָל, וואָס עס נעמט דער שניפישקער קהל. פון אַ כשרער דקה צאָלט מען אין דער קאַסע פון דער הויפט־קהילה — 29 גראָשן, אויסער דעם אָפּצאָל פון 3 גר., וואָס די קצבים צאָלן דעם שניפישקער קהל. פון אַ טריפהר דקה צאָלט מען נאָר דער ווילנער קהילה 15 גר. אויב די ראשים פון ווילנער קהל וועלן אַרויפלייגן אויף די קצבים הוספה־שטייערן פון גסות אָדער פון דקות, קאָנען זיי ניט זיין נוגע די תושבים פון שניפישאָק.

יעדן יאָר מעגן די תושבים פון שניפישאָק קייפענען פאַר אייגענעם גע־ברויך אָן אַ שום אָפּצאָל אין דער קאַסע פון דער הויפט־קהילה פופצן גסות. אויב אין אָט דער צאָל וועלן זיין דריי טריפה בהמות, האָבן זיי קיין רעכט ניט צו קייפענען מער אָן אַן אָפּצאָל; וועלן אָבער זיין מער טריפה, מעגן זיי קייפענען אָן אַן אָפּצאָל ביז די צאָל כשרע בהמות וועט ווערן — 12. אויב מען וועט דאַרפן קייפענען מער, האָבן זיי רעכט צו קייפענען ביז 35 בהמות, —זיי זיינען אָבער מחוייב צו צאָלן פון יעדער בהמה, וואָס געהערט צו דער צאָל, וואָס שטייגט אַריבער פופצן, — 5 גילדן. דקות מעגן די תושבים פון שניפישאָק קייפענען וויפיל זיי דאַרפן, פלייש, וואָס ווערט געבראַכט פון אויסער־שטאָט, איז זיי פאַרווערט צו עסן.

דער שוחט מוז זיין דווקא פון ווילנע. די ווילנער ראשי־הקהל קלייבן אויס דריי מענטשן פון שניפישקער קהילה, וואָס זאָלן האָבן די השגחה אויף דער שחיטה. אָן זייער ידיעה איז פאַרווערט צו קייפענען. זיי גיבן אַרויס דער־לויבענישן צו קייפענען און שרייבן זיך אונטער אויף די דערלויבענישן אין פנקס, וואָס דער שוחט דאַרף האָבן אויף דער האַנט. ווען ס׳וועט דערוואוסט ווערן, אַז זיי האָבן געקייפלעט מער ווי עס איז דערלויבט לויט דעם דאָזיקן פשרה־אָפּמאַך, דאַרפן די דריי אויסגעקליבענע באַצאָלן אַ קנס פון 100 טאָלער אין דער קאַסע פון ווילנער קהל. אויב עס וועט קלאָר ווערן, אַז מען האָט געקייפלעט אָן זייער ידיעה, דאָן וועט אָט די שטראָף חל זיין ניט אויף זיי, נאָר אויפן שוחט, וואָס וועט באַשטראָפט ווערן פיזיש און מיט אַ געלט־שטראָף.

אויב זיי וועלן באַקומען אַ דערלויבעניש פון די ז׳ טובי העיר צו קיילענען מערער, דאַן מעגן זיי קיילענען. אַ דערלויבעניש פון די פיר ראשי הקהל גענוגט ניט.

די שניפישקער קצבים טאָרן ניט פאַרקויפן פריי קיין פלייש אין שניפישאָק אָדער אין אַן אַנדער אָרט די תושבים פון שניפישאָק אָדער די וואָס קומען פון אַנדערע ערטער און אַ פשיטא שוין די תושבים פון דער ווילנער קהילה,— סיידן בלויז און נאָר אין די יאַטקעס, וואָס אין וויילנע־שטאָט. די ראשים פון דעם ווילנער קהל גיבן אָפּ פאַר די שניפישקער קצבים אַ באַזונדערן אָרט בייַ די יאַטקעס אין וויילנע־שטאָט און דעקן אים איבער מיט אַ דאַך. פאַר אָט דעם אָרט צאָלן די שניפישקער קצבים גאָרנישט, בלויז פאַר רעמען דעם מיסט. זיי איז דערלויבט צו פארקויפן אין שניפישאָק נאָר דעם קאָפּ, אָבער דאָס רק די תושבים פון דער פּאָרשטאָט. פאַרן קאָפּ צאָלט מען ניט קיין קאָראָבקע. אויך די קצבים און די שינדער אַליין זיינען מחוייב צו נעמען פלייש אין די יאַטקעס אין וויילנע־שטאָט און צאָלן קאָראָבקע.

ס׳איז־פאַרווערט די ראשים פון שניפישקער קהל צו פאַרגרעסערן די קצבים די אָפּצאָלן פון בהמות. וואָס ווערן פאַרקויפט אין וויילנע־שטאָט.

די שניפישקער קצבים זיינען געווען פאַרמעגלעכע און ס׳איז מיגלעך געווען צו פאַרגרעסערן די קהלשע הכנסה דורכן דירעקטן שטייער—דעם „סכום", וואָס די קצבים צאָלן, — זאָגט זיך דערביבער אין פשרה־אָפּמאַך: „גם אויב מען וועט מאַכן אַ סדר וועגן זייער סכום, האָט מען אויך קיין רעכט ניט צו מאַכן אַ גרעסערע הערכה די קצבים און עס בלייבט דער ערשטער סכום — — —". דאָ פעלן אין „פנקס מדינת ליטא" אייניקע ווערטער, וואָס וואָלטן אפשר געקאָנט קלאָר מאַכן דעם באַהאַנדלטן ענין. מ׳קאָן משער זיין, אַז מ׳האָט דערמיט געהאַט בכוונה צו באַגרעניצן דעם „סכום", וואָס מען נעמט פון די קצבים, כדי מ׳זאל אויך זיי ניט אַרויפלייגן קיין גרויסן שטייער.

אין דעם פשרה־אָפּמאַך זאָגט זיך, אַז יעדערער וואָס באַזעצט זיך אין שניפישאָק נאָך דעם טאָג, ווען עס איז אונטערגעשריבן געוואָרן דער אָפּמאַך, איז די פשרה אויך אים ניט חל און ער רעכנט זיך, ווי ער וואָלט וואוינען אין וויילנע־שטאָט. אַ יוצא מן הכלל איז אַ ייד, וואָס האָט אין דער פאָרשטאָט אַהויז און ער טראָגט דעם עול פון די שטייערן ווי אַ שניפישקער. אויב ער אָדער עמיצער פון זיינע בני־בית וואוינען אין שניפישאָק, איז אויך אים חל די פשרה. מענטשן, וואָס זיינען אַרויס פון שטאָט און האָבן זיך באַזעצט אין שניפישאָק, קאָנען שליסן אַ פריוואַטן אָפּמאַך מיטן וויילנער קהל וועגן אַ יערליכן אָפּצאָל.

גאָר דאָס איבעריקע אין דעם פשרה־כתב וועגן די אַנשי קהילת שניפישאָק איז גוגע בלויז די וואָס וואוינען אויף יענער זייט וויליע, אָבער די וואָס וואוינען אין דער זייט, וואָס איז נאָענט צו דער שטאָט, רעכענען זיך פאַר תושבים פון דער עצם וויילנע, פונקט ווי זיי וואָלטן געוואוינט אַנטקעגן שולהויף, ד. ה. אין צענטער שטאָט.

דער פשרה־אָפּמאַך אָרדנט אַיין אויך די שאָלה וועגן די אָרעמעלייט,

וואָס קומען קיין ווילנע פון אַנדערע ערטער. די „צדקה גדולה" פלעגט זיך נוהג זיין צו געבן די דאָזיקע אָרעמעלייט פורן און אָפּצושיקן זיי בשלום. דער אויסגלייך־בית־דין האָט מתקן געווען, אַז די גבאים פון שניפישקער קהילה מעגן צאָלן די גבאים פון „צדקה גדולה" פון דער ווילנער קהילה יעדן חודש אַקליינע סומע אָדער געבן פורן די אָרעמעלייט, ווען די גבאים פון צ"ג וועלן פאָדערן; דערפאַר טאָרן די ראשים פון ווילנער קהל ניט שיקן קיין אָרעמעלייט קיין שניפישאָק און זיי זאָלן ניט דאַרפן אויפנעמען קיין אָרעמעלייט פון די נאָענטע ישובים.

די שניפישקער קהילה דארף אַיינצאָלן אין דער קאַסע פון דער ווילנער קהילה 14 גילדן און וועט באַקומען אַן אתרוג. לויט אַ באַזונדערן אָפּמאַך מיט „צדקה גדולה" קאָן זי באַקומען נאָך אַן אתרוג פאַר דער זעלביקער סומע.

דער כתב ענדיקט זיך מיט פאָלגנדיקע ווערטער: „און דער דאָזיקער כתב מיט אַלע פרטים פון די אופנים זיינע, עס זאָל ניט פעלן אַפילו אַ קוצו של יוד, האָט די פולע קראַפט, עס זאָל קיין וואָרט ניט פאַרפאַלן גיין, אַפילו אַ קוצו של יוד, ביזן סוף פון דעם טערמין, דהיינו ביז ר"ח תמוז תקי"ג. און על כל פנים אַפערטל יאָר פאַרן סוף פון דעם אָפּמאַך זיינען די אַלופים דער קהל פון אונזער קהילה יצ"ו מחוייב צו מאַכן אַ סוף און אַ טאָלק מיט די אַיינ־ווואוינער פון דער ק"ק הנ"ל אויף להבא און די תושבים פון דער ק"ק הנ"ל וועלן האָבן די ברירה — אָדער דורכצוקומען מיט די אַלופים דעם קהל צווישן זיך, אָדער צו באַשליסן דעם ענין דורך זבל"ב וזבל"ב*) לויט די תיקונים פון דער מדינה וועגן אַ פראָצעס צווישן אַ קהילה מיט איר ישוב און לויט דער קראַפט פונם פסק פון דער מדינה הנ"ל. און באים די אַלופים פון קהל וועלן ניט מאַכן קיין טאָלק און קיין סוף און די מניעה וועט זיין פון זיי, פון די הארן רוזנים, יעמאָלט זאָלן די מענטשן פון דער ק"ק הנ"ל זיך נוהג זיין לויט דעם זבל"ב, אַז די הארן רוזנים טארן ניט מאַכן קיין שום דרוק אויף זיי מיט קיין שום נתינה אין דער וועלט, ביז זיי וועלן מאַכן פונסניי אַ טאָלק און אַ סוף לויטן זבל"ב וזבל"ב, און די הארן רוזנים דער קהל און זייערע באַפולמעכטיקטע מוזן סילוקן און מפצה זיין די מענטשן פון דער ק"ק הנ"ל, כדי עס זאָלן ניט זיין קיין שום תרעומות און טענות בעל פה אָדער בכתב; דער דאָזיקער אָפּמאַך מוז זיין אין קראַפט אין גאַנצן משך פון די פיר יאָר, קיין וואָרט טאָר ניט פאַרלאָרן גיין, אַפילו אַ קוצו של יוד, און די מענטשן פון דער ק"ק הנ"ל האָבן רעכט זיך צו ראַטעווען אַפילו אין אַ ניט־יידישן געריכט אויף די הוצאות — — מיטן גאַנצן זכות און מיט דער נוצליכסטער פולמאַכט, — על פי התורה ותקנות חז"ל".

אין יאָר 1739 האָט די פירשטין ראַדזיוויל געפאָדערט פון ווילנער קהל, ער זאָל איר צאָלן אַ באַשטימטן שטענדיקן אָפּצאָל פאַר דער שחיטה

---

*) זבל"ב וזבל"ב — זה בורר לו ב' וזה בורר לו ב' — א בוררים־געריכט, וואס איין צד קלייבט זיך אויס צוויי און דער אַנדער צד קלייבט זיך אויס צוויי. דער איבערזעצער.

פון בהמות אין שניפישקער שחיטה־הויז. דעם דאָזיקן ענין האָט באַטראַכט דער זויצע־וואָיוואָדע. די פירשטין האָט געפאָדערט, ווייזט אויס, דער קהל זאָל ניט נעמען פון די שניפישקער קצבים קיין אָפּצאָלן. דער קהל האָט געטענהט, אַז ער וועט ניט פאָדערן פון זיי קיין אָפּצאָלן, אויב זיי וועלן פאַרקויפן דאָס פלייש אין שניפישאָק, אָבער וועלן זיי פאַרקויפן אין די שטאָטישע יאַטקעס, איז ניט קיין רעכט און ניט קיין יושר צו באַפרייען זיי פון אָפּצאָלן. די באַפולמעכטיקטע פון דער פירשטין האָבן דאָן מוחתר געווען אויף דער תביעה[568].

די הכנסות פון דער שניפישקער קהילה פון דער שחיטה־שטוב זיינען אין יאָר תקנ"ג דערגאַנגען ביז 1600 גילדן[569].

די חובות פון דער שניפישקער קהילה זיינען אין יאָר תקכ"ו דערגאַנגען ביז 16.900 גילדן[570]. און אין יאָר תקנ"ג — ביז 9.972 גילדן[571].

אין יאָר תק"ן האָבן צו די שניפישקער יידן געהערט 28 הייזער. מויערן זיינען צווישן זיי געווען בלויז צוויי, די איבעריקע זיינען געווען אָרימע הילף־צערנע הייזער (chałupa)[572]. אין דער דאָזיקער צאָל הייזער גייט ניט אַריין די שול.

די קהילה פון דער פאַרשטאָט אַנטאָקאָליע איז אויפגעקומען אין אַשפע־טערדיקערער צייט ווי די קהילה אין שניפישאָק, די אַנטאָקאָליער קהילה קעמפט נאָך אין מיטן אַכצענטן יר"ה פאַר אַווטאָנאָמע אינסטיטוציעס.

די יידן פון אַנטאָקאָליע זיינען צעטיילט געוואָרן צווישן צוויי יוריס־דיקציעס — פון פירשט סאַפיעהאַ און פון דער ליטווישער אַרטילעריע. די לעצטע איז אַריבער צום ביסקופ מאַסאַלסקי.

אין יאָר 1765 האָבן אונטער דער יוריסדיקציע פון סאַפיעהאַ געוואוינט 179 יידן און אונטער דער יוריסדיקציע פון דער אַרטילעריע — 138 יידן. אין יאָר 1790 האָבן צו די יידן אין דער „יורזדיקע" פון סאַפיעהאַ געהערט 41 הייזער פון דער אַלגעמיינער צאָל 83. אין דער צאָל פון די 41 הייזער איז אַרײַנגערעכנט אויך די שול, צו די יידן אין דער „יורזדיקע" פון דער אַרטילעריע האָבן דאָן געהערט 16 הייזער פון דער אַלגעמיינער צאָל 59. צווישן די יידן פון ביידע יוריסדיקציעס פלעגט אָפט קומען צו רייבונגען און אין יאָר תקמ"ז זיינען זיי אַקורצע צייט געווען צעשיידט.

די ווילנער קהילה פלעגט מיט דער קהילה פון אַנטאָקאָליע שליסן אָפּמאַכן ענלעך צום אָפּמאַך מיט דער שניפישקער קהילה. אין יאָר 1744 איז געשלאָסן געוואָרן פאָלגנדיקער אָפּמאַך[573]:

א. די יידן פון אַנטאָקאָליע מעגן דאָוונען בציבור אין די ימים טובים אין זייער וואוין־אָרט אָן שום פאַרהאַלט און שטער מצד דעם ווילנער קהל.

ב. די קהילה פון אַנטאָקאָליע דארף יעדן יאָר אַרײַנטראָגן אין דער קאַסע פונם קהל 27 רייכסטאָלער (=216 פויל. גילדן) אויף קאָפּ־שטייער. פאַר אַן אתרוג צאָלט זי דריי רייכסטאָלער.

ג. די אַנטאָקאָליער יידן מעגן קיילענען פאַרן אייגענעם געברויך אָן אַן אָפּצאָל: דקות — לויטן באַדאַרף, גסות — ווינטער (פון „מיכיילי" ביז פסח)

2 אַ וואָך און זומער איינע אַ וואָך. זיי טאָרן ניט פאַרקויפן אין שטאָט אָט דאָס פלייש, סיי כשרע סיי טריפה; וועט עס וועט עובר זיין דערוף, וועט שטראַפירט ווערן מיט אַ סומע פון 100 טאָלער אין אוצר, פון פירשט וואָיעוואָדע און פון פירשט סאַפיעהאַ. אויף די גרויסע ימים טובים מעגן זיי קיילענען כּאַר זייערע באַדערפענישן מערער, דריי אָדער פיר כשרע בהמות, אויף אַ חתונה איז דערלויבט צו קיילענען איין כשרע בהמה. אויב אַן אַנטאָקאָליער קצב וועט שחטן בהמות אין אַנטאָקאָליע און פאַרקויפן אין די יאַטקעס אין ווילנע־שטאָט, וועט ער מוזן באַצאָלן דעם ווילנער קהל 4 זל. 20 גראָשן פון יעדער כשרער בהמה און אויך אָפּגעבן אים די פעל. אויב די בהמה איז טריף — איז אים פאַרוווערט צו פאַרקויפן זי אין שטאָט, — נאָר בלויז אין אַנטאָקאָליע אָדער אויסער שטאָט. די בעלי־בתים אין אַנטאָקאָליע איז פאַרוווערט צו קיילענען אין משך פון דער נאַכט פון מוצאי שבת ביז זונטאָג האַלבן טאָג, ווייל ס׳איז דאָ אַ חשש פון קנאָה צום קצב, וואָס פאַרקויפט פלייש אין די שטאָטישע יאַטקעס.

ד. דעם שוחט אין אַנטאָקאָליע נעמט־אויף און באַשטימט דער ווילנער קהל. די אָרדענונג פון דער שחיטה און פון מאָנען קאָפּ־שטייער דאַרף זיין לויט די החלטות פון דעם ווילנער קהל. דער קהל טאָר ניט באַלעסטיקן די אַנטאָקאָליער יידן.

ה. דער ווילנער קהל האָט קיין רעכט ניט צו פאַרשרייבן אַנטאָקאָליער יידן אין „שוואַרצן בוך" אָדער אַרויפצולייגן אויף זיי אַ חרם.

ו. אויב דער ווילנער קהל וועט עובר זיין אויף די תּנאים הנ״ל, מוז ער באַצאָלן אַ קנס פון 500 טאָלער אין אוצר פון וואָיעוואָדע און פון די פירשטן סאַפיעהאַ.

די אַנטאָקאָליער קהילה האָט זיך ניט באַנוגנט מיט דער דערלויבעניש צו דאַוונען אין די ימים טובים אין אַנטאָקאָליע,—זי האָט געוועלט זיך אויסבויען אַ שול און אַנדערע מוסדות. דער ווילנער קהל האָט מיט אַ בייזע אויג געקוקט אויף דער אַנטוויקלונג פון דער אַוטאָנאָמיע פון דער פאָרשטעטישער קהילה. אין די 60־טער יאָרן פון 18־טן יר״ה האָבן זיך געביטן די וואָיעוואָדעס. אין דער אייגענער צייט איז אין דער ווילנער קהילה אויסגעבראָכן אַ מחלוקת צווישן דעם אַב בית־דין און די ראשי הקהל. די אַנטאָקאָליער קהילה האָט אויסגענוצט די געלעגנהייט און האָט באַקומען פון דעם ביסקופ מאַסאַלסקי אַ דערלויבעניש צו בויען אַ שול און אפילו צו גרינדן אַ בית־עלמין (574). אין דער דאָזיקער דערלויבעניש האָט ניט געפעלט דער תּנאי, אַז דער בנין פון דער שול זאָל ניט זיין העכער פון אַ קריסטליכער קירך און זאָל ניט זיך ענלעך צו אַזאַ (פאַרגלייך מיט דער פריוויליגיע וועגן בויען די גרויסע שול, ז׳ע אויבן ז׳ 11). דאָס רעכט צו גרינדן אַ בית־עולם איז נאָך וויכטיקער פאַר דער זעלבשטענדיקייט פון דער אַנטאָקאָליער קהילה, אָבער עס איז ניט גע־קומען צו דער גרינדונג פון אַ באַזונדערן בית־הקברות אין אַנטאָקאָליע, ווי עס איז געשען אין אַ גראָדנער פאָרשטאָט. אַ שול איז גיך אויסגעבויט געוואָרן,

אין יאָר תקל"ד האָט די שול סיי אַן עזרת־אַנשים סיי אַן עזרת־נשים[575]. דער פירשט סאַפיעהאַ האָט מנדב געווען אַ חרובע געמויערטע הויז אויף דער נייטיקייט פונם בנין פון אַ נייער שול פאַר די יידן פון זיין יורישדיקציע[576]: די יידן האָבן אין יאָר תקל"ז באַשלאָסן צו פאַרקויפן דאָס דאָזיקע געמויערטע הויז און אויסצובויען אַ שול אין אַ פאַסיקערן אָרט. דער פירשט האָט מסכים געווען צום פאַרקויף פון דעם הויז. די יידן האָבן נאָענט פון דעם פאַרקויפטן הויז זיך אויסגעבויט אַ שול און אַ מרחץ[577]. אין דער פאָלקס־ציילונג פון יאָר 1765 געפינען מיר שוין אין דער יורישדיקציע פון סאַפיעהאַ אויף אַנטאָלײע אַ באָד און אַ שפיטאָל. אין דער יורישדיקציע פון דער אַרטילעריע זיינען קיין געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס דאָן נאָך ניט געווען.

אינם אָפמאַך פון יאָר 1881, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן צווישן דער ווילנער קהילה און דער קהילה פון אַנטאָקאָלײע, איז אײנגעשטעלט געוואָרן, אַז די אַנטאָקאָלײער יידן זאָלן צאָלן דעם ווילנער קהל דעמזעלבּיקן יערלעכן סכום, וואָס איז אײנגעשטעלט געוואָרן אויף אין יאָר 1844, — 216 פּויל. גל. אַ יאָר, — און דערפאַר מעגן זיי האַנדלען אין שטאָט, אָבער בלויז אין קלײינע קוואַנטומס; די קצבים פון אַנטאָקאָלײע באַקומען צוויי פּלעצער אין די יאַטקעס אין שטאָט און דערפאַר צאָלן זיי אין דער קאַסע פון ווילנער קהל, ווי די שטאָטישע קצבים, 21 פּויל. גילדן פון יעדער גסה און גיבן אים אָפּ אויך די פעלן; די בהמות קיילעט אַ שטאָטיקער חזן, וואָס איז אויך אַ שוחט[578].

די אַנטאָקאָלײער קהילה האָט ניט מקיים געווען די תנאים פונם אָפמאַך. זי האָט אויפגעהערט צאָלן דעם יערלעכן אָפּצאָל. אין יאָר תקמ"ג האָבן ביידע קהילות פון די פאָרשטעט אויפגעהערט צאָלן קאָראָבקע פון חלב[579]. אין דער זעלבּיקער צייט האָט ווידער אויסגעבראָכן אַ גרויסע מחלוקת צווישן דעם רב און די ווילנער ראשי הקהל. דער ביסקופ מאַמאַלאַסקי האָט געהאַלפן דעם רב אין זיין קאַמף. וועגן די ווילנער ראשי־הקהל האָבן אַראָפגעזעצט דעם רב ר' שמואל בן אַבּיגדור פון זיין פּסא־הרבנות און דער וואַיוואָדע האָט אויך אַרויס־געטראָגן אַזאַ אורטיל, האָט דער רב געפונען אַ מקום מקלט אין דעם טיל פאָרשטאָט, וואָס געהערט דעם ביסקופ, האָט זיך דאָרטן אויך וויטער גערעכנט פאַר אַ רב און דער ביסקופ האָט אים באַשטעטיקט פאַר אַ רב פון זיין יוריס־דיקציע אין שטאָט און אין פאָרשטאָט[580]. די יידן פון אַנטאָקאָלײע, וואָס גע־הערן צו דער יוריסדיקציע פונם ביסקופ, טיילן זיך אַלץ מער אָפּ פון די יידן פון דעם אַנדער טיל פאָרשטאָט.

פאַר פּסח פון יאָר תקמ"ז איז צווישן די יידן פון ביידע טיילן פאָר־שטאָט אין שול געקומען צו קלעפּ; פינף יידן פון סאַפיעהאַס יוריסדיקציע האָבן געשלאָגן יידן פון דעם ביסקופס יוריסדיקציע[581]. פאַר סוכות פון דעם זעלבּיקן יאָר האָט דער ביסקופ באַפוילן די יידן פון זיין יוריסדיקציע, זיי זאָלן דאַוונען נאָר אין דער שול, וואָס זיי האָבן זיך אויסגעבויט פונסניי[582]. בשעת אַ ייד פון דעם ביסקופס יוריסדיקציע איז געגאַנגען דאַוונען אין דער גרויסער שול, זיינען אויף אים אָנגעפאַלן דעם ביסקופס באַאַמטע און האָבן אים פאַרוואונדעט[583].

נאָכדעם ווי עס איז אײַנגעשטילט געוואָרן די מחלוקת הרב, האָבן די אַנטאָקאָליער יידן זיך ווידער פאַראײניקט און אָנגענומען אויף זיך די הערשאַפט פון דער הויפט־קהילה. אין יאָר תקנ"א האָט דער ווילנער קהל געשיקט אין דער אַנטאָקאָליער קהילה פיר מנהיגים פון ווילנע, וואָס האָבן דאָרטן אײַנגעפירט אָרדענונגען לויט זייער ווילן[584]. אין יאָר תקנ"ג האָט דער אַנטאָקאָליער קהל מוותר געווען אויפן פריערדיקן פשרה־אָפמאַך און דעריבער האָט דער ווילנער קהל אָנגעהויבן נעמען פון די אַנטאָקאָליער יידן אָפצאָלונגען, פונקט ווי פון סוחרים־אורחים, וואָס קומען פון אויסער שטאָט.

צוועלפטער קאפיטל

די פינאַנסן פון קהל

דער פינאַנסיעלער מצב. — די „קאָאָפּעראַטיוון". — די בעדריקונג מצד דעם קהל און דער אויפגרויז פונם „המון". — די הכנסות פון קהל. — די הוצאות פון קהל.

וועלן מיר באַטראַכטן דעם פינאַנסיעלן מצב פונם קהל, דעקט זיך אויף פאַר אונז אַ שוידערלעך בילד פון אַ טיפער ירידה. גרויסע אומדערטרעגלעכע הוצאות פאַר די באַאַמטע פון דער מאַכט, פאַרן רוסישן מיליטער, אויף משפטים אאז"וו — פון איין זייט, און אויספרעסונג פון שטייערן פון דער אָרעמער באַפעלקערונג — פון דער צווייטער זייט. דער קהל זינקט אין חובות און ווייל זיי ניט צאָלן. די ראשי־הקהל לייגן אַרויף די גאַנצע שטייער־לאַסט אויף די פּלייצעס פון אַנדערע און באַזונדערס מאַכן זיי שווער דעם יאָך אויף די אָרעמע בעלי־מלאָכות. די ראשים קלינגן זיך, ווי צו פאַרגרעסערן די צאָל מקורים פון הכנסה. חוץ דירעקטע שטייערן און פאַרשיידענע „באַשטייערונגען" און „נתינות", איז דער ייד אויף שריט און טריט אַרומגערינגעלט מיט מאַסן צוימען און פאַרשפאַרונגען פון „קאָאָפּעס" — אומדירעקטע שטייערן. דער ייד טאָר ניט פאַרבלייבן אין שטאָט אויף שטענדיק, דינגען אַ דירה און פאַרנעמען זיך מיט אַ מלאָכה כּל זמן ער וועט ניט באַצאָלן דעם קהל פאַר אַ„חזקה"; דער ייד טאָר ניט חתונה האָבן אָדער אַיינאָרדענען אַ ברית, אויב ער האָט ניט באַצאָלט דעם קהל אַ באַשטימטן אָפּצאָל; ער טראָגט אַריין דעם קהל געלט פאַר זיין עסן פלייש און פאַר זיין טרינקען וויין, פאַר שטילן זיין הונגער מיט ברויט און פאַר זיין אָנטאָן אַ בגד.

דעם יידנס גאַנץ פאַרמעגן איז געווען איבערגעגעבן אין די הענט פונם קהל. די ראשי־הקהל פלעגן אָפטמאָל באַפעלן אַ יידן אונטערצושרייבן שטר־חובות פאַרן קהל, און דערביי ווערט ניט דערקלערט, וועמען וועלן די ווע־קסלען געגעבן, — מ'האָט געשריבן „למוכ"ז" (למביא כתב זה), — און אויב דער ייד האָט ניט געווען אונטערשרייבן, פלעגט מען אים אַרייגלייגן אין חרם

און פאַרשרייבן אים אין „שוואַרצן פנקס". עס פלעגט טרעפן, אַז מען פלעגט באַפעלן די שמשים פון קהל אונטערצושרייבן זיך און צו באַשטעטיקן אונטער־שריפטן פון יידן תושבים פון דער קהילה אויף אַ„שטר־חוב למוכ"ז", און די דאָזיקע יידן זיינען געווען געצוואונגען צו באַצאָלן, ווייל מען פלעגט זיי אויפ־פאָדערן צו בית־דין דורך דעם „רודף הנעלם" (געהיימען אָנקלאָגער), אין אַזוינע פאַלן האָט דער נתבע (דער, ביי וועמען מען מאָנט) ניט געטאָרט פרעגן, ווער איז דער תובע (מאָנער), און דעריבער פלעגט דער נתבע ניט קומען אין בית־דין. וועגן אַ יידן, וואָס האָט ניט געפאָלגט בית־דין, פלעגט מען אַרויסטראגן אַ פסק־דין אונטער די אויגן, און אויב ער פלעגט ניט באַ־צאָלן, פלעגט מען אים איבערגעבן אין ניט־יידישן געריכט, ד. ה. מען פלעגט זיך ווענדן צום פקיד פון דעם וואָיעוואָדע און דער פלעגט שיקן זעלנער צו העלפן אויספירן דעם פסק־דין און אַיינמאָנען דעם סכום [585]).

עס האָט געמוזט קומען צו אַן אויפברויז פונם ליידנדיקן המון קעגן די ראשי־הקהל, וואָס אַ סך פון זיי האָבן געהאַט אין זינען בלויז זייערע רויב־אינטערעסן. די באַפולמעכטיקטע פונם המון האָבן אין יאָר תקמ"ו זיך געווענדעט אין ניט־יידישן געריכט, אין געריכט פון דער קאָמיסיע פון מלוכה־אוצר, און האָבן עפענטליך געשטעמפלט די צעפוילטקייט און די געוואַלט־מעשים אין דער ווירטשאַפט פון קהל. אַ דאַנק דעם דאָזיקן קאַמף זיינען צו אונז דערגאַנגען אַ סך אינטערעסאַנטע ידיעות וועגן די הכנסות און הוצאות פונם קהל. צוליב זייער וויכטיקייט וועלן מיר זיך מיט זיי פאַרנעמען בפרטיות.

א. די הכנסות פונם קהל.

די הכנסות פון קהל קאָנען מיר אַיינטיילן אין די פאָלגנדיקע דריי קאַטעגאָריעס: א. באַשטענדיקע; ב. אומבאַשטענדיקע; ג. איינמאָליקע.

א. 1. דער „סכום", וואָס רופט זיך אויך „קאָראָבקע פון סוחרים, בעלי־מלאָכות און שיינקערס", „קאָראָפקעס פון האַנדל און שיינקער" און אויך „די גרויסע קאָראָפקע". אין דער דאָזיקער קאָראָבקע איז מחוייב געווען צו צאָלן פון זיינע עסקים און רווחים דער סוחר, דער בעל־מלאָכה, דער שיינקער, דער מלוה־פראָצענטניק אאז"וו. איטליכער פון זיי איז געווען מחוייב צו קומען אַלע טאָג אָדער אַלע צוויי טאָג אין קהל און זאָגן, וויפיל ער האָט געקויפט, פאַרקויפט אָדער פאַרדינט. דעם, וואָס האָט זיך געלאָזט בעטן, האָט מען גע־שראָקן מיט חרם. די ריכטיקייט פון דער גרייס פון די עסקים און פון דער הכנסה איז דער ייד מחוייב געווען צו באַשטעטיקן מיט אַ שבועה [586]). אין קהל פלעגט מען פירן רשימות פון די עסקים און הכנסות פון די סוחרים און בעלי־מלאָכות. פון די סוחרים פלעגט מען נעמען 20 גראָשן פון יעדע אויסגעלייזטע 100 גילדן, ד. ה. 2⅔ % [587]). וויפיל מ'האָט גענומען פון די בעלי־מלאָכות אין ווילנע, איז אונז ניט באַוואוסט. אין גראָדנע פלעגט מען פון יעדן געשעפט נעמען 2 גילדן פון יעדן הונדערט, ד. ה. 2 %, ניט געקוקט, צי מ'האָט געהאַט ריוח אָדער היזק; חוץ דעם פלעגט מען נעמען פון די פאַרדינסטן, סיי פון אַ בעל־

הבית (אַ סוחר) און סיי פון אַ בעל־מלאָכה, 4 גראָשן פון גילדן (אַ גילדן איז געווען 30 גראָשן)[588]. פון מלווה־ס פלעגט מען אין ווילנע נעמען ניט ווייניקער ווי אַ גראָשן פון יעדן גילדן ריוח[589].

די קאָראָבקע פון האַנדל איז בכן אַ הכנסה־שטייער און אַ געשעפט־שטייער.

די סיסטעם פון אויפנעמען ידיעות פון די סוחרים און בעלי־מלאָכות דורך באַשוורן איז זיי געווען דערווידער. דער קהל פלעגט זיך דורך דעם מישן אין יעדערנס פריוואַטע עסקים. עס פלעגט קומען צו הילוקי־דעות צווישן דעם סוחר און בעל־מלאָכה מיט דעם קהל. וועגן קריג אין צוזאַמענהאַנג מיטן נעמען דעם קאָראָבקע־שטייער פון האַנדל הערן מיר אין דער מינסקער קהילה[590]. די קאָמיסיע פון סקאַרב (מלוכה־אוצר) אַרדנט דאָרטן ציין אין יאָר 1785 דעם ענין אויפמאָנען דידאָזיקע קאָראָבקע אויף אַזאַ אופן, אַז אויף להבא זאָל מען זיך נוהג זיין ווי אין אַנדערע קהילות: שאַצער לייגן אַרויף אויף די תושבים פון דער שטאָט, נאָכן אָפשאַצן יעדערנס האָב און גוטס, אַ פון פאָרויס באַשטימטן סכום. אויב עמיצער איז ניט מסכים מיטן „סכום", וואָס איז אויף אים אַרויפגעלייגט געוואָרן, מעג ער צאָלן אַ האַלב פראָצענט פון זיינע עסקים, פון קויף און פאַרקויף.

אויך אין דער ווילנער קהילה האָט מען זיך נוהג געווען, אַז נאָך די וואַלן פון אַנייעם קהל פלעגן געקליבן ווערן פינף שאַצער, וואָס פלעגן אָפּ־שאַצן יעדערנס פאַרמעגן און הכנסות און ארויפלייגן אויף אים בהסכם דער־מיט אַ„סכום" אויף אַ גאַנצן יאָר. אויף אַזאַ אופן איז דער „סכום" געווען אויך — פאַרמעגנס־שטייער. אונז איז ניט באַוואוסט, ווי איז אַיינגעאָרדנט גע־ווען דאָס אויפמאָנען דעם „סכום". וזי עס וויזיט אויס, פלעגט מען איינמאָנען עדע וואָך אַ טייל פון דער אַלגעמיינער סומע. אַזוי לייענען מיר אין דער רשימה פון די קהלישע הכנסות, וואס איז אין יאָר 1765 דערלאַנגט געוואָרן דער סקאַרב־קאָמיסיע, וועגן אַ הכנסה „פון דער קאָראָבקע פון סוחרים, שיינקער און בעלי־מלאָכות צוזאַמען מיט דעם וועכנטליכן סכום" (Porub tygodniowy)[591]. דערפון זעען מיר, אַז דעם „סכום" פלעגט דער קהל איינמאָנען יעדע וואָך. דעם „סכום" פלעגט דער קהל איינמאָנען כמעט שטענדיק אַליין.

די שאַצער האָבן געהאַט רעכט צו באַשוערן יעדערן, ער זאָל זיי זאָגן וועגן דעם מצב פון זיין פאַרמעגן און פון זיינע הכנסות. זיי פלעגן זיצן אין אַ חדר מיוחד און האָבן ניט געטאָרט אַרויסגיין פון דאָרטן אַפילו אַהיים, חוץ שבתים און ימים טובים צו שלאָפן און עסן, ביז זיי פלעגן ענדיקן וייער אַרבעט. זיי פלעגן אָננעמען זייערע באַשלוסן מיט אַ געהיימער אָפּשטימונג[592]. פאַר זייער טרחה פלעגן זיי באַקומען פון קהל אַ באַשטימטע סומע — 800 פוילישע גילדן[593].

צווישן די „סכום"־צאָלער ווערן דערמאָנט „מענטשן מיט הויכע סכומים"[594]. מ׳דאַרף משער זיין, אַז עס זיינען געווען אויך בעלי־סכומים מיטלע און קליינע.

דער „סכום" איז פאַרן קהל געווען אַ וויכטיקער מקור פון הכנסה, די

הייך זיינע ענדערט זיך פּראָפּאָרציאָנעל צו דער צאָל יידן אין שטאָט און צו זייער מאַטעריעלן מצב. לויט באַגלויבטע ידיעות האָט די הכנסה פון „סכום" באַטראָפן:

אין יאָר	1773 —	22.325	פּוילישע גל.	
„ „	1777/8 —	29.836	„ „	16 גראָשן.
„ „	1779/80 —	35.933	„ „	7 „
„ „	1781/2 —	27.259	„ „	[595].

לויט די ידיעות, וואָס די באַפולמעכטיקטע פונם „המון" האָבן אין פעברואַר 1786 דערלאַנגט דער מאַכט, דער סקאַרב־קאָמיסיע, דערגרייכט די יערליכע הכנסה פונם „סכום" ביז 50.000 פּוילישע גילדן [596].

אין קאָראָבקע פון האַנדל פלעגן צאָלן אויך די יידן פון דעם ווילנער „גליל" (קרייז). די דאָזיקע הכנסה האָט דער המון אָפּגעשאַצט אויף אַ סומע פון 5000 פּוילישע גילדן אַ יאָר.

2. קאָראָבקע פון סוחרים־אורחים.

פון סוחרים־אורחים פלעגט דער קהל נעמען אַ האַלב פּראָצ. פון דער סומע, וואָס זיי האָבן געלייזט אין שטאָט. אויב זיי האָבן געמאַכט קניות אין שטאָט, זיינען זיי מחוייב געווען צו צאָלן אַ פערטל פּראָצענט [597]. פאַר אַרענדירן די דאָזיקע קאָראָבקע אויף אַ משך פון 7 יאָר מיט פינף חדשים (1785—1792) האָט מען באַצאָלט דעם קהל 1000 דוקאַטן (=18.000 גל.). דאָס געלט האָט מען באַצאָלט דעם קהל פאָרויס, דרייַ יאָר פאַרן אָנהויב פון דער אַרענדעצייט, אין יאָר 1782. מ׳דאַרף זיך רעכענען דערמיט, וואָס דאָס געלט, וואָס מען פלעגט געבן דעם קהל פאָרויס, איז געווען ווי אַן אָנפּראָצענטיקע הלוואָה און דער קהל פלעגט צוליב דעם פאַרקלענערן דאָס אַרענדע געלט [598]. לויט דער דאָזיקער סומע קומט אויס, אַז ניט רעכענענדיק זיך דערמיט, וואָס מען האָט געגעבן דאָס געלט אַ לאַנגע צייט פריער און פאָרויס, האָט דער קהל באַקומען פון דער דאָזיקער קאָראָבקע אַ יערליכע הכנסה פון 2.426 פּויל. גל. [599].

3. קאָראָבקע פון בעקער, פון קויפן און פאַרקויפן ברויט, מעל, אַרבעס, באָב, גרינסן און בשמים. דער קהל פלעגט דערפון נעמען אַ גראָשן פון יעדן גילדן [600]. פון יעדן פאַס מעל פלעגט ער נעמען אַ גילדן [601]. די דאָזיקע קאָראָבקע איז אין יאָר 1784 פאַרדונגען געוואָרן אויף פיר יאָר (אָנהויבנדיק פון יאָר 1785) און מ׳האָט גענומען פאָרויס 510 דוקאַטן. די יערליכע הכנסה איז בכן געווען 2.295 פּוילישע גילדן [602].

דער קהל האָט אַיינגעפירט קאָראָבקעס־מאָנאָפּאָלן אויף אַ סך סחורות, וואָס זיינען נייטיק געווען פאַר בעלי־מלאָכות און סוחרים. דורכן אויסרוף פון מאָנאָפּאָל אויף אַ וואָסער־ס׳איז סחורה זיינען די בעלי־מלאָכות, סוחרים און בכלל אַלע אַנדערע יידן געצוואונגען געווען צו קויפן די סחורה נאָר ביי די, וואָס האָבן באַקומען דערלויבעניש פון קהל צו האַנדלען דערמיט. די מאָנאָפּאָל־

חוכרים האָבן פון זייער זייט געקאָנט דערלויבן וועמען זיי האָבן געוועלט צו באַשעפטיקן זיך מיט דעם דאָזיקן האַנדל. אין ווילנער קהל זיינען פאַר דעם יאָר תק"ב געווען אַ סך אַזעלכע מאַנאָפאָלן, דהיינו: אויף גלאָז, בלעך, בלי, פראָנזן און נאָך. די קריסטליכע מעשטשאַנעס האָבן זיך קעגנגעשטעלט די מאָנאָפאָלן פונם קהל, ווייל זיי האָבן דערין געזען אַ פאַרקלענערונג פון זייער פרנסה. נאָך אַ פאַרצויגענעם גראַנגל איז דער קהל אין יאָר 1742 געצוואונגען געווען מוותר צו זיין אויף די דאָזיקע מאָנאָפאָלן (זע אויבן, ז' 41). דער קהל האָט פונדעסטוועגן ניט אָפגעהאַלטן זיך פון אַיינפירן אַנדערע קאָראָבקעס-מאָנאָפאָלן. אַזוי געפינען מיר:

4. **קאָראָבקע-מאָנאָפאָל אויף זיידנס.** אין 1782 פאַרדינגט דער קהל די דאָזיקע קאָראָבקע אויף צען יאָר און נעמט פאָרויס 42.000 גל. די יערליכע הכנסה איז 4.200 גל.[603].

מ'האָט געקאָנט באַקומען אַ דערלויבעניש פון קהל אויך אויף האַנדל מיט לייוונט און וואָלנס, מיט קעמל-וואָל, מיט גאָלד-און זילבער-פעדים און אויך אויף האַנדל מיט פאַרטיקע קליידער[604].

5. **קאָראָבקע-מאָנאָפאָל אויף פלוווער.** פון דער דאָזיקער קאָראָבקע האָט דער קהל געהאַט אַ יערליכע הכנסה פון 450 גילדן[605].

6. **קאָראָבקע-מאָנאָפאָל אויף כשרן ווייַנטריבן-וויין.** אין יאָר 1784 האָט מען די דאָזיקע קאָראָבקע פאַרדונגען אויף זעקס יאָר און מ'האָט באַקומען 355 דוקאַטן. די יערליכע הכנסה איז געווען 1.065 גילדן[606].

7. **קאָראָבקע פון שוועבעלעך.** פון פאַרקויפן שוועבעלעך פלעגט דער קהל באַקומען ניט קיין סך, 100 גילדן אַ יאָר.

אין יאָר 1771 האָט מען מבטל געמאַכט די דאָזיקע קאָראָבקע. פון יאָר 1788 אָן און וויטער באַגעגענען מיר זי ווידער, אָבער זי ברענגט אַיין זייער וויניק.

8. **קאָראָבקע פון נדן.** דער קהל פלעגט נעמען „מעשר" פון נדן — 4% פון דער סומע פונם נדן. אויך פון חתונות, וואָס אָן נדן, פלעגט מען נעמען 40 גראָשן[607]. לויט אַ ידיעה, וואָס עס גיט אונז איבער דער באַפולמעכטיקטער פונם המון אין יאָר 1790, פלעגט מען פון יעדער חתונה נעמען זעקס גילדן אויסער די פיר פּראָצ. פונם נדן. פון אַ פּאָר פּאָלק, וואָס איז ביי די עלטערן אויף קעסט, פלעגט מען נעמען 18 גל. אַ יאָר[608]. אין יאָר 1783 איז דידאָזיקע קאָראָבקע פאַרדונגען געוואָרן אויף זעקס יאָר פאַר 12.060 גילדן. די יערליכע הכנסה איז געווען 2010 גילדן[609].

9. **קאָראָבקע פון פאַרקויפן הייזער.** דער קהל פלעגט נעמען פיר פּראָצ. פון דער סומע, וואָס פאַר איר איז פאַרקויפט געוואָרן אַ הויז

אָדער אַנדערע אומבאַוועגלעכע גיטער, ווי, א שטייגער, א פלאַץ, א גאָרטן אָן אפילו „חזקות" אדג"ל (610). די דאָזיקע קאָראָבקע פלעגט מען פאַראַרענדירן צוזאַמען מיט דער קאָראָבקע פון נדן, און מ׳קאָן משער זיין, אַז דער אויבנדערמאָנטער סכום פונם נדן איז שוין כולל אין זיך אויך די הכנסה פון דער דאָזיקער קאָראָבקע. די באַפולמעכטיקטע פונם המון זיינען אין 1786 מודיע, אַז די דאָזיקע צוויי קאָראָבקעס זיינען פאַראַרענדירט געוואָרן אויף פינף יאָר פאַר 500 דוקאַטן. די יערליכע הכנסה איז לויט דער דאָזיקער ידיעה 100 דוקאַטן אָדער 1.800 פויל. גילדן. די אויבנדערמאָנטע הכנסה איז אָבער געווען גרעסער — 2010 גילדן.

10. קאָראָבקע פון בריתן און תנאימס.

פון יעדן ברית פלעגט מען נעמען 15 גראָשן פון יעדע הונדערט גילדן פון די עלטערנס פאַרמעגן. פון א תנאים פלעגט מען נעמען 20 גראָשן פון יעדע 100 גל. (611). די דאָזיקע קאָראָבקע פלעגט מען פאַראַרענדירן צוזאַמען מיט אַנדערע הכנסות, ווי, א שטייגער, פאַר א דערלויבעניש צו האַנדלען מיט געווענ־שטאָפן אדג"ל.

די באַפולמעכטיקע פון המון זיינען אין 1786 מודיע, אַז מ׳האָט פאַראַרענדירט די אויבנדערמאָנטע פאַראיינקטע קאָראָבקע אויף זעקס יאָר און מ׳האָט פאַר איר גענומען פאָרויס 300 טשערוואָנצעס. די יערליכע הכנסה — 900 גילדן.

11 קאָראָבקע פון אתרוגים.

קרוב צום יאָר 1786 איז די דאָזיקע קאָראָבקע־מאָנאָפאָל געווען פאַראַרענדירט אויף פינף יאָר פאַר 60 טשערוואָנצעס. די יערליכע הכנסה — 216 גילדן.

די פאַרטרעטער פונם המון האָבן געטענהט, אַז די דאָזיקע סומע איז צו קליין, ווייל דער חוכר איז געווען איינער פון די ראשי־הקהל. מ׳האָט געקאָנט פאַר איר קריגן דריי מאָל אַזוי פיל.

דער וויכטיקסטער הכנסה־מקור איז געווען די פליש־קאָראָבקע. מען פלעגט נעמען אָפצאָלן פון די קצבים און פון די קונים פליישעסער, מען פלעגט נעמען די פעל פון דער בהמה און איר חלב. די שטייערן פון פלייש פלעגן זיך טיילן אויף עטליכע קאָראָבקעס. לאָמיר זיי באַטראַכטן כסדר:

12. **קאָראָבקע פון דער שחיטה פון גסות.** דער קצב צאָלט אין דער דאָזיקער קאָראָבקע פון יעדער כשרער גסה. פריער פלעגט מען נעמען 9 גילדן (612) פון יעדער גסה און נאָכדעם האָט מען געהעכערט דעם אָפצאָל ביז 21 גילדן 10 גר. קרוב צום יאָר 6—1785 פלעגט מען שחטן פון 30 ביז 40 גסות א וואָך. די יערליכע הכנסה פון דער דאָזיקער קא־

רַאָבקע קאָן מען באַשטימען אומגעפער לכל הפחות אויף אַ סומע פון 32.760 גילדן [613].

13. קאָראָבקע כון פעלן. דאָס פעל פון אַ פישרער גסה פלעגט דער קהל צונעמען פאַר זיך. דער פרייז פונם פעל איז געווען פון 9 ביז 13 גילדן 10 גראָשן. די דאָזיקע הכנסה איז מיגליך געווען אַייגנצושטעלן אויף אַ יאָר לכל הפחות אויף אַ סומע פון 14.040 גל. [614].

אויך די פעלן פון טריפה בהמות פלעגט דער קהל צונעמען פאַר זיך. אָבער ער פלעגט פאַר זיי צאָלן די קצבים 6 גל. דער קהל פלעגט פון דעם פאַרדינען יעדע וואָך ניט וויניקער פון הונדערט גילדן. די יערליכע הכנסה פלעגט בכן דערגיין ביז צו אַ סומע פון 5.000 גילדן.

14. קאָראָבקע פון כשר פלייש. פון יעדערן, וואָס קויפט כשר פלייש, פלעגט מען נעמען צו דריי גראָשן [פון יעדן גילדן (10 %) [615]. און אַפילו טאָפלט — 6 גר. (20 %). די יערליכע הכנסה פון אָט דער קאָראָבקע האָט קרוב צום יאָר תקמ"ו דערגרייכט די סומע פון 18.000 גילדן.

15 קאָראָבקע פון דער שחיטה פון דקות. דער [קצב צאָלט דעם קהל פאַר דער שחיטה פון קעלבער, שעפסן און ציגן — פאַר יעדער דקה 3 גילדן. קרוב צום יאָר תקמ"ו האָט מען געשאַצט די צאָל געקויפטע דקות אַ וואָך אין פופציק. די יערליכע הכנסה — אומגעפער — 7.800 גילדן.

16. קאָראָבקע פון דער שחיטה פון עופות.

דער קהל פלעגט נעמען פון דער שחיטה פון אַ הון — 3 גר. פון אַ גאַנז — 6 גר. פון אַן אינדיק — 9 גר. די דאָזיקע קאָראָבקע [פלעגט אַרײַנברענגען ביזן יאָר 1786 יערליך — 6.100 גילדן.

17. קאָראָבקע פון פעדערן.

בעת דער שחיטה פון עופות פלעגט מען פון יעדען פליגל אָפּפליקן דריי פעדערן. די יערליכע הכנסה איז געווען — 200 גילדן.

18. קאָראָבקע פון חלב.

פון פאַרקויפן חלב נעמט דער קהל צוויי גילדן פון יעדן וואָגשטיין, פון ליכט — 3 גר. פון יעדן גילדן. די דאָזיקע קאָראָבקע איז אין יאָר 1780 פאַראַנדירט געוואָרן אויף אַ משך פון 8 יאָר, אָנהויבנדיק פון יאָר 1781, און דער קהל האָט געמוזט פאָרויס 100. 26 גילדן [616]. די יערליכע הכנסה — 3.316 גילדן.

ב. אין די אומבאַשטענדיקע הכנסות קאָנען מיר רעכענען:

הכנסות פון פֿאַרקויפן התמנותן פון דרגות אין קהל און רעכט אָנ־טייל־צונעמען אין דער אַסיפת־רח"ש. דער קהל פלעגט לייגן אַ באַשטימטע סומע און פלעגט פֿאַרזיכערן די סומע מיט דרגות. דער מלווה פלעגט אויף אַזאַ אופן באַקומען רעכט איבערצוגעבן די דרגות וועמען ער וויל. אַזוי, למשל, האָט דער ראש־הקהל אַבעלע ר' וואָלפס אין יאָר 1788 געלייגן דעם קהל 200 טשערוואָנצעס און האָט באַקומען אַ כתב אויף 10 דרגות „מי שהיה ראש־קהל" [617]. אין יאָר 1784 האָט מען אים פֿאַרקויפט זעקס פּתקאות (צעטלען), ד. ה. רעכט פון אָנטיילנעמען אין דער אַסיפת־רח"ש, און אויך זעקס־דרגות „מי שהיה מנהיג" פֿאַר 2.700 גילדן [618]. בשעת אַ נויט פלעגט דער קהל לייגן גרעסערע סומעס און פֿאַרזיכערן די סומעס מיט דרגות. אין יאָר 1774 האָט דער קהל באַקומען פון דעם דאָזיקן הכנסה־מקור 8.154 גילדן.

הכנסות פון איבערגעבן שטעלעס. דער קהל פלעגט נעמען גרויסע סומעס פון די, וואָס פלעגן באַקומען שטעלעס אין קהל. דער קהל פלעגט בייַ אָט די מענטשן לייגן אָנגעזעענע סומעס אָן פּראָצענט און פלעגט אויך נעמען איינמאָליקע אָפּצאָלן. דער פּקיד, וואָס פלעגט באַצאָלן מער, פלעגט באַקומען אַ העכערע שכירות. די שכירות איז געווען אַזוי ווי רווחים פון דער סומע, וואָס ער האָט פֿאַרלייען און באַצאָלט (זע אויבן אין קאַפּיטל „די פּקידים פון קהל"). פֿאַר דער שטעלע פון סו"ד האָט דער קהל אין יאָר תקמ"ח באַקומען 250 טשערוואָנצעס; פֿאַר דער דערלויבעניש צו זיין אַ שוחט האָט דער קהל אין יאָר תקל"ג באַקומען 270 גילדן אדג"ל. פון די דאָזיקע הכנסות האָט דער קהל געקאָנט באַקומען יערליך אומגעפֿער ניט ווייניקער ווי אַ סומע פון 10.000 גילדן.

דער קהל האָט געהאַט הכנסות אויך פון קנסות (שטראַפֿירונגען). אין יאָר תקל"ג האָבן זיי דערגרייכט צו דער סומע פון 697 גילדן 15 גראָשן.

דער קהל פלעגט נעמען אָפּצאָלן פֿאַר דערלויבעניש צו פֿאַרבלייבן אין שטאָט, צו באַשעפטיקן זיך מיט אַ מלאָכה, צו אַרענדירן אַ גאַסטהויז, צו זיין אַ סרסור אדג"ל — אָט די אונז באַקאַנטע „חזקות". אין יאָר תקל"ג האָבן די הכנסות פון פֿאַרקויפן „חזקות" דערגרייכט צו אַ סומע פון 666 גילדן.

אין יאָר 1781 האָט די קאָמיסיע פון סקאַרב (מלוכה־אוצר) פֿאַרוועלט די „חזקה", אָבער דער קהל האָט וויטער געטאָן דאָס זיניקע.

דער קהל פלעגט נעמען אָפּצאָלן פון **האַנטווערקערשע חברות.** אַזוי פלעגט ער נעמען אָן אָפּצאָל פון די שנייַדער, וואָס זיינען געווען פֿאַרעגיסטרירט אין דער ח"ק חייטים, און פון די וואָס פלעגן אין אָט דער ח"ק באַקומען התמנותן [619]. אין יאָר תקל"ג געפינען מיר אַ הכנסה פון „חברת בעלי־מלאָכה" — 324 גילדן.

דער קהל פלעגט פֿאַרקויפן שטעט אין דער גרויסער שול. די דאָזיקע שטעט פלעגן זיך רעכענען פֿאַר אומבאַוועגלעכע גיטער.

דער קהל האָט אויך געהאַט דירות און הייזער אין געטאָ, באַזונדערס אויפן שולהויף אָדער דערבייַ.

דער קהל האָט נאָך געהאַט קלענערע הכנסות, ווי, אַשטייגער, 10% פון די נדבות פון דער צדקה-פושקע, וואָס מען פלעגט זאַמלען אויף לוויות, אדג"ל.

ג. צו די אויסנאַמליכע איינמאָליקע הכנסות געהערן פאַרשיידענע „באַשטייַערונגען" און „נתינות", וואָס דער קהל פלעגט באַשטימען יעדן מאָל, ווען ער האָט געהאַט אַ גרויסע הוצאָה און האָט זיך געפונען אין אַ פינאַנסיעלער נויט. יעדן מאָל, ווען אין שטאָט פלעגט אַריינגיין דאָס רוסישע מיליטער, איז דער קהל, פונקט ווי דער מאַגיסטראַט, געצוואונגען געווען צוצושטעלן אים אַלץ, וואָס עס האָט געפאָדערט: האָלץ ליכט, פלייש, בשמים אאז"ו. ער האָט געמוזט אויסבייטן דעם מיליטער מטבעות מיט היזק, באַצאָלן מענטשן, וואָס זאָלן נאָכיאָגן דעזערטירן . . . אויך אויף דאָס פוילישע מיליטער פלעגט דער קהל מוזן אויסגעבן אָנגעזעענע סומעס, אויף זיינע שפיטאָלן און אויף דער הויפט-וואַך. אויך אויף דער וואַך פון דעם ליטווישן טריבונאל פלעגט דער קהל געבן געלט. פאַרשיידענע משפטים פלעגן אַיינשלינגען גרויסע סומעס. יעדן מאָל האָט מען געדאַרפט אַרויפלייגן אויף דער יידישער באַפעלקערונג נייע „באַשטייַערונגען" אָדער פאַרגרעסערן די חובות דורך הלוואות. די באַשטייַערונגען פלעגט מען מאַכן דורך פאַרטאָפלען דעם „סכום" אָדער אויף אַן אַנדער אופן. אָפט פלעגט מען אויסרופן וועגן אַ ספּעציעלער „נתינה" פאַר די באַדערפענישן פון מיליטער אָדער פאַר אַן אַנדער ספּעציעלער באַדערפעניש.

לאָמיר איצט סומירן די סכומים, וואָס מיר האָבן פריער פעסטגעשטעלט פאַר באַשטענדיקע הכנסות:

1 א.	דער „סכום" אָדער די קאָראָבקע פון משא ומתן (פון האַנדל און מלאָכה). — באַטרעפט אומגעפער —	50000	גילדן.
1 ב.	פון די קהילות אין די פאַרשטעט שניפישאָק און אַנטאָקאָליע און פון די ישובים אין גליל ווילנע, 6—7 מיל אַרום שטאָט,—העכסטנס—	5.000	גילדן.
2.	קאָראָבקע פון סוחרים-אוחים לכל הפחות —	2.426	גילדן.
3.	„ פון בעקער אאז"ו „ —	2.295	„
4.	„ פון מאָנאָפאָל אויף זיידנס„ —	4.200	„
5.	„ פון פולווער אומגעפער „ —	450	„
6.	„ פון כשרן וויינטרויבן-ווין לכל הפחות —	1.065	„
7.	„ פון שוועבלעך אומגעפער „ „ —	100	„
8–9.	„ פון נדן און פון פאַרקויף פון הייזער לכל הפחות —	2.010	„
10.	„ פון בריתן און תנאימס „ „	900	„
11.	„ פון מאָנאָפאָל אויף אתרוגים „ „ —	216	„
12.	„ פון דער שחיטה פון גסות „ „ —	32.760	„
13.	„ פון פעלן „ „ —	14.040	„
14.	„ פון כשר פלייש „ „ —	18.000	„

15.	„	פון דער שחיטה פון דקות				
		אומגעפער	„	—	7.800	„
16.	„	„ „ „ עופות	„	—	6.100	„
17.	„	פון פעדערן	„	—	200	„
18.	„	פון חלב און ליכט לכל הפחות	—		3.316	„
		ס״ה	150.878	גל.		

די הכנסות הנ״ל זיינען איינגעשטעלט געוואָרן פאַר די אַכציקער יאָרן פון 18־טן יר״ה. אויב מיר זאָלן צוגעבן די אומבאַשטענדיקע און די איינמאָליקע הכנסות, וועלן מיר באַקומען אַ גרעסערן סכום.

אין יאָר 1773 האָט די הכנסה דערגרייכט די סומע פון 163.006 גל. דערצו דאַרף מען צוגעבן אַ חלוואָה פון 89.642 גל. — בכן צוזאַמען 252.648 גילדן.

אין יאָר 5[illegible]1774 (פון 1 אַפּריל 1774 ביזן 1 אַפּריל 1775) איז באַשטימט געוואָרן אַ הכנסה פון לכל הפחות — 171.129 גל.

אין יאָר 1780[illegible]1 איז באַשטימט געוואָרן — 187.295 גל.

ב. די הוצאות פון קהל.

די הוצאות פון קהל איז שווערער צו באַשטימען איידער זיינע הכנסות, ווייל עס זיינען געווען אַ סך גרויסע ניט פאָרויסגעזעענע הוצאות. דער קהל האָט ניט געקאָנט וויסן, וואָס דער קטאָג וועט ברענגען, וועלכע נייע דרינגעדיקע הוצאות ער וועט דאַרפן אויסגעבן.

אויב נאָענט פון דער שטאָט זיינען דערהרגעט געוואָרן דריי יידן און עס זיינען אַרעסטירט געוואָרן צוויי פון דעם פריצים־שטאַנד און די דאָזיקע האָבן געוויזן, אַז זיי זיינען אומשולדיק, זיינען איבער דעם, לויטן אורטייל פון העכסטן געריכט, פונם לייטווישן טריבונאַל, אַרעסטירט געוואָרן אַלע ראשי הקהל צוזאַמען מיטן רב און מיטן שתדלן, — און בלויז לויט דער השתדלות פון די ריכטער גופא האָבן די פריצים מספים געווען זיי צו באַפרייען. דאָס איבערבעטן האָט אָפּגעקאָסט דעם קהל אַ סומע פון 300. 5 גל. דער קהל איז מחוייב געווען צו געבען די מערדער עסן און אויך צו באַצאָלן די אַדוואָקאַטן זייערע און דעם תלין.

דער קהל האָט אויך געהאַט אייגענע משפטים. אין משך פון הונדערט פופציק יאָר, ביזן יאָר תקמ״ד, האָט זיך דער קהל געמשפט מיטן מאַגיסטראַט, וואָס האָט פסדר געווען אָפּרויבן די רעכט פון די יידן, וואָס וואוינען אין ווילנע. מ׳האָט געדאַרפט שיקן שתדלנים קיין וואַרשע, דינגען אַדוואָקאַטן, דרוקן פּאַפּירן, דאָקומענטן, וואָס זאָלן דערווייזן די ריכטער, אַז די יידן זיינען געראַטן, און וואָס זאָלן שאַפּן אַ געזעלשאַפטליכע מיינונג לטובת זיי.

דער קהל האָט אויך אַנדערע משפטים. ער דאַרף פירן משפטים פאַר הייזער און אַנדערע אומבאַוועגליכע גיטער, וואָס מען וויל ביי אים צונעמען.

אַזוי משפט ער זיך אין משך פון אַ לאַנגער צייט מיט די פיאַרישע גלחים פאַר דאָס געמויערטע הויז, וואָס נעבן שולהויף און וואָס האָט זיך געדופן „פעלקערזאַמבס הויז" (זע אויבן ז"ז 99—101). דער קהל האָט צענדלינגע משפטים מיט בעלי־חובות, וואָס מאָנען און דריקן.

דער קהל דאַרף געבן „מתנות" פאַרשיידענע אַדונים און קודם־כל די פקידים פון דער וואַיוואָדישער יוריסדיקציע.

דאָס גרעסטע אומגליק איז געווען דער אַרייַנקום פונם רוסישן מיליטער אין שטאָט: די הוצאות פאַרן רוסישן מיליטער האָבן אין יאָר 1773 דערגרייכט די סומע פון . . . . . 81.757 גל.

„ „ 1774|5 (1 אַפּריל 1774—1 אַפּריל 1775) צוזאַמען

מיטן פוילישן מיליטער . . . . . 74.047 גל.

„ „ 1777 . . . . . 31.374 גל.

„ „ 1778 . . . . . 14.950 גל.

און אַזוי ווייטער. די הוצאות פון ווילנער מאַגיסטראַט פאַרן רוסישן מיליטער האָבן אין יאָר 1781 באַטראָפן סך הכל 8.763 גל. אויף אַ הכנסה פון 47.710 גל.[620]).

די הוצאות פאַרן פוילישן מיליטער זיינען ניט געווען אַזוי גרויס, פונ־דעסטוועגן פלעגן זיי דערגיין צו אָנגעזעענע סומעס.

בפרטיותדיקע ידיעות וועגן די הוצאות פון קהל וועט דער לייענער געפינען ווייטער, אינם קאַפּיטל וועגן דעם בודזשעט פון דעם קהל אין די יאָרן תקכ"ו—תקנ"ג. דאָ וועלן מיר זיך באַמיען פעסטצושטעלן די באַשטענדיקע הוצאות בלויז אומגעפער.

1. די שכירות פון די פקידים.

דער רב אַב"ד פלעגט באַקומען אַ טשערוואָנעץ (=18 גל.) אַ וואָך, הגם לויט זיינע באַדינגונגען האָט ער געדארפט קריגן 27 גל. זיין יערליכע שכירות האָט באַטראָפן — 936 גל.[621]).

דער שתדלן פלעגט באַקומען 16 גל.[622]) אַ וואָך, יערליך 832 גל.

דער נאמן „ „ 10 גל. „ „ 520 גל.

צוויי גובים, יעדערער פלעגט באַקומען 6 גל. 10 גר. אַ וואָך, יערליך צוזאַמען — 658 גל.

צוויי נאמנים פון קאָראָבקע פון כשר פלייש, וואָס פלעגן אַרבעטן אין יאַטקעס, — יעדערער צו 8 גילדן אַ וואָך, יערליך צוזאַמען — 832 גל.

2 נאמנים פון קאָראָבקעס, יעדער צו 7½ גילדן אַ וואָך, — יערליך — 778 גל.

צוויי שוחטים פלעגן באַקומען יעדערער צו 4 גילדן אַ וואָך, — יערליך — 416 גל.

אַ חזן פלעגט באַקומען 7 גילדן אַ וואָך, — יערליך — 364 גל.

אַ משורר–באַס [623]) פּלעגט באַקומען 5 גל. אַ וואָך,–אַ יאָר 260 גל.
אַ שמש–שני " " 4 " " 208 גל.
אַ בעל־קורא (אָנהויבנדיק פון יאָר 1785) פּלעגט באַקומען
2 גילדן אַ וואָך, — אַ יאָר — 104 גל.
דער דאָקטאָר פון קהל פּלעגט באַקומען 12 גילדן
אַ וואָך, — אַ יאָר — 624 גל.
הגר"א (דער ווילנער גאון) פּלעגט ביזן יאָר תקמ"ה
באַקומען 28 גילדן אַ וואָך, — יערליך 1.456 גל.
דער סו"ד דוד בן שמעון פּלעגט ביזן יאָר תקמ"ה
באַקומען 32 גילדן אַ וואָך, — יערליך 1.664 גל.
דער מ"ץ דוד בן יחיאל־מיכל פּלעגט קרוב צום י. תקל"ג
באַקומען 57 טשערוואָנצעס אַ יאָר, חוץ דעם 100 גילדן אויף
אַ דירה, — צוזאַמען 1.126 גל.
ר' שאול שיסקעסן, וואָס האָט זיך אָפּגעזאָגט פון זיין
שטעלע אין ח"ק ז"ץ ומנקרים, האָט זיך דער קהל מתחייב
געווען צו צאָלן יערליך 660 גל.
דער שומר פון שולהויף פּלעגט באַקומען 2 גילדן
אַ וואָך, — יערליך — 104 גל.
4 שומרים פון די הייזער און קראָמען אין דעם יידן־פערטל
באַקומען יעדערער צו 2 גילדן אַ וואָך, — אַלע צוזאַמען יערליך 416 גל.
סך־הכל 11.958 גל.

די פּקידים, אמת, גיט אַלע, פּלעגן באַקומען אויף יום־טוב טאָפּלטע וועכנטליכע שכירות. דער קהל פּלעגט דריי מאָל אין יאָר געבן „טאָפּלט", אויף די שלש רגלים. די וועכנטליכע שכירות פון אַלע פּקידים פּלעגט באַטראָפן 210 גילדן, דערין די פּולע שכירות פון דעם רב. די שכירות אין דער וואָך, וועו מען גיט טאָפּלט, האָט אין יאָר תקמ"ז–תקמ"ח דערגרייכט אַ סומע פון 283 גילדן 10 גר. לויט אָט דעם חשבון באַטרעפט די יערליכע שכירות פון די פּקידים אַ סומע פון 11.140 גל.

די שמשים פון קהל און דער סעקרעטער פּלעגן פון קהל גיט באַקומען קיין שטענדיקע שכירות. זיי האָבן געהאַט ספּעציעלע הכנסות פון די פאַפּירן און פון די אונטערשריפטן. פונדעסטוועגן פּלעגט זיי דער קהל אָפּטמאָל באַצאָלן באַשטימטע סומעס פאַר זייער אַרבעט פאַרן קהל. אַזוי, למשל, גיט זיי דער קהל

אין יאָר 1766/7 . . . . . 340 גל.
" " 1768/9 . . . . . 278 גל.

2. די שכירות פון די פּקידים פונם וואָיעוואָדע.

דער וויצע־וואָיעוואָדע פּלעגט באַקומען 2 טאָלער (אַטאָלער=8 גל.)
אַ וואָך, — יערליך — 832 גל.

חוץ דעם פלעגט ער נאָך באַקומען 66 טשערוואָנצעס (אַ טשערוואָנעץ=18 גל.) אַ יאָר, — 1.188 גל.[624])

די לעצטע סומע האָט מען נאָכדעם אויפגעהויבן ביז 2000 גילדן. דער וויצע-וואָיעוואָדע האָט געטענהט, אַז דער קהל האָט מיט זיין גוטןווילן מספים געווען צו צאָלן אים אַזאַ סומע, און דער וואָיעוואָדע האָט מספים געווען דערצו[625].

דער וויצע-וואָיעוואָדע פלעגט חוץ דעם דאָזיקן געהאַלט באַקומען אויך אַ „הוספה-געהאַלט". אַזוי געפינען מיר, אַז ער באַקומט אַ „הוספה-געהאַלט".

אין יאָר 8|1777—4.142 גל.
„ „ 9|1778—4.558 גל.
„ „ 80|1779—8.345 גל.
„ „ 1|1780—6.758 „

דער פאָדסטאַראָסטע (וויצע-סטאַראָסטע) פלעגט לויט אַ באַפעל פון וואָיעוואָדע, באַקומען 15 גילדן אַ וואָך, — יערלין — 780 גל.

דער פאָדסטאַראָסטע פלעגט אויך, פונקט ווי דער וויצע-וואָיעוואָדע, באַקומען אַ „הוספה-געהאַלט"

אין יאָר 3|1782—777 גל.
„ „ 4|1783—706 „
„ „ 5|1784—728 „
„ „ 6|1785—899 „

די-אָ צוגעגעבענע סומעס צום געהאַלט פלעגט דער קהל געבן ניט בלויז מיט געלט, נאָר אויך מיט בשמים, פיש, פלייש אדג"ל, וואָס ער פלעגט שיקן די דאָזיקע פּאַנעס.

3. **אַ יערליכער אָפּצאָל דעם מאַגיסטראַט.** דער קהל פלעגט ביזן יאָר תקמ"ד, לויט אַ באַשלוס פון דער קאָמיסיע פון יאָר 1636, צאָלן יערליך 600 גילדן. עס זיינען, אמת, געווען פעריאָדן, ווען דער קהל פלעגט ניט אַריינ-טראָגן די סומע, אָבער נאָכן יאָר 1742 פלעגט ער צאָלן דעם סכום, ביז עס איז געקומען דער אורטייל פונם געריכט פון קיניגליכן הויף אין יאָר 1783 און האָט מבטל געמאַכט דעם אָפּצאָל.

4. **דער אָפּצאָל פון מלוכה-שטייערן.** כאָטש נאָכן יאָר 1764 האָט די רעגירונג אַליין געדאַרפט אַיינמאָנען דעם קאָפּ-שטייער, פונדעסטוועגן האָט זי אַרויפגעלייגט די אַחריות פאַרן אָפּצאָל פונם גאַנצן שטייער אויפן קהל. דער קהל פלעגט צאָלן פאַר די אָרעמעלייט. דער קהל איז געווען פאַראַנטוואָרטליך ביז דער צייט פון דורכפירן אַ נייע רעגיסטראַציע אויך פאַר די, וואָס זיינען אַריבער צו אַן אַנדער קהילה און האָבן ניט געצאָלט.

אַזוי צאָלט דער קהל פון זכּן געלט דעם קאָפּשטייער

אין יאָר 7|1766—1.855 גל.
„ „ 8|1767—2.267 „

און אַזוי ווייטער [626]).

אויך צום שטייער פון די הייזער („קוימען-שטייער"—podymne) לייגט צו דער קהל פון זיין קאַסע. קודם-כל באַצאָלט ער פאַרן שולהויף, פאַרן בית-עלמין און די חורבות. דער דאָזיקער סכום באַטרעפט יערליך אַ סומע פון 450 גילדן. אויך פאַר די איבעריקע הייזער, וואָס דער קהל מוז צוגעבן פון זיינע, צאָלט ער אָפטמאָל פונקט אַזאַ סומע [627]).

5. **פראָצענט די בעלי-חובות**. דער קהל איז אָפט, וען ער האָט געהאַט זייער גרויסע הוצאות, געצוואונגען געווען צו לייען גרויסע סומעס געלט. אין משך פון דער צווייטער העלפט פון 17-טן יר"ה און פון דער ערשטער העלפט פון 18-טן יר"ה זיינען די חובות גרויסגעוואָרן און האָבן דערגרייכט צו זייער גרויסע סומעס (זע אין קאַפּיטל וועגן די חובות פון קהל). בלויז אַ קליינעם טייל פון די חובות פלעגט דער קהל צאָלן. סיי די בעלי-חובות, סיי די ראשי-הקהל זיינען ניט געווען פאַראינטערעסירט אין סילוקן די חובות. פאַר די בעלי-חובות, וואָס אַ גרויסער טייל פון זיי זיינען געווען קלויסטערס און גלחים, איז דער קהל געווען אַחשובער אָרט, וואו ס'איז מיגליך געווען צו דעפּאָנירן קאַפּיטאַלן און באַקומען פון זיי פראָצענט. די ראשי-הקהל זיינען ניט געווען פאַראינטערעסירט אין באַצאָלן די חובות, וויל זיי פלעגן צאָלן די בעלי-חובות פון 7% ביז 10%, בעת פאַר די זעלביקע קאַפּיטאַלן איז מיגליך געווען צו באַקומען פון 18% ביז 24% אין אַ פריוואַטער הלוואָה [628]). די חובות זיינען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין שטענדיקע, אין אייביקע (wieczne) און אויך דאָס צאָלן פראָצענט איז געוואָרן אַ שטענדיקע הוצאה. אין יאָר 1765 האָט דער קהל אויסגערעכנט די סומע פראָצענטער, וואָס ער מוז צאָלן יערליך, — אין 36.224 גילדן [629]).

נאָכדעם ווי אין יאָר 1766 האָט דאָס געריכט, וואָס איז נאָמינירט געוואָרן דורך דער סקאַרב-קאַמיסיע, געמאַכט אַ ליקווידאַציע פון אַלע חובות, זיינען די חובות איינגעשטעלט געוואָרן אויף אַ סומע פון 703.805 גילדן. דאָס געריכט האָט פאַרקלענערט די צינזן ביז 3%. דער יערליכער סכום פון די צינזן, וואָס דער קהל האָט געמוזט צאָלן פון יעמאָלט אָן זיינע בעלי-חובות, איז איינגעשטעלט געוואָרן אויף אַ סומע פון 21.341 גילדן [630]).

לאָמיר איצט סומירן די שטענדיקע יערליכע הוצאות פון קהל:

1.	געהאַלט די פקידים פון קהל —	11.140 גל.
2.	„ „ „ „ וואָיוואָדע:	
	א. געהאַלט דעם וויצע-וואָיוואָדע —	832 „
	ב. „ „ „ „ —	2.000 „
	ג. הוספה „ „ „ —	4.000 „
	ד. געהאַלט דעם פּאָדסטאַראָסטאַ —	780 „
	ה. הוספה „ „ —	780 „

3.	אָפּצאָל דעם מאַגיסטראַט (ביזן יאָר תקמ"ד)	—	600 „
4.	מלוכה־שטייערן:	—	
	א. קאָפּשטייער	—	2.000 „
	ב. קוימען־שטייער	—	450 „
5.	פּראָצענט די בעלי־חובות	—	21.341 „
		ס"ה	43.923 גל.

די הוצאות פון קהל, די באַשטענדיקע און די אומבאַשטענדיקע, זיינען אין יאָר 1773 דערגאַנגען צו דער סומע פון 188.222 גילדן. אין יאָר 1774 האָט דער קהל דערלאַגגט אַ רשימה פון הוצאות אויף אַ סומע פון 169.322 גילדן.

דר׳׳יצענטער קאפיטל

די חובות פון קהל

(די אָרדענונג פון צאָלן זיי אין יאָר 1766).

דער קהל ס לווה. — פּראָלאָנגאַציעס. — פּסק־דין פון טריבונאל פון יאָר תנ״ח. — פּאַרקלענערונג פון די פּראָצענטן. — „אייביקע" חובות. — די ראשי־הקהל און די חובות. — קריסטן — נדבנים דעפּאָנירן בעם קהל קאָפּיטאָלן אויף „עולמית". — דאָס איינמאָנען די חובות. — דער סיום פון 1764 און די ליקווידאַציע פון די חובות פונם קהל. — די חובות אין יאָר 1765—1766. — הכנסה־קוטאָלן אויף צו באַצאָלן די חובות. — דער פּאָד־סטאַראָסטס. — דער משגיח. — צי האָט דאָס ליקווידאַציע־בעריכט איינ־געאָרדנט דעם ענין באַצאָלן די חובות? — דער באשלוס פון סיום פונם יאָר 1775. — הוצאות אויף דער ליקווידאַציע.

דער ווילנער קהל האָט אָנגעהויבן לייגן אָנגעזעענע סומעס נאָך פאַרן חורבן פון דער קהילה אין יאָר תט״ו, אָבער נאָך אָט דעם יאָר, נאָכדעם ווי די יידן האָבן זיך צוריקגעקערט קיין ווילנע און אָנגעהויבן אָפּבויען די חורבות, זיינען די חובות זייער גרויס געוואָרן. אין די זיבעציקער יאָרן פון 17־טן יר״ה, ווען דער קהל איז ווידער געוואָרן א לווה א בטוח, האָבן קריסטן — וועלטלעכע פריצים, גזלנים און קלויסטערס — אָנגעהויבן דעפּאָנירן בייא אים גרויסע סומעס. די חובות פון קהל זיינען זייער גרויס געוואָרן אין די אַכ־ציקער און נייניציקער יאָרן פון 17־טן יר״ה און אין סוף פון אָט דעם יר״ה זיינען זיי דערגאַנגען צו אַן אומגעהייערער סומע — איבער אַכט הונדערט טויזנט גילדן [63].

דער קהל האָט זיך דערזען פאַרזונקען אין חובות. ער איז ניט געווען ביכולת צו באַצאָלן אַפילו די יערליכע צינזן פאַר זיי. דער קהל האָט אָנגע־הויבן שטרעבן צו דער פאַרקלענערונג פון די פּראָצענט־געלטער און צום אויס־צאָלן די חובות ראַטעסוויז. ער האָט זיך געוונדעט צו די קיניגן, זיי זאָלן אים באַפרייען פון באַצאָלן די צינזן און דערלויבן אים צאָלן די חובות רא־טעסוויז. שוין דער קיניג ווישניעווסקי האָט געגעבן א פּראָלאָנגאַציע אויף

צאָלן די חובות. דער מלך סאָביעסקי האָט אין יאָר 1687 געגעבן אַ פּראָלאָנגאַציע אויף צען יאָר, דערלויבט צו צאָלן די חובות ראַטעסווייז און באַפרייט פון באַצאָלן די פּראָצענטער אין משך פון די צען יאָר[632]. אין יאָר 1692 האָט דער קהל באַקומען פון קיניג אַן „אייזערנעם בריוו", וואָס באַפרייט אים פון צאָלן די חובות אין משך פון דריי יאָר. אין יאָר 1698 האָט דער קהל באַקומען פון דעם קיניג אַוגוסט II אַ פּראָלאָנגאַציע אויף צען יאָר און אין יאָר 1713—ווידער אויף צען יאָר. אויך דער דאָזיקער מלך האָט באַפרייט פון צאָלן די צינזן און דערלויבט צו צאָלן די חובות ראַטעסווייז. נאָך די גרויסע שריפות, וואָס זיינען אויסגעבראָכן אין שטאָט אין די יאָרן 1748 און 1749, האָט אַוגוסט III אין 1749 געגעבן אַ פּראָלאָנגאַציע פאַר די חובות אויף דריי יאָר און דערלויבט אויך נאָכדעם צו צאָלן אַן פּראָצענט[633].

אַן אינטערעסאַנטן פּסק־דין געפינען מיר פון יאָר 1698. אייגנער אַ בעל־חוב האָט דערלאַנגט אין ליטווישן הויפּט־טריבונאַל אַ טענה, אַז די פּראָלאָנגאַציע־שריפטן, וואָס דער קהל האָט באַקומען פון די קיניגן, זיינען סותר די געזעצן און באַשלוסן פון סיים און זיינען געגעבן געוואָרן אויפן סמך פון ניט ריכטיקע ידיעות, וואָס די פּעטענטן האָבן איבערגעגעבן די קיניגן (ad male narrata) צוליב דעם רעכנט זיך דער טריבונאַל ניט מיט די פּראָלאָנגאַציעס און פסקנט, אַז דער קהל איז מחוייב גלייך צו באַצאָלן דעם בעל־חוב. ער לייגט קיין אַכט ניט אויך אויף דער בקשה פונם קהל, עס זאָל באַשטימט ווערן אַ קאָמיסיע אויף אייניצואָרדענען דעם ענין צאָלן די חובות פון קהל בהדרגה[634].

די בעלי־חובות האָבן זיך איבערצייגט, אַז עס איז אוממיגליך צו באַקומען פונם קהל צינזן אין דער הייך פון 8% ביז 10% אַ יאָר. אויך אין נאָר־מאַלע יאָרן פלעגט דער קהל זייער אָפט פאַראָרעמט ווערן פון שריפות, פון אָנפאַלן פון יעזואיטישע אַקאַדעמיקער אדע"ג. אָבער נאָכדעם, ווי עס האָט זיך אָנגעהויבן די „צפונדיקע מלחמה", איז זייער פאַראָרעמט געוואָרן די גאַנצע שטאָט און צוזאַמען מיט איר אויך די יידישע קהילה. די בעלי־חובות האָבן אָנגעהויבן דורכקומען מיטן קהל, פדי זיי זאָלן באַקומען לכל הפחות פאַרקלענערטע צינזן פון 2% ביז 5%. אויך די פאַרקלענערטע פּראָצענטער זיינען זיי מסכים צו באַקומען אין וועכנטלעכע אויסצאָלונגען. וועגן צאָלן דעם קרן איז אוממיגליך געווען אַפילו צו טראַכטן. די חובות זיינען געוואָרן שטענדיקע, „אייביקע". דער קהל האָט אין סוף 17־טן און אין אנהויב 18־טן יר"ה אויפגעהערט צו זיין אַ לווה אַ בטוח. אין יאָר 1766, ווען מען איז צוגעטרעטן ליקווידירן די חובות פון קהל, איז דער גרעסטער טייל חובות געווען פון די לעצטע צוויי צענדלינג יאָר פון 17־טן יר"ה.

די גרויסע חובות זיינען געוואָרן שטענדיקע ניט בלויז מחמת דער אוממיגליכקייט זיי צו סילוקן, נאָר אויך מחמת דעם ווילן פון די ראשי־הקהל און אָפטמאָל אויך מיטן ווילן פון די מלווהס. דער קהל פלעגט באַצאָלן יערליך פון 8 ביז 10 פּראָצענט, און נאָכן פאַרקלענערן דעם פּראָצענט — פון 2 ביז 5, — אין דער צייט ווען ס׳איז די מלווהס מיגליך געווען צו באַקומען פון 18 ביז

24 פּראָצ. די ראשי־הקהל פֿלעגן אָפּטמאָל אויסנוצן די קהלשע געלטער, כדי צו באַקומען הלוואות אויף נידעריקע פּראָצענטן און געבן הלוואות אויף העכערע פּראָצענטן [635]). דאָס ליקווידאַציע־געריכט, וואָס האָט זיך אין יאָר 1766 פֿאַרנומען מיט אָרדענען דעם ענין צאָלן די חובות פון קהל, פֿאַרצייכנט די שטרעבונג פון די ראשי־הקהל צו פֿאַרגרעסערן די חובות [636]). פֿאַר די קריסטליכע מלווהס איז דער קהל געווען אַ סטאָלידע אינסטיטוציע, וואו עס איז מיגלעך צו דעפּאָנירן קאַפּיטאַלן [אויף ׳אָנגעזעענע פּראָצענטן. אויך ווען דער קהל האָט זיך געטרונקען אין חובות, האָבן זיך געפונען קריסטליכע מלווהס, וואָס האָבן דעפּאָנירט גרויסע סומעס ביים קהל. זיי פֿלעגן, אמת, שטעלן האַרבע באַדינגונגן, זיי פֿלעגן באַקומען בתור ערבות דאָס רעכט צו פֿאַרשלאָסן די גרויסע שול, דעם בית־עלמין און די איבעריקע קהילה־אינסטיטוציעס. עס זיינען געווען קריסטליכע מלווהס, וואָס פֿלעגן אָפּזאָגן אויף „עולמית" זייערע חובות אין קהל פֿאַר רעליגיעזע מוסדות. דער נדבן פֿלעגט פון פּאָרויס באַשטימען, אַז דער קרן זאָל בלייבן ביי קהל לדורות און דער מוסד זאָל באַקומען אַ יערליכע הכנסה— דעם פּראָצענט.

אַ גרויסע צאָל בעלי־חובות האָט ניט געוועלט וואַרטן דורות־לאַנג אויפן אָפּצאָל פון קרן, משפּטים צווישן די בעלי־חובות און דעם קהל הערן ניט אויף אין משך פון גאַנצן 18־טן יר"ה, ביזן יאָר 1766 און אויך שפּעטער. די גערייכטן פֿלעגן אָפּפּסקענען לטובת די בעלי־חובות דעם קרן, די רווחים (פּראָצענטער) און אויך קנס־געלטער. די געריכטן פֿלעגן דערלויבן צו פֿאַרשלאָסן די קהילה־אינסטיטוציעס און אויך צוצונעמען זיי און צו באַקומען פון זיי הכנסות אויף צום דעקן דעם חוב. די בעלי־חובות פֿלעגן איבערנעמען אין זייער רשות אויך די הכנסות פון קהל, די „קאָאָפּקעס". זיי פֿלעגן אויך סעקוועסטרירן דאָס פריוואַטע אייגנטום פון די ראשי־הקהל און פון אַנדערע תושבים. זיי פֿלעגן אָפּילו אַרײַנזעצן אין פריוואַטן אָרעמט די ווייבער פון די ראשי־הקהל און זייערע קינדער [637]). עס זיינען געווען פֿאַלן פון פֿאַרשלאָסן די גרויסע שול דורך די בעלי־חובות, ניט געקוקט, וואָס די יידן פֿלעגן אַרויסגיין מאָנסווייז און שטערן דעם באַאַמטן צו פֿאַרחתמענען די שול. די בעלי־חובות האָבן געווואוסט וועגן אַזאַ ווידערשטאַנד און פֿלעגן דעריבער פון פּאָרויס אויסנעמען אַ תנאי, די יידן זאָלן ניט שטערן צונעמען די קהילה־אינסטיטוציעס, דערין אויך די שטאָט־שול פֿאַרן חוב [638]).

די בעלי־חובות פֿלעגן אָפּטמאָל איבערגעבן דעם ענין אײַנמאָנען די חובות אַזעלכע פריצים, וואָס קאָנען צודריקן די יידן און אַרויסציען ביי זיי דאָס געלט. זיי פֿלעגן איבערגעבן אײַנמאָנען די חובות אַפּילו דעם פּאָד־סטאַראָסטאַ, וואָס איז געווען דער הערשער איבער די יידן אין שטאָט [639]). אין 17־טן יר"ה הערן מיר וועגן אָנפאַלן פון אַקאַדעמיקער־יעזואיטן אויף דער יידישער גאַס, כדי אַיינצואמאָנען חובות. אין יאָר 1687 האָט דער קיניג פֿאַר־באָטן איבערצוגעבן דעם ענין אײַנמאָנען די חובות אַקאַדעמיקער אָדער אַנדערע פריצים (זע אויבן זייטן 26—27). עס זיינען געווען פֿאַלן, ווען יידישע

בעלי־חובות האָבן איבערגעגעבן קריסטלִיכע אַדונים אַיינצומאָנען זייערע חובות (640).

דער קהל איז אָפטמאָל געצוואונגען געווען צו צאָלן חובות פון פּריוואַטע פערזאָנען, וועָן אַ ברוטאַלער בעל־חוב פלעגט דריקן אַ יידן, וואָס איז ניט געווען ביכולת צו צאָלן, פלעגט דער קהל אים אַרויסראַטעווען פון דעם באַדריקערס הענט. דער קהל פלעגט אויסלייזן פון פּריצישן אַרעסט יידישע קינדער און אויך דערוואַקסענע, וואָס זיינען אַרעסטירט געוואָרן פאַר חובות. וועָן אומבאַוועגלִיכע גיטער אויף יידישער גאַס האָבן געקאָנט אַרײַנפאַלן אין די הענט פון אַ קריסטלִיכן בעל־חוב, פלעגט דער קהל זיך באַמיען זיי אויסצולייזן.

דער סיום פון 1764 האָט געוואוסט וועגן די גרויסע חובות פון די קהילות. די רעזאָלוציע פון דעם דאָזיקן סיום וועגן מבטל מאַכן דעם ועד מדינת ליטא האָט באַטראַכט אויף די פראַגע וועגן מאַכן אַ טאָלק מיט די חובות פון ועד און מיט די חובות פון די הויפט־קהילות. דעם ענין סילוקן די חובות האָט דער סיום איבערגעגעבן דער סקאַרב־קאָמיסיע. דער סיום האָט באַפוילן די ראשי־הקהילות צו שטעלן זיך אין חודש פעברואַר 1765 פאַר דער קאָמיסיע און דערלאַנגען זייערע פאַפירן און חשבונות. אויך די בעלי־חובות האָט ער באַפוילן צו ברענגען זייערע שטר־חובות. אויף דער סקאַרב־קאָמיסיע איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אַ פליכט צו רעווידירן די חשבונות, אויסצופאָרשן די קוואַלן פון די קהלשע הכנסות און צו באַשטימען דעם אופן פון אָפצאָלן די חובות.

די ליקווידאַציע פון די חובות איז אוממיגלִיך געווען צו דערלַיידיקן אויף איין פוס. עס זיינען געווען אַ סך בעלי־חובות, מ׳האָט געדאַרפט דורכקוקן זייערע אַלטע פאַפירן און אויסהערן זייערע טענות און אויך די טענות פונם קהל. אין יוני 1765 האָט דער רעגירונגס־פראָקוראָר אויפגעפאָדערט די קלויסטערס און פאַרשיידענע פריצים, זיי זאָלן זיך שטעלן צום משפט מיטן קהל פאַר דער קאָמיסיע אין יולי פון דעם יאָר (641). די קאָמיסיע האט צונויפגעשטעלט די רשימה פון אַלע חובות און אויך די רשימה פון די יערלִיכע הכנסות און הוצאות פון דעם קהל (642). די קאָמיסיע האָט אָבער ניט אַיינגעאָרדנט דעם ענין באַצאָלן די חובות און האָט ניט באַטראַכט די תביעות אין דעם יאָר, נאָר ערשט אויפן אַנדער יאָר. די סקאַרב־קאָמיסיע האָט פון איר זייט נאָמינירט אַ ספּעציעל געריכט (אַ קאָמיסיע), וואָס האָט געדאַרפט אונטערזוכן די תביעות, פסקענען, וועלכע חובות זיינען קוראַנט, און אַיינאָרדענען דעם אָפצאָל פון די חובות. דער דאָזיקער ליקווידאַציע־קאָמיסיע זיינען דערלאַנגט געוואָרן 64 תביעות צום קהל און כמעט אזא צאָל (63) האָט דערלאַנגט אויך דער קהל, ס׳איז צוגעגעבן געוואָרן נאָך אַ בשותפותדיקע תביעה מצד אַלע בעלי־חובות און אַ קאָנטר־תביעה מצד דעם קהל. דאָס ליקווידאַציע־געריכט האָט פאַראיניקט אַלע 129 תביעות אין איין ענין און האָט אַרויסגעטראָגן אַן אורטייל, וואו ער שטעלט פעסט די חובות און דעם סדר פון זייער אויסצאָל (643).

לאָמיר אַיינקוקן אין די חובות פון קהל, לויט זיי זיינען צוגעשטעלט

געווארן אויף ליקווידאציע אין די יאָרן 1766,1765 און נאָכדעם וועלן מיר זען, ווי האָט דאָס ליקווידאציע-געריכט איינגעאָרדנט דאָס סילוקן די חובות.

לויט די רשימות פונם „ליקווידאציע-בוך" פון יאָר 1765, דערגרייכן די חובות צו א סומע פון — 823.047 גל. 26 גר.

כמעט אלע חובות זיינען פון קלויסטערס און גלחים. די חובות וועלכע מען טשענטשן זיינען געמאכט געווארן מיט א קורצער צייט צוריק, אין די יאָרן 1763—1764 אויף ניט קיין גרויסע סומעס:

1. דעם שרה פעטראשקיעוויטש — א הלוואה פון יאָר 1758 (644 מיט אן אָפצאָל פון 10 פראָצ. — 5.000 גל.

2. דעם פריץ קאָסטראָוויצקי — פון יאָר 1761, וועז די רוסישע מחנות זיינען אַריין אין שטאָט נון מ'האָט געדארפט האָבן געלט אויף אויף משפטים אדג"ל — א הלוואָה מיט אן אָפצאָל פון 10 פראָצ. יערליך 18.800 גל.

ס"ה 23.800 גל.

3. דערצו דארף מען צוגעבן נאָך א הלוואה פון צוויי יידישע באַנקירן פון קיניגסבערג, זעליגמאַן און חיים פרידלאַנד, פון יאָר 1760, נאָך א שריפה, מיט אן אָפצאָל פון 10 פראָצ. יערליך,—2.400 פרייסישע גילדן— 50.666 פויל. גל. 20 גר.

דער לעצטער חוב איז א חוב פון אויסלאנד. מען קאָן אים אָבער אויך צורעכענען צו דער קאָטעגאָריע יידישע חובות. צו די יידישע חובות האָבן זיך געריכנט:

4. דער קהל האָט פאַראַרענדירט דעם קאָפשטייער פון די ישובים אויף זעקס יאָר, ביזן יאָר 1769, פאַר 8.800 פויל. גל.; מחמת דעם געזעץ פון יאָר 1764 האָט מען אויפגעהערט צאָלן דעם שטייער און דער חוכר האָט באַווייזן אַיינצומאָנען בלויז 800 גל. דאַרף מען בכן אויך אומקערן צוריק — 8.000 גל.

5. דער קהל האָט געליען ביי ווילנער יידן אויף נויטן פון קהל די סומעס:

אין יאָר 1764	4.000	„
„ „ 1765	8.000	„
„ „ „ כדי מפצה צו זיין די אַדעליקע		
„ „ „ פריצים, וואָס האָבן געשאָסן אין די		
„ „ „ יידן בעת די זיצונגען פון די		
„ „ „ קריין-סיימען, —	1.200	„
„ „ „ אויף זעקס פאַפירן —	6.620	„

6. מ'דארף נאָך צוגעבן דעם חוב פון דער מדינה דעם ר' יעקב ב"ר אברהם. דער ועד המדינה

איז אים שולדיק געווען 4.560 גל. אויף די פאַפּירן האָבן זיך אונטערגעשריבן באַפולמעכטיקטע פון די פינף הויפט־קהילות. דער ווילנער קהל איז מחוייב געווען צו באַצאָלן אַ פינפט־חלק— 912 גל.

די חובות יידן ס״ה 79.398 פויל. גל. 20 גר.

אויב מיר זאָלן אַראָפנעמען די סומעס פון די חובות וועלטליכע שררות און יידן, וועלן מיר באַקומען די סומע חובות, וואָס עס האָבן ביים קהל געמאַנט קלויסטערס און גלחים, — 719.849 גל.

לאָמיר איצט באַטראַכטן די בפרטיותדיקע רשימות פון די חובות די קלויסטערס און גלחים.

דעם גרעסטן סכום איז דער קהל שולדיק די יעזואיטן— 380.375 „

פון אָט דער סומע געהערט דער ווילנער קאָלעגיע א. נ. פון אַפאָסטאָל יאָהאַן דער גרעסטער חוב. אָט די חובות זיינען ס׳רוב פון דער צווייטער העלפט 17־טן יר״ה און צוויי פון זיי פון יאָר 1648. לאָמיר דאָ פאַרצייכענען די חובות דער נאָר־וואָס דערמאַנטער קאָלעגיע בפרטיות:

1.	אַ כתב פון	2 פעב.	1648	7.500	גל.	אויף	8 פראָצ.	אַ יאָר (645)
2.	„ „	24 יוני	1648	8.000	„	„	9 „	„ (646)
3.	„ „	„ „	1687	2.000	„	„	8 „	„
4.	„ „	1 יאַנ.	1688	1.000	„	„	„ „	„
5.	„ „	17 „	„	500	„	„	„ „	„
6.	„ „	14 פעב.	„	5.000	„	„	9 „	„
7.	„ „	12 מערץ	„	3.000	„	„	10 „	„
8.	„ „	7 יוני	„	1.000	„	„	8 „	„
9.	„ „	28 פעב.	1691	300 טאָל. 1.950	„	„	„ „	„ (647)
10.	„ „	20 אַפר.	„	10.000	„	„	10 „	„ (648)
11.	„ „	29 אַפר.	1694	3.600	„	„	8 „	„ (649)
12.	„ „	27 אָוג.	1695	12.000	„	„	10 „	„ (650)

ס ״ ה 55.550 גל.

אין יאָר 1702, דעם 17־טן יאַנואַר, איז דער קהל דורכגעקומען מיטן ראש פון די יעזואיטן אין דער ליטווישער פראָווינץ, דעם פראָווינץ־גלח אַרענטי (X. Arenty). דער גלח האָט מסכים געווען מבטל צו מאַכן דעם חוב פאַר די צינזן, וואָס דער קהל איז געבליבן שולדיק, און האָט אַראָפגעלאָזן די הייך פון די צינזן ביז 5 פראָצ. דער אַלגעמיינער חוב אַלע יעזואיטן איז אַייגנעשטעלט געווארן אויף אַ סומע פון 296.351 גל. 10 גר. אין דעם סכום איז שוין אַיינגעשלאָסן אויך דער חוב דער ווילנער יאָהאַן־קאָלעגיע אויף אַ סומע פון 52.766 גל. 11 גר. אָנשטאָט 74.536 גל. 30 גר.„ וואָס זיי האָבן געמאַנט. דער פשרה־אָפמאַך איז כולל אין זיך פאָלגנדיקע סומעס (651):

1. דער ווילנער קאָלעגיע א. נ. פון אפ. יאָהאן 52.766 גל. 20 גר.
2. דער פּראָווינץ (צוזאַמען מיט דער סומע פון גלח) 37.000 „
3. די סומע, וואָס איז איבערגעגעבן געוואָרן
פון דער קאָלעגיע אין וואַרשע 4.518 „
4. „ „ „ „ וויטעבסק 12.000 „חוב פ. יאָרן 6=1683
5. „ „ „ „ פּולטוסק 19.100 „ „ יאָר 1689
6. „ „ „ „ נעסוויזש 15.900 „ „ יאָרן 6=1672 1694
7. „ „ „ „ ברונסבערג 46.766 „ 20 גר. 7=1693
8. „ „ „ „ דראָהיץ 10.000 „ „ „ יאָר 1693
9. „ „ „ „ אָלוקשט 39.200 „ „ „ יאָרן 6=1692
10. „ „ „ „ ניטאָווע 42.600 „
11. „ „ „ „ קראָזש 1.500 „
12. „ „ „ פ. דער רעזידענץ אין דענעבאָרג 13.000 „
13. „ פון די יעזואיטן Domus Professiae אין ווילנע 2000 „

די קלויסטערס, וואָס זיינען ווייט פון ווילנע, האָבן, ווייזט אויס, איבער־געגעבן דעם ענין איינמאָנען זייערע חובות דער לייטוישער פּראָווינץ.

נאָכן יאָר 1702 איז דער חוב די יעזואיטן גרויס געוואָרן און די הייך פונם פּראָצענט זיינען זיי פון מאָל צו מאָל געצוואונגען געווען צו פאַרקלענערן. אין יאָר 1709 האָבן די יעזואיטן באַקומען אַן איבערגעלאָזענע נדבה פון דער פּריצתה פוזינין — 7.754 גילדן צו שטיצן די יוגנט, וואָס שטודירט אין זייער אַקאַדעמיע אין ווילנע — פאַר דער וואַלעריאַנער בורסע[652]. צו דעם צוועק האָבן די יעזואיטן באַקומען אויך פון די סקאַראָבאָהאַטיס 1000 גל. די דאָזיקע סומעס זיינען צוגעגעבן געוואָרן צום חוב פון דער ווילנער קאָלעגיע, וואָס האָט בכן אין יאָר 1712 באַטראָפן אַ סומע פון 61.520 גל. 20 גר. די יעזו־איטישע קאָלעגיע איז אין דעם יאָר דורכגעקומען מיטן קהל. אין פשרה־אָפּמאַך איז באַשטימט געוואָרן, דער קהל זאָל אויסצאָלן יערליך צו 3 פּראָצ. אין יאָר 1717 האָט דער קהל זיך מתחייב געווען צו צאָלן יערליכע 3% פון דער סומע פונם חוב אָלע יעזואיטן אין וועכנטליכע ראַטעס — צו 181 גל. 29 גר. א וואָך. אָבער אַפילו אין אָט דעם סדר האָט דער קהל אויך ניט געצאָלט קיין לאַנגע צייט די צינזן. אין יאָר 1721/2 האָט דער קהל באַצאָלט בלויז צוויי מיט א דריטל פּראָצ. און אין יאָר 1723 האָט ער זיך מתחייב געווען צו צאָלן נאָר 2 פּראָצ. א יאָר. אין יאָר 1733 איז דער קהל געבליבן שולדיק פאַר די וועכנטליכע ראַטעס פון די פּראָצענט־געלטער א סומע פון 5.120 גילדן 24 גר. דאַן האָט דער קהל אַרויסגעגעבן די יעזואיטן א התחייבות צו סילוקן דעם דאָזיקן חוב פאַר די צינזן און אויך צו צאָלן די וועכנטליכע סומעס מיט זיינע הכנסות פון דער „גרויסער קאָלעגקע"[653]. אין יאָר 1736 האָט דער קהל געשלאָסן מיט אָלע יעזואיטישע בעלי־חובות א פשרה־אָפּמאַך ענליך צום אָפּמאַך, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן אין יאָר 1702. די הייך פון די צינזן איז באַשטימט געוואָרן — 3 פּראָצענט יערליך. די צינזן דאַרף דער קהל אויס־

צאָלן אין וועכנטלִיכע ראַטעס — 181 גילדן אַ וואָך. אין דער אָפּמאַך־שריפט זאָגן די גלחים, אַז זיי האָבן מסכים געווען אויף דער דאָזיקער הנחה, ווייל זיי האָבן רחמנות אויף די יידן (z łaski i kompasji swojej), נעמענדיק אין אַכט די אָרעמקייט פונם קהל מחמת די אומאויפהערלִיכע מהומות און איבערקערענישן[654]. אין דער אמתן איז דאָס ניט געווען קיין ענין פון „רחמנות“ מצד די יעזואיטן, נאָר זיי האָבן געזען דעם געפּאַלענעם מאַטעריעלן מצב פון דער קהילה און האָבן פּאַרשטאַנען, אַז זיי וועלן מער ניט קאָנען באַקומען, — האָבן זיי דעריבער מסכים געווען אויף אַ נידעריקערן פּראָצענט. די יעזואיטן זיינען אין דער שריפט מודיע פון פּאָרויס, אַז די הנחה איז נאָר אַ צייטווייליקע, ביז דער קהל וועט צו זיך קומען, צו זיין פריערדיקן מעמד, און דאַן וועלן זיי נעמען 10 פּראָצ. און וועלן אויך אַיינמאָנען דאָס, וואָס דער קהל איז זיי געבליבן שולדיק פּאַר די צינזן פון פריער. די וועכנטלִיכע ראַטע האָט מען פּאַרזיכערט מיט די הכנסות פון דער „גרויסער קאָאָבקע“, וואָס די יעזואיטן וועלן קאָנען פּאַראַרענדירן, און אויב אָט די הכנסות וועלן ניט קלעקן, האָבן זיי זיך פאַרזיכערט אויך מיט הכנסות פון אַנדערע קאָאָבקעס.

די רשימות פון די חובות, וואָס זיינען צונויפגעשטעלט געוואָרן אין יאָר 1702 און אין יאָר 1736, אַנטהאַלטן ניט אַלע חובות די יעזואיטן. אַזוי איז דער קהל שולדיק די ווילנער יעזואיטן פון נאָוויציאַט (מאָנאַכווען) 64.650 גל. די דאָזיקע סומע איז אַריינגעשטעלט אין אָפּמאַך, וואָס איז מיט זיי געשלאָסן געוואָרן דעם 25. מערץ 1715[655], און ער אַנטהאַלט די פאָלגנדיקע חובות:

1. דעם 20-טן דעצעמבער 1673 האָט דער קהל געליען בײם רעקטאָר פון ווילנער נאָוויציאַט 500 טשערוואָנצעס (אַ טשערוואָנעץ=12 פּוילישע גילדן) אויף אַ משך פון 10 יאָר אויף 10% יערלִיך און חוץ דעם 4000 גל., — סך הכל — 10.000 גל.
2. אין יאָר 1674, דעם 2. סעפט., אויף אַ משך פון 3 יאָר אויף 10 פּראָצ. 600 טשערוואָנצעס 7.200 גל.
3. דעם 1. מערץ, אויף אַ משך פון 6 יאָר לויט 10 פּראָצ. 600 טשערס. 14.000 „
4. אין יאָר 1679 אויף אַ משך פון אײַן יאָר לויט 10% „ „ 13.000 „
5. „ „ 1690, 21—VI „ „ 3 „ „ „ „ „ „ 10.000 „
6. „ „ 1691 „ „ 2 „ „ „ „ „ „ 4.000 „
7. „ „ 1694 .4.Ш „ „ 3 „ „ 9% „ „ 600 „
8. „ „ 1677, .13.XI האָבן זיי געליען בײם פּריץ האַלעצקי אויף 10% 3.750 „
9. „ „ 1677 האָבן זיי באַקומען דעם עזבון סקאָאָבאָהאַטי— דעם חוב פון קהל 1.500 „

עס זיינען געווען אויך נאָך תביעות. אַזוי האָבן די גלחים־יעזואיטן פון קראָזש איבערגעגעבן די יעזואיטן פון נאָוויציאַט אַ חוב פון — 1.500 גל.
די גלחים־יעזואיטן א"נ פון הל. מיכאַל פון נעסוויזש איז דער וע

המדינה שולדיק געווען פאר אַ חוב פון יאָר 1667 אַ סומע פון 10.000 גילדן, פון די יאָרן 9/1697 — 4000 גל. ס"ה 14000 גל.

די ווילנער קהילה איז מחוייב געווען צו באַצאָלן אַ פינפט־חלק — 2.800 „

אויך די ווילנער יעזואיטן א"נ פון הל. קאַזימיר האָבן געמאַנט אַ סומע פון 1.000 גל.

מ'דאַרף פאַרצייכענען, אַז דער קהל איז אָפטמאָל געצוואונגען געווען צו סילוקן דעם קרן פון געוויסע חובות. אַזוי האָט דער קהל לויט אַן אורטייל פון ווילנער שלאָס־געריכט באַצאָלט דער ווילנער אַקאַדעמיע פון די יעזואיטן 14.500 גל.[656]).

די תביעות פון אַלע יעזואיטן, וואָס זיינען דערלאַנגט געווארן אין יאָר 1765, זיינען דערגאַנגען צו אַ סומע פון 397.604 גל. 10 גר.

דאָס ליקווידאַציע־געריכט האָט אין זיין פסק־דין באַשטימט די דאָזיקע חובות אויף אַ סומע פון 380.375 גל.

דעם צווייטן אָרט נאָך די יעזואיטן פאַרנעמען די דאָמיניקאַנער גלחים. דער חוב אַלע דאָמיניקאַנער צוזאַמען איז אין ליקווידאַציע־געריכט באַשטימט געווארן אויף אַ סומע פון 131.850 גל. די דאָזיקע סומע צעטיילט זיך אַזוי:

1. די ווילנער דאָמיניקאַנער גלחים ביי דער קירך פון הל. גייסט — 51.400 גל.[657]).
2. דער „ברודערשאַפט פון הייליקן ראָזנ־קראַנץ" (Arcybractwo Różańca św.) 2.200 „ (דער חוב כון די יאָרן 1686—1690)
3. די דאָמיניקאַנער גלחים פון קאָנווענט אויף לוקישקעס אין ווילנע „ „ „ 5.900 „ („ „ 1695/7—1712)
4. „ „ „ שומסק 7.000 „ („ „ 1698,1707,1717)
5. די דאָמיניקאַנער גלחים פון קאַלוואַריע אין וועראָק אין ווילנע 750 „ („ „ 1703)
6. „ „ „ „ אין מערעטש 4.500 „ („ „ 1628[658]/1699)
7. „ „ „ „ פאָפּאָרסק 35.000 „ („ „ 1649[659]/1691—7)
8. „ „ „ „ רוזשאַני 12.300 „ („ „ 8—1694)
9. „ „ „ „ סייני 3.000 „ („ „ 1691)
10. „ „ „ „ וועראשבאָלאָווא 3.000 „ („ „ 1697)
11. „ „ „ „ קאָוונע 2.000 „ („ „ 1695)
12. „ „ „ „ וואַסילישאָק 1.000 „ („ „ 1694)
13. „ „ „ „ אַגלאָנע 3.000 „ („ „ 1696)
14. „ „ „ „ וויסאָקאָדוואָר 800 „ („ „ 1695)

די תביעות פון אייניקע קאָנווענטן זיינען געווען גרעסער ווי עס איז באַשטימט אין פסק־דין פון דער ליקווידאַציע־קאָמיסיע. אַזוי האָבן געפאָדערט די דאָמיניקאַנער

פון קאָנוועט אין לוקישקעס 6.433 גל. 10 גר., און דאָס געריכט
האָט פאַר זיי געפּסקנט 5.900 גל. ;
" " " " שומסק 9.533 " " " " " " 7.000 " ;
" " " " רוזשאַני 13.180 " " " " " " 12.300 " ;

אויף דער תּביעה פון קאָנווענט אין שומסק האָט דער קהל
געוויזן אַ קוויט אויף באַצאָלטע 2.000 גל.

די פראַנצישקאַנער גלחים פון פאַרשיידענע קאָנווענטן האָבן
דערלאַנגט צוזאַמען פאָלגנדיקע תּביעות:

1. דער ווילנער קאָנווענט 49.900 גל. (חוב פון די יאָרן 1705–16, 1677|97)
2. דער Arcybractwo Compas-
sionis Dōmini. 2.150 " (" " " " 1678, 1698)
3. דער קאָנווענט אין האָלשאַן 10.500 " (" " " יאָר 1744)
4. " " " נאַרולישאָק 2.130 " (" " " " 1692)
5. " " " אָלקעניק 11.000 " (" " " " 1701)
6. " " " אין אודזיילי 8.500 " (" " " " 1691)
7. " " " גראָדנע 1.450 " (חוב פון די יאָרן 1696–1733)

ס"ה 85.630 גל.

די פראַנצישקאַנער גלחים האָבן דערלאַנגט אין יאָר 1765 אַ תּביעה אויף
הונדערטער טויזנט גילדן, וואָס דער קהל האָט, לויט זייערע רייד, געליען
ביי פאַרשיידענע קאָנווענטן אין משך פון העכער הונדערט יאָר. זיי האָבן ניט
געקאָנט דערווייזן זייער תּביעה דאָקומענטאַל. זיי האָבן געטענהט, אַז די דאָ-
קומענטן זיינען אין משך פון דער צייט פאַרפוילט געוואָרן און פאַרלאָרן גע-
גאַנגען, אָבער זיינען געוויזן געוואָרן דעם געריכט אין יאָר 1692 (660). דאָס
ליקווידאַציע-געריכט האָט ניט געלייגט קיין אַכט אויף די רייד פון דער דאָ-
זיקער תּביעה, ווייל דאָס זיינען געווען רייד גלאַט אין דער וועלט אַריין, אָן
באַגלויבטע ראַיות. דאָס געריכט האָט געפּסקנט לטובת די פראַנצישקאַנער גלחים
אַ סומע קרוב צו דער אויבנדערמאָנטער סומע 85.480 גילדן.

דער קהל פלעגט שליסן מיט די פראַנצישקאַנער גלחים אָפּמאַכן, ענליכע
אויף די אָפּמאַכן, וואָס ער האָט געשלאָסן מיט די יעזואיטן. אַזעלכע אָפּמאַכן
זיינען געשלאָסן געוואָרן מיט די פראַנצישקאַנער אין די יאָרן 1716, 1734, 1738.

לטובת די בערנאַרדינער גלחים און מאָנאַכינס האָט דאָס ליק-
ווידאַציע-געריכט אָפּגעפּסקנט פאָלגנדיקע סומעס:

1. פאַר די גלחים פון ווילנער קאָנווענט 11.500 גל. (חוב פון די יאָרן 1705/8, 1687/94)
2. דער געזעלשאַפט immaculatae
conceptionis beatae Virginis
ביים ווילנער קאָשציאָל 5.000 " " " " " 1689, 1699)
3. פאַר די גלחים פון קאָנווענט
אין טראָק 550 " " " " יאָר 1691)
4. פאַר די מאָנאַכינס פונם קלויסטער

א״נ פונם הל. מיכאַל אין ווילנע 14.500 גל. חוב פון די יאָרן 1694|8
5. פאַר די מאָנאַכינס פון פאָרשטאָט
זאַרעטשיע 5.700 „ „ „ „ „ 1694|9)
ס״ה 37.250 גילדן

לויטן אָפּמאַך מיט די מאָנאַכינס פונם קלויסטער א״נ פון הל. מיכאַל, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן אין יאָר 1798, פלעגט דער קהל זיי צאָלן צינזן— 56 גל. אַ וואָך, ד. ה. 4,6 %.

די מאָנאַכינס א. נ. פון דער הל. בריגידאַ פונם קאָנווענט אין גראָדנע איז דער קהל שולדיק געווען 10.000 גל. די מאָנאַכינס האָבן באַקומען די דאָ־זיקע סומע בתור עזבון פון דער פריצתה אַלעקסאַנדראַ וועסיאָלאָווסקאַ, דער פרוי פונם ליטווישן מאַרשאַלעק. דער חוב איז געווען פון יאָר 1639 לויט אַ„שטר מכירה חוזרת" („ווידער־פאַרקויף").

די אַ ו ו ג ו ס ט י נ ע ר גלחים פון ווילנער קאָנווענט איז דער קהל שולדיק געווען 7.000 גל. [661].

די באַזיליאַנער גלחים פון פּאָלאָצק איז ער שולדיק געווען	6.800 גל. [662].	חוב פון יאָר 1697
די „רעגולערע גלחים בעלי־תשובה" פון ווילנער קאָנווענט	7.800 „	„ די יאָרן 169/498
דער „פּראָכיאַ א. נ. פון די הל. ניקאָדעם און יוזעף אין ווילנע	15.000 „	„ „ „ 1695־1709
דער געז. Szkaplerza św. פון די גלחים־קאַרמעליטן אין ווילנע —	1.000 „	„ „ „ 1738.
די „רעגולערע גלחים" פון ווידזענישאָק —	3.200 „	„ „ „ 1698.
די גלחים אין סאָבאָטי —	6.600 „	„ „ „ [663].
דעם פּראָכאָס פון ווילנער שפּיטאָל א. נ. פון הל. ראָך —	3.300 „ [664].	„ „ „ 1740,1730.
דעם פּלעבאַנער גלח פון זשעזשמאָר —	500 „	„ „ יאָר 1691.
דעם גלח אַנציפּא, פּלעבאַן אין קאָשציאָל א. נ. פון הל. יאַן אין ווילנע —	6.200 „ [665].	
דעם גלח דאָוובאָר פּלעבאַן פון פּאָדבריסק —	1.500 „	
דער פּראָכיאַ אין טראָק —	1.000 „	
די ווייסרוסישע סופּראַגעניע איז ניט געקומען צום געריכט מיט איר תביעה, אָבער דער קהל האָט דערלאַנגט, אַז ער צאָלט איר צינזן יערליך 1280 גל.		
דער חוב דער סופּראַגעניע האָט באַטראָפן	4.000 „	

צו דער רשימה פון די חובות ו ו ע ל ט ל י כ ע פ ר י צ י ם, וואָס איז דערלאַנגט געוואָרן אין יאָר 1765, דאַרף מען צוגעבן דעם חוב דער פּריצתה אַננאַ גינטאָווט 6.000 גילדן.

דאָס ליקווידאַציע־געריכט האָט ניט אָפּגעפּסקנט לטובת דעם פּריץ

קאָסטראָוויצקי דעם חוב פון 18.800 גל. אויך די י י ד י ש ע חו בות, ווָאס מיר האָבן אויסגערעכנט אויבן, האָט דאָס ליקווידאַציע-געריכט ניט איינגענאָמען. דער ענין איינאַרדנען דעם חוב די אויסלענדישע באַנקירן, די בריידאַר פרידלענדער, האָט דאָס געריכט איבערגעגעבן דער סקאַרב-קאָמיסיע, ווייל זיי זיינען ניט געקומען צום ליקווידאַציע-געריכט 666).

איצט קאָנען מיר סומירן די סכומים, ווָאס דאָס ליקווידאַציע-געריכט האָט אָפּגעפּסקנט לטובת די בעלי-חובות.

1.	די גלחים-יעזואיטן	380.375 גל.
2.	„ „ דאָמיניקאַנער	131.850 „
3.	„ „ פראַנצישקאַנער	85.480 „
4.	„ „ בערנאַרדינער	37.250 „
5.	„ „ באַזיליאַנער פון פּאָלאָצק	9.800 „
6.	די מאָנאַכינס א. נ. פון בריגידאַ אין גראָדנע	10.000 „
7.	די אַווגוסטינער גלחים אין ווילנע	7.000 „
8.	די „רעגולערע גלחים בעלי-תשובה" פון ווילנער קאָנוועגט	7.800 „
9.	דער „פראָכיאַ א. נ. פון די הל. ניקאָדעם און יוזף" אין ווילנע	15.000 „
10.	דער געז. Szkaplerza św. פון די גלחים-קארמעליטן אין ווילנע	1.000 „
11.	„די רעגולערע גלחים" פון ווידזנישאָק	3.200 „
12.	דעם גלח דעם פלעבאַן אין סאָבאָטי	6.600 „
13.	דעם פראָכאָס פון ווילנער שפיטאָל א. נ. פון הל. רָאָך	6.600 „
14.	דעם גלח דצם ווילנער פלעבאַן	6.200 „
15.	דעם גלח דעם פלעבאַן אין זשעזשמאָר	550 „
16.	„ „ „ „ „ פאָדבריסק	1.500 „
17.	דער פראָכיאַ אין טראָק	1.000 „
18.	דעם פריץ פעטראַשקיעוויטש	5.000 „
19.	דער פריצתה גינטאָווט	6.000 „
	ס ״ ה	719.205 גל.

פון אָט דער סומע דארף מען אראָפנעמען 4.900 גל. פון די פראָנצישקאַנער גלחים און 5000 גל. פון דער פראָכיאַ א. נ. פון די הל. ניקאָדעם און יוזף, ווייל זיי האָבן ניט דערווייזן מיט אַ שבועה די ריכטיקייט פון דער תביעה.

דאָס געריכט האָט אָפּגעפּסקנט לטובת דעם שפיטאָל א. נ. פון דרוי-איניקייט אַ סומע פון 7000 גל. פאַר אַ געמויערט הויז, ווָאס דער קהל האָט אָפּגעקויפט בימים שפיטאָל אין 17-טן יר״ה (זע אויב ז׳ 77). די דאָזיקע סומע דארף מען מצרף זיין צו דער רשימה פון אַלע איבעריקע חובות. דער קהל האָט נאָכדעם באַצאָלט פראָצענט פאַר דעם דאָזיקן חוב.

דער קהילה פון פּאָרשטאָט שניפישאָק האָט דאָס ליקווידאַציע-געריכט צוגעפּסקנט לטובת די בעלי-חובות פּאָלגנדיקע סומעס:

1. פאַר די דאָמיניקאַנער גלחים פון ווילנער קאָנוועגט
אין פּאָרשטאָט לוקישקעס „ „ „ 500 גל. (חוב פון יאָר 1690).
2. „ „ „ פון קאָנוועגט אין ווערעק 2000 „ („ „ „ 1732).
3. „ פאַר די באַזילייאַנער אין נאָוואָגרודאָק 2000 „ („ „ „ 1728).
4. „ דעם פּריץ זאַראַנק 2400 „ („ „ „ 1760).

ס״ה 6.900 גל.

אויב מיר זאָלן פאַרגלייכן די חובות פון דער ווילנער קהילה (3.206 נפשות) אין יאָר 1766 מיט די חובות פון די איבעריקע הויפּט־קהילות, וועלן מיר זיך איבערצייגן, אַז די חובות פון דער ווילנער קהלה שטייגן אַריבער די חובות פון די אַנדערע קהילות. אַזוי האָבן די חובות פון דער גראָדנער קהילה (2.418 נפשות) באַטראָפן אַ סומע פון 522. 448 גל., פון דער פינסקער קהילה (1.277 נפשות) — אַ סומע פון 310.032 גל., פון דער בריסקער קהילה (3.175 נפשות) — אַ סומע פון 119.720 גל.[667]. וועגן מיר זאָלן אַריינגענעמען אין חשבון די צאָל נפשות אין די קהילות, וועלן מיר זען, אַז די חובות פון אייניקע קהילות, למשל, פון דער פינסקער קהילה, שטייגן אַריבער די חובות פון דער ווילנער קהילה. אויך די חובות פון די איבעריקע הויפּט־קהילות זיינען ס׳רוב פון דער צווייטער העלפט פון 17־טן יר״ה.

די בעלי־חובות פון אָט די קהילות זיינען כמעט אַלע קלויסטערס און גלחים און בלויז אַ קליינער טייל פון זיי זיינען וועלטליכע פריצים און יידן. אַ סך חובות זיינען אַריבער צו קלויסטערס פון וועלטליכע פריצים אויך אין די דאָזיקע קהילות. אויב מיר זאָלן נעמען די חובות פון דער בריסקער קהילה, וועלן מיר זען, אַז צווישן 18 בעלי־חובות איז דאָ נאָר איינער פון אַ וועלטליכן פריץ. אָבער דעם וועלטליכן בעל־חוב, דעם פריץ סאָסנאָווסקי, איז דער קהל שולדיק אויף משכנות 100.000 גילדן און צאָלט אים צינזן 10 % יערליך אויך לויטן לייקוידאַציאָנעלן פסק־דין. אין דער פינסקער קהילה זיינען בעלי־חובות: 14 פון קלער, 10 וועלטליכע פריצים און איין יידישע פרוי. די בעלי־חובות פון דער גראָדנער קהילה זיינען: 28 פון קלער און 12 וועלטליכע פריצים. אָבער קיין איינע פון די אַלע קהילות איז ניט שולדיק געווען די גלחים־יעזואיטן אַזעלכע גרויסע סומעס, ווי די ווילנער קהילה. די גראָדנער קהילה איז שולדיק זייער אַ סך געלט די דאָמיניקאַנער גלחים. די מאַנאַכינס א. נ. פון בריגידאַ איז די גראָדנער קהילה שולדיק געווען, פונקט ווי די ווילנער קהילה, 10.000 גל. פון יאָר 1636 פון „ווידערפאַרקויף", וואָס איז געבען געווארן די וועסיאָלאָווסקיס. ס׳איז כדאַי צו פאַרגלייכן די רשימה פון די חובות פון דער ווילנער קהילה מיט די רשימות פון אַנדערע הויפּט־קהילות. מיר גיבן דאָ פאַר אַ ביישפיל די רשימה פון די חובות פון דער גראָדנער קהילה אין יאָר 1766 [668]:

די גלחים־יעזואיטן פון דער קאָלעגיע אין גראָדנע	50.000	גל.
„ „ „ „ „ דזשמבראָווער מיסיע	8.000	„
„ „ „ „ „ מערעטש	8.000	„
„ „ „ „ „ נעסוויזש	400	„

די דאָמיניקאַנער גלחים פון גראָדנע	53.000	גל.
" " " " לישקאָוו	16.000	"
" " " " קאָוונע	12.000	"
די ווילנער דאָמיניקאַנער גלחים א. נ. פון הל. גייסט	10.000	"
די דאָמיניקאַנער גלחים פון קלימאָוויטש	1.410	"
" " " " מערעטש	3.000	"
" " " " דערעטשין	1.500	"
" " " " וואַסילישאָק	2.800	"
" " " " ראָזשנאָסטאָק	10.000	"
" " " " סיניי	26.350	"
" " " " קראַסנאָבאָר	1.500	"
די בערנאַרדינער גלחים פון גראָדנע	31.995	"
די בערנאַרדינער מאָנאַכינס "	28.400	"
" וואָס זייער קלויסטער איז אין זאַלעסיע	2.000	"
די מאָנאַכינס א. נ. פון בריגידא	10.000	"
די באַזיליאַנער גלחים פון גראָדנע	6.000	"
די באַזיליאַנער מאָנאַכינס" "	22.000	"
די פראַנצישקאַנער גלחים" "	22.433	"
די גלחים-קאַרמעליטן פון גראָדנע	20.000	"
דעם גלח דעם פראָאָס פון גראָדנע	9.000	"
די רעגולערע גלחים-קאַנאָניקער פון קרעמענץ	2.400	"
דעם גלח דעם פלעבאַן פון לישקאָוו	500	"
דער קירך אין פאָנעמון	3.400	"
דעם גלח דעם פלעבאַן פון דאָליסטאָוו	700	"
די פריצים מאָניושקאָ	6.250	"
" " אַלעקסאַנדראָוויטש	12.000	"
" " כרעפטאָוויטש	14.000	"
" " וואָלאָוויטש און זאַלעסקי	11.000	"
דעם פריץ צישעווסקי	1.000	"
" " שאַניאָווסקי	2.533	"
" " גילשעווסקי	30.000	"
" " פאָליובינסקי	1.800	"
" " סאַדלוסקי	2000	"
" " אַוגוסטאָווסקי	2.150	"
" " בעלעווסקי	800	"
דער פאַננאַ פאָטשאָבוט	2.000	"
ס " ה	448.521	גל.

דאָס ליקווידאַציע-געריכט האָט געפאָדערט פון קהל, ער זאָל אים צו-שטעלן די רשימה פון זיינע יערליכע חכנסות, כדי דאָס געריכט זאָל קאָנען

אײַנאַרדענען דעם ענין אויסצאָלן די חובות בהדרגה און פֿאַרזיכערן דאָס אויסצאָלן די פּראָצענט־געלטער. אויף דער רשימה מוז דער קהל אונטערשרײַבן זיך און נאָכדעם וועלן די ראשים, דער רב, דער שתדלן, די שמשים און די נאמנים מוזן באַשטעטיקן איר רייכטיקייט מיט אַ שבועה אין שול.

די ראשי־הקהל האָבן זיך איצט געפונען אין אַ שווערער לאָגע. זיי האָבן ניט געוואָלט איבערגעבן אַלע הכנסות אויף צו צאָלן די חובות. דער קהל האָט געהאַט אַ סך הוצאות, שטענדיקע און אומבאַשטימטע, און עס איז אוממיגלעך געווען צו וויסן, וויפֿיל וועט מען דאַרפן אויסגעבן אין נאָענטע יאָרן. פון דער צווייטער זייט, ווי מיר האָבן געזעען, זיינען די ראשי־הקהל געווען פֿאַראינטערעסירט, דער חוב פון קהל זאָל זיך ניט פֿאַרקלענערן. זיי האבן געוואָלט איבערגעבן בלויז אַזאַ סומע, וואָס איז נייטיק אויף צום צאָלן ניט קיין הויכע יערלעכע פּראָצענטן. די סומע פון די פּראָצענט־געלטער, וואָס דער קהל פלעגט צאָלן יערלעך, האָט לויטן חשבון, וואָס ער האָט צוגעשטעלט אין יאָר 1765, באַטראָפן 36.224 גל. אַזאַ סומע באַטרעפט אויך די הכנסה פון קהל לויט דער רשימה, וואָס ער האָט צוגעשטעלט דעם יאָר.

די יערלעכע הכנסה פון קהל איז לויט דער רשימה, וואָס איז צוגעשטעלט געוואָרן אין יאָר 1765 669), געווען אַזאַ:

1.	פון דער קאָראָבקע פון סוחרים, בעלי־מלאָכות און שיינקערס, צוזאַמען מיטן „סכום", וואָס מען פלעגט נעמען יעדע וואָך,	18.000 גל.
2.	קאָראָבקע פון פלייש 670)	10.000 „
3.	„ „ עופות	950 „
4.	„ „ סוחרים־אורחים	450 „
5.	„ „ פעלן	4.300 671)„
6.	„ „ חלב	2.000 672)„
7.	פון פערצן געמויערטע הייזער (געווייס דירות, „געוועלבער") וואָס געהערן צום קהל	280 „
	ס „ ה	35.980 גל.

דער קהל האָט פאַררעגיסטרירט אויך די סומעס, וואָס עס פלעגן צאָלן פריער, פאַרן יאָר 1764, די קהילות פון שניפישאָק און אַנטאָקאָליע און די ישובים, וואָס אין ווילנער קרייז:

8.	די קהילה פון שניפישאָק	100 גל.
9.	„ „ אַנטאָקאָליע 27 טאָלער =	216 „
10.	די ישובים מיט די שטעטלעך 5—7 מייל אַרום ווילנע	1.800„

פון דער סומע 35.980 גילדן פון דער יערלעכער הכנסה דאַרף מען אַראָפנעמען פאַר די ערשטע יאָרן די הכנסה פון די קאָראָבקעס פון פעלן און חלב. די דאָזיקע קאָראָבקעס וועלן געבן הכנסות ערשט נאָכן ענדיקן זיך פון אָפמאַך, נאָך די יאָרן 1767 און 1771, ווייל ביז אָט דער צייט האָט מען שוין אָפגענומען די הכנסה פארויס.

אין יאָר 1766, דעם ערשטן יולי, נאָכדעם ווי דאָס ליקווידאַציע-געריכט האָט געפאָדערט, מען זאָל אים איבערגעבן אַן אונטערגעשריבענע רשימה, וואָס מען זאָל שווערן וועגן איר ריכטיקייט, האָבן די ראשי הקהל דערלאַנגט דורך דעם שתדלן פון דער קהילה די דאָזיקע רשימה:

1.	פון דער גרויסער קאָראָבקע	14.000 גל.
2.	פון דער קאָראָבקע פון פלייש אין דעם יאָר	10.000 „
3.	„ „ „ „ פעלן	4.300 „
4.	„ „ „ „ חלב	2.000 „
5.	„ „ „ „ זייד	800 „
6.	„ „ „ „ עופות	950 „
7.	„ „ „ „ סוחרים-אורחים	1.350 „
8.	„ „ „ „ שוועבעלעך	100 „
9.	„ „ „ „ בעקער	200 „
10.	„ „ „ „ דקות	200 „
11.	„ „ „ „ פולווער	100 „
		ס"ה 34.000 גל.

די ראשי-הקהל צוזאַמען מיטן רב, מיטן שתדלן חיים בן יוסף, מיט די שמשים פון קהל און די נאמנים האָבן געשוואָרן אין שול וועגן דער ריכטיקייט פון דער יערליכער הכנסה אין דער הייך פון 34.000 גל. אַ יאָר [673].

דאָס ליקווידאַציע-געריכט האָט געפסקנט, דער קהל זאָל אויסגעבן די דאָזיקע סומע פון 34.000 גל. יערליך אויף צו באַצאָלן צינזן אין דער הייך פון 3 % און דעם רעשט דערפון — אויף צו באַצאָלן די חובות. אַזוי איז דער קהל מחוייב צו באַצאָלן אין יאָר 1767, דעם 24. יוני, 21.114 גל. 3 גר. צינזן פאַרן חוב פון 703.805 גילדן.

און ער זאָל באַצאָלן אויך די דאָזיקע חובות:

1.	די בערנאַרדינער גלחים אין טראָק	550 גל.
2.	דעם גלח דעם פלעבאַן אין זשעזשמאָר	550 „
3.	דעם פריץ פעטראַשקעוויטש	5000 „
4.	דער פריצתה גינטאָווט	6000 „
		ס"ה 12.100 גל.

נאָכדעם ווי דער קהל האָט געמאָלדן, אַז ער האָט פאַראַרענדירט אויף עטליכע יאָר די הכנסה פון די קאָראָבקעס פון זייד, פון פעלן און פון חלב, כדי צו באַצאָלן אייניקע בעלי-חובות, האָט דאָס געריכט געפסקנט, דער קהל זאָל ניט צאָלן קיין חובות אין משך פון די דריי יאָר 1768—1770, נאָר בלויז די צינזן. אין יאָר 1771 זאָל דער קהל ווידער אָנהויבן צאָלן אויך די חובות גופאָ. אויב אין משך פון דער צייט וועלן זיך די הכנסות פאַרגרעסערן, וועט דער קהל מחוייב זיין איבערצוגעבן דעם עודף אין דער קאַנצעלאַריע פונם שלאָס-געריכט אין רשות פון דער סקאַרב-קאָמיסיע. דער קהל פון שניפישאָק

מוז באַצאָלן אַלע זיינע חובות מיטאַמאָל אין יאָר 1767.

דאָס ליקווידאַציע־געריכט האָט פֿאַרבאָטן צו לייגן געלט דעם ווילנער קהל און דעם קהל פון שניפישאָק אָדער צו געבן זיי סומעס פאַר דער אַרענדע פון קאָראָבקעס, און דעם קהל האָט עס פאַרבאָטן צו לייגן געלט אָדער צו פאַרענדירן קאָראָבקעס.

די השגחה איבער די הכנסות פונם קהל און איבער די צאָלונגען פון די חובות האָט דאָס ליקווידאַציע־געריכט איבערגעגעבן דעם פּקיד פונם וואָעוודע — דעם פּאָדסטאַראָסטאַ. אויף אָט דעם פּקיד איז אַרויפגעלייגט געווארן אַ חוב צו היטן, עס זאָלן איבערגעגעבן ווערן די בעלי־חובות אַלע הכנסות פונם קהל און דער קהל זאָל ניט אויסגעבן פון זיי אויף זיינע אַנדערע באַדערפענישן 674).

אויך אין די אורטיילן פון די ליקווידאַציע־קאָמיסיעס, וואָס האָבן דערלויבט די חובות פון אַנדערע קהילות, געפינען מיר אַזאַ רעזאָלוציע. דעם קהל אין מינסק לאָזט דאָס ליקווידאַציע־געריכט איבער „אויף די כלל־באַדערפענישן" פונם קהל — 1.200 גילדן. דער פּאָדסטאַראָסטע איז מחוייב יעדן יאָר צו באַקומען אַדין וחשבון פון די הכנסות, צו אונטערזוכן זיין ריכטיקייט (judigatio et verificatio) און איבערצוגעבן אים נאָכדעם אויף רעגיסטראַציע אין די קאַנצעלאַריע־ביכער פון דעם ווילנער שלאָס־געריכט. אויב די הכנסות וועלן זיך פאַרגרעסערן, וועט דער פּאָדסטאַראָסטע מוזן אַכטונג געבן, די ראשי־הקהל זאָלן זיי ניט אויסגעבן אויף די באַדערפענישן פון קהל אָדער אויף זייערע פריוואַטע באַדערפענישן, נאָר בלויז אויף צו צאָלן די קלייניע חובות. אין אַזעלכע ענינים קאָן זיך וועגדן צום געריכט פון דער סקאַרב־קאָמיסיע יעדערער פון די בעלי־חובות 675). דער פּאָדסטאַראָסטע וועט מוזן אַריינטראָגן אַ סדר אויך אין דעם ענין צאָלן די חובות פון דעם עודף, וואָס וועט בלייבן נאָכן באַצאָלן יעדן יאָר די פראָצענט־געלטער. פאַר זיין השגחה זאָל דער פּאָדסטאַראָסטע באַקומען אַ געהאַלט פון פינף הונדערט גילדן אַיאָר.

דאָס געריכט האָט אויך אַיינגעקוקט אין די חובות פון דעם ועד מדינת ליטא, וויל די ווילנער קהילה האָט געמוזט צאָלן איר חלק אין די חובות פון דער מדינה. גלחים־יעזואיטן (XX Jezuici colegium nowicjackiego św. Michała) האָבן דערלאַנגט אַ תביעה פון 14.000 גל. פון אַ שטר־חוב פון די יאָרן 9—1697. דאָס געריכט האָט געפסקנט, די ווילנער קהילה זאָל באַצאָלן אַ פינפט־חלק 676). דער ועד המדינה איז שולדיק געווען אויך דער ווילנער קהילה אַ גרויסע סומע. לויטן פנקס מדינת ליטא, איז דער ועד שולדיק געווען דער ווילנער קהילה 93.330 גילדן צען גר.677), און לויטן בוך פון פסק־דין פון דער ליקווידאַציע־קאָמיסיע — 79.263 גל., חוץ צינזן 39.805 גילדן.

וועז מיר באַטראַכטן אויפמערקזאַם דעם פסק־דין פון דער ליקווידאַציע־קאָמיסיע, זעען מיר, אַז די ריכטער האָבן ניט גוט אונטערזוכט דעם פינאַנסיעלן מצב פונם קהל און האָבן ניט פאַרשטאַנען, ווי אים צו פאַרריכטן. די ראשי הקהל האָבן, אמת, זיי צוגעשטעלט פאַלשע ידיעות וועגן די הכנסות פון קהל, אָבער די ריכטער האָבן געקאָנט אויספאָרשן, פון וועלכע הכנסות זיי

צאָלן געהאַלט די פּקידים אדג״ל. אויב מ׳דאַרף איבערגעבן אַלע הכנסות די בעלי־חובות, זיינען די ריכטער מחוייב געווען אויסצוטיילן פון זיי געהאַלט פאַר די פּקידים אדג״ל. דער קהל האָט אין יאָר 1765 צוגעשטעלט אַ רשימה פון זיינע הוצאות, וואָס דערגייען צו אַ סומע פון 50.724 גילדן אַ יאָר. אָבער אין פּסק־דין פון יאָר 1766 איז פון דעם קיין זכר ניטאָ. די ריכטער זיינען געווען אַזוי ווי קורצזיכטיק: האָבן איבערגענומען אַ רשימה הכנסות פון עלף קאָראָבקעס און איבערגעגעבן די הכנסה אויף צום באַצאָלן די פּראָצענט־געלטער און די חובות. און ווער וועט באַצאָלן דעם פעלנדיקן קאָפּשטייער פאַר די אָרעמעלייט? און פונוואַנען וועט מען נעמען צו צאָלן געהאַלט דעם פּאָדסטאַראָסטע, וואָס מען צאָלט אים יעדן יאָר אָנגעזעענע סומעס אַחוץ די פינף הונדערט גילדן, וואָס די קאָמיסיע האָט פאַר אים באַשטימט פאַר זיין טרחה מיט דער השגחה? און פון וועלכע הכנסות וועט מען יעדן יאָר צאָלן דעם מאַגיסטראַט 600 גילדן? אויף אָט די פראַגעס האָט די ליקווידאַציע־קאָמיסיע ניט געענטפערט. אויך אין דער פראַגע פון אַיינאָרדענען די חובות איז דער פּסק־דין ניט איבעריקס גערעכט: ער פאַרנעמט זיך לגמרי ניט מיט די חובות, וואָס דער קהל קומט יידן. די ברידער פרידלענדער פון פּרייסן האָבן, אמת, ניט געוועלט אַליין קומען צום געריכט, ווייל זיי האָבן געוועלט באַקומען אַ העכערן פּראָצענט, אָבער עס זיינען געווען נאָך יידישע בעלי־חובות.

מצד דעם קהל, ווי מיר האָבן געזען, איז געווען אַ טענדענץ ניט איבער־צוגעבן אַלע הכנסות אויף צום צאָלן די חובות, נאָר בלויז וויפיל עס איז נויטווענדיק געווען אויף צום צאָלן די פּראָצענטער. מיר האָבן אַ ידיעה, אַז די הכנסה פון קהל אין יאָר 1766 האָט באַטראָפּן 125.511 גל. [678]). ווען דאָס ליקווידאַציע־געריכט וואָלט צוגענומען אַלע הכנסות פונם קהל פאַר די בעלי־חובות, וואָלט דער קהל געצוואונגען געווען זיך צו ליקווידירן. דאָס געריכט האָט, אמת, באַשלאָסן צוצונעמען ביים קהל אַלע הכנסות און נאָמינירט אַ משגיח, וואָס זאָל דאָס אָפּהיטן, אָבער דער קהל האָט ניט געלאָזן מאַכן אַ סוף צו זיין קיום . . . די נאָמינאַציע פונם פּאָדסטאַראָסטע, דעם וואָיעוואָדעס פּקיד, וואָס באַקומט אַ שטענדיקן געהאַלט פון דעם קהל, פאַר אַ משגיח — איז ניט געווען קיין געלונגענע. דער פּאָדסטאַראָסטע האָט אַפילו איין מאָל ניט אונ־טערזוכט די הוצאות והכנסות־ביכער פונם קהל.

די איינציקע תקנה פון דער ליקווידאַציע־קאָמיסיע, וואָס וואָלט געקאָנט מאַכן אַ סוף צו דער פאַרגרעסערונג פון די חובות פונם קהל, איז די, וואָס פאַרווערט צו לייען נייע סומעס. אָבער אויך אויף אָט דער תקנה האָט דער קהל עובר געווען און עס האָבן זיך געפונען פּריצים, וואָס האָבן געליען דעם קהל אָנגעזעענע סומעס. אַזוי, למשל, האָט אין יאָר 1773 דער קהל געליען 89.662 גילדן. אַ בראָך אין דער תקנה האָט געמאַכט דער פּוילישער סיים אין יאָר 1775, דען ער האָט דערלויבט די קהילות אין ליטע צו לייען אַ האַלב מיליאָן גילדן אויף צום באַצאָלן די חובות די יעזואיטן. נאָכדעם ווי עס איז אין יאָר 1772 בטל געוואָרן דער אָרדען פון די יעזואיטן, זיינען זייערע גיטער

איבערגעגעבן געוואָרן אין רשות פון דער קאָמיסיע פאַר פאָלקס־בילדונג (Komisja edukacji narodowej) די חובות, וואָס עס האָט געקומט פון אַלע קהילות די יעזואיטן, האָבן דערגרייכט ביז אַ האַלב מיליאָן, דערין פון דער ווילנער קהילה — 380.375 גילדן! דער סיום האָט געוועלט, די קאָמיסיע פאַר פאָלקס־בילדונג זאָל שנעל באַקומען די דאָזיקע סומעס און זאָל ניט דאַרפן ווארטן ביז עס וועט קומען איר ריי לויטן סדר, וואָס עס האָט אײַנגעשטעלט די לִיקווידאַציע־קאָמיסיע. דער סיום האָט, אמת, באַטאָנט אין געזעץ, אַז די דאָזיקע דערלויבעניש צו לייען געלט דארף ניט אָנרירן און מבטל מאַכן די תקנות פון דער לִיקווידאַציע־קאָמיסיע אין דעם ענין באַצאָלן די חובות[679]. אָבער מצד דער מאַכט איז קיין שום זאַך ניט געטאָן געוואָרן אָפצוהיטן דאָס. די ענדערונג, וואָס איז אַרײַנגעטראָגן געוואָרן דורכן געזעץ פון יאָר 1775 אין דעם ענין צאָלן די חובות, האָט געמוזט נאָכשלעפן נאָך זיך אַנדערע שינויים. פאַר דער נייער הלוואה איז דערלויבט געוואָרן צו צאָלן צינזן אין דער הייך פון 5 פּראָצענט און ניט פון 3, כפי ווי עס איז באַשטימט געוואָרן אין פסק־דין פון יאָר 1766. דאָס צאָלן די נייע הלוואה האָט געמוזט ענדערן דעם סדר פון צאָלן די איבעריקע חובות. וויבאַלד עס איז דערלויבט געוואָרן צו לייען געלט, האָבן די קהילות אויסגענוצט די דערלויבעניש, כדי צו לייען גרויסע סומעס, וואָס זיי האָבן זיי ניט פאַרבּרויכט אויף צום באַצאָלן דעם חוב די יעזואיטן[680].

די תקנות פון דער לִיקווידאַציע־קאָמיסיע האָבן ניט געקאָנט דורכגעפירט ווערן און זיינען ניט דורכגעפירט געוואָרן אין לעבן. ביזן יאָר 1772 האָט די סקאַרב־קאָמיסיע נאָך אינטערעסירט זיך מיט די פינאַנסן פונם קהל, אָבער נאָך אָט דעם יאָר, נאָכדעם ווי פאַר אַ פּאָדסטאַראָסטע איז נאָמינירט געוואָרן אַדיניע"ן, איז מצד מאַכט מער ניט געווען קיין שום רעוויזיע. בלויז נאָכדעם ווי אין יאָר תקמ"ו (1786) האָט זיך צו דער סקאַרב־קאָמיסיע געוועגדעט דער יידישער המון, וואָס האָט שוין מער ניט געקאָנט אויסהאַלטן די באַדריקונג מצד דעם קהל, — בלויז יעמאָלט האָט די קאָמיסיע אָנגעהויבן אונטערזוכן און השגחה געבן אויף די הוצאות און הכנסות פונם קהל.

די לִיקווידאַציע־קאָמיסיע, וואָס איר אויפגאַבע איז געווען צו דערלידיקן די חובות און אַרײַנצובּרענגען אַ סדר אין די פינאַנסן פונם קהל, האָט אַליין גורם געווען צו אַ סך הוצאות, וואָס דער קהל האָט אויסגעגעבן אויף איר. די הוצאות האָבן דערגרייכט אַ סומע פון 20.457 גילדן[681]:

די דריי מיטגלידער פון דער קאָמיסיע און דעם סעקרעטער (regent), יעדערן פון זיי האָט דער קהל באַצאָלט צו 2000 גילדן, — צוזאַמען 8000 גל.			
דעם געהילף־סעקרעטער פון דער קאָמיסיע פאַר שרייבן דעם פסק־דין —			
27 טשערוואָנצעס (אַ טשערוו. = 20 פּ. גל.) —		540	„
די צוויי אַדוואָקאַטן (patron): א. וורובלעווסקין —		1.200	„
ב. מעדזיצקאָווסקין —		400	„
די אַגענטן (געהילפן אין פּראָצעסן): א. דזינקאָווסקין —		200	„
ב. כאַצקיעוויטשן —		200	„

ג. סלאָווינסקין — 200 „ „
ד. טרוכנאָווסקין — 400 ס"ה 2.600 „

אויף עסן פאַר די אַלע אויבנאויסגערעכנטע, אויף דירות פאַר די קאָמיסיע־מיטגלידער און אויף אָפּטע ספּעציעלע סעודות, אויף שרייבער און אויף פורן און שליחים — 8.867 גל.

הוצאות פאַר אָפּשיקן דעם פּסק־דין דעם 5־טן אַוגוסט קיין גראָדנע אויף צום רעגיסטרירן אין די ביכער פון דער סקאַרב־קאָמיסיע; דעם סעקרעטער האָט מען געגעבן 12 טשערוואָנצעס; פון גראָדנע איז מען געפאָרן קיין וואָלאָזשין. אויף דאָס אַלץ האָט דער קהל אויסגעגעבן — 450 „

ס " ה 20.457 גל.

די קאָמיסיע האָט גורם געווען צו דער דאָזיקער הוצאָה, אָבער פאַרוואָס האָט זי זיך ניט אינטערעסירט מיטן מקור, פונוואַנען זאָל דער קהל נעמען אויף אָט די הוצאות? אַלייכטזיניקייט אַן אומפאַרגעבלעכע, ווי אין איר גאַנצער טעטיקייט אינם אָרדענען די פינאַנסן פונם קהל.

פערצענטער קאפיטל

דער בודזשעט פונם קהל

אין די יאָרן 1766—1793.

די הוצאה והכנסה־ביכער פונם קהל. — דער „ידישער חמון" פאדערט א רע־ויזיע. — אן אויספארשונגס־קאמיסיע, תקמ"ז. — דער בודזשעט פונם קהל אין די יאָרן 1766—1772. — די הכנסות און הוצאות פונם קהל אין די יאָרן 1772—1787. — דאס בוך פון די הכנסות און הוצאות פון יאָר 1787, די בפרטיותדיקע הוצאות. — די פינאנסן פונם קהל ביזן יאָר תקנ"ג.

צו אונז זיינען דערגאנגען אייניקע ביכער פון הכנסות והוצאות פונם קהל אין די יאָרן 1766—1772 און אין די יאָרן 1787—1792 (682). ניט די דאזיקע אלע ביכער גיבן אונז איבער גאנצע און באגלויבטע ידיעות. די פון זיי, וואס זיינען געווען באשטימט פאר דער מאכט, דעקן אויף א טפח און פארדעקן צוויי. בלויז וען מיר דערנעענטערן זיך צו די אכציקער יאָרן פון 18־טן יר"ה, באקומען מיר א קלאָר בילד פון דעם פינאנסיאלן מצב פונם קהל, וויבאלד דער המון, וואס איז אויפגעשטאנען קעגן דער באדרייקונג מצד די ראשי־הקהל, האָט איבערגעגעבן אויספירליכע ידיעות וועגן די הכנסות און הוצאות און האָט גורם געווען, די סקארב־קאמיסיע זאל גוט אכטונג געבן אויף די געלטער פונם קהל. די קאמיסיע האָט דאן באזייטיקט דעם פאדסטארסטע פון דער השגחה און האָט נאמינירט א ספעציעלן משגיח, וואס אין זיין האנט זאלן איבערגעגעבן ווערן אלע הכנסות פונם קהל און ער זאל צאלן די בעלי־חובות. די סקארב־קאמיסיע האָט געוועלט וויסן, צו וואס פאר א סומע זיינען דערגאנגען די הכנסות פון קהל אין משך פון דער גאנצער צייט זינט דעם יאָר 1766. די סקארב־קאמיסיע האָט אין יאָר 1787 געשיקט א קאמיסיע, וואס איר אויפגאבע איז געווען צו אונטערזוכן די הכנסה והוצאה־ביכער, אויסצוהערן עדות און אויסצופארשן, וועלכע הכנסות האָט געהאט דער קהל נאכדעם ווי עס איז ארויס דער „ליקווידאציע־אורטייל". א דאנק דער „טעטיקייט פון אָט דער קאמיסיע האָבן מיר ידיעות אויך וועגן דעם פעריאָד 1773—1786, אונזערע

ידיעות וועגן דער צייט ביזן יאָר 1793 דערגאַנצט דער ליקווידאַציע־פסק־דין פון אָט דעם יאָר (פון 23 יאַנואַר ביזן 1 סעפטעמבר 1790 און פון 1 אָקטאָבר 1791 ביז 1 אַפּריל 1793).

לאָמיר איצט באַטראַכטן דעם בודזשעט פון קהל לויט די ידיעות, וואָס זיינען צו אונז דערגאַנגען.

די הכנסות און הוצאות פון קהל אין די יאָרן 1766—1772.

פאַר די ערשטע זעקס יאָר נאָכדעם, ווי ס׳איז אַרויס דער פסק־דין פון דער ליקווידאַציע־קאָמיסיע, האָבן מיר אַ הוצאָה והכנסה־בוך. אין אָט די יאָרן האָט די סקאַרב־קאָמיסיע זיך נאָך אינטערעסירט מיטן פינאַנסיעלן מצב פון דעם קהל און האָט אַכטונג געגעבן, דער פסק־דין זאָל דורכגעפירט ווערן. אין יוני 1772 האָט די קאָמיסיע געשיקט איר פקיד, מיכאל קאָרווין־קאָסאַקאָווסקי, ער זאָל אָפּנעמען ביים קהל אַ דין וחשבון פון די הכנסות און הוצאות אין משך פון די זעקס יאָר 1766—1772. דער דין וחשבון האָט געמוזט שטימען מיט די צאָלן, וואָס דער קהל האָט צוגעשטעלט אין דער צייט פון דער ליק־וידאַציע. די הכנסה האָט באַטראָפן אַ סומע פון 168.000 גל., ד. ה. פינקטליך זעקס מאָל 34.000 גל. מינוס דרי מאָל 12.000 גילדן פאַר די יאָרן 1767/8, 1768/9, 1769/70. על השבון די קלייניע הובות האָט מען אין יאָר 1767 און אין יאָר 1771 באַצאָלט אַ סומע פון 24.350 גילדן, לויט עס איז באַשטימט גע־ווארן אין ליקווידאַטאָרישן פסק־דין, און עס איז אויך איבערגעבליבן אויף צום באַצאָלן אַזעלכע חובות אין יאָר 1772—16.755 גילדן 5½ גראָשן. די איבעריקע געלטער פון דער סומע 168.000 גילדן האָט מען אויסגעגעבן אויף צום באַצאָלן די פראָצענטער און דאָס געהאַלט פאַרן משגיח — דעם פאָד־סטאַראָסטע.

דער פקיד פון דער סקאַרב־קאָמיסיע האָט זיך אונטערגעשריבן אויף דער רשימה פון די אויבנדערמאָנטע הכנסות און הוצאות. די הוצאה האָט געשטימט מיט דער הכנסה. דער ליקווידאַטאָרישער פסק־דין איז דורכגעפירט געווארן. דערזעלביקער פקיד קאָסאַקאָווסקי האָט נאָך צונויפגעשטעלט אַן אַלגעמיינע רשימה הוצאות פונם קהל („Sumarjusz expensu kahału wileńskiego"). אין דער דאָזיקער אַלגעמיינער רשימה זיינען נית בלויז די הוצאות אויף צום באַצאָלן די פראָצענטער און הובות, נאָר אויך אויף אַנדערע נויטוועניקע הוצאות (potoczne). אין אָט דער רשימה געפינען מיר די דאָזיקע סומעס:

1. אין יאָר 1766/7 האָט דער קהל אויסגעגעבן אויף צום באַצאָלן די פראָצענ., חובות און אויף אַנדערע הוצאות 76.833 גל. 29 גר.
2. אין יאָר 1767/8 „ „ „ „ „ „ „ 48.177 „ 22 „
3. „ „ „ 1768/9 „ „ „ „ „ „ „ 45.717 „ 4 „
4. „ „ „ 1769/70 „ „ „ „ „ „ „ 43.229 „ 9 „
5. „ „ „ 1770/1 „ „ „ „ „ „ „ 68.067 „ 28 „
6. „ „ „ 1771/2 „ „ „ „ „ „ „ 24.081 „ 15 „

ס״ ה 306.105„ 17 גר.

חוץ דעם האָט דער קהל׳ אויסגעגעבן „אויף מאָסקווע", ד. ה. פאַרן רוסישן מיליטער, וואָס האָט געלאַגערט אין שטאָט:

1.	פון דעם קאָמאַנדיר	געווארן נומערס	22.102 גל.
2.	„ „ „	דיקאָלי	25.830 „ 1 גר.
3.	„ „ „	פולקאָווניק טשערנישאָוו	57.303 „ 19 „

ס " ה 105.235 גל. 20 גר.

די הוצאות אין די יאָרן 1766—1772 האָבן באַטראָפן 411.343 גל. 7 גר.

בכן האָט דער פקיד קאָמאַקאָווסקי געוואוסט וועגן אַסך הוצאות פון קהל׳, וואָס זיינען נאָך צוגעקומען צו די הוצאות אויף צום צאָלן די פראָצענטער און קלייניע חובות. צי האָט ער זיך אינטערעסירט מיט די מקורים פון הכנסה, וואָס פון זיי שעפט דער קהל׳ אויף צום דעקן זיינע הוצאות?

אין דעם זעלביקן בוך, וואו מיר געפינען דעם אויבנדערמאָנטן אָפיציעלן דין וחשבון, וואָס איז געשריבן אויף וייס גוטן פאַפיר און אונטערגעשריבן פון קאָמאַקאָווסקין, געפינען מיר נאָך רשימות פון דעם קהל׳ס הכנסות און הוצאות. די דאָזיקע רשימות זיינען געשריבן אויף שלעכטן פאַפיר, זיינען ניט אונטערגעשריבן און אין אַסך ערטער אַפילו ניט סומירט, אָבער זיי זיינען אויספירלין און מאַכן אַן אַיינדרוק פון מער נאָענטקייט צום אמת. די דאָזיקע רשימות זיינען ווי אַן אויף־שוואַרץ נאָטירטער דין וחשבון, וואָס מ׳האָט געוועלט צושטעלן דער מאַכט, אפשר דעם פאַן קאָמאַקאָווסקי, און איז ניט פאַרענדיקט און ניט אָנגענומען געווארן. די דאָזיקע רשימות גיבן אונז איבער אינטערעסאַנטע פרטים וועגן די הוצאות פונם קהל׳. די הכנסות שטימען מערווייניקער מיט דער רשימה, וואָס איז צוגעשטעלט געווארן דעם ליקווידאַציע־געריכט.

די הכנסות פון קהל אין די יאָרן 1766—1772 (אין גילדנס).

מקור פון הכנסה	פון 9 יולי 1766 ביז 24 יוני 1767	1767/8	1768/9	1769/70	1770/1	פון 24 יוני 1771 ביז 20 מאי 1772
1. קאָראָבקע פון סוחרים און פון שיינקער	12.600	14.280	14.662	14.695	12.861	9.940
2. „ פלייש	8.876	10.196	9.804	10.084	10.248	8.620
3. „ פעלן	(1 561	—	—	—	—	—
4. „ חלב	(2 —	—	—	—	—	—
5. „ עופות	(3 —	(36.000	—	—	(36.000	—
6. „ דקות	180	200	200	200	200	140
7. „ זייד	(4 39.355	—	—	—	—	—
8. „ סוחרים־אור־חים און פון די וואָס וואוינען אין דער סביבה, פון שניפּישאָק און אַנ־טאָקאָל	1.139	(51.060	(51.016	(51.045	(5836	560
9. קאָראָבקע פון שוועבעלעך	100	100	100	100	(6—	—
10. „ בעקער	100	200	200	150	150	100
	62.891	32.036	26.087	26.274	30.331	19.360 גל.

1) די דאָזיקע קאָראָבקע האָט אַרענדירט דער פּאַן קאָסטראָוויצקי אין פאַרגאַנגענעם יאָר ביז עס וועלן זיך אויפקלייבן 4000 פעלן. די סומע 561 פ״ג איז אַן עודף פון דער סומע־וואָס דער אַרענדאַר האָט באַצאָלט.

2) די דאָזיקע קאָראָבקע איז פאַראַרענדירט געוואָרן פאַר דעם יאָר 1766.

3) די דאָזיקע קאָראָבקע איז פאַראַרענדירט געוואָרן ביזן יאָר 1768, און דאָס געלט האָט מען גענומען פאָרויס. נאָכדעם איז זי פאַראַרענדירט געוואָרן ביזן 2־טן מאי 1772. אין יאָר 1770|1 האָט מען פאַראַרענדירט די הכנסה פון דער קאָראָבקע אָנהויבנדיק פון יאָר 1772. דאָס איז אין עצם געווען אַ הלוואה אויף אַ משכון פון דער קאָראָבקע. אין יאָר 1771|2 איז די דאָזיקע סומע פאַרצייכנט געוואָרן נאָך אַמאָל, אָבער מיר הזרן זי ניט איבער.

4) דער קהל האָט אין דעם יאָר געליען ביי די יידן פון קיניגסבערג, ביי די פרידלענדערס, 2360 רענדלעך (אַרענדל 17 פ״ג) — 40.120 פ״ג, דער קהל האָט געהאַט הוצאות אויף דער נסיעה צו באַקומען די הלוואה — 791 פ״ג. די דאָזיקע מלוויס, די פרידלענדערס־האָט דער קהל איבערגעגעבן דעם מאָנאָפּאָל אויף זיי. זיי מעגן פאַראַרענדירן די דאָזיקע קאָראָבקע אָדער אַליין באַקומען פון איר הכנסות ביזן אַיינמאָנען דעם חוב.

5) אין אָט די יאָרן געפינען מיר הערות, אַז די אַיינוואוינער פון דער סביבה האָבן געליטן און זיינען געצוואונגען געווען צו אַנטלויפן פון די קרעטשמעס, אָדער „איבער דער שווערער צייט".

6) אין דעם בוך ווערט דערקלערט, אַז אין דעם יאָר איז אוממיגליך אַיינצומאָנען פון אָט דער קאָראָבקע איבער דעם שלעכטן מצב פון דער מדינה. אין דעם אַנדער יאָר איז מען די דאָזיקע קאָראָבקע אינגאַנצן מבטל.

א. געהאַלט די פּקידים.

		צוגעשטעלט (683) האָט דער קהל אין יאָר 1765	
		וועכנטליך	יערליך
1. דעם רב יעדע וואָך	18 גל., אַ יאָר (×52) 936 גל.	18	936
2. דעם שתדלן „ „	16 „ „ „ „ 832 „	16	832
3. דעם נאמן „ „	12 „ „ „ „ 624 „	10	520
4. צוויי נאמנים פון קהל פון דער קאָראָבקע פון פּלייש —			
יעדערער „ „	6 „ צוזאַמען „ 624 „	8	832
5. צוויי משרתים פון קהל און צוויי גובים פון קאָראָבקעס —			
יעדערער „ „	5 „ צוזאַמען „ 1.040 „	5 גל. 10 גר.	658
6. פיר נאַכט שומרים			
יעדערער „ „	2 „ צוזאַמען „ 416 „	7 1/2	778
7. אַ חזן און אַ משורר-בּאַס		2	416
צוזאַמען „ „	14 „ „ „ „ 728 „	7	364 חזן
8. דער דאָקטאָר פון דער קהלה „ „	12 „ „ „ „ 624 „	5	260 משורר בּאַס
		—	—
		4	208 שמש שני 2 שוחטים,
		4	416 יעדערער שומר פון
		2	104 שולהויף
	ס"ה 5.824 גל.		6.324

ב. אַדמיניסטראַטיוו הוצאות

דער קהל האָט געהאַט נויטוועניקע הוצאות, ווי, אַשטייגער, אויף בּאַהייצן די קהל-שטוב, שיקן בריוו, אויף שיך פאַר די גובים און אויף אַ ספּעציעלער קלייַדונג (barwa) פאַר זיי אָדער פאַרן שתדלן, פאַר אָרעמעלייט אורחים אדג"ל. דאָס רופן מיר אַדמיניסטראַטיוו הוצאות. דיאָזיקע הוצאות זיינען:

1. דעם פֿאָסט־שליח פֿאַר פֿאַרשיידענע בריוו.	33	42	38 גל. 20 גר.	36 גל. 20 גר.	24 גל. 26 גר.	20 גל. 15 גר. + 145 „	
2. דעם סעקרעטער און די שמשים פון קהל פֿאַר זייער אַרבעט אין משך פון יאָר.	340	—	278	255	287	225	
3. די שמשים פון בית־דין (שב"ד) פֿאַר קאָפּירן כתבים, פֿאַר פּסק־דינים פון בית־דין און פֿאַר שרייבן רשימות (rejestry) און בריוו.	357	—	286	235	327	296 [1] + 254	
4. פֿאַר אָרעמע לייט אורחים.	116	136	132	145	184	—	
5. אויף הגלץ און ליכט אין קהל־שטוב און אויף רעמאָנטירן די קהל־שטוב.	300	200	187	112	299	248	100
6. פֿאַר שמשים און פֿאַר שרייבן פּסק־דינים, רשימות (רייסטערס) און בריוו.	—	—	—	—	293	—	1.300 פֿאַר אָרעמע חולאים. די פֿרנסי־חודש פֿאַר אורחים וואָס עסן בייַ זיי, יעדע וואָך 10 גילדן. 520 דעם שתדלן אויף ספּע־ציעלער קלייַדונג. 80 די 2 גובים פון קהל (na barwę) אויף שיך און ספּעציעלער קלייַדונג. 120 פֿאַר סאָלדאַטן, וואָס מען שיקט זייַ עפּעס דורכפירן. 270
	1.146	378	921 ג׳ 20 גר.	783 ג׳ 20 גר.	1.414 ג׳ 26 גר.	1.188 ג׳ 15 גר.	2.390

[1] די סומע 296 גל. איז פֿאַר קאָפּיעס אין געריכט און די סומע 254 גל. איז פֿאַר די שמשים פון געריכט פֿאַר שרייבן די פּסק־דינים פון געריכט און פֿאַר בריוו.

ג. די פקידים פון וואָיעוואָדע און דעם פּאַלאַץ

	1766/7	1767/8	1768/9	1769/70	1770/1	1771/2
1. דעם פּאָדוואָיעוואָדע גע=						
„ „ האַלט יעדע וואָך						
„ „ 2 טאָלער	—	832	832	832	832	450 (1
„ „ 66 טשער. אַ יאָר	—	1.188	1.188	1.188	1.188	—
„ „ אויף פאַרשיי=						
דענע בשמים	—	40	295	318	144 גל, 18 ג׳	—
2. דעם פּאָדסטאַראָסטע גע=						
האַלט, לויטן באַפעל פון						
ווילנער וואָיעוואָדע,						
יעדע וואָך 15 גילדן.	675	540 + 128 (2	500	500	500	ניט פאַר צייכנט די סומע
„ „ פלייש צוויי מאָל						
אין וואָך און צוזאַמען						
אויך פאַרן אויבערשט						
לייטענאַנט, מאַיאָר קאַ=						
פּיטאַן=אַרמוס און אויך						
פיש יעדע וואָך, אַלץ						
צוזאַמען.	1.530	1.347	—	—	—	—
3. דעם פּאַלאַץ (Zamek)						
ליכט יעדן חודש אויף						
8 גילדן, האָלץ יעדן יאָר						
אויף 40 גילדן.	—	—	136	136	136	136
	(2.205)	4.175	2.951	2.974	2.800 ג׳ 18 ג׳	(586)

ד. אויף די מלוכה-שטייערן

	1766/7	1767/8	1768/9	1769/70	1790/1	1771/2
1. קאָפּשטייער האָט דער קהל באַצאָלט פאַר די אָרעמעלייט וכדומה.	1855	2.267	2.674	2.635	2.924	3.455 (3 +690
2. קוימען-שטייער (Podymne)	450	413	407	435	443	489
	2.305	2 680	3.081	3.070	3.367	4.634

1) פאַר אַ פערטל יאָר.

2) דער נייער פּאָדסטאַראָסטאַ קאָצקי האָט באַקומען 8 גל. אַ וואָך, 8 × 16-128. דאָס געהאַלט אין די קומענדיקע יאָרן דערמאָנט די סומע, וואָס די ליקווידאַציע-קאָמיסיע האָט פעסטגעשטעלט פאַר דער השגחה, אָבער דער פּאָדסטאַראָסטע פלעגט קודם כל באַקומען זיין שטענדיקע געהאַלט — בכן רעדט זיך דאָ געוויס וועגן דעם שטענדיקן געהאַלט.

3) די דאָזיקע סומע האָט דער קהל באַצאָלט לויטן פּסק-דין פון דער סקאַרב-קאָמיסיע פאַר די יידן פון דער טאָכטער-קהילה געלוואָן.

ה. פּראָצענטער בעל־חובות. די יערליכע פּראָצענטער, וואָס דער קהל האָט געצאָלט אין די אויבנדערמאָנטע זעקס יאָר, אונטערשיידן זיך ניט קיין סך פון די סומעס, וואָס קאָסאַקאָווסקי האָט פעסטגעשטעלט אין זיין דין וחשבון. פֿאַרן יאָר 1767 איז אין קאָסאַקאָווסקיס באַריכט פאַרצייכנט אַ סומע פון 540 גילדן פאַר דעם פּאָדסטאָרוסטע דעם משגיח, אָבער אין די רשימות פון דעם יאָר ווערט די דאָזיקע סומע ניט דערמאָנט. אין יאָר 1768 געפינען מיר אין די רשימות אַזאַ סומע, אָבער אין די איבעריקע יאָרן ווערט זי מער ניט דערמאָנט. אין די רשימות זיינען צוגעגעבן 120 גילדן אויף חלב פאַרן קאָשצייל א. נ. פון הל. קאַזימיר און אויך נאָך 69 גילדן 15 גראָשן פאַר זיי. אין יאָר 1767 האָט דער קהל לויט די רשימות באַצאָלט פּראָצענטער אויף אַ סומע פון 22.443 גילדן 10 גראָשן. דערין גייען אַריין 529 גילדן, וואָס מ׳האָט מוסיף געווען לויט אַ פּשרה די פּראַנציסקאַנער גלחים פאַר אַלטע צינזן. די ראשי הקהל האָבן זיך מתחייב געווען צו באַצאָלן זיי אין די קומענדיקע פינף יאָר צו הונדערט צוגעגעבענע גילדן.

ו. אָפּצאָל דעם מאָגיסטראַט. די יערליכע סומע פון 600 גילדן דעם מאָגיסטראַט געפינט זיך אין די רשימות צווישן די סומעס פאַר צינזן. דאָס וויזט, אַז דער דאָזיקער אָפּצאָל האָט זיך נערעכנט פאַר אַ שטענדיקן פאַר אַן „אייביקן", אַזוי ווי די צינזן.

ז. פּאַר פּאַרשיידענע שרות. אויף צוקער, בשמים אדג״ל פאַר פאַרשיידענע שרות:

1766|7	1767|8	1768|9	1769|70	1770|1	1771|2
360	140	346	—	488	426

ח. פאַרן מיליטער פון דער מדינה. דער קהל איז מחוייב געווען צו געבען יעדע וואָך פאַר דער קאָמענדאַנטור פונם ליטווישן מיליטער ליכט, לאָמפן, פּאַפּיר אדג״ל. פאַר דער הויפּט־וואַך האָט ער יעדע וואָך געגעבן פאַר אַ סומע פון 6 גילדן 20 גר. דער קהל פלעגט צאָלן די קוימענקערער פאַר זייער אַרבעט אין דער קאָמענדאַנטור און אין דער הויפּט־וואַך, פלעגט געבן ליכט פאַרן שפּיטאָל אדג״ל. די הוצאות אויפן מיליטער פון דער מדינה האָבן באַטראָפן סך הכל:

1766|7	1767|8	1768|9	1769|70	1770|1	1771|2
437 גל. 15 גר.	328	268 [1]	286	293 גל. 15 גר.	150 [1]

ט. פאַרן רוסישן מיליטער. וועג אין שטאָט פלעגט לאָגער דאָס רוסישע מיליטער, איז דער קהל געצוואונגען געווען צוצושטעלן אים, אויף אַן ענליכן אופן ווי דער מאָגיסטראַט, האָלץ, ליכט, קיילן, פערד, פלייש, פיש, בשמים. דער קהל פלעגט האָבן היזק פון אויסבייטן מטבעות, פלעגט צאָלן פאַר נאָכיאָגן אַנטלאָפענע סאָלדאַטן, פלעגט צאָלן וועכטער און קוימען קערער. דער קהל האָט אויסגעגעבן אָט די סומעס:

1) פאַר 6 חדשים.

1766|7	1767|8	1768|9	1769|70	1770|1	1771|2
2.969 1)	9.786	9.347	7.124	12.000 2)	15.000

חוץ דעם איז דער קהל לויטן באשלוס פון דער ליטווישער קאנפעדעראציע פון דעם 12-טן יולי 1767, מחוייב געווען צוצושטעלן תבואה פארן רוסישן מיליטער. דער קהל האט געשיקט מענטשן צו קויפן קארן און האבער. פאר א פאס קארן האט ער געצאלט 72 פויל. גילדן און פאר א פאס האבער— 32 פויל. גילדן, אבער די רוסן האבן דעם קהל געצאלט בלויז 49 פויל. גילדן פאר א פאס קארן און 21 פויל. גילדן פאר א פאס האבער. דער קהל האט דער פון געהאט היזק אויף א סומע פון 1.500 פויל. גילדן. אויך אין יאר 1769 האט דער קהל אנגעווארן אויף היי און האבער 540 פויל. גילדן. אין יאר 1770 איז דער קהל געצוואונגען געווען לויט א באפעל פון דער רוסישער קאמענדאנטור צו געבן 24 אייזערנע האקנס און 12 פעלענע עמער, וואס האבן באטראפן א סומע פון 210 פויל. גילדן. אין יאר 1771\|2 געפינען מיר אין דער רשימה פון די הוצאות א רובריק: „פאר שנידער און אנדערע בעלי־מלאכות, וואס זיינען געצוואונגען צו ארבעטן פאר מאסקווע", אבער ס׳איז ניט געצייכנט די סומע. אין דעם אייגענעם יאר האט דער קהל געהאט נאך אט די הוצאות: אויף פערד, וואס זיינען ביים רוסישן מיליטער אין וועג פארלאך געגאנגען — 1.026 פ״ג; היזק פון צושטעלן פערד דעם רוסישן מיליטער — 540 פ״ג.

אויב מירן סומירן אלע הוצאות אויף דאס רוסישע מיליטער, וועלן מיר באקומען א סומע פון 60.042 פ״ג, וואס איז א טאך קלענער פון דער סומע, וואס דער פקיד קאסאקאווסקי האט פארצייכנט אין זיין דין וחשבון (105.235 פ״ג).

י. היזק פון אויסבייטן מטבעות. אויסער דעם היזק, וואס איז פאררעגיסטרירט צווישן די הוצאות אויף דאס רוסישע מיליטער, געפינען מיר אין די הוצאה־רשימות באזונדערע סומעס פון אזא היזק, ד. ה. פון אויסבייטן מטבעות. מ׳קען דערלאזן, אז צו אזא היזק האט גורם געווען דער עיקר דאס רוסישע מיליטער, הגם אויך שררות פונם מדינה־מיליטער האבן, ווייזט אויס, געפאדערט אויסבייטן זיי מטבעות לויט א קורס, וואס זיי האבן געווען אין יאר 1766\|7 האט דער היזק דערגרייכט א סומע פון 317 פ״ג און אין יאר 1771\|2 — א סומע פון 388 פ״ג.

יא. אויף משפטים. דער קהל פלעגט אויסגעבן גרויסע סומעס אויף צו פירן משפטים. ער פלעגט זיך משפטן מיט די בעלי־חובות, פלעגט זיך פארטיידיקן אין געריכט פונם קיניגליכן הויף, פלעגט אויסלייזן ארעסטירטע אדג״ל.

אין דער סקארב־קאמיסיע האט דער קהל כמעט שטענדיק געהאט משפטים מיט די בעלי־חובות. דער קהל פלעגט אויסגעבן אויף די דאזיקע משפטים, וואס פלעגן צושטאנד קומען צוויי מאל אין יאר:

---

1) דאס מיליטער איז געקומען קיין ווילנע דעם 15-טן מערץ 1767. די הוצאה איז פאר 14 חדשים.

2) די סומע איז אומגעפער. עס איז פארצייכנט: „לכל הפחות 12000 פ״ג" א יאר.

	1766/7	1767/8	1768/9	1769/70	1770/1	1771/2
אין סעפטעמבער	326	1.500	556	160	249	298
אין יולי	700	559	—	—	228	240
סך הכל	1.026	2.059	556	160	477	538

אָפטמאָל פלעגט דער קהל דאַרפן מיטלען זיך מיט די בעלי־חובות. אַזוי גיט ער אויס אין יאָר 1768/9 אויף איבערצובעטן דעם פריץ וואַזשינסקי (Ważyński, Skarbny W. W. X. L.) און זיינע גוטע פריינד און אויף צו באַקומען אַ קאָפּיע אַ באַשטעטיקטע פון דער קאַנצעלאַריע — 320 פ״ג. די סומע פון 1.500 פ״ג, וואָס איז אויבן פאַרצייכנט צווישן די הוצאות פון פאָריקן יאָר, איז אויסגעגעבן געווארן אויפן פראצעס מיט וואַזשינסקין און מיט נאָך אַ בעל־חוב, מיטן יידן שלמה בן־רב (ראַבינאָוויטש). דער קהל האָט דאַן באַצאָלט וואַזשינסקין 3.446 פ״ג און דעם יידן — 800 פ״ג. אויף דער פשרה מיטן יידן און אויף שריבן אַ קבלה האָט דער קהל אויסגעגעבן 48 פ״ג.

אויפן משפט מיטן ווילנער מאַגיסטראַט אין גערעכט פון קינג־ליכן הויף האָט דער קהל אויסגעגעבן אין יאָר 1766 אַ גאָר גרויסע סומע. דער מאַגיסטראַט האָט אין חודש אָקטאָבער 1766 געשיקט באַפולמעכטיקטע צום סיים קיין וואַרשע מיט פאָרשלאָגן און פאָדערונגען קעגן דער יידישער קהילה. אין דער זעלביקער צייט איז געגאַנגען אַ פּראָצעס פונם קהל אין געריכט פון קיניגליכן הויף. דער קהל האָט פון זיין זייט געשיקט באַפולמעכטיקטע קיין וואַרשע צו פאַרטיידיקן אים. די שלוחים האָבן אין דער הויפּט־שטאָט פאַרבראַכט צען וואָכן און האָבן אויסגעגעבן לכל הפחות 1.056 פ״ג. דעם אַדוואָקאַט ראַדאָשעווסקי האָבן זיי פאַר זיין פאַרטיידיקונג אין געריכט באַצאָלט עלף רענדלעך, וואָס האָבן באַטראָפן 198 פ״ג. אין אָקטאָבער 1771 האָבן זיי אין וואַרשע אויסגעגעבן אויף אַ פּראָצעס 3.600 פ״ג.

די הוצאות אויף פאַרשיידענע משפטים און אויף פאַרשיידענע צופאַלן וועלן מיר דאָ פאַרצייכענען לויטן סדר פון די יאָרן.

אין יאָר 1766/7:

ניט ווייט פון דער שטאָט ווילנע זיינען דערהרגעט געווארן דרײַ יידן. זוכנדיק די מערדער, האָט מען אַרעסטירט פאַרדעכטיקע צוויי אַדעלייט און אַ סאַלדאַט. נאָכדעם זיינען געפונען געווארן די מערדער. די בטעות אַרעסטירטע האָבן דערלאַנגט אַן אָנקלאָג אין ליטווישן הויפּט־טריבונאַל. לויטן פסק־דין פון טריבונאַל האָבן געמוזט באַשטראָפט ווערן מיט טורמע אַלע ראשי־הקהל, דער רב און דער שתדלן. אַ סכנה האָט געשוועבט איבער די קעפ פונם קהל. די ריכטער גופא האָבן זיך משתדל געווען צו ברענגען צו אַ פשרה. דער קהל האָט געמוזט געבן די דרײַ אַרעסטירטע אַ סך [געלט און אויך [קליידער. אויך די פאַטראָנען (די אַדוואָקאַטן), די אַגענטן, די אָפיצירן און פאַרשיידענע חברים פון די אַרעסטירטע האָט דער קהל [געגעבן געלט און קליידער. דער קהל האָט אויסגעגעבן במזומנים 4000 פ״ג און אויף קליידער 1.300 פ״ג, סך הכל 5.300 פויליש גילדן.

אויף אויסצוּלייזן אַן אַרעסטירטן יידן פון דער פעסטונג הָאָט ער אויס־
געגעבן 60 פ״ג.

מ׳הָאָט אויסגעלייזט דרײַ קינדער פון אַרעסט ביים פּריץ יאַנאָוויטש, — 345 פּויליש גילדן.

אויסגעלייזט אַ יידן פון אַרעסט ביים פּריץ קָאָזאַקָאָווסקי, — 480 פ״ג.

דער פּריץ קָאָינטשאַ הָאָט צוגענומען דרײַ קינדער פון זיין אַרענדאַר, אייניעם פון זיי הָאָט ער אָפּגעשמדט און צוויי הָאָט דער קהל אויסגעלייזט, — 135 פּויליש גילדן.

אויסגעלייזט אַ יידישן קצב פון אַרעסט בײַ די רוסן, — 119 פ״ג.

אין יאָר 1767/8:

מ׳הָאָט געבראַכט קיין ווילנע צום משפט אין טריבונאַל זעקס יידן. זיי זיינען אָפּגעוועסן אין תּפיסה פון 23־טן מערץ ביזן 13־טן אַווגוסט 1767. דער קהל הָאָט פאַר זיי געגעבן עסנווארג, האָלץ און ליכט; הָאָט געצאָלט די ינגלעך, וואָס פלעגן ברענגען דאָס עסנווארג צו די צַרעסטאַנטן, געגעבן „מתנות״ די סאָלדאַטן און געהאַט נאָך אַ סך פאַרשיידענע הוצאות אין צו־זאַמענהאַנג מיט די דאָזיקע אַרעסטאַנטן, בסך הכל — 704 פ״ג.

דער טריבונאַל הָאָט צוגעפּסקנט, דער קהל זאָל פאַר דעם משפט, פאַרן פסק־דין און קנס באַצאָלן — 1.322 פ״ג.

דעם סעקרעטאַר פאַר שרייבן דעם פסק־דין הָאָט דער קהל באַצאָלט 57 טשערוואָנצעס (1.026 פ״ג);

די אַדוואָקאַטן, די אַגענטן, דעם פּראָקוראָר, דעם שמש פון געריכט („גע־נעראַל״), פאַר דרוקן פאַרטיידיקונגס־שריפטן[684], אויף הוצאות־הדרך פאַר די עדות — 2.124 פ״ג.

צוויי גזלנים האָבן ניט ווייט פון ווילנע דערהרגעט דרײַ יידן. די רוצחים הָאָט מען אַרעסטירט און אַריינגעזעצט אין ווילנער שלאָס. זיי זײַנען געזעסן אין געפענגעניש 14 חדשים און דרײַ וואָכן. דער קהל איז מחוייב געווען צו געבן פאַר זיי אויף עסן 4 גילדן אַ וואָך, סך הכל 368 גל. 18 גר.;

דער קהל הָאָט געהאַט נאָך הוצאות אין צוזאַמענהאַנג מיטן משפט: ער הָאָט געצאָלט די אַדוואָקאַטן, די אַגענטן, דעם פּראָקוראָר, פאַר קָאָפּירן פאַפּירן און דעם פסק־דין; נאָכדעם ווי די רוצחים זיינען פאַרמשפט געווארן אויף טויט, הָאָט דער קהל באַצאָלט דעם תּלין און פאַר זייער קבורה ס״ה — 546 פ״ג.

אין יאָר 1768/9 זיינען ניט רעגיסטרירט געווארן אַזעלכע אויסערגע־ווינלעכע הוצאות:

אין יאָר 1769/70:

מ׳הָאָט געבראַכט יידישע אַרעסטירטע פון ליפּנישאָק און מ׳הָאָט זיי גע־האַלטן אַרעסטירט אין דער וואַך פונם טריבונאַל אין אַמשך פון צוויי טריבו־נאַל־קאַדענצן. דער קהל הָאָט אויף זיי אויסגעגעבן 280 פ״ג.

אַן אַדוואָקאַט פאַר אַיינאַרדענען אַ ענין אין דער קאָנסיסטאָריע — 35 פּויליש גילדן.

אַ יד פון פאָלאָצק איז פאַרמשפט געוואָרן צו טויט־שטראָף דורך הענגען.

די פֿאַלאָצקער יעזואיטישע גלחים האָבן דערלויבט מקבר צו זיין דעם אויפֿגעהאָנגענעם. דער ווילנער קהל האָט אויסגעגעבן דערויף 25 טשערוואָנצעס. דער קהל האט באצאָלט דעם פּראָקוראָר און זיין געהילף און דעם תּלין — 8 טשערוואָנצעס און 5 פּוילישע גילדן. מ׳האָט געגעבן אַ באַשטימטע סומע (93 פ״ג) אויך איינעם אַ פּריץ, — סך הכל 695 פ״ג.

פֿאַרן פּסק־דין און פֿאַר קאָפּירן די פּאַפּירן אין דעם פּראָצעס האָט מען באַפּוילן דעם קהל צו באַצאָלן 83 פ״ג.

ניט ווייט פון ווילנע איז אין חודש אָקטאָבער פון יאָר 1769 דערהרגעט געוואָרן אַ ייד; דער פּריץ וועראָוסקי האָט געכאַפּט די מערדער.

דער קהל האָט דעם דאָזיקן פּריץ געגעבן אַ באַשטימטע סומע — פֿאַר זכר אַרבעט און פֿאַר זיין האַלטן די רוצחים ביזן דורכפּירן דעם פּסק־דין. דער קהל האָט געגעבן אויך אויף שפּיז פֿאַר די רוצחים אין משך פון אַ גאַנצן יאָר. סך הכל האָט דער קהל אויסגעגעבן אויף דעם פּראָצעס 1.285 פּוילישע גילדן מיט 15 גראשן.

מ׳האָט אויסגעלייזט צוויי יידישע קינדער, — 40 פּוילישע גילדן.

אין יאָר 1770/1:

דעם פּראָקוראָר האָט מען געגעבן במזומנים און אויך פּלייש און פיש — 152 פּוילישע גילדן.

דעם וויצע־פּראָקוראָר — 18 פ״ג.

בייַ די בערנאַרדינער גלחים האָט מען געפונען אַן אויפגעהאַנגענעם יידן, — 40 גילדן.

אויפן וועג אויף יענער זייט לאָשאַ האָט מען געפונען אַ דערהרגעטן יידן, — 24 פּוילישע גילדן.

פֿאַר אַן אָנפאַל אויף פּאַרקויפער פון פּולווער האָט מען געדאַרפט מפצה זיין די אָנפאַלער מיט אַ סומע פון 575 פּוילן. גל.

לויט אַ באַפאַל פונם וויצע־וואָיעוואָדע האָט מען געדאַרפט איבערבעטן דעם פּריץ שטשוקאַ מיט אַ סומע פון 78 פּוילן. גל. 13 גראָשן.

אויף יידישע אַרעסטירטע, וואָס זיצן אין געפענגעניש אין שלאָס און אין דער הויפּט־וואַך, — 835 פּוילן. גילדן.

ניט ווייט פון שטאָט זיינען דערהרגעט געוואָרן דרײַ ווילנער יידן. דער קהל האָט אויסגעגעבן אויף די רוצחים 4 גל. אַ וואָך, ס״ה 208 גילדן.

אין יאָר 1771/2:

אויף שפּיז פֿאַר רוצחים, וואָס זיצן אין שלאָס — 160 פ״ג;

פֿאַר באַפרייען אַ יידישן פּעלדשער פון געפענגעניש — 686 2 פּוילישע גילדן.

פֿאַר באַפרייען צוויי יידן פון רדיפות מצד די אַווגוסטינער און פּראַנציסקאַנער גלחים — 2.487 פ״ג.

פֿאַר דורכפּירן דעם פּסק־דין — 126 פ״ג.

צו די אויבנאויסגערעכנטע הוצאות דאַרף מען צוגעבן סומעס, וואָס דער קהל האָט אויסגעגעבן, כדי דורכצוקומען מיט בעלי־חובות און אַנדערע בעלי־

תביעות, וואָס האָבן געווען צונעמען אומבאַוועגלעכע גיטער, וואָס געפינען זיך ניט ווייט פון שולהויף.

אין יאָר 1770 איז דער קהל דורכגעקומען מיטן פּריץ קאָזיעל, וואָס האָט געמאַנט בייַ ר' לייב בן מיכאל (בן פייטל) לויט אַ שטר־חוב 700 ליטווישע שאַק (אַ שאַק—60 גר.) און האָט געוואָלט פאַרן חוב צונעמען ר' פייטלס הויף. דער קהל האָט זיך מתחייב געווען צו געבן דעם בעל־חוב 1.900 פויל. גל.685), אין דער צייט פון דער פּשרה האָט דער קהל אויסגעגעבן 144 פויל. גל. און נאָכדעם לויטן דורכקום באַצאָלט 1000 פ"ג אין די יאָרן 2—1770.

דער קהל האָט אויסגעלייזט אין יאָר 1769/70 דעם הויף פון שמואל בן אליעזר פאַר אַ סומע פון 738 פ"ג.

בזשאַסטאָווסקי, דער שר פונם ליטווישן מלוכה־אוצר, האָט געמאַנט די פּלעצער, וואָס זיינען נאָענט צום שולהויף. דער קהל איז געצוואונגען געווען מיט אים דורכצוקומען און האָט אים באַצאָלט 680 טשערוואָנצעס (12.240 פויל. גל.).

ביז סך הוצאות אויף דער לייקווידאַציע־קאָמיסיע אין 1766 האָבן מיר שוין אויבן פאַרצייכנט. זיי זיינען דערגאַנגען צו אַ סומע פון 20.457 פויל. גל.

אין יאָר 1767, אין חודש מאַי, זיינען אַלע ראשים פון ווילנער קהל אַוועקגעפאָרן קיין ווארשע, כדי צו קלאָגן זיך פאַרן וואָיעוואָדע ראַדזיוויל אויף דער באַדריקונג מצד די מיטגלידער פון דער קאָמיסיע. מיר ווייסן ניט, מיט־גלידער פון וועלכער קאָמיסיע דאָס זיינען געווען. געוויס זיינען דאָס ניט גע־וען די מיטגלידער פון דער ליקווידאַציע־קאָמיסיע, וואָס האָט געענדיקט איר אַרבעט כמעט מיט אַ יאָר צוריק. אויף אָט דער נסיעה האָט דער קהל אויסגע־געבן 1.800 פויל. גל.

אין אַפּריל 1768 האָט דער קהל געשיקט דריי ראשים און דעם שתדלן קיין נעסווישז צו „בוקן זיך" פאַרן דופס דעם וואָיעוואָדע. דערויף האָט מען אויסגעגעבן 537 פ"ג.

כדי צו שליסן די חשבונות פאַר די זעקס יאָר 1766—1772, מוזן מיר נאָך צוגעבן פאָלגנדיקע צופעליקע אויסמאָליקע הוצאות:

אין יאָר 1768 האָט מען בייַם נאַמן פון קהל אַרויסגענבעט 247 טשער־וואָנצעס (4.446 פ"ג) קהלשע געלט.

אין יאָר 1770|1 זיינען געקומען שליחים פון פינסק און פון ברעסט און האָבן געבעטן הילף פאַר די שטעט, וואָס האָבן געליטן פון אַ מגפה. דער קהל האָט געגעבן 209 טשערוואָנצעס (3.762 פ"ג).

מ'דאַרף נאָך צוגעבן צו די הוצאות פון קהל דעם אָפּצאָל פון די חובות לויט דעם סדר, וואָס איז אַייַנגעשטעלט געוואָרן אין דעם פּסק־דין פון דער לייקווידאַציע־קאָמיסיע.

דער פּקיד קאסאַקאָווסקי האָט געענדיקט זיין אַקציע דערמיט, וואָס ער האָט פאַראַרענדירט אויף נאָן יאָר נאָן קאָראָבקעס פון קהל, און צווי קאָראַב־

קעס, די גרויסע און די פלייש־קאָראָבקע, האָט ער איבערגעלאָזן אין די הענט פון קהל.

די הכנסות און הוצאות פון קהל אין די יאָרן 1772—1787.

פאַר דעם פּעריאָד פון די 15 יאָר פון 20 מאַי 1772 ביזן 3 יולי 1787 האָבן מיר ניט קיין הוצאה והכנסה־ביכער פון קהל. די סקאַרב־קאָמיסיע האָט אויפגעהערט אינטערעסירן זיך מיטן פינאַנסיעלן מצב פון קהל. דער פּאָד־סטאַראָסטאָ האָט אויך ניט געקוקט אויף די הכנסות און הוצאות פונם קהל. דער קהל איז אויף אַזאַ אופן געווען פרייַ פון יעדער קריטיק. די ראשי הקהל פלעגן נעמען פון דער יידישער באַפעלקערונג שווערע שטייערן און די גאַנצע שווערקייט פון דער שטייערן־לאַסט איז געפאַלן אויף די פלייצעס פון אָרעמען המון. דער המון האָט ניט געקאָנט איבערטראָגן דעם יאָך, און בשעת עס איז אויס־געבראָכן די גרויסע מחלוקת צווישן דעם אַב"ד און די ראשי הקהל די תקיפים, איז אויך דער המון אַרויסגעטראָטן קעגן זיינע באַדריקער. די פאָרשטייער פונם המון האָבן אין פעברואַר 1786 איבערגעגעבן דער סקאַרב־קאָמיסיע אויספירליכע ידיעות וועגן דעם פינאַנסיעלן מצב פון דעם קהל. די קאָמיסיע האָט דאַן ווידער אָנגעהויבן אינטערעסירן זיך מיט די פינאַנסן פון קהל. זי האָט אַראָפּגעזעצט דעם פּאָדסטאַראָסטע פון דער השגחה און נאָמינירט אַ ספּעציעלן משגיח, דעם פּאַן פּיוראָ (18 נאָוו. 1786). נאָכדעם האָט זי אַרויסגעגעבן אַן אויפרוף צו די בעלי־חובות, וואָס האָבן געליען געלט דעם קהל נאָכן יאָר 1766, זיי זאָלן זיך שטעלן פאַר איר, כדי פונאַנדערצוקלייַבן און אַיינצואָרדענען די חובות. חוץ דעם, האָט די קאָמיסיע געמאָלדן אַלעמען, זיי זאָלן מער דעם קהל ניט לייען קיין געלט (7 מאַי 1787). די סקאַרב־קאָמיסיע האָט אין אַפּריל 1787 באַשלאָסן צו שיקן אַ ספּעציעלע קאָמיסיע, וואָס זאָל אָפּנעמען אַ דין וחשבון וועגן די הכנסות און הוצאות פון קהל אין משך פון דער גאַנצער צייַט, אָנהויבנדיק פון יאָר 1766. ס'איז אינטערעסאַנט, אַז די סקאַרב־קאָמיסיע האָט זיך ניט גערעכנט מיטן הוצאה והכנסה־בוך, וואָס מיר האָבן זיך פריער מיט אים פאַרנומען. צי איז דאָס בוך אין משך פון דער קורצער צייט פאַרגעסן געוואָרן? וועגן דער טעטיקייַט פון איר פּקיד קאָסאַקאָווסקי האָט דאָך די קאָמיסיע גוט געוואוסט. פאַר די יאָרן 1772—1782 איז אויף דער קאָמיסיע געווען אַ חוב בלויז צו רעווידירן, צי די חוכרים פון די נייַן קאָראָב־קעס האָבן אָפּגעהיט די אינסטרוקציעס, וואָס קאָסאַקאָווסקי האָט פאַר זיי אַיינ־געשטעלט, און אויב קיין אינסטרוקצעס זיינען ניט געווען — צו רעווידירן, צי זיי האָבן ניט גענומען מער ווי ס'איז אָנגענומען געווען אין דער קהילה. אָנהויבנדיקן פון יאָר 1782, איז די קאָמיסיע מחוייב גענוי צו רעווידירן די הכנסות און הוצאות. באַזונדערס איז זי מחוייב צו רעווידירן די הכנסות אין יאָר 1784, ווייל וועגן זיי האָט דער המון דערלאַנגט ידיעות, אַז זיי האָבן באַטראָפן אַ סומע פון 151.750 פּויל. גל. פאַר דער קאָמיסיע וועלן מחוייב זיין צו שטעלן זיך אַלע ראשי הקהל, אָנהויבנדיק פון יאָר 1766. דער קהל וועט מוזן דערלאַנגען דער קאָמיסיע אַלע חשבונות, די רשימה פון די חובות, קוויטן

אויף געסילוקטע חובות, רשימות פון דער הערכה פונם „סכום", דאָס „שוואַרצע בוך" אאנ"ד.

דער קהל און דער המון האָבן פאָרגעלייגט קאַנדידאַטן צו דער קאָמיסיע. ס'זיינען אויסגעוויילט געוואָרן דריי פאַרטרעטער מצד דעם קהל און דריי מצד דעם המון. די קאָמיסיע האָט געאַרבעט ביי צוויי חדשים, פון 3 יולי ביזן 25 אַווגוסט 1787. די פאָרשטייער פון קהל האָבן זיך פאַר איר געשטעלט און געוויזן הוצאה והכנסה-ביכער. די פאַרטרעטער פונם המון האָבן זיך אויך געשטעלט און האָבן באַשטריטן אַ סך ידיעות, וואָס דער קהל האָט געגעבן. די קאָמיסיע האָט אָנגענומען די ידיעות, וואָס דער המון האָט ניט באַשטריטן, אָבער אין פאַל פון אַ ספק האָט זי זיך סומך געווען אויף די ביכער פון די נאמנים אָדער האָט איבערגעלאָזן די פראַגע אָפן ביז די סקאַרב-קאָמיסיע אַליין וועט באַשליסן.

פאַר די יאָרן 1766—1 אַפּריל 1773 זיינען דער קאָמיסיע ניט דערלאַנגט געוואָרן קיין שום חשבונות-ביכער. די מיטגלידער פון דער קאָמיסיע האָבן געוועלט פעסטשטעלן די הכנסות אין אָט די יאָרן אויפן סמך פון די קאָראָבקעס, וואָס מ'האָט פאַראַרענדירט אויף די קומענדיקע יאָרן, אָבער זיי האָבן ניט געקענט קומען צו קיין הסכם אין דעם ענין פעסטשטעלן די סכומים. אויך פאַר די 9 חדשים פון יאָר 1775|6 האָט די קאָמיסיע ניט געקענט פעסטשטעלן די הוצאות און הכנסות, מחמת ס'האָבן געפעלט חשבונות-ביכער. אַזוי איז אויך געווען פאַר די צוויי חדשים פון יאָר 1776|7.

פאַרן יאָר 1773—1 אַפּריל 1774 האָט די קאָמיסיע פעסטגעשטעלט אָט די הכנסות:

א. סכומים, וואָס זיינען ניט באַשטריטן געוואָרן:

פון נייַן פאַראַרענדירטע קאָראָבקעס—	3.7000	פויל. גל.;
פון שחט-הויז—	450	„ „
פון שחיטה אויף אַנטאָקאָליע —	157	„ „ ;
פון חתונות —	300	„ „ ;
פון פאַרקויפן „חזקות" —	666	„ „ ;
פון שטראָף-געלטער —	697	„ 15 גר.;
פון ח"ק בעלי-מלאכה —	324	„ ;
פון מנינים פון אורחים *) —	98	„ ;
אַ באַזונדערער שטייער —	4.554	„ ;
פאַרמעגן-שטייער —	22.677	„ 18 גר.;
אַ שטייער פאַר דאָס רוסישע מיליטער —	29.400	„ 29 „ ;
קאָפּשטייער —	5.950	„ ;
קוימען-שטייַער —	595	„ ;
פון פאַרקויפן צעטלעך און התמנותן אין קהל--	8.154	„ ;
פאַר דערלויבעניש אויף שחיטה —	270	„ ;
צופעליקע הכנסות —	954	„ 15 גר.;
צוריק געקערט געלט, וואָס מ'האָט ניט אויסגעגעבן—	702	„ 26 „
ס"ה	112.955	גל. 13 גר.

*) פאַר אַ דערלויבעניש די ישובניקעס, וואָס קומען אויף ימים טובים דאַוונען אין שטאָט: ווייַז אויס od nabożeństwa postronnych.

ב. באַשטריטענע סכומים:

דער קהל האָט דערלאַנגט ידיעות, אַז די הכנסה פון די צוויי קאָראָבּ־קעס, דער גרויסער און פון פלייש, האָט באַטראָפן אַ סומע פון 25.000 פויל. גל. די פאַרטרעטער פון המון האָבן אויפן גרונד פון דעם נאמנים־בוך דערוויזן, אַז די הכנסה פון דער גרויסער קאָראָבּקע האָט באַטראָפן אַ סומע פון 22.325 פויל. גל. און פון דער פלייש־קאָראָבּקע — אַ סומע פון 23.325 פויל. גל. 13 גר., — ס״ה 45.650 פויל. גל. 13 גר. די קאָמיסיע האָט אָנגענומען די באַווייזן פון די באַפולמעכטיקטע פונם המון.

די פאָרשטייער פונם המון האָבן דערוויזן, אַז דער קהל האָט געהאַט אַ צוגאָבּ־הכנסה פון די פעלן פון טריפה בהמות, פון יעדערער 6 פ״ג, — ס״ה 4.400 פויל. גל.

דער קהל האָט געמאָלדן, אַז אין דעם יאָר האָט ער געליען 89.642 פ״ג. די קאָמיסיע האָט אָבּער ניט אָנגענומען דעם דאָזיקן סכום, ווייל לויטן פסק־דין פון דער לייקווידאַציע־קאָמיסיע פון יאָר 1766 איז דעם קהל פאַרווערט געווען צו לייען געלט. פונדעסטווענען דאַרף מען זיך רעכענען מיט דעם פאַקט, אַז דער קהל האָט געליען דאָס געלט.

אין משך פון יאָר 1773 איז בכן אַריין אין קאַסע סך הכל 252.648 פויל. גל. 26 גר.

די הוצאות פאַרן יאָר 1773 גיבן מיר אין דער טאַבעלע צוזאַמען מיט די הוצאות אין משך פון נאָך עלף יאָר.

	1.IV.1773 1.IV.1774	1774/5	1775/6	1776/7 (10 חדשים)	1777/8
דעם מאַגיסטראַט לויטן אָפמאַך	607	607		644	640
אויף פראָצענט פאַר די חובות	20.348	18.731		7.746	7.536
קאָפּשטייער	10.998			12.816	12.816
קוימען-שטייער		1.125			
אָפּצאָל פון חובות		23.800			14.242
אָפּצאָל פון חוב די יעזואיטן	37.000				
אָפּצאָל פון חוב די רעגולערע גלחים	10.588				
אָפּצאָל פון חוב די גלחים-יעזואיטן פון אילוקשט				39.200	
אָפּצאָל פון חוב די דאָמיניקאַנער גלחים				20.065	
אָפּצאָל פון חוב דעם ווילנער ביסקופ				36.777	
דער ווייסרוסישער סופראַגאניע	280				
דער פראָקיע א. נ. פון דער דרייאייניקייט	50	540		490	490
געהאַלט דעם פאָדוואיעוואָדע					
געהאַלט דעם פאָדסטאַראָסטע	1.470	2.247		2.115	1.985
הוספה-געהאַלט דעם פאָדוואיעוואָדע					4.142
הוספה-געהאַלט דעם פאָדסטאַראָסטע					
דעם רוסישן מיליטער				(29.883	331.374
דעם מיליטער פון דער מדינה	81.757	74.047			
דער וואַך פונם טריבונאַל					
היזק פון אויסבייטן מטבעות	789	1.240		552	368
אויף משפטים	(19.182	21.889		(5)9.182)	(9.182)
אויף מתנות אדג"ל	500	550		(550)	(550)
געהאַלט די פקידים פון קהל	6.560	10.365		(6.560)	(6.560)
פאַרשיידענע הוצאות	8.089	4.045		(4.045)	(4.045)
אויף טאָווילען אין שול					
דעם גובה פון קאָפּשטייער					
נדבות אָרעמעלייט					
מעות-חטים אָרעמעלייט					
צוריקגעקערט פאַר טאַבאַק					
די חוכרים פון פעל-קאָראָבקע פאַר אָהיזק					
בסה"כ	188.222	169.322		150.626	123.934

1) דער פראָצעס איז געווען מיט די ביצרישע גלחים איבער דעם הויז פון פעלקערזאמב. 2) דער קהל האָט דערלאַנגט 8 גראָסערע סומע, אָבער די קאָמיסיע האָט אָנגענומען בלויז אָט די סומע. 3) דער קהל האָט אָנגעגעבן דער קאָמיסיע 8 גראָסערע סומע, אָבער די קאָמיסיע האָט אָנגענומען 8 סומע בלויז אין דער הייך

פוילישע גילדנס און ניט גערעכנט די גראָשנס).

1785/6	1784/5	1783/4	1782/3	1781/2	1780/1	1779/80	1778/9
							651
40.128	52.956	52.267	53.224	55.246	55.250	56.708	7.536 12.817
			490	490	490	490	490
832	832	816	880				
416	416	408	440	1.977	2.028	2.311	2.342
3.639	5.032	5.371	7.019	3.848	6.758	8.345	4.558
899	728	706	777				
2.262	1.415	3.418	3.422	3.470	(3 22.156	(4 30.537	(3 14.950
467	522						
15	276	1.144			43	237	237
		(6 26.803	(9.188)	(9.182)	11.330	(9.182)	(9.182)
	(550)	(550)	(550)	(550)	(516)	(550)	(550)
(6.560)	(6.560)	(6.560)	(6.560)	(6.560)	(6.560)	(6.560)	(6.560)
(4.045)	(4.045)	(40.45)	(4.045)	(4.045)	(4.045)	(4.045)	(4.045)
	232						
194							
2.518	2.966						
1.818	1.966						
					7.288		
		5.658					
63.794	79.722	107.699	86.546	85.370	114.319	103.968	63.922

פון די הכנסות פון ספעציעלע באשטייערונגען. 4) די קאָמיסיע האָט אָנגענומען בלויז די סומע, וואָס איז רעגיסטרירט געוואָרן אין ספר-החשבונות פונם נאמן—15.537 פ״ג. 5) די צאָלן, וואָס זיינען אריינגעשטעלט אין קלאמערן, קערן זיך אָן בלויז צו די צאָלן פון די יאָרן 1773-4. דער קהל זאָט געטענהט, אז ער האָט אויסגעגעבן מערער. 6) געוויס אויפן משפט מיטן מאגיסטראַט, אין געריכט פונם קיניגליכן הויף.

בלויז פאר די יאָרן 1773/4—1774/5 קאָנען מיר אָננעמען די סומעס, וואָס זיינען פאַרצייכנט אין דער טאַבעלע, ווייל פאר די איבעריקע יאָרן האָט די קאָמיסיע אָנגענומען צאָלן, וועלכע זי האָט געווען פאַרגלייכנדיק מיט די הוצאות אין אָט די צוויי יאָר. דער קהל האָט צוגעשטעלט נאָך פאַרשיידענע הוצאות, אָבער די סקאַרב־קאָמיסיע האָט זיי לגמרי ניט אָנגענומען און מיר האָבן ניט וועגן זיי קיין ידיעות. ווי ווייט די סקאַרב־קאָמיסיע האָט זיך ניט געריכט מיט די טענות פונם קהל און האָט זיך געהאַלטן אָן דעם נוסח, וואָס זי האָט איינגעשטעלט, קאָנען מיר זען פון דעם פאָלגנדיקן פאַראַגראַף: דער קהל האָט פאַרן יאָר 1780/1 דערלאַנגט אַ הוצאה אויף משפטים אויף אַ סומע פון 21.290 פ״ג און צוזאַמען מיט דעם האָט ער איבערגעגעבן, אַז דער שתדלן האָט פון אָט דער סומע צוריקגעקערט דער קאַסע 9.960 פ״ג. די הוצאה האָט אויף אַזאַ אופן באַטראָפן אַ סומע פון 11.330 פ״ג. די סקאַרב־קאָמיסיע האָט איינגעשטעלט די הוצאה אויף משפטים ווי אין יאָר 1773/4—9.182 פ״ג, און די סומע, וואָס דער שתדלן האָט צוריקגעקערט, האָט זי פאַרצייכנט ווי אַ הכנסה אין קומעדיקן יאָר 1781/2.

לאָמיר איצט פאַרצייכענען אין דער טאַבעלע די הכנסות פון קהל פאַר די יאָרן 1774—1787, ד. ה. ביזן סוף פון דער צייט, אויף וועלכער קאָמיסיע האָט פאַרענדירט די קאָראָבקעס. מירן פאַרצייכענען אויך פאַר די יאָרן 1782—6 אַרומפאַסנדיקע אומבאַשטריטענע סומעס (זע די טאַבעלע).

די הכנסות פון קהל אין די יאָרן 1774 — 1786 (אין גילדנס)

	1774/5	1775/6[1]	1776/7[2]	1777/8	1778/9	1779/80	1780/1	1781/2	1782/3	1783/4	1784/5	1785/6
פון די פאַראַרענדירטע קאָאָבקעס און אייניקע אומבאַשטריטענע סומעס	117.095	(18.806)	47.561	50.827	78.920	58.313	136.586	56.732				
פון דער קאָאָבקע פון סוחרים	54.034	(25.000)	52.964	29.836	28.794	35.933	50.709	27.259				
פון דער פלייש-קאָאָבקע				22.904	20.792	20.146		17.664				
פון דער קאָאָבקע פון זייד		(2.806)										
פון דער קאָאָבקע פון סוחרים-אורחים				6.480								
פון דער קאָאָבקע פון פעדערן					400							
	171.129	(46.612)	100.526	110.048	128.906	114.393	187.295	101.655	189.136	49.598	166.856	86.102

1) פון דעם יאָר פעלן די חשבונות-ביכער פאַר נבון חדשים. די קאָמיסיע האָט פאַרצייכנט בלויז די סומעס, וואָס איר איז געלונגען פעסטצושטעלן.
2) פאַר צען חדשים.

די הכנסות אין די נײַן יאָר, וואָס אין זיי זיינען פאַראַרענדירט געוואָרן די קאָראָבקעס, זיינען אומגעפער גלײַך, אויסער די דריי יאָר 1773/4, 1774/5 און 1780/1, וואָס אין זיי דערגרייכן די הכנסות צו אַ סומע פון 187.000 פּ״ג און מער. די טאַבעלע דעקט פאַר אונז ניט אויף אַלע הכנסות פון קהל. די פאַרטרעטער פון המון האָבן געטענהט, אַז אויך פון די פאַראַרענדירטע קאָראָבקעס האָט דער קהל געהאַט אַ הכנסה אַ גרעסערע איידער עס איז באַשטימט געוואָרן אין דעם אַרענדע־קאָנטראַקט. די קאָמיסיע האָט ניט געלייגט קיין אַכט אויף זייערע טענות, ווייל עס איז אויף איר ניט געלעגן קיין חוב דאָס נאָכצופאָרשן. פאַר די יאָרן 1782—1785 איז שוין פעסטגעשטעלט געוואָרן אַ גרעסערע הכנסה, אָבער פאַרן יאָר 1785/6—ניט מער ווי 86.102 פּ״ג. קיין אויספירלעכע ידיעות וועגן די הכנסות אין די יאָרן 1782—1785 האָבן מיר ניט, נאָר בלויז אַלגעמיינע סומעס. אָבער די פאַרטרעטער פונם המון האָבן אין פעברואַר 1786 איבערגעגעבן דער סקאַרב־קאָמיסיע אויספירלעכע ידיעות וועגן די יערלעכע הכנסות פון קהל [686]). די הכנסות זיינען:

1.	פון דער גרויסער קאָראָבקע —	50.000	פּ״ג.
1 א.	פון דער קאָראָבקע פון האַנדל—פון יידן פון דער סביבה—	5.000	„
2.	פון דער קאָראָבקע פון סוחרים־אורחים —	2.880	„
3.	„ „ „ בעקער, פון קויפן און פאַרקויפן ברויט, מעל, אַרבעס, באָב, גרינסן און בשמים —	1.800	„
4.	פון דער קאָראָבקע פון מאָנאָפאָל אויף זייד —	5.000	„
5.	„ „ „ „ „ „ פולוועד —	450	„
6.	„ „ „ „ „ כשרן ווייטרויבן־וויין—	1.125	„
7	פון דער קאָראָבקע פון נדן און פון הייזער־פאַרקויף —	1.800	„
8	„ „ „ „ בריתן, תנאימס און אויך פון געווּעב און נאָך פאַרשיידענע זאַכן—	900	„
9.	פון דער קאָראָבקע פון אתרוגים —	216	„
10.	„ „ „ „ פון דער שחיטה פון גסות —	32.760	„
11.	„ „ „ „ פעל	19.040	„
12.	„ „ „ „ כשרע פלייש —	18.000	„
13.	„ „ „ „ פון דער שחיטה פון דקות —	7.800	„
14.	„ „ „ „ עופות —	6.100	„
15.	„ „ „ „ פעדערן —	200	„
16.	„ „ „ „ פון חלב און לייכט —	3.600	„

ס״ה 150.681 גל.

דער קהל האָט געהאַט נאָך הכנסות: פון פאַרקויפן שטעלעס, התמנות, צעטלעך צו דער אַסיפה פון רח״ש, פון דערלויבענישן צו זיין שוחט, פון קנסן און פון „חזקות". די דאָזיקע הכנסות האָבן די פאָרשטייער פונם המון געשאַצט אויף אַ סומע פון 20.000 פּ״ג אַ יאָר לכל הפחות.

די ידיעות, וואָס די פאָרשטייער פון המון האָבן איבערגעגעבן, זיינען

אָן ספק ריכטיקע. די קאָמיסיע האָט פעסטגעשטעלט די הכנסה פאַרן יאָר 1785/6 אויף אַ סומע בלויז פון 86.102 פ״ג, ווייל אַסך קאָראָבקעס זיינען שוין פון לאַנג פאַראַרענדירט געווארן און דאָס ערענדע-געלט האָט דער קהל געמוסט פאָרויס, די הכנסות אין די יאָרן 1782—1785 זיינען גרויסע, ווייל אין אָט די יאָרן זיינען פאַראַרענדירט געווארן אַסך קאָראָבקעס.

מיר גיבן דאָ איבער די רשימה פון הכנסות און הוצאות, וואָס די קאָמיסיע האָט פעסטגעשטעלט פאַר פופצן חדשים, פון ערשטן אַפּריל 1786 ביז יולי 1787, ד. ה. ביז דער צייט, ווען די קאָמיסיע האָט אָנגעהויבן איר אַרבעט.

הכנסה

פון דער גרויסער קאָראָבקע	26.300	פ״ג
פון דער קאָראָבקע פון פלייש	32.289	„
„ „ „ תנאימס	207	„
„ פון פעל און אויך פון אַנדערע		
אומבאַשטריטענע קאָראָבקעס	25.641	„
פון קנסן	285	„
ענדערונגען אין ווערט		
פון די מטבעות	14	„
פון פאַרקויפן די שטעלע		
פון ספרא ודיינא	4.500	„

הוצאה

סילוקן חובות	6.786	פ״ג
באַצאָלן פראָצענט פאַר חובות	7.070	„
קאָפּשטייער	5.437	„
הוספה-קאָפּשטייער	1.350	„
דאָס אויפמאַנען דעם קאָפּשטייער	1.041	„
קוימען-שטייער, דירות-שטייער פאַר פריצים און פאַר היטן די שול	88	„
געהאַלט דעם פאָדוואָיעוואָדע	1.824	„
הוספה-געהאַלט דעם פאָדוואָיעוואָדע	2.165	„
מיליטער פון דער מדינה	2.623	„
די וואַך פונם טריבונאַל	484	„
מיליטערישער שפיטאַל	1.131	„
היזק פון בייטן מטבעות	361	„
דעם אַמסטערדאַמער דאָקטאָר (ד״ר פאָלאָנוס)	108	„
געהאַלט די פקידים פון קהל	6.560	„
פאַרשיידענע הוצאות	4.045	„
געלייען (ביים קהל) אויף דער „ שטעלע פון סעקרעטאַר	2.651	„
„ התמנות „מי שהיה ראש הקהל״	3.204	„
נדבות ארעמעלייט	1.426	„
ס״ה 89.236 פ״ג	47.354	פ״ג

דער קהל האָט אָנגעגעבן, אַז ער האָט פאַראַרענדירט די פלייש-קאָראָבקע און האָט באַקומען 800 טשוועראָנצעס. די קאָמיסיע האָט ניט אַרייַנגענומען די דאָזיקע סומע אין דער הכנסה און האָט מבטל געמאַכט דעם ערענדע-קאָנטראַקט ווי אַן אומגעזעצליכן.

די הכנסות און הוצאות פונם קהל אין די יאָרן 1787—1793.

די באַשלוסן פון דער קאָמיסיע האָבן געדאַרפט באַשטעטיקט ווערן פון דער

סקאַרב־קאָמיסיע. די סקאַרב־קאָמיסיע האָט געדאַרפט פאַרענטפערן פראַגן, וואָס זיינען ניט געלייזט געוואָרן אין דער קאָמיסיע. די פראַגע וועגן די פינאַנסן פונם קהל האָבן אין איר גאַנצער ברייט אַוועקגעשטעלט די פאָרשטייער פונם המון און אויך די בעלי־חובות האָבן זיי דערין געהאָלפן. די ראשי־הקהל האָבן זיך געשראָקן פאַרן באַשלוס פון דער סקאַרב־קאָמיסיע, וואָס איז עלול אַרויס־צוגעמען פון זייערע הענט די קהלשע פינאַנסן, דעם יסוד פון זייער מאַכט, און צו מאַכן זיי פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן גאַפאַלענעם מצב. האָבן זיי, די ראשי הקהל, באַשלאָסן איגנאַנצן קעגנצושטעלן זיך דעם אַריינמישן זיך פון דער סקאַרב־קאָמיסיע אין די ענינים פונם קהלס פינאַנסן. זיי האָבן געטענהט, אַז די ייִדן געהערן בלויז צו דער יוריסדיקציע פונם וואָיעוואָדע אָדער פונם גע־ריכט פון קיניגליכן הויף. די סקאַרב־קאָמיסיע האָט געהאַט בלויז די פליכט אַכטונג צו געבן אויפן ענין אַיינמאָנען דעם קאָפשטייער און צו ליקווידירן די חובות פון די קהילות. נאָכדעם ווי די סקאַרב־קאָמיסיע האָט דערפילט איר אויפגאַבע אין דעם ענין ליקווידירן די חובות, האָט זי מער ניט קיין מאַכט איבער די קהילות און בלויז די בעלי־חובות האָבן רעכט צו פאָדערן זיי צום געריכט פון דער קאָמיסיע. די ראשי־הקהל האָבן אויף אַזאַ אופן געוועלט אַריבערפירן דעם משפט פונם געריכט פון דער סקאַרב־קאָמיסיע צום געריכט פונם קיניגליכן הויף, און דעם 15־טן סעפטעמבער 1787 האָבן זיי אין דעם ענין דערלאַנגט אַן אָנקלאָג אין געריכט פונם קיניגליכן הויף. וועגן אין צען טעג אַרום איז געקומען דער פּאַן רימשאַ, וואָס איז נאָמינירט געוואָרן פאַר אַן אויפזעער איבער די פינאַנסן פון קהל, אָנצוהויבן זיין אַרבעט, האָבן די ראשי־הקהל אים ניט גע־לאָזן צוטרעטן צו דער אַרבעט. זיי האָבן זיך ניט געשטעלט צום געריכט פון דער סקאַרב־קאָמיסיע, — איז דעם 26 אָקטאָבער 1787 אַרויסגעטראָגן געוואָרן דער אורטייל אונטער די אויגן. זייער אַרויסמאַכן זיך האָט ניט געהאָלפן. דעם 24 נאָוועמבער איז אַרויס דער פסק־דין פונם געריכט פון קיניגליכן הויף, וואָס גיט־איבער דעם ענין אַיינאַרדענען די פראַגע פון דעם קהלס פינאַנסן דער סקאַרב־קאָמיסיע, וויבאַלד די בעלי־חובות האָבן דערלאַנגט תביעות. די סקארב־קאָמיסיע האָט פונאַנדערגעקליבן דעם ענין אין מערץ 1788 און האָט אַרויס־געטראָגן איר אורטייל. פאַר זייער קענערשאַפט צו די פריערדיקע באַשלוסן פון דער סקאַרב־קאָמיסיע זיינען די ראשי הקהל פאַרמשפט געוואָרן צו טורמע. די פרטים פונם אורטייל גיבן מיר איבער אין איינעם פון די ווייטערדיקע קאַפּיטלעך, וואו עס ווערט רעפערירט וועגן דעם גראַנג צווישן דעם המון און די ראשי־הקהל. אין דעם קאַפּיטל אָבער וועלן מיר בלויז פאַרציכענען די ידיעות וועגן די הכנסות און הוצאות פונם קהל אין דער צייט, וואָס ווערט דאָ באַטראַכט.

פאַר דער צייט פון 23 יוני 1787 ביז 1 מערץ 1788 האָבן מיר אַן אויס־פירליך הכנסות והוצאות־בוך (687). אָט דאָס בוך איז איבערגעזעצט געוואָרן פון דעם העברעאיש אויף פויליש און איז אונטערגעשריבן געוואָרן פון דעם משגיח פאַן רימשאַ. אין דעם בוך געפינען מיר אַן אויספירליכע רשימה פון הוצאות, וואָס דער פרנס־השבוע האָט אויסגעגעבן אין משך פון דער וואָך. פאַר

אַ בײַשפּיל וועלן מיר דאָ פאַרצייכענען די הוצאות אין משך פון אייניקע וואָכן.

די ערשטע וואָך פון משה בן יוסף.

דעם פאָדסטאַראָסטאַ אויף פלײש — 14 פ״ג 6 גר.;
אַ מתנה אויף פסחא, פלײש דעם גלח — 14 פ״ג;
אויפן פאַלאַץ — 8 פ״ג;
אויף דער קאַנצעלאַריע פאַר פאַפּירן, אומבאַוואוסט פאַר וועמען און פאַר וועלכע פאַפּירן — 16 פ״ג 19 גר.;
פאַר אָרעמעלייט — 3 פ״ג 20 גר.
פאַר אַ פולקאָוויק אויף אינגעווייט (flaki) — 1 פ״ג 12 גר.;
פאַר אַ פעלדפעבל, היזק פון בייטן מטבעות — 3 פ״ג 14 גר.;
פאַר יידן, וואָס זיצן אַרעסטירט אין פעסטונג, אויף מרחץ — 3 פ״ג 10 גר.;
דער פאָסט פאַר אַ בריוו — 1 פ״ג 8 גר.;
דריי קוריערן אויף שיך — 12 פ״ג;
א סאָלדאַט פון גאַרניזאָן — 14 פ״ג 26 גר.;

דעם שפיטאָל פון זעקסטן פולק:

פאַר זעקס וואָגן האָלץ — 6 פ״ג 12 גר.;
אויף קישקעס פאַר די הינט פונם פעלדשער — 6 פ״ג 12 גר
אויף ליכט — 5 פ״ג 12 גר.;
אויף שטרוי — 2 פ״ג 20 גר.;
אויף זאַמד — 1 פ״ג.
דעם סאָלדאַט, וואָס ביים שפיטאָל — 26 גר.

דעם שפיטאָל פון פערטן פולק:

אויף האָלץ אאז״ו — 16 פ״ג.

דער הויפט־וואַך:

אויף האָלץ — 2 פ״ג;
אויף ליכט און לאָמפן — 6 פ״ג 16 גר.;
אויף האָלץ פאַר אַן אַדיוטאַנט — 2 פ״ג;
אויף ליכט — 1 פ״ג 8 גר.;
דעם מענטשן, וואָס טראָגט די לאָמפן — 12 גר.;
אויף ליכט פאַרן פאָדפולקאָוויק — 1 פ״ג;
אויף לאָמפן „ — 1 פ״ג 10 גר.;
אויף אַ האַק — 4 פ״ג 4 גר.
אַן עמער פאַרן מיליטערישן שפיטאָל — 26 גר.;
געהאַלט אָרעמעלייט — 231 פ״ג 25 גר.
סך הכל האָבן די הוצאות אין דער וואָך באַטראָפן 292 פ״ג 28 גר.

אין דער רשימה פעלט דאָס וועכנטליכע געהאַלט די פקידים פון קהל אויף אַ סומע פון 210 פ״ג. אָנשטאָט די ווערטער „געהאַלט אָרעמעלייט" דאַרף דאָ, ווייזט אויס, זיין: „געהאַלט און שטיצע אָרעמעלייט".

לאמיר איצט נעמען די הוצאות אין אן אנדער וואך, אין דער זיבעטער וואך פון אבלי בן זאב־וואלף:

פאר וויצע־וואיעוואדע—21 פ״ג 5 גר.;

״ ״ ״ און פאר פאלאץ—18 פ״ג 5 גר;

פאר פאדסטאראסטע א מתנה—14 פ״ג;

פאר שמש פון דעם ניט־יידישן געריכט אויף פלייש—24 גר;

היזק פון אויסבייטן מטבעות פאר פעלדפעבל—2 פ״ג 21 גר.;

פאר די משרתים פונם דוכס דעם וואיעוואדע— 3 פ״ג 12 גר.;

אויף טינט—26 גר.;

די סעקרעטערס, וואס האבן געשריבן די רשימה—26 פ״ג 20 גר;

פאר וויצע־וואיעוואדע אויף פיש און שוועבעלעך און פאר זיינע משרתים—54 פ״ג;

דעם מארשאלעק פונם דוכס וואיעוואדע א פארניגונגס־מתנה, בראנפן און לימאנען—15 פ״ג 18 גר;

א טוך פאר א באדינער(ין)—20 פ״ג 18 גר.;

אויף א פור—12 גר.;

געהאלט דעם פאדסטאראסטע אויפן קומענדיקן יאר—336 פ״ג;

אויף א פור פארן פאדסטאראסטע, וואס איז געקומען קיין ווילנע—144 פ״ג;

אויף פאפיר—9 פ״ג 12 גר.;

היזק פון אויסבייטן מטבעות—8 פ״ג;

פאר פערטן און זעקסטן פולק און אויף פאר דער הויפט־וואך—64 פ״ג 22 גר.

וועכנטליכע געהאלט די פקידים פון קהל—210 פ״ג.

סך הכל האבן באטראפן די הוצאות אין אט דער וואך 961 פ״ג 28 גר.

לאמיר איצט נעמען די אכט און צוואנציקסטע וואך, וואס איז אויסגעפאלן אין אנהויב יאר 1788:

אויף פלייש דעם פאלאץ—6 פ״ג 18 גר;

אויף פלייש פאר א פאדכאראנזשי—4 פ״ג;

פאר דריי שמשים פון דעם ניט־יידישן געריכט—6 פ״ג 12 גר;

א שומר—24 גר.;

צווויי זעלנער אויף פלייש—2 פ״ג 6 גר.

אויף פלייש פאר פראקוראר—2 גל.;

אויף פלייש פאר שמש פון טריבונאל—2 פ״ג 12 גר.;

צווויי סאלדאטן—12 גר.;

אויף פלייש פאר קריסטליכן קאנטאר—8 פ״ג;

א מתנה אויף דער חגא פון ניטל פאר קריסטליכן קאנטאר—8 פ״ג;

אויף פלייש פאר א סערזשאנט—6 פ״ג;

היזק פון אויסבייטן מטבעות—28 גר.

אויף פיש פאר פאן ראטינסקי—5 פ״ג;

אויף האלץ פאר דאס שחט־הויז—1 פ״ג 18 גר.;

פאר דינער פון דעם פאן קאשביטש—13 פ״ג 10 גר.;

אַ יינגל פֿאַר אָנצינדן לאָמפֿן—1 פּ״ג 12 גר. ;
אַ מתנה אויף ניטל צוויי פּעלדפּעבלען—13 פּ״ג 10 גר. ;
אַן אָרעמאַן—2 פּ״ג ;
אַ פּורמאַן, וואָס האָט געפּירט מתנות אויף ניטל צו פֿאַרשיידענע פּריצים—5 פּ״ג ;
אויף האָלץ און ליכט פֿאַר דער וואַך פונם טריבונאַל—10 פּ״ג 26 גר.
אויף בשמים און מתנות אויף ניטל פֿאַר פּריצים—756 פּ״ג ;
אויף פּאָסט—2 פּ״ג 24 גר. ;
אַ מתנה אויף ניטל פֿאַר אַ פּקיד פונם וואַיוואָדע—6 פּ״ג 20 גר. ;
מתנות אויף ניטל פֿאַר משרתים פון שרות — 8 פּ״ג 20 גר. ;
אַ סערוישאַנט—2 פּ״ג 20 גר. ;
פֿאַר אַ בריוו, וואָס האָט זיך באַקומען פון קיניגסבערג—24 גר. ;
אויף פּלייש פֿאַר די מיליטעריש שפּיטאָלן—4 פּ״ג ;
פֿאַר די מיליטעריש שפּיטאָלן און פֿאַר דער הויפּט־וואַך—122 פּ״ג ;
וועכנטליכע געהאַלט—210 פּ״ג.
אין אָט דער וואַך האָבן די הוצאות באַטראָפֿן אַ סומע פון 1.213 פּ״ג 16 גר. ניט אַלע מתנות אויף ניטל זיינען פֿאַרצייכנט געווארן אין אָט דער וואַך. מיר געפינען אויך אין די קומענדיקע וואַכן הוצאות אויף אָט דער באַדערפענישּ .
לאמיר איצט נעמען אַ געווויינליכע וואַך, ניט אין אַ חגא־צייט, — די
36 = ט ע ו ו ן—פון א ש ר ב ן ק ל מ ן ק ל י אַ ט ש ק אָ :
אויף פיש פֿאַרן וויצע-וואָיוואָדע און דעם פֿאַן ראַטינסקי—26 פּ״ג 2 גר.;
אויף פּלייש פֿאַרן פֿאַלאַץ—5 פּ״ג 18 גר. ;
אויף פּלייש פֿאַרן פּראָקוראָר— 3 פּ״ג ;
אויף פּלייש פֿאַר די שמשים פון דעם ניט־יידישן געריכט—1 פּ״ג:
אויף האָלץ און ליכט פֿאַר דער וואַך פונם טריבונאַל—10 פּ״ג 26 גר: ;
אויף פיש פֿאַרן פּראָקוראָר—3 פּ״ג ;
פֿאַרן פּאָדכאָראָנזשי פונם טריבונאַל—1 פּ״ג 26 גר: ;
אויף ברענפן פֿאַר סאָלדאַטן אין אַ ענין פון אַרעסטאַנטן—10 פּ״ג 2 גר:;
אויף ליכט פֿאַר די זעלביקע אַרעסטאַנטן—5 פּ״ג ;
אויף בריוט פֿאַר די אַרעסטאַנטן— 1 פּ״ג 12 גר. ;
אויף קישקעס פֿאַר די הינט פונם פּולקאָווניק—1 פּ״ג ;
דעם שומר—3 פּ״ג ;
אויף שפּייז פֿאַר אַרעסטאַנטן—2 פּ״ג ;
היזק פון אויסבייטן מטבעות—6 פּ״ג ;
פֿאַר אַרויסבאַקומען האַפּירן פון דער קאַנצעלאַריע—2 פּ״ג 24 גר:
אויף אַ פור נאָכצוי אָגן אַ דעזערטיר—8 פּ״ג ;
פֿאַר אַ נייעם בוך—2 פּ״ג 4 גר: ;
פֿאַר קאָפּירן אַ בוך—6 פּ״ג 20 גר: ;
פֿאַר בריוו, וואָס זיינען דערהאַלטן געווארן פון פּאָסט—24 גר: ;

אַן אָרעמאַן—1 פ״ג 6 גר.;
אויף האָלץ פאַר דאָס שחט-הויז—1 פ״ג 18 גר.;
אַבעלַען, דעם איידעם פון ר׳ יהודה—10 פ״ג;
געהאַלט דעם וויצע-וואָיעוואָדע, פון יוני 1787 ביז מערץ 1788—576 פ״ג;
וועכנטליכע געהאַלט—210 פ״ג;
בסך־הכל זיינען די הוצאות אין דער דאָזיקער וואָך דערגאַנגען ביז 899 פ״ג 2 גר.;
מירן איצט רעגיסטרירן די אינטערעסאַנטערע הוצאות אין משך פון די
אַכט חדשים, חוץ די וואָכן, וואָס מיר האָבן אויבן פאַרצייכנט:
פאַרן גלח טישקיעוויטש אַ הוט צוקער—19 פ״ג 10 גר.;
פאַרן אָפיציאַל־גלח טאָטשעלַאָווסקי צוקער און לימאָנען—17 פ״ג;
פאַרן רעגענט מאַלטשעווסקי אַ פלאַש ברענפן—4 פ״ג;
פאַרן נונציוס אַ הוט צוקער—24 פ״ג 24 גר.;
אַ הוצאה אויפן קבלת־פנים לכבוד דעם דוכס וואָיעוואָדע—58 פ״ג;
פאַרנייגונגס־מתנות פאַר פאַרשיידענע אַדונים—186 פ״ג 18 גר.;
פאַרנייגונגס־מתנה דעם דוכס ביסקופ—15 פ״ג;
פאַרנייגונגס־מתנה דעם אדון בושאָסטאָווסקי—16 פ״ג;
פאַרנייגונגס־מתנה דעם אַדוואָקאַט מאָדזילעווסקי—אַ הוט צוקער—20 פ״ג
20 גר.;
פאַרנייגונגס־מתנה דעם אָפיציר פון טריבונאַל—9 פ״ג 10 גר.;
אויף בראַנפן בתור פאַרנייגונגס־מתנות פאַר שררות—83 פ״ג 6 גר.;
אויף בשמים פאַר פאַרשיידענע אדונים—466 פ״ג;
אויף בשמים פאַר פאַרשיידענע אדוגים אין אַ ענין פון אַרעסטירטע—
—147 פ״ג 22 גר.;
אַ שטייער, וואָס מען נעמט ביים אַרויסלאָזן פון תפיסה (poturemne), פאַר
צוויי אַרעסטאַנטן—10 פ״ג;
״ ״ ״ ״ ״ פאַר אַרעסטאַנטן פון וואַרשע—3 פ״ג;
פאַר אַ דערלויבעניש אַרעסטאַנטן צו גיין אין באָד—6 פ״ג 20 גר.;
די שמשים פון ניט־יידישן געריכט פאַר עדות־ראיה וועגן אַ הרוג—
6 פ״ג 20 גר.;
״ ״ ״ ״ פאַר דערלאַנגען תביעות אין געריכט—20 פ״ג;
אַ הוצאה אין דער צייט פונם צונויפקום פון דעם קרייז־סיים—198 פ״ג
29 גר.;
די שמשים פון אונזער בית־דין פאַר אַ התראה, מ׳זאָל צאַלן דער
גרויסער קאָראָבקע—37 פ״ג 10 גר.;
סאָלדאַטן, וואָס האָבן געהאָלפן ביים איינמאָנען די גרויסע קאָראָבקע—
3 פ״ג 22 גר.;
סאָלדאַטן, וואָס האָבן געהייסן אַרויספירן מיסט—2 פ״ג 20 גר.;
אַ סאָלדאַט, וואָס האָט אַראָפגעטריבן אַ שפורן פון דער יידישער גאַס—
3 פ״ג;

אויף אַרעסטאַנטן, וואָס זיינען געזעסן אין קהל־שטוב—5 פ״ג 10 גר.;
די שמשים פון ניט־יידישן געריכט, וואָס זיינען געשטאַנען אויף זייער
פאָסטן בעת אַן אָנפאַל—9 פ״ג;
אויף שפּייז פאַר די, וואָס האָבן אָבגעהיט פון אַן אָנפאַל—6 פ״ג;
מ׳האָט מוסיף געווען צום קאָפּשטייער און ס׳איז געווען היזק פון אויס־
בייטן מטבעות—736 פ״ג 18 גר.;
די יידישע דיינים—20 פ״ג;
די שמשים פון ,בית־דין—13 פ״ג 10 גר.;
די סעקרעטערס פון בית־דין—6 פ״ג 20 גר.;
אויף ספעציעלע קלייַדער פאַר צוויי קוריערן—64 פ״ג;
פאַר אַ „מאַניפעסט" (אַ פראָטעסט צום ניט־יידישן געריכט)—10 פ״ג;
אויף האָלץ פאַרן שחט־הויז—1 פ״ג 18 גר.;
אויף מעד פאַר די שוחטים—30 פ״ג;
אויף מעד פאַר די יינגלעך פון די שוחטים—7 פ״ג;
מעד און לימאָנען פאַר אַ יידישן אורח—6 פ״ג;
וויינטרויבן־וויין און לימאָנען פאַר אַ יידישן אורח—6 פ״ג;
משהן אויף חתונה—20 פ״ג;
דעם קוריער אויף דער טויף־פייערונג (פון זיין קינד)—10 פ״ג;
פאַר דער אַלמנה פון אַ דיין—13 פ״ג 10 גר.
מירן איצט סומירן די פאַרשיידענע הוצאות אין משך פון דער צייט פון
23־טן יוני 1787 ביזן 1־טן מערץ 1788:
דעם וויצע־וואָיעוואָדע געהאַלט—576 פ״ג;
„ „ — קלייַנע סומעס, אין סך־הכל—297 פ״ג;
דעם פאָדסטאַראָסטאַ געהאַלט פאַרן קומענדיקן יאָר—336 פ״ג;
„ „ געהאַלט—146 פ״ג;
„ „ אויף פלייש און פיש—924 פ״ג 16 גר.;
דעם פּקיד (Namiestnik) אויף שפּייז—247 פ״ג;
אויפן פאַלאַץ—282 פ״ג 12 גר;
פאַרשיידענע נויטוועגדיקע הוצאות—51 פ״ג 8 גר.
פאַרנייגונגס־מתּנות, דערין 325 פ״ג „אין דעם ענין פון די אַרעסטאַנטן"
—2.571 פ״ג 27 גר;
דער אַרעסט אין פאַלאַץ—100 פ״ג;
אַן אָפּצאָל, וואָס מען נעמט בעתן באַפרייען פון תּפיסה (poturemne)
—30 פ״ג 20 גר;
מילִיטער—170 פ״ג 29 גר;
דער וואַך פון טריבונאַל—204 פ״ג 26 גר;
דעם מילִיטערישן שפּיטאָל און דער הויפט־וואַך—1.048 פ״ג 22 גר;
היזק פון אויסבייטן מטבעות—794 פ״ג 6 גר;
הוצאות אויף משפּטים—8.804 פ״ג 23 גר;

הוצאות אויף משפטים אין גראָדנע און אין וואַרשע—14.292 פ״ג *);
הוצאות אין די קאַנצעלאַריעס פון די געריכטן—258 פ״ג 19 גר.;
פאָסט—333 פ״ג 14 גר.;
פאַר דרוקן—22 פ״ג;
מתנות אויף ניטל—787 פ״ג 10 גר.;
מתנות אויף פסחא—24 פ״ג;
פאַרשיידענע הוצאות אויף דער פאַרוואַלטונג—1.477 פ״ג 2 גר.;
פאַפיר—29 פ״ג 2 גר.;
סעקרעטערס פאַר שרייבן—195 פ״ג 22 גר.
די שמשים פון קהל—122 פ״ג;
די דיינים—26 פ״ג 20 גר.;
דעם ספרא ודיינא—23 פ״ג 20 גר.;
די שמשים פון בית־דין—20 פ״ג;
פאַר זעלנער און משרתים—31 פ״ג 14 גר.;
פאַר די קוריערן—26 פ״ג;
דעם שליח—20 פ״ג;
דעם נאמן פון דער פליש־קאָראָבקע—154 פ״ג;
די שוחטים—97 פ״ג;
געהאַלט די פקידים (210 פ״ג אַ וואָך, דריי מאָל—צו 283 פ״ג 10 גר.
אַ וואָך)—2.570 פ״ג
דער אלמנה פון אַ דיין—86 פ״ג 20 גר.**);
דער פרוי פון יהודה, דעם איידעם פון ר׳ נחום שמש, וואָס איז געשיקט
געוואָרן אין די ענינים פון קהל קיין וואַרשע—466 פ״ג 20 גר.***);
דעם חזן—26 פ״ג 20 גר.;
דוד דעם דיין—120 פ״ג;
דעם פעלדשער—10 פ״ג;
פאַר אורחים—24 פ״ג 20 גר.;
אָרעמעלייט—374 פ״ג 10 גר.;
אויף וואוינונגען פאַר שררות—20 פ״ג;
מ׳האָט מוסיף געווען צום קאָפשטייער און ס׳איז אויך געווען היזק פון
אויסבייטן מטבעות—736 פ״ג 18 גר.;
על חשבון קאָפשטייער ברוכן—1.249 פ״ג 10 גר.;
קוימען־שטייער און היזק פון אויסבייטן מטבעות—32 פ״ג 10 גר.;
פאַרשיידענע הוצאות—518 פ״ג 16 גר.
חובות און פראָצענטער:

---

*) דאָס זיינען די משפטים אין דער סקאַרב־קאָמיסיע אין גראָדנע און אין געריכט פון קיניגליכן חויף אין וואַרשע.

**) דערין 33 פ״ג 10 גר. פאַר דער פרוי פון חיים. מיגליך, אז דאָס איז די זעלבּיקע פרוי.

***) אין משך פון 10 וואָכן האָט מען איר געצאָלט 7 רובל אַ וואָך.

די אַווגוסטינער גלחים—2.700 פ״ג;
דעם פעטערבורגער דאָקטאָר (ליובאָשיץ)—2.818 פ״ג;
דעם גלח פון פלעבאַן אין טראָק פראָצענט—70 פ״ג;
דעם מאַיאָר פיטינגהאָף פראָצענט פון דער סומע 6500 פ״ג—650 פ״ג;
זעקס שטיין (געוויכט) חלב דעם קאַשציאָל א. נ. פון קאַזימיר—144 פ״ג;
רעוויזיע פון די ספרי החשבונות: דעם פאַן קאָמיסאַר, וואָס האָט רע־
ווידירט—5.400 פ״ג;
דעם אַדוואָקאַט—4000 פ״ג;
פאַר די דאָזיקע אַדונים אויף פאַרשיידענע הצטרכותן—4680 פ״ג.
די הוצאות האָבן אין סך־הכל באַטראָפן 66.428 פ״ג 7 גר.
די הכנסות זיינען ד׳ערלאַנגט געוואָרן פאַר דעם אויבנדערמאַנטן משך
צייט אויף אַ סומע פון 64.220 פ״ג 28 גר., — דהיינו:
פון שחיטה—22.960 פ״ג 28 גר.
פון פעל־קאָראָבקע—21.674 פ״ג;
פון דער גרויסער קאָראָבקע—8.091 פ״ג;
״ ״ ״ — אַ הוספה—3.571 פ״ג;
פאַרשיידענע הכנסות—724 פ״ג;
אַ הלואה—7.200 פ״ג.
דאָס אויבנדערמאַנטע הוצאות־בוך וויזט אונז אויף אַ ענוג קלאָרן אופן,
אויף וועלכע הצטרכותן דער־עיקר פלעגט מען אויסגעבן די געלטער פונם
קהל. דער קהל האָט געליען געלט, ניט געקוקט אויף דער וואָרענונג־שריפט,
וואָס די סקאַרב־קאָמיסיע האָט אין מאַי 1787 אַרויסגעלאָזן, מ׳זאָל דעם קהל
ניט לייען קיין געלט. די הערן רעווידירער פון די חשבונות פלעגן נעמען פאַר
זיך זייער הויכע אָפצאָלן. די סקאַרב־קאָמיסיע, וואָס האָט באַטראַכט די פראַגע
וועגן די דאָזיקע הוצאות אין מערץ פון דעם יאָר, האָט ניט אָנגענומען אוו
ניט באַשטעטיקט כמעט אַלע אויבנדערמאַנטע הוצאות.
אין דעם משך צייט פון 27 אַפּריל 1788 ביזן 23 יאַנואַר 1790 פלעגט
השגחה געבן אויף די קהלשע געלטער דער פּריץ רימשא. די סקאַרב־קאָמיסיע
האָט אים געגעבן געניע אָנווייזונגען, ווי צו פירן זיך ביים איינמאָנען די
קהלשע הכנסות[688]. די קאָמיסיע האָט אין איר פסק־דין אין מערץ איבער־
געלאָזן דעם קהל בלויז עלף קאָראָבקעס, לויט די לקווידאַציע־קאָמיסיע האָט
אייגנעשטעלט אין יאָר 1766. פאַר אָט די קאָראָבקעס זאָל מען יערליך אַיינ־
מאָנען—פאַר דער גרויסער קאָראָבקע 20.000 פ״ג, לויט דער הערכה פון די
שאַצער, און פאַר די איבעריקע קאָראָבקעס — באַשטימטע אָפצאָלן אויף אַן
אומדירעקטן אופן. אַזוי זאָל מען דער קאָראָבקע פון כשר־פלייש צאָלן 6 פ״ג
פון יעדן אָקס. ס׳איז פאַרווערט צו פאָדערן פאַר כשר פלייש מער ווי צוויי
מאָל אַזוי פיל ווי פאַר טריפה פלייש. פאַר דער חלב־קאָראָבקע זאָל מען פון
יעדן אָקס אָדער קו נעמען 7 פ״ג. פאַר דער פעל־קאָראָבקע זאָל מען פון יעדער
כשרער בהמה נעמען דאָס פעל און פון אַ טריפהר זאָל מען גאָרנישט נעמען.
דער מסחר מיט זיידנס איז אַלעמען דערלויבט, אָבער מ׳דאַרף דערויף באַקומען

אַ דערלויבעניש און באַצאָלן באַשטימטע אָפּצאָלן. אויפן ענין איינמאָנען די סומעס פֿאַר די קאָראָבקעס זאָלן האָבן די השגחה באַגלויבטע מענטשן און עס דאַרפן זיין אויך גובים און קוריערן. די צוויי נאמנים, וואָס זיינען אויפגענומען איבער דער גרויסער קאָראָבקע, זאָלן אַכטונג געבן אויך אויף די איבעריקע קאָראָבקעס און זאָלן זיך רופן „אַלגעמיינע נאמנים". איינער פון זיי זאָל געווילט ווערן פון קהל און אייגנער — פון המון. אויף אויסצוהאַלטן די נאמנים, די גובים און די קוריערן, צוזאַמען צוועלף מאָן, האָט די קאָמיסיע באַשטימט 4.800 פ״ג יערליך. די קאָמיסיע האָט באַשטימט אויך אַז די יערליכע הוצאות:

דעם וויצע-וואָיוואָדע—800 פ״ג ;

דעם פּאָדסטאַראָסטע — 400 פ״ג ;

פֿאַרן מיליטער, פֿאַר די שפּיטאָלן און וואַך-פּאָסטנס—1000 פ״ג ;

פֿאַר דער מיליטעריישער אָפּטיילונג פון טריבונאַל—300 פ״ג ;

דעם שתדלן פון דער קהלה געהאַלט—1.200 פ״ג ;

דעם געוועזענעם אב״ד, שמואל בן אַבֿיגדור—1.404 פ״ג ;

אויף רעליגיעזע הצטרכותן מעג דער קהל זאַמלען גלט פון נתינות און פון צדקה-פושקעס ;

אין יאָר 1790 האָט די סקאַרב-קאָמיסיע געשיקט איר פּקיד דעם פּאַן סלאַווינסקי, כדי אָפּצונעמען אַ דין וחשבון פון רימשאַ. דער פּקיד האָט געדינט אין משך פון אַ חודש, אָנהייבנדיק פון ערשטן אוגוסט. אין זיין האָנט זיינען געווען אַלע הכנסה-ביכער. ער האָט געפֿאָדערט פון דעם נאמן אַבעלע בן מנשה די חשבונות-ביכער, וואָס האָבן זיך געפונען אין זיין רשות, און ער האָט באַקומען דערקלערונגען און באַלייכטונגען פון דעם נאמן, פון די ראשי הקהל און פון די חזנים (-שוחטים). דער פּקיד האָט פֿאַרגלייכט די ביכער פון דעם משגיח רימשא און די ביכער פון דעם נאמן און האָט געפונען, אַז זיי שטימען.

די הכנסות פונם קהל פון 27 אפּריל 1788 ביזן 23 יאַנואַר 1790 (689).

די קאָראָבקע פין דעם „גרויסן" האַנדל—23.961 פ״ג 1) ;

פון דער שחיטה פון גסות (1.573—3.200 פ״ג אַ חודש)—42.029 פ״ג ;

פון דער שחיטה פון דקות (40—250 פ״ג אַ חודש)—2.951 פ״ג 15 גר. ;

פון דער שחיטה פון עופות (100—1.600 אַ חודש)—7.962 פ״ג 19 גר. ;

פון דער קאָראָבקע פון סוחרים—אורחים (300—400 פ״ג אַ חודש)—9.108 פ״ג 25 גר. ;

פון דער קאָראָבקע פון רעדער (200—300 פ״ג אַ חודש) 4.295 פ״ג 18 1/2 גר. ;

---

1) די דאָזיקע סומע הערט צעטיילט אויף צוויי טיילן: דעם ערשטן יאָר 18.036 פ״ג, דעם צווייטן — 5925 פ״ג. רימשא האָט דערלאַנגט, אז דעם ערשטן יאָר איז געווען אַ הכנסה פון 20.000 פ״ג, אַבער דער נאמן אַבלי בן מנשה האָט דערחיזן, אז דאָס איז ניט ריכטיק. פֿאַרן צווייטן יאָר האָט רימשא דערלאַנגט אַ הכנסה פון 5.100 פ״ג, אַבער דער נאמן, האָס האָט באַקומען נאָר 825 פ״ג, איז איבערגעבליבן אויף צו מאַנען פֿאַר די צוויי יאָר בין 20.000 פ״ג אַ יאָר.

פון דער קאָראָבקע פון פולווער (70—200 פ״ג אַ חודש)—685 פ״ג 28 גר;
פון דער שוועבעלעך־קאָראָבקע—27 פ״ג 29 גר. ;
פון דער קאָראָבקע פון זײַדנס (5 חדשים, יעדן חודש 333 פ״ג 10 גר.)
1.666 פ״ג 20 גר. ;
פון דער קאָראָבקע פון פעלן (3.332 פעלן, 1/2 10 פ״ג פאַר יעדע פעל.
—34.986 פ״ג ;
לויטן אורטייל פון דער סקאַרב־קאָמיסיע האָבן צוויי יידן באַצאָלט
2000 פ״ג.

בסה״כ 129.685 פ״ג 54 1/2 גר.

די הוצאות פון קהל אין צייט־משך פון 27 אַפּריל 1788 ביז 23 יאַנ. 1790.

א. בהסכם מיט די אָנווייזונגען פון דער קאָמיסיע:

דעם וויצע־וואָיעוואָדע געהאַלט —	384 פ״ג	;
〃 〃 〃		
וואָס מען איז אים געבליבן שולדיק	1.066 〃	
〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃	416 〃	(1 ;
דעם פאָדסטאַראָסטע געהאַלט —	800 〃	;
דעם געוועזענעם אַב״ד ר׳ שמואל בן אביגדור		
(117 פ״ג אַ חודש) —	2.376 〃	;
ר׳ שמואלן לויטן פסק־דין פון געריכט פון קיניגליכן הויף—	3.915 〃	(2 ;
דעם שתדלן געהאַלט —	2.300 〃	
די נאמנים, די גובים און די קוריערן —	6.928 〃	14 גר.
דער הויפט־וואַך און די מיליטערישע שפיטאָלן —	2.889 〃	4 〃 ;
זעם וועכטער פון דער הויפט־וואַך—	156 〃	〃 ;
אויף ביכער פאַר דער הויפט־וואַך —	9 〃	;
דעם פורמאַן פאַר די אַרעסטאַנטן פון פולק —	17 〃	20 〃 ;
דער מיליטערישער אָפּטיילונג פון טריבונאַל —	600 〃	;
געהאַלט דעם אויפזעער איבער די הכנסות פון קהל—	1500 〃	(3 ;

ב. צוגעגעבן צו די אָנווייזונגען פון דער קאָמיסיע:

די שוחטים פון עופות און די וואָס האָבן זיך פאַר־		
דונגען אין דער צייט פון יום מוב —	1.560 〃	10 גר. ;
די שומרים און די משרתים אין שחיטה־שטיבל		
פאַר עופות —	81 〃	13 〃 ;
דירה־געלט פאַר דאָס שחיטה־שטיבל פאַר עופות —	240 〃	;
די שוחטים פון עופות מעד־געלט —	24 〃	;

1) די ביידע לעצטע סומעס זיינען פאַרצייכנט אין אַ באַזונדערער אָפּטיילונג.
2) אויך די דאָזיקע סומע איז פאַרצייכנט אין דער באַזונדערער אָפּטיילונג.
3) דאָזיקע סומע איז פאַרצייכנט אין דער באַזונדערער אָפּטיילונג.

אויף מעסערס און אויף שלייפן חלפים — 38 „
דעם רב דעם משגיח אויף כשרות — 944 „
אויף האלץ פאר דאס שחט-הויז — 11 „
דעם שמש-בית-דין (פון ניט-יידישן געריכט ?)
פאר מעלדן דעם שוחט (דעם קצב ?) אהרן
וועגן ארעסטירן אים — 3 „ 10 גר.
אויף פאפיר פאר קוויטן — 60 „
פאר א פעל-סקלאד — 252 „
פאר אריבערפירן פעל אין סקלאד — 83 „ 9 גר.
אויף קלייניע שטענגלעך צו הענגען פעל — 30 „
אויף לאק און צווייי שלעסער צום סקלאד — 8 „
פאר א שטעמפל צו שטעמפלן פעל — 10 „
דעם שומר, וואס האט געהיט די פעל — 6 „
די שאצער (איינמאליקע סומע, אין דער צייט
צווישן 1 אקטאבר 1788 און 1 מערץ 1789) 200 „
אויף צו דינגען א דירה (?) פאר די [illegible]
און די קוריערן פון דער גרויסער קאנצבקע — 100 „
פאר איינבינדן קוויט-ביכלעך פון דער
גרויסער קאנאבקע — 26 „ 20 גר.
די סאלדאטן, וואס האבן געהאלפן איינמאנען
די אפצאלן אין דער גרויסער קאנאבקע — 70 „
אויף צו דינגען א דירה פאר די נאמנים פון דער
קאנאבקע פון סוחרים-אורחים, אויף א סקלאד פאר
די סחורות, וואס זיי האבן פארמשפנט — 200 „
די זעלנער, וואס האבן געהאלפן איינמאנען די
אפצאלן אין דער קאנאבקע פון סוחרים-אורחים— 2 „
קוימען-שטייער פון שולהויף — 98 „
היזק פון אויסבייטן מטבעות בעתן איינצאלן דעם
דאזיקן שטייער — 5 „ 10 גר.
פאר איינבינדן די קאנאבקע-ביכער — 67 „ 24 „
אויף א שטעמפל צו שטעמפלן די קוויטן — 10 „
אויף פארריכטן דעם שטעמפל פאר קוויטן — 3 „ 10 גר.
אויף פאפיר — 163 „
פאר די יידן, וואס זיצן אין שלאס-תפיסה — 126 „
פארן פסק דין פאר דעם יידן שמעון — 8 „
פאר דערלאנגען א תביעה צו בית-דין אין דעם
ענין פון די מיטגלידער פון קהל — 20 „
דעם שליח, וואס האט אריבערגעפירט א בריוו
קיין גראדנע — 66 „ 20 גר.
א זעלנער פאר שליחותן — 8 „

בעל-עגלה פאר ברענגען האַרמאַטן אין טאָג פון
הל. סטאַניסלאַוו — 11 פ"ג ;
וועכנטליכע שכירות דעם גר"א (גאון ר' אליהו),
דעם רב-שני און דעם חזן — 483 „ (690) ;
פאַר ר' שואל שיסקעס ליטן הספּם מיטן קהל — 12 „ ;
דעם יידן, וואָס האָט משמש געווען אין יום
טוב סוכות — 2 „ ;
קאָפּל דעם קוריער פאַר שליחותן — 8 „ ;
פאַרשיידענע הוצאות — 14 „ 21 גר. ;
בסך-הכל האָבן די אויבנאויסגערעכנטע הוצאות
באַטראָפן אַ סומע פון 28.413„ 25 „ ;

אין משך פון דער אויבנדערמאָנטער צייט האָט דער קהל באַצאָלט חובות אויף אַ סומע פון 67.716 פ"ג 16 גר. און אויך פראָצענט אויף אַ סומע פון 13.915 פ"ג, דער קהל האָט געהאַט נאָך פאַרשיידענע הוצאות. דאָס ליקווידאַציע-געריכט, וואָס האָט אין די יאָרן 1792 און 1713 רעווידירט די הכנסות און הוצאות פון קהל, האָט באַשטעטיקט די הוצאות פאַר דער אויבנדערמאָנטער צייט אויף אַ סומע פון 116.633 פ"ג 25 גר. (691).

פאַר דער צייט פון 23 יאַנ. ביז 1 סעפּט. 1790, ד. ה. פאַר דער צייט, ווען דער פּאַן רוטקאָווסקי איז געווען משגיח, פעלן אונז די ביכער פון די הכנסות און הוצאות. מיר געפינען ידיעות וועגן דעם דאָזיקן צייט-משך אין דעם ליקווידאַציאָנעלן פסק-דין פון יאָר 1793 (692).

דער פּאַן רוטקאָווסקי האָט דערלאַנגט אין ליקווידאַציע-געריכט צוויי חשבונות פון הכנסה:

א. פאַר דער צייט פון 23 יאַנואַר ביז 1 מערץ 1790 — אויף
אַ סומע פון 3914 „ 7 גר.

ב. פאַר דער צייט פון 1 מערץ ביז 1 סעפּט.
1790 — אויף אַ סומע פון 24.282 פ"ג 5 1/2 גר.

בסך-הכל 33.596 פ"ג 12 1/2 גר.

אין די דאָזיקע הכנסות זיינען אַריין אויך אייניקע פון די סומעס, וואָס מען איז געבליבן שולדיק פאַר דער צייט פון פּאַן רימשא.

די הוצאות אין משך פון דער צייט הנ"ל האָבן באַטראָפן אַ סומע פון 21.553 פ"ג 3 1/2 גר. צו דער סומע דאַרף מען צוגעבן 300 פ"ג, וואָס מ'האָט באַצאָלט פראָצענט דעם גלח פרוסיקאָווסקי.

פון די פאַרשיידענע הוצאות זיינען אונז באַקאַנט אָט די פרטים:

אויפן מיליטעריישן שפּיטאל — 1.092 „ 23 „ ;
היזק פון אויסבייטן מטבעות — 876 „ 21 „ ;
אָנהייבנדיק פון 1 סעפּט. 1790 ביז 1 אַפּריל 1793 איז געווען אויפזעער איבער די געטער פון קהל דער פּאַן קירסנאָווסקי. פאַר דער צייט פון 1 סעפּט. 1790 ביז 1 אָקט. 1791 האָבן מיר דאָס הכנסות-און הוצאות-בוך (693), אין דעם דאָזיקן בוך געפינען מיר בלויז די אַלגעמיינע סומעס. פאַר אַ טייל

פון דעם דאָזיקן צייט-משך, פון 1 מערץ ביז 1 אָקט. 1791, האָבן מיר נאָך אַ בוך, אַ געגויערס. דאָס דאָויקע געגויע בוך גיט איבער בלויז די חודשדיקע סומעס פון יעדער קאַטעגאָריע הוצאות און הכנסות. דאָס בוך גיט אונז בכן ניט איבער אַלע פּרטים 694).

די הכנסות פאַר דער צייט 1 סעפּט. 1790 — 1 אָקט. 1791:

פון דער גרויסער קאָראָבקע פון משא ומתן (פון יאָר 1790 ביז 1 אָקט. 1791) —	16.275	פ"ג	5 גר.
פון דער גרויסער קאָראָבקע האָט מען איינגענאָמען			
אַ רעשט חוב —	1·016	„	13 „
פון דער קאָראָבקע פון דער שחיטה פון גסות —	28.964	„	1)
פון דער קאָראָבקע פון דער שחיטה פון דקות —	1.201	„	
פון דער קאָראָבקע פון דער שחיטה פון עופות	5·039	„	6 „
פון דער קאָראָבקע פון בעקער —	3.075	„	27 „
פון דער קאָראָבקע פון סוחרים-אורחים —	5.898	„	„ „
פון דער זיידקאָראָבקע —	847		6 „
פון דער קאָראָבקע פון פּילווער —	51₃	„	6 „
פון דער שוועבעלעך-קאָראָבקע —	11	„	20 „
בסך-הכל	62.836	„	20 „

די הוצאות:

דעם פּאַן קירסנאָווסקי, דעם אויפזעער איבער די הכנסות פון קהל, געהאַלט פּאַר זיבן יאָר —	3000	„	
דעם פּאַן סלאָווינסקי לויטן אַסיגנאַציע-פּחב פון דער סקאַרב-ק מיסיע —	2000	„	
דעם וויצע-וואָיעוואָדע געהאַלט פּאַר אַ האַלב יאָר —	400	„	
דעם פּאָדסטאָראָסטע געהאַלט פּאַר 20 חדשים —	666	„	20 „
דעם שתדלן געהאַלט, 100 פ"ג אַ חודש —	1700	„	
די נאמנים און די קוריערן געהאַלט פּאַר 13 חדשים —	4.379	„	14 „
די שאַצער אין יאָר 1790, —	200	„	
דירה-געלט פּאַר דאָס שחיטה-שטיבל פון עופות —	100	„	
פּאַר איינבינדן 12 ביכער און פּאַר פּאַפּיר —	14	„	18 „
אויסערגעווינליכע הוצאות (אויף פּאַפּיר, לאַק, פעדער-מעסערלעך אדג"ל) —	1.807	„	2 „
אויפן פּולק פון טריבונאַל פּאַר די צוויי יאָר 1790 און 1791 —	600	„	

1) 2,228 בהמות; 13 פ"ג פון יעדער בהמה.

פאַר מיליטעריש שפּיטאָלן און דער הויפּט-וואַך — 1036 „ 25 „ ;
פּראָצענט: די ווילנער דאָמיניקאַנער גלחים פאַרן
יאָר 1791 — 1.524 „ ;
די דאָמיניקאַנער גלחים פון פּאָפּאַרסק פאַרן
יאָר 1791 — 1.050 „ ;
די ווילנער פראַנצישקאַנער גלחים 2.417 „ 12 „ ;
לויטן אורטייל פון געריכט פונם קיניגלכן הויף
און לויטן באַפעל פון דער סקאַרב-קאָמיסיע האָט
מען באַצאָלט דעם פּאַן סלאָווינסקי און אַנדערע — 9.301 „ 18 „ ;
פאַר האַלטן די דאָזיקע סומע און פאַר קאָפּירן
אַ אינטראָמיסיע-שריפט, וואָס איז אַרויסגעגעבן
געוואָרן פון דער געריכטס-קאַנצעלאַריע פון ;
ווילנער שלאָס — 12 „

בסך הכל 30.227 „ 19 „

דאָס צווייטע בוך וואָס רעכנט אויס די הכנסות און די הוצאות יעדן חודש, וויזט, אַז די חודשדיקע הכנסות זיינען געווען פון 3.382 ביז 5.147 פ"ג. די הכנסה פון דעם „סכום" איז געווען אין די חדשים:

מערץ — 398 „ 15 „ ;
אַפּריל —
מאַי — 1.718 „ 20 1/2 גר. ;
יוני — 1.068 „ 20 1/2 „ ;
יולי — 1.465 „ 7 „ ;
אוגוסט — 561 „ ;
סעפּטעמבער — 1.390 „ 15 „ ;

די הוצאות זיינען פאַרשריבן געוואָרן אין אָט דעם בוך יעדן חודש אין פיר פאַראַגראַפן: געהאַלט דעם שתדלן (100 פ"ג), די נאמנים און די קוריערן (333 פ"ג 10 גר.), דעם מיליטערישן שפּיטאָל און דער הויפּט-וואַך (פון 18 ביז 88 פ"ג), אויסערגעווייניקיכע הוצאות (פון 44 ביז 466 פ"ג אַ חודש).

פאַרן צייט-משך פון 1 אָקט. 1791 ביז 1 אַפּריל 1793 האָבן מיר ידיעות זוצגן די הכנסות און הוצאות אין דעם אורטייל פון דער ליקווידאַציע-קאמיסיע, וואָס איז אַרויס אין יוני 1793 [695].

די הכנסות: 1. די קאָראָבקעס זיינען פאַראַרענדירט געוואָרן אויף א יאָר (1. אָקט. 1791 — 1 אָקט. 1792) פאַר אַ סומע פון 62.700 פ"ג.
2. די קאָראָבקעס זיינען פאַראַרענדירט געוואָרן אויף צוויי יאָר. פאַרן האַלב יאָר פון 1 אָקט. 1792 ביז 1 אַפּריל 1793 — 33000 פ"ג.
3. דאָס ליקווידאַציע-געריכט האָט פעסטגעשטעלט אַן עודף פון פאָריקן יאָר — 33.187 פ"ג 13 גר.
בסך-הכל די הכנסות — 128.887 פ"ג.

הוצאות: 1. מ׳האָט באַצאָלט אַ חוב דעם ווילנער ביסקופּ—60.121 פּ״ג 24 גר.[1].

2. לויטן פּסק-דין פון דער סקאַרב-קאָמיסיע האָט מען באַצאָלט דעם פּאַן בודקיעוויטש (אין האַנט דעם פּאַן זעניעוו, וואָס האָט באַקומען דעם חוב פון בודקיעוויטשן) — 8.133 פּ״ג 24 גר.

3. פּראָצענט (ביזן יאָר 1792): די ווילנער דאָמיניקאַנער גלחים — 1.542 פּ״ג;

די דאָמיניקאַנער גלחים פון פּאָפּאָרסק— 1.050 פּ״ג;

די פראַנצישקאַנער גלחים פון פאַרשיידענע קאָנווענטן — 2.417 פּ״ג 12 גר.;

דעם גלח פּרוסיקאָווסקי — 300 פּ״ג.

4. געהאַלט דעם ווילנער פּאָדוואָיעוואָדע, מיט אַ באַמערקונג, אַז דאָס איז ביזן 1 אָקט. 1791, — 800 פּ״ג.

5. געהאַלט דעם ווילנער פּאָדסטאַראָסטע ביז 1 אַפּריל 1793 — 400 פּ״ג אַ יאָר, 600 פּ״ג;

6. געהאַלט דעם שתּדלן — 1.800 פּ״ג;

7. די יורשים פון „האב״ד האחרון״ ר׳ שמואל בן אַביגדור — 432 פּ״ג.

8. דער אויפזעער איבער די געלטער פון קהל האָט די חוכרים פון דער זייד-קאָראָבקע אַראָפּגערעכנט פון דער סומע, וואָס זיי זיינען מחויב געווען צו צאָלן לויטן אַרענדע-אָפּמאַך — 820 פּ״ג [2];

9. אויף מיליטערישע שפּיטאָלן און אויף דער הויפּט-וואַך האָט דער אויפזעער אויסגעגעבן — 1259 פּ״ג 15 גר.[3];

10. אויפן פּערסאָנאַל פון טריבונאַל — 300 פּ״ג;

---

1) דער קהל איז ניט שולדיק געווען דעם ביסקופּ אַזאַ סומע, אָבער דער קהל האָט ניט געהאַט אין האַנט די קוויטן. נאָכדעם זיינען די קוויטן געפונען געוואָרן, אָבער דער אויפזעער קירסנאָווסקי האָט ניט געוואַרט ביז מ׳וועט מאַכן אַ חשבון און האָט באַצאָלט מיט 19.787 פּ״ג 3 גר. מער, ווי דער קהל איז שולדיק געווען. די ליקווידאַציע-קאָמיסיע האָט ניט באַשטעטיקט דעם היזק פון אויסבייטן מטבעות, וואָס האָט באַטראָפן אַ סומע פון 2.640 פּ״ג, ווייל דער ביסקופּ האָט געמוזט באַקומען לויטן קורס, וואָס עס האָט איינגעשטעלט די סקאַרב-קאָמיסיע. דאָס געריכט האָט איינגעמאָנט פון דעם פּראָצענט אַ סומע פון 150 טשערוואָנצעט 2700 פּ״ג), וואָס דער ביסקופּ האָט געהאַט דערויף געגעבן דעם קהל אַן אַסיגנאַציע דעם 20-טן מערץ 1787. דאָס געריכט האָט בכן איינגעמאָנט צוזאַמען 25.127 פּ״ג 3 גר., וואָס דער אויבנדערמאָנטער אויפזעער האָט געמוזט אומקערן דעם קהל, און ער אַליין פון זיין זייט האָט רעכט צו מאָנען ביים ביסקופּ.

2) דאָס ליקווידאַציע-געריכט האָט ניט מסכּים געווען מיטן אַקט פון דעם אויפזעער און האָט פון אים געפאָדערט די דאָזיקע סומע;

3) דאָס ליקווידאַציע-געריכט האָט באַשטעטיקט בלויז 750 פּ״ג, ווייל דאָס מיליטער האָט פאַרבראַכט אין שטאָט נאָן חדשים און לויט דער אינסטרוקציע פון דער סקאַרב-קאָמיסיע האָט מען געמעגט געבן אויף דעם דאָזיקן באַדאַרף בלויז 1.000 פּ״ג אַ יאָר.

11. דער אויפזעער איבער די געלטער האָט זיך ענומען געהאַלט — 1000 פּ״ג [1];

12. די בעלי־בתים פון „אולסאָנס הויף״ (פאַרגליך מיט אויבן זייט 77) — 1.440 פּ״ג 11 1/2 גר.;

13. אין צוזאַמענאַנג מיטן משפט איבער דעם דאָזיקן הויף האָט דער קהל אויסגעגעבן — 200 פּ״ג;

14. אויף אַ נסיעה קיין גראָדנע — 250 פּ״ג [2];

15. די יידן זיינען געבליבן שולדיק אויפן „סכום״ — 438 5 פּ״ג [3];

16. מחמת די שינוים און איבערקערעניש אין לאַנד האָבן די אַרענדירער פון די קאָראָבקעס ניט געקאָנט באַקומען זייערע הכנסות לויט דער אָרדענונג און זיי האָבן געהאַט גרויס היזק, — האָבן זיי באַקומען אַ הנחה פון — 5.000 פּ״ג.

די הוצאות האָבן באַטראָפן 90.904 פּ״ג 1/2 26 גר.

דערמיט ענדיקן מיר דעם איבערבליק איבערן בודזשעט פון קהל. הגם פון שטאַנדפונקט פון בוכפירונג איז אין די חשבונות, וואָס מיר האָבן געבראַכט, ניטאָ קיין שלימות, אָבער דער לעזער באַקומט פון די אויסגערעכנטע ידיעות אַ קלאָר בילד פון דער אומאָרדענונג און פון די שווערקייטן אין דער ווירטשאַפט פונם קהל.

---

1) דאָס געריכט האָט דערפון אַראָפגערעכנט אַ סומע פון 166 פּ״ג 20 גר. וויל עס האָט זיך געראַטנט, נאָר ניט דער צייט פון אַרויסטראָגן זיין פסק־דין.

2) דאָס ליקווידאַציע־געריכט האָט ניט אָנגענומען די דאָזיקע סומע, וויל אין דער איינסטרוקציע פון דער סקראַב־קאָמיסיע זיינען אַזעלכע הוצאות ניט דערמאָנט.

3) דאָס ליקווידאַציע געריכט האָלט, אַז דער קהל איז פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן אייגנטום דעם גאַנצן „סכום״ — ער איז מחויב אויסצוקליבן שאַצער, וואָס זאָלן צעטיילן דעם סכום אויף אַן אופן, וואָס זאָל מיגליך מאַכן דאָס אייגנטום און אַן אָפּגאַבע, דאָס גאַנצע, דאָס געריכט האָט בעפעסקנט, אַז דער קהל וועט מוזן דעקן דעם דעפיציט.

פּוּפצנטער קאַפּיטל

ליקווידאַציע פון די חובות אין יאָר תקנ"ג (1793).

די פאַרגרעסערונג פון די חובות נאָכן יאָר 1716. — דער פּראָצענט. — דאָס אונטער-שרייבן-זיך אויף די וועקסלען פון קהל. - חובות צו גלחים, פּריצים און יידן. שטר-חובות „למוכ"ז" און דער קאַמף פון די פאַרטרעטער פונם המון קעגן דער דאָזיקער סיסטעם. — די אַקציע פון דער סקאַרב-קאָמיסיע און די חובות פון קהל. — די אַקציע פון די אויפזעער. — די אורטיילן פון דער סקאַרב-קאָמיסיע אין די יאָרן 1787, 1788, 1789. — דער באַשלוס פון סיים וועגן די ליקווידאַציע-געריכטן. — די טעטיקייט פון דעם ליקווידאַציע-געריכט אין ווילנע אין יאָר 1792 און אין יאָר 1793. — דער פּסק-דין. - דער חוב די פרידלענדער. — די תביעה פון ח"ק ברק הבית: — תביעות פון די קאָראָבקע-חוכרים. — דער אָפּקלאַנג פון „מחלוקת הרב" אין דעם פּסק-דין — די רשימה פון די חובות לויט דריי אַפּטיילונגען. — ניט-ממשותדיקע חובות דעם קהל. — די הכנסה פון אַנטאָקאָליער קהילה. — רעוויזיע פון די חשבונות פון די אויפזעער. — אָנווייזונגען פאַר די אַרענדירער פון די קהלשע הכנסות. — די חובות און די געלטער פון דער שניפּישקער קהילה. — דער גורל פון די חובות.

מיר האָבן שוין געזען אין די פאָריקע קאַפּיטלעך, ווי טרויעריק עס זיינען געווען די ענינים פון די קהלשע געלטער. דער ענין צאָלן די חובות, לויט עס איז אַיינגעשטעלט געוואָרן אין יאָר 1766, האָט זיך ווייניק-וואָס גערוקט פאָרויס. פון די גרויסע חובות איז געסילוקט געוואָרן בלויז דער חוב פון די יעזואיטן, ווייל דאָס אַיינמאָנען דעם חוב איז אַריבער אין די הענט פון אַזאַ תקיפן פּריץ, ווי דער ביסקופּ מאַסאַלסקי. — דער קהל האָט אין משך פון דער צייט אָנגעליען נייע סומעס און דער חוב איז אַלץ געוואַקסן. דער קהל פלעגט צאָלן וואָכער מער ווי זיבן פּראָצענט. דעם מאַיאָר פון דער ליטווישער אַרטילעריע יאן פיטינגהאָף האָט ער געצאָלט 16 אַ האַלב פּראָצענט און יהודה ריפן אַפילו 18 פּראָצענט. אויף די וועקסלן פלעגן זיך אָפטמאָל אונטער-

שרייבן ניט נאָר די ראשי הקהל, נייערט אויך אַנדערע רייכע לייט פון דער עדה לויט דער פאָדערונג פון קהל. אַזוי האָבן כ״ג ניסן תקמ״ו זיך אונטער־געשריבן אויף אַ וועקסל פאַרן גענעראַל פליאַטער פון דער ליטווישער אַרמיי דרייצן מיטגלידער פון קהל [697]). אויף די שטר־חובות פאַר די יידישע סוחרים־מלווהס פרידלענדער פון קיניגסבערג האָבן אין אַוגוסט 1783 אונטערגעשריבן זיך אויף אַ וועקסל אויף אַ סומע פון 2.365 טשערוואָנצעס — 40 מאַן [698]), און אויף אַ צווייטן וועקסל אויף אַ סומע פון 3000 טשערוואָנצעס — 39 מאַן. אויף אַ וועקסל דעם ד״ר קלאָץ, וואָס מ׳האָט אין יאָר 1795 ביי אים געליען 1000 טשערוואָנצעס, האָבן זיך אונטערגעשריבן 20 מאַן [699]). צו די גרויסע סומעס, וואָס דער קהל האָט אין יענער צייט געליען, קאָנען מיר צוגעבן: ביי די באַזילאַנער גלחים אין בזשעבצק — 600 טשערוואָנצעס (אין 1783), ביים גלח נאָניטש, דעם פאַרוואַלטער פון דער דרוקעריי פון די באַזיליאַנער גלחים אין ווילנע — 400 טשערוואָנצעס (אין י. 1781), ביי פיטינגהאָף — 93 טשערוו. (אין 1783), 222 טשערוו. (אין יאָר 1784), 2.500 גילדן (אין י. 1785), ביים גלח קלימאַנסקי — 500 טשערוו. (אין י. 1786). דער קהל האָט געליען אָנגעזעענע סומעס אויך ביי פאַרשיידענע יידן: ביי ירחמיאל בן אברהם — 1.100 פ״ג, ביי ר׳ זעלמעלע ר׳ אוריס— 2.100 פ״ג (אין י. 1782), ביי יהודה ריפן — 840 פ״ג (אין י. 1783), ביי נתן בן משה פון קופישאָק— 67 טשערוו. (אין י. 1784), ביי אהרן בן ביינוש פון זשעזשמער — 300 טשערוו., ביי נחום שמש — 100 טשערוו., ביי לייב בן ליפמאַן פון וואַסילישאָק — 80 טשערוו. (אין י. 1785) און נאָך [700]). דער קהל איז שולדיק געווען קליינע און גרויסע סומעס קרעמער פאַר משקאות און בשמים, וואָס ער האָט גענומען ביי זיי אויף „מתנות" פאַר פאַרשיידענע אָדונים. — שטר־חובות פון קהל, וואָס זיינען גע־געבן געוואָרן „למוכ״ז" (למביא כתב זה), האָבן זיך געפונען ביי אַ סך מענטשן און פלעגן אַריבערגיין פון האַנט צו האַנט. אַזאַ שטר־חוב אויף אַ סומע פון 3000 פ״ג, וואָס איז געגעבן געוואָרן אין יאָר 1766, האָט זיך געפונען אין יאָר 1793 ביי יונה בן בנימין דעם איידעם פון ווילנער רב ר׳ שמואל בן אַביגדור [701]). די פאַרטרעטער פון המון האָבן געקעמפט קעגן דער דאָזיקער סיסטעם פון פאַרגרעסערן די חובות דורך שטר־חובות „למוכ״ז", אָבער עס איז זיי ניט געלונגען אויסצוואָרצלן דעם דאָזיקן מנהג [702]). די סקאַרב־קאָמיסיע האָט מיט איר אוניווערסאַל פון 7 מאַי 1787 פאַרווערט צו לייען דעם קהל געלט, אָבער, ווי מיר האָבן געזען אין פאָריקן קאַפיטל, האָט דער קהל אויך נאָכדעם געליען גרויסע סומעס. די קאָמיסיע האָט געשטרעבט איבערצוגעבן אַלע הכנסות פון קהל אויף דער הצטרכות צו צאָלן די חובות. אויף אַנדערע הצטרכותן, אַפילו פאַרן מיליטער אד״ג, האָט די קאָמיסיע דערלויבט אויס־צוגעבן בלויז ניט־גרויסע סומעס. די אויפגאַבע פון די אויפזעער, וואָס די קאָמיסיע האָט נאָמינירט, איז געווען דער עיקר צו היטן, די הכנסות זאָלן איבערגעגעבן ווערן די בעלי־חובות. די אויפזעער האָבן ניט געקאָנט אַיינ־פרעסן זיך אין די גרעניצן, וואָס די קאָמיסיע האָט אין אירע אָנווייזונגען אָנגעצייכנט. עס זיינען געוויס געווען אויך אַנדערע טעמים, וואָס צוליב זיי

האָט די קאָמיסיע אָפּט געביטן די אויפזעער. די חשבונות זיינען ניט שטענדיק געווען בייַ זיי אין אָרדענונג. אין דעם צייט-מֿשך פון נאָוועמבער 1786 ביז אַפּריל 1793 האָבן זיך געביטן פּיר אויפזעער (פּיורא, רימשא, רוסקאָווסקי, קירסנאָווסקי). אין סעפּטעמבער 1791 האָט די קאָמיסיע באַשלאָסן צו פאַרדינגען די קאָראָבקעס אַ גרופּע יידן פאַר אַ סומע פון 60.000 פּ"ג אָדער, וויַיל זי האָט געזען, אַז די אויפזעער קענען ניט איינמאָנען וויַ געהעריק די שטייערן און אַז די הוצאות אויף נאמנים און גובים זיינען גרויס[703]:

די מחלוקת אין דער קהילה צווישן די פאַרטרעטער פון המון און די ראשי הקהל האָט גורם געווען דערצו, די סקאַרב-קאָמיסיע זאָל וועגן איר אויפמערק צו דער פראַגע וועגן סילוקן די חובות. אייניקע בעלי-חובות האָבן אין 1785/6 אָנגעהויבן, וויַיזט אויס, לויט דער עצה פון די פאַרטרעטער פונם המון, אינטערעסירן זיך מיטן פינאַנסיעלן מצב פונם קהל און האָבן דערלאַנגט תביעות וועגן סילוקן די חובות. אין אָקטאָבער 1787 האָט די קאָמיסיע באַטראַכט די תביעות פון אַ סך בעלי-חובות, אָבער דער קהל האָט זיך ניט געשטעלט צום געריכט. די בעלי-חובות האָבן אין די טעג פון 19 ביז 21 נאָוועמבער געמאָלדן, אַז זיי וועלן צוטרעטן צו פאַרווירקליכן דעם פסק-דין. דער קהל האָט זיי ניט געלאָזן אויספירן די פאַרווירקליכונג. אָבער די סקאַרב-קאָמיסיע האָט אויף אירע זיצונגען, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן אין מערץ און געענדיקט זיך דעם 5-טן יוני 1788, דאָך באַשעפטיקט זיך מיט דער פראַגע וועגן די חובות. די קאָמיסיע האָט געפּסקנט, דער קהל זאָל באַצאָלן די קרנס, די פּראָצענטער און די ערריכטס-הוצאות. פאַר שטעלן זיך קעגען דער פאַרווירקליכונג האָט די קאָמיסיע באַשטראָפט די ראשי-הקהל מיט אַרעסט אויף עטליכע חדשים און מיט גלט-שטראָפן. זי האָט באַשטימט, וועלכע הוצאות און הכנסות זי באַשטעטיקט, און געמאַכט אַ חשבון, וויפיל איז אין דער קאַסע פאַרבליבן סאַלדאָ יעדן יאָר, אָנהייבנדיק פון יאָר 1773. זי האָט געפּסקנט, אַז די ראשי-הקהל, וואָס האָבן פאַרוואַלטעט אין משך פון די אַלע יאָרן, זיינען מחוייב צו באַצאָלן די אַלע סומעס און דער אויפזעער זאָל זיי איבערגעבן די בעלי-חובות[704]. די ראשי-הקהל האָבן, פאַרשטייט זיך, ניט באַצאַלט די כלומר-שטע סאַלדאָ און ניט אַלע האָבן מספּים געווען צו זיצן אין טורמע, — איז דער ענין אין נאָוועמבער 1789 ווידער געקומען צו דער קאָמיסיע, וואָס האָט נאָך אַמאָל צוגעפּסקנט די סומעס, אַ פאַרגרעסערטן אַרעסט און גלט-שטראָפן[705]: די ראשי-הקהל, וואָס האָבן זיך אונטעענעשריבן אויף די וועקסלן פון קהל, זיינען געצוואונגען געווען צו באַצאָלן מיט זייער גלט די בעלי-חובות און צו געבן בתור ערבות זייערע קראָמען אין הייזער[706]. דאָן האָט דער קהל אָנגע-הויבן לויט מעגליכקייט סילוקן די חובות. פון סעפּטעמבער 1789 ביז יאַנואַר 1790 האָט ער באַצאָלט חובות אויף אַ סומע פון 67.716 פּ"ג[707].

די פראַגע וועגן איינאַדענען די פינאַנס-ענינים פון די קהילות איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן אויפן סדר-היום אין „גרויסן סיים" ווי אַ פראַגע, וואָס קאָן ניט אָפּגעלייגט ווערן, און דעם 26 יאָנואַר 1792 זיינען נאָמינירט געוואָרן לייקווידאַציע-קעריכטן. די קעריכטן האָבן אָנגעהויבן זייער טעטיקייט אין אַפּריל

אין ווילנע האָט דאָס געריכט אָנגעהויבן זיין אַרבייט דעם 10־טן אַפּריל און זיך באַשעפטיקט מיט גבית־עדות ביזן 8־טן יוני. איבער די אינעוויניקסטע מלחמות אין לאַנד האָט דאָס געריכט איבערגעריסן זיין אַרבייט און האָט זי באַנייט ערשט אין 1793 לויט אַ החלטה פון דער אַלגעמיינער ליטווישער קאָנפֿערענץ פון 21־טן מערץ פון אָט דעם יאָר. די באַטראַכטונג האָט זיך געצויגן פון 1 מאַי ביז 29 יוני. דער פסק־דין נעמט אַרום אַלע ענינים פון די קהלשע פינאַנסן און די חובות און פאַרנעמט 600 בלעטער.

דער פסק־דין פאַרנעמט זיך צוערשט מיט די חובות, וואָס זיינען פאַרבליבן פון דער פאַריקער ליקווידאַציע אין יאָר 1766. דאָס געריכט האָט באַטראַכט אויך די תביעות פון די קאָראָבקע־ַרענדירערס, וואָס האָבן געגעבן גרויסע סומעס פאַרויס און נאָכדעם האָט די סקאַרב־קאָמיסיע זיי ניט געלאָזן ענדיקן דעם טערמין פון דער ַרענדע (דעם 5 אַפּריל 1788). נאָכדעם ווי דאָס געריכט האָט אינגאַנצן אויך די איבעריקע תביעות, איז עס צוגעטראָטן צו רעווידירן די טעטיקייט און די חשבונות פון די אויפזעער. דאָס געריכט האָט באַשטימט די הכנסות פון קהל און פאַראַרענדירט זיי פאַר אַ סומע פון 70,000 פ"ג אַ יאָר און האָט געגעבן אָנווייזונגען, ווי זיי איינצומאָנען. דאָס געריכט האָט צעטיילט אַלע חובות פון קהל אויף דריי אָפּטיילונגען, וואָס דאַרפן געזילוקט ווערן לויט זייער פדר. דאָס געריכט האָט געמאַכט אַ טאָלק אויך מיט די חובות, הכנסות און הוצאות פון דער שניפישקער קהלה. דאָס געריכט האָט אַראָפּגעזעצט דעם אויפזעער קירסנאָווסקי און נאָמינירט אויף זיין אָרט דעם פּאַן שאַדורסקי, און האָט אים געגעבן אָנווייזונגען (אַן „אָרדינאַציע"). דאָס געריכט האָט פאַרווערט דעם קהל צו לייגן געלט און אַרויפצולייגן חרמס. אַלע תביעות, וואָס זיינען ניט דערלאַנגט געוואָרן דעם געריכט, זיינען לויט אָט דעם פסק־דין בטל געוואָרן.

צווישן די חובות פאַרנעמט אַ באַזונדערן אָרט דער חוב די אידישע סוחרים פון פרייסן, די פרידלענדערס. אין 1760, נאָך אַ שריפה, האָט דער ווילנער קהל געלייען ביי זעליגמאַן און חיים פרידלענדער, סוחרים און מלווהס פון קיניגסבערג, 2,400 פרייסישע גילדן, וואָס האָבן באַטראָפן 50.666 פוילישע גילדן און 20 פוילישע גראָשן. די ירליכע צינזן זיינען באַשטימט געוואָרן אויף צען פראָצענט. אין דעם ליקווידאַציע־בוך פון 1765 [708]) געפינען מיר אין דער רשימה פון די חובות אויך דעם חוב די פרידלענדערס, אָבער דער ליקווידאַציאָנעלער פסק־דין פון יאָר 1766 פאַרנעמט זיך ניט מיט אים. די סיבה איז, וואָס די פרידלענדערס האָבן ניט געוואָלט, דער קהל זאָל זיי צאָלן אַ נידעריקן פּראָצענט לויט דער באַשטימונג פונם ליקווידאַציע־געריכט [709]). די פרידלענדערס האָבן אָנגעהויבן נעמען פון קהל 12 ירליכע פּראָצענט. דער חוב איז געוואַקסן, וויל צו דער סומע פון חוב פלעגט מען צונעבן די חובות פאַר די צינזן. אין יאָר 1780 איז דער חוב געשטיגן צו אַ סוכע פון 7000 טשערוואָנצעס. אין 1783 איז דער חוב אַראָפּ ביז 5,365 טשערוואָנצעס. די דאָזיגע סומע האָט דער קהל צעטיילט אויף צוויי חלקים און האָט געגעבן די

יורשים דוד *) און אברהם, די זין פון חיים פרידלענדער צוויי וועקסלן— דודן אויף אַ סומע פון 3000 טשערוואָנצעס און אברהמען אויף אַ סומע פון 2.365 טשערוו. אויף די דאָזיגע וועקסלן האָבן זיך אונטערגעשריבן, לויט אַ החלטה פון קהל, ווילנער רייכע סוחרים. דער קהל האָט גאַראַנטירט דעם אָבצאָל פון חוב מיט די הכנסות פון דער פעל-קאָראָבקע. דער קהל האָט זיי געצאָלט פון אָט דער קאָראָבקע ביז זי איז ביי אים צוגענומען געוואָרן דורך דער מאַכט. די פרידלענדערס דאָבן זיך באַנוצט מיט זייער פרייסישער בירגער-שאַפט און דערלאַנגט אַ תביעה אויפן חוב. די קאָמיסיע („דעפוטאַציע") פון סיים פאַר אויסלענדישע ענינים האָט וועגן אָט דעם ענין אָנגעפרעגט די מיי-נונג פון דער סקאַרב-קאָמיסיע און האָט באַקומען אַן ענטפער (פון 31 אווגוסט 1789), אַז אַלע חובות פונם קהל, וואָס זיינען געמאַכט געוואָרן נאָכן יאָר 1766, ווערן גערעכנט פאַר חובות פון די, וואָס האָבן זיך אונטערגעשריבן אויף די וועקסלן. די פרידלענדערס האָבן, ווייזט אויס, געטענהט, אַז דער חוב איז פון יאָר 1783, פון דעם יאָר פון דער אונטערשריפט אויף די לעצטע וועקסלן. די קאָמיסיע האָט אָבער אין איר ענטפער אונטערגעשטראָכן, אַז איר פסק-דין פון יאָר 1783 דערווייזט, אַז די פרידלענדערס האָבן ניט געמאָנט דעם חוב ביים קהל, ווייל ער ווערט צווישן די חובות ניט דערמאָנט, און אויב זיי וואָלטן אפילו געמאָנט, וואָלט דאָס געריכט ניט צוגעפסקנט דעם חוב דעם קהל, נאַר די חתומים אויף די וועקסלן [710]. די פרידלענדערס האָבן דאַן געהאַט באַקומען פון די שמשים פון קהל אַ צייגניש, וואָס באַשטעטיקט, אַז די סומעס זיינען גענומען געוואָרן ביי די פרידלענדערס ניט פאַר די אונטערגעשריבענע אויף די וועקסלן, נאָר פאַר די הצטרכותן פונם צבור [711]. דאַן האָבן די פריד-לענדערס דערלאַנגט דער סקאַרב-קאָמיסיע אַ תביעה צו די מענטשן, וואָס זיי-נען געחתמעט אויף די וועקסלן, זיי זאָלן באַצאָלן פון זייער אייגענעם געלט אָדער פון דער קאַסע פון קהל [712]. די יידישע סוחרים און דער קהל האָבן זיך ניט געשטעלט צום געריכט,—האָט די סקאַרב-קאָמיסיע אַרויסגעטראָגן אַ פסק-דין אונטער די אויגן. דאַן האָבן די פרידלענדערס זיך געווענדעט צום אַמט פונם וואָיעוואָדע. דאָס געריכט פון פאָדסטאַראָסטע איז צוגעטראָטן צום פונאַנדערקלייבן די תביעה. די יידן, וואָס האָבן זיך אונטערגעשריבן אויף די וועקסלן, האָבן דערלאַנגט אַ מעלדונג, אַז דער חוב איז פון דעם קהל, און אַז זיי האָבן זיך אונטערגעשריבן בלויז אינטערן דרוק און צוואַנג מצד דעם קהל. לויט זייער חשבון האָבן די פרידלענדערס גענומען ביים קהל איבעריקע צינזן—אַ סומע, וואָס שטייגט אַריבער די סומע פון חוב, און זיי זיינען מחויב אומצוקערן 2.274 אַשערוואָנשעס. דער משכט דאַרף, לויט זייער פאָדערונג, אריבערגיין צום באַטראַכטן אין דעד סקאַרב-קאָמיסיע [713]. די פקידים פונם וואָיעוואָדע האָבן מיט דער הילף פון מיליטער געצוואונגען די ייִדן צו שטעלן

---

*) דאָס איז דעד באַרימטער השכלה-טוער דוד פרידלענדער, איינער פון כענדלסאָנס תלמידים.

דער איבערזעצער.

זיך צום משפט. דאָס געריכט פונם פּאָדסטאַראָסטע האָט דעם 26טן יאַנואַר 1792 געפּסקנט, אַז די 26 סוחרים זיינען מחויב צו באַצאָלן די פּרידלענדערס דעם חוב אונטער דער אחריות פון זייער גוף און פּריוואַטן פאַרמעגן. דער פּאָדסטאַראָסטע טשאַסקאָווסקי האָט דעם צווייטן פּעברואַר פאַררופן צו זיך דעם שתדלן פון דער קהלה און אים באַפוילן פאַרצולייענען דעם פסק-דין פאַר אַלע אַנגעקלאָגטע יידן (714). די יידן האָבן דערלאַנגט אַן אַפּעלאַציע דעם געריכט פון קיניגליכן הויף (715), אָבער דער פּאָדסטאַראָסטע האָט די אַפּעלאַציע ניט אָנגענומען און האָט אַוועקגעשיקט זיין אורטייל אויף באַשטעטיקונג צום וואַיִ־ווָדע, וואָס האָט דעמאָלט פאַרבראַכט אין וואַרשע. דער וואָיִעוואָדע האָט באַשטעטיקט דעם אורטייל און ניט אָנגענומען קיין אַפּעלאַציע. די אָנגעקלאָגטע האָבן דאַן ווידער דערלאַנגט אַן אַפּעלאַציע און אָנגעקלאָגט דעם פּאָדסטאַראָסטע פאַר זיין אומגעזעצלעכער אויפפירונג (716). דער פּאָדסטאַראָסטע האָט דאַן אָנגעהויבן רודפן די יידן, אויף וועלכע ער האָט אַרויסגעטראָגן דעם אורטייל. דער מצב איז געווָאָרן זייער האַרב. די יידן האָבן אַוועקגעשיקט צוויי באַפולמעכטיגטע קיין וואַרשע, וואָס האָבן דעם 22טן פעברואַר דערלאַנגט אָ מעמאָראַנדום דעם קיניג און אים געבעטן אָפּהאַלטן דעם ענין אויספירן דעם פסקדין אויפן סמך פון דעם געזעץ פון 26 יאַנואַר וועגן לויקווידירן די חובות פון די קהלות. זיי האָבן געבעטן, די פאָליציייאישע קאָמיסיע זאָל איבערגעבן דעם מאַגיסטראַט דעם שוץ איבער די 26 אָנגעקלאָגטע (717). אין פיר טעג אַרום האָבן די דאָזיגע פאַרטרעטער נאָך אָ מאָל דערלאַנגט דעם קיניג אָ בקשה, ער זאָל צוואיילן דאָס דערפילן די פאָריקע בקשה, וויִיל אָנהייבנדיק פון ערשטן מערץ שטייט־פאַר די אָנגעקלאָגטע אָ געפאָר אַרעסטירט צו ווערן און זייערע קרעמען זאָלן ווערן געשלאָסן דורך דעם פּאָדסטאַראָסטע (718). די אָנגעקלאָגטע יידן האָבן פונסניי געפּאָדערט דעם קהל און די פּרידלענדערס צום געריכט פון קיניגליכן הויף (719). די פאָליציייאישע קאָמיסיע האָט דאַן (דעם 28 יאַנואַר 1792) אָנגענומען אָ באַשלוס (אָ רעזאָלוציע), וואו זי באַשטימט קודם כל, אַז דער פּאָדסטאָראָסטע טשאַסקאָווסקי, וואָס איז, אגב, סטאַראָסטע ניט פון שלאָס (niegrodowy) האָט קיין רעכט ניט צו באַטראַכטן שטאָטישע משפטים פון דעם יידישן פרייען פאָלק (wolny lud żydowski). די פאָליציי־קאָמיסיע האָט איבערגעגעבן דעם מאַגיסטראַט דעם שוץ איבער די ווילנער יידן, מען זאל זיי ניט ארעסטירן און ניט איבערפירן זייערע סחורות. די קאָמיסיע האָט געמאַכט אָ באַמערקונג, אַז איר באַשלוס שטערט ניט די פּרידלענדערס צו ווענדן זיך מיט זייערע תביעות צו א געהעריקן גער־כט (720).

דער ענין חוב איז, לויט דער פּאָדערונג פון די ווילנער יידן, דאַן אַריבער צום לויקווידאַציע־געריכט, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט אַלע חובות פון קהל (721). דעם 21 מערץ 1793 האָבן די פּרידלענדערס דערהאַלטן פון דער סקאַרב־קאָמיסיע אָ באַשלוס, אַז זיי וועט באַצאָלט ווערן דער חוב פריער איידער אַלע איבעריקע בעלי־חובות פון קהל (722). דאָס לויקווידאַציע־געריכט האָט צוגעפסקנט לטובת די פּרידלענדערס 7.930 משערוואָנצעס, וואָס האָבן באַטראָפן 142.749 פּ״ג. אָט די סומע האָט כולל געווען 4707 טשערוו. קרן

2.223 טשערוו. צינזן און טויזנט טשערוו. בעריכטס־הוצאות [723]).

אַן אַנשטענדיקער פסק־דין איז אַרויסגעגאַנגן געוואָרן אין דעם פּראָצעס פון ח"ק „בדק הבית". די פאַנעס מוסניצקי האָבן אין 1789 פאַר אַ חוב פון קהל פון יאָר 1708 צוגעזומען דעם מרחק. זייער תביעה האָבן זיי, אגב, ניט דערלאַנגט אין דער צייט פון דער ליקווידאַציע פון אַלע חובות אין יאָר 1766. די גבאים פון „בדק הבית" האָבן געטענהט, אז די באַאַ געהערט ניט צו די הכנסות פון קהל, דען די הכנסות פון דער באַאַ זיינען באַשטימט אויף צום רייניקן די גאַסן, צו האַלטן די קאַנאַלן אדג'. די גבאים פון „בדק הבית" האָבן דערויף געשוואָרן, און דאָס בעריכט האָט געפסקנט, זיי זאָלן באַקומען פון קהל די סומע, וואָס די ח"ק „בדק הבית" האָט אָנגעוואָרן זינט דער צייט, ווען די באַאַ איז אַריבער אין די הענט פון די בעלי־חובות, און די באַאַ זאָל צוריק אַריבער אין רשות פון „בדק הבית". [724]).

גרויסע סומעס האָט דאָס בעריכט צוגעפסקנט לטובת די חופרים פון די קאַראַבקעס, וואָס האָבן ניט געקאָנט ווייטער מאָנען זיי איבער דעם פסק־דין פון דער סקראַב־קאָמיסיע פון פינפטן אַפּריל 1788. די חופרים פון די קאַראַבקעס זיינען געווען רייכע סוחרים און ראשי הקהל. דער חופר פון דער זיידקאַראַבקע, אוריה בן אברהם, ר' לייבלי ר' בערס און משה בן לייב, וואָס האָבן אַרענדירט די קאַראַבקע אין יאָר 1782 אויף צען יאָר און באַצאָלט 42.000 פ"ג (זע אויבן ז' 196),—האָבן לויטן פסק־דין פון בעריכט באַקומען 18.900 פ"ג און אויך 2.866 פ"ג צינזן פאַר צוויי יאָר מיט צוויי חדשים, זינט דעם טאָג, ווען זיי האָבן דערלאַנט זייער תביעה, און נאָך 50 פ"ג אויף בעריכטס־הוצאות [725]). די חופרים פון דער קאַראַבקע (מאַנאַפּאָל) פון כשרן וויינטרויבן־וויין, דוד בן יעקב און נח בן פייבוש, באַקומען לויטן פסק־דין 2,262 פ"ג און נאָך 403 פ"ג פראָצענטער. די חופרים פון דער קאַראַבקע פון חלב, אברהם בן יוסף, שמשון בן אברהם און זייערע שותפים, באַקומען 4,456 פ"ג און נאָך 725 פ"ג צינזן. פאַר די חוברים פון דער קאַראַבקע פון סוחרים־אורחים, אשר בן הרב פון פאַקרוי, משולם־זלמן און זייַנע שותפים, האָט דאָס ליקווידאַציע־בעריכט אָפּגעפסקנט 8,494 פ"ג און 1,288 פ"ג פראָצענטער און נאָך 50 פ"ג אויף בעריכטס־הוצאות. דער חופר פון דער קאַראַבקע־מעשר פון נרן, שמואל בן חיים, באַקומט 2,680 פ"ג און אויך 437 פ"ג פראָצ. דער חופר פון דער כשר־פלייש־קאַראַבקע, יהודא בן ליפמאַן, וואָס האָט באַצאָלט דעם קהל פאַראויס 800 טשערוו. אין 1785 און האָט נעדאַרפט אָנהויבן די ארענדע אין אָקטאָבער 1788, באַקומט די דאָזיקע גאַנצע סומע צוריק און אויך פראָצענט פאַר זיבן יאָר און זיבן חדשים אויף אַ סומע פון 7,644 פ"ג. די חופרים פון דער דאָזיקער קאַראַבקע, ר' לייבלי ר' בערס און נח בן אברהם לייפשיץ, וואָס אין זייערע הענט איז אין 1786 איבערגענגן געוואָרן די קאַראַבקע און זיי האָבן ניט געענדיקט זייער טערמין, באַקומען 7,920 פ"ג און אויך 1,201 פ"ג פראָצ. און 50 פ"ג אויף בעריכטס־הוצאות. די חופרים פון דער בעקער־קאַראַבקע, אברהם־אבא בן זאב־וואָלף און יחיאל בן נחום, באַקומען 2,295 פ"ג און אויך 347 פ"ג פראָצ. די חופרים פון דער עופות־קאַראַבקע, נח בן פייבוש, נח

בן אברהם ליפשיץ און שמואל בן חיים, וואָס האָבן נאָך ניט אָנגעהויבן מאָנען די קאָראָפּקע, באַקומען צוריק די 780 טשערוו., וואָס זיי האָבן באַצאָלט פאַרויס, און נאָך 9,418 פ"ג פּראָצ., אָנהייבנדיק פון יאָר 1784, און נאָך 100 פ"ג אויף געריכטס-הוצאות (726). אין די שבועות, וואָס דאָס געריכט האָט פאַרפליכטעט די חופּרים צו שוועכן, האָט ער איינגעטראָגן אַ פאַראַגראַף, אַז די סומעס, וואָס די חופּרים האָבן דערלאַנגט, זיינען ניט קיין אויסגעטראַכטע און זיי זיינען ניט געקומען, כדי שאָדן צו ברענגען די בעלי-חובות.

אין דעם ליקווידאַציע-פּסק-דין האָט געפונען אַן אָפּקלאַנג אויך די גרויסע מחלוקת מיטן „אב"ד האחרון" ר' שמואל בן אביגדור. זיין זון ישראל איז לויט אַ פשרה פון יאָר תקל"ז אויפגענומען געוואָרן פאַר אַ דיין אויף פופצן יאָר פאַר אַ שכירות פון 10 פ"ג אַ יאָר. אין פאַל פון עובר זיין אויפן אָפּמאַך האָט דער קהל זיך מתחייב געווען אים צו באַצאָלן פאַר אַ כתב, וואָס איז געגעבן געוואָרן דעם יסו"ד אין יאָר תקי"ז אויף אַ סומע פון 6000 פ"ג. אין יאָר 1785, ווען די מחלוקת האָט זיך פונסניי צעפלאַקערט, איז דער בן הרב אַראָפּגעזעצט געוואָרן פון זיין אַמט און אויף זיין אָרט איז אויפגענומען געוואָרן אַן אַנדער. די פאַרטרעטער פון קהל האָבן אין ליקווידאַציע-געריכט געטענהט, אַז זיי זיינען געצוואונגען געווען צו טאָן אַזוי, מחמת די יורידיקציע פון וואַיוואָדע האָט עס געפאַדערט. דאָס געריכט האָט געפסקנט, אַז דער קהל האָט געברעכן דעם אָפּמאַך פון יאָר תקל"ז און ער מוז באַצאָלן די 6000 גילדן און נאָך 50 גילדן אויף געריכטס-הוצאות (727).

אין צוזאַמענהאַנג מיט דער מחלוקת-הרב שטייט אויך דער ענין פון באַצאָלן דעם וואַיוואָדע פאַרן נייעם כתב-רבנות, וואָס איז געגעבן געוואָרן די ראשי הקהל, די שונאים פון ר' שמואלן, „מיט אַ פענסטער". דאָס הייסט ניט אַגגעבנדיק דעם נאָמען פון רב, וואָס דאַרף געווייגלט ווערן. דער קהל האָט געגעבן צוויי שטר-חובות „למוד"ז", יעדן שטר-חוב אויף אַ סומע פון 1000 טשערוואָנצעס. די דאָזיקע שטר-חובות האָבן זיך אין יאָר תקכ"ג געפונען אין די הענט פון אשר בן קלונימוס-קלמן גינצבורג-קלאַטשקאָס אלמנה. אויף די דאָזיקע צוויי שטר-חובות האָבן דערלאַנגט אַ תביעה די יורשים פון דעם ראש-הקהל אַבא בן וואָלף, דעם הויפט-שונא פון רב, וואָס האָט געדינט בתור ממלא-מקום פון רב. די יורשים פון אַבא בן וואָלף האָבן געטענהט, אַז די פּתבים זיינען אָפּגעגעבן געוואָרן צו אשר בן קלמן בלויז אויף רעגיסטראַציע. זיי האָבן געוואָלט מחזק זיין זייערע ווערטער מיט אַ שבועה. זיי האָבן שוין אין יאָר תק"ן געשיקט 2 פריצים צו ר' אָשרס אלמנה און זיי האָבן געפאָדערט אין נאָמען פון די יורשים אומצוקערן די וועקסלען, ר' אָשרס אלמנה האָט געטענהט, אַז איר מאַן פלעגט באַקומען די הכנסות פון רב, וואָס זיינען געווען פראָצענט פאַר דער סומע, וואָס ער האָט געגעבן אויף די דאָזיקע וועקסלען. די יורשים פון אַבא בן וואָלף האָבן ניט צוגעשטעלט אפילו קיין איין קוויט, וואָס זאָל עדות זאָגן וועגן איבערגעבן די וועקסלען אויף רעגיסטראַציע, הגם די סומעס פון די וועקסלען זיינען גרויסע. דאָס ליקווידאַציע-געריכט האָט צוגעפסקנט די סומעס פאַר דער אלמנה פון אשר בן קלמן און האָט דערלויבט די יורשים פון

אבא בן וואלף צו פאדערן די אלמנה צו אן אנדער געריכט. די אלמנה זאל באקומען חוץ די 36,000 גילדן, אויך 18,828 גילדן פרצענט פאר זיבן יאר מיט צען חדשים מינוס 911 גילדן, וואס אשר בן קלמן האט באקומען פון די הכנסות פון רב ביזן 23 אוגוסט 1786 (728).

דאס געריכט האט צוגעפסקנט פאר די פארטרעטער פון המון, וואס האבן געקעמפט קעגן די ראשי־הקה׳, די תקיפים און טיראנען, אז סומע פון 29,218 פ״ג. די דאזיקע סומע זיינען זיי געבליבן שולדיק זינט דער צייט פון דער מחלוקת דעם פאן בודקיעוויטש. די אסיפת רח״ש פון יונו 1790 האט באשלאסן צו באצאלן די דאזיקע סומע פון דער קהלשער קאסע, און דאס געריכט האט אויך געפסקנט אין גייסט פון דער דאזיקער החלטה. דאס געריכט האט צוגעפסקנט אויך פרצענטער אויף אן סומע פון 12,180 פ״ג (729).

פאר די יורשים פון אבא בן וואלף האט דאס געריכט צוגעפסקנט 10,641 פ״ג, וואס זייער פאטער אויסגעגעבן אויף משפטים אין פארשיידענע ריכטן ביז ער האט אראפגעזעצט דעם רב פון דעם כסא הרבנות. חוץ דער דאזיקער סומע האט דאס געריכט צוגעפסקנט פונזייערטוועגן 580 טשערוואנע־צעס און אויך נאך 200 טשערוו., וואס זייער פאטער האט אויסגעגעבן אויף משפטים אין דער סקארב־קאמיסיע און אין געריכט פון קיניגליכן הויף און וואס דער קהל האט אים ניט אומגעקערט. דאס געריכט האט צוגעפסקנט פאר זיי אויך 50 טשערוו., וואס זייער פאטער האט געליען אין נעסוויזש, וועלכער איז געפאלן קיין גראדנע אין די ענינים פון קהל, און וואס ער האט נאכדעם אין יאר 1788 באצאלט פון זיין אייגענעם גלט. די יורשים האבן געמאנט נאך 20,000 פ״ג, וואס זייער פאטער האט אויסגעגעבן אויפן משפט מיט די, וואס האבן אים באשולדיקט אין שמד. דער ליטווישער טריבונאל, וואס איז באשטימט פאר רעליגיעזע ענינים (Trybuna Koła Duch.) האט שוין לאנג צוגעפסקנט פאר אים 8000 פ״ג און דאס ליקווידאציע - געריכט האט דערצו גארנישט צוגעגעבן. דאס געריכט האט צוגעפסקנט פאר די יורשים די הכנסות פון רב אין משך פון 25 וואכן, אנהייבנדיק פון 30 אוגוסט 1791, דעם טאג, וועלכער וואיוואדע האט ארויסגעגעבן צו אבא בן וואלף דעם הסכמה־כתב (konsens) אויף דעם אמט פון ממלא־מקום פון רב, סך־הכל אויף אן סומע פון 425 פ״ג און אויך פרצענט אויף אן סומע פון 64 פ״ג (730).

פאר די יורשים פון דעם אב בית דין האחרון ר׳ שמואל בן אביגדור האט דאס געריכט צוגעפסקנט בהסכם מיט דער החלטה פון קהל פון 27 אק־טאבער 1790, 400 טשערוואנצעס, פאר זיין זון ישראל—200, פאר זיין טאכטער זעלדע 100 און פאר זיין זון לייזער (אליעזר) 100 טשערוו. (731).

יחזקאל בן לייב, דאס איז „ר׳ יחזקאל שרייבער״, וואס האט פארבראכט אין ווארשע אן לענ ערע צייט בתור פארטרעטער פון קהל אין צוזאמענהאנג מיט דער מחלוקת הרב,—האט געמאנט 120 טשערוו., וואס ער האט געליען אין ווארשע פאר די הצטרכות׳ן פון קהל. דאס געריכט האט אפגעוואלפן זיין תביעה און האט אים דערלויבט צו מאנען ביי די מענטשן, וואס האבן אונ־

טערגעשריבן די פולמאכט. דערקענן האָט דאָס געריכט באשטעטיקט פאַר אים דעם אַרויסצאָל פון 50 טשערוו., וואָס דער וואָיעוואָדע האָט דעם 23טן מערץ 1793 באפוילן צו באצאָלן אים און דער קהל האָט באשלאָסן צו דערפילן די פאָדערונג פון דעם וואָיעוואָדע [732].

דער שתדלן וואָלף בן לייב גרושקא האָט געמאָנט 100 טשערוו. לויט צווייַ פאַפירן, וואָס זיינען אים אַרויסגעגעבן געוואָרן דעם 31 יאַנ. 1786. דאָס געריכט האָט צוגעפסקנט פאַר א״ם די דאָזיקע סומע צוזאַמען מיט פראָצענטער פאַר זיבן יאר פינף חדשים—א סומע פון 944 פ״ג און אויף געריכטס-הוצאות 50 פ״ג [733].

יוסף בן אליהו פּעסעלעס, דער איידעם פון דעם אב בית דין האחרון, האָט דערלאַנגט אַ תביעה אויף 120,000 פ״ג, וואָס ער האָט אָנגעוואָרן אין משך פון דער מחלוקת. היות ער האָט ניט געמאָלדן בכתב, אַז ער נעמט אויף זיך אַ שבועה, האָט דאָס ליקווידאַציע-געריכט איבערגעלאָזן די דאָזיקע תביעה אָן אַ פסק-דין און האָט דערלויבט צו וועגן זיך צו אַן אַנדער געריכט [734].

דאָס ליקווידאַציע-געריכט האָט איינגעטיילט אַלע חובות אין דריי אָפּטיילונגען, וואָס לויט זייער סדר איז דער אויפזעער מחויב צו סילוקן די חובות, און מיר גיבן וויייטער די סומעס אין גילדנס און לאָזן אויסן די גראָשנס:

	קרן	%	געריכטס-הוצאות	סך-הכל
1. אברהם און דוד פרידלענדער פון בערלין	84.726	40.114	18.000	142.749 [1]
2. דעם פּאַן זיניעוו, וואָס האָט באַקומען פון בודקיעוויטשן	29.000	12.180		41.180
3. דעם גלח דעדערקאַ	1.000	500		1.500
4. דעם גלח סטאָרזשיצקי, ווילנער פּלעבאַן	4.000	1.850		5.850
5. נאָך דער ווילנער פּלעבאַניע	1.200			1.200
6. דעם גלח סורגונט, זיין גאַנץ לעבן צינזן פון דער סומע 1,200 פ"ג אים געבליבן שולדיק צינזן פון אָט דער סומע		530		530
7. די בערנאַרדינער גלחים פון טראָק	550	550		1.100
8. דעם גלח געדרויץ, דעם זשאַמוטער ביסקופּ, דעם טראָקער פּאַראָכאָס	1.000	240	50	1.290
9. די דאָמיניקאַנער גלחים פון אַגלון	1.000	560		1.560
10. די פראַנצישקאַנער גלחים פון גראָדנע	1.450	87	50	1.587
11. " " " פון נאַרווילישאָק	2.130	127	50	2.307
12. " " " פון אָלקעניק	8.500	510	50	9.060
13. " " " " "	11.000	660	50	11.710
14. " " " פון אָלשאַן	10.500	630	50	11.180
15. די באַזיליאַנאַר גלחים פון פּאָלאָצק	6.800	1.632	50	8.482
16. דעם גלח פּרוסיקאָווסקי, דעם פּאַראָכאָס פון דער קאַטעדראַלער קירך א. נ. פון די הל. יוזעף און ניקאָדעם	10.000	600	50	10.650
17. די מאָנאַכינס א. נ. פון בריגידאַ פון גראָדנע	10.000	2.100	200	12.300
18. די ווילנער פראַנצישקאַנער גלחים	45.000	2.700	50	47.750
19. דער קאָלעגיע בײַ דער קאַטעדראַלער קירך פון די ווילנער פראַנצישקאַנער גלחים	2.000	120	50	2.170
20. די ווילנער דאָמיניקאַנער גלחים א. נ. פון הל. גײַסט	51.400	3.084	50	54.534
21. די דאָמיניקאַנער גלחים פון פּאָפּאָרסק	35.000	2.100	50	37.150

1) לוים אונזער חשבון באַקומט זיך 142,840, ווייל מיר האָבן אייגנעשאַצט יעדן משערוואָניע אין 18 פ"ג, מ'דאַרף, פאַרשטייט זיך, אָנגעמען די צאָל, וואָס איז אָנגעגעבן אין פסק-דין.

	קרן	%	געריכטס־הוצאות	סך־הכל
1. דער ווייסרוסישער סופראַגיניע	4.000	3,360	150	7.510
2. די פריצים קראַשקאָווסקי	5.300	3,246	50	8.596
3. וואָלף בן יעקב דעם פוטערקירזשנער	2.515	1.515	50	4.080
4. דעם פּאַן עפּעריעשי	21.400	21.400	100	42 900
5. די יורשים פון מוסניצקי	2.672	3.078		5.750
6. דער ח"ק בדק הבית	1.484		50	1.534
7. דעם פּאַן סוזין	800	800	150	1.750
8. ישראל דעם בן הרב ר' שמואל	6.000		50	6.050
9. די יורשים פון אשר בן קלמן קליאַטשקאָ	6.839	4.608	100	11.546
10. פּאַר די יורשים פון ד"ר קלאַץ	17.460	11·203	1,500	30·163
11. די פריצים פּליאַטער	20.898	5 851	1.000	26.749
12. יונה בן בנימין, דעם איידעם פון „האב"ד האחרון"	3.000	3.000	50	6.050
13. פיטינגאָפן, דעם מאַיאָר פון אַרטילעריע	5.735	2.341	200	8.276
14. זלמן בן וואָלף־ דעם איידעם פון ר' חיים שמש	342	317	50	709
15. יהודה בן ליפמאַן	14.400	7.644		22.044
16. לייבן און הירשן די זין פון ר' בער	16 787	8.428		25.215
17. די באַזילייאַנער גלחים פון בושעבעצק	10.584	6.914	50	17.548
18. חיים בן טוביה, דעם אייניקל פון דעם פּאָקרויער רב	1.343	656	50	2.049
19. ירחמיאל בן אברהם	1.100	779	50	1.929
20. נתן בן פייביש	1.348	468		1.816
21. זלמן בן אוריה	872	620	50	1.542
22. דבורה בת לייב, דער אלמנה פון ר' יהודה ריי"פ	702	499	50	1.251
23. די חוכרים פון דער עופות־קאַראַבקע	14.040	9.418	100	23.558
24. שמואל בן חיים	4.131	2.413		6.544
25. האַננע בת גרשון	4.100	3.238		7.389
26. יוסף בן אליהו פּעסעלעס	2.250	1.282	50	3.582
27. אייזיק בן אברהם, דעם איידעם פון אליהו פּעסעלעס	3.568	2.253	50	5.871
28. נתן בן משה, דעם רב פון קופישאָק	1.214	719	50	1.983
29. וואָלף בן נחום שמש	5.100	2.231	150	7.481
30. יחיאל בן נחום	5.400	3.276	50	8.726
31. איטען, דער אלמנה פון אשר בן קלמן קליאַטשקאָ	51.283	28.757		79.840

	קרן	%	געריכטס־הוצאות	סך־הכל
32. דעם דר. ליבאַשיץ	12.600	8.116	100	20.816
33. דעם גלח דעם פאַרוואַלטער פון דער דרוקעריי פון די באַזיליאַנער	8.874	5.166	50	14.090
34. די יורשים פון אהרן בן ביינוש פון זשעזשמער	5.400	3.528	50	8.978
35. לייב בן ליפמאַן פון וואַסילישאַק	1.164	774	50	1.988
36. די יורשים פון ר׳ נחום שמש	1.800	1.141		2.941
37. מאיר בן אליהו פון פאָלאָצק	1.260	786	50	2.096
38 דעם גלח קלימאַנסקי	12.670	194	50	12.914
39. די ראשי הקהל, וואָס האָבן באַצאָלט מיט זייער געלט אַ חוב פון קהל דעם גלח קלימאַנסקי	9.000	3.622	200	12.822
40. מאירן דעם זון פון רפאל	1.222	684	50	1.956
41. אברהם, דעם זון פון דוד ריי״ט	295	168	50	513
42. וואָלפן, דעם זון פון לייב גרושקא דעם שתדלן	1.800	944	50	2.794
43. די חופרים פון דער זייד־קאַראַבקע	18.900	2.866	50	21.816
44. „ „ פון דער קאַראַבקע פון כשרן יין גפן	2.662	403	50	3.115
45. די חופרים פון דער חלב־קאַראַבקע	4.456	725	50	5.232
46. „ „ „ „ קאַראַבקע פון סוחרים־אורחים	8.494	1.288	50	9.832
47. די חופרים פון דער קאַראַבקע פון מעשר פון נדן	2.680	437		3.117
48. די חופרים פון דער קאַראַבקע פון כשר־פלייש	7.920	1.201	50	9.171
49. דעם פאַן אורבאַנאָוויטש	1.440	697	50	2.187
50. די יורשים פון אבא בן וואָלף פאַר דער בעקער־קאַראַבקע און פאַר אַ כתב	6.615	1.003		7.618
51. אָשרן דעם זון פון משולם־זלמן דעם אב״ד פון פאָקרוי, און נחן דעם זון פון אברהם (ליפשיץ)	10.800	5.487	50	16.337
52. דעם פאַן גראַבאָווסקי	900	454		1.354

	קרן	%	געריכטס־הוצאות	סך־הכל
1. שואלן, דעם זון פון ר׳ לייב (ר׳ שואל שיסקעס)	3.432	240	25	3.697
2. יהודהן, דעם זון פון ליפמאן	977	148	100	1.225
3. די יורשים פון ר׳ נחום שמש	390	203	50	643
4. שמשונען, דעם זון פון אברהם	993	[illegible]	50	1.193
5. די אַרענדירער פון כשרן יין־גפן לויט כתבים	394			394
6. די יורשים פון אבא בן וואָלף, לויט כתבים	27.488	5.278		22.766
7. מרדכין, דעם זון פון בנימין	201	30	10	241
8. יחזקאל בן לייב דעם שרייבער	900		25	925
9. די יורשים פון דוד מ״ץ, יהושע און חיים	5.104	692	50	5.846
10. די יורשים פון משה בן לייב ספרא ודיינא, שמעון און נתן	2.691	552	50	3.293
11. דער אלמנה פון דוד בן שמעון ספרא ודיינא	1.600	242	50	1.892
12. שמואל בן אליהו (פייבוש?) דעם משורר				993
13. וואָלפן, דעם זון פון יהודה	765	166	50	981
41. שמואל בן אליהו, דעם נאמן און קורא	392	59	25	436
15. חיים בן אליהו, דעם חזן שני	357	54	25	436
16. די יורשים פון הרב ר׳ שמואל בן אביגדור	7.200	1.932	50	9.182
17. משהן, דעם זון פון וואָלף, און שמעונען, דעם זון פון וואָלף	1.800	126	25	1.951
18. דער פאַראָכיע פון דער קאַטעדראַלער קירך א. נ. פון הל. קאַזימיר				2.349

די אויבן־אויפגערעכנטע חובות שטייגן אַריבער אַ מיליאָן גילדן—1.017,753, דערין 656,046 קרן, 215,241 רווחים און אויך 142,749 די פרידלענדערס. די צינזן, וואָס דער קהל מוז צאָלן יערליך (7 פּראָצ.) פון קרן 656,046 פ״ג, באַטרעפט אַ סומע פון 45,915 פ״ג.

דאָס געריכט האָט באַטראַכט די הכנסות פון קהל, וואָס פון זיי דאַרפן געסילוקט ווערן די חובות. ביזן ערשטן אָקטאָבער 1794 וועט דער קהל באַקומען פון די קאָראָבקעס הכנסה אויף אַ סומע פון 66,000 פ״ג אַ יאָר. אָנהייבנדיק פון אָט דער צייט, וועט ער שוין פון זיי באַקומען 70,000 פ״ג ליוט אַן ענטליכער פּאַראַנדירונג און נאָך 20,000 פ״ג פון פּעל, אויב דער רעגירונגס־שטייער פון פּעל וועט בטל ווערן. דאָס געריכט האָט זיך איבערגעצייגט, אַז די סומע 79,000 פ״ג, וואָס אַנדערע קהלות און דער ועד המדינה זיינען געבליבן שולדיק דער ווילנער קהלה, האָט ניט קיין ממשותדיקן ווערט און ס׳איז ניט מיגליך זי היינצומאָנען. אַן ענליכער חוב איז די סומע פון 578,368 פ״ג, וואָס דאָס געריכט פון דער סקאַרב־קאָמיסיע האָט צוגעפסקנט אויף די ראשי קהל פון די יאָרן 1773—1787. ניט נאָר די בעלי־חובות, נייערט אויך די פּארטרעטער פונם המון האָבן ניט געפאָדערט די דאָזיקע סומע. דאָס ליקווידאַציע־געריכט האָט איבערגעגעבן דעם ענין פון די דאָזיקע צוויי סומעס דער אויבערשטער מאַכט אין דער מדינה, וואָס האָט געדאַרפט באַפרייען די יידישע באַפעלקערונג פון אַ שווערן יאָך.

דער קהל האָט אָנגעהויבן על דעת עצמו צו נעמען אָפּצאָלן פון פליישקאָראָבקע, וויל אים איז נייטיק געווען געלט פאַרן רוסישן מיליטער, וואָס האָט גלאַגערט אין שטאָט. דאָס געריכט האָט איבערגעלאָזן דעם דאָזיקן הכנסה־מקור ביז דאָס פרעמדע מיליטער וועט פארלאָזן די שטאָט, אָבער האָט געוואָרנט, אַז אין פאַל, אויב עס וועט בלייבן אַן עודף, זאָל מען מיט אים באַצאָלן די די חובות.

וועגן דער יערליכער סומע פון 216 פ״ג, וואָס די יידן פון דער אַנטאָקאָלער קהילה האָבן זיך אין יאָר 1781 מתחייב געווען צו צאָלן דער ווילנער קהלה (זע אויבן ז׳ 190) און האָבן ניט געצאָלט, האָבן די אַנטאָקאָלער יידן געמאָלדן, אַז זיי ווילן ניט דעם אָפּמאַך. איז איינגעאָרדנט געוואָרן, זיי זאָלן צאָלן ווי סוחרים־אורחים און די אַרענדירער פין דער קאָראָבקע פון אַזעלכע סוחרים זאָלן מוסיף זיין דעם קהל 216 פ״ג.

דאָס ליקווידאַציע־געריכט האָט פונסניי רעווידירט די טעטיקייט פון די אויפזעער און האָט פון זיי באַקומען אַן אויספּירליכן דין וחשבון, אָנהייבנדיק פון דער צייט, ווען די סקאַרב־קאָמיסיע האָט געגעבן די אינסטרוקציעס (דעם 5 אפּריל 1788). דאָס געריכט האָט איינגעפונען, אַז ביי זיי איז געבליבן אן עודף. דאָס געריכט האָט זיך ניט געריכט מיט די הוצאות, וואָס האָבן אויפגעשטייגט די גרענעצן, וואָס די אינסטרוקציעס האָבן איינגעשטעלט. דאָס ליקווידאַציע־געריכט האָט געטאָן די אויפזעער דאָס, וואָס די סקאַרב־קאָמיסיע האָס געטאָן די ראשי הקהל,—האָט ניט געלייגט קיין אַכט אויף די פאָדערונגען פון לעבן, וואָס אפילו די אויפזעער האָבן געמוזט רעכענען זיך מיט זיי. אויף

אַזאַ אופן איז אין די הענט פון די אויפזעער געבליבן אן „עודף" און דיי האָבן באַקומען אַ באפעל אים אויסצוגעבן. לויט אַזאַ חשבון זיינען געבליבן אין רימשעס הענט 13,041 פ"ג, אין די הענט פון רוטקאָווסקין 1,149 פ"ג און אין קירסנאָווסקיס הענט 32,595 פ"ג. צווישן די הוצאות, וואָס דאָס געריכט האָט ניט אָנגענומען, געפינען מיר: היזק פון אויסבייטן מטבעות ניט לויטן אָפיציעלן קורס, הוצאות אויפן מיליטערישן שפיטאָל, וואָס באַטרעפן העכער טויזנט פ"ג אדג"ל.

דאָס געריכט האָט פאַרפליכטעט די חוכרים פון די קאָרעָבקעס צו פירן זיך לויט די אינסטרוקציעס, וואָס די סקאַרב-קאָמיסיע האָט פאַרעפנטליכט אין יאָר 1788, אָבער האָט פון זיך צוגעגעבן נאָך באַדינגונגען, וואָס מען קאָן זיי באַטראַכטן ווי נייע אינסטרוקציעס [735]. וועגן דער הערכה פון דעם „סכום" זאָגט זיך, אז מען דאַרף זי מאַכן געריכטיק, אָן הנחות דעם רייכן און ניט דריקן דעם אָרימאַן. אויב די חוכרים וועלן ניט קענען איינמאָנען דעם פולן „סכום", דאַן וועלן פאַראַנטוואָרטלעך זיין דערפאַר די ראשי הקהל מיט זייער פריוואַטן פאַרמעגן, ווייל שולדיק דערפאַר איז די ניטריכטיקע הערכה. אויף זייד און פולווער וועט זיין מאָנאָפאָל,—וועט אַ סוחר אָדער אַ בעל־מלאכה פאַרוועט זיין צו פאַרקויפן אָן אַ קאַרטע פון דעם אויפזעער און ניט באַצאָלנדיק די חוכרים. ס'איז פאַרוועט צו שחטן און צו פארקויפן פלייש אין די פאָר־שטעט פון שטאָט אָן אַ קאַרטע פון די חוכרים, אויסער די קהילות פון שני־פישאָק און אנטאָקאָליע פאַר זייער אייגענעם געברויך. כשר פלייש מעג מען פאַרקויפן און קויפן נאָר אין די עפנטליכע יאַטקעס. יעדער יוד, אַ בעל הבית, דאַרף האָבן קוויט־ביכער, וואו עס זאָלן פאַרשריבן ווערן זייערע איינצאָלונגען אין די קאָראָבקעס. די קוויטן דאַרף מען באַקומען בייַם נאמן און אָן זיי קאָן מען ניט טענהן, אז די חוכרים האָבן בייַ זיי באַקומען געלט. כדי אויפצולערן אַלע יידן די דאַזיקע אָרדענונג, דאַרף וועגן דעם אויסגערופן ווערן אַלע האַלב־יאָר אין שול (פאַראַגראַף 14). די חוכרים איז פאַרוועט צו בעטן אַ הנחה פון דער סומע, וואָס זיי האָבן זיך מתחייב געווען צו צאָלן, אויסער אין אַ פאַל פון אַ געזעלשאַפטליכן אומגליק, ווי, אַשטייגער, אַ מלחמה, אַ שריפה, אַ מגפה אין שטאָט (פאַראַגראַף 10).

דאָס געריכט האָט איינגעאָרדנט אויך די חובות און די זינאָגן פון דער שניפישקער קהילה. די חובות פון דער שניפישקער קהילה האָבן באַטראָפן אַ סומע 9,972 פ"ג: דאָס געריכט האָט אויסגערופן וועגן פאַראַרענדירן די הכנסות פון דער שניפישקער קהילה, ווייל ער האָט געוואָלט, די הכנסות זאָלן זיי באשטימט. די יערליכע הכנסה פון דער פלייש־קאָרָבקע איז איינגעשטעלט געוואָרן אויף אַ סומע פון 1,600 פ"ג. דאָס געריכט האָט אויספירליך איינגע־שטעלט, וועלכע אָפצאָלונגען מעג מען נעמען פאַר דער דאָזיקער קאָרָבקע און ווי אויפצופירן זיך אין באַציאונג צו דער ווילנער קהילה [736]. די שניפיש־קער יידן וועט פאַרוועט זיין צו קויפן פלייש בייַ אַנדערע קצבים אויסער די שניפישקער. די יידן פון שניפישאָק וועט זיין פאַרוועט צו פירן קיין ווילנע בהמות צום פאַרקויפן אָן דערלויבעניש פון די חוכרים פון דער שניפישקער

קאָראָבקע, די דאָזיקע חוכרים זאָלן יע דערלויבן, אויב אין דער פאָרשטאָט וועט זיין פלייש אין אַ באַפרידיקנדיקער מאָס. פון די קאָראָבקע־הכנסות האָט דאָס געריכט באַשטימט 308 פ״ג אויף נויטוועגדיקע הוצאות, ווי, אַשטייגער, אויף צינזן (דעם וואָיוואָדע ראַדזיוויל, באָדן־שטייער און קוימען־שטייער) 208 פ״ג, דעם אויפזעער—100 פ״ג און דעם רעשט (1.202) אויף צו באַצאָלן די חובות.

דעם נייעם אויפזעער, דעם פּאַן שאַדורסקי, וואָס איז נאָמינירט געוואָרן דורכן געריכט, האָט דאָס געריכט געגעבן אַ אינסטרוקציע, אַז וען עס וועלן געסילוקט ווערן אַלע חובות, זאָל ער מודיע זיין די יידן, אַז עס ווערן פּטל די קאָראָבקעס און ס׳ווערט פאַרוועדט צו לייען נייע סומעס. דאָס געריכט האָט דערמיט געוואָלט אונטערשטרייכן, אַז די קאָראָבקעס זיינען צייטווייליקע, און נאָכדעם ווי עס וועט שוין מער ניט זיין קיין נויטוועגדיקייט זיי אויפצוהאַלטן, וועלן זיי בטל ווערן.

די קאָראָבקעס האָבן עקסיסטירט נאָך אַ לאַנגע צייט און אויך די חובות זיינען אין משך פון אַ לאַנגער צייט ניט געסילוקט געוואָרן. נאָך אין יאָר 1813 האָט דער קהל געהאַט קלאָפּאָט פון זיינע חובות. די שאָלה פון סילוקן אַלע חובות איז נאָך לגמרי ניט אויפגעקלערט געוואָרן. די חובות זיינען געווויס געסילוקט געוואָרן פון די קאָראָבקע־הכנסות, וואָס זיינען אַריבער אונטער דער השגחה פון די רוסישע מאַכטהאָבער.

ביבליאָגראַפישע הערות

1) זע Dr. Wł. Kowalenko: Geneza udziału st. m. Wilna w sejmach Rzplitej, Ateneum Wileńskie III, 10–11; IV.

2) ס. בערשאַדסקי: די געשיכטע פון דער יידישער קהילה אין ווילנע (אין רוסיש), וואָסכאָד, 1881, בוך 7.

3) זע ישראל קלויזנער: קורות בית־העלמין הישן בווילנה, ווילנה, תרצ"ה, ז' 3.

4) ס. בערשאַדסקי: די געשיכטע פון דער יידישער קהלה אין ווילנע, וואָסכאָד, 1886, בוך 10, ז' 129. די דאָזיקע פריווילעגיע געפינט זיך ניט אין אָריגינאַל.

5) די דאָזיקע פריווילעגיע איז דורך ס. בערשאַדסקי געדרוקט אין „רוספקאָ־יעווריייסקי אַרכיוו", באַנד 2, נ' 20.

6) אַ ליטווישער שאק—זעכציק ליטווישע גראָשן—דריטהאַלב. פ"ג.

7) ס. בערשאַדסקי אין „וואָסכאָד", 1886, בוך 11.

8) אויסגאַבן פון ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 28, דאָקומענט נ' 52.

9) „וואָסכאָד", 1887, בוך 3. לויט דער ליטווישער מעטריקע.

10) זע: ד. מגיד אין דער יידיש־רוסישער ענציקלאָפּעדיע באַנד V וועגן „ווילנע".

11) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס־געריכט, נ' 4811 ז' 78: Akt przywileju od Najjaśn. Króla Pol. Jana Kazimierza Żydom wilen. danego הָאָ אין דער באַשטעטיקונג פון קיניג יאַן קאַזשימיעזש.

12) דאָרטן, בוך נ' 4759, בלאַט 162. געדרוקט אין די אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 5, דאָק נ' 297.

13) געדרוקט אינגאַנצן אין זשורנאַל „וואָסכאָד", 1887, בוך 3, ז' 88 אין דער הערה.

14) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס־געריכט נ' 4811 ז"ז 1887—1895, דאָ איז די פריווילעגיע דעגיסטרירט צוויי מאָל. דאָרטן, בוך 4780 בלאַט 784. פאַרגלייך אויך „וואָסכאָד" 1887 בוך 3.

15) אין אייניקע באַשטעטיקונגען פון דער דאָזיקער פריווילעגיע איז פאַרצייכנט דאָס יאָר 1630. אַזוי איז אין דער באַשטעטיקונג פון קיניג מיכאַל ווישניעווצקי פון יאָר 1669, אין די אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. נ' 20, אין דער באַשטעטיקונג פון אַוגוסט II פון יאָר 1713, דאָרטן נ' 201, אַזוי אויך אין דער באַשטעטיקונג פון אַוגוסט III, מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, די ביכער פון שלאָס־געריכט נ' 4752, בלאַט 448. אָבער אין דער באַשטעטיקונג פון סטאַניסלאַוו־אַוגוסט שטייט געשריבן: 1633, דער הויפּט־אַרכיוו אין וואַרשע, די ביכער פון דער ליטווישער מעטריקע נ' 220a, בלאַט 110, און אויך אין ווילנער מלוכה־אַרכיוו, ביכער פון שלאָס־געריכט נ' 4811, בלאַט 80. די פריווילעגיעס, וואָס זיינען געדרוקט אין די אויבנדערמאָנטע

אויסגאַבן, און אויך די פּריוויליעגיע אין דער באַשטעטיקונג פון אַווגוסט III אַנטהאַלטן א סך גריזן בנוגע די יאָרן און דעריבּ ר דאַרף מען אָננעמען דאָס יאָר 1633. אויך ס. בערשאַדסקי שרייבט וועגן יאָר 1633 (וואָסכאָד, 1887, בוך 5.

16) זע די געזעצביכער Volumina legum באַנד III, ז' 810 (אין דער אַלטער אויסגאַבע). וועגן דער טעטיקייט פון די צוויי אויבנדערמאַנטע פּאַרטרעטער פון דער קהילה מיטן אָננעמען דאָס דאָזיקע געזעץ—זע אין די אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 28 נ' 330.

17) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער שלאָס-געריכט נ' 4761 ז' 1222. געדרוקט אין דער זאַמלונג פון די געזעצן און פּריוויליעגיעס פון דער רעזידענץ ווילנע, וואָס איז דערשינען דורך דעם מאַגיסטראַט-פּרעזידענט דוביענסקי אין ווילנע, 1781, ז"ז 196—200.

18) זע זשורנאַל „וואָסכאָד", 1887, בוך 4, ז' 71.

19) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 28 נ' 114.

20) די רעזאָלוציע פון דער קאָמיסיע איז פאַרעפנטלעכט אין די אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. נ' 223.

21) מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט נ' 4761, ז' 1215. אויספירלעך ווענן דעם משפט זע „וואָסכאָד", 1887, בוך 6.

22) דאָרטן, נ' 4759, ז' 162. זע אויך „וואָסכאָד" 1887, בוך 7.

23) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. נ' 20, די פּריוויליעגיעס 4, 5.

24) געדרוקט אין „בוך פון די צעכן", וואָס גייט אַרויס דורכן מאַגיסטראַט פון דער שטאָט ווילנע, נ' 258 פון דאָקומענטן פונם מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע. (דאָס בוך איז נאָך גיט געענדיקט אין דרוק. אַ דאַנק דער העפליכקייט פון פּראָפ. קאָשציאַלקאָווסקי האָבן מיר געקענט באַנוצן זיך מיטן גרוקטן טייל).

25) זע כתב-יד: Kopjarjusz przywilejów m. Wilna i kupców געדרוקט בייַ דוביענסקי: זאַמלונג פון פּריוויליעגיעס פון דער שטאָט ווילנע, ז' 222. Wil. № 1 str. 454.

26) Kraszewski: Wilno od początków jego do r. 1750. לויט קראַשעווסקי: „ווילנע", באַנד 2, בלאַט 125.

27) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29 דאָק. נ' 21.

28) דאָרטן, באַנד 10, דאָק. נ' 86.

29) זע דוביענסקי, ווי אויבן, בלאַט 242—270.

30) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגר. קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. נ' 21.

31) דוביענסקי ווי אויבן, בלאַט 242, פסק-דין צווישן גלח ראָדזעוויטש און צווישן מאַגיסטראַט.

32) אויסגאַבן פון ווילנער אַרכעאָגר. קאָמיסיע באַנד 29, דאָק. נ' 22.

33) קוויטאַנצירע פון די הכנסות פון דער קאַסע פון ווילנער מאַגיסטראַט, וואָס זיינען געגעבן געוואָרן פאַרן ווילנער קהל. כ"י אין דער אוניווערזיטעטי-שער ביבליאָטעק אין ווילנע, נ' 1920.

34) מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, ביכער פונם פעסטונגס-גערעכט, 4752 בל. 488.

35) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 23 דאָק. 326.

36) דאָרטן, באַנד 29, דאָק. 31.

37) דאָרטן, דאָרטן, דאָק. 76.

38) מלוכה - אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון טריבונאַל-גערעכט 57 Akt reskryptu JKMci Kupcom solenikom wileń. mieszczanom służącego.

39) אויסג. פון ווילנ. אַרכ. קאָמ. באַנד 10, דאָק. 68.

40) דאָרטן, באַנד 28, דאָק. 329.

41) דאָרטן, באַנד 10, דאָק. 28.

42) דאָרטן, דאָרטן, דאָק. 102.

43) דאָרטן, באַנד 28, דאָק נ' 330.

44) אורטייל פון דעם ליקווידאַציאָנעלן געריכט, וואָס האָט איינגעאָרדנט דאָס סילוקן די חובות פון ווילנער קהל אין יאָר 1766, מלוכה - אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער קאָמיסיע פונם מלוכה-אוצר נ' 3752, בל. 52. זע אויך דעם אורטייל פון ליקווידאַציאָנעלן געריכט פון יאָר 1793, שטאָט-ישער אַרכיוו אין ווילנע, בלאַט 586.

45) אויסגאַבן פון ווילנ. אַרכ. קאָמיסיע, באַנד 10, דאָק. נ' 9 § 43, אויך אין סוף נאָך אַלע פּאַראַגראַפן.

46) דאָרטן, באַנד 29, דאָק. נ' 23.

47) דאָרטן.

48) דאָרטן, דאָרטן, נ' 22.

49) דאָרטן, דאָרטן, דאָק. נ' 29.

50) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון פעסטונגס-גערעכט, נ' 4739, בל. 35.

51) דאָרטן, ביכער פון מאַגדעבורגער גערעכט נ' 5348, בל. 13 וועגן אָט דעם אָפּמאַך זע וויטער.

52) דאָרטן, ביכער פון פעסטונגס-גערעכט נ' 4789, בלאַט 412.

53) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכ: קאָמיסיע, באַנד 10, בלאַט 225.

54) באַנד 3, בל. 317, Prof. Dr. Bałaban. Hist. i lit. Żyd.

55) אויסג. פון ווילנער אַרכ. קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. נ' 76.

56) דאָרטן, דאָרטן, דאָקומענט נ"נ 119 און 120.

57) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט נ' 5135 בל' 71 Acticatio literarum SRM monitoralium in rem et partem Jud- M. D. L. degentium.

58) Kraszewski: Wilno od początków jego do r. 1750.

באַנד 11, ז"ז 85, 177, 179. Wilno, 1842.
M. Baliński: Opis statystyczny miasta Wilna. Wilno, 1835 בלאַט 57.
Васильевскій: Очерк исторіи города Вилны С.П.Б.1874 זע אויך
(Памятники Рус. Старины... изд. Батюшковым) вып. VI, стр. 93.
59) זע: קורות בית־העלמין הישן בוילנה, ד' 11.
60) מל.־אַרכ. אין ווילנע, ביכער פון פעסטונגס־געריכט, נ' 4752, בלאַט 448
61) מ.־א. אין וו., ביכער פון קרייז־געריכט, נ' 4213, בל. 13.
62) מ.־א. אין וו., ביכער פון פעסט. גער. נ' 4721, בלאַט 171 און 172.
63) דאָרטן, בלאַט 705.
64) דאָרטן, בלאַט 416.
65) דאָרטן,, בוך נ' 4739, בלאַט 1326.
66) דאָרטן, בוך נ' 4749, בלאַט 148. Proces niewiernych Żydów
starszych wileń. na szlachetny Magistrat wileń
67) מל. אַרכ. אין וו., ביכער פון טריבונאַל־געריכט, נ' 233, בלאַט 1547
Proces niew. Żydów kahału wileń. o zgo zenie spraw
68) פון „אגרת אשר שלחה עדת אמשטרדם לר' אלי' ברעסלויא" אין „אוצר הספרות" פון ש. א. גראַבער, ספר ד' בלאַט 655.
69) פּאַרגלייך דאָס בוך פון דעם אויבנדערמאָנטן וואַסילייעווסקי, בל. 3.
70) Relacja o straszliwym upadkn miast wileńskiego wW. X. L
przez Bazylego Bonifacego Jachimowicza uczyniona. wilno 1748,
71) „הקדם", שנה א' 1907, חוברת ד': לוינסקי—לקורות היהודים בפולין וברוסיה במאה הי"ח, רשימה נ' 82.
72) „Światło okropne"... wilno 1749.
73) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון פעסטונגס־געריכט, בוך נ' 4761 בלאַט 1219.
74) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגדעבורגער געריכט, נ' 5344, בלאַט 32: Acticatio intercisionis literarum inter Magistratum
Vilnen et infideles Judaeos Yilnenses.
75) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דעם פעסטונגס־געריכט, נ' 4752 בל. 488, אין דער באַשטעטיקונג פון די פריווילעגיעס דורך אַוגוסט III. אין דעם פּתב פון דער פריווילעגיע פון יאָר 1713, וואָס איז געדרוקט אין די אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָקומענט נ' 201, פּעלט אַ היבשער טייל פון דער שריפט.
76) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגדעבורגער געריכט נ' 5344, בלאַט 399.
77) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון פעסטונגס - געריכט נ' 4739, בלאַט 399 Proces kahału wileń.
78) דאָרטן, בלאַט 961.
79) דאָרטן, בוך נ' 4741, בלאַט 644.
80) דאָרטן, דאָרטן, בלאַט 886. Proces szłach. Magistratu wileń.

na niewiernych Żydów Kahalu Wileń. i ichm. innych.

81) דאָרטן, בלאט 938.

82) דאָרטן, בוך נ׳ 4739, בלאט 1326, § 74 Akt instrkucji woje-
wództwa wileńskiego

83) דאָרטן, נ׳ 4756, בלאט 770 Akt skryptu od w Bogu zeszłego
JW. Jm. X Pancerzyńskiego, biskupa wil., kahalowi wil. danego

84) דאָס איז, ווייזט אויס, דער אייניקל פינם אויבנדערמאָנטן ראש הקהל
מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, ביכער פון ליטווישן טריבונאל נ׳ 130, בלאט 552,

85) דאָרטן, בוך נ׳ 232 בלאט 143, קורות ב״ע הישן בוילנה, ז״ז 12—16.

86) דאָרטן, ביכער פון ווילנער מאגיסטראט נ׳ 5141, בל. 593: Acticatio
aprobationis punctorum celsissimi principis Radziwiłł palatini
Vilnen. in rem et partem Judaeorum Synagogae Vinensis

87) מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, ביכער פון מאגדעבורגער גערעכט נ׳ 5352,
בלאט 912.

88) אויסגאבן פון דער ווילנער ארכעאגראפישער קאמיסיע, באנד 10,
דאק, נ׳ 131.

89) מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער קריי-גערעכט, נ׳ 2435
בלאט 1307.

90) קויט-בוך פון מאגיסטראטישער קאסע פאר דער ווילנער קהילה.
כתב-יד אין דער אוניווערזיטעטישער ביבליאטעק אין ווילנע, נ׳ 1920. די
קויטן באשטעטיקן דעם איינצאל פונם שטייער אין די יארן 1685—1698 און
נאכדעם הייבן זיי זיך אן פון יאר 1743.

91) מל.-ארכיוו אין וו., ביכער פון ווילנער מאגיסטראט, נ׳ 5126, ז׳ 805.

92) מל.-ארכ. אין וו., ביכער פון ווילנער פעסטונגס-גערעכט נ, 4749,
בלאט 119 Proces niewiernych Żydów starszych na szlachetny Ma-
gistrat Wileński וועגן דער רואינירונג פון א יידישן סוחר איבער דעם
רוסישן מיליטער. זע דאָרטן, בלאט 240.

93) דאָרטן, בוך נ׳ 4752, בלאט 448.

94) דאָרטן, Akt przywileju służącego Zydom wileńskim i
całemu kahałowi wileńskiemu od najjaśniejszego Króla Jmci
Augusta trzeciego.

95) אויסגאבן פון ווילנער ארכעאגר. קאמ. באנד 10, דאק, נ׳ 132.

96) מל.-ארכ. אין וו., ביכער פון פעסטונגס-גערעכט, נ׳ 4750, בלאט 1636.
צייט פון דערלאנגען די תביעה: 30 סעפט. יאר 1738.

97) מלוכה-ארכיוו אין וו., ביכער פון טריבונאל גערעכט, נ׳ 101 בל. 1383.

98) מל.-ארכ. אין וו., ביכער פון פעסטונגס-גערעכט נ׳ 4753 בלאט 130:
Akt skryptu od JOX Jmci Wojewody wileń. Żydom kahału
wileń. służący.

99) דאָרטן, בלאט 131: Akt ordynansu od JOX Jmci Wojewody
wil. Żydom kahału wilen. służący. 1741. יאנ. 27

100) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון פעסטונגס־געריכט נ׳ 4767, בלאַט 89: Aktykacja listu prywatnego od JWJP Sapiehy kanclerza WXLit pisanego kahałowi wileńskiemu służącego גשעריבן דעם 6 פעברואַר 1741.

101) מל.־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון פעסטונגס־ געריכט, נ׳ 4753, בלאַט 130.

102) מל.־אַרכ. אין ווילנע, ביכער פון טריבונאַל־געריכט נ׳ 100, בל. 658: Akt punktów, און אויך די ביכער פון פעס ונגס־געריכט, נ׳ 4753, בל. 488 alias medyacji między szlach magistratem wil. a między Żydami k hału wilen.

103) דאַרטן.

104) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון פעסטונגס־געריכט נ׳ 4753, בלאַט 490: Akt responsu na punkta żydowskie od magistratu wileńskiego.

105) דאַרטן, בלאַט 486: Akt punktów ratificationis od szlach. magistratu wileń. w sprawie kahału wileńskiego podanych.

106) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון פעסטונגס־געריכט נ׳ 4753, בל. 1015: Akt listu zaręcznego alias upominalnego kahałowi wileń- skiemu służącego.

107) דאַרטן, בלאַט 1655.

108) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון טריבונאַל־געריכט נ׳ 101 בלאַט 1383. אָט דעם אָפמאַך האָט דער מאַגיסטראַט־פרעזידענט דובינסקי אָפגע־ דרוקט אין דער זאַמלונג פון די שריפטן און פריוויליגיעס פון דער שטאָט ווילנע, ווילנע 1781, בלעטער 284—289.

109) מל.־אַרכ. אין ווילנע, ביכער פון טריב.־גער. נ׳ 101, בלאַט 1379.

110 פנקס היסו״ד, דף נ׳ 50. דאָ רעדט זיך בלויז וועגן 2000 פ״ג.

111) מלוכה־אַרכ. אין וו., ביכער פון מאַגדעבורגער געריכט, נ׳ 5348, בל. 13: Recognitio pactorum perpetuae Combinationis inter con- tubernium piliatorum...

112) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון טריבונאַל־געריכט נ׳ 233, בלאַט 1547.

113) דאַרטן, ביכער פון מאַגיסטראַט נ׳ 5134, בלאַט 1285: Acticatio privi- legii confirmationis די באַשטעט׳קונג צוזאַמען מיט אַלע פריוויליגיעס אין די ביכער אין די ביכער פון שטאָט־געריכט נ׳ 4759 בלאַט 162. די פריווילעגיעס זיינען געדרוקט מיט דער באַשטעטיקונג פון אַווגוסט II אין דער אויסגאַבע פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 5, בלאַט 297.

114) א׳בער דעם דאָזיקן דאָקומענט, וואָס איז געדרוקט אין דער אויס־ גאַבע פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, איז אויפגעשריבן: באַשטעטיקונג פונם פסק־דין פון די קאָמיסאַרן דורך דעם קיניג אַווגוסט III, אָבער די אַרויסגעבער האָבן על פי טעות געזיינט, אַז די באַשטעטיקונג האָט געגעבן

115) שטאַטישער אַרכיוו אין ווילנע, בוך נ׳ 195. Rejestr inkwizycyjny z Żydami Wileńskimi w roku 1755.

116) אויסגאַבע פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. נ׳ 243, בלאַט 492, 493.

117) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט נ׳ 4772, בלאַט 903: Akt dekretu Assesorskiego między magistratem wileń. i kahałem takoż wileń.ferowanego.

118) דאָרטן, בלאַט 598, בוך נ׳ 4773, בלאַט 107.

119) שטאַטישער אַרכיוו אין ווילנע, פראָטאָקאָלבוך פון דער שטאָט פון די יאָרן 1766—1790, נ׳ 301. די דאַטע: 1 דעצ. 1774.

120) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט נ׳ 4736, בלאַט 3 פון יאָר 1721. דאָרטן, בוך 4790, בלאַט 861 פון יאָר 1776.

121) אויסגאַבע פון ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, נ׳ 243, בלאַט 488—489.

122) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט, נ׳ 4772, בלאַט 877 און אויך 4773, בלאַט 2.

123) דאָרטן בוך 4777 בלאַט 406.

124) דאָרטן, בוך 4779, בלאַט 196.

125) דאָרטן, 4780, בלאַט 446, 931; בוך 4781, בלאַט 528.

126) דאָרטן, בוך 4789, בלאַט 412.

127) דאָרטן, בוך 4788, אין אָקטאָבער 1774.

128) אויסגאַבע פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, נ׳ 243 בלאַט 489—491.

129) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט, נ׳ 4790, בלאַט 783: Proces całego gminu na cały magistrat wileń.

130) דאָרטן, בלאַט 861, דאָק. 7. געדרוקט אין דער אויסגאַבע פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד X, נ׳ 146.

131) ביכער פון דער ליטווישער מעטריקע אין דעם הויפט-אַרכיוו אין וואַרשע, בוך 220a, בלאַט 110: Konfirmacja praw i przywilejów dem Żydom wileńskim nadanych i służących דאַזיקע שריפט איז פאַרצייכנט אויך אין די ביכער פון ווילנער שלאָס-געריכט. מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, בוך נ׳ 7811, בלאַט 80.

132) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון טריבונאַל - געריכט, נ׳ 135, בלאַט 11, 29, Akt instrukcji i województwa wileńskigo posłom — na sejm konwokacyjny służący.

133) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, בוך נ׳ 14562, בלאַט 49, 8 II 1764: Akt instrukcji...

134) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב-קאָמיסיע 241,

בלאַט 485. פון דעם אורטייל פונם ליקווידאַציאָנעלן געריכט, וואָס האָט דער-
ליידיקט די חובות פון דער מינסקער קהלה.

135) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט 4768, בלאַט 27.

136) דאָרטן, דאָרטן, נ׳ 4779, בלאַט 241. א. לעווינסקי אין „הקדם", באַנד 2, בוך 3—4, ידיעה נ׳ 29.

137) דאָרטן, בוך נ׳ 4794, בלאַט 1083.

138) דאָרטן, בוך נ׳ 4739, בלאַט 157.

139) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון טריבונאַל-געריכט, נ׳ 135, בלאַט 651. Proces Żydów wileńskich na WWJPP Szemiota i Kozakiewicza

140) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון קרייז-געריכט, נ׳ 4732, בלאַט 2379. Zeznanie obdukcji Żyda Szepseła Aronowicza, krawca wileńskiego, bitego z rozkazu X. Wirpszy kanonika wileńskiego.

141) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט נ׳ 4794, בלאַט 1069. דער פאַל האָט פאַסירט אין יאָר 1780 אויפן וועג ביי דער שטאָט נאָענט פון אַ קרעטשמע.

142) דאָרטן, ביכער פון געריכט פונם קיניגליכן הויף, 2473, בלאַט 27.

143) דאָרטן, בלאַט 30, 37.

144) דער אורטייל איז געדרוקט אין די אויסגאַבן פון דער ווילנער אַר-
כעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. נ׳ 243. אין מאַנוסקריפּט אינם מל.-
אַרכיוו אין ווילנע, פון די שריפטן, וואָס באַקומען פון דער אוניווערזיטעט-
ביבליאָטעק, נ׳ 405, בלאַט 7—24.

145) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, בוך פון דער סקאַרב-קאָמיסיע 2756, בלאַט 21.

146) דער שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, בוך 275 Rejestr podjętych expens podczas agitujących się spraw w Sądach Najjaśn. Assesorskich...

147) דאָרטן בוך נ׳ 301, פּראָטאָקאָל-ביכער פון די מאַגיסטראַט-זיצונגען, דאַטע פון דער זיצונג: 27 מערץ 1784.

148) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנא, ביכער פון דער סקאַרב-קאָמיסיע 3754, בלאַט 1.

149) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, בוך 2186 Tranzakta z kahałem tyczące się kasy publicznej m. Wilna.

150) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט, 4802, בל. 14. זע אויך דעם מאַנוסקריפּט פון דער אוניווערזיטעט-ביבליאָטעק אין ווילנע, איצט אין מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, 405, בלאַט 114, 116, 153.

151) ע. נ. פרענק: העירונים והיהודים בפּולין. ורשה, 1921, ז׳ 107.

152) זע פּ. קאָן: אַ יידישע שטים צום אויפשטאַנד 1794 אין ווילנע, ייוואָ-
בלעטער, 1932, ב, 4, העפט 2. אָט די רעדע איז בשעתו געדרוקט געוואָרן
און האָט זיך געלייענט אַזוי: Głos Salomona Polonusa obywatela wi-

leńskiego na dniu 17 maja roku 1794 do Ludu Izraelskiego miany. H. Mościcki. Żydzi polscy pod berłem Katarzyny II (153 (kwart. hist. pośw. bad. przeszłości Żydów w Polsce 1912 Nr. 1)

דאָס רעדט זיך וועגן איינעם נח פון גלעזער-גאַס, און דאָס איז אַן ספק נח בלאַך, וואָס האָט דאָרטן געוואוינט און פלעגט ברענגען פון אויסלאנד אַזעלכע מחורות.

154) זע אַרטיקל פון דר. ע. רינגעלבלום אין זאַמלבוך „Żydzi w Polsce Odrodzonej" ז' 79.

156) אויסגאַבע פון דער ווילנער אַרכעאָגראפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. 244.

157) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט 4809, בל. 791. Akt dekretu z sądu Nadwornego gubernskiego Litewskiego na rzecz Żydów służącego. „ייוואָ" אויך די נאָטיץ פון ז. האָניק אין די בלעטער באַנד 8, העפט 3.

158. מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט 4761, בל. 1215. Rewizja kamienic i domów w mieście Wilnie Żydom na skupienie za dekretem JKmci oznaczonych i tych które Żydzi między chrześc. naznaczone mając z najmu trzymają...

159) מ. לאָבמיאַנסקאַ ציילט 272 משפחות לויט דער רעוויזיע, וואָס נעפינט זיך אין מאָנוסקריפט אין די קאָפיעס פון די פריוויליעגיעס פון די חילנער סוחרים. מיר צווייפלען, צי אָט די צאָל איז ריכטיג, וויל אויך די צאָל פון די הייזער, וווּ עס וווינען די יידן, איז ניט ריכטיק. מ. לאָבמיאַנסקאַ שרייבט וועגן 49 הייזער, בעת זיי האָבן גאָר געווינט אין 38. זע Marja Lobmiańska: Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku, Wilno, 1929, בלאַט 76.

160) אויסגאַבע פון דער אַרכעאָגראפישער קאָמיסיע, באַנד 29, בל 493. J. I. kraszewski: Wilno od początków jego do r. 1750, Wilno, 1840 באַנד 3 בל. 493.

161) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגר. קאָמ., באַנד 29, דאָק. נ' 1634. דאָרטן איז אָנגעגעבן אַן אַלגעמיינע צאָל — 216, אָבער לויט אונזער חשבון באַקומט זיך — 227 (הוץ די 9, וואָס זיינען איבערגעחזרט אינם הויז, וואָס שמייט אויפן ווינקל יידישער גאַס און יאַטקעווער גאַס).

162) אין זיין אויבנדערמאָנטן בוך, באַנד 3, בל. 192.

163) M. Baliński: Opis statystyczny m. Wilna, Wilno, 1835 בלאַט 57 און ווייטער.

164) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב-קאַמ., נ' 3726 זע דאָרטן Rejestr rewizyj m. Wilna i całego kahału Wileńskiego... אויך די ביכער נ' 3727, נ' 3751; דאָרטן, דאָרטן בוך נ' 3754 Regestr osób Żydowkich m. Wilna do pogłównego przynależnych...

165) דאָרטן, Ревизскія сказки.

166) זע די זכרונות פון בער באָלעכאָווער.

167) אין זיי בראָשור: Więzień w Nieświeżu do stanów Sejmujących..., 1790

168) זע: G. Kleczyński i Fr. Kluczycki: Liczba głów żydowskich w Koronie z taryf roku 1765. Arch Kom. Hist. t. VIII Kraków 1898 בל. 18.

169) מלוכה־ארכ. אין ווילנע, ביכער פון דער קאַנצעלאַריע פונם גענעראַל־גובערנאַטאָר, יאָר 1799, נ' 2, צווייטער טייל, בל. 260.

170) זע בל. 61. M. Baliński: Opis statystyczny m. Wilna. 1853

171) פעלט די אַנטאָקאָלער קהילה.

172) לויט ס. בערשאַדסקי: די ליטווישע יידן. ז' 8, С. Бершадскій: Литовскіе евреи. 1883

173) לויט די דערמאָנטע קלעטשינסקי און קלוטשיצקי.

174) צוזאַמען מיט דער פּאָרשטאָט, וווּ ס'האָבן געווינט 381 פערזאָן.

175) די דאָזיקע צאָלן זיינען פון די רשימות פון דער אַלגעמיינער פאָלקסצייל־נג, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אין יאָר 1784.

176) דערצו דאַרף מען צוגעבן 13 בחורים, 7, וואָס זיינען פאַרשריבן געוואָרן מיט אַ פאַרשפעטיקונג, און נאָך 8, בסך הכל 3202.

177) אין אַכט מקורים איז פאַרשריבן: „יידישער שנייידער" („וואָס נייט יידישע קליידער).

178) tandetnik

179) kuśnierz

180) szmuklerz

181) pasamanik

182) namiotnik

183) מלוכה־ארכ. אין ווילנע, ביכער פון טראָקער קרייז־געריכט, נ' 6 בל. 1159.

184) דאָרטן, דאָרטן, בלאַט 1167.

185) פנקס הקלויז החדש, דף 168.

186) מלוכה־ארכ. אין ווילנע, רעווידיר־ביכער פון דער שטאָט ווילנע פון יאָר 1800, נ' 179. רשימה פון די יידישע בעלי־מלאכות. דאָס יאָר 1800 איז געווען אָנגענעשריבן על פי טעות.

187) זע ארטיקל פון ס. בערשאַדסקי אין חודש־זשורנאַל „וואָסכאָד", 1886, בוך 11.

188) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, די כראָניקאַלישע ביכער (וווּ מען פלעגט רעגיסטרירן די אומבאַוועגליכע גיטער אין שטאָט), נ' 6, בל. 24, און אויך מלוכה אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאַמיסיע, נ' 4068.

189) מאַנוסקריפט נ' 405, בל. 149, פון דער אוניווערזיטעטישער ביבליאָטעק אין ווילנע, איצט אין מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע.

190) פון דעם דייטשן וואָרט Schemel, אַ קליין ביינקעלע. אין פויליש האָבן זיי זיך געראָטן Siemiernik. וועגן זיי זע פנקס פון ח"ק „בדק הבית".

דף 6. די גרויפן־פֿאַרקויפֿער פלעגן האַלטן זייער סחורה אויף „פּאָמאָשט" — ווייזט אויס, אויף דער ערד באַדעקט מיט ברעטער אדג"ל (דאָרטן דף 7).

191) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאַמיסיע, נ' 3726.

192) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט נ' 5137, בל. 1251.

193) מלוכה־אַרכ. אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאַמ., בוך פון דער ליקווידאַציע פון די חובות פונם קהל, נ' 4310.

194) מלוכה־אַרכ. אין ווילנע, ביכער פון ווילנער קרייז־געריכט, נ' 4236, בל. 4047.

195) דאָרטן, דאָרטן בל. 4347.

196) מלוכה אַרכ. אין ווילנע, ביכער פון ווילנער שלאָס־געריכט, נ' 4787, בל. 440.

197) מלוכה אַרכ. אין ווילנע, ביכער פון גראָדנער מאַגדעבורגער געריכט נ' 6952, בל. 182.

198) מלוכה אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פונם עקסדעוויזאָרישן געריכט, (צווישן די ביכער פון שלאָס־געריכט), נ' 5053.

199) מלוכה־אַרכ. אין ווילנע, ביכער פון קרייז־געריכט, נ' 4232, בל. 2857, Aktykacja dekretu żyd. Synagogi wileńskiej o kamienicę...

200) פנקס דקלויז חדש, דף 133. החלטה פון יאָר תס"ח. דער קהל האָט יעמאָלט געליען 1000 פ"ג און געגעבן בתורת משכון זיינע נחלאות אין סלוצקים הויף.

201) דאָרטן, דף 152 און אויך אין פנקס היסוד דף ה', נ' 66.

202) פנקס היסוד, דף א', נ' 74. דער זעלביקער כתב אויך אין פנקס דקלויז חדש דף 154 און אויך אין פנקס דקלויז ישן דף 21. זע פנקס היסו"ד אויך דף 59. זע וויטער אין קאַפּיטל ווענן יסו"ד.

203) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגר. קאָמ., באַנד 29, בל. 493.

204) מלוכה־אַרכ. אין וו., ביכער פון קרייז־געריכט, נ' 4233, בל. 2629.

205) אויסנאַבע פון דער ווילנער אַרכעאָגר. קאָמ. באַנד 29, כתב נ' 115

206) ווענן דעם דאָזיקן קאַמף זע דעם אַרטיקל פון ס. בערשאַדסקי און „וואַסכאָד" 1887, בוך 4, זייטן 73, 76.

207) די הכנסות פון מאַגיסטראַט אין יאָר 1647 אין מאַנוסקריפט: Kopja-rjusz miasta Wilna i kupców wileńskich № 1. str. 390. שטאָמישער אַרכיוו אין ווילנע, הוצאה והכנסה־בוך פון ווילנער מאַגיסטראַט פּאַרן יאָר 1701 בוך נ' 36.

208) מלוכה־אַרכ. אין ווילנע, ביכער פון שטאָט־געריכט נ' 4747, בל. 474. שריפט פון דעם סערוויטאָראַט פון יאָר 1713 פונם קיניג פּאָר דעם ד"ר גאַרדאָן. די שריפט איז פאַרצפנטלעכט געוואָרן דורך פ. קאָן אין די „ייוא־בלעטער", באַנד 1, בוך 1.

209) ה. נ. מגיד: עיר ווילנא, ז' 193 אין דער הערה, לויט דעם „פנקס־השעבודים" (היפּאָטעקן־פנקס).

210) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, בי כראָניקאַלישע ביכער נ׳ 6, בלאַט 105.

211) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגדעבורגער ערכים נ׳ 5348, בל. 967.

212) דאָרטן, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט נ׳ 5136, בל. 846, אויך בלאַט 997.

213) פנקס השעפודים, דף קצ״ז, ערך הגאון מ׳ שמואל אב״ד נר״י.

214) דאָרטן, דף קצ״ז.

215) דאָרטן, דף קצ״ח.

216) מל.־אַרכ. אין וו., ביכער פון ווילנ. קרייז־געריכט, נ׳ 4238, בל. 1611.

217) מל.־אַרכיוו אין וו., ביכער פון דער סקאַרב־קאַמיסיע, נ׳ 3752, בלאַט 86—87.

218) מל.־אַרכ. אין ווילנע, ביכער פון געריכט פונם קיניגליכן הויף נ׳ 2487, בל. 206.

219) מל.־אַרכ. אין וו., ביכער פון קרייז־געריכט, נ׳ 4232, בל. 2849, כתב פון יאָר תל״א; דאָרטן, בל. 2653, כתב פון יאָר תצ״ב, דאָרטן בל׳ 2857, 2860 פון די יאָרן תק״כ, תקמ״א. ער פאַרקויפט אַ הויז, דאָרטן בלאַט 3993.

220) דאָרטן, בוך נ׳ 4234, בלאַט 937.

221) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט, נ׳ 5150, בל. 206: Aktykacła pisma w języku hebrajskim przy kopji polskiej starozak. Szewelowi Łejbowiczowi służącego.

222) דער פסק־דין פון ליקווידאַציע־געריכט פון יאָר 1766, מל.־אַרכיוו אין וו., ביכער פון דער סקאַרב־קאַמיסיע נ׳ 5752, בל. 87.

223) מל.־אַרכיוו אין וו., ביכער פון געריכט פונם קיניגליכן הויף 2475, בלאַט 56.

224) דאָרטן, ביכער פון דער סקאַרב־קאַמיסיע 2756, בל. 21.

225) דאָרטן, ביכער פון קרייז־געריכט, נ׳ 4234, בלאַט 937.

226) דאָרטן, ביכער פונם געריכט פון דעם קיניגליכן הויף, 2475, בל. 56.

227) דאָרטן ביכער פון שלאָס־געריכט. 4806, בל. 22. די החלטה איז פון 14 אָקטאָבער 1790.

228) דאָרטן, בלאַט 23.

229) דאָרטן, ביכער פון קרייז־געריכט 4235, בל. 1199.

230) מל.־אַרכ. אין וו., ביכער פון וויל. שלאָס־געריכט נ׳ 4783 בל. 301.

231) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, די כראָניקאַלישע ביכער נ׳ 3, בלאַט 69—71.

232) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער קרייז־געריכט נ׳ 4233, בלאַט 2629 Aktykacja inwentarza przy exdywizji kamienicy w Wilnie na Jatkowej czyli kramnej żydowskiej ulicy sporządzonego.

233) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס־געריכט נ׳ 4808, בלאַט 99.

234) פנקס מדינת ליטא, בעריכת ש. דובנוב, תרפ"ה, סעיף רי"ז, רל"א, רל"ז, רל"ח, רפ"ח.

235) דאָרטן, סעיף ש"ה, תמ"ט.

236) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, די כראָניקאַלישע ביכער, בוך נ' 3, בלאַט 39.

237) זע פנקס מדינת ליטא, תרפ"ה דף 163, 168, 215.

238) זע תוספות ומלואים לפנקס מדינת ליטא, י"ל ע"י י. הלפרין, ירושלים תרצ"ה, סעיף ל"ב. זע דאָרטן אויך סעיפים כ"ט—ל"א. זע אויך כתב י"ב פון פנקס, אין דער ווילנער קאָפּיע, דף 137, 126 מעבר לדף.

239) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון קרייז-געריכט נ' 4236, בל. 4175 אין שטאָטישן אַרכיוו אין ווילנע, די כראָניקעס-ביכער, בוך נ' 3 בל. 39.

240) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט נ' 4811, בל. 297.

241) דאָרטן, דאָרטן, בל. 345. Przyznanie prawa wieczysto- przedażnego od starozak. Lewkowiczowej starozakonnym majstrom kunsztu krawieckiego wydanego. דער דאָקומענט איז איבערגעזעצט געוואָרן פון העברעאיש.

242) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט, 5125, בלאַט 242.

243) מל.-אַרכ. אין וו., ביכער פון דער סקאַרב-קאַמיסיע נ' 3229. Taryfa podatku podymnego z województwa wileńskiego ad mentem konst. 1775..."

244) דאָרטן, ביכער פון קרייז-געריכט 4238, בל. 4483.

245) דאָרטן, ביכער פון שלאָס-געריכט 4806, בלאַט 415.

246) דאָרטן, דאָרטן, 4236, בל. 4181.

247) פנקס בדק הבית, דף 5.

248) דאָרטן, דף י"ג.

249) דאָרטן, דף מ"ב.

250) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט, נ' 5123 בלאַט 225.

251) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, די כראָניקעס-ביכער נ' 6, בל. 106.

252) מל.-אַרכ. אין וו., ביכער פון שלאָס-געריכט נ' 4738, בל. 1882 און בלאַט 872.

253) מל.-אַרכ. אין וו., ביכער פון טריבונאַל-געריכט, נ' 233, בל. 103.

254) רשימה פון די דאָקומענטן, וואָס זיינען געווען אין רשות פון דעם גלח ביאַלאָזאָר אין יאָר 1727, נעמט אַרום 24 שריפטן; מלוכה-אַרכיוו אין וו., ביכער פון שלאָס-געריכט, נ' 4742, בלאַט 747.

255) דאָרטן, בוך נ' 4807, בל. 753.

256) דאָרטן, בל. 802.

257) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון קרייז-געריכט נ' 4224, בל. 451.

258) פנקס השעבודים, חלק א', דף ל"ט, חלק שני, דף קכ"ט; פנקס

דח"ק בדק הבית, דף כ"ב. וועגן אַ יידן מיט אַזאַ נאָמען און אייגנטימער פון אָט דעם הויז דערמאָנט אויך יאַכימאָוויטש ביים שילדערן די שריפה פון יאָר 1749.

259) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנע. קריייז-געריכט נ' 4236, בל. 4399; ביכער פון שלאָס-געריכט נ' 4806. בל. 671.

260) דאָרטן, זע אויך בוך 4805 בל. 11; נ' 4811, בל. 677, 743, 1028.

261) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, די כראָניקאַלישע-ביכער נ' 3, בל. 12.

162) מלוכה-אַרכ. אין ווילנע, די ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט, נ' 5144, בלאַט 855.

263) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון קריייז-געריכט נ' 4234, בלאַט 3773.

264) דאָרטן, דאָרטן, בוך נ' 4231, בל. 3731.

265) לויט דער רעוויזיע פון יאָר 1645.

266) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, די כראָניקאַלישע ביכער נ' 6, בל. 24.

267) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, די ביכער פון שלאָס-געריכט 4782, בלאַט 1107.

268) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט, נ' 4787, בל. 638, 646.

269) דאָרטן, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט, נ' 5144, בלאַט 643.

270) דאָרטן, בלאַט 1095.

271) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגר. קאָמיסיע, באַנד 29, בל. 493.

272) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, די כראָניקאַלישע ביכער נ' 2, בלאַט 79. דער אורטייל פון עקסדעוויזאָרישן נעריכט אין מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, נ' 5053.

273) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון קריייז-געריכט נ' 4232, בלאַט 2579.

274) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער שלאָס-געריכט, נ' 4737, בלאַט 588.

275) מל.-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט נ' 5143, בלאַט 1837, 1937; נ' 5146, בלאַט 47; דאָרטן, ביכער פון קריייז-געריכט, נ' 4232, בל. 2805.

276) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. נ' 88.

277) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט, נ' 5137, בל' 173.

278) אין יאָר תקל"ו האָט ר' לייב לייזערס באַקומען פונם קהל אַ דער-לויבענישׂ צו גרינדן אין זיין קלויז אַ חברה משניות און אַ חברה מקרא מיט דער גאַנצער שטאַרקייט, מאַכט און קראַפט, ווי אין אַלטן קלויז און נייעם קלויז פון אונזער קהלה יצ"ו (פנקס פון ח"ק משניות און ח"ק מקרא, דף ו') צוגעקלעפטער כתב, אין אַנסקי-מוזיי ביי דער קהילה אין ווילנע.

279) לויט דער פריוויליגיע פון 19־טן פעב. פון יאָר 1633 און לויט דער אָרדינאַציע פון אָט דעם יאָר. זע אויך דעם אורטייל וועגן שחיטה אין די אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, בּאַנד 28, דאָק נ׳ 330.

280) פּנקס היסו״ד דף 78.

281) פּנקס היסו״ד דף 50.

282) פּנקס פון אַלטן קלויז דף 43.

283) אַ בּפרטיותדיקע שילדעריונג פון דעם אָנפאַל און פון אַלץ, וואָס איז צעריבּט געוואָרן, זע „וואָסכאָד״ 1887. בּוך 5.

284) פּנקס פון ח״ק מגידי תהלים, וואָס איז געשריבּן געוואָרן נאָכן יאָר תקנ״ו, און פּנקס פון ח״ק שומרים לבקר, אויך שפּעטער אין דער שטראַשון־ביבליאָטעק. דער וויכטיקער פּנקס פון ח״ק נר תמיד איז פאַרלאָרן געגאַנגען.

285) פּנקס פון אַלטן קלויז, דף 125, כּתב וועגן גרינדן דעם נייעם קלויז מיט אַלע תנאים פון דעם יסו״ד. זע אויך פּנקס היסו״ד, דף 11, אָדער פּנקס קלויז ישן דף 13. פּסק בית־דין דק״ק ווילנא פון ג׳ אב תקט״ז.

286) פּנקס קלויז ישן, דף ס״ג, כּתב פון יאָר תקצ״ב.

287) פּנקס קלויז חדש דף 125.

288) פּנקס היסו״ד, דף 48, אָדער פּנקס קלויז ישן, דף 20, אָדער פּנקס קלויז חדש דף 142.

289) פּנקס היסו״ד דף 11 מעבר לדף, אָדער פּנקס קלויז ישן, דף 13 מעבר לדף.

290) פּנקס היסו״ד, דף 82, אָדער פּנקס קלויז ישן דף 17. די פּשרה איז פון י״ אדר תקי״ט. זע אויך די איינצלנע כּתבים פון נייעם קלויז, נ׳ 6, אַ פּשרה פון יאָר תקמ״ט. פון אָט דער פּשרה זעט מען, אַז 4 צענער זיינען געהערן גלייך איין פּ״ג צוואַנציק גראָשן.

291) פּנקס קלויז ישן, דף ט׳ו, אָדער פּנקס היסו״ד דף 7, א׳ תמוז תקי״ח.

292) פּנקס קלויז חדש, דף 120.

293) דאָרטן, דף 120, אָדער פּנקס היסו״ד, דף 75.

294) פּנקס היסו״ד, נ׳ 3, פּנקס קלויז ישן דף 17.

295) פּנקס קלויז חדש, דף 124, אָדער פּנקס היסו״ד, דף 10.

296) פּנקס קלויז חדש, דף 124, אָדער פּנקס היסו״ד, דף 10; פּנקס קלויז חדש, דף 160—161.

297) פּנקס קלויז ישן, דף 15.

298) פּנקס היסו״ד, דף 111. דער אָריגינאַל מיט די אונטערשריפטן פון די רבּנים פון די פּינף הויפּט־קהילות און פון די ראשי המדינה (זע די בילדער).

299) פּנקס פון ח״ק גחש״א, דף 247 מעבר לדף.

300) מען דערציילט, אַז דער געוועלב האָט געהאַט אַן אויסזען ווי אַ פאַס, האַלב קיילעכדיק.

301) פון קבורה־געלט פלעגט די ח״ק גחש״א באַקומען אַ דריטל און די „צדקה גדולה״—צוויי דריטלעך. פאַר דער „צדקה גדולה״ האָט דער יסו״ד אויסגעבויט די יאָטקעס. זע אויבן.

302) פּנקס פון גחש״א, דף 300.

303) פנקס פון ח"ק בדק־הבית, דף 5; פנקס פון קלויז הגר"א, דף ב.
304) פנקס פון קלויז הגר"א, דף ו'.
305) דאָרטן.
306) דאָרטן, דף כ' און ד' כ"ה. אַ קראָם אין צוויי הייזער אונטערן נייעם קלויז.
307) דאָרטן, דף י"ד, אין סוף פון פנקס, פערטן פון די צוגעגעבענע דפים.
308) דאָרטן, דף ל"ו דער כתב פון די געשענקן איז געדרוקט אין „קריה נאמנה" ז'ז 170—171. (אויפלאָגע פון י. תרע"ה). זע אויך אין סוף פון פנקס די רשימה פון די „רעכט" אויף די הייזער.
309) פנקס דקלויז הגר"א דף נ'.
310) דאָרטן, דף י"ד.
311) דאָרטן, דף י"א.
312) שטאָטישער אַרכ. אין ווילנע.
313) מלוכה־אַרכ. אין ווילנע, ביכער פון שלאָס־געריכט, נ' 4782, בל. 11.
314) אויסגאַבע פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. נ' 112.
315) דאָרטן, דאָרטן, דאָק. נ' 224.
316) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, די כראָניקאַליש ביכער נ' 6, בל. 109. הכנסה והוצאה־ביכער פונם קהל, מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאָמיסיע, נ' 3753. זע אויך דאָרטן די ביכער פון שלאָס־געריכט, נ' 4772, בלאַט 847; נ' 4811, בל. 355; נ' 4787, בל. 60.
317) מל־אַרכ. אין וו., ביכער פונם קרייז־געריכט, נ' 4234, בל. 2173.
318) דאָרטן, ביכער פון דער סקאַרב־קאָמיסיע, נ' 3752, בל. 88. דאָרטן, ביכער פון שלאָס־געריכט, נ' 4807, בלאַט 431.
319) מל־אַרכ. אין וו., ביכער פון שלאָס־געריכט, נ' 4772, בל. 903.
320) דאָרטן, דאָרטן, נ' 4765, בל. 587; נ' 4766, בל. 823.
321) באַנד 8, בל. 700, Vol legum.
322) מל־אַרכ. אין וו., ביכער פון שלאָס־געריכט, נ' 4789, בל. 436, Akt testimonialnego skryptu kahałowi wileń. służącego.
323) דאָרטן, בוך נ' 5084, Rejestr i protokół sądów Komisji w sprawie JXX Piarów Col. Nobilium wil. a żydami kahału wil.
324) זאַמלונגען פון געזעצן, באַנד 8, בל. 664. „Umocnienie funduszow XX scholarum Piarum w W. X. Ł.
325) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון קרייז־געריכט, נ' 4222, בל. 1387, 1361, 1391.
326) זאַמלונגען פון געזעצן, באַנד 8, בל. 819; מל־אַרכ. אין וו., ביכער פון שלאָס־געריכט, נ' 4222, בלאַט 947.
327) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון טריבונאַל, נ' 157, בל. 316.
328) דאָרטן, דאָרטן, בל. 320.
329) דאָרטן, דאָרטן, בל. 878.

330) דאָרטן, בוך נ׳ 162, בלאַט 101.

331) דאָרטן, ביכער פון שלאָס־געריכט, נ׳ 4795, בלאַט 1443.

332) דאָרטן, דאָרטן, בל. 1091, 1100; ביכער פון טריבונאַל, נ׳ 164, בל. 259, 263.

333) דאָרטן, בוך נ׳ 164, בל. 263, 267, 269.

334) דאָרטן, ביכער פון דער סקאַרב־קאַמיסיע, נ׳ 2756, בלאַט 21.

335) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט, נ׳ 5146, בל. 985, 1615; שטאַטישער אַרכיוו אין ווילנע, בוך נ׳ 5, בלאַט 88.

336) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פונם בעריכט פונם קיניגליכן הויף נ׳ 2471. בלאַט 8, נ׳ 2473 בל. 28.

337) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט, נ׳ 5146 בל. 479; ביכער פון שלאָס־געריכט, נ׳ 4794, בל. 1028

338) דאָרטן, ביכער פון קרייז־געריכט, נ׳ 4239, בל. 1247: Akt testamentu zeszłego Binjomina Berkowicza szkolnika uczynionego

339) דאָרטן, דאָרטן, בל. 1425.

340) פנקס השעבודים, חלק ב׳, דף קצ״ז.

341) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס־געריכט, נ׳ 4805, בל. 1011.

342) דאָרטן, דאָרטן, נ׳ 4811, בל. 1508, 1509.

343) דאָרטן, דאָרטן, נ׳ 4794, בל. 874; נ׳ 4776, בל. 830, ביכער פון דער סקאַרב־קאמיסיע, נ׳ 2439, בל. 1828

344) שמעון בן זאב וואָלף, פירער פון פאָלק, אין זיין בראָשור „האסיר בניטווז״, 1790, עמ׳ 11 און ווייטער.

345) פנקס פון ה״ק גחש״א, דף 300. דאָ רעדט זיך ווענן דער ווייבער־שער שול, ווָאס איז יעמאָלט אויסגעבויט געווָארן ביי דער שול פון ה״ק גחש״א.

345) זיי ווערן אַזוי דערמאָנט אין תיקון פון יאָר תקל״ד. פונם פנקס פון קהל אין „פנקס מחלוקת הרב״, דף ס״ד, און אין דער קאָפּיע (די קאָפּיע געפינט זיך אין דער שטראַשון־ביבליאָטעק) נ׳ 168.

347) ש. י. פין: „קריה נאמנה״, ז׳ 37 (אויסגאַבע פון תרע״ה).

348) תיקון פון יאָר תקל״ד הנ״ל.

349) פנקס מדינת ליטא, תקנות פון יאָר תקכ״א, § כ״ו (אין דער רע־דאַקציע פון ש. דובנאָוו, בערלין, תרפ״ה.)

350) דאָרטן, תקנות פון יאָר ת״ט און פון יאָר תקכ״א.

351) מאַנוסקריפט 405 (פון דער אוניווערזיטעטישער ביבליאָטעק אין ווילנע, איצט אינם מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע), בל. 51. דאָס איז די צאָל אונטערשריפטן אויף דעם כתב־רבנות. אין דעם „פנקס מחלוקת הרב״ זיינען דאָ 110 אונטערשריפטן (דף 130—132).

352) „Odpowiedź״

353) אַזוי איז אין יאָר תקמ״ז, אָבער אין יאָר תקל״ד איז באַגרענעצט נאָר ביז 2.

354) פנקס המדינה, כ"י אין שטראַשון - ביבליאָטעק, דף 86. תקנות פון ת"פ, סעיף כ"ט. אין פנקס, ווָאָס איז אַרויס אין דער רעדאַקציע פון ש. דובנאָוו, קומט אין דעם אָרט דער סעיף תתקל"ט וועגן האָראָדנע.

355) „קריה נאמנה", עמ' 37. זע דאָרטן § § ג', ד'.

356) אורטייל פונם ליקווידאַציע - געריכט וועגן די חובות פון קהל פון יאָר 1793, בל. 87 (אין שטאָטישן אַרכיוו אין ווילנע).

357) דאָרטן, בלאַט 180. דער כתב פון קהל צו פאַרקויפן פאַר אַזאַ סומע איז געגעבן אין יאָר 1788.

358) מי שהיה באיזה דרגה (וועי ס'איז געווען אין אַ וואָסערער-ס'איז דרגה).

359) פנקס פון ח"ק גחש"א דף 402.

360) דאָרטן, דף 397.

361) ש. י. פין, „קריה נאמנה", דף 37, § ד'.

362) כתב-רבנות פון ר' ברוך חריף פון יאָר תס"ח. § י"ב („העבר" פעטרוגרד, תרע"ה, באַנד 2, ז' 66).

363) תיקון פון יאָר תקל"ד הנ"ל.

364) בראָפמאַן „Книга Кагала" 2-טער טייל, דאָק. 58. דריטע אויפלאַגע, 1888. דער נוסח פון דער שבועה פון די בוררים אין מינסק.

365) פנקס דח"ק גחש"א דף 327.

366) פנקס פון ח"ק גחש"א, תקנות פון יאָר תקמ"א. § ד' דף 317.

367) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, מאַנוסקריפט 405 פון דער אוניווערזיטעט-ביבליאָטעק אין ווילנע, בל. 75. דעם נוסח פון דער שבועה אין מינסק זע בראָפמאַן „Книга Кагала" 2 טייל, דאָק. 61, 1888.

368) מיר האָבן באַקומען צו זען צווי פנקסים, איינגעאָרדנטע לויטן אלף-בית פון די נעמען פון די מענטשן, פון די יאָרן תצ"ט און ווייטער.

369) „קריה נאמנה", דף 38, (אויסגאַבע פון תרע"ה).

370) הלל נח מגיד - שטיינשנייַדער: „עיר ווילנא" זייט 102, תר"ס.

371) אין פנקס דקלויז חדש (דף 153) רעדט זיך וועגן אַזאַ מנהג אין אַ ביסל קהילות און אין איינצלנע כתבים, ווָאָס אין קלויז, וועגן אַזאַ תיקון (תקנ"ה) (כתב נ' 17).

372) שטאָטישער-אַרכיוו אין ווילנע, די כראָניקאַליש ביכער נ' 3 בל. 10.

373) זע אויבן ז' 76.

374) זע די באַדינגונגען פון דעם רב ר' ברוך חריף און פון דעם רב ר' שמואל בן אביגדור, § י"ב („העבר", באַנד 2, ז"ז 62, 72.)

375) „Книга Кагала" 2-טער טייל, דאָק. 56 1888.

376) דאָרטן, דאָק. 156,155.

377) דער פנקס פון „צדקה-גדולה" איז געווען אין ווילנע, אָבער איז פאַרקויפט געוואָרן דורך אַ פריוואַטן מענטשן און אַריבערגעפירט געוואָרן קיין רוסלאַנד. מיר האָבן געהערט, אַז אָט דער פנקס דאַרף זיין אין אַזיאַטישן מוזיי אין לענינגראַד, אָבער אויף אונזער שאלה האָבן מיר באַקומען אַ תשובה פון דעם פראָפ. פרענק-קאַמענעצקי, אַז דאָרטן איז ער ניטאָ.

378) די ביכער פון ווילנער קהל פון יאָר 1832, אין שטאַטישן אַרכיוו ג' 31—34, בל. 357.

379) דאָרטן, בוך נ' 30—31, בל. 60.

380) זע תקנות פון ח"ק גחש"א פון יאָר תי"ל אין „קורות בית העלמין הישן בווילנה", ווילנה תרצ"ה.

381) פנקס דח"ק גחש"א, דף 411. פסק בית-דין פון יאָר תי"צ וועגן דער אייבערשטער שול פון דער ח"ק. זע דאָרטן אויך דף 241, 251, 401, 413.

382) דאָרטן, דף 300.

383) אייניצלנער כתב אין אַרכיוו פון דער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער גזעזלשאַפט א. נ. פון ש. אַנסקי אין ווילנע, אין דער דאָזיקער החלטה איז בולט די כוונה ניט בלויז צו האַלטן א וואַך אויג איבער די הכנסות פון דער „צדקה גדולה", נאָר אויך צו פאַרהיטן זיך פון אַנדערע „מכשולים", וואָס זיי-נען דאָ ניט אָנגעווויזן בפירוש. אפשר האָבן מיר דאָ א געראַנגל קעגן משיחישע חלומות?

384) זע פסק פון פשרה-בית-דין צוזאַמען מיטן רב ר' משה קרעמער פון יאָר תל"ד (קורות בית העלמין הישן, ז' 108.)

385) זע פשרה-כתב, וואָס איז געמאַכט געוואָרן צווישן די גבאים פון צדקה גדולה און די גבאים פון ח"ק גחש"א אין יאָר תפ"א (פנקס דח"ק גחש"א, דף 10,—דאָס איז אַ קאָפּי פון פנקס צדקה גדולה).

386) די ביכער פון ווילנער קהל פון יאָר 182 אין שטאַטישן אַרכיוו אין ווילנע, נ' 13 בל. 4.

387) פנקס „בדק הבית" דף ב' (אָן נומעראַציע) און נאָך אַמאָל דאָרטן דף 3 — 4 (דער פנקס געפינט זיך אין דער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער גזעזל-שאַפט א. נ. פון ש. אַנסקי אין ווילנע). דריי רענדלעך פון די זעקס הויפט דער יסו"ד איבערגעגעבן אויף רעמאָנט פון דער גרויסער שול און פון דעם אויבנ-דערמאָנטן געוועלב, אָבער אויב עס וועט דערווייַל ניט נייטיק זיין, זאָל די גאַנצע הכנסה זיין אויף קצבה.

388) זע „קורות בית העלמין הישן" ז' 28.

389) זע מיין אַרטיקל „די ווילנער צדקה גדולה" אין „צייט" נ' 1695, ווילנע 1931.

390) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון קרייז-געריכט נ' 4234, בלאַט 1491.

391) אורטייל פון ליקווידאַציע-געריכט פון יאָר 1793, פאַראַגראַפן 8, 9 (אין שטאַטישן אַרכיוו אין ווילנע); מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון קרייז-געריכט נ' 4238, בל. 2873. Zeznanie intromisji na rzecz bractwa 17 juli 1793; די באַד גייט יעמאַלט ווידער אַריבער צו דער ח"ק „בדק הבית"

392) פנקס דח"ק בדה"ב, דף 64, (געפינט זיך אין דער היסטאָריש-עט-נאָגראַפישער גזעזלשאַפט א. נ. פון ש. אַנסקי אין ווילנע).

393) דאָרטן, דף 4.

394) דאָרטן, דף 65.

395) דאָרטן, דף 46.

396) פנקס פון ח"ק „בדק הבית", דף 30

397) די תיקונים פון ח"ק קברנים פון יאָר ת"ל, § ל"ו („קורות בית-העלמין הישן", ז' 100).

398) פנקס דח"ק „בדק הבית", דף ג'.

399) פנקס דח"ק „בדק הבית" דף י"ח; העתק מכתב שתחת יד הג' מ, מישל ב"ר פסח על דמי עולמית מ „בדק הבית".

400) פנקס „בדק הבית", דף 13, דף 42.

401) דאָרטן, דף ג'.

402) דאָרטן, דף 55.

403) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, נ' 3165, 2-טער טייל, בל. 58.

404) זע „קורות בית-העלמין הישן", ז' 26-27.

405) Festschrift zum 200-jährigen Bestehen des israelit. Vereins für Krankenpflege und Beerdigung Chewra-Kadischa zu Königsberg in Pr. 1704— 1904. Königsberg. 1904.

406) אין די תקנות פון יאָר ת"ל, § 6.

407) פנקס מדינת ליטא, תקנות שנת תמ"ז. צוויי גבאים אויסגעוויילטע דורך דער חברה און צוויי נאָמינירטע דורך די ראשי הקהל.

408) פון 19-טן יר"ה.—אין שטראַשון-ביבליאָטעק.

409) פנקס דח"ק גחש"א דק"ק מושניק (אין אַרכיוו פון דער היסטאָריש-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט א. נ. פון ש. אַנסקי אין ווילנע), דף 1, 6, 15.

410) זע תקנות שנת ת"ל, § ס"ט.

411) פנקס דחברה קדישא, דף 355, 374, 403-409.

412) מיר נעמען אָן אַזוי לויט דעם כתב-יד. נאָכדעם זיינען אין אַנדערע כתב-ידן צוגעקומען נאָך רשימות.

413) דער פנקס הגדול דח"ק גחש"א, דף 313.

414) דאָרטן, דף 308 מעבר לדף.

415) דאָרטן, דף 284.

416) וועגן דעם זע אויבן אין קאַפיטל וועגן קהל 1.

417) פנקס הגדול דח"ק גחש"א, דף 414.

418) דאָרטן, תקנות שנת תקכ"ט און אויך דף 439.

419) פנקס דח"ק גחש"א, דף 279.

420) פנקס דח"ק גחש"א, דף 238· מעבר לדף.

421) וועגן אים זע „קריה נאמנה" ז' 175 (אויסגאַבע פון י. תרע"ה.)

322) פנקפ דח"ק גחש"א. דף 311.

423) דאָרטן, דף 271.

424) דאָרטן, דף 397, 413.

425) דאָרטן, דף 10, כתב פון יאָר תפ"א, קאָפיע פון פנקס צדקה גדולה

426) דאָרטן, דף 330, 378.

427) דאָרטן, דף 240.

428) דאָרטן, דף 411.

429) דאָרטן, דף 413.

430) פנקס פון קלויז יסו"ד, דף 127.

431) פנקס דח"ק גחש"א, דף 309.

432) דאָרטן דף, 304.

433) דאָרטן, דף 10 און אויך 266.

434) זע ח. לונסקי—„דער גמ"ח אין ווילנע", אין בוך „אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות", פינקס פון געגנט-קאָמיטעט „יעקאָפּאָ" אין ווילנע, 1931 ז' 322. די שול האָט זיך גערופן „שמשים-קלויז" און איצט איז זי באַוווסט ווי די „דבורה-אסתרס קלויז".

435) די תחינה געפינט זיך אין פנקס פון ח"ק גחש"א. געדרוקט אין „קובץ סליחות ותפילות ליום ט"ו כסלו כפי מנהג הח"ק גחש"א דווילנא" ווילנא תר"ו.

436) פנקס פון ח"ק גחש"א, דף 333.

437) דאָרטן, דף 10, 389.

438) פנקס דח"ק גחש"א, דף 270.

439) דאָרטן, דף 317, תקנות פון יאָר תקמ"א, § כ"ג.

440) זע „קורות בית-העלמין הישן", ז' 108.

441) זע איינצלנע תקנה פון יאָר תקי"ד, וואָס איז נאָכדעם אַרייַן אין די תקנות פון יאָר תקל"ה. זע אויך די תקנות פון יאָר תקל"ח און תקמ"א.

442) תקנות ועד המדינה משנת תקכ"א, § 15.

443) פנקס דח"ק גחש"א, דף 415.

444) פנקס דח"ק גחש"א, דף 131.

445) פנקס היסוד, דף ל"ז (נ' 34) אָדער פנקס קלויז היסו"ד, דף 138.

446) איינצלנע כתבים אינם אַרכיוו פון היסטאָריש-פטנאָגראַפישער געזעל-שאַפט א. נ. פון ש. אַנסקי ז"ל אין ווילנע און אין קלויז יסו"ד.

447) פון די תקנות פון קהל אין קראָקאָ. זע שמחה אסף: „מקורות לתולדות החנוך בישראל", כ. א., דף צ"ח.

448) געפינט זיך אין דער שטראַשון-ביבליאָטעק ביי דער יידישער קהילה אין ווילנע. דער פנקס הייבט זיך אָן פון יאָר תקפ"ג, 2°.

449) פנקס מדינת ליטא, אויסגאַבע תרפ"ה דף 223.

450) דאָרטן.

451) פנקס דח"ק „תלמוד תורה", דף 2.

452) פנקס דח"ק „תלמוד תורה", דף 18.

453) אייצלנער כתב אין אַרכיוו פון דער היסטאָריש-פטאָגראַפישער גע-זעלשאַפט א. נ. פון ש. אַנסקי ז"ל אין ווילנע.

454) וועגן די הוצאת פון דער ח"ק תלמוד תורה אין לבוב זע בראַווער אין „רשומות", באַנד א. דף 419, און אין די „מקורות" פון ש.אסף, דף רמ"ט.

455) פנקס מדינת ליטא הנ"ל, דף 220.

456) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ליטווישן טריבונאַל 187, בל. 45; דאָרטן, ביכער פון שלאָס 4807, בל. 877, 1031.

457) בראַפמאַן: Книга Кагала 2 טייל, פעטערבורג 1888, דאָקומענטן 330, 333.

458) ז, 369. Pęckowski: Dzieje miasta Rzeszowa do końca XVIII. wieku, 1913.

459) Festschrift zum 200-jährigen Bestehen des israelit. Vereins für Krankenpflege und Beerdigung Chewra-Kaddischa zu Königsberg in Pr. 1704 1904.

460) יאָר 1. ווילנע, 1820. Dzieje Dobroczynności

461) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב-קאָמיסיע נ׳ 3726,

462) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָקומענט 245.

463) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט נ׳ 4807. בל. 877: Akt intromisji na rzec kahału wileńskiego służącej 1795, 5. VIII.

464) זע „קורות בית העלמין הישן בוילנה" ז׳ 69.

465) פנקס פון קלויז יסו"ד, דף ל"ד (138).

466) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, קרייז-געריכט, 4239, בל. 1425, 1427, וועגן דעם הויז זע אויבן ז׳ 102.

467) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ליטווישן טריבונאַל, 130, בל. 552. וועגן די יירישע דאָקטוירים אין ווילנע זע אונזער אַרטיקל אין „זרמים" נ׳ 17-18, ווילנע תרצ"ב. זע אויך ווייטער אין קאַפּיטל „מענטשן".

468) דער גורט האָט זיך געפונען אין די הענט פון דעם רב׳ס יורשים, אין די הענט פון דער משפחה פרנס. לויט די ידיעות, וואָס עס האָט מיר איבערגעגעבן ה׳ב פרנס,האָט מען דעם גורט צוזאַמען מיט אַנטיקע און טייערע תשמישי קדושה דעפּאָנירט אין אַ רוסישער באַנק, וואָס האָט נאָכן אויסברוך פון דער וועלט מלחמה אַריבערגעפירט אַלע חפצים קיין רוסלאַנד, און דאָרטן זייגען, זיי פאַרלאָרן געגאַנגען, געגנבעט און פאַרקויפט געוואָרן.

469) אויסגאַבן פון דער ווילנער ארכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק, נ׳ 110.

470) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, אַרכיוו פון ווילנער קהל (פון 19-טן יר"ה), בוך נ׳ 12, בל. 70. די דאָזיקע חברה האָט זיך גערופן „חברה גאלדשמידן און געלגיסער" (לייכטער-מאַכער), (פנקס „בדק הבית" דף 5.)

471) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס-געריכט נ׳ 4803 בל. 1183. Akt kopji mającej się być zgodnej z oryginałem po żydowsku pisanym postanowienia między kahałem Wileń. a Szewelem Lejbowiczem uczynionego.

472) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, אַרכיוו פון קהל, בוך נ׳ 71, בל. 33.

473) מאַנוסקריפט פון דער אוניווערזיטעט־ביבליאָטעק אין ווילנע נ׳ 405, איצט אין מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, בל. 5—6.

474) לויט די אָרדענונגען אין ח״ק שוסטער אין אַנהייב 19־טן יר״ה, שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, אַרכיוו פון קהל, בוך נ׳ 24, בל. 346.

475) דר. מ. ווישניצער: די סטרוקטור פון יידישע צעכן אין פוילן, ליטע און וווייסרוסלאַנד אינם 17־טן און 18 יר״ה. צייטשריפט, מינסק 1928. באַנד II-III.

476) די ווילנער אַרכיאָגראַפישע קאָמיסיע, באַנד 10, בל. 227. וועגן די דאָזיקע חברות זע: Клименко: Западно-Русские цехи

477) Prof Dr. M. Schorr: Żydzi w Przemyślu do końca w. XVIII, קאַפּיטל 10 און אויך אין די העברעאישע דאָקומענטן. 1903. Dr. Z. Pazdro Organizacja i praktyka zyd. Sądów podwojew. Lwów, 1903. 12. דאָק.

478) Dr. W. Feilchenfeld: Eine Innungsordnung für die Jüdischen Handwerker zu Pozen... 1737 (Zeitschrift d. histor. Ges. fur die Prow. Posen 1895).

479) Doniesienie o składzie sprawy starozakonnych Szymela Wolfowicza 1787.

480) פנקס קלויז ישן, דף מ״ח.

481) דער פּתב איז פאַרעפנטלעך אין „העבר״, באַנד 2, פעטראָגראַד, תרע״ח, ז״ז 65—68.

482) זע דעם קאָנטראַקט פון יאר תק״י מיטן רב ר׳ שמואל בן אַבי־גדור, געדרוקט אין „העבר״, באַנד 2, ז״ז 70—74.

483) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער שלאָס־געריכט, נ׳ 4805 בל. 650.

484) זע: ש. אָסף: „לקודות הרבנות״, „רשומות״, באַנד 2, ז׳ 271, לויט פּערלס. אין אָט דעם אויסגעצייכנטן אַרטיקל געפינט דער לייענער אַ סך אינטערעסאַנטע ידיעות וועגן די שכירות פון די רבנים אין פאַרשיידענע קהלות.

485) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, די ביכער פון שלאָס־געריכט נ׳ 4762, בל. 605. Akt kopji zapisu od kahału wileń. Judowi Lazarewiczowi i Samuelowi Wigdorowiczowi służącego.

486) דער קאָנטראַקט פון יאָר תק״י, סעיף כ״ו און אויך מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, די ביכער פון שלאָס־געריכט. נ׳ 4762, בל. 247. Akt zapisu assekuracyjnego od kahału wileńskiego Judzie Łazarewiczowi, pisarzowi i sędziemu, i zięciowi onego Samuelowi Wigdorowiczowi, rabinowi tegoż kahału danego.

487) פנקס מחלוקת הרב, דף מ״ז; אין דער קאָפּיע—דפים 143—148.

488) וועגן אים זע: „קריה נאמנה״, ז׳ 172 (אויסגאַבע פון תרע״ה).

489) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, פסק־דין פון ליקווידאַציע־געריכט פון יאָר 1793, בלי 288.

490) דאָרטן, בל. 82.

491) פנקס דח״ק גחש״א, דף 175.

492) ה. נ. מגיד: „עיר ווילנא", ז' 85.

493) וועגן אים זע אין „קריה נאמנה" ז' 106 (אויסגאבע פון תרע"ה) און אין „עיר ווילנא", ז' 82.

494) „קריה נאמנה", ז' 126.

495) דאָרטן, ז"ז 127—128,—175—176.

496) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, פסק־דין פון דעם ליקווידאַציע־גע־ריכט פון יאָר 1793, בל. 292.

497) בראַפמאַן: „Книга кагала" אויסגאַבע פון 1838, 2—טייל,דאָק. נ' 1.

498) פנקס דח"ק גחש"א, דף 379.

499) דאָרטן, דף 194.

500) Doniesienie o składzie sprawy בל. B.

501) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, מאַנוסקריפט פון דער אוניוועדזיטעט־ביבליאָטעק 405, בל. 74.

502) פנקס קלו ז ישן, דף ה', פאַר דעם יאָר תקנ"א.

503) וועגן אים זע אין „קריה נאמנה", ז' 198 (אויסג. פון תרע"ה).

504) וועגן אים זע אין „קריה נאמנה", ז' 245 (אויסג. פון תרע"ה).

505) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, בוך 14/1081, בל 30.

506) פנקס מדינת ליטא, רעדאַגירט דורך ש' דובנאָוו, דף 301, בערלין, תרפ"ה.

507) דער קאָפשטייער איז דערגאַנגען צו 60.000 גילדן, זיין שכירות איז בכן געווען 1000 גילדן אַ יאָר.

508) פנקס דח"ק גחש"א, דף 292.

509) דאָרטן דף 261.

510) דאָרטן דף 260.

511) דערמאָנט אין דעם ליקווידאַציע־פסק־דין פון די חובות פונם קהל פון יאָר 1766, מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, בוך 3726.

512) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס־געריכט 4802, בל. 1510, 1295.

513) ליקווידאַציע־פסק־דין פון די חובות פונם קהל פון יאָר 1793, בל. 320, אין שטאָטישן אַרכיוו אין ווילנע.

514) פנקס מדינת ליטא, דערשינען אין דער רעדאַקציע פון ש. דובנאָוו אין פאַרלאַג „עינות", בערלין תרפ"ה. תקנות הועד פון יאָר שפ"ג, סעיף ו'.

515) דאָרטן, דאָרטן, סעיף ה', ז.

516) דאָרטן, תקנות ועד שצ"ד, סעיף רצ"א.

517) דאָרטן, דאָרטן, סעיף רצ"ב.

518) דאָרטן, סעיף רצ"ג.

519) דאָרטן, סעיף רפ"ט.

520) דאָרטן, דף 290.

521) דאָרטן, דף 292—293.

522) פסק־דין פון כ״ז סיון ת״ל, ר.; ישראל היילפערן: „תוספות ומלואים לפנקס מדינת ליטא״, דף 9. ירושלים, תרצ״ה.

523) זע „תוספות ומלואים״ הנ״ל, דף 15—16.

524) פנקס המדינה, כתב־יד, ווילנע, דף 193.

525) פנקס המדינה, הוצ׳ „עינות״, דף 300.

526) דאָרטן, דף 237.

527) פנקס המדינה, כתב־יד, ווילנע, דף ק״ח (141).

528) דאָרטן, ר. „תוספות ומלואים״, סעיף ל״ז.

529) פנקס המדינה, הוצ׳ „עינות״ דף XIX.

530) דאָרטן, דף 301.

531) דאָרטן, דף 87, 106, 135.

532) פנקס המדינה, הוצ׳ „עינות״, דף 135, 162, 170, 217 און נאָך.

533) דאָרטן, דף 139, 235, 265.

534) דאָרטן, דף 106—107.

535) דאָרטן, דף 123.

536) דאָרטן, דף 140.

537) דאָרטן, דף 164.

538) דאָרטן, דף 224.

539) דאָרטן, דף 239

540) דאָרטן, דף 261.

541) אַ שאָק=60 גראָשן; אַ גילדן=30 גראָשן.

542) צוזאַמען מיט דער קהילה פון קאַפּוליע.

543) זע „תוספות ומלואים״, דף 47.

544) דאָרטן, דף 49.

545) דאָרטן, דף 57.

546) דאָרטן, דף 60

547) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס־געריכט 4743, בל. 547—
Aktykacja kontraktu pogłównego Żyd...

548) זע „תוספות ומלואים״ דף 62.

549) דאָרטן, דאָרטן.

550) דאָרטן, דף 63.

551) דאָרטן דף 64.

552) פנקס המדינה, הוצ׳ „עינות״, דף 258.

553) אין פנקס המדינה, כתב־יד, ווילנע, זיינען פאַראן דריי רשימות פון דער צעטיילונג פונם קאָפּשטייער, דף 45, 69, 71. די ערשטע רשימה האָט פאַר־עפנטליכט ש. דובנאָוו, די דריטע—י. היילפערן. די אונטערשיידן זיינען קליינע. אין ווילנע, למשל, האָט מען לויט דער ערשטער רשימה אַרויפגעלייגט 550 גילדן, לויט דער צווייטער—574און לויט דער דריטער—586 גילדן. די ערשטע צוויי רשימות האָט מען מבטל געווען און די דריטע איז אָנגענומען געוואָרן. מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, די ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט 5140, בל. 1.
Aktyk. taryfy in rem et partem Synagogae Viln.

554) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, די ביכער פון קרייז-געריכט 4213, דף 13 „... gdy exekucja ciężka żołnierska w domach naszych zydowskich za pogłówne żydowskie stała z ostatnią zgubą wszystkiego wileń. kahału..."

555) זאַמלונגען פון די געזעצן, Vol. legum, באַנד 7, בל. 26, 81. „קאַפּשטייער"

556) פּנקס דח"ק גחש"א, דף 415

557) ש. דובנאָוו. תולדות החסידות, תל-אָביב, תר"ץ, באַנד א', ז' 146.

558) פּנקס דח"ק גחש"א פון ק"ק מושניק, אין אַרכיוו פון דער היס-טאָריש-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט א. נ. פון ש. אַנסקי ז"ל אין ווילנע, דף 1.

559) שטאָטישער-אַרכיוו אין ווילנע, לידקווידאַציע-פּסק-דין פון יאָר 1793, בל. 549.

560) כתב-יד, דף 13—14.

561) אין דער קאַפּיע פונם פנקס פעלן אין דעם דאָזיקן פראַגמענט אַ סך ווערטער, ווייל דער איבערשרייבער האָט ניט געקענט לייענן דעם כתב, ווָאָס ער האָט געהאַט פאַר זיך, מחמת ער איז געווען צעריסן צווישן די איינציגן און מחמת די אות-יות זיינען מטושטש געווען פון אַלטקייט (זע די הערה פונם איבערשרייבער אין סוף פון כתב). אין דעם אויבנאַטראַכטן ענין איז מיגליך, אַז דער פראָצעס פלעגט לכתחילה אַריבערגיין צו די ראָשי-הקהל פון דער שניפישקער קהילה און זיי האָבן געהאַט רעכט צו קנסענען ביז 10 פ"ג, ווי עס איז מיגליך אַרויסצודרינגען פון די פראַגמענטן, ווָאָס זיינען פאַרבליבן בפּתב. נאָר נאָכהעם ווי די ראשים פון דער שניפישקער קהילה האָבן ניט געקענט איינאָרדענען דעם ענין, פלעגט ער אַריי-בערגיין צו די ראשים פון דער ווילנער קהילה.

562) אין דער דאָזיקער ציטאַטע פון „פנקס" איז דאָ אַ וואָרט, ווָאָס איז שווער צו לייענען: כנ"ל?

563) דאָ קומען אין „פנקס" שטריכן. ווייזט אויס, אַז דער קאַפּירער האָט דאָ ניט געקענט איבערלייענען עפּעס אַ וואָרט און האָט דערפאַר אויף דעם אָרט געשטעלט שטריכן.

564) פּאַן סאַפּיעהאַ Pan Sapieha

565) דער „פנקס" מיינט דאָ, משמעות, דעם פירשט ראַדזיוויל.

566) אויפן כתב האָבן זיך געחתמעט צוויי: 1) דער יונגער כהנא, און 2) אברהם בן יצחק. דאָס איז ניט קיין בוררים-געריכט פון זבל"ב זובל"ב (זה בורר לו ב' וזה בורר לו ב', ד. ה. וואו דער צד קלייבט זיך אויס צוויי און דער אַנדער צד קלייבט זיך אויס צוויי), ווי עס איז באַשלאָסן געווָארן אין דעם ועד המדינה אין כאַמסק אין יאָר תל"ט. נאָר זבל"א וזבל"א (זה בורר לו א' וזה בורר לו א'.—דער צד קלייבט זיך אויס איינעם און דער אַנדער צד קלייבט זיך אויס איינעם).

567) אין דער ווילנער קאַפּיע פון „פנקס מדינת ליטא" דפים 40—41 (אָן דעם סוף) און נאָך אַמאָל אין די דפים 12—13 (אינגאַנצן).

568) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, די ביכער פון ווילנער שלאָס-געריכט

Akt dokumentu testimonialnego Żydom wileńskim :748 ,4754 בל.
bractwa mogiłek służącego.

569) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, ליקווידאַציע־פּסק־דין פון יאָר 1793, בל. 549.

570) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאַמיסיע 37 52, ליקווידאַציע פּסק־דין פון יאָר 1766, בל. 100—102.

571) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, ליקווידאַציע־פּסק־דין פון יאָר 1793, בל. 535.

572) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, בוך :298 Juryzdyki prywatne i obywatelskie w m. stolecz. Wilnie po zapadłej w r. 1790 kónst. inwetarzami opisane.

573) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, די ביכער פון טריבונאַל 140, בל. :189 Akt punktów między kahałem wileńskim a Żydami juryzdyki antokolskiej uczynionego postanowienia

574) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, די ביכער פון ליטווישן טריבונאַל 140, בל. :155 Akt instrumentu permisionis budowania szkoły od JOX Masalskiego, biskupa wileń., Żydom danego.

575) פּנקס השעבודים, דף ק"ה.

576) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, די ביכער פון שלאָס־געריכט 4807, בל. :1740 Akt konsensu od JOXięcia Sapiehy Przykahałkowi antokolskiemu wydanego,

577) דאָרטן, בל. 1741.

578) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, ליקווידאַציע־פּסק־דין פון יאָר 1793, בל. 487.

579) דאָרטן, בל. 76.

580) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, אין דעם מאַנוסקריפּט פון דער אוניווער־זיטעט־ביבליאָטעק 405, בל. 31, א דרוקזאַך אונטערן טיטל: Status Causae, czyli objaśnienie sprawy z jakiego źródła początek kłótni między starszeństwem kahału a gminem i pospólstwem Żyd. wileń. wyniknął.

581) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון קריז־געריכט 4231, בל. :1301 Zeznanie dbdykcji Żydów...

582) דאָרטן, דאָרטן, בל. 2631: Aktykacja karteluzsku skryptu ordynacji Xiążęcia Masalskiego, biskupa wileńskiego, dla Żydów juryzdyki w Wilnie biskupstwa wil. mieszkańców.

583) דאָרטן, דאָרטן, בל. 2681.

584) דאָרטן, אַרכיוו פון ווילנער קהל, בוך 4, בל. 108.

585) שמעון בן זאב־וואָלף אין זיין בראָשור: „דער אַרעסטאַנט אין נעס־ווישׂ"... 1790.

586) זע אין „העבר", באַנד 2 זייט 69. אין קריה נאמנה" ז' 38.

587) מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, מאנוסקריפט פון דער אוניווערזיטעט-ביבליאָ-טעק 405, בל. 37.

588) מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקארב-קאמיסיע (באזונ-דערע רשימה נ' 223), בוך פון חובות פונם גראָדנער קהל אין אים אַ רשימה פון די הכנסות און הוצאות פונם קהל אין יאָר 1756.

589) „העבר", באנד 2, בל. 69. אזוי סכום באצאלט דער איידעם פונם יכו"ד; אנדערע מלווהם פלעגן געוויס צאָלן מער.

590) מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקארב-קאמיסיע 2777, בל. 57—62.

591) מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקארב - קאמיסיע 4310.

592) „קריה נאמנה", ז' 38.

593) מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקארב - קאמיסיע 3756, בלאט 16.

594) פנקס מחלוקת הרב, אין דער קאפיע בל. 15.

595) אויפן סמך פון די הכנסה-ביכער פונם נאמן פון קהל, מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקארב קאמיסיע 2756, בל. 21.

596) אויסגאבן פון דער ווילנער ארכעאָגראפישער קאמיסיע, באנד 29, דאָק. 233.

597) מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, מאנוסקריפט פון דער אוניווערזיטעט-ביבלי-אָטעק 405, בל. 37—39.

598) כדי צו באקומען אַ באגריף וועגן דער גרייס פון דער פארקלענערונג פון דער הכנסה צוליבן באקומען פונם חופר פאראוים אַ באשטימטע סומע, קאנען מיר עס פארגלייכן מיטן קאפשטייער פון דעם גליל ווילנע. די ישובים אין דעם גליל פלעגן פארן יאָר 1764 צאָלן יערליך 1.800 גילדן. דער חופר, וואס האָט ביזן יאָר 1769 ארענדירט אויף זעקס יאָר, האָט געצאָלט פאראוים 8.800 גילדן (6. 1800=10.800). מלוכה-ארכיוו אין ווילנע,בוך פון דער ליקווידאציע פון די קהלשע חובות 4310.

599) אין שטאָטישן ארכיוו אין ווילנע, ליקווידאציע - פסק - דין פון יאָר 1793, בלאט 80.

600) אויסגאבן פון דער ווילנער ארכעאָגראפישער קאמיסיע, באנד 29, דאָק. 233.

601 מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקארב-קאמיסיע 3756, בל. 15

602) ליקווידאציע-פסק-דין פון יאָר 1793, בל. 23.

603) דאָרטן, בל. 69.

604) מלוכה-ארכיוו אין ווילנע, מאנוסקריפט פון דער אוניווערזיטעט-ביבי-ליאָטעק 405, בל. 5—6, הכנסות און הוצאות פונם קהל (אָן צאָלן); „דער תפוס אין נעסוויזש", זייט 9.

605) אויסגאבן פון דער ווילנער ארכעאָגראפישער קאמיסיע, באנד 29, דאָק. 233.

606) ליקווידאציע-פסק-דין פון יאָר 1793, בל. 72.

607) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. 233

608) „דער תפוס אין נעסוויזש" ז' 10.

609) לִיקווידאַציע־פּסק־דין פון יאָר 1793, בל. 83.

610) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע. באַנד 29, דאָק. 233 און אויך „דער תפוס אין נעסוויזש", בל. 9. אין אָט דעם לִעצטן זאָגט זיך, אַז דער קהל נעמט אַ צענטן נראָשן, אָבער דאָס איז אַן איבערזעצונג פון דעם העברעאישן וואָרט „מעשר" און ניט 10 פּראָצענט. דער זעלביקער פּאָרשטייער פונם המון שמעון בן זאב־וואָלף איז מודיע אין יאָר תקמ"ו (1786), אַז מען נעמט 4 פּראָצ.

611) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, מאַנוסקריפּט פון דער אוניווערזיטעט־ביבליאָטעק 405, בל. 37—39.

612) דאָרטן, בל. 65.

613) דאָרטן, בל. 37, באַשטימט דורך די פּאָרשטייער פון המון אַ גרעסערע סומע—52000 פּ"ג.

614) דאָרטן, דאָרטן איז באַשטימט אַ הכנסה פון 36.000 פּ"ג פון אַלע פעלן, דערין אויך פון טריפּה בהמות.

615) דאָרטן, בל. 33. אין יאָר תס"ח (1708) נעמט מען 6 גראָשן פון יעדן גילדן. זע כתב רבנות פון אָט דעם יאָר, סעיף ד'.

616) לִיקווידאַציע־פּסק־דין פון יאָר 1793, בל. 76.

617) דאָרטן, בל. 167.

618) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאָמיסיע 2756, בל. 21.

619) מלוכה - אַרכיוו אין ווילנע, מאַנוסקריפּט פון דער אוניווערזיטעט־ביבליאָטעק 405, בל. 5—6.

620) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, בוך 623.

621) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאָמיסיע 4310.

622) דער שתדלן הייבט אָן באַקומען אין יאָר 1788 וועכנטליך 25 פּ"ג.

623) basista — אפשר איז ער געווען אויך דער חזן שני. אָנהייבנדיק פון יאָר 1733 און ווייטער באַקומט דער חזן שני 3 פּ"ג אַ וואָך (לִיקווידאַציע־פּסק־דין פון יאָר 1793, ענין 72).

624) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאָמיסיע 3753, הכנסות און הוצאות פונם קהל אין די יאָרן 1766—1772.

625) דאָרטן, דאָרטן, בוך 2756, בל. 21.

626) זע ווייטער אין קאַפּיטל וועגן דעם בודזשעט פון דעם קהל אין די יאָרן 1766—1772.

627) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאָמיסיע 4310. דאָ איז געגעבן צוזאַמען אַ סכום פאַר קוימען־שטייער—980 פּ"ג.

628) „דער תפוס אין נעסוויזש" ז' 17.

629) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאָמיסיע 4310.

630) דאָרטן, דאָרטן, 3752. אין דעם לִיקווידאַציע־פּסק־דין איז באַשטימט

געוואָרן אַ סומע פון 21.114 פּ"ג, ד. ה. גענוי 3 פּראָצ. פון דער אויבנדער־מאָנטער סומע, אָבער נאָכדעם זיינען געקומען נייע בעלי־חובות און האָבן דערוויזן די גערעכטיקייט פון זייערע תביעות.

631) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. 143.

632) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער שלאָס־געריכט 4752, בל. 448. זע אויבן ז' 20.

633) דאָרטן, ביכער פון שלאָס־געריכט, בל. 1219: Akt listu moratorjalnego Żydom kahału wileńskiego służącego.

634) אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע באַנד 29, דאָק. 143.

635) שמעון בן זאב־וואָלף אין זיין בראָשור „דער תפוס אין נעסוויזש", ז' 17.

636) פסק דין, מלוכה־אַרכיוו אין ווילנא, 3752, בל. 109. „...Praktykowany dotąd przez Żydów kahału wileńskiego u różnych kredytorów zaciągnienia sum chęci et eo ipso natęzonym onychże do powiększenia na tenże kahał długu zamysłom sen intenciom z okoliczności iż coraz więciej długi na kahał akcjonują non vero z kahału deportują, a tymsamym tenże kahał sub oneribus zawsze mieć chcą".

637) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון שלאָס־געריכט 4790, בל. 498; 4729, בל. 968; 4754, בל. 5; 4748 בל. 308, 558; ביכער פון ווילנער מאַגדע־בורגער געריכט 5348, בל. 558; 5345, בל. 730 און נאָך. אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, בל. 29, דאָקומענטן 175, 186, 190, 213 און נאָך.

638) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער שלאָס־געריכט 4729, בל. 968; וועגן שליסן דעם בית־עלמין, די שול און די שחט־הייזער אין שטאָט און אין שניפישאָק קרוב צום יאָר 1743, זע אין די ביכער פון ווילנער מאַג־דעבורגער געריכט 5348, בל. 551.

639) שטאָטישער אַרכיוו אין ווילנע, ליקווידאַציע־פסק־דין פון יאָר 1793, בל. 229.

640) אַזוי האָט געטאָן דער ראש־הקהל אבא בן זאַב־וואָלף אין סוף אַכציקער יאָרן פון אַכצענטן יר"ה. דאָרטן, בל. 165.

641) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע. ביכער פון ווילנער שלאָס־געריכט 4780, בל. 307, 310.

642) דאָרטן, ביכער פון ווילנער קרייז־געריכט 4310: ליקווידאַציע־בוך „Księga likwidacyjna". אין דעם דאָזיקן בוך זיינען פאַררעגיסטרירט אַלע חובות פון דעם קהל על פי דעם סדר פון די יאָרן און על פי די מלווהס.

643) דאָרטן, ביכער פון דער סקאַרב־קאָמיסיע 3752: Aktykacja dekretu kahału wileń. z różnemi kredytorami. דערזעלביקער פסק־דין געפינט זיך אויך אין די ביכער פון קרייז־געריכט 4292. מיר באַנוצן זיך מיט דעם ערשטן בוך.

644) על פי דעם פסק-דין איז דער שטר-חוב פון 16 אַפּריל 1763.

645) דער שטר-חוב „ווידערקוף" (Oblig. wyderkafowy) איז פאַר-רעגיסטרירט אין יאָר 1719 אין דער ליטווישער מעטריקע.

646) דעם שטר-חוב „ווידערקוף" Oblig. wyderkafowy האָט מען געליען ביי קאַזימיר לעאָן סאַפּיעהאַ, דעם ליטווישן וויצע - קאַנצלער, און דאָס האָט ער מנדב געווען לטובת די יעזואיטן..

647) די דאָזיקע סומע האָט מען געליען ביי דעם פּאַן גאַלינסקי. ער האָט איבערגעלאָזן דעם חוב אין זיין (Galiński, wojski orszański) צוואה פאַר די יעזואיטן. די בעלי-חובות האָבן געפאָדערט 2.400 פ"ג, ווייל זיי האָבן גערעכנט דעם טאָלער אין אַכט גילדן, אָבער דאָס געריכט האָט גערעכנט לויט דער וואַלוטע — איין טאָלער = $2^1/_2$ פ"ג.

648) דידאָזיקע סומע האָבן די יעזואיטן באַקומען ביי בזשאָסטאָווסקי דער קהל האָט גענומען די סומע 1,666 (Brzostowski, wojski trocki) טאָלער לויט דעם „ווידערקוף", יעדן טאָלער צו זעקס פ"ג.

649) די יעזואיטן האָבן געפאָדערט לפי אָט דעם כתב, וואָס איז געגעבן אויף 300 טאָלער, 4.800 פ"ג, ווייל זיי האָבן גערעכנט דעם טאָלער אין אַכט פ"ג. דאָס געריכט האַט געפסקנט לויט דער וואַלוטע פון 6 פ"ג אַ טאָלער.

650) דער כתב איז געווען אויף 2.000 טאָלער. די יעזואיטן האָבן דער-ריבער געפאָדערט גילדנס אַכט מאָל אַזי פיל, 16.000 פ"ג.

651) דער ליקווידאַציע - פסק-דין, בל. 35.

652) בורסע-פּאַנסיאָן, אינטערנאַט פאַר שילער. די דאָזיקע בורסע האָט געגרינדעט דער ערשטער רעקטאָר פון דער אַקאַדעמיע וואַלעריאַן פּראָטאַסע-וויטש און זי רופט זיך אויף זיין נאָמען.

653) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער מאַגדעבורגער געריכט 5345, בל. 747. די דאַטע פון דער שריפט: 7 סעפּט. 1733.

654) דאָרטן, טריבונאַל-ביכער פונם סקאַרב 2435, בל, 185. דעם אָפּמאַך גופא האָבן מיר ניט געפונען.

655) דאָרטן, ביכער פון ווילנער שלאָס-געריכט 4729, בל. 968; אויך אין דעם ליקווידאַציע-בוך 4310.

656) דאָרטן, ביכער פון ווילנער מאַגיסטראַט 5136, בל, 987

657) די דאָזיקע סומע איז באַשטימט געוואָרן אינם אָפּמאַך פון 24, יוני 1737. אין אָפּמאַך האָט מען פאַראייניקט אַלע שטר-חובות אין איין סומע. אין דער אָפּמאַך-שריפט האָט מען ניט אויסגערעכנט די פריערדיקע חובות. דער קהל פלעגט פאַרן יאָר 1737 צאָלן 10 פּראָצענט און אינם אָפּמאַך, וואָס איז געשלאָסן געוואָרן נאָך א גרויסער שרפה, האָט מען פאַרקלענערט די צינזן ביז 3 פּראָצ. און די פאַרקלענערטע צינזן האָט זיך דער קהל מתחייב געווען צו צאָלן יעדע וואָך 30 פ"ג. דער קהל האָט אָבער אויך די סומעס ניט געצאָלט פינקטליך. ער האָט געגעבן די גלחים וועקסלען פאַר די צינזן, וואָס ער האָט ניט באַצאָלט: אין יאָר 1743 אויף 678 פ"ג און אין יאָר 1748—אויף 240 פ"ג.

658) אינם ליקווידאַציע-בוך רעדט זיך וועגן די יאָרן 1699, 1710, אָבער

אין דעם ליקווידאַציע־פּסק־דין בל. 62—63. רעדט זיך וועגן די יאָרן 1628, 1629. עס לייגן זיך אויפן שכל גיכער די ערשטע צאָלן. די זעלביקע קרעדיטאָרין האָט ניט געקאָנט פאַרלייען געלט אין יאָר 1628 און אויך אין זיבעציק יאָר אַרום.

659) דער קהל האָט געליען ביים פּאַן ביינאַרט 30.000 פּ"ג און דער דאָזיקער האָט איבערגעגעבן די סומע די גלחים.

660) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער שלאָס־געריכט 4781, בלאַט Proces J. XX Franciszkanów wileń. na Żydów kahału wileń: 609 5. v. 1765.

661) דער קהל איז פּאַר די גרויסע שריפות, וואָס האָבן אויסגעבראָכן אין די יאָרן תק"ח און תק"ט (1748 און 1749), שולדיק געווען די אויגוסטינער גלחים פון ווילנער קאָנווענט 5.000 פּ"ג און אויך פאַר די צינזן. נאָך די שריפות האָט דער קהל זיי געגעבן אַ וועקסל אויף 7.000 פּ"ג, וואָס איז כולל סיי דעם קרן סיי די צינזן, וואָס ער איז געבליבן שולדיק.

662) די דאָזיקע סומע האָבן די גלחים באַקומען פון דעם פּאַן קמיציץ. דער קהל פלעגט ניט צאָלן אַפילו די פאַרקלענערטע צינזן. לויטן אָפּמאַך פון יאָר 1744 האָט זיך דער קהל מתחייב געווען צו צאָלן צינזן 7 פּראָצ. אַ וואָך. דער אָפּמאַך געפינט זיך אין דער אויסגאַבע פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 9, דאָק. 123.

663) 5. 000 פּ"ג האָבן די גלחים באַקומען בירושה פון דער פריצתה וויאַזעוויטש, דער פרוי פונם וואָיעוואָדע אין נאָוואָגרודעק. אין יאָר 1721 האָבן די גלחים באַקומען אין ליטווישן הויפּט־טריבונאַל אַ פּסק־דין אויפן קהל. דער גלח דער פּלעבאַן האָט יעמאָלט געשוואָרן וועגן דער ריכטיקייט פון דער תביעה, ווייל ער האָט ניט געהאַט אין האַנט די ערשטע וועקסלען און האָט זיי ניט געקאָנט ווייזן דעם טריבונאַל. דער קהל פלעגט על פי אָט דעם פּסק־דין צאָלן 4 פּראָצ. יערליכע צינזן. אַ צווייטע סומע פון 1.600 פּ"ג האָבן די גלחים באַקומען אין יאָר 1748 בירושה פון דעם גלח שימאַק, דעם סעקרעטער פון דער ווילנער קאָנסיסטאָריע.

664) מ'האָט דערלאַנגט אַ תביעה אויף 4.000 פּ"ג. דאָס ליקווידאַציע־געריכט האָט צוגעפּסקנט 3.300 פּ"ג.

665) דער גלח האָט דערלאַנגט אַ תביעה אויף 8.200 פּ"ג. דאָס ליקווידאַציע־געריכט האָט צוגעפּסקנט 6. 200 פּ"ג. דער חוב ווערט צונויפגעשטעלט פון עטליכע וועקסלען פון די יאָרן 1684, 1691, 1698, 1699, 1762, 1763.

666) דער פּסק־דין בלאַט 92.

667) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאָמיסיע 2441, בל. 79, 205; בוך 2744, בל. 23. פאַרגלייך: ס. בערשאַדסקי Литовскіе евреи, ז, 8. בערשאַדסקיס ציפער זיינען אַ ביסל אַנדערע.

668) מלוכה־אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב־קאָמיסיע 2744. בלאַט 23 — 123.

669) ליקווידאַציע־בוך פון די חובות פון דער ווילנער קהלה, 4310.

670) עס איז ניט קלאָר, צי דאָ רעדט זיך וועגן הכנסה פון כשר־פלייש,

וואָס מ׳נעמט פון יעדן גילדן 6 גראָשן, כאָטש עס שטייט בפירוש געשריבן „פון פלייש-קאָראָבקע" — Z krobki mięśniej, אָדער דאָ ווערט געמיינט אויך די פרנסה פון דער שחיטה פון גסות און דקות. וועגן דער הכנסה פון דער שחיטה פון עופות ווערט דערמאָנט אין דער ווייטערדיקער רשימה.

671) די דאָזיקע הכנסה האָט זיך יעמאָלט צונויפגעלייגט אויף זיבן יאָר בין יאָר 1767, פאַר 30. 000 פ״ג, ווי דער קהל איז מודיע. דאָס געלט האָט מען גענומען פאָרויס.

672) בטעות איז אינם נ׳ 4310 פאַרעגיסטרירט געוואָרן 4. 000 פ״ג. די דאָזיקע קאָראָבקע איז אָפגעגעבן געוואָרן אין אַרענדע אויף אַכט יאָר (1763—1771) פאַר 16. 000 פ״ג.

673) דער ליקווידאַציע = פסק-דין, בל. 103.

674) דער פסק-דין פון ליקווידאַציע = געריכט, בל. 109: A jako my Sąd Komisarski zupełną co rok kahału wileńskiego importancję na tenże kahał przychodzącą et indicialiter rekognoskowaną, nec en minima quantitate z onej na ekspensa potoczne i prywatne kahalna nie wyłączając, in acquietationem... kredytorów determinujemy.

675) דאָרטן, בל. 110. „Superatę in proprium usum ac commodum oraz na potrzeby kahalne nie expensowali, lecz tęż superatę in acquietationem mniejszych długów, które w powyższych kategoriach są distinctim objaśnione za wiadomością JPana Podstarościego obracali invigilancję, curam ac sollicitudinem poruczamy i o to forum w Jeneralnej Komisji Skarbu W. X. L. ad cuiusvis delationem ac instantiam z kredytorów wyznaczamy".

676) דאָרטן, בל. 58.

677) אויסגאַבע פון יאָר תרפ״ה, דף 265.

678) שמעון בר׳ זאב = וואָלף אין זיין בריאָשור „דער אַרעסטאַנט אין נעסוויזש" (פויליש) ז׳ 12.

679) זאַמלונגען פון די געזעצן, באַנד 8, בל. 405 (אויסגאַבע פון יאָר 1860)

680) מלוכה = אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב = קאָמיסיע נ׳ 2778, בלאַט 73.

681) מלוכה=אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב = קאָמיסיע 3753.

682) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב-קאָמיסיע נ׳ 3753 פון די יאָרן 1766—1772; 3755—פון 23 יוני 1787 ביז 1 מערץ 1788; 3756—פון 27 אַפּריל 1788 ביז 23 יאַנואַר 1790; 3757—פון 1 סעפט. 1790 ביז 1 אָקט. (און אויך 3760 1 מערץ 1791 ביז 1 אָקטאָבער 1791); 3758, 3759 — פון 1 אָקט. 1791 ביז 1 אָקט. 1792.

683) אין ליקווידאַציע-בוך פון יאָר 1765, נ׳ 4310.

684) Replika Status causae—דאָס זיינען שוץ = שריפטן, וואָס מען

פלעגט זיך נוהג זיין צו דרוקן בעת דעם משפט. מיר האָבן זיי ניט געפונען. אין דער ביבליאָגראַפיע פון עסטרייכער זיינען זיי ניט פאַרצייכנט.

635) מלוכה - אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער קרייז-גערעכט נ' 4220 בלאַט 697.

686) די אויסגאַבן פון דער ווילנער אַרכעאָגראַפישער קאָמיסיע, באַנד 29, דאָק. 233. פאַרגלייך די ידיעות אין קאָפיטל „די פינאַנסן פון קהל".

687) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב-קאָמיסיע 3755, דאָס בוך אַנטהאַלט 25 בלעטער, דערין פון חלק פינף ביז חלק עלף.

688) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב - קאָמיסיע 2778, בל. 156, אויף ייִדיש זייט בלאַט: Instruktarz do prowentów kahału wileńskiego, 20. V. 1788.

689) לויט דעם הכנסות - בוך פון די קאָראָבקעס, וואָס איז יעמאָלט צוגיפגעשטעלט געווארן דורך סלאַווינסקי, מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב-קאָמיסיע 3756.

690) דער דאָזיקער פאַראַגראַף געפינט זיך נאָר אין דער צייט צווישן 27 אַפּריל און 1 אָקט. 1788.

691) דער ליקווידאַציע - פסק-דין פון יאָר 1793, בל. 405 (אין שטאָטישן אַרכיוו אין ווילנע).

692) דאָרטן, בל. 411.

693) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב - קאָמיסיע 3757.

694) דאָרטן, דאָרטן, 3760.

695) אין שטאָטישן אַרכיוו אין ווילנע, בל. 423—444.

696) דער ליקווידאַציע - פסק - דין פון יאָר 1793, בל. 253, 258. דער פסק-דין געפינט זיך אין שטאָטישן אַרכיוו אין ווילנע.

697) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דעם ווילנער שלאָס-געריכט 4802, בל. 1335.

698) אָדער אפילו 42. דאָרטן, ביכער פון ווילנער קרייז - געריכט 4236), בל. 13; ביכער פון דער סקאַרב-קאָמיסיע 3762.

699) דאָרטן, ביכער פון שלאָס-געריכט 4801, בל. 228.

700) דער ליקווידאַציע-פסק-דין פון יאָר 1793, ענינים („קאַטעגאָריעס"), 27, 28, 43—44, 46, 54, 45, 26, 48, 55, 56, 60, 52, 51.

701) דאָרטן, ענין 11.

702) דאָרטן, ענין 57.

703) מלוכה - אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דעם שלאָס - געריכט אין גראָדנע 6608, בל. 435.

704) מלוכה - אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב - קאָמיסיע 2756, בל. 21.

705) דאָרטן, 2757, בל. 80.

706) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פונם קרייז-געריכט 4234, בל. 2071

707) ליקווידאַציע-פסק-דין פון יאָר 1793, בל. 375.

708) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון דער סקאַרב - קאַמיסיע 4310
709) דאָרטן, ביכער פונם קרייז-געריכט 4236, בל. 431.
710) דאָרטן, ביכער פון דער סקאַרב - קאַמיסיע 2779, בל. 56, פון יענער זייט בלאַט: Odpowiedź Prześwietnej Deputacji do spraw Cudzoziemskich względem skargi kupców królewieckich na kahale wileńskim.
711) דאָרטן, ביכער פון ווילנער קרייז-געריכט 4818, 31 אויגוסט 1789.
712) דאָרטן, ביכער פון ווילנער קרייז-געריכט 4236, בל. 13.
713) דאָרטן, דאָרטן, בל. 431.
714 דאָרטן, בל. 409.
715) דאָרטן, בל. 505.
716) מאַנוסקריפט אין מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, וואָס האָט זיך באַקומען פון דער אוניווערזיטעט - ביבליאָטעק 405, בל. 143, די שריפט — פון 21 פעברואַר 1792.
717) דאָרטן, בל. 144.
718) דאָרטן, בל. 146.
719) מלוכה-אַרכיוו אין ווילנע, ביכער פון ווילנער קרייז-געריכט 4236, בל. 679, 681.
720) דאָרטן, בל. 705.
721) דאָרטן, בל. 781 פון 7 מערץ 1792; בוך 4238, בל. 1409—די פריד-לענדערס פאָדערן דעם קהל צום געריכט דעם 8. מאַי 1793; דאָרטן, בל. 1435.
722) דער ליקווידאַציע - פסק-דין פון יאָר 1793, ענין 75.
723) זע דאָרטן און אויך בל. 526—585.
724) דאָרטן, ענין 8, 9.
725) דאָרטן, ענין 16.
726) דאָרטן, ענינים 16—24 און אויך פאַראַגראַף 1.
727) דאָרטן, ענין 12.
728) דאָרטן, ענין 30, § 2.
729) דאָרטן, ענין 29.
730) דאָרטן ענין 34, פאַראַגראַף 2—6, 12.
731) דאָרטן, ענין 53.
732) דאָרטן, ענין 63.
733) דאָרטן, עיין 79.
734) דאָרטן, ענין 76, פאַראַגראַף 2.
735) פסק-דין פון גערריכט, בל. 468—479.
736) דאָרטן, בל. 549.

אינדעקס

א.

אויגוסט II 19, 20, 28, 31, 35, 208, 282, 287.
אויגוסט III 19, 21, 30, 53, 44, 208, 282, 287.
אויגוסטאָווסקי 220
אויגוסטינער. מאַנאַכן 217, 218, 238, 271,
אַבעלע בן זאב-וואָלף 199, 251, 272, 273,
אַבעלע בן מנשה, נאמן 257
אברהם בן דוד ריי"ט 277.
אברהם בן יחיאל-מיכל גאָרדאָן 81
אברהם בן יוסף 76, 78, 271.
אברהם בן יצחק, אין הערה 566
אברהם אַבעלע בן זאב-וואָלף, זע: אַבעלע בן זאב-וואָלף.
אברהם שמעון בן צבי-הירש פרעגער („ר' שמעון הגדול"), מ"ץ 161.
אַהרן, דיין 131.
אהרון בן בינוש פון זשעזשמער 266, 277.
אהרון גאָרדאָן, ד"ר (יהושוע-אהרון בן יקותיאל) 30, 74, 81, 149, 173.
אהרון גאָרדאָן, ד"ר, 32, 149.
אהרן קליאַטשקאָ 82.
אָגאַנאָווסקי 78, 79.
אָדיניץ, פּאָדסטאַראָסטאַ 225.
אולסאָן 6, 76—78, 83 264.
אורבאַנאָוויטש 277.
אוריה בן אברהם 271.
אוריה בן יעקב-גבריאל, סו"ד 164.
איטה, די ווייב פון אשר בן קלמן קליאַטשקאָ 276.
אייזיק בן אַברהם 276.
אייזיק מהנולה (Magola) 79.
איסר סופר 91.
אליהו ברעסלוי 285
אליהו בן אליעזר 75.
אליהו בן משה 79.
אליהו בן צבי-הירש (בר"ץ) פּעסעלעס 74, 75, 76, 94, 95, 96, 103, 278.

אליהו בן שלמה־זלמן, הגר"א 86, 95, 96, 97, 124, 132, 203, 260.
אליעזר בן חיים 97, 98, 124.
אליעזר בן יהודח־לייב, דער שמש פון קהל 165.
אליעזר בן לייב 85.
אליעזר בן משה, „קצין" 7, 9, 11, 80, 82.
אליעזר בן פנחס־יהודה מייזלש, שמש פון קהל 165.
אליעזר בן הרב אב בית־דין ר' שמואל 273.
אלעקסאַנדראָוויטש 220.
אַנסקי ש., מוזיי א. נ. פון 295, 300, 301, 302, אין הערה
אַנצוטא, ביסקופ 30.
אנציפא, גלח 217.
אסף שמחה, פראָפ. 302
אסתר, די ווייב פון זונדל בן יצחק 79.
אריה־לייב מייטעס פון פינסק, שתדלן 51, 53, 87, 167.
אריה־לייב בן אליעזר 72, 87.
אריה־לייב בן דוב־בער 74, 76, 99, 103, 271, 276.
אריה־לייב בן יצחק שאַפּיראָ 138, 164.
ארענטי, גלח 212.
אשכנזי, זע הירש בן ישראל.
אשר בן אהרן 80.
אשר בן משולם־זלמן 271, 277.
אשר בן קלונימוס־קלמן גינצבורג־קליאַטשקע 84, 86, 98, 252, 2.

ב.

באַזיליאַנער, מאָנאַכן 82, 87, 218, 219, 220, 266, 275, 276.
באַזיליאַנעריגס, מאָנאַכינס 220.
באַלינסקי מ, 28, 285, 290, 291.
באַראַנאָווסקי 100.
בודקיעוויטש, 263, 273, 275.
בוכנער 81, 82, 124.
בזשאָסטאָווסקי, ביסקופ 27, 30, 32.
בזשאָסטאָווסקי, טראָקער חיילות. אין הערה 648.
בזשאָסטאָווסקי מיכאל, גראף, ליטווישער פינאַנס־מיניסטער 98, 239, 253
ביאַלאָזאָר, מאָנאַך 82, 176.
בעלעווסקי 220.
בעלדזיוקעוויטש, וואָליט 85.
בלאָך, זע: נח בן פייבוש.
באַלאַבאַן מאיר, פראָפ ד"ר, הערה 54.
בנימין פערלש 75.
בנימין בן אליעזר, שמש פון קהל 165.

בנימין בן דוב־בער, שמש פון קהל 102, 149, 165.
בערעלע ר' אליהס, זע: דוב־בער בן אליהו
בער באלעכאווער 291
בער בן יוסף (בערעק יאסעלעוויטש) 54.
בראווער, ד"ר, 302, אין הערה 454
ברוידא, זע: דוד בן שמעון.
ברוך כהנא ראפאפארט (ר' ברוך חריף), אב בית־דין 154—160, 179, 299 הערה 362.
בריגידא, מאנאכינס א. נ. פון 217, 218, 220.
בערנארדינער, מאנאכן 216, 218, 220, 222, 238, 275.
בערנארדינערינס, מאנאכינס 216, 220.
בראפמאן, 299, הערה 364, 303, הערה 457
בערעק יאסעלעוויטש, זע: בער בן יוסף.
בערשאדסקי, ס. פראפ. 282, הערת 4, 7; 283, הערה 15; 191, הערה 172, 187, 292, הערה 206; 313. הערה 667.

ג.

גאלינסקי 312, הערה 647.
גארדאן זע: אהרן (יהושע־אהרן בן יקותיאל), ד"ר
אהרן, ד"ר
אברהם בן יחיאל־מיכל
מיכאל בן אהרן
מרדכי בן אהרן
קרייגע
שלמה־זלמן בן אהרן
גורסקי, מיכאל 100, 101, 103
געדרויץ, מאנאך 275
גיטל, בת הרב ר' שמואל בן אביגדור 96
גילעשעווסקי 220
גינטאווט אננא 217, 218, 222
גינצבורג, זע: אשר בן קלונימוס־קלמן
גראבאווסקי, 277
גראבער, ש. א. 285 (הערה 68)
גרויסדארפער, זע: חיים בן יהודה־לייב
גרושקא, זע אריה־לייב מייטעס
וואלף בן אריה־לייב

ד.

דאנקווארט 82
דבורה־אסתר, קלויז א. נ. פון 302 (הערה 434)
דבורה בת לייב 276

דעדערקע, מאַנאַך 275
דאָוובאָר, מאַנאַך 217
דוב-בער בן אליהו פעסעלעס 97, 124
דוב-בער בן טוביה, נאמן פון ח"ק גחש"א 167
דוב-בער בן יהודה טריוואש, סו"ד 164
דובינסקי, פרעזידענט פון מאַגיסטראַט 283 (הערות 17, 25, 29), 287 (108)
דובנאָוו שמעון פראָפ. 298 (הערה 349), 299 (הערה 354), הערות 506, 514, 553.
דוד בן שמעון, סו"ד 278
דוד חייעש 81
דוד בן יחיאל-מיכל (ר' דוד קענדעס) מ"ץ, 161, 203
דוד בן יעקב 271
דוד בן שמעון ברוידאָ, סו"ד 138, 163, 164, 203.
דאַמאַנסקי וולאַדיסלאַוו 37
דאָמיניקאַנער, מאַנאַכן 69, 86, 102, 123, 215, 218, 219, 220, 243, 262, 263, 275
דזינקאָווסקי, אַגענט 225
דעקאַלע, גענעראַל 229.

ה.

האָניק, ז. 290 (הערה 157)
האָראין, גלח 86
הירש בן ישראל טייטשער (אשכנזי) 99
הירשעלע ר' בערס 99, 103, 276
הלל סג"ל, אב"ד 92
האַלפערין ישראל 294 (הערה 238), הערה 522, 543.
האַננע בת גרשון 276.

ו.

וואל, מאיר בן שאול 169
וואַזשינסקי 85, 236
וואָלף דער שוחט 124
וואָלף בן אריה-לייב (גרושקע), שתדלן 167, 274, 277.
וואַלף בן יהודה 278
וואָלף בן יעקב 276
וואָלף, דער זון פון נחום שמש 276
וואָינא אַבראַם, ביסקופ 14
וואָלאָוויטש, 220
וואָליאַנסקי, פרעזידענט פון מאַגיסטראַט 76, 78
וואָלטשאַצקי, ביסקופ 81

וויאַזעוויטש, הערה 663
וויטאָלד, גרויספירשט פון ליטע 9
ווילטשינסקי 81
וועסיאָלאָווסקאַ אָלעקסאַנדראַ 217, 219
ווישניעוויעצקי, קיניג מיכאַל ווישניעוויעצקי
ווישניעוויעצקי, העטמאַן 28
ווישניעוויעצקי, וואַיעוואָדע און העטמאַן 34, 36
ווישניצער, מ. ד"ר אין דער הערה 475.
וולאַדיסלאַוו IV. 17, 288, (הערה 114).
וואַסילעווסקי, פראָפ. 285 (הערה 58)

ז.

זאב וואָלף בן אהרן 103
זאב-וואָלף בן אריה-לייב (גרושקא), זע: וואָלף בן אריה-לייב
זאראנק 119
זונדל בן יצחק 79
זיגמונט I דער אלטער, קיניג און גרויספירשט 4
זיגמונט III. 6, 9, 17
זיניעוו 263, 275
זענקאָוויטש, ביסקופ 32, 86, 149
זעלדע, די טאָכטער פון האב"ד ר' שמואל 273.
זעליגמאַן פרידלענדער, זע: פרידלענדער
זעלמעלע ר' אוריס, זע: זלמן בן יעקב-אוריה.
זלמן בן זאב-וואָלף 81, 276
זלמן בן יוסף 78
זלמן בן יעקב-אוריה 83, 266, 276
זאלעסקי 220
זעלדע 81

ח.

חיים פרידלענדער, זע: פרידלענדער
חיים בן אליהו 278
חיים בן דוד 278
חיים בן טוביה 276
חיים בן יהודה לייב גרויסדאָרפער, דער שמש פון קהל 165
חיים בן יוסף, שתדלן 166, 167
חיים בן שלמה-זלמן, מ"מ 138, 162
חנן בן זליג 79

ט.

טוביה בן אברהם רי"ט, סו"ד (ספרא ודיינא) 164
טאָלאָטשקאַ 77
טאָטשעלאָווסקי, מאָנאַך 253
טורטשינאָוויטש 81
טשאַרקאָווסקי, פּאָדסטאַראָסטאַ 270
טיזענהויז אַנטאָני 47
טייטשער, זע: הירש בן ישראל
טישקיעוויטש 74, 84, 103
טישקיעוויטש, מאָנאַך 253
טרוכנאָווסקי 226
טריווש, זע דוב־בער בן יהודה
טריזנא מאַרציאַן, מאָנאַך 10
טרעניטאַריער, מאָנאַכן אויף אַנטאָקאָליע 84, 99

י.

יאַכימאָוויטש, באַזילי באָניפּאַצי 29, 30, 98, 295 (אין הערה 258)
יאַן סאָביעסקי, קיניג פון פוילן 20, 26, 27, 98, 208
יאַן קאַזימיר, קיניג פון פוילן 17, 19, 20, 282 (הערה 11)
יאַנאָוויטש 237
יאַשינסקי, 54
יהודה, אַן איידעם פון ר' נחום שמש 255
יהודה רי"פ 265, 266, 276
יהודה בן אליעזר ספרא ודיינא, „יסו"ד" 44, 72, 88—95, 103, 116, 120, 141, 147, 148, 154—159, 162, 164, 272, 302 (הערות 445, 446), 308 (הערה 589)
יהודה בן יעקב סג"ל, נאמן פון קהל 168
יהודה בן יצחק, שמש פון קהל 30
יהודה בן ליפמאַן מייזלש (האראָדנער) 97, 124, 271, 276, 278
יהודה־לייב בן משה 77
יהושוע בן דוד 278
יהושוע־אהרן בן יקותיאל גאָרדאָן, ד"ר, זע: אהרן גאָרדאָן
יהושוע־העשיל בן שאול, קאַצענעלענבאָגען, אב"ד 160, 184,
יאָהאַן הל., קאָשציאל א. נ. 217
יונה בן בנימין 266, 276,
יוזעף הל., זע: ניקאָדעם און יוזעף
יוסף, דער זון פון אליהו פּעסעלעס 96, 103, 274, 276,
יוסף, דער זון פון בער א"ש 78, 124,
יוסף, דער זון פון משה מייזלש, שמש פון קהל 165

יוסף בן עקיבה 76, 78,
יחזקאל־פייוול בן זאב־וואלף פון דערעטשין, מגיד 161
יחזקאל בן לייב 273, 278
יחיאל בן נחום 271, 276
יחיאל בן רפאל, 87
יחיאל מיכל בן ד"ר אהרן גארדאן 81
יסו"ד, זע: יהודה בן אליעזר ספרא ודיינא
יעקב בן אברהם 211
יעקב בן שלום ליבאשיץ, ד"ר, זע: ליבאשיץ
יעקב־אריה בן אברהם 83
יעקב־גבריאל בן טוביה, סו"ד 164
יצחק בן לייב, שמש פון קהל 165
יצחק־אייזיק בן אברהם, זע: אייזיק בן אברהם
יצחק־אייזיק בן אליעזר, מגיד 162
יצחק־אייזיק בן יוסף פון כוטאיעוויטש 95, 96
ירוחם־פישל בן פסח 123, 168
ירחמיאל בן אברהם 266, 276
ירמיה בן נחום שרהזאן, שתדלן 167
יעזואיטן, מאנאכן 20. 71, 97, 212, 213, 214, 215, 218, 219, 223, 224
225, 238, 243.
ישראל בן יוסף 4
ישראל, דער זון פון דעם אב בית דין ר' שמואל 272, 273, 276.

כ.

כהנא אין דער הערה 566.

כ.

כאלעצקי 214
כאצקיעוויטש, אגענט 225
כוואלע, די ווייב פון ר' משה קצין 80
כרעפטאוויטש יאכאכים, וויצע־קאנצלער 51
כרעפטאוויטש 220

ל.

לאוומיאנסקא, מאריא (אין דער הערה 159)
לעווין, מאיר־נח, מגיד 70
לעווינסקי א. 285, (הערה 71), 289 (הערה 136)
לונסקי, ח. 302, (הערה 434)
לאפאטא סטאניסלאוו, גענעראל־אדיוטאנט 36, 37, 81, 124
לייבעלע ר' בערס, זע: אריה־לייב בן דוב בער
לייב לייזערס, זע: אריה־לייב בן אליעזר

לייב מייטעס, זע: אריה־לייב מייטעס
לייב שיינדלס, זע: לייב בן זלמן
לייב בן זלמן 81, 124
לייב בן ליפמאן פון וואסילישאק 266
לייב בן מיכאל 239
לייב בן משה 124
ליבאשיץ יעקב, ד"ר 102, 103, 143, 149, 256, 277
לייזער קצין, זע: אליעזר בן משה
לייזער בן חיים, זע: אליעזר בן חיים
לישקיץ, זע: נח בן אברהם

מ.

מיער (Meier) 102
מאיר בן אליהו 277
מאיר בן זלמן 79
מאיר בן רפאל 277,87
מאיר בן שאול וואל 169
מגיד (־שטיינשנייידער), הל־נח 292 (הערה 209), 299 (הערה 370), 492,
מגיד, דוד פראָפ. 282 (הערה 10).
מאָדזילעווסקי, אַדוואָקאַט 253
מאָניושקאָ 220
מוסניצקי 121, 271, 276
מאָשציצקי ה. פראָפ. 290 (הערה 153)
מעדזיצקאָווסקי, אַדוואָקאַט 225
מייזלש, זע: אליעזר בן פנחס־יהודה
יוסף בן משה
מרדכי בן אליעזר
משה בן מרדכי
מיילא (ר' מיילא) 76, 83
מיכאל ווישניעוויעצקי, קיניג 19, 20, 25, 207, 282 הערה 15
מיכאל בן אהרן גארדאָן, זע: יחיאל־מיכל בן אהרן
מיכאל בן פייטל 87, 239
מינקיעוויטש, פרעזידענט פון מאַגיסטראַט 75
מיסיאָנערן, מאָנאַכן 74
מאַלטשעווסקי 253
מאַסאַלסקי איגנאַצי, ביסקופ 32, 179, 188, 190, 265 הערה 574, 582
מרדכי בן אהרן גאָרדאָן, 74
מרדכי בן אליעזר מייזלש, שמש פון קהל 165
מרדכי בן בנימין 278
מרדכי בן משה 141

מאַריץ, קלויסטער א. נ. פון דער הל' מאַריע 81
משה דרשן, מגיד 162
משה סג"ל, שמש פון קהל, 165
משה „קצין" 80
משה בן אברהם 79
משה ר' אוריש 131
משה בן דוד „קרעמער", אב בית דין 150, 300 (הערה 334)
משה בן וואָלף 278
משה בן זאַלקינד 82
משה בן יהודה-לייב, סו"ד 162, 163, 164
משה בן יוסף 250
משה בן לייב 83, 271, 278
משה בן מנחם-מן, סו"ד 164
משה בן מרדכי מייזל, שמש פון קהל 165
משה בן נפתלי-הירש רבקה"ש (ר' משה רבקש) 18, 83
משולם-פייבוש בן אליהו, שמש פון קהל 165
משולם-זלמן, אב"ד פון פאַקראַי 271, 277

נ.

נאַניטש, גלח 266
נומערס, געגנעראַל 229
נח בן אברהם ליפשיץ, 271, 272, 277
נח בן פייבוש בלאַך 54, 85, 89, 271, 276
נחום בן חיים, שמש פון קהל 75, 76, 165, 255, 277, 278
נחמן, אב"ד 171
נחמן כ"ץ 155
ניקאַדעם און יוזעף, פאַראַכיע א. נ. פון 217, 218, 275
נפתלי-הערץ, שמש פון קהל 195
נתן בן יהודה, שמש פון קהל 165
נתן בן משה פון קופישאַק 266, 276
נתן, דער זון פון משה סו"ד 278

ס.

סאַדלוסקי 220
סאַפיעהאַ 27, 30, 36, 179, 180, 183, 188,189, 190, 312 (הערה 616)
סאַביעסקי, זע. יאַן סאַביעסקי
סוזין 276,
סאַסנאַווסקי, 219,
סורגונט, גלח 275
סטאַלבין 74, 75

סטעפאַן, הל. קאָשציאָל א. נ. פון 81
סטאַניסלאַוו אויגוסט, קיניג, 19, 44, 48, 282 (הערה 15)
סטאַרושעצקי, גלח 275
סלאָווינסקי, 226, 257, 261, 315 (689)
סלאָווינסקי, אַגענט 226
סלוצקי, פירשט 11, 13, 72, 95, 99, 146, 292 (הערה 200)
סעדיה בן נתן-נטע 95
סקאָראָבאָהאַטי 214

ע.

עסטרייכער, ביבליאָגראַף 315 (הערה 684).
עפעריעשי 276.

פ.

פאַזדראָ ז. ד"ר 304 (הערה 477).
פאַנטשעזשינסקי, ביסקופ 286 (הערה 83)
פאַץ סטעפאַן 14.
פוזינין 213.
פאָלובינסקי 220.
פאָלאָנוס שמריה בן יצחק, ד"ר 54, 98, 149, 248.
פאַניאַטאָווסקי, זע: סטאַניסלאַוו-אויגוסט.
פאַטשאָבוט, פאַראָכאָס 77.
פאָטשאָבוט, פריצתה 220.
פאָציי לודוויק, העטמאַן 28.
פעטרוסעוויטש מיקאָלאַי אַנטאָני, וויצע-וואָיעוואָדע 37, 42.
פיאסאָלי, סעקרעטאַר פונם קיניג 54.
פיאַרן, מאַנאַכן 99, 243, 297 (הערה 324).
פיורא 240, 267.
פעטראַשקיעוויטש 222.
פינחס בן תנחום 85.
פליאַטער, גענעראַל 276.
פענצקאָווסקי 303 (הערה 458)
פעסעלעס, זע: אליהו בן צבי-הירש.
פראָמאַסעוויטש וואָלעריאַן 312 (הערה 652).
פרוסיקאָווסקי, גלח 260, 263, 275.
פערלס 304 (הערה 484.
פרנס ב. 303 (הערה 468).

צ.

ציטינגאָף יאַן 256, 265, 266, 276.

פֿייגעלע, די אייניקל פון יסו"ד 92.
פֿייטל 87, 93, 124, 239.
פֿילכענפעלד ווּ. ד"ר 304 (הערה 478).
פֿין שמואל יוסף 110, 301 (הערה 421), 298 (הערה 347), 299 (הערות 355, 361, 369).
פֿישל בן פסח 85.
פֿעלקערזאמב 99, 100, 202, 243.
פֿרידלענדער (די ברידער זעליגמאַן און חיים און זייערע קינדער) 211, 218, 224, 230, 265, 266, 268—270, 275, 316 (הערה 721).
פֿרענק ע. נ. 289 (הערה 151).
פֿראַנצישקאַנער, גלחים 216—220, 234, 238, 262, 263, 275.
פֿראַנק־קאַמעניעצקי י. פֿראָפ. 299 (הערה 377).

צ.

צבי־הירש בן דוב־בער 99, 103, 276.
צבי בן יעקב, נאמן פון קהל 168.
צישעווסקי 220.
צמח בן מרדכי 79, 85.
טשערנישאָוו, פּולקאָווניק 229.

ק.

קאַוועצקי, פּאָדסטאַראָסטאַ 233.
קאַל 84.
קאָן פּנחס 289 (הערה 152), 292 (הערה 208).
קהת בן שבתי 124.
קאַרמעליטן בּאָרוועסע, מאַנאַכן 32, 84, 86, 217, 218, 220.
קאָוואַלענקאָ ווּ. ד"ר. 282 (הערה 1).
קאָזאַקאָווסקי 237.
קאָזאַקיעוויטש 289 (הערה 139).
קאָזיעל 84, 102, 239:
קאָלישקאַ, גלח 85.
קאָנאַרסקי 74.
קאָינטשאַ (Kończa) 237.
קאַסאַקאָווסקי מיכאל קאָרבין 229, 234, 235, 239, 240, 245.
קאָסטראָוויצקי 211, 218, 230
קאָשביטש 251.
קאָשטיושקאָ 54.
קאָשציאַלקאָווסקי סטאַניסלאַוו, פּראָפּ. 283 (הערה 24).
קאַזימיר הל., קאָשציאָל א. נ. פון 234, 278.
קערנאָווסקי 87.

קירסנאָווסקי 260—263, 267, 268, 280.
קישקע סטאַניסלאַוו 5, 13, 99.
קישקע מיקאָלאַי, וואָיעוואָדע אין אַמציסלאַוו 14.
קלויזנער ישראל 282 (הערה 3).
קלאָץ ד"ר 266, 276.
קלוטשיצקי פ. 291 (הערה 168).
קליאַטשקע, זע: אהרן־אשר בן קלונימוס־קלמן.
קלימאַנסקי, גלח 266, 277.
קלימענקע 304 (הערה 476).
קעלטשינסקי ג. 291 (הערה 168).
קמיציץ 313 (הערה 662).
קראַשעווסקי י. 28, 58, 283 (הערה 26), 284 (הערת 88), 290 (הערה 160).
קראַשקאָווסקי 276.
קרוליקאָווסקי 81.
קריינע גאָרדאָן 81, 82, 152.

ר.

ראַדאָשעווסקי, אַדוו. 236.
ראַדזיוויל קריסטאָף, וואָיעוואָדע 14
ראַדזיוויל אַלבערכט סטאַניסלאַוו, קאַנצלער 14.
ראַדזיוויל מיכאַל, וואָיעוואָדע 33.
ראַדזיוויל קאַראָל, וואָיעוואָדע 34, 117, 239.
ראַדזיוויל 180, 187.
ראַטינסקי 251.
ראַפאַפּאָרט, זע: ברוך כהנא.
ראָזוועוויטש, גלח 283 (הערה 31).
רוטקאָווסקי 260, 267, 280.
ראָך הל., קלויסטער און שפיטאָל א. נ. פון 82, 83, 217, 218.
רבקה'ש, זע: משה בן נפתלי־הירש.
רעגולערע, מאָנאַכן 217, 218, 220, 243.
רימשאַ 249, 256, 257, 267, 280.
רינגעלבלום עמנואל ד"ר 290 (הערה 154).
רעפנין, פירשט 55.

ש.

שאַדורסקי 268, 231.
שאול בן יהודה־לייב (ר' שואל שיסקעס) 76, 77, 124, 151, 152, 203, 260, 278.
שאול בן מרדכי, שתדלן 44, 167.
שאַניאַווסקי 220.

שבתי בן אהרן.
שאר משה, פראָפ. ד"ר 304 (הערה 477).
שטראשון מתתיהו, ביבליאָטעק א. נ. פון 88, 296 (284), 298 הערה 346), 299 (354), 304 (הערה 408). 302 (הערה 448).
שטשוקאַ 238.
שימאַק, גלח 313 (הערה 663).
שיסקעס, זע: שאול בן יהודה-לייב.
שישקאַ 103.
שלמה בן-רב (ראַבינאָוויטש) 236.
שלמה-זלמן בן אהרן גאָרדאָן 74.
שלמה-זלמן בן חיים, מגיד 162.
שמואל בן אביגדור, אַב בית-דין 75, 94, 96, 99, 111, 113, 116, 154—161, 190, 257, 258, 263, 266, 272, 273, 276, 278.
שמואל בן אליהו משורר 278.
שמואל בן אליהו, נאמן פון קהל 168, 278.
שמואל בן אליעזר 239.
שמואל בן דוד 24.
שמואל בן חיים 272, 276.
שמואל בן משה 7, 9, 11.
שמואל בן משה 278.
שעמיאָט 289 (הערה 139).
שמעון דאָקטאָראָוויטש 4.
שמעון בן אבא 81.
שמעון בן זאב-וואָלף 54, 59.
שמעון בן וואָלף 152, 298 (הערה 344), 304 (379), 308 (הערה 585), 310 (הערה 610), 311 (הערה 635), 314 (הערה 678).
שמריהו בן יצחק, זע: פאָלאָנוס ד"ר.
שמריהו בן יקותיאל-זלמן 80.
שמשון 87, 124.
שמשון בן אברהם 271, 278
שפירא, זע. אריה-לייב בן יצחק.
שרהזאָן, זע: ירמיה בן נחום.

ת.

תנחום בן אברהם, שמש פון קהל 165.

תיקון טעות

זייט 17 שורה 25 פון אויבן געדרוקט: זיגמונט III, דאַרף זיין: זיגמונט III.
„ 20 „ 18 „ „ „ וויטשנעוויצקי, דאַרף זיין: וויטשניעוויעצקי
„ 26 „ „ „ „ „ (tortel) דאַרף זיין (fortel)
„ 33 „ 22 „ „ „ פּאַנטשוזשינסקי דאַרף זיין: פּאַנטשעזשינסקי
„ 32 „ 25 „ „ „ זינקאָוויטש דאַרף זיין: זיענקאָוויטש
„ 33 „ 3 „ „ „ מיר האָבן געהאַלטן אין האַנט, דאַרף זיין: עס זיינען צו אונז דערגאַנגען
„ 33 „ 9 „ „ „ פעסטונג-גערייכט, דאַרף זיין: שלאָס-גערייכט
„ 35 „ 15–16 „ „ „ אַז זיי גיבן אָנווייזונגען... קעגן די רוסן", דאַרף זיין: ווי אויף וועגווייזער
„ 36 „ 19 „ „ „ גלייכן-, דאַרף זיין: גלייכן
„ 38 „ 26 „ „ „ סיבות, דאַרף זיין: סיבות"
„ 39 „ 7 פון אונטן אויף זיך- דאַרף זיין: אויף זיך"
„ 41 „ 3 פון אויבן „אַ דאַנק דער, דאַרף זיין: „מיט דער
„ 42 „ 3 „ „ פּינקטלין, דאַרף זיין: פּינקטלין.
„ 42 „ 16 „ „ העגדלער-גילדיע, דאַרף זיין: סוחרים-גילדיע:
„ 44 „ 6 פון אויבן פאַר די קלאַמערן דאַרף זיין: „פעלקער זאַמבס הויז"
„ 47 „ 15 „ „ טיזעז-הויז, דאַרף זיין: טיזענהויז
„ 48 „ 5 „ „ חברה, דאַרף זיין: גילדיע
„ 53 „ 12 פון אונטן וואָס, דאַרף זיין: „וואָס
„ 55 „ 12 פון אויבן מאַניסטראַטן, דאַרף זיין: מאַגיסטראַטן
„ 57 „ 2 (פון טעקסט) מאַניסטראַטישער, דאַרף זיין: מאַגיסטראַטישער
„ 57 „ 4 פון אונטן לבמיאַנסקאַ, דאַרף זיין: לאָוומיאַנסקאַ
„ 58 „ 5 פון אויבן „ „ „ „
„ 59 „ 16 פון אויבן אין, דאַרף זיין: און
„ „ „ 18 „ „ איז דאָס וואָרט „זיי" איבעריק
„ „ „ 19 „ „ אָנשטאָט די 3 מאָל „פון" דאַרף זיין: 3 מאָל: דער
„ 62 „ 12 „ „ געדרוקט 1484, דאַרף זיין 1414
„ 64 „ 1 פון אונטן דאַרף זיין פאַר שורה 14.
„ 65 „ 1 „ „ (אין דער הערה) הערת, דאַרף זיין: הערה
„ 67 „ 1 פון אויבן (טעקסט) געוואָרן, דאַרף זיין: געוואָרן.
„ 74 „ פון אונטן: נרעפין, דאַרף זיין: גרעפין
„ 78 „ 13 „ „ בעלי-הבית, דאַרף זיין: בעל-הבית
„ 79 „ 8 פון אויבן מאיר בן יוסף, דאַרף זיין: מאיר בן זלמן
זייט 79 שורה 10 פון אויבן געדרוקט: צו אַנדערע יידן, דאַרף זיין: צו יענע יידן

זייט 82 שורה 20 פון אויבן געדרוקט קלײַאַסשקאָ, דאַרף זיין: קלײַאַטשקאָ
„ 83 שורה 4 פון אויבן געדרוקט „אין האָבן צווי יאָר באַקומען פון זיי בא-
צאָלט", דאַרף זיין: „און האָבן באַקומען פון זיי יערליכע אָפּצאָלן"
זייט 83 שורה 14 פון אויבן געדרוקט 1965, דאַרף זיין: 1765
„ „ „ 15 „ „ „ 1984, דאַרף זיין: 1784
„ 85 „ 12 „ „ „סענדזיעס הויף", דאַרף זיין: שופטס הויף
„ „ „ 18 „ „ „ וואָזשינסקי, דאַרף זיין: וואָזשינסקי
„ 87 „ 3 פון אונטן „ אויסזעבויט " „ אויסגעבויט
„ 91 „ 2 „ „ " „מיט האַקנס פון די עמודים", דאַרף זיין: מיט
וואָוון פון די עמודים*)
„ 98 „ 18 פון אויבן געדרוקט (37), דאַרף זיין: (379)
„ 101 „ 15 פון אונטן „ רערגאַנגען „ „ דערגאַנגען
„ 103 „ אין דער הערה „די גאַס „ „ אַ גאַס
„ 108 „ 7 פון אויבן געדרוקט: שטעלן אין קאָן, דאַרף זיין: פאַרזיכערן.
„ 109 „ 10—11 די וועראַטער (בייַ דער מאַכט) זיינען איבעריק.
„ 116 „ 6 פון אונטן געדרוקט: געריכן, דאַרף זיין: געריכט
„ „ „ 2, 5, 6, פון אונטן געדרוקט: אינפאָרמאַטאָר, דאַרף זיין: אָנקלאָגער
„ 117 „ 6 פון אויבן „ „אין פראָצעסן צווישן יידן און אַ קריסט".
דאַרף זיין נאָר: „אין פראָצעסן צווישן יידן".
„ 121 „ 10 פון אונטן, געדרוקט: בהב"ד דאַרף זיין: בדה"ב.
„ 129 „ 7 „ אויבן, " תקט"ו (1755), דאַרף זיין: תט"ו (1655),
„ „ „ 15 „ אונטן געדרוקט: מיר וועלן, דאַרף זיין: מיר ווילן
„ 134 „ 6 „ אויבן „ דדגה' „ „ דרגה.
„ 136 „ 19, 20 פון אויבן: די ח"קן „ „ די ח"ק
„ 138 „ 2—3 „ אונטן איז איבעריק דער סוף זאַץ: „איינער פון די
מקורבים פון ווילנער גאון פון די ערשטע קעמפער קעגן חסידות".
„ 139 „ 3 פון אויבן, געדרוקט: שומרי-שכיר. דאַרף זיין שומרי-שכר.
„ 140 „ 24 „ „ קטניט. „ „ קטנים.
„ 144 „ 11 „ אונטן „ שאָקן. „ „ שאָקן
„ 152 „ 6 „ אויבן געדרוקט. קהלה. „ „ קהל
„ 161 „ 7 „ אונטן „ אב"ד, „ „ אב"ד"
„ „ „ 9—10 פון אויבן געדרוקט „אין דעם דאָזיקן בוך" דאַרף זיין אין
צווייטן טייל פון דעם בוך.
„ 162 „ 19 „ „ „ judex דאַרף זיין index
„ „ „ 5—6 „ אונטן „ וועגן אים זע וויטער אין קאַפּיטל „פּער-
זענלייכקייטן". דאַרף זיין: וועגן אים זע: „ציון" 2, י"ג, בוך 2. ירושלים, תרצ"ז.
זייט 162 שורה 8 פון אויבן, געדרוקט: שמעון בן דוד. דאַרף זיין: דוד בן שמעון.

---

*) לויטן דין דארפן די עכודים אין די כפרי חורות זיך אָנהויבן כים וואָוון („מי העכודים").

זייט 165 שורה 21 פון אויבן, (נאָמען פון קאַפּיטל) געדרוקט: שתרלן, דאַרף זיין: שתדלן.
„ 167 „ 19 „ „ „ „ „ רער נאָמען, דאַרף זיין: דער נאָמען
„ 168 „ 17 „ „ „ „ „ „רער דאָקטאָר, דאַרף זיין: דער דאָקטאָר.
„ „ „ 15 „ „ יהודה בן יעקב. דאַרף זיין: יהודה בן יעקב סג"ל.
„ 170 „ 40 „ אונטן געדרוקט מדינות דאַרף זיין: מדינות".
„ 177 „ 17 „ „ זע אין די ווייטערדיקע קאַפּיטל־ערך. דאַרף זיין: זע אין צווייטן טייל פון בוך.
„ 179 „ 1 פון אויבן, געדרוקט: עפטער קאַפּיטל, דאַרף זיין: עלפטער קאַפּיטל.
„ 181 „ 10 פון אויבן דאָס וואָרט „און" אין די קלאַמערן איז איבעריק.
„ 186 " 6 פון אונטן „ איבעריקע. דאַרף זיין: געזאָגטע.
„ 194 „ „ „ „ „ 300. „ „ 200.
„ 207 „ 3 „ אויבן. די קלאַמערן זיינען איבעריק. אין אָנהויב פון דער שורה דאַרף זיין: און.
זייט 211 שורה 3 פון אונטן. נאָך די ווערטער: „אויף זעקס פאַפּירן" איז אַרויסגעפאַלן די דערקלערונג: (וועקסלען).
„ „ שורות 5—6 פון אונטן געדרוקט: וואָס האָבן געשאָפן די יידן, דאַרף זיין: אויף וועלכע מען האָט געשאָפן.
„ 214 שורה 18 פון אויבן. געדרוקט: (מאָנאַכוועזן). דאַרף זיין: צושטאַנד פון אַריינטריט אין מאָנאַכוועזן).
216 „ „ 12 „ „ נאַרוישאָק. דאַרף זיין: נאַרוויליישאָק.
זייט 217 שורה 12 פון אויבן געדרוקט: („ווידערפאַרקויף") דאַרף זיין: („ווידערקויף")
„ „ שורות 19 און 31 פון אויבן געדרוקט: פראָציא, דאַרף זיין: פאַראָכיא. (אויך אין אַלע אַנדערע ערטער, וווּ עס איז געדרוקט פראָציא, פראָכאָס, דאַרף זיין: פאַראָכיא, פאַראָכאָס).
זייט 217, שורה 14 פון אונטן, געדרוקט: פלעבאַנער. דאַרף זיין: פלעבאַן.
„ „ „ 6 „ „ 1280. „ „ 280.
„ 218 שורות 16, 25, און 30 פון אויבן געדרוקט: פראָכיא. דאַרף זיין: פאַראָכיא.
„ „ שורה 21 „ „ „ פראָכאָס „ „ פאַראָכאָס.
„ 220 „ 20 „ „ „ פראָכאָס „ „ פאַראָכאָס.
„ 222 „ 12 „ „ „ שוועבעלעך „ „ לאַקסן.
„ 223 „ 17 „ „ „ judigatio „ „ indigatio
„ 230 „ 19 „ „ „ שוועבעלעך „ „ לאַקסן.
„ 233 „ אין דער הערה 2 איז געדרוקט קאָצקי „ „ קאָוועצקי
„ 234 שורה 5 פון אויבן איז געדרוקט: 540. „ „ 500.
„ „ „ 8 „ „ „ „ דערמאָנט. „ „ דערמאָנט.
„ „ „ 7 „ אונטן איז געדרוקט: לאַגער „ „ לאַגערן.

זייט 239 שורה 5 פון אויבן איז געדרוקט שאַק, דאַרף זיין: שאָק
„ 262 „ 9 „ „ „ „ סלאַווינסקי, דאַרף זיין: וואָליאַנסקי
„ 265 אין דער אונטערשטער שורה, נאָך די ווערטער, „אַפילו 18 פּראָצענט"
דאַרף זיין אַ נומערל פון דער הערה — 696.
„ 269 טעקסט - שורה 3 פון אונטן, געדרוקט: אַשערוואָנשעס. דאַרף זיין)
טשערוואָנצעס.
„ 303 אין הערה 467 איז געדרוקט:„ זע אויך ווייטער אין קאַפּיטל „מענטשן:
דער גאַנצער זאַץ איז איבעריק.
„ 308 „ „ 581 „ „ obdykcji דאַרף זיין obdukcji
„ 314, שורות 16 און 20 פון אויבן, איז געדרוקט acquietationem, דאַרף
זיין: acquitationem.

N. b. אין דעם „תיקון טעות" גייען אַריין: אַ היפּשער טייל פון „תיקון טעויות" פונם העברעיִשן טעקסט; זייער אַ סך דרוק-פעלערן און אויך אַ ביסל תיקונים פון איבערזעצערישן כאַראַקטער. דערפאַר איז דער „תיקון טעות" אַרויס אַזוי גרויס.

דער איבערזעצער

מאפע פון שטאט ווילנע פון יאָר 1808 (טייל). די מאַפּע געפינט זיך אין אָפּטיילונג פאַר זויסמעסטונגען פון ווילנער מאַגיסטראט.
כּ, כ, — יידישע גאַס אדער שול־גאַס. מ, מ, — יאַטקעווער גאַס. א, א, — דייטשע גאַס. ג, ג, — גאַס פון הייליקן מיקאָליי (גיטקע־טויבעס זאַוואולעק).
ר, ר,—רודניצקער גאַס. ע—ראַטהויז (מאַגיסטראַט). ש—דער מאַרק. ז,ז, — גלעזער גאַס. ד, ד,— דאָמיניקאַנער גאַס. ב.ת.ד.—קלויסטער פון די דאָמינקאַנער.
י, י, — יאָן־גאַס. ט, ט, — טראָקער גאַס. ש. ט. — טראָקער טויער.